

1925. ANUL XVII — APRIL No 4

Viaţa Romînească

REVISTĂ LITERARĂ ŞI ŞTIINŢIFICĂ

SUMAR:

IAŞI

Redacţia şi Administraţia: Strada Alecsandri No. 3

1925

VIAŢA ROMÎNEASCĂ apare lunar cu cel puţin 160 pagini.—Abonamentul în ţară un an 300 lei.—jumătate an 150 lei. Numărul 30 lei.—Pentru străinătate: un an 500 lei; jumătate de an 250 lei. Numărul 50 lei. Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

VIAȚA ROMÎNEASCA

REVISTĂ LUNARA

Iași, Strada Alecsandri No. 10-12.

ANUL XVII

CONDIȚIILE DE ABONARE

Abonamentele sînt: semestriale şi anuale.

Cele semestriale se socotesc dela No. 1 până la No. 6 inclusiv, sau dela No. 7 până la 12 inclusiv.

Cele anuale dela No. 1 până la No. 12 inclusiv.

Abonamentele se pot face la 1 Ianuarie pentru un an sau jumătate de an; dela 1 Iulie pentru o jumătate de an, — trimițind suma *prin mandat poştal*.

Reînoirea se face cu o lună înainte de expirare, pentruca expedierea Revistei să nu sufere intrerupere.

Prețul abonamentului pe anul 1925 este:

IN ȚARĂ:

Pentru Autorități, Instituțiuni, Societăți și intreprinderi comerciale, financiare și industriale, pe an . 400 lei

Pentru particulari:

Pe un an . . . . 300 lei
Pe jumătate an . . . . 150 „
Un număr . . . . 30 „

IN STRĂINĂTATE:

Pe un an . . . . 500 lei
Pe jumătate an . . . . 250 „
Un număr . . . . 50 „

Abonaților li se acordă o reducere de 10 la sută din prețul volumelor editate.

Pentru siguranța primirii regulate a Revistei D-nii abonați sînt rugați a trimite odată cu abonamentul și 24 lei anual costul recomandării pentru țară și 95 lei pentru străinătate.

Colecții complecte pe anii 1920, 1921, 1922 și 1923, se găsesc în depozit la Administrația Revistei cu preț de 200 lei colecția, iar 1924 cu lei 330.—

Administrația.

Viața Romînească

Viaţa Romînească

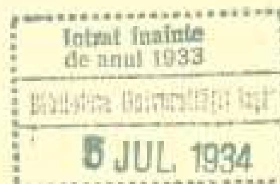
Revistă literară şi ştiinţifică

VOLUMUL LXII

ANUL XVII

IAŞI

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE ŞI EDITURA
„VIAŢA ROMÎNEASCĂ"
1925

Sfintele amintiri

Era în cele dintâiu vremuri creştineşti, cînd apostolii rămaşi în urma Izbăvitorului propovăduiau în lume învăţăturile bune. Unii rămăseseră în locurile sfinte, în Israel; alţii se risipiseră în cele patru vînturi, către toate limbile pămîntului. Şi-aşa s'a întîmplat că, într'o zi din acelea, veneau pe căi deosebite împotriva cetăţii Ierapole din Frigia, drumeţi osteniţi. Drumurile erau pline de pulbere şi arşiţa bătuse cu putere. Acuma soarele începea să se aplece spre asfinţit, în depărtările mării, şi din două părţi călătorii străini ajungeau către o fîntînă nu departe de cetate, lîngă livezi de portocali.

Apa murmura lin, licărind într'un uluc de marmură, şi deasupra se boltea umbră prietinoasă de finic. Cei trei călători, care ajunseseră întâiu acolo, venind de către miază-zi, se opriră o clipă şi se întoarseră în rugăciune înspre răsărit. Stătură fără cuvinte, cu ochii înălţaţi. Erau doi bărbaţi cărunţi şi blînzi la chip şi o femee în straie cernite.

Cînd îşi coborîră ochii pe pămînt din visul rugăciunii lor, văzură pe celălalt călător, care venea dela răsărit către ei, împovărat de aceiaşi trudă, însă liniştit şi senin şi avînd un chip cunoscut.

Cel mai în vîrstă din cei doi bărbaţi dintâiu zise cu bucurie:

„Frate Vartolomeu, ochii mei nu se înşală. Astăzi Dumnezeu ne trimete dar. Cel ce vine spre noi e Ioan, fratele Domnului".

Cel ce venea era într'adevăr Ioan, cuvîntătorul de Dumnezeu, ucenicul cel mai tînăr şi mai iubit al lui Hristos. Şi cum se apropie de fîntîna de subt finici, cunoscu şi el îndată pe Filip apostolul, pe Vartolomeu, şi pe Mariam fecioara, sora lui Filip.

Pe obrazul lui frumos, deşi ars de soarele şi vînturile pus-

ţiilor, a inflorit atunci zimbet sfînt şi, înălţind braţele, a grăit cu mare prietinie, oprindu-se :

„Pace vouă, fraţilor! Domnul a voit să ne intilnim aici şi să ne bucurăm".

Ceilalţi trei, păşind către el, l-au îmbrăţişat şi s'au sărutat ; apoi au mers la izvor, şi-au răcorit feţele în apa limpede şi şi-au astîmpărat setea. După aceia s'au aşezat pe iarbă şi au pus între ei desagii cu merinde săracă şi puţină. Privindu-se cu frăţească plăcere, n'au tulburat cu hrană pacea acelui ceas; ci au prins a vorbi despre drumurile şi lucrările lor între necredincioşi pentru a împrăştia cuvintele marelui învăţător. Viaţa lor era închinată numai credinţii şi zilele lor erau lumini pribegind în întuneric.

Soarele coborîse în asfinţit şi din răsărit se arăta lună plină, vărsind abur argintiu în livezile din preajmă. Rodul portocalilor atîrna neclintit şi auriu, împrăştiind dulce mireazmă.

„Fraţilor iubiţi, zicea Ioan, de cînd ne-am despărţit de cea din urmă oară, eu m'am învrednicit a merge la Parţi. Şi pătrunzînd până la ţărmul Caspiei, am găsit răutatea şi rătăcirea stăpînind între sărmanii oameni, şi-am cercat a pune între ei bunătatea mielului. M'am întors apoi către miazăzi ş'am ajuns până la limanul cel mare în care curg Tigru şi Eufrat, ş'am spus cuvinte bune în numele Invăţătorului. Am fost şi 'n alte părţi, căci noi nu trebue să cunoaştem hodină. Am pogorît până la marea grecească şi-am venit îndărăt până către pustiile cele dinăuntru,—şi acuma Domnul m'a îndreptat aici, către voi, ca să ni se bucure sufletele şi să vorbim de El.

— Da, frate Ioan, a răspuns cu tulburare Filip; ca să ni se bucure sufletele şi să vorbim de El. Şi noi am fost în multe părţi de lume, în numele Lui, învăţînd dragostea şi primind în schimb ura. Stăruind necontenit, am izbutit s'o biruim în multe locuri. Ne-am luptat deseori cu ea caşi cu un balaur înfricoşat, până ce şi-a plecat grumazul subt tălpile noastre. Am fost la Ierapolea Siriei şi-am aşezat biserica răscumpărării ; am fost la Antiohia şi la Cesarea şi 'n alte locuri; şi poposind acum la acest izvor, înţeleg că împlinim o poruncă a Stăpînitorului, şi trebue s'aşteptăm să se deschidă o taină pe care noi încă n'o cunoaştem.

— Intr'adevăr, a vorbit cu sfială fecioara Mariam, astănoapte mi-a venit în vis Mîntuitorul şi mi-a arătat acest drum, acest izvor ş'această cetate. Acum înţeleg că El a voit să ne 'ntîlnim".

Astfel au început a vorbi iarăşi, ca şi 'n alte rînduri, de anii cînd a ieşit Dumnezeu pe pămînt. Şi mai ales Filip îşi aducea aminte, cu cutremur de credinţă. Şi vorbea caşicum ar fi fost singur cu inima lui. Dar în inima lui erau toţi cei de lîngă el.

„Am fost şi eu caşi alţi ucenici, pescar la Vitsaida, casa

vînătorilor. Şi vînam peştii în marea Galileii cu fraţii mei Petru şi Andrei. Dar deşi eram pescar sărac, aşteptam pe Mesia şi-l cunoşteam din cărţile proorocilor pe care le învăţasem în tinereţe. Eu nu ştiam că Mîntuitorul a coborît între oameni, dar inima mea îl simţea. Cînd s'a arătat înainte-mi şi mi-a vorbit, l-am cunoscut şi m'am plecat lui. Mi-a spus: „vină după mine", şi l-am urmat. El a venit să cuminţească nebunia oamenilor şi să răscumpere păcatul lumii. Şi deşi era Dumnezeu, s'a arătat sărac şi umilit. Deşi ar fi putut fulgera şi zdrobi lumea, a vrut să sufere pentru oameni. L-am urmat şi eu, sărac şi desculţ, şi am fost fericit întru inima mea, ascultînd şi înţelegîndu-l. Iar într'un rînd, vorbind prietinului meu Natanail despre Mesia, Natanail a rîs şi nu m'a crezut. Ci cînd l-am dus către Iisus, atunci Domnul, care ispiteşte inimile şi rărunchii, văzîndu-l că se apropie a spus: Iată cu adevărat Israilitean întru care nu este vicleşug. Auzind aceste cuvinte, Natanail s'a minunat foarte şi a zis către Domnul: De unde mă cunoşti? căci nici tu nu m'ai văzut pe mine cîndva, nici eu nu te-am văzut pre tine ; deci de unde ai cunoştinţa aceasta ?—Domnul i-a răspuns: Mai înainte până a nu te chema pre tine Filip, cînd erai subt smochin, te-am văzut...—Iar Natanail ştia că a stat subt smochin, în grădina lui, cugetînd la Dumnezeu şi la Mesia. Şi cu lacrimi fierbinţi şi inimă înfrîntă se ruga să se împlinească făgăduinţa din veac. Şi în acele cuvinte ale Domnului a înţeles minunea. Căci nu-l văzuse şi nu-l auzise om, ci numai Dumnezeu îi ştia inima. S'a umplut de uimire şi a crezut. Ş'a zis către Iisus: Tu eşti fiul lui Dumnezeu; tu eşti împăratul lui Israil!...— Am ascultat cu lacrimi aceste vorbe ale lui Natanail, şi am fost fericit ca niciodată în zilele de pe pămînt... Şi am urmat cu fraţii mei şi cu alţi ucenici pe *Domnul* şi l-am auzit învăţăturile,—şi ni se desfătau inimile lîngă dînsul. Iar odată, cînd am trecut cu toţii dincolo de marea Tiberiadei, şi a săturat mulţimile cu cinci pîni şi doi peşti, eu am avut întâiu îndoială că s'ar putea face aceasta... Ci văzînd minune nouă, am înţeles iarăşi că-i mai presus de oameni şi una cu Dumnezeu. Şi nu l-am mai putut privi fără sfială... Iar într'o noapte eram în luntre singuri ucenicii—şi furtuna frămînta valuri în juru-ne, cît ne-am înfricoşat foarte... Şi deodată a prins a se domoli răzvrătirea şi am văzut pe Iisus plutind pe ape, în abur de lumină...

Acuma văd înţelesul acelui semn. Că noi umblăm necontenit pe ape tulburi, şi chipul Lui îl avem statornic înaintea noastră"...

Filip tăcu, iar sora sa Mariam suspină şi lacrimile îi luciră în lumina lunii.

„O, frate,—a vorbit apoi Vartolomeu, mai vorbeşte despre cele ce-au fost cît a stat El între oameni.

— Dragilor mei, şopti Ioan cu înflăcărare, nimene dintre pămînteni, din veacurile vechi şi din cele viitoare, nu s'a bucurat şi nu se va bucura de fericirea generaţiei noastre. Peste noi s'a

coborît Dumnezeu. L-am văzut; l-am auzit. A trecut subt ochii noştri ca nevinovata floare a pomilor primăverii. Şi-mi pare că nu ne-am umilit şi nu l-am iubit îndestul. Orice-am face ca să-l cunoască neamurile, e prea puţin, căci sîntem muritori"...

Ochii lui Filip păreau că visează în aburul lunii. La cele din urmă cuvinte ale lui Ioan tresări. „Da, încuviinţă el încet, e prea puţin, căci sîntem muritori. Am dori să trăim mai mult— dar în noi stăpîneşte şi dorul să-L găsim iar, într'altă lume, de lumină şi de pace. După voinţa Lui au venit paşii noştri spre Ierapolea Frigiei;—luna Lui ne luminează, şi izvorul Lui cîntă lîngă noi. Şi aducîndu-mi aminte cît de sărman am fost şi cît de puţin am lucrat în via Lui,—urechea mea a auzit dela tine, frate Ioane, cuvîntul morţii. Înţeleg că 'n această cetate, mîni se vor împlini zilele vieţii mele, şi sufletul meu se veseleşte"..

Mariam îl privi pe fratele său cu lacrimi şi Ioan cuvîntătorul de Dumnezeu tăcu. Vartolomeu, tovarăşul pribegiilor lui Filip, îşi plecă fruntea pe cotul mînii stîngi...

Aşa stătură singuri, subt cortul Domnului, în noaptea albă. N'ajungea până la ei zvonul cetăţii, şi nici un pas omenesc nu tulbura calea pustie. Numai şipotul cînta, aşa de moale, încît şi el părea tăcere. Tăcere păreau şi zuzuirile line şi fără istov ale gîzelor fără număr din cîmpii şi livezi. Drumeţii se găseau aşa de aproape de Dumnezeu, într'o noapte fără păreche în veacuri,—încît proorocirea lui Filip li se părea în firea lucrurilor.

Ca 'ntr'un priveghiu sfînt stătură deştepţi, lîngă izvorul de subt finici. Şi urmară a deştepta amintiri despre Iisus. Vorbeau despre El, caşicum l-ar fi avut acolo. Şi sufletele lor erau umplute de El, ca noaptea, ca pămîntul şi ca izvorul. Îi rosteau cuvintele de blîndeţe şi de pace şi-l urmăreau pe drumurile Galileii,—dela întîlnirea cu Ioan Botezătorul până-la cina cea de taină şi zilele patimilor. Şi suspinau dorindu-l şi simţindu-se singuratici pe pămînt. Cu toate acestea şi ei trebuiau să-şi facă datoria, de vreme ce Dumnezeu însuşi s'a scoborît între oameni. Lumea-i bîntuită încă de-atîta întuneric şi răutate şi-i atît de robită trupului,—încît ucenicii şi ucenicii ucenicilor vor mai striga în multe veacuri pustii. Vor birui necontenit pe balaurii răutăţii,— şi alţi balauri vor naşte pretutindeni. Până ce va veni alinarea drepţilor în veacul cel de apoi.

Astfel au priveghiat în acea noapte minunată Ioan Evanghelistul şi Filip pescarul şi Vartolomeu şi Mariam sora lui Filip. Şi venind ziua hotărîtă de Dumnezeu, s'au ridicat cînd a răsărit soarele şi au intrat în cetatea Ierapole.

„Această cetate şi acest norod sînt ale tale, Filipe"... a zis Ioan. Şi îmbrăţişîndu-şi tovarăşii i-a lăsat. Şi a purces pe alte căi ale Domnului.

Iar cei trei, după cum povestesc cărţile, au intrat în norodul cetăţii ca să-l izbăvească de necredinţă. Şi au găsit în cetate pe un om drept, cu numele Stahie, care de patruzeci de ani era orb. Acestui Stahie sfinţii i-au deschis întâiu ochii trupeşti,— apoi ochii sufletului. Şi zvonindu-se de minunea aceia a năvălit poporul cetăţii ca să vadă pe Stahie şi pe oamenii credinţii celei nouă. Pe cînd sfinţii propovăduiau,—le-a trimes veste şi rugare pentru o suferinţă veche a ei şi Nicanora, soţia antipatului cetăţii. Şi după porunca sfinţilor, aducînd-o slugile ei la casa lui Stahie, a întins Filip asupra ei mînile şi a vindecat-o în numele Dumnezeului celui adevărat. Şi caşi 'n alte cetăţi şi în alţi ani, mulţimea a ascultat învăţăturile cele scumpe; şi mulţi au crezut. Iar alţii au stăruit în noaptea necredinţii şi au strigat către antipat împotriva tulburătorilor de rîndueli şi hulitorilor de idoli. Şi venind ostaşi ca să-i prindă, Filip a zis zîmbind către soţii săi:

„Iată vedenia mea din noaptea aceia a lui Dumnezeu. Voi veţi duce mai departe cuvîntul. Trupul meu va rămînea aici, ca să rodească învăţăturile mele din sîngele meu.

— Rămînem şi noi, frate, cu tine, a strigat Mariam.

— Vartolomeu şi tu veţi merge mai departe, în Alvan şi Licaonia..." a răspuns cu blîndeţe Filip apostolul. Şi soldaţii l-au luat şi l-au dus la scaunul de judecată al antipatului.

Filip a murit astfel pe cruce în faţa antipatului, precum a văzut noaptea lîngă izvorul de subt finici. Şi din sîngele lui a crescut o viţă de vie; iar credinţa a crescut în norod ca şi acea viţă, cu putere nebiruită. Vartolomeu şi fecioara Mariam n'au murit atunci, în muncile dela Ierapole, ci, după ce-au îngropat cu cinste pe Filip, au trecut mai departe. Şi Vartolomeu a murit răstignit în cetatea Alvanului, în Armenia cea mare. Iar fecioara Mariam a ajuns până în Licaonia, unde a adormit cu pace. Şi toate le văzuse Filip în noaptea cea frumoasă a sfintelor amintiri.

Mihail Sadoveanu

LA MEDELENI

HOTARUL NESTATORNIC

PARTEA DOUA

CAP. II

Robinson Crusöe

Ploua...

Cea din urmă căruță a șatrei de Țigani se oprise în drum, ceva mai încolo de poarta ogrăzii boerești. Caii firavi muriseră parcă în picioare cu capetele grele, și mița unghiulară legată cu o frînghiuță îndărătul căruței, mieuna slab.

Subt coviltirul de culoarea norilor, zdrențele galbene și roșii ale Țigăncilor și sclipirea focoasă a salbelor abia se desluşeau prin întunericul încețoșat de fumul lulelelor, înstelat cînd și cînd de luceferi rubinii.

Un glas femeesc momea încetișor: cînta poate, adormind un copil, sau o durere.

Anica, zgribulită în burniță, își odihnea sufletul și mîna desfăcută, în palma castanie a ghicitoarei. Cînd rare, cînd repezi și bolmojite, vorbele sorocului aduceau nădejde sau înfricoșare. Anica privea cu spaimă degetul vrăjit căutîndu-i în palmă cărările vieții, potecile norocului și dumbrăvile dragostii..

Ploaia se întețea răscolită de vînt. De subt coviltir un glas aspru bodogăni răstit.

Ghicitoarea își luă banii și porni spre căruță. Anica intră în ogradă cu capul plecat în jos. Trecînd pe subt stejarul dela

poartă, zări urma slabă a unui pneu de automobil. Privirile-i alunecară spre zarea afumată... Oftă. Toate drumurile erau șterse de cenușiul des. Se scutură înfrigurată și alergă spre casă. Cînii strînși pe subt streșini abia o priviră.

In priveliștea moartă, căruța cu Țigani se îndepărta ducînd subt coviltir cele din urmă focuri și culori ale toamnei, lăsînd în urma ei văzduhul sur ca o bolnavă lumină de lună...

Nu s'auzea nici un lătrat. Ploaia vorbea singură ca o cerșetoare nebună.

*

Prin ferestruicile de mansardă ale podului—zăbrelite de ploae pe dinafară, zbircite de paianjeni pe dinăuntru—lumina intra ca un val de dantelă demult aruncată acolo printre celelalte vechituri. Și cîte nu erau! Pe măsură ce porniseră bătrînii din casă luînd drumul cimitirului, podul se umpluse cu tot ce le îndestulase mai curînd tabieturile și ciudățeniile lor cît și ale vremii lor, decît trebuințele.

Odaia Fiței Elencu fusese surghiunită în pod, în întregime, ca osemintele unui ciumat. Incăpătoarele fotolii și canapele cu picioare arcuite și primitoare speteze, căptușite cu mătasă albastră—înadins adusă din Franța—cărunțiseră decînd tăcerea moțăia în ele. Taburetele, ca niște broaște țestoase cu albastră carapace, înțepeniseră subt apăsarea vremii. Și toate cărțile, bucoavnele, gromoinicile și ceasloavele răsfoite de uscatul deget al Fiței și colindate de ochii ei verzi, zăceau în lăzi sau grămădite pe jos.

Intr'un ungher, stranii instrumente de muzică—născociri ale unui strămoș meloman și șui—așteptau pe strănepotul în care avea poate să învie sufletul străbunului,—să le dezlege melodiile amuțite. Vioare de lemn blond cu gîtul curb; vioare brune ca zaharul ars, cu gît șerpuitor de lebede; viole cu pîntecele bombat ca al voluptății; cobze, mandoline și chitare, care de care mai sucite, mai întortochiate. Și toate înecate în tăcere!

Teancuri de portrete cu rame negre, castanii sau aurii, ovale sau patrate, de lemn sau catifea, mari și mici,—desprinse treptat de pe zidurile odăilor de jos, se rezemau laolaltă pe umărul aceleiași uitări; și chipurile lor păreau icoane ale colbului și ale paianjenilor, nu ale unor fețe omenești.

Mirosea a lemnărie încinsă de căldură, a putregaiu uscat și a colb de arhivă.

Așa că aroma de proaspete piersici, în pod, era îngrozitor de veselă...

„...Mîncam ca un rege în fața Curții. Nu avea voe să-mi vorbească decît papagalul, ca un favorit. Cînele meu care îmbătrînise, ședea totdeauna la dreapta mea ; cele două pisici, la fiecare

capăt al mesei, aşteptînd să le arunc cîte o bucăţică de carne"...

Ajungînd la acest pasaj, Dănuţ întoarse cartea pe dos, aşezînd-o pe podea, luă o piersică fardată şi muşcă din ea zgomotos.

Cel mai fericit om din lume era Robinson Crusöe, aşa cum îl arăta lucioasa cromolitografie de pe copertă:

Intre coliba—mai mult peşteră—şi palmierul de trunchiul căruia atîrna o nucă de cocos, se vedea marea, dincolo de gărduţ, inofensivă şi drăguţă ca o grădiniţă de albăstrele.

La intrarea colibei, în gaura neagră-verzue, un paianjen alegoric îşi ţesuse o pînză neglijent poligonală. Din colibă, pornea iarba tînără cu reflexe verzi de aquarelă udă.

Trebue să fi fost tare cald cînd se fotografiase Robinson, fiindcă deasupra căciulei ţuguete—care-i acoperea şi urechile şi ceafa, ca o glugă—radia o umbrelă făcută din frunze de palmier cu marginile roze de soare subt cerul albastru prin care literele titlului defilau roşii: Robinson Crusöe. Da' aşa-i plăcea lui Robinson: să umble gros îmbrăcat pe orice vreme! Sarica de blană bărboasă era croită pe talie. Robinson avea o faţă foarte simpatică—aducea cu Moş Crăciun, numai că barba şi musteţile-i erau castanii. Musteţile spiritual răsucite; obrajii rumeori; barba frumos retezată. De subt căciulă îi năvăleau cîrlionţii până deasupra sprincenelor, ca un breton drotat.

In mîna stîngă, ridicată deasupra genunchiului stîng, ţinea papagalul. Adică papagalul susţinea mîna, fiindcă toate degetele—corect aliniate—se rezemau pe spinarea verde, ca pe găurile unui fluer; iar cele patru degete de păpuşă ale mînii drepte, pluteau pe spinarea capriţei care întindea botul spre papagal, caşi cum ar fi vrut să-l sărute sau să-l pască.

Robinson era aşezat pe...—nu se vede pe ce! Şedea cum stau Fakirii, pe aer. La picioarele lui—depărtate unul de altul şi în vîrfuri, ca ale cuiva care saltă un copil pe genunchi—se încrucişa o lopată cu altă unealtă decapitată de chenarul coperţii. Pisicile dormeau pesemne, în colibă sau pe acoperişul ei. Cînele fugise de pe copertă şi sforăia în pod la picioarele lui Dănuţ. Se numea Ali. Tot în pod, veghea şi un papagal—aidoma cu cel de pe copertă—numai că era împăiat.

Insula lui Robinson, cu vesela sihăstrie a cromolitografiilor, se mutase în podul cu vechituri. Dănuţ era Robinson Crusöe în insula lui Robinson Crusöe. Şi era foarte bine!

Barba lui Robinson de pe coperta cărţii, era umedă şi plină de picuri aromaţi... fiindcă în podul cu vechituri al Medelenilor, Robinson Crusöe mînca piersici, în tovărăşia unui cîine adormit şi a unui papagal împăiat.

*

Hîrtiile şi cărţile celor două birouri—dela Iaşi şi dela moşie—ale domnului Deleanu, aveau flux şi reflux, datorite pe

rînd, magnetismului ordonat al doamnei Deleanu, şi izbucnirilor tumultoase ale domnului Deleanu.

In epocile fluxului, biroul era o odae ca oricare alta, înzestrată cu masivă mobilă de birou bărbătesc, ţinută în cea mai amănunţită ordine şi curăţenie. In acele epoci domnul Deleanu ori nu era acasă, ori nu lucra.

In epocile refluxului, din dulapuri, de pe dulapuri, din saltare, de pe etajere, din buzunarele tuturor hainelor, pardesiurilor, halatelor, pijamalelor şi paltoanelor,—năvăleau tomuri multicolore şi proteiforme, dosare, reviste, ziare, caete, carnete, coli, scrisori, telegrame, recipise, fiţuici, cutii cu tutun, cu ţigări, cutii de chibrituri... peste tot. In acele epoci, doamna Deleanu nu intra în birou. Domnul Deleanu lucra ca Neptun în vîltoarea valurilor.

O telegramă sosită, de dimineaţă, dela Iaşi, dezlănţuise refluxul.

„Arestat bancrută frauduloasă. Confirmat mandat. Rog lucraţi memoriu cameră acuzare. Interveniţi urgent. Soţie soseşte bani, informaţii. Nu mă lăsaţi. Respect.

Blumm"

Arţăgoasă, peniţa alerga dealatul colii de hîrtie. Madam Blumm, vehement izgonită din birou, aştepta în salon, cu umbrela şi sacoşa în mînă, cu pălăria în cap, trăgînd cu urechea şi oftînd pe nas de durere şi guturai.

Domnul Deleanu aprinse mînios o ţigară, aruncă o privire piezişă pe motivarea stereotipă a mandatului de arestare... şi oratoria întemniţată în peniţă, izbucni:

„E revoltătoare..."

Şterse... Zîmbi, închipuindu-şi spasmul clopoţelului justiţiei statuare şi irascibile ca toate femeile care fac puţină mişcare.

...„E ciudată şi jignitoare, uşurinţa cu care se răpeşte libertatea unui om într'o societate civilizată care ştie să respecte averea şi nu ştie să respecte omul. O arestare preventivă, în definitiv, e un sechestru asigurător asupra persoanei..."

Cînd lucra, nimeni nu intra în biroul domnului Deleanu,—afară de Olguţa, fireşte.

— Iţi aduc cafeaua, papa... O vărs sau n'o vărs?—întrebă ea, apropiindu-se cumpănitoare cu ceaşca în mînă.

— Ce verşi e pentru tine!

— Ei! Papa! Vrei să nu vărs deloc?

— De ce?

— Ai să crezi că fac dinadins.

Domnul Deleanu sorbi din ceaşcă; Olguţa din farfurioară.

— Tare-i frig şi urît, papa! Iţi vine să fii bolnav!

— Mi se pare că n'ai ce face, Olguţa?

Olguţa îl privi pe subt sprincene, stăpînindu-şi un cascat din senin venit ca un strănut.

— Am!—oftă ea. Mă plimb prin casă... da' mi-i ciudă că nu-i frumos!

— Ce să facem noi oare?—se întrebă domnul Deleanu c'un ochiu la Olguţa şi altul la memoriu.

— Lasă, papa. Te deranjez. Văd eu că ai de lucrat.
— Cînd ai să fii tu mare, Olguţa?
— De ce, papa?
— Să lucrăm noi doi împreună.
— Ce bine-ar fi, papa! — am ride tot timpul, şi-am bea la cafele!
— Da... Ne-am face de cap!
— Da' am face şi treabă, adăugă Olguţa ridicînd sprincenele.
— Mai încape vorbă!
— Tu mi-ai dicta, papa, şi eu aşi scrie... şi după ce-aşi obosi, eu ţi-aşi dicta şi tu ai scrie... Şi n'ai mai avea nevoe de secretar!
— Pe tine te-aşi pune să primeşti clienţii.
— Clientele, papa. Le-aşi arata eu!
— Ai dreptate! Clientele-s teribile! Ar trebui să plătească dublu.
— Papa, femeia ceia din salon divorţează?
— De unde şi până unde?
— Oftează, papa! Nu pot s'o sufăr: a vrut să mă sărute!
— I-auzi!
— Da, papa! Da' ce-s eu?... Ce au, papa, cucoanele că sărută tot timpul?
— Asta-i ocupaţia lor!
— Eu n'am să sărut niciodată!
— Nici pe tata?
— Ba pe tine da. Asta-i altceva.
— Bine ne mai împăcăm noi doi, Olguţa!
— Pacat că nu eşti tu mic, papa. Ne-am fi jucat împreună! Eu aşi fi vrut să fim fraţi.
— Sîntem prietini.
— Da' eu nu te las să lucrezi, papa. Mă duc.
— Unde?
— In salon.
— Cu madam Blumm?
— Lasă, papa!... Tu lucrezi şi ea oftează! Am să fac atîtea game la pian că are să plîngă!
— Bravo, Olguţa! Şi după asta o dăm afară şi-o expediem la gară.
— Da, papa. O dăm afară.
— Şi facem amîndoi ordine în biurou!
Olguţa zîmbi. Ştia ea ce înseamnă să facă ordine!
— Halal tată ai tu, Olguţa!
— Papa, tu nu trebuia să te faci tată... Da'-i foarte bine aşa cum eşti!
— Pe placul tău?
— Da, papa... Parcă te-aşi fi capatat cadou dela Moş Gheorghe!

*

Sofrageria era năpădită de funigei coloraţi, ca toate croitoriile: într'aceasta se lucra la zestrea şcolară a lui Dănuţ. Cu minii intermitente dar mereu împrospătate, maşina de cusut îşi învălmăşea zornăitul metalic într'un galopant crescendo, brusc amuţea, şi iar începea, ca o soţie care-şi ceartă soţul în rate pasionate.

Limbuţia etnică şi profesională a cusutoresei adusă dela Iaşi, negăsind nici-un ecou, se convertise în muţenie posacă, dezminţită de dansul picioarelor pe pedale, şi de jargonul roş al părului.

Doamna Deleanu, ermetic albă în şorţ de soră de caritate, cu metrul de muşama încolăcit pe după gît şi foarfecele în mînă, croia pe masa întinsă.

Monica, aşezată de profil lîngă fereastră, pe un scaun cu două pernuţe, cu spatele puţin adus, broda iniţiale pe batiste. DD—, adică: Dan Deleanu. Aşa avea să-l strige la şcoală, la catalog.

Monica broda pe întâiul D puţin mai mic decît pe-al doilea, imperceptibil mai mic, fiindcă nici minile Monicăi nu puteau să-i spue lui Dănuţ altfel decit: Dănuţ.

Dac'ar fi ştiut cineva!... DD, adică: Dănuţ Deleanu... Acul şovăia în minile Monicăi. Adevărul, ca un parfum de garofe, năvălea aprins pe obrajii aplecaţi asupra sufletului... DD, adică... „dragă Dănuţ".

Cele două iniţiale erau întâia scrisoare de dragoste a Monicăi.

— Monica, n'ai văzut tiparul?

Monica tresări, scăpînd batista pe genunchi. In locul ei răspunse c'un surîs afabil, plin de pistrui, madmazel Clara care ştia orice, chiar şi locul tiparului.

„Cine ţi-a dat voe să mă săruţi"? — se supărase Dănuţ cînd îl sărutase în livadă.

„Cine ţi-a dat voe să-ţi fiu drag"? — s'ar fi suparat Dănuţ dacă ar fi ştiut.

„Dragă Dănuţ..."

Da. Cine i-a dat voe să-i fie drag?

Cu batista lui Dănuţ, Monica-şi şterse ochii întorcînd capul spre fereastră.

Şi zîmbi... Cine ştie! Poate că Dănuţ i-ar fi dat voe să-i fie drag... Era aşa de bun Dănuţ!

*

— Cucuţi!
— Doo, replică pianul, profund.
Madam Blumm dădu din cap.

Cu degetul cel mic al mînii stîngi şi cu cel gros al mînii drepte, Olguţa bătuse înverşunat un dublu do, în extrema stingă a claviaturii, punînd şi pedala. Un bubuit bas de furtună în munţi zbîrnii prin salon, lovindu-se de geamuri şi oglinzi.

Olguţa vroia să facă duş écossaise timpanului clientei. De aceia, gama începu să alerge într'un tempo zglobiu subţiindu-şi sunetele, până cînd, cu ajutorul pedalei din nou puse, se prefăcu într'un viscol de vibraţii urzicătoare, într'un ţiuit stăpezitor de chinină în urechi, din care se prăvăliră îndărăt, spre cruntele sonorităţi din stînga, stridenţele din dreapta...

Vaerul creştea... Se dărîmau sunetele, îmbrîncite de pedală cu deşanţata brutalitate a unui rix într'o tavernă de apaşi.

Olguţa lăsă pedala. Gama sireapă amuţi... Acalmia se lăsă ca un parfum de tei... Şi domol, cu o blîndeţă jezuită, procesiunile de călugăriţe ale gamei normale se strecurară prin salon.

Olguţa trăgea cu urechea şi coada ochiului.

Insă timpanul auditoarei era deprins mai demult, şi cu notele enervate, drept răspuns la casnice întrebări, şi cu tumultul muzicei pentru care ai plătit bani şi-ţi dă ameţeli de cap... dar şi invidia celorlalţi comercianţi. Madam Blumm avea o fată absolventă a clasei de pian dela Conservatorul din Iaşi. Domnişoara Raşela cetea „Fleurs du mal" şi cînta la pian operele lui Wagner.

Nici nu i-ar fi trecut prin minte Olguţei că auditoarea devenise admiratoare. Madam Blumm aproba, minunîndu-se de lipsa notelor. Pentru ea, Olguţa cînta pe dinafară. Aşa da! La fel cu Raşela, numai că notele Raşelei multe parale mai costau! *Cucuff* samana lui Conu' Iorgu. Şi el bine mai vorbea şi tot pe dinafară! La el era scăparea...

— Ooff!

Braţele Olguţei osteniseră. Incetul cu încetul începu să scurteze cîmpul gamelor, făcîndu-le egal şi monoton ca un exerciţiu de dimineaţă, după somn.

In salon era frig. Ploaia întuneca geamurile. Lumina intra alburie ca un fum...

— Cum?

Nu-şi crezu urechilor. Intoarse capul, privind peste umăr: Madam Blumm adormise, fără să-şi fi lepădat sacoşa şi umbrela. Adormise orhestral: sorbea aerul suspinînd ca o supă fierbinte, horăia, ofta şi şuera pe nas şi pe gură.

Olguţa întoarse capul, cu scîrbă... Era rău dispusă... şi nu mai avea pe cine să se supere. Monica era prietina ei. Baftea... Dănuţ pleca... Pe lîngă asta, de două zile, odată cu ploaia intrase în sufletul Olguţei o nelinişte pe care ar fi vrut s'o bată şi n'avea cum. Nişte vorbe, din întîmplare auzite:

— Ce să fie cu Moş Gheorghe? Că tare s'o mai sfrijit!— întrebase vatavul unei moşii învecinate.

— Ia, ce să fie! Il ajunge şi pe el ceasul morţii... că-i vremea!—oftase Ion, succesorul lui Moş Gheorghe la grajd.

— Nu ţi-i ruşine să spui minciuni?—sărise Olguţa, bătînd din picior.

Ş'atît.

De-atunci, de cîte ori rămînea singură se temea de *minciunile* lui Ion. Şi-i era ciudă pe ea, pe teama ei, caşicum astfel şi ea ar fi crezut că-s adevărate minciunile lui Ion, îndemnîndu-le oarecum să se adeverească.

Incepu să cînte concertul de Mozart în la major, pentru piano şi orhestră,—de astădată cu note. Caşi în viaţă, în muzică Olguţa avea simpatii şi antipatii violente. Concertul de Mozart era prietinul ei.

— Ce mai studiezi tu, Olguţa?—o întreba doamna Deleanu în timpul vacanţei cînd o vedea cam rar prin salon.

— Am să studiez *concertul meu*, răspundea Olguţa expropriindu-l pe Mozart şi viitorul.

Concertul ei suna a melancolie. Inchise caetul. Madam Blumm horăia lugubru... Toţi *lucrau* în casă. Afară ploua. Olguţa îşi lăsă fruntea pe claviatură. Clapele, adîncite brusc, scîncîră. Cu mînie şi revoltă, piciorul Olguţei lovi în pedala a doua: a surdinei.

*

...Trecuseră ani mulţi prin file şi prin pod, dela masa lui Robinson în tovărăşia papagalului, cînelui şi a pisicilor.

Odinioară rîdeau cărnoase piersici; acum nu mai erau decît sîmburii, ca inimi mici de lemn. Ali îmbătrînise, dormind,—poate murise. Papagalul cu pene veştede şi prăfuite, amuţise, *împăiat cu trecut*. Ninsoarea colbului şi-a aţelor de paianjen, aşternuse peste toate cele, cenuşii troene, vechi tăceri. Iar pe la geamuri, ploaia, ploaia şi iar ploaia sură în văzduhul toamnei şi'n clepsydrele vremii.

Nici Dănuţ nu fusese cruţat de lunga trecere de ani. Pe chipul lui, altfel decît în sarbăda tălmăcire, se vedea că Robinson îşi părăseşte insula, că se desparte pentru totdeauna de-o poveste îndelung trăită.

„Spunînd adio insulei luai cu mine căciula şi umbrela"...

Mai expeditiv decît amarul celor care pleacă—şi mai puţin ultuc—textul trecea dela adio, la căciulă şi umbrelă.

Dănuţ oftă,—şi începu din nou lectura, cu cinci rînduri mai de sus, cum un îndrăgostit aşteaptă trenul nu pe peron ci în sala de aşteptare, fiindcă-i ceva mai aproape de casa iubitei şi ceva mai departe de ultimul prag al despărţirii.

...„Puţin după aceasta"...

Ochii ceteau din răsputeri „puţin după aceasta", dar violele şi dulcile violoncele-ale melancoliei, plîngeau cu-acelaşi lungă aplecarea de arcu „spunînd adio insulei"...

...„Puţin dupa aceasta barca cu proviziile promise fu

trimisă în insulă. După rugăciunea mea, comandantul puse întrînsa şi lăzile cu hainele marinarilor pe care aceştia le primiră foarte bucuroşi"...

Şi iarăşi:

„Spunînd adio insulei"...

Împaenjeniţi de lacrimi, ochii lui Dănuţ îşi luară un lung adio dela cromolitografia de pe coperta pătată de lacrimile bucuriei. Plîngea şi Robinson, zîmbind ce-i drept. Lacrimile erau ale lui Dănuţ, nu ale textului. Pe-atunci—pe cînd zîmbise pe copertă—nu ştia c'are să plece. Preocupat de căciulă şi umbrelă, tălmăcitorul uitase lacrimile.

Urgent şi implacabil, textul pleca subt ochii lui Dănuţ.

„Spunînd adio insulei, luai cu mine căciula, umbrela şi papagalul neuitînd nici banii despre care am vorbit şi care stătuseră ascunşi atîta vreme încît ruginiseră"...

„...în insulă" adăugă fericindu-i, gîndul lui Dănuţ.

Mai erau şapte rînduri pănăla sfîrşit.

...„Astfel îmi părăsii insula, la 19 Decembre 1686, după o şedere de 28 de ani, două luni şi nouăsprezece zile, salvat din viaţa aceasta tristă în aceiaşi zi a lunei în care scăpasem din sclavia Maurilor din Salé".

Şi nici n'a mai privit insula, de pe vapor, până ce n'a mai văzut-o? Şi nici n'a fluturat batista?

Dănuţ privi din nou, cromolitografia de pe copertă: Cum? *Tristă* viaţa din insulă? Atunci dece rîdea Robinson?... Şi dece rîdea parcă şi insula în jurul lui, într'aceiaşi culoare ca şi obrazul lui Robinson?

Începu iarăşi:

„Astfel îmi părăsii insula"...

Işi aşezase cartea pe genunchi. Cetea şi plîngea ştergîndu-şi ochii cu mînile.

„Călătoria mea fu norocoasă. Sosii în Englitera la 11 Iunie al anului 1687, dupăce lipsisem din patria mea treizeci şi cinci de ani".

— Treizeci şi cinci de ani, murmurară încă odată buzele lui Dănuţ în tăcerea podului.

Şi nu luase nimic din insulă! O pietricică măcar! Un pumn de nisip! O floare sau o frunză!... Nimic, nimic!

Dănuţ închise cartea, îşi aplecă obrajii uzi deasupra coperţii şi sărută adînc şi lung întristarea colorată a fericirii.

Sufletul lui Dănuţ era o insulă din care plecase Robinson Crusöe, luîndu-şi numai căciula, umbrela şi papagalul.

...Clasa întăia... a doua... a treia... a patra... a cincea... a şasea... a şaptea... a opta; şi alte clase încă...

Şi Dănuţ singur în faţa oceanului de bănci şcolare...

În pod era numai *ce-a fost odată*. În pod era insula lui Robinson Crusöe. Dincolo de pod începeau băncile şcolii...

„Spunînd adio insulei" Dănuţ îşi rîndui cartea în lădiţa jucăriilor stricate şi-a poveştilor cetite, îl strigă pe Ali şi eşi din pod... Dar Turbinca lui Ivan, desnădăjduit de larg deschisă, înghiţi şi pod şi insulă şi clipă, cu aţe de palanjen, lacrimi, colb, parfum de piersici, zîmbitoare poze...

De asta, pesemne, umerii lui Dănuţ erau aplecaţi.

Se cobora pe scări, trecînd din podul cu vechituri în plină toamnă.

*

În grabă, negăsindu-şi galoşii, Olguţa-i luase pe-ai lui Dănuţ. Îi erau prea mari. Trebuia să meargă tîrîş prin mîzga lunecoasă.

Cînd te alungă o spaimă din urmă şi nu poţi fugi, drumul îţi înăduşă pieptul şi-ţi loveşte inima, ca un coşmar.

Cu trupul înfăşurat în pelerina de cauciuc şi capul gol acoperit de glugă, Olguţa înainta greu. Îndesa cu toată puterea degetelor în botul galoşilor ca să nu-i piardă... se afunda în glod... şi ca să treacă mai departe îşi încorda pulpele, zmuncindu-se pieziş.

Parcă mîna o minge de fier cu paşi de piatră în fundul unei mări împaenjenită de meduze.

Îngenunchiat în faţa icoanelor, Moş Gheorghe se închina.

În jurul unui om bătrîn care se închină, tăcerea e ca răsunetul unui cor îndepărtat.

Plutea parfumul religios al busuiocului. Luminiţa din păhărelul roş al candelii, rumenea chipurile întunecate ale icoanelor, ca o presimţire de auroră trunchiurile codrilor adînci.

În răstimpuri, Moş Gheorghe îşi desfăcea mînile din împreunarea rugăciunii, acoperindu-şi pieptul scurmat de tusă.

Dumnezeu îi împlinise statornic rugăciunile: avea să i le 'mplinească şi de-acum înainte.

Era drept să tuşească: fiindcă era bătrîn.

Era drept să se 'năduşe şi să-l înjunghe prin piept: fiindcă era bătrîn.

Era drept să sufere cît mai avea de trăit şi să moară cît mai curînd: fiindcă era bătrîn.

Tot ce era, drept era să fie. Nici nu cîrtea, nici nu se căina, nici nu ofta. Moş Gheorghe nu vroia ca toçmai acum, în pragul ceresc al morţii, un blestem—cugetat sau şoptit—să întoarcă dela el faţa milostivă a Domnului şi urechea Lui îngăduitoare. Moş Gheorghe cerea îndurare pentru greşelile altora: boerii lui de-acum, nu se împărtăşeau niciodată, şi rar călcau prin biserica ctitorită de străbunii lor. Încolo, erau buni la inimă, milostivi şi drepţi,—dar uitaseră de casa Domnului şi de frica Domnului.

— Iartă-i, Doamne, că mare-i mila Ta.
Iar tusa, ca o toacă de vecerne omenească.
Dumnezeu îi împlinise rugile. Nu se ruga pentru el. Moş Gheorghe avea să păşească *dincolo*, urmat de privirea bieţilor cai pe care-i îngrijise şi cruţase, ca pe nişte orfani.
Se ruga pentru copilul nevinovat ca roua şi frumos ca florile,—de care curînd avea să se despartă.
— Duduiţa Moşului...
Să nu apese asupra ei rătăcirea părinţilor. Şi să-i fie viaţa blîndă, fără de dureri şi-amărăciuni.
Sufletul lui Moş Gheorghe se aşternea la picioarele lui Dumnezeu, ca un covor de bunătate, pe care ar fi vrut să tot copilărească duduiţa moşului de pe pămînt în faţa slăvitului Bunic din cer...

Cu galoşii în mînă, Olguţa trecu în goană prin ograda lui Moş Gheorghe. Ajungînd în faţa uşii, dădu să intre. Zăvorul era tras pe dinăuntru. Bătu cu pumnul în uşă. Nici-un răspuns.
Zvîrlind galoşii, izbi cu amîndoi pumnii în uşă.
— Moş Gheorghe!—ţipă ea poruncitor şi tremurat.
— ... Ce-i, Duduiţa Moşului! Mata aici? Pi vremea aiasta!?
Auzindu-l, văzîndu-l, Olguţa respiră adînc. Ridică galoşii tencuiţi de glod şi căpătîndu-şi cumpătul, zîmbi viclean scuturîndu-se de ploae.
— Moş Gheorghe, am venit să te'ntreb dacă nu ţi-i frig cailor?

*

Dănuţ cutreerase casa pe dinafara odăilor fără să intre în nici una. Nu-şi găsea loc, nici astîmpăr. Indelungata lectură din pod îl înstrăinase de toate cele. Ii era dor de insula lui Robinson; îi era milă de singurătatea ei, milă de singurătatea lui.
Decorul familiar, întîmpinîndu-l pretutindeni cu prezenţe concrete îl îndepărta de casă, ca o asprime cînd eşti trist. Astfel, parfumul femeii de care te-ai despărţit plîngînd, plutindu-ţi în suflet şi în nări, te face să-ţi pară trivială melodia oricărui alt glas femeesc, şi brutală, delicateţa oricărei alte solicitudini.
Instrăinări, mîhniri şi nostalgii, sortite să-şi găsească alinare şi cămin numai în scrisorile acele scrise cu mîni calde încă de strînsoarea mînilor dorite,—scrisori cu tînguiri umile şi amare ca parfumul tomnatecelor tufănele.
Intră în salonaşul doamnei Deleanu. Zărind calendarul de pe birouaş, se apropie de el. Era deschis la o zi neagră; tot neagră şi cea care urma. Negre erau toate. Parcă murise toate sărbătorile roşii din calendar, odată cu vacanţa şi cu frunzele...
Intră la el în odae.
Hainele groase, de curînd scoase din cufere, şi rînduite pe

spetezele scaunelor, miroseau a naftalină. Soba rece zbuciumată de vînt ofta şi se văita ca un ţaran bolnav de piept,—sporind frigul odăii şi pustiul ei.
Şi mai era aşa de mult până la noapte că lui Dănuţ îi venea să caşte şi să scîncească. Se trînti pe pat, aducîndu-şi genunchii la bărbie, vîrîndu-şi mînile în căldura mînicilor, ghemuindu-se în el; cercînd să-şi ţie singur tovărăşie cu trupul, ca pisicile...

Capul Olguţei răsări întrebător şi obraznic.
— A! Tu eşti aici?
— Da.
— Ce faci?
— Nimica. Stau.
— Am venit să te văd.
„Ce-o fi vrînd Olguţa?" se întreabă Dănuţ apatic pe dinafară, atent pe dinăuntru.
Olguţa intră cu galoşii lui Dănuţ în mînă, lucioşi ca nişte galoşi de abanos. Era desculţă, în papuci.
— Ii pun subt pat.
— Ce?
— Galoşii.
— Galoşii?? De ce?
— Galoşii tăi. Unde vrei să-i pun?
— Pune-i.
„Ce—o fi făcut cu galoşii mei?"
— Olguţa, ce-ai făcut cu galoşii?
— I-am spalat, îi explică ea, apropiind galoşii de nasul lui Dănuţ, ca pe nişte flori atunci culese.
— Merci, se feri Dănuţ. De ce i-ai spalat?
— Aşa mi-a venit. N'aveam ce face!
— Ţi-ai spalat şi botinele?—o întrebă serios Dănuţ, ridicîndu-se într'un cot.
Olguţa se încruntă. Răzgîndindu-se zîmbi.
— Ai fost în pod?—îl iscodi ea cu ochii micşoraţi.
— Cine ţi-a spus?—tresări Dănuţ.
— Ştiu eu!
— Te rog să nu mă spui, Olguţa!
— N'ai grijă!—îl asigură ea gesticulînd cu galoşii.
— Merci. Da' tu unde-ai fost?
— M'am plimbat.
— Cu galoşii mei.
— Cu nişte galoşi!—se supără Olguţa zvîrlindu-i subt pat.
— Văd!
— Nu vezi nimica! Ascultă: ţi-i poftă de roşcove?
— Ai tu?
— Sigur.
— De unde ai?

— Răspunde: vrei sau nu vrei?
— Vreau.
Făcîndu-și vînt cu brațele, Olguța sări peste prag în odaia ei.
— Aha!—se dumeri Dănuț făcînd legătura dintre roșcovele Olguței și galoșii lui.
— Poftim roșcove.
— Merci... îs bune, Olguța, grozav îs de bune! — esclamă Dănuț știind că-s dela Moș Gheorghe.
Olguța zîmbea, măgulită. Dănuț zîmbi și el mîndru c'a fost mai șiret decît Olguța.
— Olguța, dacă te vede mama fără ciorapi?
— De ce să mă vadă?
— N'ai corapi?
— Ba am eu... da' mi-i lene să-i caut.
— Pot să-ți dau eu o pereche.
— Lungi?
— Da. Din cei pentru școală. Nu i-am pus niciodată.
— Dă-mi-i. Iți dau eu alții.
— Nuu! Ți-i dau cadou.
De cîteori se întîmpla să fie complicele Olguței, Dănuț răsfringea și asupra lui admirația pentru isprăvile ei. Ofranda ciorapilor era și o îndatorire, și plata unei măguliri.
Olguța se așeză turcește pe patul lui Dănuț, își scoase papucii și începu să-și privească picioarele goale, așteptînd ciorapii.
— Tu poți să miști degetul cel mare *fără să le miști pe celelalte?*
— Nu pot.
— De ce rîzi?—se încruntă Olguța demonstrînd acrobația în care excela.
— Nu știu... Is caraghioase degetele picioarelor!
— Mele?—complectă amenințător Olguța.
— Nu. Toate degetele dela picioare.
— ...Ai dreptate, reflectă Olguța cu glas tare, întinzînd piciorul și examinîndu-și degetele răsfirate... Iți vine să rîzi cînd te uiți la ele!
— Olguța, începu Dănuț încurajat de intimitatea convorbirii, așezîndu-se pe marginea patului,—eu am observat ceva.
— Spune.
— Da' tu ai să rîzi... Ai să spui că vorbesc prostii!
— Văd eu! Mai întâiu spune.
— Eu... cred—vorbi rar Dănuț, cu ochii îndreptați spre piciorul Olguței,—că-i mai bine să fii picior decît mînă...
— Cum??
Dănuț se înroși.
— Mai spune-odată.
— ...
— Stai. Vrasăzică tu spui că-i mai bine să fii picior decît

să fii mînă?—medită Olguța examinîndu-și alternativ mîna și piciorul... Nu m'am gîndit niciodată! De ce spui tu așa?
— Eu m'am gîndit la asta într'o zi, la școală...
— Hai, spune-odată!
— Știi... ședeam în bancă. Era ora de aritmetică. Eu făceam o împărțire pe caet... și m'am încurcat.
— Sigur, dacă nu era mama cu tine!
— Ș'atuncea m'am gîndit că-i mai bine să fii picior decît mînă... Fiindcă picioarele nu făceau nimica: ele ședeau în botine: și ședeau așa... degeaba. Pe cînd mîna mea se muncea să facă împărțirea...
— Da, Sigur: picioarele nu făceau nimica.
— Nu-ți spun! Cu picioarele ce faci? Te joci în recreație și în clas se odihnesc!—ridică din umeri Dănuț înfierbîntîndu-se la vorbă.
— Bine, da' cu picioarele *mergi,* obiectă Olguța.
— Nu zic! Da' ție nu-ți place să mergi?
— Sigur că-mi place!
— Vezi! Cu picioarele faci numai ce-ți place!
— Ție-ți place să mergi la școală?—îl interogă abrubt Olguța.
— ...Ei, nu.
— Vezi că picioarele nu fac numai ce-ți place?
Dănuț medită mușcîndu-și degetul.
— Stai, Olguța! Da' lor nu le pasă! Picioarele nu *învață* la școală.
— Așa-i! Ele-s tot timpul în recreație!
— Foarte bine ai spus! Asta vroiam să spun și eu!
— Stai. Tu ai spus la început că-i mai bine să fii...
— ...picior. Da, îi luă Dănuț vorba din gură, gesticulînd convins.
— Nu-i rău să fii nici mînă! Iarna ai mănuși, stai în buzunarul dela palton sau în manșon... Mînele-s deștepte!—zîmbi Olguța, privindu-le pe ale ei cum trăgeau ciorapii lui Dănuț după ce luaseră galoșii lui Dănuț.
— Dacă ești picior ai șoșoni, își apără Dănuț, cu timiditate, punctul de vedere.
— Ce-are-a-face! Șoșonii îs uriți și picioarele-s proaste! De asta nici nu le vezi: le-ascunzi în botine... Eu țin cu mînile... Buni ciorapi! Merci.
— Olguța, ce-ai vrea tu: să-ți tae mînile sau picioarele?
— Da' nu vreau nici una, nici alta!
— Nu. Zic așa! Dac' ai fi într'o poveste și împăratul ar porunci să-ți tae mînile sau picioarele, ce-ai alege tu?
— M'aș face haiduc și i-aș tăia eu lui și mînile și picioarele... și limba.
— Nu vrei să răspunzi!—oftă Dănuț.
— Nu ți-am răspuns? N'are decît s'aleagă el! Eu nu dau nimic!

Olguţa sări pe covor. Dănuţ rămase gînditor pe marginea patului.

— Olguţa, tu îţi închipui cum ar fi cu capul tăiat?

— Foarte rău!

— Eu pot să-mi închipui... Da' ameţeşti!

— N'ai nevoe să-ţi închipui!

— Tu nu te-ai gîndit niciodată?

— De ce să mă gîndesc la asta! Am eu la ce să mă gîndesc! De asta ai cap, ca să te gîndeşti că nu-l ai?

— Eu m'am gîndit... Oare mori dacă-ţi tae capul?

— Sigur.

Dănuţ nu îndrăzni s'o dezmintă pe Olguţa, dar clătină din cap cu îndoială.

— ...Eu m'am uitat odată în oglindă... şi mi-am închipuit că n'am cap.

— Trebuia să ţi-l tai mai întâiu.

— Nu l-am tăiat... Eu mă uitam în oglindă şi-mi închipuiam că trupul e *afară* şi capul numai în oglindă.

— Hei! Da' tu te gîndeai cu capul tău! Vrasăzică gîndul nu era în oglindă, era în cap.

— În capul din oglindă, stărui Dănuţ.

— Şi n'ai spart oglinda cînd ţi l-ai pus la loc?

— Mi-a fost frică, Olguţa. Eu mă uitam *din oglindă*, numai la picioare. Vrasăzică picioarele erau *într'o parte* şi capul în altă parte... cum ar fi doi oameni faţă în faţă, numai că unul n'avea cap. Uite-aşa, Olguţa.

Dănuţ îşi ridică palmele una'n faţa celeilalte.

— Acuma, să spunem că aici ar fi ochii, în vîrful degetelor. Vrasăzică mîna dreaptă e capul din oglindă. Vezi: îmi aplic degetele şi văd *din oglindă*, numai picioarele.

— Asta înseamnă că tu te uiţi în oglindă... şi vezi prostii!

— Să încerci şi tu, Olguţa. După aceia îţi vine să închizi ochii şi să dormi.

Olguţa nu-l mai asculta. Pîndea pe fereastră în livadă.

Dănuţ oftă... El ar fi vrut să-i spue multe Olguţei,—de plecare. Să-i spue, de pildă, că dacă-ţi tae capul nu mori *tot*. Moare capul: da. Moare trupul: da. Dar mai este ceva: Turbinca lui Ivan. Ea nu poate să moară fiindcă nici nu trăeşte: n'are nici trup, nici cap. Ea este „cînd închizi ochii". Cînd eşti mort închizi ochii. Vrasăzică Turbinca lui Ivan rămîne acolo unde este. Atunci nici Dănuţ nu moare, fiindcă deşi Turbinca lui Ivan e a lui Dănuţ, şi el, Dănuţ e în Turbinca lui Ivan. Când închide ochii se poate gîndi la ei ca la altcineva. Şi Olguţa-i în Turbinca lui Ivan. Toţi-s acolo. Vrasăzică dacă moare Dănuţ, rămîne Turbinca lui Ivan. Cînd Dănuţ trăeşte, Turbinca e a lui. Cine ia Turbinca după ce moare Dănuţ? Dumnezeu... Dacă vrea Dumnezeu, suflă în Turbinca lui Ivan, şi toţi cei de-acolo învie; Dănuţ împreună cu ei... Da, numai că atunci Dănuţ nu va mai avea Turbincă. Turbinca o ţine Dumnezeu. În schimb, toţi cei care-au fost în Turbincă sînt ai lui Dănuţ, fiindcă el l-a adus la Dumnezeu, în Turbinca lui. Ş'atunci Dănuţ va fi stăpîn *înafară* aşa cum e acuma stăpîn înăuntru...

Dacă Olguţa nu vrea să-l asculte!

— Unde-s cartuşele?—întrebă iute Olguţa desprinzînd puşca din cui.

— Ce vrei să faci?

— Lasă! Dă-mi-o repede.

Mergînd în vîrful picioarelor până la fereastră, o deschise binişor. Fumegarea toamnei aburi odaia... Pipăită de ploae, o cioară se legăna, în cumpănă pe o crenguţă şi pe ţelul puştei.

— Las-o, saraca!

Olguţa îşi strîmbă gîtul îndărăt, fără să clintească puşca, măsură din ochi pe Dănuţ—cu privirea jucătorilor de cărţi pentru cei care dau sfaturi dela spate, în plin joc—întoarse capul la loc, rectifică ochirea şi trase. Cioara căzu. Şi toate ciorile livezii izbucniră, carbonizînd livada şi cerul, cu o explozie de negru sonor.

Olguţa încărcă puşca din nou.

— Dece ţi-i milă de ciori? Am împuşcat-o în cap: vroiam să văd dacă trăeşte fără cap... ca tine!

— Nu mi-i milă!—minţi Dănuţ roşindu-se. Am crezut că vrei să împuşti o vrabie.

— Ai văzut ce lovitură?

— Da.

— Uite-o!—tresări Olguţa săltînd puşca.

Inadins parcă, uşa se deschise odată cu pocnetul puştii. Cioara căzu departe. Doamna Deleanu se feri îndărăt, scăpînd din mînă pijamaua lui Dănuţ.

— Olguţa! Asta ce mai este?

— Impuşc ciori.

— Să ştii c'am să dau odată puşca asta!

— Mamă dragă, nu-i a mea; e-a lui!

— Ţi-o dau ţie!—zîmbi Dănuţ.

— Dă-o mamei; mie-mi dă Herr Direktor una de vînătoare.

— Inchide fereastra şi du-te 'n odaia ta. Şi tu dezbracă-te, Dănuţ, să-ţi încerc pijamaua.

— Ia s'o văd şi eu, se rugă Olguţa închizînd fereastra.

— Lasă-mă, Olguţa! Nu ştii ce să mai faci ca să mă superi! Asta mai lipsea: vînătoare în casă!

— Dacă plouă! Tu coşi, mamă dragă—frumoasă pijama!—eu ce să fac? Trag şi eu cu puşca.

— Dece nu studiezi la pian?

— Asta nu! Ce-s eu, lăutar? Clienta sforăe şi eu să-i cînt!?

Speculîndu-şi indignarea, Olguţa trecu pragul închizînd uşa. Totodată salvase şi puşca de sechestru, din care pricină zîmbi enigmatic.

Monica tocmai intrase în odae, cu teancul de batiste lirice; însuşindu-şi-l, zîmbetul Olguţei o nelinişti. Îi ocoli privirea, ascunzînd batistele la spate.

— Ţi-am adus zece roşcove, o vesti Olguţa.

Monica se roşi mai tare.

— De ce eşti tu aşa de bună cu mine?—vorbi ea privind papucii Olguţei.

— De ce spui că-s bună cu tine!—izbucni Olguţa mînioasă.

— Fiindcă eşti prea bună... şi eu nu merit.

— Nu-i adevărat! Nu-ţi dau voe să vorbeşti aşa! Tu eşti prietina mea. De ce mă superi?

Uşa zvicni în lături făcînd loc doamnei Deleanu.

— Ce s'a 'ntîmplat?

— Nimic!

— Atunci de ce ţipi?

— Ţip? La cine să ţip? Vorbesc tare... ca să mă încălzesc!

— Încălzeşte-te fără să te-aud!

Uşa se închise la loc.

Monica se aşeză pe pat, alături de batiste. Olguţa ascunse puşca după sobă şi se apropiè de Monica. Dînd cu ochii de batiste, o luă pe cea de deasupra, şi înainte ca Monica s'o poată opri, îşi suflă nasul.

— Olguţa! Ce faci?

— Nu vezi?

— Naţi-o pe-a mea.

— Asta nu-i bună?

— I-a lui *Dănuţ*.

Din fericire, batista lui Dănuţ slujise numai de instrument muzical. Monica o pături la loc.

— Monica, tu ai băgat de samă că dacă vezi mai multe batiste îţi vine să-ţi sufli nasul?

— Fiindcă tu n'ai niciodată batistă la tine!—clocoti Monica.

— Cine are batistă? Numai tu ai!

— Şi Dănuţ are, protestă Monica apăsînd batistele cu podul palmei.

— Crezi tu! Intr'o săptămînă le pierde pe toate!—o încredinţă Olguţa autoritar.

— Vai! Nu-i adevărat! De ce spui aşa?

— Cum nu-i adevărat? Atunci de ce i-a făcut mama atîtea batiste? Ca să aibă de unde pierde!

Monica privi în sus, în jos; întoarse capul la dreapta, la stînga...

— Vezi, Monica! Mie-mi vine să-mi suflu nasul cînd am batiste... şi ţie-ţi vine să plîngi! Mai bine să n'ai deloc!

*

În pijamaua de flanelă albă, Dănuţ părea mezinul lui Pierrot.

— Nu te strînge subţioară, Dănuţ?

— Nuu!

— Şi să ştii, Dănuţ, ai să îmbraci pijamalele numai cînd ţi-o fi frig *acolo*. Nu-i bine să dormi gros îmbrăcat!

Doamna Deleanu ocolea cuvîntul: dormitor.

Dănuţ nu-şi mai lua ochii din oglindă. Pantalonii pijamalei erau cei întîi pantaloni lungi ai copilăriei lui. Îi pipăia mereu, cu o nedesluşită teamă să nu-i simtă desprinzîndu-se brusc de deasupra genunchilor—acolo unde era vechiul hotar al pantalonilor—şi să rămîe scurţi şi aceştia. Aveau şi dungă: omagiul spălătoresei. Graţia obrăznicuţă a genunchilor şi a pulpelor se mistuise în rigiditatea dungii.

Dănuţ era mîndru. Aşa de mîndru că ar fi dorit spectatori,—chiar pe acei din dormitorul internatului.

— Nu te tae, Dănuţ?—urmă doamna Deleanu cu întrebările care făceau din cea mai desăvîrşită haină un provizorat.

Dănuţ scutură capul şi picioarele în acelaşi timp.

— Nu, mamă! Pantalonii cei vechi mă tăiau!—îi învinui el postum.

— Să-i porţi sănătos. De-acuma dezbracă-te.

— Mamă, lasă-mă să rămîn azi cu pijamaua... Mi-i frig la picioare.

— Bine, Dănuţ. Cum vrei tu!

Doamna Deleanu eşi repede. Alba hăinuţă de flanelă era grea pentru sufletul ei.

— Olguţa!

— Ce vrei?

— *Ai uitat cartuşele la mine.*

— Bine. Adă-le 'ncoace.

Monica se îndreptă spre fereastră, ştergîndu-şi ochii caşi cum glasul lui Dănuţ pătrunzînd prin uşa închisă, ar fi putut s'o vadă.

Dănuţ făcu un actoricesc popas în faţa uşii. Îi venea mereu să rîdă. Compunîndu-şi o seriozitate demnă, intră, întinzînd Olguţei cutia cu cartuşe.

— Dacă o vedea mama! Noroc c'am ascuns-o eu!

— De ce te lauzi? Mama nu pune mîna pe cartuşe!... Cum îi cu pantaloni lungi?

— Im!

— Diseară am să-i încerc şi eu.

— Tuu! se mirè Dănuţ.

— Eu. De ce te miri?

— ...Fetele nu poartă pantaloni!

— Eu am să port. Eu am şi pantaloni de călărie!

— De ce nu vrei tu să porţi kimonoul?—se jertfi Monica.

— Fiindcă am poftă de pantaloni!

— Nu mai împuşti ciori?—cercă Dănuţ s'o abată spre alte victime.

— Nu... Nu vreau s'o sperii pe mama.
— Atunci ce facem ?—se desnădăjdui Dănuț.
— Știți ce ? Vouă vi-i frig ?
— Da, răspunseră într'un glas Monica și Dănuț.
— Vreți să stați la foc ?
— La ce foc ?—se miră Dănuț.
— Nu te privește ! Vrei ?
— Vreau.
— Veniți după mine... Și 'ncet, să n' audă nimeni !

...Cu umbletul de taină al celor care merg să se închine unor zei prigoniți, Monica și Dănuț, unul după altul, urmară pașii călăuzei în papuci.

Uitaseră necazurile și amărăciunile posomoritei după-amieze de toamnă.

Dănuț zîmbea fiindcă-și plimba pijamaua, și fiindcă împreună cu Olguța se îndrepta spre o ispravă nouă.

Monica zîmbea fiindcă era 'mpreună cu Dănuț: *dragă Dănuț.*

Zîmbea și Olguța, fiindcă misteriosul foc la care îi ducea să se încălzească era, pur și simplu, focul din bucătărie.

*

Venirea copiilor în bucătărie schimbase înfățișarea plitei. În locul meditativelor oale de toate mărimile—înghesuite acuma în fund—izbucneau rîsetele albe ale grăunțelor de păpușoi, preschimbate în *cucoșei.* Pe marginea plitei, trei mere domnești se coceau, privegheate de baba, ca o trinitate bosumflată de repetente strunită de ochii profesoarei, și zeflemisită de colegele mărunte.

La gura sobei, pe trei scăunele joase, Olguța, Monica și Dănuț își rumeneau obrajii în bătaia flăcărilor, ronțăind cucoșei fierbinți.

— Ii ! Ti-te Dumnezău ! Acuși !...—se răsti baba la o oală nervoasă care-și strîmbase capacul bufnind.

Tustrei bufniră de rîs.

Baba se sfădea cu oalele, cu tingirile, cu muștele, necontenit. Așa că cineva care ar fi ascultat din odaia de alături și-ar fi închipuit că bucătăria-i plină de bărbați muți, dresați de o matroană cu glas bărbătesc. Și 'ntr'adevăr, în bucătărie baba era stăpînă peste tot ce era înăuntru. Zeloasă și harnică stăpînă ca vara în livezi. Și groasă! Atît de groasă că părea supranatural dospită în cuptorul vast din care cozonacii eșeau opulenți și falnici ca Pașalele dela Sultan.

Trăgînd cu coada ochiului la mere, baba crăpă portița rolei, aruncă înăuntru o privire savantă, și repede o închise la loc.

Dintr'acolo, căldura se revărsă parfumată.

— Miroase a turtă dulce, babo !—se stropși Olguța rîzînd.
— Are cine-o mînca !—oftă baba răsucind un măr.

Pe plită, merele îmbătrîneau văzînd cu ochii. Feciorelnicul lor ten, se 'ntuneca, zbircindu-se. Suspinau înădușit și lăcrimau somnoros. In schimb, aroma lor creștea mai varatecă, mai îmbătătoare, ca sufletul spre cer purces al mucenicelor arse pe rug.

Olguța ședea la mijloc, drept în fața flăcărilor care-i îmbrăcau fața în aur și aramă fluidă; Monica și Dănuț ședeau la dreapta și la stînga ei.

Pe jos, dealungul cuptorului, motanii și pisicile, numai puf și arabescuri, torceau de lene și de cald ce le era. Mai la oparte de pisici—prudență sau demnitate—dormea Ali. Mai toate muștele ațipiseră amorțite. Totuși se găseau destule să-l necăjească. Urechile lui Ali—veșnic atente—pălmuiau și trăgeau sfîrle.

Subt cuptor, într'un paneraș plin de fîn, o cloșcă își dospea puișorii de aur. Un greer, cine știe subt ce grindă ascuns—ținea ison subtil, corului primăvăratec.

Și soba duduia de flacări și de vînt, ca o horă.

Intrînd în bucătărie domnul Deleanu dădu cu ochii de copii, stînd în jurul unei mesuțe rotunde. Mîncau mere coapte, cu mînile. Pe mesuță, în loc de mămăligă, se răcorea o turtă dulce tăiată felii.

— Aici îmi erai, Olguța ?
— Da' tu ce cauți *aici*, papa ?
— Mamă Marie, spune te rog lui Ion să pue caii la trăsură... Ei !—ș'acum să vă răfuesc eu !—se încruntă domnul Deleanu frecîndu-și mînile.
— *Rămîi cu noi, papa!*—se rugă Olguța urmată de Monica și Dănuț.
— *N'am loc, Olguța !*
— Uite-aici, lîngă mine.

Cînd se întoarse, baba găsi patru oaspeți grămădiți pe trei scaune în jurul mesuței. Își acoperi rîsul cu mînile.

— Mamă Marie, da' pe mine nu mă cinstești cu nimica ?
— D'apoi cu ce, conașule ?
— Ei !... c'o cafeluță.. Da' nu de-a *noastră*, de-a *dumitale.*
— Lasă că are baba !—se făli ea făcînd cu ochiul.
— Mușcă, papa.

Domnul Deleanu mușcă din mărul întins de Olguța.

— Pii ! Grozav de bun !... Așa ceva n'am mîncat decînd eram copil !
— Papa, știi ce ? Povestește-ne ceva de cînd erai tu mic.
— Hai, papa, se rugă și Dănuț.
— Și eu te rog, Moșu Iorgu.
— De cînd eram eu mic... Hei !
— Mai mușcă odată, papa. Așa ai să-ți aduci aminte !

Aroma merelor coapte, parfumul cald de turtă dulce, flacările

sobei, și trei chipuri de copii care-ți sînt dragi,—nu sînt numai îndemn, ci chiar izvor de basm și amintiri.

In jurul mesuței erau patru copii.

Afară, ploaia curgea cenușie, bătînd în geamuri.

Peste sate, șesuri, codri, dealuri și orașe, cădea ursuzul potop al tristeței, mucezind frunzele, sporind glodul, ințețind tusa, alungînd zîmbetele.

Dar bucătăria rumenă de flacări, plină de copii, pisici, pui de găină și povești,—plutea prin ploae și prin toamnă ca o nouă Arcă a lui Noe.

Și umbra babei pe zidurile albe, avea o amploare biblică.

Ionel Teodoreanu

(*Va urma*)

Istoriografia literară romînă

N. Iorga*

8

Dupăce am indicat atîtea pagini de ghiață, pot să adaog o obsevare metodică.

Eliminînd tot ce nu este literatură; păstrînd tot ce a avut oarecare însemnătate ca expresie a spiritului vremii sau a evoluției autorilor; și ținînd să însemnăm, chiar cu nume mai modeste, cursul evolutiv,—întreb cum s'ar fi putut întrebuința, totuși, o parte sau o părticică din materia arătată?

Ca să dăm răspuns la această întrebare, ivită probabil în gîndirea multor cetitori, nu este nevoe să inventăm procedee nouă: au fost găsite de alții și le putem imita.

Procedeul care mie mi se pare mai potrivit este al istoricului literar Adolf Bartels, pe care-l citez cu deosebită stimă.

Bartels procedează așa[1]: In fața fiecărei epoci bine țărmurite el așază o privire generală asupra epocii și-i dă titlul: *Ubersicht*. Astfel, pentru veacul XIX, el are patru *Ubersicht*-uri, așezate la începutul capitolelor despre: 1. romantism; 2. post-clasicism și post-romantism; 3. realism; 4. eclectism, decadență, modernism. După fiecare *Ubersicht* urmează povestirea biografică și aprecierea critică a autorilor celor mai însemnați ai epocei, care, firește, au fost amintiți și în *Ubersicht*. Micile monografii despre cîte un autor, sau doi, sau chiar despre un curent,

* Vezi *Viața Romînească*, Mart, 1925.

1 *Geschichte der deutschen Litteratur* (Leipzig), 1902.

luminează adînc în epoca pe care 'n *Übersicht* am văzut-o numai în liniile sale generale, în toţi indivizii vrednici să nu fie daţi uitării, dintre care, însă la cei mai mulţi nu se mai revine.

Fireşte, perspectivele acelea de zugrăvire în linii mari, generale, consideră *toate* fenomenele care într'adevăr au influenţat literatura.

Dacă acest mod de expunere l-am aplica istoriei literare romîneşti din veacul XIX, am ajunge la o distribuţie clară a materiei şi, ca să distribuim astfel, ne-am impune, prealabil, o muncă de selecţionare amănunţită.

Eu cred că „perspectivele" noastre, din faţa capitolelor de evoluţie, aplicate la materia din opera d-lui Iorga, ar fi:

întâia despre anii 1821—1848;

a doua: 1849—1866;

a treia: 1867—1884;

a patra: 1885—1924.

Adică după

1) o perspectivă asupra ascendenţei politice şi literare (paralele) până la 1848, ar urma

2) epoca de decadenţă literară până la

3) reluarea înălţării prin *Junimea* culminată 'n Eminescu, şi

4) urmată de epoca înmulţirii acelor disocieri, pe care *pilda* poeţilor *Junimei* şi *influenţele străine* le-au stîrnit şi care sînt şi azi în curs de sporire, fără să fi putut constitui încă tipul unei simţiri comune,—cum reuşiseră a-l constitui epocile anterioare, elaborînd:

1) un tip luptător şi idealist;

2) sceptic şi lînced;

3) încrezător, dar critic şi aristocratic.

Eu, fireşte, dau aici numai o indicaţie sumară, de natură mai mult etică, decît estetică; nici nu o dau depiin specificată, fiindcă aici n'am nici spaţiul, nici scopul de a termina cu această chestie, la care voiu reveni odată amănunţit. Dar o dau, pentruca să se ştie felul cum eu cred că orînduirea lui Bartels s'ar putea încerca şi la noi.

Dacă ea s'ar admite, nevoia de-a zugrăvi, în perspective sumare, conţinuturile sufleteşti vaste, ar avea urmarea că de la sine ar cădea 'n uitare tot ce nu are nici-o importanţă pentru lămurirea conţinutului sufletesc; toate *prisosurile* şi *enumerările*, într'o eventuală perspectivă, ar părea comice, mult mai comice decît par în presărarea ce pe multe pagini le-a dat-o d. Iorga; *am învăţa a distinge:* marele de mic, esteticul de neestetic, literarul de neliterar etc..

Dacă orînduirea aceasta nu se va admite,—*prisosurile* şi *enumerările*—tot vor trebui să dispară, deoarece ele—tot balast *indigestaque moles* sînt pentru orice fel de expunere.

9

Consideraţiile din urmă ne-au apropiat acum de întrebarea: Balastul de *prisosuri* şi *enumerări* au fost sau nu o piedică a *împărţirii reuşite, fireşti*, a povestirii istoriografice-literare a d-lui Iorga?

Fără îndoială, nu au fost.

S'ar fi putut ca, împreună cu ele, să primim, totuşi, o bună împărţire, o evoluţie transparentă şi logic dezvoltată. Să cercetăm, deci, dacă ea, împărţirea, ni s'a dat în cele trei volume de-atîtea pagini, deaproape o mie de pagini, care ţipă după o distribuire logică, corespunzătoare logicei cu care evenimentele s'au dezvoltat, supunîndu-le şi pe cele literare.

Volumul întâiu (1821—1840) are două cărţi.

Cartea I (1821—1830) tratează începuturile literaturii moderne şi pe învăţătorii şi îndrumătorii săi. Vorba este—în ordinea în care apar—de: Lazăr, Asachi; I. Văcărescu, Mumuleanu; Asachi (a doua oară), Scavinschi şi alţii din cei mici, Conachi, Beldiman, Dimachi; Poteca, Eliad; Mumuleanu (a doua oară), Dinicu Golescu; Asachi (a treia oară).

Cartea II (1830—1840). Eliade (a doua oară), C. Stamati, Vîrnav, Vasile Drăghici, Buznea, Teodorovici, Vasici, Vida; Căpăţîneanu, Pleşoianu; Petrache Poenaru, Fl. Aron, C. Aristia, Gorjan şi Genilie; I. Văcărescu (a doua oară); Săulescu, Scribanii, Asachi (a patra oară); V. Cîrlova, Gr. Alexandrescu, Boliac, Rosetti, A. Pann; C. Negruzzi, Crupenschi, Hrisoverghi; Eliad (a treia oară); Asachi (a cincea oară): Ardelenii Cipariu, Bărnuţiu, Bariţiu.

Pentru un *timp* de 20 de ani Asachi este discutat în cinci *locuri*, Eliad în *trei*, Văcărescu şi Mumuleanu în cîte două!

Dar pentru ce tăetura se face la anul 1840? Trebue întrebat, mai ales că autorul însuşi simte că nu şi-o poate respecta. Probă: volumul I merge până la anul 1840; dar la p. 184, aflăm că, pentru a caracteriza pe Asachi, «trece *peste deosebirea de vreme* pentru a-l vedea şi subt nouă înfăţişare de prelucrător»—adică în *Fabulele versuite* din—1844! Fireşte, eu nu-i fac autorului vină din această trecere peste vreme; o invoc numai ca probă că d-sa nu şi-a putut respecta împărţirea.

După d. Iorga literatura noastră (dela 1821 încoace) în *Muntenia*, urcă, până ce, la 1838, ajunge la «noutatea, bogăţia şi spontaneitatea» lui Grigorie Alexandrescu, care lasă în umbră pe I. Văcărescu, Eliad, Cîrlova; dar şi pe Asachi. «Epoca *nouă* îşi avea acum poetul» capabil să «întemeeze într'adevăr un romantism romînesc» (I, 226). Ceva mai la vale epoca nouă se precizează subt alt nume, aşa (I, 230): Cîrlova «*începe* şi rezumă cea dintâiu *fază* a poeziei *tinerilor;* cea de-a doua, începută cu Alexandrescu, se şi închee cu dînsul». Am avea deci:

MUNTENIA

Epoca *bătrînilor*	Epoca *tinerilor* (nouă)	
(Văcărescu, Eliad)	Cîrlova,	Alexandrescu
Romantism imitat!	Romantism imitat	Romantism romînesc!
1821 – 1830	1830 – 1840	

In *Moldova* avem tot o «direcție nouă», cu C. Negruzzi (I, 237), care (in 1839) dă *Melancolia*, «cea mai frumoasă bucată pe care până atunci o scrisese un poet romîn». Am avea deci :

MOLDOVA

Epoca *bătrînilor*	Epoca *tinerilor* (=nouă)
Conachi, Asachi	C. Negruzzi
Clasic!	Romantic!

Clasicismul și romantismul mergeau, deci, alături, cu anume limpeziri, însă le citez verbal (relativ la anii 1830—1840), pentru a arăta că și *cantitatea* intră în considerare:

«*Marea operă a traducătorilor*» este «*cea mai însemnată din această vreme*» (I, 134). «Traducerea, *pregătirea lucrărilor originale* printr'o largă aspirație a literaturilor lumii, în ce au ele mai plin de frumusețã și de sănătate, acesta era lucrul cel mare deocamdată» (I, 131).[1]

«In mare parte literatura *moldovenească* a bătrînilor din această epocă, și, în unele privinți, și literatura tinerilor poate fi privită *numai* ca un răspuns la literatura, mult mai spontană, mai puternică și mai folositoare care se dezvoltă în Țara-Romînească» (I, 162)

«Limba noastră nu-și alcătuise încă, pentru poezie, un stil de zile mari, un stil de clipe tăinuite, cînd sufletul stă singur» (I, 141).

In rezumat, despre anii 1821—1840: Deși limba nu evoluase până la stilul de «zile mari» (O expresie bine găsită!), subt impresia spontaneității muntene, începu a scrie Moldova, nu și Ardealul, toate provinciile orientîndu-se după literaturile apusene din care traduceau, deschizîndu-se astfel loc unui romantism mai mult sau mai puțin imitat, cu care contrasta numai clasicismul lui Asachi.[2]

Acum putem întreba: *Dar după 1840*, excepțiind progresul limbii în Negruzzi, Alexandrescu și Alecsandri și până la 1848—

1 Identic, la pag. 120.

2 Reluind firul istoriei, în vol. II, p. 3, 4, d. Iorga însuși numește literatura lui Asachi și Eliad „literatură romînească artistică-personală", fiind la Asachi „solid-clasică", iar la Eliad „visătoare și romantică". Observ însă că Asachi, de exemplu, traducînd pe Ossian și scriind (după *Lenore* de Bürger) *Turnul lui Butu* este și solid-*romantic*!

ce notă nouă se ivește, pentruca să fim siliți ca la 1840 să facem secțiunea pe epoci literare? Eu nu văd nimic nou ca direcție; aceiași direcție crește 'nainte, sporindu-și numai energia. Deaceia cred că secțiunea se poate face abia la anul 1848. După suprimarea revoluției, energia dispare: Eliad și Asachi scad mereu; C. Negruzzi tace; Bolintineanu abia la anul 1855 se strînge într'o ediție mai bogată; Alecsandri pleacă spre teatru, după ce dă ediția dela 1853 repețită în 1863, cu poezii, cele mai multe anterioare anului 1848; somația lui Bolintineanu către Alecsandri (din anul 1852) a fost o probă că și acest poet lîncezea. Dar așa lîncezirà toți între 1848 și 1866.

In *Junimea* (ca. 1868—1884) s'a cultivat și romantismul și clasicismul, avîndu-se respect pentru personalitate; deci nici aici nu poate fi vorba de altă direcție, ci numai de gradul de energie. Energia reese, însă, și din condiții sociale, nu numai din alcătuirea sufletească, care,—sprijinindu-se pe cea biologică—singură determină *felul* simțirii. La capătul epocei acesteia ne găsim cu poeți de-aceleași feluri, dar cu mai mulți, mai bogați, mai productivi. In timpul acesta apare și realismul (Slavici, Caragiale).

Impărțind pe direcții, trebue să conchidem așadar că clasicismul se ivește împresurat de o literatură romantică mult mai bogată și că în curînd, printre ele, se ivește și realismul, banalizat apoi în opere din cercul *Contemporanului*.

Deosebirile de vremuri, în tot acest timp: 1821—1884, le fac numai cantitățile de energie, talentele mai mult sau mai puțin active, productive, supuse aceluiași ton al vieții publice, din care idealele sociale, și după 1848, intră în literatură cu aceleași note, deci lipsite de putința de-a contribui la o deosebire prea mare a caracterelor literare.

Ce zice însă d. Iorga despre această chestie?

Pentru d. Iorga volumul II expune «epoca lui M. Kogălniceanu»: 1840—1848. Un nume venerat; dar—dați-mi voe—*de cînd o literatură-și poate numi o epocă după un scriitor care este istoric, care nici nu este singurul istoric al epocii, nu este nici întâiul istoric al epocii*, întrucît el nu a conceput nici-o operă mare de exemplu de felul lui Mihai-Viteazul de N. Bălcescu? Epoca lui Vasile Alecsandri?—mai curînd!—deoarece acesta, reflectînd acelaşi spirit național, vine cu noutatea sa, cucerește, ca niciunul până acum, sentimentul național și creiază tipul literar de predilecție și tipul simțirii naționale. Dar numele-i nume; el poate induce în eroare provizorie; nu poate schimba caracterul evoluției. Dela 1840 până la 1848 se dezvoltă tendințe și voinți, care nu sînt kogălniceniste, ci general-romînești; *el* numai le 'ntărește; le caută în cîteva fenomene până la el nebăgate în samă; dar simbolul lor *literar* nu este el; el—și *numai* împreună cu alții—creiază literaturii un mediu priincios, dar—*alții o scriu*. Toți acești alții apar în cele zece

capitole, subsemnaţi acelui titlu, ce eu îl contest şi anume: Stamati (a doua oară), A. Donici, V. Alecsandri, Gr. Alexandrescu (a doua oară); apoi concentraţi pe lingă *Propăşirea* sau opuşi ei: Asachi (a şasea oară), C. Caragiale, C. Faca, C. Bălăcescu, care însă (toţi trei) n'au a face cu *Propăşirea*, V. Alecsandri, Ion Ghica, N. Bălcescu şi, fireşte, mereu Kogălniceanu. Arbitrar se mai leagă cu *Propăşirea* Laurian şi Bălcescu, acesta în calitate de editor al *Magasinului*. Apoi se trece la poezia moldovenească între 1844 şi 1848 şi la cea muntenească dintre aceiaşi ani, adică la poezia dela apariţia *Propăşirii* pănă la revoluţie, trebuind să apară aici şi Eliad (a patra oară) şi Văcărescu (a treia oară). De cînd, însă, *patru* ani fac un capitol din evoluţia unei poezii? Ca poeţi *noi* apar aici — Gr. Alexandrescu (deşi apăruse ca «nou» din volumul întâiu, şi în aceasta, mai sus, a doua oară, iar acum a treia oară), Boliac, Rosetti şi Bolintineanu. Ultimele patru capitole tratează pregătirea revoluţiei, revenindu-se la Eliad (a cincea oară), la Asachi (a şasea oară) şi la Ardeleleni (Bariţiu, a doua oară).

Volumul al treilea se împarte în patru cărţi: 1. *Anul 1848 şi urmările sale*, la ele cu deosebită atenţie (cu mult mai multă decît era nevoe într'o istorie literară), stăruindu-se la I. Catina, Alecsandri (1848—1855), Bolintineanu (a doua oară), Boliac (a doua oară) G. Creţeanu. Observînd numai că urmările anului 1848 bat mai departe decît 1855, trec la capitolul II: 2. *Opera politică a emigraţilor*, care nu era operă literară şi nu trebuia tratată în măsură mai largă decît o cerea evidenţiarea influenţei suferite de literatură. Se însemnează Bolintineanu (a treia oară), N. Bălcescu (a treia oară), Eliad (a şasea oară), Ralet, Alecsandri şi Kogălniceanu. 3. Cu cartea III ne întoarcem la 1847, pentru a duce firul literar până la agitaţiile pentru unire, în timpul numit *regalitatea literară a lui Vasile Alecsandri* (în total 120 pagini). Fireşte, revine Asachi (a şaptea oară), mereu regele literar, Negri şi—acum, acum: chiar Conachi, chiar Beldiman (!), din nou apoi: Kogălniceanu, Ralet, Donici, Negruzzi; A. Russo, A. Cantacuzino, Sion Istrati, Dăscălescu, Stamati (a treia oară), Alexandrescu (a patra oară), Bolintineanu (a patra oară), Creţeanu (a doua oară), Baronzi, Sihleanu, Depărăţianu. 4. Trecînd în cartea IV, la epoca Unirii şi a lui Cuza Vodă, vine iarăşi Sion (a doua oară), Dăscălescu (a doua oară), N. Drăganu, Haşdeu, Odobescu, Filimon, Bolintineanu (a cincea oară); şi încă vre-o cîteva figuri de mai puţină însemnătate.

Pentru a expune complect concepţia mai însemnez că în *Epilogul* d-lui Iorga tăetura în timp se motivează aşa:

1863: ediţia ultimă a lui Alexandrescu.
1865: mor A. Mureşianu şi Văcărescu.
1864: moare I. Maiorescu.
1865: ediţia mare a lui Bolintineanu; moare S. Bărnuţiu.
1866: moare A. Pumnul.

Nici unul din morţi nu mai avea nici-o deosebită importanţă literară, ediţia din 1863 a lui Alexandrescu şi din 1865 a lui Bolintineanu încheia pe acela, dar nu pe acesta, care mai dă pe importantul *Conrad;* deci nu de acela încheiam şi eu un capitol, nu o epocă, la 1866, ci pentrucă acum *Junimea* era alcătuită şi gata a scoate *Convorbirile*.

Împărţeala d-lui Iorga mai sufere rău de nesfîrşitul cusur grobian că tae pe autori în bucăţi şi ni-i dă, spre consumare, în frînturi, deşi ar fi fost firesc, ca autorii să fie precumpănitori acolo unde sînt mai puternici (ca operă) şi mai influenţi (ca răspîndire), rămînînd ca (după cum e cazul!) începuturile şi sfîrşiturile mai puţin importante să fie *atinse* la vre-un loc potrivit. 1

Din cauza acestor îmbucătăţiri, veniri şi reveniri, d. Iorga nu a putut pune în evidenţă nici curentele, nu cele despre care am vorbit: romantic, clasic etc., ci nici simplul curs material al ideilor: salturile reciproce, dela o provincie la alta, a influenţelor, treptata apropiere de unificare, considerarea geografică a evoluţiei. Literatura *muntenească, moldovenească* şi *ardelenească* pleacă din trei părţi, din trei cuiburi cu alte paseri şi alte cîntece; cum ele devin literatură *romînească*, nu este numai un curent de asemănări sufleteşti, ci este şi apropiere materială, care am fi dorit-o arătată precis. In acest caz, la d. Iorga, Faca şi Bălăcescu n'ar fi devenit ce nu au fost: trabanţii *Propăşirii*.

Aşa dar, felul cum d. Iorga a distribuit evoluţia literaturii romîneşti moderne este siluit să intre 'n capitole impuse din afară, nu răsărite din duhul şi faptele ei caracteristice; celace dovedeşte că autorul s'a crezut dator a da materie, a ancheta; —nu a pătrunde şi a lumina definitiv epociie *ideilor* şi *sentimentelor* din fondul evolutiv.

In rezumat: *Setos de material brut, cultural şi literar, d. Iorga a încărcat, fără nici-o nevoe, paginile sale; şi încîntat de nimicuri trecătoare nu a mai găsit timp şi putere să adîncească epoca şi să o oglindească magistral;* căci dela un d. Iorga se cerea să fie magistral; ori, mai bine, să *nu* fi fost! 2

1 Dau aici numai un exemplu de confuzie: Era „*nouă*" dela 1840, pănăla 1848 („*eră*" de zece ani!) trebuia să 'nceapă în Moldova din cauza unor elemente (şcoala lui Mihai Sturza; curtea lui culturală; şi societatea cu privire spre Apus) care i-ar fi fost toate (?) de folos. Trebuia însă un „om". Negruzzi nu putea fi; Kogălniceanu putea. Deci Negruzzi este un ante-patruzecist, un *vechiu!* Totuşi el dela 1840 încoace a fost marele scriitor care este şi astăzi şi care desminte raţionamentul d-lui Iorga. Niciodată ce au făcut mulţi nu se poate atribui unuia!

2 D. Ovid Densuşianu, *(Literatura romînă modernă)* distribue epoca corespunzătoare in grupările: *Indrumări nouă în Muntenia şi Moldova* (Lazăr, Asachi) — *Poezia în spirit vechiu şi cea de tranziţie* (Mille, Conachi, Beldiman; apoi: Naum Rîmniceanu, Fabian, Scavinschi;

10

După ce am dovedit că toată erudiția culturală și literară, silită de multe ori să rămînă, totuși, simplă enumerare de nume și titluri, s'a pus de-a curmezișul în fața încercării de-a obținea un chip clar al evoluției literare romînești și o distribuire a acesteia pe timpuri logic distinse, voesc să arăt că putința de a obține un chip clar, nu a fost ușurată nici de alte calități, pentru istoricul literar mai însemnate decît cunoștința culturii și a bibliografiei.

Calitățile la care fac aluzie sînt: analiza literară, urmată de formularea sigură a rezultatelor cercetării repețite, vederile de total asupra operelor și autorilor;—și abia după aceia înlănțuirea lor în cadrul ce ele însile și-l formează, parcă.

Dacă analizele d-lui Iorga ar fi fost stăruitoare și conduse de intenția de-a obține priviri sumare, sintetice, în suflete și opere, ele ar fi elaborat, ași zice, singure acele supreme inducții psihologice, la care Lamprecht ținea să ajungă, la care a și ajuns.

Să cercetăm, așadar, *arta analitică* a d-lui Iorga.

A.—Analizele cele mai slabe sînt cele ce nu spun nimic, sau aproape nimic, din cuprinsul operei, sau nu ne dau despre ea nici-o vorbă caracterizătoare. Pe-ale d-lui Iorga, pe cele de acest fel, le-am numit mai sus *ciupituri*. Intr'adevăr ele ciupesc din operă un vers, două, trei versuri—și autorul crede că a... lămurit chestia!

Iată un exemplu, copiat exact, din capitolul despre Iancu Văcărescu (I, 156):

„La 1830 el salută pe Aga moldovean Nicolachi Ghica, venit la Bucureșii, cu o închinare către cel

Dăruit de muze cu literatură

Și Mihalachi Cantacuzino capătă o laudă ca aceasta, la 1835, cu pomenirea gemenului „vultur din pecete"; Mitropolitul Veniamin se alege și dînsul cu un dar ca acesta (1834).

„Tot de pe atunci [1] e, desigur, plîngerea pentru moartea maicii, care

...s'a luptat
Cu tigrii și cu leii;
Mai mult decît bărbat,
O laudă femeii.

Stamati; Iancu Văcărescu și cele dintăiu semne de înrîurire franceză hotărîtoare: Hrisoverghi, Mumulean, A. Pan). — *Cel dintăiu poet modern* (Cîrlova). — *Curentul larg de afirmare a literaturii nouă* (Eliad Rădulescu). Distribuirea se razimă deci, pe ideia de-a urmări mereu cum se ivește *noul* și cum crește până la în posesie simpatia literaților și cetitorilor; distribuirea are o bază *unică*: adaosul nou, căruia îi rămîn *subalternate* noțiunile: clasicism, romantism etc..

1 Inexact! G. B.-D.

„Slabe versuri pentru o mare durere; și ce fără răsunet e pomenirea surorilor pierdute:

Anica s'așezînd
La bunu-său în poală;
Elena fluturind
Pe tatăl meu îl scoală.

„Prieteșugul din 1830 e un joc de cuvinte rimate, în ritm ce saltă:

Cînt' a mea liră
An de belșug.
Flori ce rodiră
Prieteșug!

„Macedonul", „Cezar", „Gengishan", „Uilcanul", se amestecă și ei în această fluturare de silabe ușoare".

Iată al doilea exemplu (I, 180) din Asachi, care imită pe Ossian, cel admirat de „bătrînul" Goethe. [1]

„Deci Asachi creează, pentru scene ca în poemele cu ușoare chipuri albe de friguroși eroi, un Milianu, o Dină, care, venind din istoria Moldovei, ieau în mînă alăuta scoțiană. Ca un adevărat poet ce este, el *nemerește* și în acestălalt gen răsunătoare *versuri:*

Incît cerul lucitor,
Cînd al nopții sîn deschide, mai puține are stele...

„sau

...Buciumul de-aramă
La războiu, auzi, mă chiamă;
Deși sînt femee, însă, nu am temere de moarte.

„E vorba acum de mari codri pustii și în munți:

Codrul și umbrite *plaiuri*, p'unde cerbul, sălțînd, muge.

de morminte, în care se păstrează totuși viața:

Mormîntul care
Curmă toată patima
Pe soarta rea și bună,

încă nu oprește că

După moarte sufletul
Acelui bun nu piere".

Iată al treilea exemplu, din Boliac (II, 179—180): Deși poetul a cîntat pe Vodă Bibescu, el urăște tronul în sine: se citează un vers; urăște pe Jidovi și subt ocîrmuitori și boerimea nouă (a birocratismului rusesc): se citează un vers; mania de ranguri: se citează un vers; pe Eliad: se citează 2 versuri! Chiar în această ordine de materii:

---

1 Rectific, în treacăt, afirmația că abia bătrînul Goethe ar fi admirat pe Ossian; l-a admirat *tînărul* Goethe, care era de 22 de ani, cînd traducea din Ossian, în Strassburg (Septembre, 1771).

Bibescu
Jidovi
boerime
ranguri
Eliad!

Al patrulea exemplu, din volumul III, 43—44, din G. Crețeanu:

„El are jălanii pentru „filomela închisă în colivie", și pentru „trista turturică ce soțul și-a perdut" și îl îngrozește de o prevestire rea

Cinele ce urlă la lună 'n miezul nopții

„Trist murilor", cu „fruntea încă jună" și „rîzîndă față", el se arata chinuit, ca orice romantic ce se respectă, de întrebări așa de mari și de zădarnice ca acestea:

Ce e omenirea și-a ei destinare
Ce este misterul ce-i zic Dumnezeu".
Etc..

Cum versurile nu ni se dau să le învățăm pederost, *ce rămîne din rest?* Recetiți și *încercați a extrage* ce ar fi să rămie!

Mai vedeți, însă, și ciupeliile din Gh. Tăutu (III, 187—188), din *Cișmigiul* lui Sihleanu (III, 213), din Orășanu (III, 271) etc.

Analizele-ciupituri sînt, desigur, rodul unei cetiri repezi, care nu-și lasă răgaz de-a judeca: Opera este sau nu caracteristică?—dacă este, cum evidențiem caracteristicul său?—cităm ori nu din ea?—și *anume ce?* Și astfel o mulțime de citate nepriveghiate au năvălit în operă, ca să convingă pe cetitor că —literatura romînă nu merită să fie cetită?!

B.—Al doilea fel de analize (cîteva) sînt cele ce 'ncearcă a fi oglindă a conținutului versuit și reușesc a fi un *quasi*-galimatias de noțiuni discrepante. Se zice, de exemplu, la Sihleanu (III, 213):

„E romantism în începutul „*Strofelor*", cu setea de luptă „a două armii", „vuirea bombei", nechezul cailor, foc roșu în văzduh, plumbi în „ploae", arme rupte, dîri de sînge și rămășițe jalnice omenești, în închinarea naturii sălbatice și uriașe: Oceane nemărginite în frămîntarea epică a furtunilor, care

Răscoală mii de valuri pe marea spumegată
Și șuerînd răstoarnă abisele adînci,

păduri de cedri, stînci pustii, șivoae pornite pe nimicire, adînci prăpăstii; și, în alt domeniu, în mărturisirea pătimașă a plăcerii pe care o dă poetului biciul furios al satirei contra tiranului, strigătul de desnădejde al unui Byron, nebuna plăcere a orgiilor, suferințele sufletului care rîvnește spre înțelesul deplin al lumilor și nu-l poate afla:

O Doamne-a tale taine ai vrut adînci să fie!
Căci cel ce le măsoară se pierde rătăcit...

„Știe că în aceste avînturi imense, care nu-și ating ținta, nu se află fericirea „vetrei părintești", cu liniștea și farmecul naturii mai apropiate, dar o nevoe firească a unui suflet mai mare decît cele obișnuite îl îndreaptă aiurea, cătră prea-sus, îi suflă dorul călătoriilor

Prin nouri, munți de ghiață, prin bălți și prin pustii".

C.—Ciupiturile sînt semne de superficialitate; oglindirile simple sînt de asemenea semne că autorul este impresionabil și descrie fantazii ori impresii *fără a trece la fondul intim, care s'a îmbrăcat în ele;* și toate împreună sînt semne că ne putem aștepta și la mai rău: la lipsă de pricepere complectă a materiei analizate: Putem dovedi că și aceasta i s'a întîmplat d-lui Iorga.

Exemplul 1: Despre cele 2 acturi de *Petru Rareș-Vodă* și *Armindina*, ale lui Asachi, aflăm (I, 194) că a fost: farmec istoric, port național, cîntec și danț, ciobani de feerie jucînd hora și zvîrlind flori asupra privitorilor! *Atît?* O nălucire externă a șezut la trecerea în tăcere asupra fondului.

Exemplul 2: Se vorbește (I, 161) despre întîiul volum literar al lui Eliad și se zice despre cîntarea ruinelor dela Tîrgoviște:

„Dacă (Eliad) se ia după urmele acestui tînăr (Cîrlova), care găsise în vechea noastră pădure izvorul blagoslovit de Muze, el (Eliad) nu poate tălmăci șoaptele lor decît în acest chip *prozaic:*

Soarele după dealuri mai strălucește încă,
Razele-i rubinoase veslesc al lui apus.

Și poezia se chiamă „O noapte pe ruinile Tîrgoviștii" și *ar avea ambiția să întreacă vestita înguire a acelui tînăr*, stins odată cu ultimele acorduri ale cîntării sale. Notele istorice, lămuririle de cărturar nu servesc la nimic".

Pădurea cu muze, o ciupitură de două versuri, suspectarea că Eliad „ar fi avut ambiția" a întrece pe Cîrlova și afirmația greșită că note istorice—pela 1830—1836!—erau de prisos, fac o... analiză a unei poezii vrednice de stimă!

Exemplul 3: Despre *Zoe*, de C. Negruzzi (I, 249) ni se spune ce acum citez complect:

„*Nota istorică* era, de altminterea, în temperamentul acestui fruntaș al tineretului literar dela 1830—5. Amestecată cu un *sentimentalism care nu putea fi decît fals* la acest glumeț ușor, culegător fără recunoștință și fără mustrări de cuget al plăcerii de iubire ce poate da tinerețe scurtă și viața netemeinică, la acest superficial și strălucitor adept al romantismului parisian,—o găsim (Nota istorică!) în nuvela *Zoe*.

„Povestea femeii căzută fără vina ei, pe care bărbații și-o schimbă, fără ca pentru această revoltă din sufletul ei, dorilor de nobilă și adevărată iubire, să se oțelească în această ticăloșie; care, deci, are îndrăzneala ce-i trebue pentru a ținti cu revolverul pe un amant și puterea de jertfire ce i se cere pentru a-și răpune viața în odaia altuia, spre a se răzbuna de un dispreț, pe care știa bine că nu-l me-

riiă, e cunoscută și de aiurea: ea nu interesează și nu mișcă. Dar a-trage și astăzi și *folosește* cadrul de viață veche din anii de prefacere înainte de 1827: seducătorii în uniforme muscălești și în haine scum-pe răsăritene, argalicul de slugi din jurul lor, alaiurile de paradă, pe lîngă care autorul strecoară naiv—ca să pedepsească pe cei doi vi-novați, dintre care, firește, la urmă unul se și împușcă,—săracul car ce duce într'un sicriu sărac pe frumoasa Zoe, moartă pentru păcatele altora mai mult decît pentru ale ei".

Analiza cuprinde deci: afirmarea că nota istorică s'a le-gat cu un sentimentalism fals; un rezumat rece: o femee dis-prețuită împușcă și se împușcă; părerea că subiectul nu inte-resează, însă place prin descripția istorică (haine, alaiuri, etc.); pe lîngă care naivul autor Negruzzi mai viră trecerea unui car mortuar, ducînd o femee la cimitir.

Și, totuși era mult mai mult!

În *O alergare de cai* Negruzzi citează (1836) două rîn-duri din Schiller: *„Wergessen sie nicht, dass zwischen ihrem Brautkuss das Gespenst einer Selbstmörderin stürzen wird"*. Sînt vorbe din *Kabale und Liebe*. Dar în drama aceasta fusese vorba despre ucidere și sinucidere, din amor, între doi tineri pe care-i desparte prăpastia castei, deosebirea de rang. Deo-sebirea de rang și de avere apăru și în *Zoe:* ea fiind „fiica u-nui boerinaș" din provincie, amantul ei, un „elegant coconaș, a cărui costum era după moda curții" și căruia unchiul îi zicea că „nu e de cinstea sa, să ia o fată săracă". De-aceasta era vorba! Și se vede; și *trebue* văzut, deși se spune scurt, naiv. Și astfel se poate vedea că novela nu-i scrisă cu sentimentalism „fals", ci real și—realistic, chiar realistic! Este cu siguranță o întîmplare adevărată. Acel *N...* din capitolul III (Ediția 1872, p. 26). care și el o iubise pe eroină (p. 32), acel tînăr cu sprîn-cene negre fusese—Negruzzi. Și, deci, întreb: ce-i „parisian", ce-i „fals" în ce expune N... în *novelă?* El apare ca omul pen-tru care respectul de castă nu-i motiv să nu se respecte fe-meia iubitoare, chiar căzută. O spune și 'n motto: *Oh! N'in-sultez jamais une femme qui tombe!;* o spune prin toată no-vela sa simplă.

În loc de așa ceva, ni se arată nota istorică: alaiu, ar-năuți, etc..

Exemplul 4. Despre ediția din 1842 (Iași) a lui Alecsan-drescu (II, 55):

„Poesiile nouă sînt, în parte, repetiții sau schițări răpezi de sentimente ușoare. Emiliei—urmașa Elisei din ediția precedentă—el îi spune vechea povață a lui Horațiu: *carpe diem*, adică, pe romînește:

Bucură-te de natură,

adăugind că dorește, până să fie, la bătrîneță, un bun prieten, a se împărtăși cu dînsa de bucuria de astăzi.

„Lupta-i, pe care o descrie în vehemente cuvinte romantice:

Eu lanțurile mele le zguduiu cu mînie,
Ca robul ce se luptă c'un jug neomenos
Ca lanțul ce izbește a temniței tărie
Și geme furios,—

nu-i folosește la nimic".

Brutalul cuvînt ironic, așezat la sfîrșitul analizei de suflet biruit al poetului, cuvîntul: *„nu-i folosește la nimic"*,—ce va fi voit să spue? Chestia, esteticește, este gravă; dar eu întreb numai.

Exemplul 5. Despre I. Văcărescu (II, 170):

„Filozofia din bucățile sale despre *Adevăr* e bogată în astfel de galimatias, al cărui vers chiar e o ciudățenie compromițătoare:

Oricînd o va aduce
Spre folos
Neîncercaților
Pătimași,
Oameni de toată treapta.

„Sau:

Din toată partea cap,
Cap lui va fi și coadă.

„Ori ca imprecația:

Mișà, sticloasă,
Inghețată,
Alcătuită
De ură, trîndăvie
Nefiitoare

„Morala n'are o mai mare înălțime decît în această bîiguială, care strică frumoasa icoană a candelei ce se pierde luminînd:

Așa și omu 'n viață
Să arză dator este,
Slujind pre omenirea
Ce 'n cercu-i stă aproape
Cu feluri de relații,
De ranguri și diplome
Și setea de cordelă".

Și totuși, *Adevărul* este un poem didactic-filozofic, cu idei *mari*, pe care d. Iorga nu a voit să le vază; cași cum poemul ar fi o casă 'n care vizitatorul nu vrea să vază pereții lucitori, icoane, lumină, ci găsește 'n colțuri cîțiva paianjeni și vorbind numai despre ei, îi vorbește, firește, de rău.

Analizele citate, de felul cărora se mai găsesc, sînt o sur-priză: cui să le atribui?—cărui defect de concepție?—ori poate—ușurinței? Pentru cetitori, este indiferent *cui; ele sînt;* și trebuesc refuzate deoarece nu sînt numai nedemne de autor, ci și peri-culoase!

11.

Periculoase au fost mai intăiu chiar operei d-lui Iorga. Alergînd superficial dela o bucată literară la alta, d. Iorga a plutit deasupra lor, nu s'a scufundat în ele, nu le-a căutat toate înțelesurile, toate fețele; și de aceia la d-sa, nici înfățișarea intreagă, nici cea parțială a autorilor nu este satisfăcătoare: *Aproape toți autorii ies scăzuți*, fie că critica d-lui Iorga le știrbește rangul, fie că le scade numai valoarea *unor* opere. De-aceia pot zice că *așa de crud cu literatura romînească, ca d. Iorga, nimeni nu a fost; pot zice că paginile d-lui Iorga iau de cîteva ori tonul calomniei, ton desgustător de literatură, nu îndemnător la cetirea ei.* Faptul, la o nouă cetire, ne-a surprins prin massivitatea sa; de aceia vreau să-l descriu amănunțit, pentru ca să nu mai fie nici o îndoială despre felul nemeritat în care literații romîni au fost *înjosiți*.

(Va urma). **G. Bogdan-Duică**

Pe marginea cărților

Istoria Rom'nilor

In grădina mare din dosul casei, ierburile în spic se clatină abia. Seninul de sus se lasă ușor peste pămînt. O albină aurită zumzăe întăiu clar, apoi înăbușit în potirul unei nalbe. Tace o clipă, de nici n'o mai știi unde-i, până zvîcnește bizîind iar plină de ardoare deasupra altei flori. Fluturi în zbor de promenadă își variază în lumină mozaicul aripelor. Bondari de catifea...

— Ah! „Mircea Ciobanul domni în două rînduri: 1545—1554 și 1558—1659... nu... 1559.

O fată cu privirile vagi s'a ridicat pe jumătate din iarbă. Alungă cu hotărîre neastîmpărate șuvițe blonde de pe frunte, dibue prin burueni după o carte și—incapabilă de atenție susținută—începe să cetească tărișor și repede. De departe ai crede că tot vre-o albină, mai mare, zumzăe, recoltind miere.

— „Ca răspuns la aceasta, sultanul trimise în țară pe Hamza-Pașa, beiul din Nicopol și căpitanul Dunării, ca să-l prindă prin înșelăciune. Vlad însă pricepu cursa. El lovește pe Hamza, d'abia eșit din zidurile Giurgiului, în puterea nopții, îl prinde și ocupă cetatea, unde face un mare măcel. Hamza este dus apoi

la Tîrgovişte şi acolo tras în ţeapă cu o mulţime de căpetenii turceşti".

Grăbită, fata întoarce filă după filă. Se apropie seara, examenul e mîine, domnii Ţărilor Romîneşti nu se mai sfîrşesc. Chipurile, întîmplările, trec şterse, fără putere de evocare—un simplu material *de învăţat*, îngrămădit în litere mici, în şiruri uniforme, variate ici şi colo de caracterele mai grase şi mai mari, ale cifrelor.

Şi totuşi, *atunci* caşi acum, o viaţă de toate zilele curgea lin, cu zori şi amurguri răcoroase de vară, cu înoptări misterioase, o viaţă înfiorată de iubire şi zugrumată de moarte. Oameni caşi acum, din carne şi oase, minaţi de un suflet şovăitor...

„...şi *astfel* Vlad Ţepeş a stîrpit tîlharii din ţară..."

*

Se lasă sara. Fata a obosit învăţînd. Cortegiul de domni, în defilare anacronică, se depărtează pălind... Cine ştie cîţi ani mai tîrziu fapte fără legătură, date seci şi stinghere, un chip bărbos de Basarab, cu imensă căciulă de samur, ori înfăţişarea de strigoi a lui Ţepeş, cu ochii lui imenşi şi obrajii supţi, vor tulbura cu aprigă grijă visele elevilor de-odinioară. In fantasmagoria coşmarului filele neînvăţate, filele neştiute se vor înmulţi la nesfîrşit, oprind bătăile inimii, chinuind respiraţia.

Un şuerat de locomotivă, adus de departe pe o suflare de vînt, trezeşte imagini vii: Un peron de gară, un tren în momentul plecării, îmbulzeală, strigăte, paşi repezi în toate părţile. Alergarea nebună a trenului, calme fineţe înflorite, un pîlc de pădure cu mestecăniş argintat...

— Ah!

Cu un gest de revoltă fata îşi trece mîna pe frunte.

„...încă dela începutul anului 1597..."

Geografia

In grupe de cîte două şi de cîte trei, fetele se plimbă prin grădina plină de lumină a pensionului. Subt copaci grupe mai compacte se agită, cu vorbe şi gesturi nervoase. Profesorul examinator n'a sosit încă şi elevele îşi expun reciproc ştiinţa proaspăt înmagazinată în sara trecută.

Numai Aurica Bîldescu bate laturile. Indosită după un masiv de liliac, se oglindeşte cu atentă grijă în geamul întunecat al infirmeriei. Rupe dintr'un carneţel o hîrtie pudrată şi-şi împrospătează provizia de pudră pe obrazul ei fără frăgezime. Trage pe ochi buclele unei coafuri exagerate, apoi desface cordonul, ca să-l strîngă mai mult. Pentru talia ei grozav de subţire, colegele nici n'o strigă altfel decît „Viespea".

In grădină larma creşte mereu. Intr'un grup sînt la ordinea momentului coastele Africei; în altul, numărul exact de cornute şi de rîmători din districtele Angliei; în grupele ambulante ale celor mici se rosteşte tare şi cîntat, ori în mare taină, despre apele curgătoare din Oltenia. In fiecare grup mai mare e cîte un *fenix*, care spune pe nerăsuflate apele cu toate coturile, ţărmurile unui continent cu toate golfurile şi peninsulele *pe rînd*, oraşele cu numărul lor de locuitori, aşa cum le-a „explicat" profesorul: „...aproximativ 72,834..."

In fierberea aşteptării, în zvonul de glasuri al celor care ştiu, li se pare şi celorlalte că ştiu ceva. Amuţite, galvanizate, pătrund în sala de examen.

O linişte impresionantă se lasă, cînd se deschide uşa. Apare întîiu directoarea, gravă în rochia neagră de ceremonie. Aruncă spre fete priviri repezi şi le opreşte posomorîte pe un cap zburlit, în buclele căruia, ca nişte scîntei gata să se stingă, s'au agăţat cîteva flori palide şi mărunte de *acacia*. In urma directoarei se arată profesorul examinator, cu o figură rotundă şi copilărească. Ochii îi rîd în cap cu nevinovăţie. Fetele ştiu însă că *cere* foarte mult—toate suprafeţele, toţi locuitorii şi celelalte —şi că e foarte hapsin la note. Profesorul elevelor vine cel din urmă, prezentînd o fizionomie nedefinită şi complexă: curtenie pentru examinator, încurajare pentru eleve şi o vagă grijă personală.

Marioara Ciprian e chemată cea dintâiu. Se uită drept la examinator, cu ochii mari, căprui, pentru care primeşte complimente pe stradă dela toţi liceenii tîrgului. De aceia sprîncenele

ei sint în permanentă tenziune. Cît nu vorbeşte, stringe mereu gura mică, socotind că forma ei ideală ar fi o cireşă. La întrebări dă cu seninătate răspunsuri proaste, apoi pleacă genele zîmbind şi netezeşte uşor cu mîna rochia de uniformă, mai *şic* decît a celorlalte şi lucrată chiar de ea. Cu toate răspunsurile insuficiente, această *femee-mică* trece totdeauna clasa.

Examenul urmează toată dimineaţa cu surprize, cu lacrimi şi cu triumfuri. Strigată printre cele din urmă, Rodica Verdeş porneşte în pas energic spre tablă. Priveşte fix într'un punct. Văzută din bancă, de profil, figura ei cam asimetrică, cu nasul prea mare, spăimîntată şi cruntă, e cam comică. Dela prima întrebare începe să delireze. Cu entuziasm, cu amploare aşează Nilul în Asia, Lisabona în Franţa, Pirineii în Scandinavia, rostindu-le toate cu un ton sever şi răstit, rezultat ciudat al spaimei nebune pe care i-o provoacă examenul.

Domnul Uşurelu, examinatorul, rotunzeşte ochi speriaţi spre toate punctele cardinale şi, revoltat peste măsură, rămîne cîtva timp mut. Apoi, deodată, figura lui copilărească devine feroce. O luptă crîncenă se încinge între profesorul meticulos şi circlobar şi eleva cu mintea complect sărită din axă. Rodica se uită tot mai crunt la domnul Uşurelu, privind saşiu—cum i se întîmplă ei totdeauna la o mare cumpănă—şi strigă din ce în ce mai tare şi mai răstit.

Directoarea se mişcă nervos pe scaun. Profesorul elevelor îşi trage iute şi repetat vîrfurile musteţilor şi însfîrşit se apropie cu scaunul de examinator şi-i şopteşte ceva la ureche. Examinatorul clatină din cap cu compătimire şi trimite pe domnişoara Verdeş Rodica la loc.

*

Examenul s'a sfîrşit.

Svîrlit într'un colţ dosnic şi oropsit, vechiul Atlas al lui Schrader închide pasiv între tartaje groase tainele şi minunile pămîntului: Virgine ţinuturi polare, care resping cu orgoliu orice familiaritate; creste sfidătoare de munţi; abisuri misterioase. În largul apelor un punct abia vizibil înseamnă o insulă, poate fără nume. Acolo căldura şi ploile unei veşnice primăveri deschid

corole fantastice şi somptuoase în vîrful fiecărei burueni şi fărîma de pămînt, neştiută de om, păstrează amintirea vremurilor străvechi şi înfăptueşte imagini de paradis.

Antologia franceză

Le vase où meurt cette verveine
D'un coup d'éventail fut fêlé...

Am deschis din întîmplare la versurile aceste şi o imagine estompată mi s'a interpus brusc între ochi şi carte: Clasa noastră, clasa a VI-a, cu plafon luxos în oloi verde şi stucuri aurite—singură reminiscenţă a unor vremuri de glorie—cu păreţi văruiţi vulgar, cu duşamele roase.

În perspectiva trecutului perdut, siluetele tovarăşelor dela şaisprezece ani îmi apar ca într'un dans graţios şi confuz. Cîteva figuri se desprind limpede: Angela, rece şi mîndră, cu ten de marmoră roză; Mariana—anemică şi foarte sentimentală; Lizica Moşuleţ cu rostire dificilă şi coafată cu un enorm *catogan*; Lidia Vrisidi cu ochi negri şi vorba tăioasă...

Le vase où meurt cette verveine...

Din larma multiplă a clasei se desluşeşte un glas cîntător: Catiţa Mersessian memorizează cu îndărătnicie în aşteptarea oralului.

Uşa se deschide. Colega noastră Rozica intră precipitat. A trecut singură un examen de diferenţă la domnul Zaharescu, profesor bătrîn cu faţa prea rumenă, cu ochi neliniştiţi, prăpăd la examenele băeţilor şi foarte îngăduitor la fete.

— Cum a fost, Rozica?

— Ce ţi-a dat în teză?

— Ai fost bine?—se îmbulzesc întrebările din toate părţile.

— Bine, bine... mi-a dat uşor, răspunde Rozica febril, cu ochii umezi şi strălucitori, care fug vădit de privirile noastre.

— Ce-o fi păţit Rozica?—se întreabă fetele între ele, în vreme ce eroina se retrage lîngă o fereastră şi rămîne tăcută, privind spre grădină.

— Parcă e mai îmbujorată ca de obiceiu, observă cu blîndeţe Mariana.

Şi drept e că faţa plină şi puţin pistruiată a Rozicăi e tare aprinsă; ba şi gitul ei gras şi atît de alb are acum un reflex purpuriu de auroră.

— Parcă a făcut o şmicherie şi parcă are şi o pagubă, rosteşte pripit Lidia Vrisidi, aruncind o privire ageră spre fereastră.

De la o vreme, cînd celelalte fete şi-au reluat ocupaţiile de mai înainte, Rozica întoarce capul şi mă caută din ochi. Vine apoi întins la mine, mă apucă de mînă cu mîna ei grăsuţă şi umedă, şi mă atrage insistent după tabelă. Acolo e un colţ întunecos şi ferit, consacrat confidenţelor grave.

— Ah, vreau să-ţi spun ceva... Ah, ce-am păţit!

Eu aştept în tăcere.

— Am dat teza la franceză, ştii.. M'a păzit numai domnul Zaharescu.

Mi se pare că acum Rozica se înroşeşte mai tare.

— Mi-a dat „La prière *sir* l'Acropole"...

— Ei, tocmai ce ne spuneai tu că nu ştii, o întrerup eu.

Rozica pare nemulţumită.

— Spuneam eu aşa, dar am ştiut... Numai într'un loc nu ştiam chiar aşa bine şi—fără voe—mă tot uitam la domnu' Zaharescu şi... mi-a venit să pling. Domnu' Zaharescu a venit atunci lîngă mine în bancă şi pe urmă mi-a spus cum să fac...

După o scurtă pauză, Rozica urmează:

— Vai, şi la urmă... Da' te rog să nu spui la nimeni, auzi?

— Nu spun.

Rozica respiră agitat.

— La urmă m'a luat de bărbie şi s'a uitat la mine...

Sufocată parcă, povestitoarea se opreşte iar şi mă strînge mai tare de mînă.

— Şi pe urmă?

— Vin' să-ţi spun la ureche. Da' te rog, ştii, te jur...

Eu caut să-mi desfac discret mîna:

— Ei, dacă vrei, spune-mi; dacă nu...

Rozica parcă se sperie la gîndul că i-aşi refuza confidenţa tocmai acum. Ca să nu scape ocazia—îmi şopteşte precipitat, gidilîndu-mi urechea:

— Pe urmă m'a luat de bărbie şi s'a uitat la mine pe subt ochelari... cu aşa o pasiune!

Cartea cu scoarţe roşii

Din cărţile copilăriei, una s'a păstrat îndărătnic: cartea cu scoarţe roşii. N'a păzit-o nimeni. A apărat-o însă o forţă secretă,—lucrurile neînsufleţite au şi ele o soartă şi o personalitate. Cartea cu scoarţe roşii a eşit biruitoare din toate încercările: rătăciri, furturi, mutări...

S'au pierdut, fără urmă şi fără explicaţie, atîtea lucruri de demult. O călimară sferică reprezentînd globul terestru, cu buton galbăn de alamă la întretăierea meridianului Parisului cu ecuatorul şi turtită bine la polul sud, ca să poată sta pe masă. Era de ajuns o apăsare pe buton şi tot emisferul boreal sărea în sus, păstrînd însă netulburată suprafaţa albastră a mărilor şi înfăţişarea multicoloră a uscaturilor, în vreme ce emisferul austral neclintit şi greu,—în el sălăşluia lava fluidă a cernelei, în rezervor de cristal,—îşi păstra o demnă gravitate. Un ceas de argint care începea, cînd nici nu te aşteptai, să cînte anemic şi înăbuşit din fundul unui buzunar. Un toc de os pentru păstrat creioane: cînd îl deschideai, împrăştia un miros farmaceutic particular, a cărui amintire o păstrez şi acum, concretă.

Cartea cu scoarţe roşii ese la iveală fără veste, la intervale neregulate. Demult, în adolescenţă—epocă ingrată a grandomaniei şi a omniscienţei—o înlăturam cu dispreţ, pentrucă în clipa următoare s'o deschid dintr'o pornire nestăpînită şi să arunc măcar o privire furişă în ea. „Genoveva de Brabant" cu stilul ei naiv de traducere veche, mă prindea nesimţit în mreajă. *Brabant...* nu ştiam ce înseamnă. Cuvîntul plutea în mister şi nereal, în armonia silabelor muzicale. *Bra-bant...* parcă un clopot mare de aur aducea sunet de departe, de departe tare, din lumea poveştilor. Şi, cînd băgam de samă că am cetit cîteva pagini, aruncam umilită cartea şi mă răzbunam prin zîmbetul de îngăduinţă, pe care i-l adresam drept rămas bun.

Au trecut ani. Arare, discret, cartea cu scoarţe roşii se iveşte iar,—solie materială a trecutului. Din filele ei cu un vag miros de lucru vechiu, din tipăritura *altfel* decît cea de acum, se înfăptueşte pe nesimţite o atmosferă întreagă. Viziuni se succed, chemate una de către cealaltă. O ogradă mare—aşa cum

s'a păstrat până 'n vremea copilăriei mele—cu zarea închisă de un zid de cetate.

„Aşezare boerească din vremuri bune", povesteau bătrînî ştiutori de trecutul casei. Zidul cu firide orînduite simetric, văruit pe dinăuntru odată pe an, vara, în epoca marilor reparaţii, apărea straniu în haina albă, proaspătă, păstrînd în afară sure rugozităţi învechite. Purta pe coamă o întreagă floră în pămîntul adunat clipă cu clipă de vînt. Cînd ploaia şi uscăciunea, frigul şi căldura despoiau pojghiţa de var, zidul îşi arăta alcătuirea intimă din pietre mari, colţurate, mărturii vorbitoare ale vremurilor cu robi mulţi şi eftini. Porniţi în zori să scoată piatră din dealul însorit al Repedei, se întorceau pe înserat cu scîrţîit de care greu încărcate. In împrejurimea vremelnică a *curţilor* începute mişunau într'o învălmăşeală de iad cărămidarii, robi mai mult goi, plini de glod pe pulpe, pe braţe şi pe zdrenţele care ar fi voit să ţie loc de îmbrăcăminte. Dealungul zilelor de arşiţă robi mai aleşi—meşteri zidari—au ridicat împrejmuire temeinică, peste care privire străină să nu poată trece, iscoditoare.

In mijloc s'a înălţat încet casa mare, solidă şi tihnită. Indărătul casei, ferită de ochii lumii, grădina imită cu candoare un plan dela Versailles. Străină şi nepotrivită poate la început, vreme de ani îndelungaţi grădina s'a schimbat nesimţit şi fără contenire. Lumina, ploile şi vîntul au împrietenit-o cu împrejurimile, au altoit-o pămîntului şi locului. Zidul de piatră, cruţat numai în preajma grădinii, s'a ruinat ici şi colo. Lilieci sălbăticiţi, de cea mai umilă specie, cu flori palide de aquarelă fumurie, se revarsă în cărări, ştirbindu-le fantastic simetria. Cătina învălmăşită face tainice ascunzişuri pentru arici şi alte sălbătăciuni mici, care încearcă să întindă o lăbuţă sfioasă spre o aşezare omenească.

In mijloc havuzul sec îşi menţine conturul octogon de gresie sură, măcinată cîte puţin de muşchi catifelaţi, cu desmierdare perfidă şi de modeste cruste vegetale, care fac un singur trup cu piatra. In fund luminează primăvara bănuţi de păpădie şi flori fragede smălţuite cu aur. Aici, într'o zi de demult, a căzut din zbor chinuit o gaiţă cu picături de azur pe aripa rănită. Pe

marginea de piatră s'au plimbat în nopţi cu lună generaţii multe de pisici îndrăgostite, cu viaţă misterioasă şi efemeră.

O unică armonie îmbină acuma grădina sălbătăcită, havuzul mort, zidul dărăpănat, cu biserica de alături, ruinată şi tăcută. Biserica stărue fără rost acolo şi ai crede-o pustie cu desăvîrşire, dacă în fiecare noapte o lumină mică n'ar pîlpîi dulce pe un mormînt foarte vechiu.

*

Carte de demult... Chipul ei, ca al unei fiinţe vii, mă urmăreşte de o vreme, împreună cu amintirile evocate. Şi, pentru întâia oară, o caut. O caut prin toate locurile pe unde mi-a apărut de-atîtea ori nechemată. O caut cu absurditate prin fundurî de lăzi vechi, unde nimeni n'ar fi putut-o lăsa. Imaginea ei o am mereu în faţa ochilor, precisă. Văd exacta nuanţă a scoarţelor roşii, o pată de cerneală la un colţ, tonul pal al hîrtiei, filele înflorite pe margini de un scris neestetic şi stîngaci de copil...

Intr'un locuşor ferit cartea desfide căutarea indiscretă şi aşteaptă clipa anumită, cînd va trebui să se arăte. Obosită, dela o vreme, renunţ.

Curînd pîcla uitării învălue imaginea cărţii, iar dantela fină a *amintirilor tremură o clipă în sufluI unui suspin şi se distramă apoi tăcută în larma realităţilor.*

Lucia Mantu

Suprema glorie

Fii fericit, maestre:
După un veac, şi-acum
O fată fără zestre
Te copie 'n album.

In tirg provincial,
Ca tine-ar vrea să fie
Studentul trist şi pal
Dela filozofie.

Fotografia ta
In cărţile şcolare
Mult timp se va uita
Cu-aceiaşi resemnare

La filele prin care
Eşti obligat să stai
Cum stă Ştefan cel Mare
Sau calul lui Mihai.

Băeţii de liceu
Te ştiu pe dinafară
Precum te ştiu şi eu
Şi orice domnişoară.

La Universitate
Profesorii impun
Să fii celebritate,
Să fi murit nebun.

Studenţi interesanţi
Discută, fac deducţii...
Elevii premianţi
Te spun pe la producţii.

(Ii urmăresc părinţii
In gînd, cu bunătate,
Incremeniţi ca sfinţii
Pe scaune-aranjate).

Dar mai presus de-aceste
Recompensări morale
Şi fericiri celeste
Ca şi naţionale,

Statuia ta bronzată
Pe-un soclu, e „măreaţă"
Cum n'ai fost niciodată
Pe cînd erai în viaţă.

Cu degetul la frunte
In poză gînditoare,
Mumia-ți vrea să 'nfrunte
Viața viitoare,

Căci te-a inaugurat
Ministrul dela Culte
Cu școli care-au cîntat
Și cu discursuri multe.

De-atunci pe veci de veci
Pe strada Minotaur
In ochii tăi cei reci
Porți scinteeri de aur,

Și'n nopțile de Mai
Auzi pe lîngă tine
Cum trece un tramvai
Cu alții și cu mine.

Acesta-ți-i, maestre,
Destinul tău divin,
Cu fericiri terestre
Cum n'a mai fost destin.

Iar în țărîna udă
Acela ce ai fost,
Suporți natura crudă
Ca orșicare prost.

Demostene Botez

Oblomov

Partea IV

I

Trecu un an dela boala lui Ilia Ilici. Multe schimbări aduse anul acesta în diferite părți ale lumii: colo turbură o regiune, dincolo făcu liniște; ici apuse un astru, colo începu să strălucească un altul; dincolo lumea află o nouă taină a existenții, în altă parte se prefăcură în praf locuințî și generații. Pe unde cădea vechea viață, pe acolo, ca o vegetație nouă, străbătea alta...

Și în cartierul Viborgului, în casa văduvei Pșinițina, deși zilele și nopțile curg pașnic, neaducînd schimbări silnice și neașteptate în monotonia vieții, deși cele patru anotimpuri își repetă mersul cași în anul trecut, dar viața tot nu se oprea cu totul, și tot se mai schimba în manifestările ei, dar cu o încetineală, cu care se petrec prefacerile geologice ale planetei noastre: colo un munte se lasă cu încetul, ici marea aduce mii veacuri întregi, sau se îndepărtează de mal și aduce o creștere a uscatului.

Ilia Ilici se însănătoși. Zatiortîi, omul de încredere, plecase la țară, trimise banii luați pe recoltă în întregime, și din ei fu răsplătit pentru drum, pentru cheltuiala zilnică și muncă.

În privința obrocului Zatiortîi scrise că banii aceștia nu se pot aduna, că din mujici unii s'au ruinat, alții s'au împrăștiat în toate părțile, că nu se știe unde-s, și că urmează la fața locului cercetări stăruitoare.

În privința drumului, podurilor, scria că treaba asta mai rabdă, că mujicii preferă să răzbată peste deal—și prin rîpă, până la tîrgușor—decît să muncească la facerea noului drum și a podurilor.

Intr'un cuvînt știrile și banii se primiră într'un chip mulțumitor: Ilia Ilici n'avu zor să plece singur, și din partea asta fu liniștit până la anul următor.

Omul de încredere luă măsuri și pentru construcția casei: hotărînd, împreună cu arhitectul gubernial, cantitatea de material trebuitor, lăsă starostelui ordin să aducă lemnăria, odată cu începerea primăverii, și-i porunci să facă o șură pentru cărămidă, încît lui Oblomov îi rămînea numai să vie la primăvară, și cu ajutorul lui Dumnezeu să înceapă singur construcția. Se presupunea că până atunci obrocul se va aduna; se mai avea în vedere și ipotecarea moșiei, prin urmare se găsea din ce să se acopere cheltuelile.

După boală Ilia Ilici fu mult timp întunecat, ceasuri întregi cădea în niște îngîndurări bolnăvicioase, uneori nici nu răspundea la întrebările lui Zachar, nu băga de seamă cum scapă Zachar ceștile pe dușamea și nu mai ștergea praful de pe masă, sau cum gazda, arătîndu-se cu pirogul în zilele de sărbătoare, îl găsea în lacrimi.

Apoi încetul cu încetul, în locul durerii vii, veni indiferența; Ilia Ilici privea ceasuri întregi cum cade zăpada și adună troene în curte și pe stradă, cum a acoperit lemnele, găinăriile, cotineața cinelui, grădinuța, straturile din grădina de zarzavat, cum din stîlpii zaplazului s'au format piramide, cum muri totul și se acoperi cu un giulgiu alb.

Asculta îndelung trosnetul rîșniței de cafea, săriturile și lătrătul cinelui din lanț, curățirea ghetelor de către Zachar și zgomotul măsurat al ceasornicului de pe părete.

Intra, cași mai înainte, gazda cu propunerea de a cumpăra ceva, sau de a gusta ceva, alergau copiii gazdei... Vorbea cu o indiferență politicoasă cu mama, dădea lecții copiilor, îi asculta cum cetesc, și la flecăriile lor zîmbea fără să vrea.

Dar muntele se nărula cu încetul, marea se retrăgea dela mal, sau îl acoperea pe nesimțite, și Oblomov intra și el încetul cu încetul în viața normală de mai înainte.

Toamna, vara și iarna trecură anevoe, cu plictiseală. Dar Oblomov aștepta din nou primăvara și visa să plece la țară.

In Marte fripseră ciocîrlani, în April, în apartamentul lui Oblomov fură scoase ferestrele; îi încunoștiințară că s'a deschis Neva și că a început primăvara.

Se plimba prin grădinuță. In grădină începură să sădească legumele; sosiră fel de fel de sărbători: Troița, Semicul, întâiu Maiu. Toate astea se semnalară prin crengi de mesteacăn, prin cununi; în crîng băură ceaiu.

Dela începutul verii în casă începură a vorbi de două sărbători mari apropiate: Ziua de Sfîntul Ioan, patronul frățiorului și ziua de Sfîntul Ilie—ziua lui Oblomov: erau două epoci însemnate. Și cînd gazda se întîmpla să cumpere în piață o ciosvîrtă zdravănă de vițel, sau pirogul reușea în chip deosebit, adăuga:

— Ah, să se nemerească așa vițel, sau așa pirog la Sfîntul Ioan, ori la Ilia!

Se vorbea de Vinerea lui Sfîntul Ilie și de plimbarea pe jos, obișnuită în fiecare an, până la Uzina de praf, de serbarea dela Smolenschii cimitir, dela Colpina.

Subt ferestre începu să se audă din nou cloncăneala greoae a cloștii și piuitul noii generații de pui; începură plăcintele cu pui și bureți proaspeți, începură castraveții murați noi, se arătară în curînd și fructele. *

— Măruntaele nu mai sînt bune,—zise gazda:—eri pentru două părechi cereau șeapte griveni, în schimb se găsește somon proaspăt; botvinie se poate găti în fiecare zi.

Partea gospodărească din casa Pșiniținei înflorea nu numai fiindcă Agafia Matfeevna era o gospodină de o rară vrednicie, nu fiindcă așa era chemarea ei, ci și din pricină că Ivan Matfeici Muchoiarov, din punct de vedere gastronom, era un mare epicureu. In îmbrăcăminte și lengerie Ivan Matfeici era mai mult decît neglijent: hainele le purta cîte mulți ani, și pentru una nouă, cheltuia cu dezgust și necaz, n'o atîrna cu îngrijire, ci o trîntea în vre-un colț, în grămadă. Lenjeria o schimba ca un salahor, numai Sîmbăta; încît privește mîncarea însă, nu cruța cheltuiala.

In privința asta Ivan Matfeici se conducea în parte de o logică proprie, creiată de el încă dela intrarea în slujbă: „n'au să vadă ce e în stomach și n'au să născocească fleacuri; pe cînd un lănțușor mai greu la ceasornic, un frac nou, ghete lustruite—toate astea stîrnesc vorbe de clacă".

Din pricina asta pe masa Pșiniținilor figura cea mai bună carne de vițel, morunul—ca chihlibarul, găinuși albe. Adesea Ivan *Matfeici* și *singur* cutreera și mirosea ca un prepelicar, piața sau prăvăliile lui *Milutin*, aducea subt pulpană cea mai bună puică și nu cruța să dea pe un curcan patru ruble.

Vinul îl lua dela Bursă, îl închidea și-l deschidea cu mîna lui; dar pe masă nimeni n'a văzut nimic, afară de gărăfioara cu rachiu de coacăză, căci vinul se bea în odăița de sus, în sfeliță.

Cînd pleca cu Tarantiev la pescuit, subt paltonul lui Ivan Matfeici întotdeauna se ascundea o sticlă de maderă de cea mai bună calitate, iar cînd beau ceaiu la „stabiliment", Ivan Matfeici avea romul lui.

Sedimentarea treptată, sau eșirea fundului marin și nărnirea muntelui avea loc în toate, și între altele, și la Anisia: atracția reciprocă între Anisia și gazdă se prefăcu într'o legătură indisolubilă, într'o singură existență.

* La drept vorbind, nu *fructele* în sensul nostru obișnuit, ci nenumăratele neamuri de bobițe (fr. *baie*, lat. *bacca*), dintre care le avem și noi pe unele: zmeură, coacăză etc., dar n'avem terminul generic.—N. trad.

Oblomov observind cit interes punea gazda pentru afacerile lui, ii propuse odată în glumă, să ia asupra ei toate grijile subsistenţii lui şi să-l scape dela toate buclucurile.

O bucurie se revărsă pe faţa ei; Agafia Matfeevna zimbi chiar conştient. Cit de mult se lărgea arena ei: în loc de o gospodărie, două; sau una, dar cit de mare! Afară de asta, Agafia Matfeevna ciştiga pe Anisia.

Gazda vorbi cu frăţiorul, şi a doua zi din bucătăria lui Oblomov totul trecu la bucătăria Pşeniţinei; argintăria lui şi vasele intrară în bufetul ei, iar Aculina fu coborîtă, din bucătăreasă, la grija paserilor şi grădina de zarzavat.

Totul fu pus pe picior mare; cumpărătura zaharului, ceaiului, proviziilor, sărăturile, murătura merelor şi vişinelor, dulceţurile—totul luă întinderi mari.

Agafia Matfeevna crescu, Anisia desfăşura adevărate aripi de vultur, viaţa începu să fiarbă, porni ca un fluviu.

Oblomov stătea la masă cu familia, la trei; numai frăţiorul mînca deoparte, mai tîrziu, mai mult la bucătărie, fiindcă dumnealui venea dela slujbă tîrziu.

Lui Oblomov ceaiul şi cafeaua i le aducea gazda, nu Zachar.

Acest din urmă, dacă vroia, ştergea praful, dacă nu vroia, ca un vifor intra Anisia, şi parte cu pestelca, parte cu mîna, aproape cu nasul, de odată sufla totul, aşeza şi dispărea; dacă nu, gazda însăşi,—cînd era Oblomov în grădină,—arunca o privire în odaia lui, găsea dezordine, clătina din cap şi, bombănind în sinea ei, umfla pernele, le mai inspecta feţele, işi şoptea că trebue schimbate şi le ridica, ştergea ferestrele, arunca o privire după divan şi pleca.

Sedimentarea fundului marin, ruinarea munţilor, mîlul adunat, cu adaosuri de uşoare erupţii vulcanice—toate astea avură loc mai ales în soarta Agafiei Matfeevnei; şi nimeni, iar ea mai puţin decit oricine,—nu le-a observat. Toate astea începură a se da la iveală numai după nişte bogate urmări, neaşteptate şi nesfirşite...

...Oare de ce dela o vreme—atita schimbare în Agafia Matfeevna?..

De ce mai înainte, dacă ardea friptura, dacă a prea fiert peştele în zeamă, dacă nu s'a pus verdeaţă în supă, Agafia Matfeevna făcea Aculinei o observaţie severă, dar liniştit şi cu demnitate,—şi uita; pe cînd acuma dacă se întîmplă ceva la fel, sare dela masă, aleargă la bucătărie, se supără şi—chiar copleşeşte pe Anisia cu toată amărăciunea mustrărilor, iar a doua zi caută singură să vadă, dacă s'a pus verdeaţă, dacă s'a prea fiert peştele?...

Se va zice poate că se ruşinează să se arăte nebăgătoare de samă în ochii unui om străin, într'o materie ca gospodăria, în care şi-a concentrat ambiţia şi întreaga ei activitate!

Bine. Dar de ce mai înainte, seara, de obiceiu dela ceasurile opt, după ce inspecta bucătăria, ca să vadă dacă s'au stins focurile, dacă s'au astupat coşurile, dacă s'a strîns totul—se ducea şi se culca, şi nici un tun n'o mai trezea până la ceasul şease?

Iar acuma, dacă Oblomov se duce la teatru, sau a întîrziat la Ivan Gherasimovici şi nu vine,—nu poate dormi, se întoarce de pe o coastă pe alta, îşi face semnul crucii, oftează, închide ochii—nu vine somnul, şi pace!

Deabia s'a auzit zgomot în stradă, ridică îndată capul, uneori sare din aşternut, deschide un geam şi ascultă: nu-i el?

Se va zice poate că din aceasta se vede o gospodină serioasă căreia nu-i place să fie dezordine în casă, să aştepte chiriaşul noaptea, în stradă, până s'o trezi şi i-o deschide portarul beat, că în sfirşit bocănitul lung poate trezi copiii...

Bine. Dar de ce, cînd s'a îmbolnăvit Oblomov, Agafia Matfeevna n'a lăsat pe nimeni să intre în odaia lui, o aşternu cu pîsle şi covoare, acoperi ferestrele, şi se înfuria,—aşa de blîndă şi bună cum e, dacă Vanea sau Maşa abia a ţipat, sau a ris mai tare?

De ce, neîncrezîndu-se în Zachar şi Anisia, şedea nopţi lîngă aşternutul lui, fără să-l piardă din vedere, până la slujba de dimineaţă, apoi îmbrăcîndu-se în grabă şi scriind pe o hîrtiuţă cu litere mari „Ilia", alerga la biserică, transmitea hîrtiuţa în altar, spre pomenirea de sănătate, apoi se ducea într'un colţ, se arunca în genunchi, şi lăsînd capul pe podea, stătea aşa îndelung, apoi mergea în fugă la piaţă şi se întorcea acasă cu frică, se uita la uşă şi întreba pe Anisia:

— Cum e?

Se va zice că—nimic mai mult, decit mila, decit compătimirea, trăsături predominante în fiinţa femeii.

Bine. *Dar de ce*,—cînd Oblomov, începînd a se însănătoşi, fu întunecat toată iarna, deabia vorbea cu ea, nu dădea prin odaia ei, nu se interesa ce face ea, nu glumea, nu ridea cu ea,—dece *Agafia Matfeevna* slăbi? Ceva ca un frig suflă deodată peste ea, o cuprinse atita urit deodată. Se întîmpla că rîşneşte nişte cafea—şi nu-şi dă seamă ce face, sau toarnă la cicoare, de nu-i chip să bei; şi ea nici n'o simte—parcă n'are limbă! Se întîmplă că Anisia n'a fiert peştele îndeajuns, frăţiorul se supără şi pleacă dela masă: ea—parcă-i de piatră, parcă nici n'aude.

Mai înainte nu se pomenea s'o vezi îngîndurată, şi nici n'o prindea: umbla mereu, se mişca, la toate se uita cu luare aminte, nu-i scăpa nimic; acuma, piuliţa pe genunchi, deodată parcă adoarme şi stă nemişcată, apoi începe să bocănească aşa fel cu pilugul, încit începe să latre până şi cînele, crezînd că bate cineva în poartă.

Dar de îndată ce s'a înviorat Oblomov, de îndată ce s'a arătat bunul lui zimbet, a început să se uite la ea amabil, să arunce o privire spre uşa ei, ca mai înainte şi să glumească,—

venirea lui a început să primească de trei ori mai multe oase; dar nu-şi dădea seamă ce rădăcini adînci a înfipt acest fapt, şi ce victorie neaşteptată a cîştigat el în inima gazdei.

In grija ei neobosită de masa lui, de lenjeria şi odăile lui, Oblomov vedea numai manifestarea caracterului ei, pe care el o observase încă dela cea dintâiu vizită, cînd Aculina a adus deodată cocoşul înspăimîntat, iar gazda, deşi se simţea stingherită de felul necuvenit al bucătăresei, apucă totuşi să-i spună, să dea băcanului cocoşul cel sur, nu pe ăsta.

Insăşi Agafia Matfeevna nu era în stare, nu numai să încerce măcar a cocheta cu Oblomov, să-i arăte prin vre-un semn ce se petrecea în ea, ci—cum s'a mai spus,—niciodată nu şi-a dat seamă de lucrul ăsta şi nu-l înţelegea; uitase chiar că cu cîtva timp mai înainte nu se petrecea cu ea nimic din toate astea, şi dragostea ei se arăta numai printr'un nemărginit devotament până la mormînt.

Ochii lui Oblomov erau închişi asupra adevăratului înţeles al raporturilor ei cu dînsul, Oblomov continua să le ia toate astea drept caracter. Şi sentimentul Pşiniţinei, aşa de normal, de firesc, de dezinteresat, rămînea o taină, şi pentru Oblomov, şi pentru cei din jurul ei, şi pentru ea însăşi.

Sentimentul acesta era de bună seamă dezinteresat, fiindcă Pşiniţina punea lumînarea la biserică, dădea pomeni pentru sănătatea lui Oblomov, fără să ştie Oblomov. Pşiniţina stătuse lîngă perna lui noaptea, şi pleca în zori, dar mai apoi despre asta nu s'a mai vorbit.

Raporturile lui cu ea erau mult mai simple: pentru Oblomov în Agafia Matfeevna coatele ei, veşnic în mişcare, în ochii care cu atîta grijă supravegheau totul, în veşnicul umblet dela dulap la bucătărie, din bucătărie la cămară şi de acolo în pivniţă, în atît cuprinzătoarea ei ştiinţă de toate înlesnirile casnice şi gospodăreşti, se întrupa idealul acelei linişti a vieţii neturburate şi nesfîrşite, ca oceanul, al cărui tablou se întipărise în sufletul lui încă în copilărie, subt acoperişul părintesc.

După cum acasă tatăl lui, bunicul, copiii şi musafirii stăteau,—pe scaune, sau lungiţi pe divanuri, într'o linişte lenevoasă, ştiind că în casă e un ochiu neadormit şi îngrijorat, şi nişte mîini neobosite, care au să vadă de îmbrăcămintea lor, au să le dea, şi mîncare, şi băutură, au să-i îmbrace, au să-i încalţe şi să-i culce, iar la moarte au să le închidă ochii,—tot aşa şi aici: Oblomov, lungit pe divan, fără să se clintească, vedea că se mişcă ceva viu şi sprinten în folosul lui, şi că mai degrabă nu va răsări soarele de mîne, că vifori vor turbura cerul, o furtună grozavă va răscoli universul dintr'un capăt în altul, dar friptura şi supa au să apară la masa lui, lenjeria are să fie curată şi proaspătă, paiajenul depe perete va fi ridicat, şi el n'are să ştie cum se fac astea, n'are să-şi dea osteneala să se gîndească ce-ar vrea, căci totul are să fie ghicit şi adus aici, subt nasul lui,—

nu cu lene, nu cu grosolănie, nu de mînile murdare ale lui Zachar, ci cu o privire voioasă şi blîndă, cu zîmbetul unui devotament adînc, de nişte mîini curate, albe şi nişte coate goale.

Pe zi ce mergea, se împrietinea cu gazda tot mai mult: despre dragoste nici nu-i trecea prin minte,—adică despre acea dragoste, pe care o îndurase el de curînd, ca pe un vărsat, ca pe un pojar,—şi se cutremura cînd şi-o aducea aminte.

Se apropia de Agafia Matfeevna,—parcă s'ar fi apropiat de un foc, dela care se face tot mai cald şi mai cald, dar de care nu te poţi îndrăgosti.

După masă rămînea şi-şi fuma cu plăcere ciubucul în odaia ei, se uita cum aşeza ea în bufet argintăria, vasele, cum scotea ceştele, turna cafeaua, cum după ce spăla şi ştergea o ceaşcă cu o luare aminte deosebită, turna întâiu în aceasta, i-o dădea lui şi se uita dacă-i mulţumit.

Oblomov îşi oprea cu plăcere ochii pe gîtul plin şi coatele rotunde, cînd se deschidea uşa dela odaia ei; şi chiar cînd nu se deschidea mai mult timp, o împingea singur, uşor, cu piciorul, şi glumea cu ea, se juca cu copiii.

Dar nu-i era urît, dacă dimineaţa trecea, fără s'o vadă; după masă, în loc să rămînă cu ea, adesea pleca să doarmă un ceas-două; dar ştia că de îndată ce se trezeşte, ceaiul lui e gata şi chiar în clipa cînd s'a trezit.

Şi mai cu seamă totul se petrecea în linişte: n'avea Oblomov nici umilătură la inimă, nu se turbura niciodată nici de grijă, dacă o vede, sau nu, ce-are să creadă ea, ce să-i spună el, cum să răspundă la întrebarea ei, cum are să se uite la el—nimic, nimic.

Stări de nelinişte, lacrimi, dulci şi amare—nici urmă. Stă şi fumează şi se uită cum coasă ea; uneori zice ceva, sau nici nu zice *nimic*; dar se simte bine, nu-i trebue nimic, n'are unde se duce, nici ce căuta—parcă totul ar avea aici, tot ce-i trebue.

Nici pretenţii, nici cerinţi Agafia Matfeevna n'arată. Nu se nasc nici în el, nici dorinţi ambiţioase, porniri, năzuinţi înalte, sfîşieri chinuitoare că vremea trece, că puterile lui se pierd, că n'a făcut nimic: nici rău, nici bine, că stă fără treabă, că nu trăeşte, ci vegetează.

Parcă o mînă nevăzută l-ar fi aşezat,—ca pe o plantă preţioasă, la umbră, la adăpost de arşiţă, la adăpost de ploaie,—şi-l ocroteşte cu grijă şi dragoste.

— Dar dece-ţi umblă acul aşa de iute pe lîngă nas, Agafia Matfeevna!—zise Oblomov.—Dumneata prinzi aşa de iute pe dedesubt, că zău, mă tem să nu-ţi prinzi nasul de fustă.

Ea rise.

— Iaca, să sfîrşesc numai rîndul ăsta,—zise Agafia Matfeevna, parcă ar fi vorbit cu ea,—şi cinăm.

— Dar ce avem la masă?—întrebă Oblomov.

— Varză acră cu lostriţă, morun nu se află nicăieri: am

cutreerat toate prăvăliile, a întrebat şi frățiorul—nu se găseşte. Doar de s'o găsi un morun viu—a comandat un negustor din prăvăliile depe Caretnaia—au făgăduit că-mi dau o parte. Apoi carne de vițel, caşă la tavă...*

— Minunat! — Cît eşti de drăguță, Agafia Matfeevna, că te-ai gîndit! De n'ar uita numai Anisia.

— D'apoi eu unde-s? Auzi cum sfîrîe? — răspunse ea, deschizînd puțin uşa bucătăriei.—Se şi prăjeşte.

Apoi sfîrşi tighelul, rupse ața cu dinții, înfăşură lucrul şi-l duse în dormitor.

Aşa se apropia Oblomov de ea, ca de un foc cald; şi odată se apropie chiar foarte mult,—aproape să se işte un incendiu, aproape să izbucnească flacări.

— Veşnic cu treaba! — zise Ilia Iliici, intrînd.—Ce-i asta?

— Pisez scorțişoară,— răspunse ea, uitîndu-se în piuliță, ca într'o prăpastie, şi bocănea fără milă cu pilugul.

— Dar dacă eu nu te las? — zise Oblomov, luînd-o de cot şi împiedecînd-o de a pisa.

— Lasă, trebue pisat şi zahar, trebue să-l las şi vin pentru budincă.

Oblomov o tot ținea de coate, şi fața lui era chiar lîngă cafa ei.

— Ce zici, dacă... m'aşi îndrăgosti de dumneata?

Ea rîse.

— Dar dumneata, m'ai iubi? — întrebă Oblomov.

— Dece să nu te iubesc? Dumnezeu cere să iubim pe toți.

— Dar dacă te-aşi săruta? — şopti el, plecîndu-se spre obrazul ei, încît suflarea lui îi arse obrazul.

— Acuma nu-i săptămîna Paştelui,—zise ea rîzînd.

— Ei, sărută-mă.

— Iaca dacă dă Dumnezeu, ajungem la Paşte, atunci ne sărutăm, — zise ea, fără să se mire, fără să se turbure, fără frică, stînd drept şi nemişcat, ca un cal pe care se aşează hamul. Oblomov îi sărută uşor gîtul.

— Vezi că împrăştii scorțişoara; tot dumneata ai să rămîi fără prăjitură, — observă ea.

— Nu-i nimic!

— Ce, pe halatul dumitale iar pată? — întrebă ea cu grijă, luînd în mînă poala halatului. — Mi se pare, unt de lemn! Mirosi pata.—De unde ai luat-o? N'o fi picat din candelă?

— Nu ştiu de unde am căpătat-o.

— Te-i fi atins de uşă,—ghici deodată Agafia Matfeevna.— Eri s'au uns țîțînile: tot scîrțîie. Dezbracă-l şi dă-l încoace mai degrabă, o scot şi o spăl: mîne n'are să fie nimic.

— Ce bună eşti, Agafia Matfeevna! — zise Oblomov, lăsînd

* Caşa = un fel de pilaf din boabe prăjite în grăsime: grişă, uneori griu, arpacaş etc.—mîncare foarte obişnuită în toate straturile societății ruseşti. — N. trad.

alene halatul de pe umeri.—Ştii ce, hai să mergem la țară. Acolo gospodărie! Ce nu-i acolo: bureți, fructe, dulcețuri, curți pentru paseri, pentru vite...

— La ce? — închee ea oftînd,—ne-am născut aici, am trăit o viață, aici trebue să şi murim.

Oblomov o privea cu o uşoară turburare, dar ochii lui nu luceau, nu se umpleau de lacrimi, mintea-i nu zbura în înălțimi, spre fapte mari... îi veni numai să se aşeze pe divan, fără să-şi ridice ochii de pe coatele ei.

II

Ziua de Sfîntul Ioan trecu solemnă. Ivan Matfeici în ajun nu s'a dus la slujbă, a alergat ca un turbat prin oraş, şi se întoarse de cîteva ori, cînd cu o coşniță, cînd cu un paner.

Agafia Matfeevna trăi trei zile numai cu cafea, şi numai pentru Ilia Iliici gătea trei feluri de mîncare; ceilalți mîncau ce se întîmpla.

Anisia în ajun nici nu se culcă. Numai Zachar dormi şi pentru el şi pentru ea, şi la toate pregătirile astea se uita cu indiferență, aproape cu dispreț.

— La noi, la Oblomovca, găteau aşa în fiecare sărbătoare,— spunea el celor doi bucătari, care fuseseră invitați dela bucătăria contelui: dădeau cîte cinci feluri de prăjituri. Sosurile—nici nu se mai numărau! Şi toată ziua mîncau boerii, şi a doua zi. Noi mîncam la rămăşiți cîte cinci zile. Abia le-ai isprăvit, te uiți— iar musafiri: iar începe. Aici odată pe an!...

La masă servea întâiu pe Oblomov, şi nu vroi în ruptul capului să servească pe un domn cu o cruce mare la piept.

— Al nostru e de baştină! — zicea Zachar cu mîndrie,— ăştia ce-s?

Pe Tarantiev care era la capăt, nu-l servi deloc, sau îi turna în farfurie cît găsea el de cuviință.

Toți colegii lui Ivan Matfeici,—vre-o treizeci la număr,— erau de față.

Un somon enorm, pui umpluți, prepelițí, înghețată şi un vin minunat—toate astea onorară serbarea în chip cuvenit.

Spre sfîrşit musafirii se îmbrățişară, ridicară la cer gustul stăpînului, apoi se aşezară la cărți... Mucholarov se închina şi mulțumea, zicînd că pentru fericirea de a da un ospăț scumpilor musafiri n'a cruțat leafa pe trei luni.

Spre ziuă musafirii s'au împrăştiat anevoe, care pe jos, care cu trăsura, şi până la Sfîntul Ilie totul în casă se linişti.

La Sfîntul Ilie, dintre persoanele străine făcură vizită lui Oblomov numai Ivan Gherasimovici şi Alexeev, musafirul veşnic tăcut, care la începutul acestei povestiri chema pe Oblomov la întâiu Maiu. Oblomov nu numai nu vru să cedeze lui Ivan Matfeici, ci căută chiar să strălucească printr'o finețǎ şi eleganță a mesei, necunoscută în acest colț.

In locul culebeacei grase,* îşi făcură apariţia plăcinţelele umplute cu aer; înainte de supă se serviră stridii; pui—cu papiiote, cu trufe; apoi cărnuri dulci, verdeţurile cele mai fine, supă englezească.

In mijlocul mesei se răsfăţa un enorm ananas, iar jur-împrejurul lui—persici, vişini, obricose. In vaze—flori naturale.

Deabia începuseră supa; deabia apucase Tarantiev să înjure plăcintele şi bucătarul, pentru proasta născocire de a nu le umplea cu nimic,—cînd se auziră săriturile desperate şi lătratul cinelui din lanţ.

In curte intră o trăsură, şi cineva întrebă de Oblomov. Toţi căscară gurile.

— Cineva dintre cunoştinţile mele din anul trecut şi-a adus aminte de ziua mea,—zise Oblomov:—nu-s acasă, spune că nu-s acasă!—strigă lui Zachar în şoaptă.

Mîncau în grădină, în chioşc. Zachar alergă să anunţe că boerul nu-i acasă, şi se ciocni cu Stolz!

— Andrei Ivanovici!—hîrîi Zachar cu bucurie.

— Andrei!—îi strigă Oblomov şi se aruncă să-l îmbrăţişeze.

— Cît de potrivit am sosit, tocmai la masă!—zise Stolz; dă-mi să mănînc; sînt flămînd. Deabia te-am găsit.

— Hai, hai, ia loc!—zicea Oblomov animat, aşezîndu-l lîngă dînsul.

La apariţia lui Stolz, Tarantiev sărise cel dintăiu peste gard şi intrase în grădina de zarzavat; în urma lui se răpezi după chioşc Ivan Matfeici şi dispăru în odăiţa lui. Stăpîna casei se sculă şi ea.

— V'am deranjat,—zise Stolz sculîndu-se.

— Incotro, dece? Ivan Matfeici! Michei Andreici!—striga Oblomov.

Pe stăpînă o aşeză la locul ei, dar pe Ivan Matfeevici şi pe Tarantiev nu i-a mai găsit.

— De unde, cum, pentru cît timp?—începură întrebările.

Stolz sosise pentru două săptămîni, după afaceri, şi pleca la ţară, apoi la Chiev şi încă Dumnezeu mai ştie unde.

La masă Stolz vorbi puţin, dar mîncă mult: se vedea că e flămînd de bună seamă. Ceilalţi mîncau şi mai tăcuţi.

După masă, după ce se strînse totul, Oblomov porunci să se lese în boschet şampanie şi sodă, şi rămase numai cu Stolz.

Cîtva timp tăcură. Stolz se uită fix şi lung la Oblomov.

— Acuma, Ilia?—zise în sfîrşit, şi cu un ton aşa de sever, aşa de întrebător, încît Oblomov lăsă ochii în jos şi tăcu.

— Vasăzică, „niciodată"?

— Ce „niciodată"?—întrebă Oblomov, parcă n'ar fi înţeles.

— Ai şi uitat: „acuma, sau niciodată"!

* Paieu de peşte.—N. trad.

— Acuma... nu mai sînt ca atunci, Andrei,—zise Oblomov în sfîrşit:—afacerile mele sînt, slava Domnului, în regulă: nu stau lungit degeaba, planul e aproape gata, primesc două reviste, cărţile pe care mi le-ai lăsat tu, sînt cetite aproape în întregime...

— Dar dece n'ai venit în străinătate?—întrebă Stolz.

— M'a împiedecat să plec...

Oblomov se încurcă.

— Olga?—zise Stolz, uitîndu-se la el cu pătrundere.

Oblomov se înroşi.

— Ce, ai auzit?.. Unde-i acuma?—întrebă Oblomov iute, uitîndu-se la Stolz.

Fără să răspundă, Stolz continua să-l privească, căutînd să-l pătrundă până în fundul sufletului.

— Aud că a plecat în străinătate împreună cu mătuşa,—zise Oblomov:—încurînd...

— Incurînd, după ce şi-a înţeles greşala,—sfîrşi Stolz.

— Dar tu ştii?—zise Oblomov, neştiind unde să dispară de ruşine.

— Totul,—zise Stolz:—până şi despre ramura de liliac. Şi nu ţi-i ruşine, nu te doare, Ilia? Nu te arde căinţa, părerea de rău?...

— Nu vorbi, nu-mi mai aminti!—îl întrerupse în grabă Oblomov...

— Şi aşa am îndurat tifosul, cînd am văzut ce beznă e între mine şi ea, cînd m'am convins că n'o merit... O, Andrei! Dacă ţii la mine, nu mă chinui, nu-mi mai aminti: i-am arătat greşala demult, nu vroia să creadă... zău, nu-s aşa de vinovat...

— Eu nu te învinovăţesc, Ilia,—urmă Stolz cu prietinie şi blîndeţă:—am cetit scrisoarea ta. Sînt vinovat mai mult decît oricine eu, apoi ea, şi numai apoi tu, şi încă nu aşa de mult.

— Ce-i cu ea acuma?—întrebă Oblomov cu sfială.

— Ce să fie: e tristă, plînge cu lacrămi nemîngîiate şi te blastămă...

Spaima, compătimirea, groaza se arătau cu fiecare vorbă a lui Stolz.

— Ce vorbeşti, Andrei!—zise Oblomov, sculîndu-se.—Să mergem, pentru Dumnezeu, îndată, în clipa asta; am să-i cer iertare în genunchi.

— Şezi locului!—îl întrerupse Stolz, începînd să rîdă:—e veselă, chiar fericită, îţi trimite complimente şi vroia să-ţi scrie, dar n'am sfătuit-o eu, i-am spus că te-ar tortura.

— Atunci slavă Domnului!—rosti Oblomov aproape cu lacrămi:—cît îs de bucuros, Andrei, dă-mi voe să te sărut; să bem în sănătatea ei.

Băură cîte un pahar de şampanie.

— Şi unde-i acuma?

— Acuma e în Elveţia. Spre toamnă pleacă cu mătuşa la ţară, la ea. Deaceia am şi venit eu aici: trebue isprăvit totul

la apel. Baronul n'a isprăvit: s'a apucat să ceară pe Olga...

— Ce vorbeşti? Aşa-i, zi?—întrebă Oblomov: şi ea?

— Se înţelege dela sine, l-a refuzat: s'a supărat şi acuma trebue să isprăvesc eu! Săptămîna cealaltă se isprăveşte totul. Dar tu? Dece te-ai băgat în sălbătăcia asta?

— E bine aici, Andrei, e liniştit, nimeni nu te împiedecă...

— Dela ce?

— De a te ocupa...

— Dar bine, aici e aceiaşi Oblomovca, numai că-i mai uricioasă,—zise Stolz, uitîndu-se în juru-i.—Hai la ţară, Ilia!

— La ţară... bine, dece nu: acolo începe doar construcţia încurînd; dar nu îndată, Andrei; să mai chibzuesc...

— Iar să mai chibzueşti! Ştiu eu chibzuelile tale: ai să chibzueşti cum chibzuiai acuma doi ani, ca să pleci în străinătate. Mergem săptămîna cealaltă.

— Cum aşa deodată, în săptămîna cealaltă?—se apăra Oblomov.—Tu eşti pe drum, dar eu trebue să mă pregătesc... Aici e toată gospodăria mea: cum s'o las? Eu n'am nimic...

— Nici nu-ţi trebue nimic. Ce-ţi trebue?

Oblomov tăcea.

— Sănătatea slabă, mă chinueşte astmul. Ulcioarele au început din nou, cînd la un ochiu, cînd la celălalt; au început şi picioarele să se umfle. Uneori, noaptea, după ce ai dormit mai mult, deodată parcă te-a lovit ceva în cap, sau în spate, încît sai...

— Ascultă, Ilia, îţi spun serios că trebue să-ţi schimbi viaţa, altfel te alegi cu o hidropizie, sau cu o apoplexie. Acuma cu speranţele în viitor s'a sfîrşit; dacă Olga, îngerul acesta, nu te-a putut ridica pe aripile ei, din mocirlă, eu nu pot nimic. Dar să-ţi alegi un cerc restrîns de activitate, să-ţi aranjezi moşioara, să te bălăbăneşti cu mujicii, să te interesezi de afacerile lor, să construeşti, să sădeşti,— toate astea le poţi şi eşti dator să le faci... Eu nu te las în pace. De astă dată ascult nu de dorinţa mea, ci de voinţa Olgăi: ea ar dori—auzi?—să nu mori cu totul, să nu te îngropi de viu; şi i-am promis că am să te dezgrop din mormînt...

— Incă tot nu m'a uitat! Merit eu?—zise Oblomov mişcat.

— Nu, nu te-a uitat şi, mi se pare, niciodată n'are să te uite: nu-i dintre acele femei... Tu eşti dator încă să te duci la ea, la ţară, să-i faci vizită.

— Numai nu acuma, pentru Dumnezeu, nu acuma, Andrei! Lasă-mă să uit. Ah, aici încă...

Arătă la inimă.

— Ce? Tot dragostea?

— Nu, ruşinea şi durerea!

— Bine! Atunci? Atunci mergem la tine: tu vrei doar să te apuci de construit; acuma e vara, timpul nepreţuit trece...

— Nu, eu am un om de încredere. E şi acuma la ţară, eu

pot veni şi mai tîrziu, după ce m'oi pregăti, după ce m'oi gîndi...

Incepu să se laude lui Stolz cît de bine a aranjat lucrurile, fără să se mişte din loc, cum omul de încredere adună date despre mujicii fugiţi, vinde pînea cu cîştig, şi cum l-a trimis o mie cinci sute, cum anul ăsta îi adună şi-i trimite, proba bil şi obrocul.

Stolz îşi plesni palmele.

— Eşti prădat! De pe trei sute de suflete—o mie cinci sute de ruble! Cine-i omul de încredere? Ce fel de om e?

— Mai mult de o mie cinci sute,—îndreptă Oblomov: din vînzarea recoltei şi-a scos doar plata muncii...

— Cît?

— Nu ţin minte, zău. Am să-ţi arăt. Am eu undeva socotelele.

— Ilia! Tu de bună seamă ai murit, te-ai dus!—închee Stolz.—Imbracă-te, mergem la mine!

Oblomov începuse să facă obiecţii, dar Stolz îl luă la el aproape cu forţa, scrise o procură pe numele său, puse pe Oblomov s'o iscălească şi-i declară că-i ia Oblomovca în arendă, până n'o veni Oblomov singur la ţară şi nu s'o deprinde cu gospodăria.

— Ai să capeţi de trei ori mai mult, dar arendaşul tău eu mult timp n'am să fiu, am afacerile mele. Plecăm la ţară chiar acuma, sau vino după mine. Eu am să fiu la moşia Olgăi: e numai la trei verste depărtare, am să trec şi pe la tine, gonesc pe omul tău de încredere, aranjez totul, apoi vino singur. Eu nu te las aşa.

Oblomov oftă.

— O, viaţă!

— Ce e?

— *Nu mă lasă în pace! M'aşi culca şi aşi adormi... pentru totdeauna...*

— Adică ai stinge focul şi ai rămînea pe întuneric! Frumoasă viaţă! E-e, Ilia! Ar trebui să fii cel puţin mai filozof, zău... Viaţa trece ca o clipă, şi el s'ar culca, ar dormi... Las să fie o ardere neîntreruptă! O, dacă s'ar putea trăi vre-o două sute de ani, vre-o trei sute!—închee:—cîtă treabă nu s'ar putea face!

— Tu—da,—întîmpină Oblomov:—tu ai aripi, tu nu trăeşti, tu zbori; tu ai talent, ambiţii, tu, iaca, nu eşti gras, nu te coşesc ulcioarele, nu te mănîncă ceafa. Tu eşti făcut altfel, nu ştiu cum...

— E-e, destul! Omu-i făcut să se formeze singur, şi chiar să-şi schimbe firea; şi el—şi-a făcut burtă, şi crede că sarcina asta i-a trimis-o natura! Ai avut tu aripi, dar le-ai dezlegat...

— Aripi!—zise Oblomov tînguitor.—Eu nu sînt în stare să fac nimic...

— Adică nu vrei să fii în stare!—îl întrerupse Stolz.—Nu există om care să nu poată face ceva, zău, nu există!

— Iaca, eu nu sînt în stare!...

— Cine te-o auzi, are să creadă că nu eşti în stare să dai o cerere *upravei*, că nu ştii să scrii o scrisoare proprietarului casei, dar Olgăi i-ai scris! Acolo nu încurcai pe *care* şi pe *că*. S'a găsit şi hîrtie satinată, şi cerneală din magazinul englezesc, şi scris vioiu: ha?

Oblomov roşi.

— Cînd a fost nevoe, a venit şi idee şi limbă: bun de publicat într'un roman! Cînd nu-i nevoe—„nu mă pricep, nici ochii nu văd, slăbiciuni în mîini!..." Tu ţi-ai pierdut îndemînarea încă în copilărie, la Oblomovca, între mătuşi, dădaci şi diatci. Ai început dela incapacitatea de a-ţi încălţa ciorapii şi ai sfîrşit cu incapacitatea de a trăi.

— Toate astea poate-s adevărate, Andrei, dar n'ai ce le face, nu le mai întorci,—zise Oblomov cu un oftat hotărît.

— Cum nu le întorci!—zise Stolz mînios.—Ce prostii! Ascultă şi fă ce zic eu, şi iată că le-ai întors!

Dar Stolz plecă la ţară singur, iar Oblomov rămase, făgăduind că va veni spre toamnă...

— Ce să spun Olgăi?—întrebă Stolz înainte de plecare.

Oblomov lăsă capul în jos şi tăcea; apoi oftă.

— Nu-i mai aduce aminte de mine!—zise însfîrşit;—spune-i că nu m'ai văzut, n'ai auzit...

— N'are să creadă.

— Atunci spune-i că m'am dus, am murit, am dispărut...

— Are să plîngă, şi mult timp are să fie nemîngîiată: de ce s'o întristezi?

Oblomov începu să se gîndească cu înduioşare; ochii îi erau jilavi.

— Bine, atunci am s'o mint, am să spun că trăeşti cu amintirea ei,—închee Stolz—şi cauţi un scop hotărît şi serios. Bagă de seamă că însăşi viaţa şi munca sînt un scop. Nu femeia! Asta a fost greşala voastră... Cît de mulţumită are să fie!...

Îşi luă ziua bună.

III

A doua zi, după Sfîntul Ilie, Tarantiev şi Ivan Matfeevici îşi dădură din nou întîlnire la „stabiliment".

— Ceaiu!—porunci întunecat Ivan Matfeevici, şi cînd băiatul aduse ceaiul şi romul, îi dădu sticla îndărăt.—Rom e ăsta? Cuişoare!—Şi scoţînd din buzunarul paltonului o sticlă proprie, o distupă şi-i dădu să miroase.—Nu te băga altădată cu al tău,—zise Ivan Matfeici.—Ce zici, cumătre, e rău!—adăugă, după ce plecă chelnerul.

— Da, dare-ar dracu în el!—răspunse Tarantiev furios.—Auzi, pehlivanul de Neamţ! A stricat procura şi a luat moşia în arendă! S'a mai pomenit asemenea lucru? Tunde el bine oiţa asta!

— Dacă află, mi-i frică cumătre, să nu iasă ceva. Dacă prinde de veste că obrocul a fost adunat şi că l-am primit noi,—mai ştii?—te pomeneşti cu un proces...

— Ai şi ajuns la proces! Fricos mai eşti cumătre! Zatiortîi nu pentru întâia dată bagă laba în punga boierească, se pricepe el să şteargă urmele. Ţi-nchipui că dă chitanţe mujicilor? Ia în patru ochi. Se mai înfierbîntă Neamţul, face gură, şi se opreşte. Proces...

— Oare?—zise Muchoiarov, descreţindu-se.—Atunci să bem.

Îşi turnă rom şi lui, şi lui Tarantiev.

— Cînd te uiţi aşa, ai zice: nu-i chip de trăit pe lumea asta, dar dacă ai băut, se poate trăi!—se mîngîe Ivan Matfeevici.

— Şi tu, cumătre, iată ce trebue să faci deocamdată,—urmă Tarantiev:—toarnă la socoteli, cum îi crede: pentru lemne, pentru varză, însfîrşit pentru ce vrei,—noroc că a lăsat gospodăria pe mîna stăpînei,—şi arată-i suma la cheltueli. Şi cînd vine Zatiortîi, îi spunem că a adus obroc atîta şi atîta, şi că s'a dus la cheltueli.

— Dar dacă Oblomov ia socotelile şi le arată Neamţului? Neamţul le ceteşte şi te pomeneşti că...

— Atîta rău!... Le vîră el undeva, de nu le găseşte nici dracu. Până vine Neamţul, se uită şi urma...

— He-he! Să bem, cumătre,—zise Muchoiarov, turnînd în păhăruţ:—păcat să strici aşa bunătate cu nişte ceaiu. Ia miroasă: trei ruble! Ce zici, să cerem o scrumbie.

— Se poate.

— Ei!

— Dar ce pehlivan! „Dă-mi-o, zice, în arendă",—începu iar cu furie Tarantiev:—doar nouă, Ruşilor, aşa lucru nici nu ne-ar trece prin minte! Seamănă a treabă nemţească! Pe acolo tot ferme—ce-o mai fi şi asta—tot arende. Aşteaptă, îi dă el gata, şi cu acţiile!

— Ce-s acţiile astea—tot nu le pot înţelege?—întrebă Ivan Matfeici.

— Născocire nemţească!—zise Tarantiev furios.—Un pungaş, de pildă, s'a gîndit să facă nişte case care nu ard, şi se apucă de clădit un oraş; îi trebue bani: atunci pune în vînzare hîrtiuţi, să zicem, de cîte cinci sute de ruble, iar mulţimea proştilor le cumpără, şi le vînd unul altuia... Dacă s'a aflat că afacerea merge bine—hîrtiuţile se scumpesc; merge rău—se duce totul pe copcă: rămîi cu hîrtiuţile, şi banii—nicăieri. Întrebi: unde-i oraşul: a ars,—zice,—n'a fost isprăvit, şi născocitorul a şters-o cu banii. Iaca ce-i acţie. Îl încurcă el Neamţul! De mirare cum de nu l-a încurcat până acuma. Îl tot împiedecam eu, îmi făceam un bine cu un zemleac!

— Da, cu chestia asta s'a isprăvit: afacerea s'a sfîrşit şi

s'a pus la archivă; s'a încheiat cu obrocul dela Oblomovca..— zicea Mucholarov, chirchilindu-se puțin.

— La dracu, cumătre! La tine banii—să-i ridici cu lopata!— întîmpină Tarantiev, afumat şi el puțin:—ai izvor sigur, nu te încurca. Să bem!

— Ce izvor, cumătre? Cîte două-trei ruble... toată viața...

— D'apoi de douăzeci de ani, cumătre: nu păcătui!

— De unde?—zise Ivan Matfeici cu limba încurcată:—ai uitat că-s secretar numai de zece ani. Mai înainte numai grivenicii şi dvugrivenicii sunau în buzunare; uneori—mai mare ruşine—se întîmpla să aduni şi de cei de aramă. Viață-i asta? E, cumătre! Cum sînt unii oameni fericiți pe lumea asta, că pentru un cuvînt,—îi şopteşte iaca, aşa, altuia la ureche, ori îi dictează un rînd, ori îşi pune numai numele pe hîrtie—şi deodată se face o umflătură la buzunar,—cît o pernă: poți să dormi. Iaca, aşa să poți lucra cîtva timp,—începu el să viseze, îmbătîndu-se din ce în ce:—cei cu nevoile nici nu-i văd în ochi, nu îndrăznesc nici să se apropie. Se aşează în cupeu: „la club"!— strigă; iar acolo, mă rog, îi string mîna tot de cei cu stele; joacă nu cu gologanul. Dar masa? Ce masă! De scrumbie se ruşinează măcar să vorbească: se încrețeşte şi scuipă! Iarna— pui de găină, în April—căpşuni! Acasă nevasta—în horbote de mătasă, la copii—guvernante, copilaşii pieptănați, gătiți. Eh, cumătre! Există un raiu, dar păcatele nu te lasă. Să bem! Iaca şi scrumbia!

— Nu te plînge, cumătre, nu păcătui! Ai avere, şi încă bună!..—zise Tarantiev, beat, cu ochii roşi ca sîngele.—Treizeci şi cinci de mii în argint— nu-i glumă!

— Mai încet, mai încet, cumătre!—îl întrerupse Ivan Matfeici.—Şi tot treizeci şi cinci! Cînd ajungi la cincizeci? Şi apoi n'ajungi la raiu cu cincizeci! Te-ai însurat: trăeşte cu băgare de seamă, numără fiecare rublă; de jamaică—nici pomină! Viață-i asta?

— În schimb eşti liniştit, cumătre: unul o rublă, altul două; cînd te uiți—într'o zi ai băgat în buzunar vro şapte ruble! Nici bucluc, nici judecată, nici pată, nici fum. Ți-ai iscălit numele subt o afacere mare—uneori cu coastele îl razi toată viața. Nu, nu păcătui, dragă cumătre!

Ivan Matfeici nici nu mai asculta şi se gîndea demult la altceva.

— Ascultă,—începu el deodată, holbînd ochii şi înveselit de ceva,—încît chirchileala aproape îi trecu:—nu, mă tem, nu-ți spun, nu scap eu aşa pasere! Ce comoară mi-a căzut.. Bem, cumătre, bem mai degrabă!

— Nu beu, până nu spui!—zise Tarantiev, dînd paharul la o parte.

— Afacere însemnată, cumătre!—şopti Mucholarov, uitîndu-se spre uşă.

— Ei?—întrebă Tarantiev nerăbdător.

— Am dat peste un chilipir! Dar ştii ce, cumătre, e tocmai cum ai iscăli o afacere mare. Zău!

— Dar spune odată ce e!

— Faci cinste? Cît?

— Zi odată!—îl zorea Tarantiev.

— Stăi, dă-mi voe să mă gîndesc. Da, aici n'ai ce desființa, aici e legea. Fie, îți spun, cumătre, dar numai fiindcă e nevoe de tine; fără tine e greu. Altfel, martor mi-i Dumnezeu, nu ți-aşi spune; aşa afacere, că alt suflet n'ar trebui să ştie.

— D'apoi eu pentru tine sînt un alt suflet, cumătre? Mi se pare te-am servit, nu odată, ți-am fost şi martor, şi copiile.. ți-i minte? Porc ce eşti!

— Cumătre, cumătre, tacă-ți gura! Nu vezi cum eşti: tragi ca din tun!

— Dar cine dracu' are să audă? Am uitat unde-s?—zise Tarantiev supărat.—Ce mă tot chinueşti? Vorbeşte odată!

— Ascultă: doar Ilia Ilici e destul de fricos şi nu se pricepe la nimic: atunci, cînd cu contractul, şi-a perdut capul; cînd i s'a trimis procura, nu ştia de ce să se apuce; nu ține minte măcar cît obroc primeşte: singur spune: „nu ştiu nimic..."

— Şi?—întrebă Tarantiev nerăbdător.

— Şi iată că a început să dea prea des pe la soră-mea.. Mai dăunăzi a stat până pe la ceasul unul, s'a întîlnit cu mine în antreu şi s'a făcut că nu mă vede. Prin urmare să vedem ce are să fie, şi... Tu spune-i pe delături că nu-i frumos să facă o necinste în casă, că-i o văduvă: spune-i că s'a şi aflat, că acuma femeia nu se mai mărită, că a cerut-o un negustor bogat şi că acuma, după ce a aflat că Oblomov stă la ea serile, nu mai vrea.

— Ei, şi?—Are să se sperie, are să se trîntească în pat şi are să se zvîrcolească, cum se zvîrcoleşte un mistreț, şi are să ofteze—atîta tot,—zise Tarantiev.—Ce folos? Unde-i adălmaşul?

— Ce om! Dar tu spui că vreu să mă plîng, că a fost urmărit, se găsesc martori...

— Ei, şi?

— Şi dacă se sparie prea tare, spune-i că se poate cădea la împăcare, că se poate jertfi o mică sumă...

— Dar unde are el bani?—întrebă Tarantiev.—De făgăduit, făgădueşte el de frică şi zece mii...

— Tu fă-mi semn numai; că-i fac eu o poliță... pe numele... surorii, cum că am împrumutat, adică, eu, Oblomov, dela cutare văduvă zece mii până la data de.."

— Şi care-i folosul, cumătre? Nu pot înțelege: banii au să vină surorii şi copiilor. Unde-i adălmaşul?

— Iar soră-mea îmi dă poliță pe suma cutare: o fac eu să iscălească.

— Dar dacă nu iscăleşte? Dacă se încăpățînează?

— Soră-mea!

Și Ivan Matfeici începu să ridă cu risul lui subțirel.

— O iscălește cumătre, o iscălește, își iscălește și sentința de moarte; nici nu întreabă ce-i, ride numai; și-l trage într'o parte strimb: „Agafia Matfeevna", și niciodată n'are să știe ce-a iscălit. Vezi: noi cu tine sintem străini de afacere; sora are să aibă pretenții dela secretarul colegial Oblomov, iar eu dela secretăreasa colegială Pșinițina... Las să fiarbă Neamțul—afacere legală!—zise Ivan Matfeici, ridicind brațele-i tremurătoare în sus.—Să bem, cumătre!

— Afacere legală!—zise Tarantiev, incintat.—Să bem!

— Și dacă ese bine, peste vr'o doi ani putem repeta: afacere legală!

— Afacere legală!—declară Tarantiev, făcind semn de aprobare.—Să repetăm și noi!

— Repetăm!

Și băură.

— Numai de nu s'ar încăpățina prietenu-ți, de n'ar scri mai întăiu Neamțului,—să gindi Muchoiarov cu frică;—atunci e rău, dragă!

Nu poți să născocești nici un proces: e văduvă, nu-i fată!

— Are să iscălească! Cum să nu iscălească?—zise Tarantiev.—Incepe să se încăpățineze—îl înjur de...

— Nu, nu, ferească Dumnezeu! Strici totul, cumătre: spune—te pomenești—că l-am forțat, vorbește de lovituri: afacere criminală. Nu, nu face! Iată cum se poate: mai întăiu de toate o mică gustare împreună, puțină băutură; rachiuașul de agrișe îi cam place. Cind îi ajunge la cap, fă-mi semn; atunci intru și eu cu policioara. Nici n'are să se uite la sumă, o iscălește ca contractul atunci; apoi după ce s'o autentifica de *maeler*, du-te de te plinge. Rușine pentru un boer să spună că a iscălit în stare de beție; afacere legală!

— Afacere legală!—repetă Tarantiev.

— Atunci las' să treacă Oblomovca la moștenitori.

— Las' să treacă! Să bem cumătre.

— In sănătatea celor proști!—zise Ivan Matfeici.

Băură.

(Va urma)

(Tradus din rusește de A. Frunză)

I. Gonciarov

Complectări

Considerațiile noastre, din articolele anterioare, cu privire la dependența literaturii de realitățile naționale pun problema raportului dintre scriitor și mediu.

Să lămurim această problemă,—ilustrind, și cu această ocazie, realitatea raportului pe care l-am studiat.

Nu demult, am scris în această revistă că, pentru *critica estetică* și chiar *psihologică*, nu e nevoe de nimic, nici chiar de biografia scriitorului, ci numai de opera de artă. Și, totuși, tot noi am explicat mereu *evoluția literară* și *epocile literaturii* prin condițiile istorice și sociale ale țării.

Lămurirea am și început s'o dăm în rindurile de mai sus, prin cuvintele subliniate. Căci una e critica estetică ori psihologică și alta istoria literară,—pentrucă una e un scriitor sau o operă de artă și alta o literatură întreagă ori o epocă literară.

O operă se definește prin caracterele ei, și un scriitor prin caracterele tuturor operelor sale. Cercetarea acestor caractere e critica estetică. Pentru aceasta ajunge *estetica*. Cauza esteticii stă în psihologia scriitorului; așa dar, dacă voim să ne scoborim la cauză, trebue să facem *psihologie*. La rindul ei cauza psihologiei scriitorului stă în ereditatea lui și în mediul în care s'a dezvoltat. Așa dar, dacă voim să ne scoborim și la această cauză, vom studia biografia scriitorului și mediul în care a trăit el. Abia acum, prin studiarea mediului, ajungem la *sociologie*. Toate aceste îndeletniciri formează critica *complectă* a unui scriitor. De fapt, unii critici fac critică estetică, alții critică psihologică, alții genetică—și puțini le fac pe toate, adică critică complectă. Dacă-mi este permis să lămuresc pe cetitor cu ceva din activitatea mea, îi amintesc că atunci cind am vorbit de scriitori sau de opere, am făcut de obiceiu critică necomplectă: estetică și psihologică, și rar critică complectă, ca de pildă în articolul despre d. Brătescu-Voinești.

*

Cu totul altceva e atunci cînd faci *istorie literară* și te preocupi de școli, de curente, de epoci, așa cum am făcut în articolele din n-rele trecute ale „Vieții Romînești". Atunci avînd de studiat *grupuri* de scriitori, obiectul analizei e ceiace este comun la o samă de scriitori—adică tocmai contrariul decît la critica individuală, estetică ori psihologică a scriitorilor, cînd trebuia să studiezi ceiace formează originalitatea scriitorului, ceiace-l diferențiază de alții.

Ceiace e comun unei întregi literaturi, poate fi datorit rasei și solului unei țări. Literatura engleză are alte caractere decît cea franceză din aceste cauze foarte generale, *naționale*.

Ceiace are comun o epocă literară,—clasicismul francez din veacul XVII ori romantismul francez din veacul XIX,—nu mai poate fi datorit rasei și solului (căci acestea sînt aceleași dealungul istoriei), ci unor împrejurări schimbătoare, adică condițiilor istorice, care variază și care sînt mediul social.

Fără aceste condiții nu se pot înțelege caracterele comune ale literaturii unei epoci, cu atît mai mult, cu cît, cum am văzut în articolele trecute, există întotdeauna o concordanță între caracterele literaturii unei epoci și starea sufletească a epocii.

Fără condițiile acestea sociale, ar trebui să recurgem la rolul unor *întîmplări* imposibile, ori la ipoteza unei *Providențe*, care intervine și orîndueşte lucrurile.

Ar trebui să admitem că întîmplarea a făcut ca la inceputul veacului XVII să se nască în Franța scriitori cu temperamentul obiectiv și clasic; și că tot întîmplarea a făcut ca la inceputul veacului XIX să se nască scriitori cu temperamentul subiectiv și romantic.—Ori că, grație unei „armonii prestabilite" de către Providență, în veacul XVII s'au născut exact acele temperamente de scriitori, care conveneau societății franceze așezate, disciplinate din acel timp; iar la începutul veacului XIX s'au născut, iarăși, exact acele temperamente de scriitori, care conveneau societății neașezate, zbuciumate din acel timp.

Care este explicația acestui caracter comun al scriitorilor dintr'o epocă și a acestei concordanțe dintre caracterul comun al scriitorilor și atmosfera sufletească a vremii, adică a publicului?

Este scriitorul *produsul* mediului? Da și nu. Firește, cînd e vorba de *talent*, răspunsul este: *nu!* Scriitorul nu este produsul mediului. Este produsul fiziologiei, adică al eredității.

Cînd e vorba însă de *conținutul* operei de artă, atunci răspunsul este: da și nu! pentrucă acest conținut e determinat și de temperamentul înăscut și de mediu.

Problema mediului este problema *educației*. Educația modifică pe individ, dar nu-l formează în întregime.

Greșește Maiorescu, nu ține samă de educația mediului, cînd spune că Eminescu ar fi fost același ori unde s'ar fi născut și ar fi trăit. Desigur că Eminescu ar fi fost tot un om inteligent, contemplativ, sensibil, imaginativ, slab de voință, nepractic, oriunde ar fi apărut pe planetă. Dar dacă Gheorghe Eminovici și Raluca Iurașcu l-ar fi trimis în Japonia dela vrîsta de un an, el ar fi scris altfel și cu totul altceva (nu vorbim de limba în care ar fi scris). In acel „altfel" și în acel „altceva" ar fi vorbit influența mediului.

Greșește și Gherea, cînd spune că, dacă Eminescu s'ar fi născut mai devreme, și s'ar fi întîlnit cu C. A. Rosetti, ar fi fost un poet optimist și revoluționar. Desigur că Eminescu ar fi fost altceva la 1840, din cauza mediului de-atunci, dar optimist și revoluționar n'ar fi fost: l-ar fi împiedecat temperamentul înăscut. L-ar fi împiedecat și mai mult decît pe Gr. Alexandrescu care, din cauza temperamentului său, n'a prea fost optimist (Alexandrescu este pesimist în poeziile unde e vorba de propriile-i afaceri de sentiment; este—cu eziłări,—nu optimist, ci „meliorist" în poeziile unde e vorba de țară și omenire; în acest meliorism apare efectul mediului, al presiunii atmosferei patruzeci-optiste asupra sa. Această parțială discordanță dintre el și mediu l-a împiedicat să dea întreaga măsură a talentului său).

Dar poate Eminescu nici n'ar fi scris la 1840. Poate n'ar fi simțit în el nimic de exprimat atunci, pentru acea vreme. Ori, începînd să scrie, și neînțelegîndu-l nimene, neconvenind nimărui, ar fi amuțit. In orice caz, dacă ar fi scris, (și sîntem înclinați să credem că ar fi scris:—temperamentele puternice de obiceiu *rezistă*, dar dau opere mai slabe), așa dar, dacă ar fi scris, n'ar fi fost gustat, *adoptat* de public. Publicul adoptă pe cei care-i convin. Din această cauză Bolintineanu, scriitor mult mai mic decît Alexandrescu, a fost mult mai gustat de public decît Alexandrescu și a fost mai „mare". *In sine*, Gr. Alexandrescu e un poet mai mare decît Bolintineanu; în *istoria literaturii* Bolintineanu este mai mare decît Gr. Alexandrescu. Numai în *istoriile literare*, dela 1900 încoace, Alexandrescu e mai mare decît Bolintineanu: Alexandrescu a fost îndreptățit abia în epoca Eminescu, atunci cînd starea sufletească din opera lui a putut fi apreciată, gustată cum trebue, selectată.

Nici chiar Eminescu n'a fost adoptat, *selectat* dela început. La 1870, atmosfera morală care să-l selecteze abia se forma. Imprejurările sociale, care au creat acea atmosferă, abia se desemnau. Eminescu avea temperamentul potrivit să vibreze la astfel de împrejurări și să corespundă la o astfel de atmosferă; și fiind sensibil ca o harfă eoliană, el a putut vibra cînd împrejurările abia se închegau. Restul, publicul, mai obtuz, a vibrat mai tîrziu—și atunci Eminescu a fost selectat.

Dacă poezia lui Eminescu, exact așa cum o știm, ar fi apărut la 1840 (lucru imposibil, căci atunci erau alte împrejurări: alte clase sociale, alte preocupări, altă cultură, altă limbă literară, etc.), această poezie ar fi fost și mai puțin selectată decît între 1870-1880,—noi credem că n'ar fi fost selectată deloc,—pentrucă la 1840 n'ar fi corespuns publicului nici limba, nici

concepția de artă, nici filozofia lui pesimistă, nici sentimentul naturii din poezia lui, și nici amorul, căci în fiecare epocă există și un mod de a iubi și de a prețui femeia. Cred că și modele, deși inventate de croitorii din Paris și cocotele dela Nisa, arată și ele pe toate străzile concepția amorului masculin dintr'o vreme, pentrucă croitorii și cocotele sînt numai niște sismografe senzibile la felul de a simți al bărbaților. Compară rochia care acopere totul, misterios, din vremurile de altădată, cu rochia de azi, care descopere cît poate, desființînd la maximum permis misterul. Moda de altădată putea ajuta pe femee să inspire amorul poetic; moda actuală, sumară și realistă, o poate ajuta să inspire instinctul; cu moda de azi, amorul nu mai poate fi acel complex sufletesc, in care instinctul rămîne inconștient. Bărbatul de azi lucid și realist, el cere aceasta. Firește însă că și femeia s'a schimbat așa încît dacă corespunde bărbatului, nu e o chestie de pură conformare, ci și de coincidență. Domnișoara din vremea romantismului, și cea din mahala și cea din societate, aprecia pe tînărul timid, respectuos, poetic. Cea de azi, ni se zice că preferă pe tînărul robust, intrepid și expeditiv.

Acest ultim fenomen, e un fenomen de influență a mediului (postbelic) și de selecție. Selecție care caracterizează, și ea, o epocă. Selecția e un fenomen general. O găsim în lucrurile mici (ca mai sus) cași în cele mari. Așa de pildă, omul mare politic e acela care corespunde epocii. Kogălniceanu a fost omul mare al epocii de *creare* a Romîniei moderne. Cînd a venit epoca de *organizare*—burgheză—a Romîniei, omul mare a fost Brătianu. Kogălniceanu a rămas în umbră din cauza aceasta, și nu din cauză că n'a avut... talent să-și facă partid,—cum vreau unii. (Partidul mai mult *se* face decît *îl* face cineva. Ș'apoi în definiția unui temperament, care n'are chemarea de a organiza o țară, intră și neputința de a organiza un partid. Bine înțeles că necompetența lui Kogălniceanu sau lipsa lui de atracție de a organiza țara se datorește nu numai temperamentului său, ci și faptului că era boerinaș din Moldova, țara lipsită de revoluționarism și de burghezie). Cînd însă, la 1877, a venit iar un fapt de *creare*, cînd, cu războiul și independența, s'a complectat crearea Romîniei moderne, Kogălniceanu a venit iarăși, pentru un moment, pe primul plan,—dar numai pentru acel moment.

Așa dar, întorcîndu-ne la literatură, publicul unei epoci adoptă temperamentele care-i convin. Și, cum o școală literară nu e altceva decît un temperament, (clasicismul și romantismul, de pildă, sînt, în ultima analiză, două temperamente deosebite), o epocă literară e predominarea unui temperament,—temperamentul convenabil publicului din acea epocă.

Firește că temperamentul scriitorilor e influențat intr'o măsură de mediu (de educația totală a mediului) și firește că scriitorii selectați se adaptează, inconștient, intr'o măsură oarecare la sufletul publicului.

Acesta e rolul mediului: selectează temperamentele care-i convin, temperamente deja modificate intr'o măsură oarecare de mediu și care se și adaptează inconștient la mediu, cînd sînt selectate. Iată pentruce, atunci cînd vorbim de scriitori, individual, ajungem la mediu, *numai* cînd voim să cercetăm cauza socială a psihologiei scriitorului,—problemă secundară în critica literară; iar cînd voim să tratăm despre epoci, după ce le definim—definind temperamentul literar al epocei,—sîntem nevoiți să ne adresăm mediului, să facem sociologie, dacă voim să înțelegem cauza fiecărei epoci în parte, a fizionomiei ei, și cauza apariției și succesiunii epocilor cași a deosebirilor dintre ele,—problemă capitală în istoria literară.

Dar în afară de critica și istoria literară, sînt și alte preocupări, care pot face pe cineva să analizeze literatura. De pildă psihologia, istoria politică, socială, istoria ideilor, a filozofiei etc.. Atunci literatura servește ca document. Istoricul Franței va găsi în romanele lui Balzac un document de primul rang asupra primei jumătăți a veacului XIX. In aceleași romane psihologul va găsi un bogat material de observații. Aceleași romane au ajutat pe un Taine la construirea filozofiei lui deterministe. In aceleași romane Paul Bourget a găsit o doctrină politică etc.. Teatrul lui Alecsandri și al lui Caragiale va da istoricului romîn documente pentru epocile respective, pentru fizionomia etapelor introducerii civilizației străine și ilustrarea efectelor acestei civilizații asupra diverselor clase,—cași în privința atitudinii critice a intelectualilor acelor epoci față de schimbările suferite de societatea romînească subt presiunea formelor nouă. Toate aceste rezultate însă, se încorporează la istoria literară—căci în definirea lui Balzac ori Caragiale, istoricul literar va trebui să releveze și faptul că opera acestor scriitori conține documente pentru istorie, sociologie etc., cași pe acela că acești scriitori au avut cutare atitudine față de obiectul zugrăvit de ei. Așa de pildă, dacă ași face studii complecte de istorie literară asupra lui Alecsandri ori Caragiale, ar trebui să țin samă de rezultatele la care am ajuns asupra acestor scriitori în „Spiritul critic în cultura romînească",—operă mai mult de istorie și sociologie.

Așa dar, istoriei literare a unui popor îi pot da ajutor tot felul de științi, care se documentează din literatura unei țări. Acest lucru este important mai ales prin faptul că istoria literară capătă, astfel, sprijinul a tot felul de specialiști,—psihologi, istorici, filozofi, juriști, chiar și linguiști, arheologi, geografi etc.,—pe care nu i-ar putea înlocui cu același succes un singur specialist, adică istoricul literar.

* * *

Să cercetăm, la lumina acestor idei, *posibilitățile* literaturii noastre.

Dar în prealabil, să distingem *influența mediului* asupra scriitorului, de *selectarea* scriitorului de către mediu. Mediul care influențează sînt *toate împrejurările dintr'un moment dat*: sociale, morale, culturale, literare, etc.. Celace-l selectează pe scriitor însă este *publicul cetitor* (adică numai o parte din mediu), a cărui psihologie, la rîndul ei, e condiționată, și ea, de toate împrejurările dintr'un moment dat și, mai în special, de chipul în care lucrează acele împrejurări asupra clasei sau claselor, din care face parte acest public cetitor.

Eminescu a fost influențat de împrejurările vieții sale proprii, de mizeriile claselor de jos și ale celor vechi, de durerile și ridicolele unei societăți de transiție, de literatura romînă anterioară, de cultura și literatura germană, etc.. Publicul, care l-a selectat, au fost intelectualii vremii imediat următoare vremii sale, eșiți din clase vechi și influențați, și ei, de unele din faptele care l-au influențat pe dînsul.

Acum să caracterizăm în liniile cele mai generale mediul, în care s'a dezvoltat literatura romînă beletristică.

La începutul veacului XIX, noi aveam două culturi: cea rurală și cea urbană. Introducerea civilizației apusene a adus o nouă cultură urbană. Este „europenizarea", „occidentalizarea" noastră. Așa dar, au rămas alăturea două culturi: la sate, vechea cultură rurală, care a produs pe Creangă; la orașe, o cultură nouă, importată, care a produs literatura cultă din veacul XIX.

Imitînd cultura occidentală, ne-am pus deodată în condiția unor inferiori, rămași în urmă, care imită ceva superior și care, deci, *fatal*, deformează, caricaturizează.

Dar aceasta este însăși definiția „mahalagismului". O țară înapoiată, care imită o țară civilizată, este exact cași o clasă suburbiană, care imită clasa din centrul orașului. Celace era Rică Venturianu față de cutare ministru de pe vremea lui, și Zița față de nevasta acelui ministru, sau celace era Dealul Spirei față de Calea Mogoșoaei, era Bucureștiul, cu ministrul și nevasta ministrului, față de Paris.

Aceasta însamnă că și toate lucrurile noastre nouă, trebuiau să fie în *acest* raport cu lucrurile din Franța. Și Parlamentul, și Universitățile, și constituționalismul nostru, și ziaristica, și manierele etc.. Imitație stîngace, *pretenție*, cu toate scăderile și ridicolele inerente pretenției, adică lipsei de fond corespunzător formei,— fapte asupra cărora a insistat Maiorescu.

Acesta era *mediul*, și literatura trebuia să se resimtă de acest mediu, ca modelator și al scriitorului și al publicului care selecta pe scriitor. Cultura noastră urbană, fiind din punct de vedere european o cultură de periferie, de suburbie europeană,— și literatura noastră cultă trebuia să aibă acest caracter față de literatura occidentală.

De altfel, literatura noastră urbană era nu numai condiționată de către acea imitație de cultură europeană, care era cultura noastră, dar era, și, deadreptul, o imitație a literaturii europene. Era imitație și prin modelele literare, și prin faptul că era condiționată de un mediu el însuși produs al imitației.

Și atunci, care putea fi remediul? Sau *strategia* spre a înconjura pericolul suburbianismului?

Era atașarea strînsă de *singura* noastră literatură originală, cea populară,—și crearea treptată, cu dibăcie, *evolutiv*, a unei literaturi culte deasupra literaturii populare și în legătură cu ea. Apoi mai trebuia ca scriitorul să aibă o adevărată și intensă cultură europeană. Cu alte cuvinte, cultura europeană să nu fie numai o spoială, iar această cultură serioasă să se altoiască pe spiritul național, condensat în literatura populară.

Aceasta nu însamnă altceva, decît *adresa* de a sări din Humulești în Europa, și nu în suburbia europeană.

Pentru aceasta, trebuia de procedat încet, cu metod. Trebuia de făcut în literatură celace au cerut conservatorii în politică. În politică însă nu putea avea loc acest proces evolutiv, pentrucă în politică domină presiunea europeană, fatală; în literatură însă se putea, pentrucă... s'a putut. Și fiindcă în politică nu se putea, și fiindcă în literatură se putea, de aceia criticii dela 1840 au fost patruzecioptiști în politică și evoluționiști în literatură. Russo nu voia să păstreze nimic din regimul vechiu politic, dar a luptat cu tărie pentru păstrarea limbii acesteia, „grecită, turcită și cum a mai fi", și pentru clădirea literaturii culte *pe* literatura populară.

Evocam, într'un articol trecut, pe cucoana Zinca din Tătărași, care-și inobilează cu un pat de bronz odaia de culcare, unde mînîncă și-și primește musafirii. Aceasta e o săritură prea mare. Evolutiv, se începe cu un pat de fier fără flori de alamă și fără zugrăveli.

Și dacă Alecsandri ar fi imitat poeziile filozofice ale lui Alfred de Vigny, ar fi făcut ca cucoana Zinca. El însă a imitat poezia generală, simplă, „aryană", a lui Hugo, și-a adus, peste lucrurile din odaia lui Enache Damian, un simplu pat de fier.

Elementul suburbian din poezia lui Alecsandri este neglijabil față de cel din poezia lui Bolintineanu. Această superioritate se datorește mediului moldovenesc, care l-a influențat și selectat pe Alecsandri, căci în Moldova entuziasmul imitator a fost mai liniștit și a avut ca antidot curentul poporan, cu alte cuvinte spiritul specific a fost mai operant; această superioritate se datorește și culturii mai asimilate, dacă nu mai bogate, a acestui fiu de boer care a fost Alecsandri.

Dar pe lîngă aceste condiții sociale și individuale, mai este încă o condiție care ferește de suburbanism. E talentul.

Toate aceste condiții le-a avut în grad înalt Eminescu. Și comuniunea cu caracterul specific al poporului său, și cultura, și talentul,—și mediul selectiv.

Eminescu nu e deloc suburbian..

Prin îmbibarea, dacă se poate spune astfel, de poezia populară, de literatura cronicilor, prin peregrinațiile sale în toate ținuturile romînești, prin înfrățirea lui cu „tot ce mișcă'n țara asta, rîul, ramul", el era pătruns adînc de spiritul specific al poporului său, avea piciorul înfipt adînc în realitatea noastră națională, neatinsă încă de nici un suburbianism; prin studiile și lectura sa în limbi străine, el avea capul ridicat sus, în cultura europeană (și nu suburbiană); prin geniul său, adică prin puterea originalității, el era ferit de imitația servilă, era în stare să asimileze perfect (și nu să caricaturizeze, suburbianizînd-o) cultura străină.

Și, din cauza acestei lipse de suburbianism, el, *cași toți scriitorii noștri mari*, a pășit cu prudență, s'a ridicat deasupra literaturii populare cu precauție, atîta cît trebuia, cît permiteau condițiile țării sale și literaturii noastre: Eminescu, cu toată cultura lui mare, a fost poetul sentimentelor simple, generale, a fost un poet „aryan"; el nu a voit să fie „ultimul cuvînt" al literaturii europene. Aceste toate condiții și această pază de a sări departe peste stările noastre l-a garantat de orice suburbianism. *Iată cauza pentru care Eminescu, fiind foarte național, este scriitorul nostru cel mai occidental. Este cel mai occidental, fiindcă este cel mai național.* El a sărit din cultura rurală în cea urbană—și nu în cea suburbiană—pentrucă, prin cultură și geniu, a clădit deadreptul, pe poezia populară, poezie urbană.

Și a fost selectat, nu deodată, ci cînd, însfîrșit, s'a ivit un public capabil să-l înțeleagă: intelectualii de după 1880. Nu mulți, firește—căci, să nu ne înșelăm, pe Eminescu *poetul* nu l-a gustat cu adevărat decît o pătură subțire. Publicul lui s'a mărit apoi, de pe la 1900, prin partizanii ideilor lui politice. Afară de asta, încă dela 1883, s'a născut „moda" Eminescu, continuată mereu; apoi a început tradiția, stima pentru un poet clasic, lăudat de atîția scriitori, etc.. Dar dela 1880 pânăla 1900, a existat un public eminescian, din care s'au recrutat o mulțime de imitatori, care nu-i imitau sentimentele (le aveau și ei), ci „poetica"—și, desigur, odată cu ea, li se mai „eminesțianiza" și sentimentele, căci un poet mare *întărește* sentimentalitatea, de acelaș fel, a publicului său.

*

Acum, să vorbim mai în special despre suburbianismul nostru literar. Dar aceasta în numărul viitor.

G. Ibrăileanu

Știință și improvizație

Istoria literaturii romîne în străinătate.

III *

Dacă cercetăm dezvoltarea în timp a formelor generale subt care se manifestă improvizația în istoria literaturii noastre din străinătate, vedem că deși acestea se găsesc pretutindeni, nu au fost totdeauna utilizate în același măsură. Frecvența sau raritatea unor forme și starea de spirit exprimată îndeajuns de elementul subiectiv din istoriile literare, arată că în intervalul scurt de trei decenii de cînd s'a ivit prima încercare și până astăzi, improvizația n'a rămas constantă; că aproape insensibil s'au modificat unele elemente și că alături de acestea, au apărut altele nouă.

Care sînt transformările efectuate în această vreme și în ce direcție s'a făcut evoluția improvizației? Pentru a constata aceste transformări, vom studia două momente aproape extreme, din evoluția istoriei literare de care ne ocupăm; vom analiza operele reprezentative din cele două momente și din compararea concluziilor, se va vedea dacă improvizația tinde la neființă sau își continuă cu victorii strălucite și neașteptate, trecutul său glorios.

Primul moment pe care îl vom studia e cel din preajma anului 1900, iar istoricul reprezentativ al acestei epoci este d. M. Gaster. D-sa a avut fericirea să scrie—în mai multe rînduri

* Vezi *Viața Romînească*, Februar și Mart. 1925.

şi in mai multe limbi—istoria literaturii romîne; a avut o activitate intensă cu privire la limba şi literatura noastră mai ales in publicaţiile străine, a tipărit texte vechi şi a ajuns cu uşurinţă, în cea mai neglijată ramură de studiu dela noi, folklorul, o autoritate „recunoscută".

In întreaga sa operă se pot observa însă, fără nici o măsură, toate formele variaţiilor pe care le-am fixat în capitolul anterior. Le vom constata şi aici, în acelaşi ordine, oprindu-ne şi de astădată, mai mult asupra exemplelor caractaristice şi edificatoare.

Nici un istoric literar nu întrece pe d. Gaster în caracterizarea scriitorilor. In afară de comparaţii „reuşite", cum e aceia că Romînii ar avea un Longfelow în poetul Conachi („The Rumanian Longfelow"),[1] d-sa a încercat, într'un mod care îi aparţine, stabilirea valorilor literare. Eticheta superlativă şi atît de întrebuinţată „cel mai mare poet romîn", desigur, nu se poate da în acelaşi timp la *doi* scriitori; totuşi d. Gaster, la un mic interval şi în aceiaşi publicaţie, după ce i-a oferit-o lui Eminescu („the greatest Rumanian poet of the 19 th century"),[2] a crezut că o poate aplica şi lui Alecsandri, cu micul adaos, că acesta ar fi cel mai mare „poet liric" (the greatest of Rumanian lyrical poets").[3] Dacă Alecsandri este cel mai mare poet liric, ce i-a mai rămas lui Eminescu? A avut grija să ne spue tot d. Gaster: el a fost numai „marele rival" al lui Alecsandri şi „marele poet al pesimismului" („the great poet of pessimism").[4] Nu ştim cărui fapt se datoreşte această subită decapitare; în timp de un an, d. Gaster se va fi convins mai bine—poate—ca şi altădată, că Eminescu „aminteşte întru toate pe Lenau" („Eminescu erinnert in jeder Beziehung an Lenau, mit welchem ich ihn schon vor Jahren verglichen hatte").[5] Rămîne totuşi să se stabilească, în acest caz, cum „cel mai mare poet romîn" poate fi „mare rival" al „celui mai mare poet liric romîn"...

D. Gaster ştie că Eminescu a făcut şcoală; printre poeţii care au fost influenţaţi de „măiastra-i carte", d-sa consideră drept „cel mai bun urmaş, cu toate că posedă originalitate proprie", pe Vlahuţă („His best follwer, though possessing originality of his own"...).[6] Dar ce fel de „bun urmaş" al lui Eminescu—acel care are în sine ceva titanic („etwas Titanisches")—este Vlahuţă, dacă poezia lui, după d. Gaster, nu conţine decît jocuri de cuvinte, versificări plăcute şi mlădioase („Bei ihm ist mehr

1 *Rumanian Literature*, in *Encyclopaedia Britanica*, volume XXIII, Cambridge, 1911, p. 848.
2 *Encyclopaedia Britanica*, vol. IX, Cambridge, 1910, s. v. Eminescu.
3 *Rum. Literature* in *Encycl. Brit.*, vol. XXIII, p. 848.
4 *Ibidem.*, p. 848.
5 *Kritischer Jahresbericht über die Fortschritte der rom. Phil.*, 1903 (V-er Bd.), II, 359.
6 *Encyclopaedia Britanica*, vol XXIII, p. 848.

Wortspiel und gefällige, geschmeidige Reimerei")?.[1] Şi întrucît poate fi considerat Vlahuţă ca „bun urmaş" al lui Eminescu, cînd tot d-sa ne-a declarat că lui Vlahuţă „din nenorocire îi lipseşte cultura adîncă, privirea îndepărtată şi concepţia filozofică, care sînt proprii lui Eminescu şi care dau poeziilor sale un cuprins atît de profund?"[2] O metamorfoză trebue să se fi petrecut între Vlahuţă din ultimele aprecieri şi „cel mai bun urmaş" al lui Eminescu; şi totuşi—după cît ştim—a fost un singur Vlahuţă.

La fel s'a întîmplat cu Ion Ghica: odată *Scrisorile către Alecsandri* au „valoare istorică" şi sînt „model de proză romînească" („wich besides their historical value have become a model of Rumanien prose");[3] altădată, în aceste scrisori I. Ghica n'a dispreţuit „probabil din crezute motive patriotice" (d. Gaster a fost totdeauna contra patriotismului) să falsifice adevărul după bunul plac, pentru anumite scopuri personale („wahrscheinlich aus vermeintlich patriotischen Gründen das Gegenteil der Wahrheit zu behaupten, und Thatsachen nach Willkür ändert, um seinem Zwecke zu dienen").[4] Cu toate acestea, după d. Gaster, faptele „îndreptate după bunul plac" nu şi-au pierdut nimic din „valoarea" lor istorică.

Trecem peste aprecierea singulară a povestirilor lui Creangă[5] şi peste celelalte prea numeroase caracterizări originale, pentru a ajunge la Anton Pann, favoritul istoricilor literaturii noastre din străinătate. Am văzut în capitolul precedent cum l-au apreciat unii istorici literari.—Pentru d. Gaster importanţa lui Anton Pann a fost variabilă şi capricioasă ca vremea. Odinioară, a căutat să reducă „activitatea literară a lui Anton Pann la adevărata ei măsură", afirmînd că acesta n'a tipărit decît manuscrise mai vechi.[6] In alt loc, a recunoscut însă lui Pann meritul că a preţuit producţiile populare într'un timp cînd ele erau neglijate şi desconsiderate.[7] Acest merit, caşi acel atribuit de d. Gaster pe nedrept, că ar fi întocmit prima culegere de cîntece

1 *Krit. Jahresbericht*, V. Bd., II, p. 360.
2 *Ibidem*, p. 360.
3 *Encyclopaedia Britanica*, vol. XXIII, p. 848.
4 *Krit. Jahresbericht*, V. Bd., II, p. 358.
5 *Ibidem*, p. 361: „Die kurzen, scharfgezeichneten aber auch *ziemlich derben* Erzählungen von I. Crengă". Aşa dar povestirile lui Creangă, fiind „foarte aspre", nu i-au plăcut d-lui Gaster. Probabil că acesta e motivul pentru care Creangă nu figurează printre prozatori, alături de Slavici, Delavrancea şi Caragiale, în singura istorie a literaturii noastre, acea din *Encyclopaedia Britanica*, în care a încercat — fără prudenţă şi neinformat — să se apropie de sfîrşitul veacului trecut. La literatura populară însă, printre culegătorii de basme, e însemnat şi Creangă, lîngă Ispirescu, Stăncescu, Sbiera, etc. Curioasă concepţie: Creangă—numai colector de poveşti populare...
6 *Literatura populară romînă*, Buc., 1883, p. 106.
7 *Geschichte der rumänischen Litteratur*, in Gröber's *Grundriss der romanischen Philologie*, Strassburg, 1898–1901, II. Bd., 3. Abt., p. 389

populare între 1850 şi 1853 („the first collection of popular songs, *Spitalul amorului*"),[1] nu justifică de fel comparaţia sa că A. Pann a fost pentru păturile mijlocii şi de jos ale poporului, celace Eliade a fost pentru cele înalte („Was Heliade Rădulescu für die obere Schicht der Bevölkerung von 1830 an war, war Anton Pann für die grössere mittlere und untere").[2] Şi cu atît mai puţin, dacă Eliade a fost numit „părintele literaturii", „părintele ziaristicei" şi în urmă „părintele sociologiei romîne", trebuia să ofere şi modestului cîntăreţ şi tipograf, care n'a făcut altceva decît să tipărească manuscripte mai vechi, acelaşi rol de „părinte" („Vater der rumänischen modernen Volkslitteratur").[3]

Din aceste caracterizări opuse şi provizorii, se vede că d. Gaster n'a avut o părere clară despre scriitorii romîni, că i-a cunoscut insuficient (Vlahuţă n'are concepţie filozofică? Eminescu nu-i poet liric?) şi că a rămas probabil—tot la căutarea unor formule originale, precise şi definitive...

Deasemenea în opera d-lui Gaster se găseşte o continuă exagerare. Odinioară, cînd d-sa avea o concepţie curioasă despre literatura populară, concepţie pe care a mărturisit şi mai tîrziu că o menţine[4] căutînd cu prea multă persistenţă urme de influenţă livrescă în literatura orală, afirmase că, până şi credinţa antropologică şi generală din basme despre „apa vie" ori credinţa că viaţa omului e legată de o stea, îşi au origina în cărţile populare.[5] În istoria literaturii, acordînd mai multă importanţă scrierilor *traduse* decît celor originale, a socotit naturală şi fericită împărţirea după influenţele străine exercitate în cursul dezvoltării ei, deşi aceasta aparţinea bunului său „prietin" A. Densuşianu. D. Gaster împarte literatura romînă într'o epocă *slavonă* (1550—1710), una *grecească*, din timpul Fanarioţilor (1710—1830) şi alta modernă (influenţele franceză şi italiană)[6] fără să ţină samă că în nici o literatură, chiar şi în cea romînă, operele traduse nu primează pe cele originale. Cu atît mai mult, traducerile nu pot avea rol suprem în divizarea unei literaturi. Influenţele slavonă, grecească şi romanică n'au fost niciodată la noi izolate şi succesive. Căci în acelaşi timp cu influenţa slavonă au existat influenţele maghiară, grecească, italiană, probabil şi franceză; alături de influenţa grecească, au fost in-

1 *Encyclopaedia Britanica*, vol. XXIII.
2 Gröber's *Grundriss d. rom Phil.*, II Bd., 3 Abt., p. 389.
3 *Krit. Jahresbericht*, V. Bd., II, p. 358.
4 Gröber's *Grundriss rom. Phil.*, II. Bd., 3. Abt., p. 379: „In den Behandlung der rum. Volkslitteratur schliesse ich mich eng an mein Buch „*Istoria* literaturii populare romîne", Buc. 1883, an und folge ihm im grossen Ganzen in der Einteilung des Stoffes".—E demn de notat că d. Gaster a uitat în acest loc titlul propriei sale cărţi.
5 *Literatura populară romînă*, pp., 27 şi 436; cf. şi L. Şăineanu, *Basmele romîne*, p. 23.
6 *Chrestomatie roumaine*, Leipzig—Bucarest, 1891, Tome I., p. XV; Gröber's *Grundriss der rom. Phil.*, II. Bd., 3. Abt., p. 263—266; *Encyclopaedia Britanica*, vol. XXIII, p. 844.

fluenţe romanice, poate şi cea germană, etc.. Epocile unei literaturi se pot determina numai de evenimente literare; astfel pentru literatura noastră veche un eveniment literar este apariţia prozei istorice (1650), iar evenimentul cu care se începe literatura modernă, este apariţia poeziei în cele trei ţări romîneşti (1800).—Dar nu putea să aibă altă concepţie despre literatura romînă şi epocile ei un istoric care, repetînd în nenumărate rînduri şi trîmbiţînd *urbi et orbi* o pretinsă scădere a productivităţii romîneşti, afirma că la noi „se adoptă cu lăcomie şi se imită" numai literatură inferioară şi „romane fioroase" („es nimmt gierig auf und ahmt nach... Schauerromane werden übersetzt und von der Masse gierig verschlungen. Sie sind viel beliebter als eine hehre dichterische Leistung").[1]

Vorbind de cariera lui Conachi, d. Gaster a găsit prilejul să comunice străinătăţii—într'o doctă publicaţie—lucrul „ciudat" că toţi oamenii „*fără excepţie*" care au făcut ceva în Romînia, au fost... *ingineri* („Merkwürdig ist, dass fast alle Männer, ich möchte sagen alle ohne Ausnahme, die von 1820 an irgend etwas in Rumänien geleistet haben, Ingenieure waren")[2] E părerea sa personală sau realitatea pură? Şi conţine oare destul adevăr şi interes pentru a fi menţionată, la un loc favorabil, într'o istorie literară?

După ce multă vreme d. Gaster a fost deplin convins că stilul lui Cantemir e „obscur" şi imită „mecanismul sintaxei latine"[3] astfel că *Hronicul Moldo-Vlahilor* „abia poate fi cetit" („dass das Buch kaum gelesen werden kann")[4], s'a convins apoi, fără nici un motiv, că acest stil nu mai e „obscur" ci arată „*o imensă superioritate* asupra istoricilor precedenţi" („His style shows an immense superiority to that of the previous historians").[5] Să fie stilul cronicarilor precedenţi atît de mizerabil, încît până şi stilul lui Cantemir, „obscur" şi abia lisibil, prezintă o „imensă superioritate" în comparaţie cu al lor?

Să ne oprim acum la cîteva explicaţii, care posedă şi ele acelaşi merit, de a fi originale. Pentru d. Gaster descîntecele romîneşti îşi au origina în apocrife ca „Legenda Duminicii", „Visul Maicii Domnului", „Minunile Sfîntului Sisoe" ori „Avestiţa", pe motiv că acest din urmă apocrif care serveşte numai ca amulet în nordul Moldovei, fiind publicat odată cu unele descîntece de S. Fl. Marian, a fost considerat drept descîntec.[6] De aceia d. Gaster a explicat astfel origina descîntecelor la Romîni: „Dela *purtarea* sau *cetirea* acestor amulete până la recitarea lor e numai *un* pas... Aşa s'a născut şi în Romînia: *Descînte-*

1 *Krit. Jahresbericht*, V. Bd., II, p. 361.
2 Gröber's *Grundriss d. rom. Phil.*, II. Bd., 3. Abt., p. 356.
3 *Chrestomathie roumaine*, Tome I., p. LXVII.
4 Gröber's *Grundriss d. rom. Phil.*, II. Bd., 3. Abt., p. 289.
5 *Encyclopaedia Britanica*, vol. XXIII.
6 cf. Hasdeu, *Cuvente* II, 279—280.

cele". [1] E *probabil* că descîntecele să fi existat la poporul romîn înainte de existența Romîniei... Și tot astfel, e cunoscut lucru că „samca" publicată de Marian nu e descîntec, ci amulet pentru prevenirea ori vindecarea bolii numită „răul copiilor". [2] Dacă în descîntece se pomenește numele Maicei Domnului, aceasta nu înseamnă că își au origina în apocrifele care povestesc visul sau călătoria ei la iad; Fecioara Maria a înlocuit numai alte zeități păgîne, care ființau în aceste descîntece, cu multe zeci de veacuri înainte de „Minunile Maicii Domnului", scrise în al VII-lea secol d. Chr. [3] Dar aceste lucruri aveau, cum vom vedea și pentru altele,—defectul de a fi și complexe și dificile.

Cînd a publicat Evanghelia manuscrisă dela British Museum, d. Gaster a ajuns la concluzia că este „o copie directă" după cartea lui Coresi. [4] Acest argument, alături de unele coincidențe de text explicabile, a fost hotărîtor ca toate manuscrisele psaltirilor romînești din secolul XVI și codicele dela Voroneț să fie considerate drept copii după cărțile imprimate de Coresi. [5] Nicăeri însă inducția n'a avut un rol mai decisiv și, totodată, mai nefericit decît în acest caz.

Deasemenea fiindcă Evstratie Logofătul s'ar fi bucurat de prietinia Mitropolitului Varlaam, deși Varlaam declară că el e autorul *Cazaniei*, aceasta trebue să fie în mare parte după d. Gaster, opera logofătului. Singurul argument este că și ieromonahul Silvestru a avut colaborator la *Cazania* dela Govora pe Urill Năsturel... („soll das Werk des Enstratie [sic!] Logofăt sein, Varlaam nennt sich jedoch als Verfasser auf dem Titelblatte. Dieser ist wahrscheinlich in seiner Arbeit in derselben Weise von Enstratie [sic!] unterstützt worden, wie Silvestru von Urill Năsturel"). [6] Așa dar, pentru d. Gaster o comparație poate suplini orice indiciu și să servească chiar de argument.

Cît element subiectiv intră în scrierile sale asupra literaturii romîne, se poate vedea—în afară de cele relevate mai sus—din o simplă cetire a lor. Astfel, d. Gaster găsește oricînd momentul să-și afirme existența cu aceleași cuvinte grave: „ich habe gefunden", „ich habe entdeckt", deși multe din descoperirile sale fuseseră aflate de alții. D-sa se indignează, condamnă de cele mai multe ori, își apără cu înverșunare părerile eronate și se laudă singur; repetă cu insistență aceleași epitete pentru unele instituții culturale, fulgeră împotriva naționalismului romînesc și,

1 *Literatura populară romînă*, p. 407; Gröber's *Grundiss d. rom. Phil.*, II. Bd., 3. Abt., p. 412.
2 *Șezătoarea*, vol. V (1899), p. 156–157.
3 Usener, *Götternamen*, Bonn, 1896, p. 229.
4 *Chrestomathie roumaine*, Tome I., p. XXIX; Gröber's *Grundriss d. rom. Phil.*, II. Bd., 3. Abt., p. 269; *Encyclopaedia Britanica*, vol. XXIII, p. 844.
5 Gröber's *Grundriss d. rom Phil.*, II. Bd., 3. Abt., p. 267–269.
6 *Ibidem*, p. 275.

făcîndu-și propria biografie, [1] se consideră martir al unei închipuite cauze științifice.

* * *

După ce am vorbit de elementul subiectiv din lucrările d-lui Gaster, să vedem cum sînt cunoscute și prezentate faptele. In primul rînd, celace se poate observa cu ușurință și surprinde în cărțile sale despre literatura noastră este imprecizia nelimitată. Astfel, cași Pompiliu Eliade, d-sa afirmă pe aceiași pagină că Miron Costin (dintre cei cu stil deplorabil), aparține „scriitorilor clasici ai sec. 17" („gehört zu den klassischen Schriftstellern des 17. Jhs."), după ce spusese că a fost unul dintre învățații secolului anterior („einer der gelehrtesten Männer des 16. Jhs."). Și cu toate acestea, în acelaș loc, d. Gaster știa că Miron Costin a trăit între anii 1633 și 1692 (recte: Decembre 1691). [2]

In privința vieții lui N. Costin, fiul lui Miron, este o adevărată confuzie de date. Cu o putere miraculoasă, puțin obișnuită muritorilor, d. Gaster a micșorat sau a mărit viața acestuia fără nici un motiv, lăsînd cetitorului libertatea să aprecieze, să aleagă și să se convingă. Dacă N. Costin își încheiase odată viața în 1710 sau 1711 („1713... adică 2—3 ani după moartea lui N. Costin"), [3] n'a fost nici o dificultate ca altădată, același eveniment să fi avut loc în 1713 sau 1714 („1715 ... also höchstens ein oder zwei Jahre nach dem Tode") [4] și chiar în 1712 sau 1714 („lebte von 1630 bis 1712 oder 1714"). [5] Căci toți acești ani nu se depărtează prea mult de data reală (1712), cunoscută—din întîmplare—și d-lui Gaster. [6]

Numele proprii sînt scoase din tiparele lor rigide și devin maleabile, după voință: învățatul și aventurosul Spatar Milescu se transformă într'un *Miclescu* imaginar; Bucovina își schimbă adesea numele său istoric și secular într'un recent *Bokuwina* [7]; Grigore Ghica, domnul Moldovei, devine în acelaș moment Gr. *Ghică* [8], iar Bethlen Gabor, principele Ardealului, este schimbat într'un *Betlengabor* oarecare. [9]

Tot atît de mlădioase sînt titlurile cărților sau articolelor de revistă; astfel aflăm că Mitropolitul Dosoftei ar fi scris un *Pirimiar* (1633); că „Indreptarea legii", din 1652, ar fi apărut

1 *Krit. Jahresbericht*, V. Bd., II. p. 352.
2 Gröber's *Grundriss d. rom. Phil.*, II. Bd., 3. Abt., p. 291.
3 *Literatura populară romînă*, p. 13.
4 Gröber's *Grundiss d. rom. Phil.*, II. Bd., 3. Abt., p. 291 2.
5 *Ibidem*, p. 291.
6 *Ibidem*, p. 283.
7 Gröber's *Grundriss d. rom. Phil.*, II. Bd., 3. Abt., pp. 294; 387; iar Miclescu se numește spătarul și în *Chrest. roum.*, XCVII.
8 *Ibidem.*, p. 330.
9 *Encyclopaedia Britanica*, vol., XXIII.

la Bucureşti şi nu la Tirgovişte ;[1] că d. Gaster ar fi tipărit o parte din EvanghelIarul dela British Museum in „Archivio glottologico italiano", volumul III (în loc de XII);[2] că basmul publicat în revista „Şezătoarea" (III, 92) şi intitulat „Nueluţă, huţă-mă", s'ar fi chemînd intr'o romînească specială ori într'o limbă de cimilituri: *Nueluţă-huţă-muţă*,[3] etc., etc..

Dar imprecizia din istoriile literare ale d-lui Gaster s'a manifestat în toată libertatea cînd a publicat texte romîneşti după cărţi manuscrise ori imprimate. Vom încerca să arătăm acest lucru, cercetînd mai ales textele din voluminoasa şi cunoscuta sa „Chrestomathie roumaine". In afară de textele publicate după manuscrise, d. Gaster a reprodus unele pagini din cărţi care i-au fost inaccesibile, după „Analectele" lui T. Cipariu. Din comparaţia textelor cuprinse în Chrestomatia d-lui Gaster cu textele din cartea lui Cipariu după care au fost reproduse, se pot constata următoarele:

In cele cinci pasagii (p. 17—21) din „Tetraevanghelul" publicat de Coresi şi reproduse după Cipariu, „Analecte", p. 1 sqq., d. Gaster

a) desparte cuvinte care sînt la Cipariu unite: *în potriva* (p. 17);—*du cé-le* (p. 21);—*ceriu lui* (p. 17); *dé derépta, dé stînga* (p. 18) şi *slave ei lui* (p. 18), în care d. Gaster nu a recunoscut probabil genetivul vechiu—*eei*, de care vorbeşte la p. CXVI;

b) uneşte un cuvînt despărţit la Cipariu: *de-la* (p. 17);

c) schimbă unele litere: *cetiia* (p. 21; la Cipariu *čxtila*);—„şi *întră* în pretor iară" (p. 21) în loc de *întră*, schimbînd totodată timpul perfect în imperfect şi făcînd textul incoherent (faţă de perfectele anterioare: *auzi, se temu*);

d) adaugă litere sau cuvinte: „după acéia amu făcé prorocii mincinoşii părinţii lor" (p. 19; în loc de *mincinoşi*, nearticulat);—„şi bine faceţi şi împrumutaţi *şi* nemică nu aşteptaţi" (p. 20; *şi* e adăogat în text), etc..

In trei pasagii (p. 33—38) din „Palia dela Orăştie" (1582), reproduse după Cipariu „Analecte", p. 46 sqq., d. Gaster

a) desparte cuvinte unite: *de supra* (p. 34; scrie însă *desupra*, ca la Cipariu, în pagina următoare făcînd astfel textul incoherent);—*scripture ei sfinte* (p. 37; în loc de *scriptureei*);

b) schimbă unele litere: deşi la p. CXIV a spus că *ꝺ* (dz) = з sau ѕ şi *z* = з (=zemle; contrazicînd celace înseamnă la glosar, II, p. 428 că *ꝺ* = ѕ şi з şi II, p. 559 că *z* = з sau ѕ), d. Gaster scrie *зîse* (p. 35, Genes. c. XLIX, 1) şi *auзiţi* (p. 35, ibidem, 2), cuvinte care au ѕ la Cipariu;—„pre *tătăl* vostru" (p. 35; = *tatăl*);—„şi desparţă dzua şi noaptea" (p. 34; Cipariu, Analecte:

1 *Encyclopaedia Britanica*, vol., XXIII.
2 Gröber's *Grundris d. rom. Phil.*, II. Bd., 3. Abt., p. 269.
3 *Krit. Jahresbericht*, V. Bd., II. 368.

desparţă, unde *ă* = ъ. După *fie* anterior se putea vedea că e un conjunctiv prezent, nu un imperfect), etc..

De asemenea unele texte au fost reproduse după ediţiile lui Hasdeu. Intr'o singură pagină din „Cronica" lui Moxa (1620), reprodusă după Hasdeu, „Cuvente", I, d. Gaster scrie: „şi cu prégetü *de* darurile tale" (p. 57; Hasdeu, *ee*);—„de au scris *ani* şi i-au chibzuitü" (p. 57; Hasdeu, pluralul *aii*);—*frăséţa* (p. 57; Hasdeu, *frâmséţa*), etc.. Iar într'un hrisov (1591), reprodus după Hasdeu, „Arhiva istorică", I, 1, p. 105, No. 141, d. Gaster în afară că transcrie pretutindeni cu *ĭ* pe *i* (deşi *ĭ* se găseşte numai în cîteva cuvinte), mai dă ocazie unui învăţat străin să formuleze încă o teorie cu ajutorul exemplului curios: „dereptu *cinţi* zăci taleri" (p. 38), în care *cinţi* reprezintă pe *cinci* din publicaţia lui Hasdeu.

In al doilea basm macedo-romîn reprodus (p. 269—273) după Vangeliu Petrescu „Mostre de dialectul Macedo-romanu", Partea II, d. Gaster transcrie fidel: „'li inşi unü *şoricü*" (p. 269; Petrescu înseamnă diftongul *oa* prin *ó*. Deşi în textul lui Petrescu e *şóricü*, d. Gaster l-a păstrat caşi cum ar fi fost un simplu *o*; şi ce este mai cu haz, e că în cele două rînduri imediate, cuvîntul se află de două ori cu *oa*);—„să *tei* aciţăriş" (p. 270; în loc de *te*);—„escu unü *amirü*" (p. 270; în loc de *amiră*);—„şi *cara* ilĭ zice" (p. 270; Petrescu II, 6: *éra* = eară);—„şi adăsta minută din minută *cîndă* să treacă" (p. 271; *cîndü*);—„şoariciü ilĭ zise: *aista cliamă bou*" (p. 271; *aistu ilü cliamă*);—„vinne oara *că* caftă ajutor" (p. 272; Petrescu: *să*), etc..

Intr'un cîntec macedo-romîn, reprodus din aceiaşi colecţie (p. 48—50), d. Gaster scrie: „*sărţi* dau unü dularü" (II, p. 275; în loc de „*să-ţi* dau");—înseamnă în *Doina* „populară" a lui Alecsandri, „*Bată* vînt de primăvară—eu cînt *Doină* pe afară" (II, p. 304), deşi după *cade frunza, vine iarna* se vede că şi *bată* trebuia să fie la indicativ;—iar în *Colăcăria* reprodusă din „Convorbiri Literare" (XIV, 295), schimbă textul: „cînd fericita Elena *a găsit* cinstita cruce" (II, p. 316; Convorbiri: *au aflat*), etc..

Chiar acelaşi text publicat de două ori de d. Gaster, nu se mai aseamănă; astfel comparînd „Intrebări şi răspunsuri" (cca 1650) din „Chrestomathie" (p. 65) cu textul publicat în „Literatura populară", p. 233—234 se vede că în primul avem *este, iară, zăoa, viaţa*, etc., iar în al doilea *esti, iara zioa, viiaţa*, etc..—Tot aşa textul din „Physiologus" (1777) publicat în „Chrestomathie" (p. 108—111) în comparaţie cu cel din „Archivio glottologico italiano" X, arată că *razele, optusprezece, sgripsor*, pămîntul *a* lui Avial, etc., corespund cu *razile* (A. gl., X, 277), *optusprăzece, zgripsor, al* lui Avial (A. gl. X, 288), etc..

Această libertate de a schimba textele a extins-o d. Gaster şi asupra limbii romîne. Acordurile şi sintaxa romînească din cărţile sale sînt schimbate într'un mod care—din întîmplare—nu mai e original şi asupra căruia, deaceia, nu vom insista.

Neposedînd bine limba romînă, era uşor să se expue la cele mai mari confuzii; sînt instructive în această privinţă „pluguşorul" cules şi publicat de d. Gaster în „Chrestomatia" sa ori versurile despre uciderea lui Grigore Ghica, Manolachi Bogdan şi Ion Cuza. Deşi acestea din urmă, au fost atribuite de Kogălniceanu unui strămoş al său, d. Gaster le-a socotit odată „adevărate cîntece populare, *balade* în adevăratul sens al cuvîntului" [1] fără să poată distinge o producţie cultă de una populară. Tot astfel crede d. Gaster că legendele din „O samă de cuvinte", scrise de Neculcea, se găsesc în baladele populare din Moldova, cu toate că acestea au inspirat numai balade culte, unele publicate *ex animi sententia* în colecţia de poezii „populare" a lui Alecsandri. [2]

Am văzut că d. Gaster contribue adesea cu bogata sa imaginaţie la elucidarea subiectelor dificile. Rezultatele fantaziei sale sînt pozitive şi pentru aceasta, vom releva cîteva din ele. Astfel datorită impreciziei cu care a publicat textele din „Chrestomatie", d. Gaster a ajuns să inventeze, în „Glosar", cuvinte romîneşti: *Cardaghen* înregistrat ca singurul exemplu cunoscut (p. 402), nu e decît o greşeală în loc de *Cartaghen*, cum se găseşte în Cipariu, Analecte (p. 144), de unde e reprodus textul; *astare*, tot singurul exemplu (p. 389) din glosarul d-lui Gaster, nu e nici el altceva decît *ahtare* greşit din textul publicat, caşi *duchiseaşte* (glosar, p. 426) în loc de *duchieaşte*, cum e scris în cartea lui Vangeliu Petrescu, etc. [3]

Deasemenea a mai aflat o influenţă asupra literaturii noastre, la care nu se gîndise nimeni: influenţa literară turcească. Deşi Hasdeu afirmase înainte că mai toate cărţile populare ne-au venit din literatura bizantină prin Slavi şi că *Trepetnicul* romînesc este de origină slavă, d. Gaster prin o simplă comparaţie, a hotărît că textul romîn derivă „direct" din cel turcesc. A renunţat însă repede la această descoperire, după ce i-a lămurit cineva asemănarea,[4] după cum a renunţat şi la origina „directă" dela Turci a lui „Nastratin Hogea" tipărit de Anton Pann, convingîndu-se că poveştile sînt „culese din gura poporului" („aus dem Munde des Volkes gesammelt").[5] De origină turcească a rămas însă o

1 *Literatura populară romînă*, p. 472. Mai tîrziu a acceptat şi d. Gaster pe Enache Kogălniceanu ca autor: Gröber's *Grundiss d. rom. Phil.*, II, Bd., 3. Abt., p. 322 şi *Chrestomathie roumaine*, II, p. 111, greşind însă că *Stihurile* ar fi fost publicate în *Convorbiri Literare* 1877 (an. XI), în loc de 1874—5 (an. VIII).

2 *Chrestomathie roumaine*, p. LXXI; Gröber's *Grundiss d. rom. Phil.*, II. Bd. 3., Abt., p. 321.

3 În afară de aceasta, d. Gaster a găsit şi înţelesuri nouă pentru cuvinte; aşa, de exemplu, „are *cuviinţă întunecoase*" din *Physiologus* este explicat în *Arch. glott.*, X, p. 295 prin: *colore* (?), iar în glosarul Chrestomatiei, p. 416 ca un derivat din *cuviinctos!*

4 *Literatura populară romînă*, p. 517; Gröber's *Grundiss d. rom. Phil.*, II, Bd., 3 Abt., p. 423.

5 *Literatura populară romînă*, p. 164; Gröber's *Grundiss d. rom. Phil.*, II. Bd., 3 Abt., p. 393; *Encyclopaedia Britanica*, XXIII.

mică povestire pe care d. Gaster o crede „tradusă" („Die Geschichte des *Skinder*, die aus dem Türkischen übersetzt sein soll");[1] şi însfîrşit, *Vicleimul* popular care „nu are nimic comun cu Bethlehem şi este de origină turcească, după cum demonstrează L. Şăineanu (în introducerea la a doua ediţie iminentă a „Elementelor turceşti în limba romînă") şi în formă... o imitaţie a identicului Kara Gioez (!) turcesc".[2] Cercetînd raportul dintre farsa Karagöz a Turcilor şi Jocul păpuşelor romînesc, d. Şăineanu a ajuns la o concluzie puţin deosebită de cea dată de d. Gaster: „Relaţia între acest joc profan şi datina religioasă a Vicleimului sau a Irozilor... se datoreşte unei simple coincidenţe".[3]

Deşi numai o coincidenţă, după cel care trebuia să demonstreze „origina turcească", ficţiunea afirmată de d. Gaster a căpătat viaţă, a dăinuit şi—cum vom vedea—s'a răspîndit în lume. Şi mai poate nega cineva, acum, existenţa acestei influenţe literare orientale?

* * *

Formele pe care le-am constatat şi exemplificat mai sus: aprecierea originală şi mobilă, exagerarea, explicarea simplă şi etalarea „eului" istoriografic pe de-oparte, imprecizia nelimitată, confuzia şi fantazia activă pe de alta caracterizează întreaga operă a d-lui M. Gaster. Numeroasele cunoştinţi de legende ebraice şi pasiunea sa pentru lucrurile ideale şi inofensive, au fost desigur nefericit utilizate, deoarece d. Gaster plecîndu-şi urechea la murmurul ademenitor însă pasager al improvizaţiei, n'a întrevăzut constatarea dureroasă de a supravieţui operei sale.

Prezenţa asiduă a persoanei istoricului şi imprecizia nelimitată, caracterizează în acelaşi timp prima epocă a istoriei literaturii noastre din străinătate.

I. Şiadbei

(Va urma)

1 Gröber's *Grundiss d. rom. Phil.*, II, Bd., 3, Abt., p. 387.
2 *Ibidem.*, p. 427 (anul 1901).
3 *Omagiu Maiorescu*, p. 281.

Cronica economică

Variaţiile valutare şi variaţiile ciclurilor economice

Turburările provocate de deprecierea monetară, fie subt formă de depreciere interioară (preţuri), fie subt formă de depreciere exterioară (valuta), dirijează de citva timp atenţia economiştilor către explicaţia fenomenelor în care se înfăşoară problema monetară.

Explicaţiile doctrinare sînt încă departe de a ajunge la un acord, dat fiind complexitatea fenomenelor monetare, senzibilitatea mecanismului după care funcţionează, generalitatea subt care aceste fenomene se prezintă, cît şi prin faptul că timpul nu ne depărtează încă suficient de aceste evenimente pentru a observa fenomenele subt forma lor perspectivă. Dificultatea izolării influenţelor ce acţionează asupra mecanismului monetar, cît şi caracterul lor de reversibilitate după care aceleaşi fenomene pot fi reciproc cauze şi efecte, fac foarte anevoioasă dacă nu imposibilă pentr'un moment, descifrarea evenimentelor monetare subt aspectul complex subt care se prezintă. La acestea se adaugă faptul că fenomenele monetare nu trebuesc cercetate subt forma lor statică ci din contra subt aspectul lor dinamic, în plină mişcare, la un moment dat şi deodată, în ansamblul lor, cu rolurile şi repercusiunile influenţelor lor.

Factorii care acţionează asupra fenomenelor monetare sînt multipli şi variaţi, acţiunea lor e dublată de coeficienţi de influenţă diverşi, activitatea lor se compensează sau se contractează adeseaori, însfîrşit aceşti factori au de multe ori un suport sau sînt animaţi de influenţe psihologice greu de măsurat. Acest aspect de ansamblu al fenomenelor monetare nu trebue însă văzut subt formă mecanică, adică subt forma unui corp asupra căruia ar acţiona diverse forţe care măsurate şi plasate ne-ar putea da, graţie compunerii şi descompunerii acestor forţe, mecanismul şi mişcarea fenomenelor monetare; în afară de dificultatea măsurării forţelor ce intervin şi a stabilirii coeficienţilor, aceste forţe au mişcări ce nu sînt determinate de o lege mecanică ci de influenţe nu numai cantitative dar şi de influenţe calitative dublate de caracter psihologic.

Şi în această reprezentare pur mecanică a fenomenelor monetare fără a ţine seama de elemente imponderabile care ar putea interveni, poate că trebue se vedem una din cauzele ce contribuesc la simplificarea explicaţiilor dar în acelaşi timp şi la stabilirea eronată a interpretaţiunilor.

Mecanismul valutei hipersensibilizat întru atît după războiu încît poate fi influenţat şi de discursul unui Preşedinte de Consiliu, a fost cercetat de economişti foarte distinşi. Variaţiile valutei au fost analizate subt diferite aspecte şi d. Aftalion într'un recent articol publicat în „Revue Economique Internationale": „Les variations du change en France tiennent-elles aux cicles économiques?" (Februar, 1925) încearcă să facă o apropiere între variaţiile valutei şi variaţiile ciclurilor economice. Subt forma unei expuneri din cele mai seducătoare şi în acelaşi timp ştiinţifică, d. Aftalion, profesor la Facultatea de Drept din Paris, semnalează sincronismul dintre ritmul variaţiilor ciclice şi acela al valutei.

In remarcabila d-sale lucrare: „Les crises périodiques de surproduction" (2 vol., Paris, 1913) d. Aftalion s'a ocupat de fenomenul ciclurilor economice, după care activitatea economică prezintă un ritm regulat de alternanţă care face ca unei perioade de *prosperitate*, caracterizată printr'o urcare a preţurilor, o creştere a veniturilor şi o intensificare a producţiei, să succeadă o perioadă de *depresiune* caracterizată prin scăderea preţurilor, abundenţa mărfurilor pe piaţă, apariţia şomajului, stagnarea producţiei industriale. Trecerea dela faza prosperităţii la acea a depresiunei formează „*criza*", care semnalează astfel terminarea unei perioade şi începerea celeilalte. Activitatea economică prezintă deci fluctuaţii ciclice, care activitate privită în cadrul mai multor fluctuaţii ciclice, ne dă imaginea variaţiilor pe lungă durată.

In articolul recent al d-lui Aftalion, d-sa încearcă să explice în Franţa sincronismul dintre variaţiile ciclice şi oscilaţiile valutei, cu ajutorul variaţiilor creditului, supus oscilaţiilor ciclice.

D. Aftalion începe prin a semnala sincronismul dintre variaţia cursului dolarului în Franţa şi ciclurile economice dela 1919 încoace.

In adevăr, în prima fază, în perioada de *prosperitate* care începe la 1919 şi durează până în 1920, cursul dolarului se ridică (valuta naţională scade); în faza a doua, faza de *depresiune* cursul dolarului scade (valuta naţională se ridică); însfîrşit din primăvara anului 1922 cu reluarea activităţii economice, cursul dolarului începe să scadă.

Remarcăm deci un sincronism între variaţia cursului dolarului şi variaţiile ciclice în sensul că în perioadele de prosperitate valuta naţională descreşte iar în perioadele de depresiune, valuta are o mişcare ascendentă.

D. Aftalion se întreabă dacă acest sincronism de variaţii nu cumva e datorit influenţei valutei asupra preţurilor, sau a influenţei preţurilor asupra valutei.

In prima poteză, acea a influenţei valutei asupra preţurilor, valuta ar oscila după cauze care-i sînt proprii şi graţie influenţei asupra preţurilor, ar determina ansamblul variaţiilor ciclice alternate. D. Aftalion contestă legitimitatea acestei interpretări întrucît ar fi ex-

cesiv de a atribui valutei toate variațiile ciclice posterioare războiului; în plus mișcarea prețurilor în Franța e mult mai amplă decît acea a valutei, și în sfîrșit, fluctuațiile ciclice ale prețurilor în Franța sînt observate și în Statele-Unite cu același sens de mișcare, ceiace înlătură ipoteza influenței valutei franceze.

In ipoteza a doua, acea a influenței prețurilor asupra valutei, prețurile ar fi acelea care ar acționa asupra fluctuațiilor ciclice și asupra valutei prin aplicarea teoriei parității puterii de cumpărare. D. Aftalion contestă această interpretare fiind în contradicție cu ridicarea prețurilor din Statele-Unite care nu a atras deprecierea dolarului; teoria parității puterii de cumpărare nu imprimă deci ritmul valutei.

D. Aftalion explică atunci sincronismul dintre variațiile valutei și variațiile ciclurilor economice prin variațiile ciclice ale creditului. Aceste variații de credit pot fi *cantitative* sau *calitative*.

Subt aspectul *„cantitativ"*, e de semnalat că în timpul perioadei de *prosperitate*, creșterea activității industriale antrenează o creștere considerabilă a cererii de credit. Creditorii străini (creditori cu titlu de deținători de monedă franceză, de purtători de valori mobiliare sau titulari de conturi de depozite) își reclamă disponibilitățile lor, iar în Franța nevoia de capitaluri face necesar apelul către creditul străin acuzînd astfel nevoia de devize străine. In această perioadă de prosperitate după cum băncile nu acordă credit decît cu un scont mai mare, tot astfel străinătatea nu acordă credit monedei franceze decît în condiții mai grele. Urcarea valutelor străine, în această perioadă de prosperitate nu ar fi decît transpunerea în domeniul internațional al urcării scontului din domeniul național. Ascensiunea valutelor străine, adică deprecierea valutei naționale, nu ar fi decît o manifestare și o consecință a scumpirii creditului.

In timpul perioadei de *depresiune* necesitatea creditului se micșorează. Creditorii străini sînt dispuși a-și mări creditele acordate, iar naționalii au mai puțină nevoe de credit. Cursul devizelor străine înregistrează o scădere, deci valuta națională e în creștere.

Perioada de prosperitate sau de depresiune ar antrena deci respectiv, o creștere sau o diminuare a nevoii de credit și din punct de vedere cantitativ, un ritm în plasamentele străinătății în monedă franceză și un ritm al creditului consimțit Statului de către străinătate și de naționali. Acest dublu ritm ar avea o influență remarcabilă într'un Stat cu mari datorii în străinătate, și ar exercita o acțiune asupra cantității devizelor oferite. In timpul perioadei de prosperitate am asista la o mare cerere de devize, deci o sub-apreciere a valutei naționale, iar în perioada de depresiune, am înregistra o ofertă mai mare de devize, deci o supra-apreciere a valutei naționale.

Subt aspectul *„calitativ"* perioada de prosperitate și de depresiune ar putea exercita o influență de ordin psihologic grație ritmului creditului care ar putea antrena o inflațiune sau o deflațiune, o situație mai dificilă sau mai ușoară a situației Tezaurului Statului. Aceste situații odată cunoscute de public, dau naștere la concepții curente justificate sau nu, care concepții pot exercita o îngrijorare sau o încredere în creditul monedei și în consecință asupra cursului valutei.

Variațiile valutei pot fi astfel acționate de capriciul opiniei publice internaționale, întru cît odată echilibrul valutelor rupt, factorii de credință, speranță, sau teamă, au un rol preponderant. Grație acestui factor psihologic ce se sprijină pe credința opiniei publice, se explică de ce situația financiară *aparentă* poate avea în perioade scurte ca cele ciclice, o influență asupra valutei mai mare ca situația financiară *reală*.

Apreciațiunile calitative au de altfel o influență și asupra ritmului cantitativ al creditului, accentuînd cererea sau oferta de devize.

In rezumat deci ritmul plasamentelor străinilor în monedă națională și ritmul creditelor acordate Statului de către străini și de naționali, exercită o acțiune cantitativă și calitativă asupra valutei; o influență cantitativă asupra devizelor cerute și oferite, și o influență asupra estimațiilor psihologice pentru moneda națională și monedele străine. In consecință, o sub-estimație a valutei naționale în perioada de prosperitate și o supra-estimație în perioada de depresiune. Ciclurile economice ar avea deci, prin ajutorul ritmului creditului, o influență asupra variațiilor valutare.

Dar această influență a ciclurilor economice asupra oscilațiilor valutei, prezintă și un caracter de reversibilitate, întrucît variațiile valutei acționează asupra mișcării ciclurilor; în perioada de prosperitate oscilațiile valutare accentuiază ridicarea prețurilor, iar în perioada de depresiune, scoborîrea prețurilor. Variațiile valutei sînt însă mult mai sensibile, mai rapide, și mai intense, ca acelea ale prețurilor.

In concluzia d-sale, d. Aftalion recunoaște că variațiile valutare au ca mobil al oscilațiilor, nu numai factori ciclici ci și factori neciclici. O parte din acești factori neciclici însă, s'au investit mai mult sau mai puțin după războiu, și de un caracter ciclic; totuși nu se poate afirma că variațiile valutare ascultă numai de variații ciclice.

Acestea ar fi în rezumat ideile d-lui Aftalion expuse, cum arătăm mai sus, subt o formă din cele mai seducătoare și în lumina unei analize din cele mai pătrunzătoare.

E aproape inutil să arătăm că sincronismul de variații dintre oscilațiile valutei și oscilațiile ciclurilor economice, nu poate fi ridicat la rangul de teorie generală, întrucît aceste oscilații nu sînt studiate decît în Franța, și după cum arată și d. Aftalion, legătura dintre aceaste variații trebue analizată și prin experiența altor State și pe o perioadă mai lungă decît acela ce ne desparte de sfîrșitul războiului mondial.

Cu toată această rezervă, analiza d-lui Aftalion suscitează discuții în jurul a două chestii: acea a ridicării scontului și acea a influenței finanțelor publice.

In ce privește ridicarea scontului trebue să remarcăm că în perioada de prosperitate, necesitățile crescînde de credit acționează nu numai asupra cererii de devize străine, cum remarcă d. Aftalion, dar și asupra ridicării nivelului scontului. Or, mărirea scontului, are ca influență atragerea capitalurilor străine prin posibilitatea unei remunerații mai mari, și în consecință, contrabalansează ridicarea cursului devizelor străine.

D. Aftalion ține seama de aceste considerații și atunci face diferență între țările cu monedă apreciată, în care ridicarea scontului din perioada de prosperitate nu face decît să ajute la ridicarea valutei naționale, și țările cu o monedă depreciată, în care ridicarea scon-

tului nu are decît o slabă influenţă asupra scăderii prea puternice a valutei naţionale.

Astfel explică d. Aftalion, de ce în Statele-Unite ridicarea scontului şi ridicarea cursului dolarului în străinătate are o mişcare *concordantă*, şi de ce în Franţa, mişcarea scontului şi a cursului francului se fac în direcţii *opuse*.

Explicaţia d-lui Aftalion ne pare destul de ingenioasă mai ales dacă ţinem seama că perioadele de prosperitate, şi în consecinţă de urcare a scontului, sînt concomitente în Statele-Unite şi în Franţa şi că efectul acestei urcări de scont nu face decît să accentueze diferenţa dintre valute, dat fiind că acelaşi urcare de scont are o influenţă mai puternică într'o ţară cu moneda apreciată ca Statele-Unite, decît în Franţa, o ţară cu moneda depreciată.

In ce priveşte finanţele publice, influenţa ce ele o exercită asupra valutei ne pare mai puternică decît acea pe care le-o acordă d. Aftalion.

Un budget neechilibrat nu reprezintă numai un pericol cantitativ asupra valutei, dar şi un pericol de ordin calitativ, prin ameninţarea cu inflaţiune ce planează asupra creditului monedei naţionale.

De asemeni chestia organizării fiscale ne pare a avea o influenţă asupra cursului valutei prin nenumăratele influenţe ce le poate exercita micşorarea deficitului budgetar, tendinţa lui de echilibrare, influenţa asupra preţurilor, precum şi încrederea ce o poate suscita în opinia publică.

Credem deci cu toată rezerva la care ne obligă autoritatea şi analiza magistrală a studiului d-lui Aftalion, că sincronismul dintre variaţiile valutare şi ciclurile economice, nu trebue căutată numai în variaţiile ciclice ale creditului, ci în ansamblul manifestărilor activităţii Statului. Valuta nu reprezintă credem, decît reflectul numeric al activităţei particularilor şi a Statului, reflect mai mult sau mai puţin justificat de realităţi sau de aparenţe. Situaţia economică, financiară, politică şi socială, exercită o influenţă a cărei amplitudine e greu de determinat pentru fiecare în parte. Factorii ciclici cuprinşi înăuntrul acestor situaţii influenţează prin manifestarea lor, oscilaţiile valutei, dar odată cu ei şi ceilalţi factori neciclici exercită o acţiune. Aceste situaţii (economică, financiară, politică, socială) a căror conţinut e poate imprecis, dau naştere la conjuncturi şi la reacţii psihologice, ce precipită cîteodată evoluţia economică.

Ca concluzie credem că mecanismul variaţiilor valutare trebue studiat în *„perioade"* după fazele în care evoluţionează şi în *„momente"* după acţiunea şi timpul de adaptare a diverselor manifestaţii ce au loc înăuntrul unei perioade.

Dela prima vedere, două mari perioade se impun: perioada normală, în care valutele funcţionează după mecanismul clasic al balanţei de conturi, al rezervei aur şi al gold-point-ului, şi perioada anormală în care fenomenele monetare, odată echilibrul valutelor rupt, iau caracterul de maladie generală animate de influenţe cu caracter psihologic. Aceste două perioade sînt diferenţiate de „criză" a cărei influenţe nu apar decît în momentul cînd ea devine unanim cunoscută.

Oscilaţiile valutei în prima perioadă au fost mai mult sau mai puţin destul de bine cunoscute şi interpretate. Pentru perioada a doua sîntem încă în faza tatonărilor întrucît oscilaţiile valutare sînt reflectul întregii activităţi a particularilor şi a Statului, după cum ară-

tăm mai sus, activităţi care pot da naştere la influenţe psihologice foarte greu de apreciat. Operaţia izolării influenţelor nu a putut încă fi efectuată, iar timpul nu ne desparte încă suficient şi nu ne permite de a erija observaţiile făcute în teorii generale.

Chiar înăuntrul acestei a doua perioade anormale, trebue făcută distincţia între subtperioada care ar curge dela declararea crizei şi cunoaşterea ei, şi subtperioada în care criza e unanim cunoscută. Această a doua subtperioadă excesiv de hipersensibilizată prezintă în special cele mai mari dificultăţi de interpretare.

Inclinăm să credem că şi înăuntrul acestei a doua perioade anormale, variaţiile valutei sînt acţionate de influenţe specifice fiecărei din aceste două subperioade. In prima subperioadă teoria cantitativă în înţelesul ei larg, şi teoria parităţii puterei de cumpărare funcţionează mai ferm, iar în a doua subperioadă, dacă teoria cantitativă poate exercita oarecare acţiune, teoria parităţii puterii de cumpărare pare aproape complect insuficientă, pentru a da loc la constatarea influenţei valutei asupra preţurilor.

In fiecare din aceste subperioade trebuesc distinse „momente" în care activitatea economică se adaptează după influenţele ce i-a imprimat o mişcare, care la rîndul ei poate activa, anihila sau restrînge, influenţa celorlalţi factori.

Aceste aprecieri însă greu de rezumat în cadrul unei „cronici" necesită analiza şi dezvoltarea unui studiu.

Savel Rădulescu

April 1925.

Cronica teatrală

— IAŞI —

Inchiderea stagiunii

N'au trecut decît vre-o două-trei săptămîni dela închiderea stagiunii, totuşi nu-mi mai amintesc: ce piese s'au jucat? de cine erau? care au fost interpreţii? Iar programele—le-am rătăcit... Un sfîrşit de stagiune seamănă cu ultimile zile subt drapel. In preajma eliberării, parcă toată lumea-i pusă pe „chiul"...

La unele piese nici n'am asistat, pe altele le-am văzut numai în parte. Cîteodată eram cu gîndul aiuri. Forţa mea de rezistenţă atinsese limitele extreme.

Ba spun neadevăruri. Dela ultimele reprezentaţii mi-au rămas în minte cîteva chipuri din staluri şi din loji. Dela o vreme a început să mă intereseze publicul mai mult decît scena. Este foarte distractiv să observi cum ascultă oamenii. Unii ascultă cu ochii închişi... ţi se pare că dorm... din cînd în cînd numai li se increţeşte nasul în semn de supremă emoţie... Alţii ascultă posomorîţi—chiar la comedii... Mulţi ascultă cu un fel de beatitudine divină: parcă şi-au scos nişte ghete care-i strîngeau şi s'au pus la papuci...—O domnişoară căruntă la tîmple, în caz de omor, sinucidere sau abandonare, îşi saltă umerii într'un plîns nervos: durerea asta contagiază un sector de stal.—Un domn spîn, neastîmpărat şi locvace, antrenează la rîs acelaşi sector—în caz de busculadă pe scenă.

Sînt spectatori care, de ani de zile, ocupă veşnic acelaşi loc. Dacă altul li-l ia înainte, ei renunţă mai degrabă la reprezentaţie, decît să stea de exemplu în Banca III, No. 8 Stînga şi nu în Banca III No. 8 Dreapta.

Spectatorii s'au liniştit acum. Au scăpat de teatru. Işi concentrează energiile asupra cinematografului. Au şi dreptate. Teatrul cere o toaletă îngrijită, pe cînd cinematograful admite paltoanele şi pălăriile. Teatrul dă şi cuvinte, pe care vrînd-nevrînd te sforţezi să le înţelegi: uneori le meditezi chiar. Cinematograful numai îţi arată scenele. Nu-i nevoe de nici o sforţare. Adică da: să ţii ochii deschişi... Apoi preţul biletului de cinema este mai eften. Şi cum majoritatea spectacolelor este formată din oameni care îşi fac socoteala cheltuelilor cu anul,—cinematograful oferă cele mai mari beneficii publicului. Mulţi oameni nu se duc la teatru sau la cinema pentru piesă, pentru film—ci de spaima singurătăţii... Li-i groază de ei înşişi, de nevestele lor. S'au minţit, s'au înşelat. Uitîndu-se unul la altul,

ei sînt copleşiţi de amintiri, de regrete, de remuşcări... Oamenii se feresc nu numai de vorbele celor deaproape, dar şi de privirile, de gîndurile lor. In vizită, la teatru, într'o sală de cinematograf—scapi de singurătatea, plină de fantome care te chinuesc. Filmul... orchestra... ţăcăneala motorului... Iar în pauze: un amic care te salută... o prietenă care îţi zîmbeşte cu înţeles...

Cu prilejul vacanţei, îşi recapătă calmul şi artiştii pensionari. Aceştia vin din cînd în cînd la teatru. Se aşează în locurile libere. Cu o cută de dispreţ în colţul gurii, ei urmăresc cîteva scene, un act chiar, şi apoi dispar. Au avut şi ei succese odinioară, caşi artiştii buni de astăzi, succese poate şi mai mari. S'au primblat pe scenă ca la ei acasă. Au plîns, au rîs în lumina rampei. Dar deodată, cînd se îndreptau dela fereastră spre pat, o trapă nebănuită i-a scufundat definitiv în subsol. Au eşit deacolo prin coridoare întortochiate. Au intrat în sală. S'au amestecat printre noi. Poartă însă în privire ceva straniu de vedenie. Parcă şi-au sfîrşit viaţa odată cu dispariţia de pe scenă. Totuşi unele roluri le supraveţuesc. Puţinii spectatori rămaşi de pe vremuri au uneori o impresie ciudată—parcă aud rolul spus de două voci (cu a sufleurului... de trei): una, a artistului de pe scenă; alta, a artistului care a trecut. O şoaptă se trezeşte din amintire. Şoapta aceasta acopere adesea glasul artistului dela rampă. Atunci întorci capul fără voe spre fundul sălii.. Pensionarii, dintr'un fotel modest, îşi amintesc rolurile din tinereţă. Şi—cine ştie?—poate-i suvenirul... Dar poate-i un glas actual, care se alcătueşte spontan pe buzele lor. Se reiau aşa de multe piese vechi! Parcă direcţia Teatrului şi-a pus cu dinadinsul în minte să-şi chinue pensionarii...

Iau vacanţă şi actorii în activitate, obosiţi şi plictisiţi. La Iaşi nu-i mare public de teatru: o sumă de negustori, bancheri—puţini intelectuali... Piesele se joacă de trei patru ori. Actorii, în tot timpul stagiunii, se ocupă numai cu memorizarea rolurilor. Incolo—imaginaţia spectatorilor umple lipsurile de interpretare. Nu-i director de scenă. Nu-i bibliotecă. Nu se ţin cursuri despre autori, piese, etc. Actorii uneori nici nu cunosc piesa în întregime. Nu li se citeşte, iar ei înşişi n'o citesc. Capătă numai cîteva foi cu „rolele", învaţă cuvintele pe derost şi, în ajunul reprezentaţiei, se informează dela colegi: dacă au un rol de bădăran ori de nobil, de femee cinstită ori de fată-de-stradă.

In vacanţă artiştii au vreme să citească, să observe, să mediteze... La toamnă, de-abia vor urca pe scenă un suflet bogat. Atunci vor reapărea doi artişti de talent: d-ra Sorana Ţopa şi d. Aurel Ghiţescu, care în iarna trecută au făcut un stagiu de studiu la Paris.

Dar cronicile teatrale ale viitoarei stagiuni vor fi iscălite de altul. Eu voiu vedea alte teatre şi voiu bîrfi pe alţi actori.

Acum, „în ora despărțirii", simt o remușcare: n'am fost drept nici cu teatrul, nici cu artiștii.

În teatrul acesta am văzut piese rele și bune, artiști mari și mici, romîni, străini... Am asistat la reprezentații cînd încă nu-mi dădeam samă de limita dintre real și imaginar. Mulți ani simțul meu artistic a fost jignit de actorii, uciși într'un act, dar care apăreau la rampă în pauza următoare.

M'am identificat cu personagiile și cu interpreții—pe cînd mă duceam la teatru cu gîndul ferm să petrec o sară frumoasă. Numai spectatorul care vine la teatru pentru piesă și actori, și nu pentru cronică, numai acela poate să-și dea samă de adevăr. Cronicarii seamănă mai degrabă cu niște eroi care s'ar duce la o aventură îmbrăcați în platoșă de fier.

Sînt și acum în stal și la balcon tineri, care se iluzionează ca ciocîrliile în lumina reflectoarelor. În sufletul lor rampa pune, și acum, reflexe magice.

În afară de interpretarea, care poate jigni pe-un obișnuit al teatrului, dar îi încîntă pe zeci de spectatori cum-se-cade care nu vin la reprezentații decît de cîteva ori pe stagiune,—teatrul face un bine culturii popularizînd textele pieselor de valoare... cînd direcția pune în repertoriu și astfel de piese.

Există o clădire, cu lămpi, cu decoruri... Cunosc fiecare părete mobil, fiecare tufiș. Această clădire adună, ani după ani, generații de spectatori. Artiștii se învață. Spectatorii se învață, și ei. Între scenă și parter este parcă o întrecere. Peste decenii, se vor ridica și artiștii și spectatorii. Această operație n'ar fi însă posibilă fără munca și jertfa înaintașilor.

Teatrul unde s'au distrat părinții și bunicii noștri, unde ne-am distrat și noi în copilărie, și'n prima tinerețe, este desigur mai bun decît apare în ochii unui client regulat, care îl vizitează aproape în fiecare săptămînă de peste zece ani, care știe dinainte: ce vorbă va rosti cutare artist într'o anumită scenă, și mai ales cu ce gesturi și cu ce intonație.

Chiar faptul că am consimțit să fac de ani întregi dări-de-samă teatrale în ziare și'n reviste, arată că această ocupație n'a fost chiar un supliciu. Deaceia acum, la sfîrșit, reneg activitatea trecută, y compris partea întîia a acestei cronici,—temîndu-mă să nu rămînă cineva nedreptățit. Pentru public, o laudă sau un cuvînt aspru spus unui actor n'are aproape nici o importanță. Pentru un artist însă—orice rînd ia forma unei medalii sau a unui biciu.

Actorii sînt repede uitați. Stăruesc în mintea spectatorilor numai acei care își îndeplinesc datoria cu onestitate artistică. Cabotinagiul... Dar mi se pare că sînt tentat să încep *da capo*...

M. Sevastos

Cronica literară

Thomas Hardy

Thomas Hardy are optzeci și cinci de ani. Este cel mai mare scriitor de azi al Angliei și cel mai mare romancier european în viață. Romanele lui cele mai bune au o vîrstă de aproape jumătate de secol. Ele pot satisface pe cei mai exigenți esteți și în același timp să placă oricui, chiar și amatorilor de istorii senzaționale. Intriga captivantă; tema obișnuită cea mai interesantă: amorul; mediul foarte particular și deci avînd pentru străini farmecul exotismului; poezia și pitorescul naturii; humorul; calitatea rară de a încredința pe cetitor că totul „s'a întîmplat",—iată atîtea însușiri care fac din romanele lui Thomas Hardy o literatură plăcută pentru orice categorie de cetitori.

Și totuși, acest mare romancier este puțin cetit la noi, și pînă eri nu-l cunoștea aproape nimene.

Această necunoaștere se datorește împrejurării că la noi nu pătrunde decît literatura franceză și ceiace adoptă și răspîndesc Francezii din literaturile celelalte (iar pentruce Francezii l-au ignorat atîta vreme, nu poate intra în preocuparea rîndurilor de față). Cunoaștem o sută de scriitori francezi mai mici, cu toate cancanurile vieții lor private și literare, îi discutăm, sînt cași naționali,—și se întîmplă, ca în cazul lui Thomas Hardy, să trăim o viață întreagă, fără să aflăm de scriitori din cei mai însemnați, dacă nu sînt Francezi ori adoptați de Francezi. Este una din infirmitățile culturii noastre.

La noi, dacă nu ne înșelăm, cel dintăiu care a vorbit despre Thomas Hardy, este d. D. I. Suchianu, într'un articol tipărit în „Viața Romînească" în 1920. Acum de curînd, d. Dragoș Protopopescu a consacrat marelui scriitor englez un articol în „Idea Europeană", insistînd mai mult asupra poeziilor lui.

Nu voim să scriem aici un studiu despre Thomas Hardy. Nu avem nici competința. Voim să atragem și noi atenția asupra acestui romancier, să-l recomandăm publicului, să servim pe cetitorii noștri, să le facem un bine,—să le indicăm un izvor de rară plăcere intelectuală.

Pe cît știm, până acum au fost traduse în franțuzește (căci în sfîrșit a început să fie tradus) următoarele opere:

Jude l'Obscur, Tess d'Urbervilles, Le Maire de Casterbridge, Les Deux yeux bleus, La Bien-aimée, Le Retour au pays natal, Sous la verte feuillée și *Les Petites ironies de la vie.*

Toate aceste cărți sînt romane, afară de ultima, care e o colecție de nuvele. In timpul din urmă s'a tradus și un volum de poezii: *Poèmes.*

Romanele și nuvelele lui Thomas Hardy se petrec în provincie (și uneori acțiunea lor se întinde până la Londra) și anume într'un singur comitat, în „Wessex", iar mediul în care se desfășură, sînt clasele mici. Așa dar, materialul, sfera de observație, sînt restrînse, și cu toate acestea romanele lui Thomas Hardy sînt cu totul deosebite unul de altul. Rar scriitor, afară de Balzac, să fi fost atît de divers. Aceasta se datorește observației complecte și obiectivității scriitorului, cași facturii ori compoziției, variată dela un roman la altul, adaptată subiectului, cași la Balzac. Din acest punct de vedere, Thomas Hardy se deosebește cu totul de romancierul englez *en vogue* pe continent, nobilul și sensitivul Galsworthy, ale cărui romane samănă toate: cam aceiași fel de personagii (temperamente), cam în aceiași raport unele față de altele și cam aceiași semnificație.

Această cantonare, a lui Thomas Hardy, într'un mediu,—pe care îl zugrăvește abundent,—nu însamnă că acest scriitor este un romancier social și regionalist. Romanele lui Thomas Hardy sînt pur psihologice, tema lor e întotdeauna un conflict între suflete, cu desnodămînt tragic.

Thomas Hardy este poetul tragic al fatalității. Cine caută în literatură apă de trandafir, nu o va găsi în acest scriitor. Și cine caută pictura fericirii, i se va părea că o găsește, dar întotdeauna va veni cea mai crudă dezamăgire. E ceva dur în toate romanele lui—*dura lex* a vieții. *Fatalitatea* urmărește mereu pe eroi și-i distruge. Rar a fost denunțată atît de crud „ironia vieții" ca în aceste romane tragice. „Micile ironii ale vieții" (titlul volumului de nuvele) ar putea fi titlul operei sale întregi. Și trebue să spunem că aceste opt nuvele sînt tot atîtea reducții de romane, tot atîtea variante ale „romanului" său, de aceia autorul le-a și putut da ca titlu un nume, care e o definiție. Aceste nuvele, cetite una după alta, ne indică mai bine decît orice concepția lui Thomas Hardy, căci romanele lui nu sînt decît alte „mici ironii ale vieții",—dezvoltate. Numai cît trebue să adaogăm că aceste ironii nu sînt deloc „mici". Mici sînt incidentele, care distrug fericirea, dar efectele sînt mari de tot.

Am scris cuvîntul „incidente". In adevăr, în romanele lui Thomas Hardy incidentele, *întîmplările* au un rol neobișnuit în literatură. Uneori intriga ia aspectul intrigii din romanele de senzație. Thomas Hardy nu se sfiește să folosească întîmplări, care ni se par neverosimile; să provoace întîlniri ori regăsiri între personagii, care în realitatea vieții nu pot avea o șansă mai mare decît unul la o mie. In *Jude Obscurul,* tragedia se produce dintr'un concurs de împrejurări cu totul excepționale: Un copil, care aude pe mama sa vorbind de sărăcie, trage concluzia că dacă ar fi mai puțini în casă, lipsa n'ar fi așa de simțită, își spînzură frații mai mici și se sinucide. Din această atît de rară întîmplare, urmează criza sufletească atroce a femeii, care vede în această nenorocire pedeapsa că nu s'a măritat cu un bătrîn, căruia se făgăduise,—despărțirea ei de bărbat,—întoarcerea la bătrîn—distrugerea ei,—distrugerea bărbatului ei, — și nefericirea bătrînului. In *Primarul din Casterbridge,* intriga e țesută din părăsiri, din recunoașteri, cu copii substituiți, etc.. In *Doi ochi albaștri,* cei doi tineri, cei mai buni prieteni, care iubesc pe Elfrida, fără să știe unul de altul, se întîlnesc în același tren, cu care mergeau amîndoi spre satul Elfridei cu speranța s'o recapete—și de trenul lor era aninat un vagon, în care era transportată Elfrida moartă, fără ca ei să știe ce e cu acest vagon, pe care-l vedeau manevrat prin toate gările. In *Iubita,* un tînăr de douăzeci de ani iubește pe o fată, pe care o părăsește; cînd are patruzeci de ani, iubește pe fata acesteia; cînd are șasezeci de ani, iubește pe fata acesteia din urmă și nepoată celei dintâiu... Aici nu numai întîmplările sînt rare, ci și starea sufletească,—caz mai special la Thomas Hardy, căci viața pe care o zugrăvește de obiceiu este medie, ca la toți romancierii mari.

In articolul amintit mai sus, d. D. I. Suchianu spunea, cu drept cuvînt, că aceste întîmplări rare, de roman de senzație, sînt întîmplări *externe,* de acele care dau scriitorului evenimentul potrivit ca să provoace stările sufletești ale personagiului, pe care vrea să le zugrăvească. D. D. I. Suchianu distingea aceste întîmplări de cele care rezultă din caracterul personagiului și care nu pot fi oricare, ci numai cele determinate de acest caracter. D. D. I. Suchianu mai adăoga că, astfel de întîmplări *externe* existînd în realitate, deși nu sînt verosimile, trebue să ne hotărîm odată să preferăm realul verosimilului, dacă voim să imităm realitatea.

In adevăr, Thomas Hardy nu prea are grijă de verosimilitate, cînd îi trebue o întîmplare, *care* să provoace anumite stări sufletești. El

e ca un chimist, care urmărește compusul—și alege orice elemente, din combinarea, am zice: din intîlnirea cărora să rezulte compusul. Dar cum zice d. Suchianu, aceste întîmplări sînt dintre acele care *vin* peste om, și nu de acele care *rezultă* din psihologia omului; aceste din urmă sînt întotdeauna la Thomas Hardy determinate de suflete, conform cu cea mai riguroasă și subtilă logică afectivă.

Și este, iarăși, adevărat că realitatea e mai capricioasă, mai neverosimilă decît cum e stilizată în romanele obișnuite. Apoi, este admis de toată lumea că intriga e lucru secundar. Literatura e „de la psichologie vivante", și psihologia e totul.

Așa e.

Dar e ceva mai mult. Această intrigă e senzațională (unde e) numai la reflecțiune, numai cînd gîndești teoretic—voim să zicem: rece—la compoziția romanului. In impresia directă însă, nu e nimic izbitor.

Toate întîmplările sînt firești,—așa trebuiau să fie. Ba încă simțim, că autorul nu s'ar fi menținut complect în realitatea lucrurilor; că ar fi fost un deficit de *realism* în economia subiectului, dacă nu erau aceste întîmplări neverosimile, și nu numai pentrucă realitatea conține și neverosimil, ci și—și mai ales—din altă cauză.

Thomas Hardy este poetul tragic al fatalității. Fatalitatea, fatalitatea cu literă mare, urmărește pe toți eroii săi. Nu e nimic mistic în Thomas Hardy (într'un interwiev recent, reclama raționalismul), dar semnificația ultimă a operei sale este „ironia vieții" care, cu incidente stupide, ne distruge fericirea și viața.

Și 'n adevăr, ce este *fatalitatea* decît aceste incidente venite din senin? Decît aceste întîmplări căzute peste noi, care nu sînt altceva decît *mersul* realității, indiferent de iluziile și gîndurile noastre de fericire? Și natura, și societatea, *merg* conform legilor lor, fără să țină samă de sufletul nostru, *dau* peste noi, distrugînd într'o clipă, ceiace am clădit o viață întreagă.

Fiecare dintre noi ar fi avut cu totul altfel viața, această viață care ni-i dată o singură dată în timpul infinit, dacă la un moment dat ar fi variat cine știe ce împrejurare mică. Admițînd că Eminescu s'a îmbolnăvit la Viena,—dacă în loc să iasă pe stradă într'o anumită sară, ar fi stat acasă, ori dacă, eșind pe stradă în sara aceia, ar fi acostat sau l-ar fi acostat altă femee,—alta ar fi fost viața lui și istoria literaturii romîne. Ori poate, aiurea decît la Viena, ar fi dat un tramway peste el, și istoria literaturii poporului romîn ar fi avut cu totul alt curs.

In „întîmplările" din Thomas Hardy este o profundă semnificație.

Și cu cît apeși mai mult într'o operă literară asupra factorului fatalitate, cu atît întîmplarea *fatală* trebue să fie din cele mai neașteptate, ori mai rare,—mai „senzaționale". Pentrucă numai atunci fatalitatea își vădește toată puterea ei *neînlăturabilă*. Nu poate exista un subiect mai senzațional, întîmplări mai *ex machina*, decît cele di *Oedip-Rege*, care duc la asasinatul tatălui și incestul cu mama. Și tocmai prin excepționalul întîmplărilor, prin greutatea de a se întîmpla ce s'a întîmplat, se vădește *fatalitatea* în această tragedie antică. „Intriga senzațională" din tragedia aceasta este *fatalitatea!* Trebuia să se întîmple tocmai ceiace era mai greu și mai neverosimil, pentruca să înțelegem și să *acceptăm* inexorabilul destinului.

Și atunci „întîmplările" acestea nu sînt numai combinații de subiect, care ocazionează stări sufletești pe care vrea să le zugrăvească autorul. Aceste „întîmplări" sînt însuși materialul indispensabil al romanelor sale, sînt procedeele prin care lucrează fatalitatea, sînt armele ei, sînt „ironiile vieții".

Și e semnificativ că tocmai în romanele lui cele mari, cele mai bune, se găsesc aceste întîmplări venite ca trăsnetele, această operă surdă și sigură a destinului.

Cetitorul însă poate va obiecta: Pentruce Ponson du Terrail nu este atunci un poet al fatalității? Pentruce intriga lui senzațională este maculatură literară?—Pentrucă nu orice întîmplare dintr'un roman e arma fatalității. Iar noi simțim acest lucru. Este un secret, este ceva ascuns parcă în dosul aparențelor, pe care nu-l înțelegem, dar îl simțim. Este, în *pregătirea* împrejurărilor *dinainte* de izbucnirea fatalității, o tensiune, este ceva care trebue să eclateze—și atunci fatalitatea, acel cineva *rău* și „ironic" își trimete agentul, și nenorocirea s'a produs. Și anume: ori nefericirile se îngrămădesc așa, încît noi, cetitorii, ne mai așteptăm la una mare (sentiment, pe care-l avem și în viața reală); ori fericirea, lucru fragil, se anunță așa de încîntătoare, că ne temem mereu (cași în viața reală) să nu intervină ceva—și intervine! („Și prea era de tot frumos—Și-*a trebuit* să piară!").

Că natura n'are intenții, probabil (căci n'are sistem nervos!). Că, așa dar, în natură n'o fi această răutate,—probabil. Dar impresia omului e că *parcă* natura ar avea această răutate. Și scriitorul, care dă impresia acestui *parcă*, e poetul fatalității. Dar ca să dea această impresie, trebue s'o aibă și el. Și atunci sinceritatea viziunii scriitorului ni se comunică, ne contagiem și credem,—cu atît mai mult

că toți sintem fataliști in *acest senz*,—și sintem emoționați,—și nici prin gind nu ne vine, cind sintem angajați in lectură, să-i facem autorului proces de neverosimilitate.

Pentru „a situa" și mai bine pe Thomas Hardy, să-l comparăm cu doi scriitori,—unul care utilizează intimplări multe și neașteptate, altul care nu are nici o intrigă in operele sale: Balzac și Cehov.

Romanul balzacian e adesea, din punct de vedere al intrigii, senzațional. Dar intimplările neașteptate ale lui Balzac nu sint armele destinului. Aceste intimplări sint menite să excite energia individului, puterea lui de rezistență și de cucerire. Intimplările lui Balzac sint *climatul*, in care individul se realizează complect.

Cehov este de două ori contrarul lui Thomas Hardy. El nu are intimplări, se poate spune că nu are nici „subiecte". Chiar și atunci cind scrie teatru. Personajele lui se macină aproape dela sine, prin dezagregare sufletească. Am zis „aproape", pentrucă la distrugerea lor colaborează intr'o măsură și mediul. Mediul din Cehov insă nu lovește; el este o cloacă, in care oamenii putrezesc. Dar și Cehov este un poet al fatalității, insă al altei fatalități. Nu al unei fatalități misterioase, *metafizice*, ci al fatalității psihologice, *interne*. Dar aci, cuvintul „fatalitate" este o figură de stil.

Din operele lui Thomas Hardy înșirate mai sus, una singură e lipsită de această amară semnificație. E *Sous la verte feuillée*, care in ediția engleză are subtitlul: „scene rustice in felul școalei olandeze". In adevăr, *Sous la verte feuillée*, este o idilă rustică, din viața populară, care transcrie parcă, literar, un tablou al unui pictor olandez. Nici o „idee", nici o semnificație. Numai poezie, humor, imagini incintătoare dintr'o viață redusă și comună. E poezia vieții de toate zilele. Și dac' a fost vre-odată o operă de artă literară pură, din care să nu rezulte nici o invățătură gravă, apoi această operă e romanul acesta idilic. Nu e cea mai caracteristică, nici cea mai impunătoare operă a lui Thomas Hardy. Dar e cea mai fermecătoare, și una din cele mai fermecătoare cărți din lume.

De altfel, din orice roman al lui Thomas Hardy, invățătura morală și filozofică ese cași din contemplarea vieții, pentrucă sufletul, in care se oglindește realitatea este normal și sănătos, așa dar moral; și realitatea se reflectă in el ca intr'o oglindă perfectă și curată. Iar realitatea, care de obiceiu e imorală, conține intotdeauna premisele concluziei morale.

Ințelegerea, numită și obiectivitate, este marea calitate a acestui observator al vieții. De aceia personajele lui sint mereu un amestec de bine și de rău—ca 'n realitate, ca 'n Tolstoi—un amestec, apoi, de tragic și de comic—iarăși ca in realitate. De aceia personajele lui, toate, au și nu au dreptate,—ca 'n realitatea vieții.

Această complexitate a observației, a atitudinii și a „filozofiei vieții", își are corespondentul său in complexitatea artei sale sau a mijloacelor sale de creație și de expresie.

Acest scriitor, care știe să zugrăvească floarea delicată a sufletului și să redea poezia subtilă a vieții, nu face niciodată transacții sentimentale cu ei insuși. Curajul lui este egal cu al lui Dostoewski. El nu dă inapoi dinaintea nici unei *concluzii*. Are curajul să zdrobească fericirile cele mai meritate și mai incintătoare. Are curajul să sfarme tot ce a creat mai scump pentru cetitor,—să inregistreze toată cruzimea ironică a vieții, să se facă executorul destinului.

Și cu tot caracterul acesta tragic, opera sa, in deosebire de a lui Dostoewski, este mereu incintătoare, *luminoasă*, prin *arta* ei, prin stil, prin poezia spectacolelor naturii, prin humor,—un humor reținut, discret, obținut prin redarea exactă a vieții, prin *ințelegere* (acest cuvint trebue repetat mereu, cind e vorba de Thomas Hardy), și nu prin viziune și fantastic, ca la Dickens, ori prin dispreț și tandrețǎ, ca la Anatole France.

Dar această atitudine și acest humor nu puteau avea loc decit in zugrăvirea unei societăți așezate, normale, cu tradiții seculare, cu o viață sufletească bogată, cum e poporul englez, și mai ales societatea zugrăvită de Thomas Hardy, atit de deosebită de categoriile sociale nouă, parvenite, de transiție, care solicită satira, și nu humorul.

„Fudulia" femeii cioplitorului din *Doi ochi albaștri*, care vede in fiica preotului (și preoții in Anglia sint gentlemani, sint „societate bună") o partidă nu atit de strălucită (la urma urmei!) pentru fiul ei, ucenic de arhitect, fudulie redată cu atit humor discret de Thomas Hardy, nu e pretenție nefundată, nu e fudulie de mahalagioaică inchipuită. E, mai intăiu, sentiment matern naiv, e apoi lipsa sentimentului de sclav pentru cei „mari", e demnitate omenească, este expresia unei stări de suflet dintr'o societate unde tot omul e om, e (tocmai contrarul pretenției nefundate) lipsa acelui snobism de mahala, care se sperie de cei de sus.

Dar Thomas Hardy, ca toți artiștii mari, in care valorează fiecare rind, nu poate fi prezentat in formule. Opera lui, ca orice operă de artă adevărată, scinteiază de frumuseți de detaliu...

Thomas Hardy nu e niciodată informator ci, necontenit, pictor. Și cum realitatea e mereu amestecată, în fiecare moment vedem în funcțiune toate însușirile lui de artist. Simultaneitatea aceasta de însușiri, prin care redă complexitatea și amestecul din realitate, este uneori de un efect surprinzător.

Iată, de pildă, această viziune dela un bal:

„Henchard s'aperçut peu à peu que la mesure était marquée par un danseur dont l'ardeur saltatoire faisait un Farfrae plus Farfrae que l'Ecossais lui-même. Constatation d'autant plus étrange que cet étourdissant personnage était le cavalier d'Elisabeth Jane. *La première fois qu'Henchard l'entrevit, il tournait noblement, la tête agitée et baissée, les jambes en X et le dos tourné vers la porte. La seconde fois, il s'approchait en sens inverse, le gilet blanc en avant du visage, et les pieds en avant du gilet blanc*".

E vorba de „primarul din Casterbridge", — Henchard, — care a pierdut totul, femee, copii, situație socială, avere, și a ajuns la bătrînețe vagabond, muncitor cu palmele,—și acum vine să vadă, pe ascuns, nunta aceleia, pe care o crezuse fiica sa și care, dintr'o neînțelegere, îl disprețuește ca pe un ticălos.—Dansatorul e Newson, adevăratul tată al Elisabethei-Jane. Dar numai cetind romanul, se poate înțelege toată tragedia situației și toată tragedia din sufletul acestui om. Și,—în mijlocul acestei tragedii,—Thomas Hardy nu uită să zugrăvească aspectul balului, așa cum îl vede din altă odae Henchard, strecurat pe ascuns.

Admirabila imagine a dansatorului, în evoluțiile dansului, valorează și prin ea însăși, ca pitoresc și ca humor. Iar imaginea aceasta cinematografic-descriptivă, exactă și atît de humoristică, solicită simpatia pentru dansator, care e un personaj foarte simpatic și un tată vrednic de fericirea pe care o simte. Această imagine de veselie și humor este, apoi, o viziune trecătoare în niște pagini de mare tragedie. Așa dar, deodată, în același moment de concepție, autorul vibrează din toate coardele sufletului (ale lirei sale!) și produce în cetitor sentimente deosebite, care se armonizează într'o sinteză ultimă; — sentimentul, tragic, al izolării omului de om, al fericirii unuia pe socoteala fericirii altuia, fără să vrea, fără să știe: eterna operă a fatalității...

G. I.

Cronica fantazistă

Odiseea

— Fragment apocrif în hexametri și pentametri —

...Astfel corabia 'n fugă plutea cu ușoarele-i pînze
Doldora pline de vînt peste noianul de ape.
Singur pe navă prudentul Ulise privea cu 'ntristare,
Cît ți-i oceanul de larg, zările fără catarguri.
Căci părăsind pe frumoasa Calipso cea aprigă 'n șolduri
(Pentrucă nu-i mai plăcea) și navigînd la 'ntîmplare
Trei săptămîni împlinite departe de țărmuri, eroul
Nu mai zărise de-atunci dulce obraz de femee...
Cum, la sfîrșit de ospăț, muritorul aruncă la cîne
Restul juncanului fript, fără să-i treacă prin minte
Că mai apoi flămînzind cerceta-va 'n zădar să găsească
O bucățică de sgîrci ca să-și astîmpere foamea;
Astfel eroul simțise de-amor că lehamite 'i este
Cît l-a avut din belșug lîngă Calipso, iar astăzi
Jalnic striga peste valuri de dorul istericei nimfe
Care-l ținuse captiv, ca să-l iubească cu sila:
— Cine m'a pus să te las și să plec pe pustiile ape
„Fără să știu încotro, nici până cînd rătăci-voi?
„Valul ușor clipotind îmi aduce zădarnic aminte
„Sunetul glasului tău, blondă și dulce Calipso!

„O, ce neghiob am putut într-o clipă să fiu de-a lăsare,
„După himere-alergînd, nimfa cea grasă din mînă!
„Geaba umblat-am atîtea pămînturi şi mări depărtate,
„Asta să-mi fie de-acum pentru 'nvăţare de minte..."
Deci cam în chipul acesta plîngînd cu bărbată strigare
Bietul Ulise gemea, gata să sară în valuri.
Cel ce cu agera-i minte subt zidul troian născocise
Gloaba cea mare de lemn care-a pătruns în cetate, *)
Nu era 'n stare acum, la strîmtoare fiind, să găsească
Vai! nici un mijloc onest pentru-a scăpa de ispită.
Nobilu-i trup se sbătea, legănat de mişcările năvei,
Pradă destinului orb şi nemiloasei *Ananghi*...

*

Dar din lăcaşu-i divin de pe vîrful Olimpului falnic,
Fiica măreţului Zevs, Pallas Atena 'nţeleapta,
Cea care-i poartă de grijă la orice nevoe, îl vede
Cum rătăceşte pe mări, singur,—cu mîna pe cîrmă...
Iat' aşadar că din valul adînc răsărind fără veste,
Ca un agil cufundac, fiica lui Cadmus cea mică
Ino cu-trupul-gingaş s'a ivit scuturîndu-şi în soaçe
Părul ei galben şi ud leoarcă de apă amară.
— O, nestatornice fiu al bătrînului rege Laerte!
„Ce curioase idei vin să-ţi întunece mintea?
„Oare puţine răbdări pân' acum pribegind îndurat-ai,
„Ca să te-arunci în ocean pentru o astfel de treabă?...
„Cînd mă gîndesc ce de nopţi a tînjit Penelopa cea castă
„După doritul ei soţ care stă gata să piară,

*) Lucruri expuse pe larg în traducerea d-lui Murnu,
Harnicul nostru tălmaci care-a tradus *Iliada*,—
Carte ce fu mintenaş premiată cu premiul cel mare,
Pentrucă sîntem un stat eminamente agricol.

„Nu pot răbda să te ştiu la 'ndemînă, prin apele mele,
„Fără să-ţi dau ajutor, mare fiind filantroapă.
„Iat' am venit să-ţi aduc aşadar un colac-de-salvare,
„Numai atîta mă 'ntreb—dacă ţi-a fi pe potrivă..."
Zise şi 'n chip de pretext îi aruncă o mică eşarfă.*
Dar încercatul erou, făr' a-i întoarce cuvîntul,
Grabnic s'apleacă spre dînsa şi cît ai clipi o ridică
De subţiori din ocean — sus, pe covertă, trăgînd'o...

Unde sglobii împrejur clipotind se 'nălţau curioase,
Nava plutea uşurel, fără pilot în lumină.
Valuri fugeau după valuri spre ţărm depărtat călătoare,
Cerul era liniştit—marea pustie şi verde.

G. Topîrceanu

* Vezi *Odiseea*, cîntul 4, episodul cu zeiţa Ino.

Miscellanea

Alegerile prezidenţiale din Germania

Pentru toţi acei care puneau mari nădejdi în evoluţia democratică a Germaniei, alegerea la preşidenţia republicii a generalului Hindenburg, de care se leagă cele mai sinistre amintiri din timpul războiului, a fost o neplăcută surpriză. Toţi ciţi se cramponau de idealul democratizării definitive a Europei, se îndărătniceau să creadă, că conştiinţa politică a maselor social-democrate işi va impune la urmă voinţa. Mai ales că alegerile din Mai trecut în Franţa dăduseră un guvern apt de a avea faţă de Germania mai multă umanitate, mai multă indulgenţă şi înţelegere.

Şi totuşi lucrurile s'au întîmplat altfel. Lucrul e dezagreabil, dar nu e inexplicabil. In primul rind, înfringerea democraţiei germane nu e aşa de definitivă. Majoritatea obţinută de general e foarte mică faţă de voturile exprimate în favoarea candidatului stingii, Dr. Marx. Deplasarea în favoarea dreptei nu are ca semnificaţie atît o atitudine reacţionară, cît o simpatie naţională, bazată pe un mit legendar al cărui erou e generalul Hindenburg. Orice candidat în locul acestuia, sprijinit de aceleaşi elemente şi candidînd în numele aceloraşi principii, nu ar fi întrunit atîtea voturi.

Un alt factor care a împins balanţa spre dreapta e decepţia aproape cronică a Germaniei în politica europeană postbelică. Nu numai că guvernul Poincaré n'a avut totdeauna îngăduinţa necesară pentru o înţelegere profitabilă ambilor ţări în chestia reparaţiilor, dar Germania a trebuit să piardă faţă de Polonia, sau de Danemarca, teritorii naţionale. In special chestia plebiscitului din Silezia orientală, interpretat ca în favoarea Poloniei, a răpit o bucată de pămînt organizată industrial de Germania şi indispensabilă acesteia. Adăugaţi la acestea veto-ul opus de Societatea Naţiunilor alipirii Austriei la imperiul german. Pentru o conştiinţă aşa de unitar naţionalistă ca aceia a Germaniei, toate aceste evenimente par jigniri aduse poporului întreg, mai mult, ameninţări de disoluţie a unităţii naţionale, în faţa căreia trebue să se ridice solidaritatea generală.

Poate că mai intervine şi teama—pretutindeni şi divers

exploatată—de bolşevism. Progresele pe care acesta le-a făcut în rîndurile comuniştilor a alarmat pe unii social-democraţi, dar mai ales elementele burgheze, chiar de nuanţă democratică.

Situaţia e astfel explicabilă, dar desigur nu justificabilă. Pentru toţi democraţii, de pretutindeni, acest eveniment trebue privit ca dezastruos. Nu se pot şti încă consecinţele lui. Cu toate acestea el ar putea ruina creditul actualului regim din Franţa, din acea minunată şi umanitară Franţă, care n'a suportat decît trei ani tirania mentalităţii şovine şi care, prin triumful blocului stingei a reluat tradiţia ei europeană de pace, libertate şi omenie. Trecînd peste propriile ei suferinţe, uitînd că adesea cu rea-credinţă nu a fost plătită pentru dezastrele suportate, iertînd propriilor ei aliaţi că de multe ori au înşelat-o ori exploatat-o, trecînd peste toate aceste fireşti rancune, Franţa a vrut să uite, să ierte şi să consolideze în toată Europa o atmosferă de încredere, linişte şi colaborare. Şi tocmai astăzi, Franţa guvernului Herriot, Painlevé, Caillaux, se vede dezamăgită. Şi aceasta n'ar fi încă nimic, dacă blocul naţional n'ar sta la pîndă, gata să speculeze orice insucces, orice pretext de răsturnare. Germania a greşit politiceşte încă odată. Singura salvare, azi, stă în vigilenţa controlului parlamentar şi economic al partidului social democrat, care poate paraliza orice veleităţi de imperialism. Acestui partid îi incumbă acum grija şi responsabilitatea pentru întărirea democraţiei şi a păcii europene.—*M. R.*.

Religia

In discuţia, care s'a încins asupra religiei prin revistele şi ziarele noastre, ne-am amestecat şi noi un moment.

Fiindcă discuţia a luat direcţii, în care nu ne-am pronunţat şi în care nu avem gîndul să ne lăsăm tîrîţi, deşi unii combatanţi ne implică mereu,—ţinem să ne arătăm punctul nostru de vedere, odată pentru totdeauna.

Discuţia, în care am intervenit şi noi, era privitoare la *politică*, şi nu la religie. Era vorba de cerinţa unei democraţii creştine, singură—ni se zicea—în stare să remedieze starea actuală a Europei.

Noi am adus atunci obiecţiuni împotriva posibilităţii şi eficacităţii unei astfel de democraţii.

Cu privire la religie, la creştinism, la ortodoxism, la sentimentele unora sau ale altora, nu avem de spus altceva, decît că aceasta fiind o chestie de conştiinţă, e afacerea fiecăruia să creadă cum simte.

Şi dacă ar fi să facem o statistică a articolelor noastre din punct de vedere al poziţiei faţă cu creştinismul,—apoi, o spunem aproape fără glumă, dintre toate revistele „Viaţa Romînească" vine imediat după „Biserica Ortodoxă" şi celelalte publicaţii bisericeşti. Un domn, care combătea mai deunăzi anticreştinismul (!) „Vieţii Romîneşti", uitîndu şi argumentarea, şi iacom să-şi pună în contradicţie adversarul, cita nişte poeme creştine, publicate în „Viaţa Romînească" (Atunci ce mai vrea?).—D. Galaction a scris în „Viaţa Romînească" o sumă de articole creştine, dintre care unele de pură propagandă!—D-nii Sado-

veanu şi Pătrăşcanu şi-au tipărit aici o mulţime de capitole din *Vieţile sfinţilor*, etc..—In schimb, articole ateiste nu s'au publicat în această revistă.

Noi socotim că oricine e liber să creadă în ce vrea şi cum vrea, şi cînd d. Galaction a celebrat în „V. R." învierea lui Isus Hristos, învierea morţilor şi concepţia imaculată, nu i-am opus nici-o rezistenţă. Din contra, am publicat cu plăcere paginile sale *sincere* şi frumoase.

Religia, a spus Renan, este „romanul infinitului", aşa cum şi-l închipueşte fiecare. Acest roman, cînd e sincer, e venerabil, oricare ar fi el. Şi cu atît mai mult creştinismul, religia părinţilor noştri.

Ne-am ridicat însă împotriva amestecului religiei în politică.

Acest amestec ni se pare dăunător şi politicei şi religiei.

In Occident, amestecul acesta este o rămăşiţă, o *survivence*, cum se zice în sociologie. Iar din acest amestec nu are de cîştigat nimic religia. Iată, de pildă, Franţa. Lupta împotriva partidelor politice catolice merge, *fatal*, mai departe, ori alăturea, de obiectivul ei, adică chiar împotriva *credinţei* catolice.

La noi, acest amestec ar fi şi împotriva tradiţiei,—şi tocmai tradiţionaliştii susţin acest amestec!—pentrucă la noi religia a stat întotdeauna în afară de luptele de partid, de cînd ţine minte istoria şi până azi. A imita pe Franţa, unde acest amestec e o supravieţuire, a ne da această greutate,—ar fi (să ni se permită această comparaţie cu lucruri mici) caşi cum ne-am da greutatea unei ortografii etimologice, ca să imităm pe Francezi, unde această ortografie e o supravieţuire *fatală*.

Cînd ai avut noroc ca istoria să te scutească de o greutate,—ce haz are să ţi-o inventezi singur?

Acest amestec între politică şi religie nu poate avea la noi nici măcar vre-o tradiţie culturală. Cultura noastră nu s'a creat pe teren religios. Kogălniceanu şi Maiorescu în cultura propriu zisă; Alecsandri şi Eminescu în literatură, nu au nimic religios în activitatea şi opera lor. Şi doar erau cu toţii tradiţionalişti, oameni de ordine, „conservatori".

Dar sînt ţări, unde religia face parte din tradiţia culturală şi literară, ca Anglia, dar, totuşi, nu e amestecată în politică. Poporul englez, cel mai religios,—*cu adevărat religios*,—din lume, ştie să deosebească perfect religia de politică. Insistăm asupra faptului că cel mai religios popor şi cel mai bine organizat, cu cea mai sănătoasă politică, nu are partide politic-religioase. *Şi religia se simte mai bine aşa, decît în Franţa, caşi politica.*

Noi credem că în această discuţie un adevărat creştin trebue să fie de partea noastră, să ceară alăturea de noi să nu se scoboare, să nu se înjosească religia, amestecînd-o în înverşunatele lupte dintre partide.

Religia trebue să unească pe oameni; nu să-i desbine. Un partid ortodox sau catolic va pune ortodoxismul ori catolicismul în rîndul lucrurilor *combătute*. Un partid ortodox sau catolic va alunga dela el pe catolici ori pe ortodoxi. In loc să grupeze pe oameni după interese, după idei *politice*, îi va grupa după credinţă—îndepărtînd pe cei de altă credinţă.

Partidele politice se alcătuesc din oameni cu aceleaşi interese, din oameni, care văd remediul nevoilor sociale în aceleaşi reforme *sociale*. Altă definiţie a partidului nu poate exista.

Partidele noastre trebue să cuprindă în ele tot felul de oameni, Romîni, Saşi, Unguri etc. (acesta e idealul unificării noastre), care au tot felul de religii. Pe toţi aceştia îi pot uni ideile relative la problemele sociale şi politice, şi nu religia, care i-ar desbina.

Amestecul nostru în discuţie a fost provocat de un articol, în care erau atacate democraţiile din Europa, pentrucă nu-s creştine. Declarăm că *niciodată* nu vom putea fi siliţi să ne aliăm la o... luptă împotriva lui Herriot, Macdonald şi Vandervelde, să-i taxăm ca imbecili, încurcă-lume, ori (da! aceasta este ideia filozofului nostru creştin) ca primejdioşi. Aceşti oameni nu pot face democraţie religioasă, chiar dacă ar vrea. In Franţa poporul e catolic, protestant şi liber cugetător. In Anglia sînt o sută de feluri de creştini. In Belgia jumătate catolici şi jumătate protestanţi.—Şi un partid creştin *în genere*, care să-i grupeze pe toţi,—nu se poate. Nu există un astfel de creştinism. Creştinismul e ori ortodox, ori catolic, ori protestant, etc. Partidele creştine din Occident sînt *catolice*.

S'apoi creştinii sînt şi conservatori şi liberali şi socialişti... *Creştinismul* nu poate diferenţia partidele. Altceva le diferenţiază.

Partidele creştine din Occident, care şi unde sînt, sufăr de slăbiciunea de a ţinea departe oameni care, altfel, ar trebui să facă parte din ele,—ori dau naştere ipocriziei de a adera la ele fără credinţă. E drept că au şi avantajul de a atrage oameni numai în cauza religiei lor. Dar ce fel de *politică* e aceasta?

Apoi religia,—dacă e curată, *creştinească*—nu e compatibilă cu politica. Politica e luptă, şi creştinismul e resemnare şi ertare. Politica e orînduirea lucrurilor lumeşti, celor mai lumeşti. In ultima analiză e o luptă pentru repartizarea bunurilor pămînteşti. Religia e tocmai consolarea de lipsa acelor bunuri.

Democraţia trebue să aştepte totul dela celace poate da această lume. Altfel lupta ei pentru revendicări nu are nici un rost. Religia însă făgădueşte îndreptăţirea, îndestularea, repararea—pe lumea cealaltă.

Religia, dacă e adevărată—fie ea creştină ori budistă—amorţeşte nevoia, indignarea, adică pîrghiile luptei. Ea consolează (şi aceasta e marea ei menire), nu îndeamnă la rezistenţă şi luptă. In politică, dacă întorci şi obrazul celălalt la palme, ai trădat cauza pe care o susţii. D. Léon Daudet e creştin, dar nu face politică creştinească. Şi trebue să adăogăm că atitudinea atît de agresivă a creştinilor noştri politici nu e conduită creştinească. Isus Hristos ar repudia-o.—D. Galaction nu este agresiv.

Incă odată, şi politica are de suferit din amestecul religiei cu ea, şi religia. Şi poate mai grav religia, căci se înjoseşte din cauza amestecului ei cu politica.

Religia e înjosită însă şi mai mult, dacă se poate, de creştinii atei, care vreau s'o utilizeze în politică. Aceştia voesc să adoarmă pe cei care sufăr de nedreptăţile sociale, să-i devieze dela adevărata cale a mîntuirii, care e lupta pur politică împotriva beneficienţilor.

Noi credem că dacă Mitropolitul Dosoftei s'ar scula din morţi şi ar fi acelaşi „smerit Dosofteiu", tot aşa de zelos pentru sfinţenia credinţii sale cum era cînd trăia, ar fi de acelaşi părere cu noi: că religia nu trebue înjosită prin amestecul ei în politică şi că în afacerile utilitare, oamenii trebue lăsaţi să lupte politiceşte.

Poporanism, socialism, internaţionalism

Poporanismul a fost combătut de unii ca o doctrină reacţionară şi şovinistă; de alţii, ca o doctrină socialistă şi internaţionalistă. Posibilitatea acestor atacuri atît de contradictorii se explică, trebue s'o recunoaştem, nu numai prin reaua credinţă a adversarilor, ci şi prin faptul că am căutat să ne adaptăm situaţiei noastre speciale, că am repudiat atitudinile obişnuite, copiate de aiurea,—atitudinile extremiste, care poate sînt legitime în Occident, unde societatea e bine diferenţiată. La noi, ţară în eternă „epocă de tranziţie", unde „Occidentul" se combină mereu în diferite proporţii cu „Orientul", unde ni se pun probleme foarte *originale*, altfel sau în alt sens decît în Apus,—nimic din Apus nu poate fi importat ca atare, ci trebue adaptat la condiţiile noastre. De aici, o atitudine care, privită din punct de vedere al doctrinelor importate, nu putea intra uşor în nici una,—de aici opiniile contradictorii asupra atitudinii noastre.

La învinuirea de reacţionarism („democraţie rurală reacţionară", „şovinism") am răspuns în numerele trecute.

Să vedem acuma ce e cu „socialismul" şi „internaţionalismul" nostru.

Socialismul nu e un lucru ruşinos. Şi nici internaţionalismul. A visa o lume, în care tot omul să muncească, cu braţele sau cu capul, dacă nu-i bolnav, nebun ori decrepit, şi să fie răsplătit cu exact preţul muncii sale, nu e o ruşine. Şi, a visa o lume, în care popoarele să nu se sfişie, ci să conlucreze frăţeşte, iarăşi nu e o ruşine. Aşa dar, spunînd că nu sîntem socialişti şi internaţionalişti, nu ne apărăm de o ruşine ori de o crimă, ci respingem o etichetare greşită.

E drept, adversarii n'au făcut numai o constatare greşită, ci au voit să ne şi „compromită", căci nu credem să fi fost aşa de entuziast convinşi că sîntem socialişti şi internaţionalişti.

Obiceiul de a „compromite" pe adversari cu sperietoarea aceasta, este etern.

La 1864 Ion Brătianu denunţa burgheziei naţionale (în ziarul Românului) pe Mihail Kogălniceanu cu aceste cuvinte:

„D. Kogălniceanu, care nu voeşte să fie tratat de socialişti ca reacţionar, cum a fost Proudhon, merge mai departe decît dînsul... Cine ar fi bănuit una ca aceasta? Cine ar fi crezut că şi noi avem un om ca Burghezul dela Gand, un socialist, un ultra socialist care aci subt epoletele de polcovnic, aci subt mantaua de curtizan, aci subt masca de boer, lucra la realizarea credinţii sale socialiste".

Pentru nişte biete reforme timide, Kogălniceanu era nici mai mult nici mai puţin decît un ultra-subversiv, care întrecea şi pe Proudhon, „Leninul" acelei epoci!—Şi, dacă ar fi existat pe-atunci bolşevism, desigur că Kogălniceanu ar fi fost taxat ca ultrabolşevic, „mai tare" ca Lenin...

Cum vedeţi, istoria aceasta veche se repetă la infinit—şi nici noi nu puteam fi decît socialişti. (Un publicist, pe care voim să-l cruţăm şi deci nu-i mai dăm numele, spunea acum cinci ani că sîntem bolşevici!).

S'a întîmplat să putem răspunde fără posibilitate de replică (de replică cinstită, bine înţeles).

Căci s'a întîmplat ca „Viaţa Romînească", prin pana d-lui Stere, să fi adus cele mai tari argumente în contra *posibilităţii* socialismului la noi.

D. Stere a dovedit irefutabil că nu putem avea industrie mare, deci nici proletariat numeros, deci nici partid socialist. D-sa a mai adăogat că o revoluţie socială la noi, chiar dacă ar fi cu putinţă, ar fi primejdioasă fiinţei statului, pentrucă ţările burgheze ne-ar invada ca s'o înăbuşe.

Aceasta teoretic.

In practică, prin acea „democraţie rurală", susţinută de „Viaţa Romînească" şi teoretizată de d. Stere copios, noi am urmărit împroprietărirea *individuală* a poporului romîn, adică am cerut acea organizare socială care e *cea mai mare—singura—piedică pusă în calea socialismului*.

Suspinătorii după burghezism, doritorii de burghezirea ţării, teoreticianii burghezi ai burgheziei noastre, ei sînt acei care doresc, cu voe sau fără voe, socialismul romîn, căci trecerea Romîniei la adevărata formă capitalistă preconizată şi dorită de ei, va aduce socialismul şi comunismul, cu perspectiva revoluţiei sociale.

De altfel, socialiştii au şi făcut procesul „reacţionarismului" nostru, reacţionarism în care ei văd o piedică în calea socialismului.

Internaţionalismul!

Dacă nu sîntem socialişti, atunci nu sîntem nici internaţionalişti.

Dar să lăsăm logica, şi să trecem la fapte.

Poporanismul este legat de numele d-lui Stere.

Care a fost poziţia d-lui Stere faţă de internaţionalism?

Cînd a venit din Basarabia acum treizeci şi trei de ani, a găsit aici un partid, mai bine zis un curent cultural puternic, socialist şi internaţionalist, care domina o bună parte, şi cea mai vie, din intelectualitatea ţării.

D. Stere s'a adresat acestor oameni prin viu graiu şi prin scris (primele sale articole au fost nişte foiletoane într'un ziar local,—o polemică cu un socialist ieşan), spunînd că intelectualii unui popor tăiat în bucăţi:—o parte relativ liberă în Regat şi altele subjugate de străini peste Prut şi munţi,—nu-şi pot permite internaţionalismul. Că această situaţie *excepţională* impune oricărui Romîn, orice idei politice ar avea el, să fie naţionalist—în sensul că trebue să pună pe primul plan al idealului revendicările naţionale.

Şi d. Stere reuşind să convingă, cu încetul, de acest adevăr pe socialişti,—a schimbat mentalitatea socialiştilor (afară de a cîtorva, care nu i-au iertat niciodată că a pervertit... idealismul!) şi pătura aceasta cultă romînă a renunţat la internaţionalism.

D. Stere a determinat'o să părăsească această ideologie. Şi cum această pătură intelectuală avea în ţară un ascendent mare atunci, rolul d-lui Stere nu va putea să nu fie preţuit de istoricul, care se va ocupa cu epoca aceia.

Acest naţionalism poporanist (şi nu internaţionalismul!) l-a făcut pe d. Stere să se ducă în Basarabia la 1905 şi să spună intelectualilor revoluţionari de-acolo că intelectualii *romîni* din Basarabia trebue să fie naţionalişti, în deosebire de intelectualii ruşi, care nu aveau motive să fie naţionalişti,—Ruşii, ca naţiune, nefiind tăiaţi în bucăţi şi oprimaţi. Şi tinerii intelectuali romîni din Basarabia, care au înţeles acest lucru, au format nucleul, în jurul cărui s'a închegat falanga care trebuia să propage şi să realizeze unirea din 1918.

Şi acelaşi naţionalism (şi nu internaţionalism) poporanist, l-a făcut pe acelaşi iniţiator al poporanismului, pe d. Stere, să se ducă

în Ardeal mai tîrziu, ca să împace cele două fracţiuni învrăjbite ale conducătorilor de peste munţi.

Unde e internaţionalismul poporanist?

Nici reacţionarism, nici socialism. Nici şovinism, nici internaţionalism.

Ci *realism*.

Iar interdependenţa!

Credeam că s'a isprăvit, - dar nu! De data aceasta cel care ne caută pricină, este însuşi istoricul „civilizaţiei romîne". D-lui pu- blică un articol de fond în *Mişcarea Literară*, intitulat: „Poporanism *sau* interdependenţă?"

Acest „sau" este suspect. Adică: ori eşti poporanist, ori admiţi interdependenţa. S'o admiţi şi să fii şi poporanist, este imposibil.

Şi în adevăr, titlul nu trădează gîndirea d-lui Lovinescu.

Pentru d-sa „interdependenţă" este egal cu... societate capita- listă industrială. Dacă admiţi că o ţară a intrat în sfera sau orbita ţărilor occidentale, apoi te-ai prins: trebue să admiţi că această ţară trebue să devină o ţară de tip industrial.

Şi cum *toate* ţările de pe glob sînt intrate în orbita capitalismu- lui, toate trebue să fie ţări capitaliste industriale.

Mai intîiu o să-i observăm autorului că nu e de acord cu uce- nicul său dela *Cuvîntul Liber*.

Nu voim să vorbim de paternitatea „legii" interdependenţii, pe care ucenicul i-o acorda, şi de care d. Lovinescu se leapădă. Şi nici de paternitatea celeilalte „legi", a formei producătoare de fond, pe care acelaşi ucenic i-o acorda generos şi de care d. Lovinescu nu prea vorbeşte.

Voim să vorbim de alt dezacord. Ucenicul spunea că burghezia olandeză a fost distrusă de Englezi, - şi că Olandezii, caşi Danezii, au fost reduşi la rolul de a mulge vacile pentru Englezi.

Iată, dar, o burghezie ucisă din cauza „interdependenţei". Iată o „democraţie rurală" creiată din cauza aceleiaşi faimoase „interdepen- denţe".

Fără „interdependenţa" aceasta, Olandezii şi Danezii nu ar „mul- ge vacile", ci ar fabrica cuţite - şi ar fi democraţie burgheză!

Această „interdependenţă" uneori are efecte şi mai tragice, de- cît acela de a face pe cetăţeni să mulgă vacile. Crează sclavia şi negoţul de sclavi, - ca în unele regiuni africane, intrate în „orbita" ca- pitalismului.

La noi, „interdependenţa" a avut de efect „neoiobăgia" - şi apoi, prin improprietărire, condiţiile „democraţiei rurale" şi nu ale burgheziei industriale.

Ceiace ne împiedică şi pe noi să fim o ţară capitalistă indus- trială, e tocmai „interdependenţa", fiindcă nu putem concura pe piaţa mondială industria mare occidentală şi americană; fiindcă există a- ceastă „interdependenţă" mondială, de aceia nu sîntem şi nu putem ajunge o ţară capitalistă industrială.

Din cauza acestei „interdependenţe" ni se impune fatal o „de- mocraţie rurală". De altfel (şi „occidentaliştii" subţiri pot avea măcar această mulţumire) această „democraţie rurală" este tot un fapt de „inter- dependenţă", pentrucă, fără Revoluţia Franceză, fără introducerea con- stituţionalismului, a ideilor europene, etc., această „democraţie rurală" era imposibilă, nu numai ca fapt, dar şi ca concept.

„Interdependenţa" înseamnă numai atîta: că o ţară de pe glob nu poate evolua liberă de presiunea globului întreg, presiune exercitată în primul rînd de marile popoare civilizate şi industriale. Efectul a-

cestei presiuni poate fi pozitiv sau negativ. Ce rezultă de aici pentru fiecare ţară, atîrnă de împrejurările particulare ale ţării respective. Poate rezulta industrie mare, caşi mulgerea vacilor, caşi negoţul de robi, caşi împodobirea Hotentoatelor cu cercei de sticlă.

Rezumînd — „interdependenţa" duce la rezultatul că unele popoare mulg şi altele sînt mulse. Şi toată „filozofia" e să nu fii muls. O ţară ca Romînia, — care nu poate avea o industrie prin care să mulgă — ca să nu fie însăşi mulsă fără compensare, trebue să-şi organizeze agricultura, să facă „democraţie rurală"... Să mulgă şi ea, cum poate — pe calea aceasta — pe ceilalţi, care o mulg prin capitalul şi industria lor.

Imposibilitatea de a fi ţară industrială şi imperativul democra- ţiei rurale sînt efectele interdependenţei.

„Interdependenţa" aceasta este o lege, dar o lege nu produce aceleaşi fenomene în orice mediu unde se exercită. Legea gravita- ţiei ne spune că toate corpurile sînt atrase de pămînt şi cad în jos. Dar iată că fumul nu cade în jos, ci se ridică în sus. Dar se ridică tot din cauza gravitaţiei, şi nu în contra ei. Legea operează şi aici, dar efectul nu e cel obişnuit. Aplicînd legea bucehereşte, fumul ar tre- bui să cadă la pămînt.

D. Lovinescu, cînd tipărise volumul I, trimetea pentru lămurire la vol. II. Acum, deşi a scos vol. II, trimete la vol. III, care va a- părea. Dar dacă în vol. III nu are de gînd să răstoarne argumenta- rea d-lui Stere cu privire la imposibilitatea unei industrii mondiale romîneşti, — degeaba mai scoate acel volum. Înştiinţarea noastră e pur altruistă.

N'am răspuns decît la atacuri. Dacă nu eram atacaţi (cîteva luni în şir) poate nici n'am fi vorbit de filozofia d-lui Lovinescu. În orice caz am fi aşteptat să-şi tipărească toate volumele.

Imediat în legătură cu „interdependenţa" aceasta, avem de dis- cutat cu d. Murnu, alt ucenic, cum se va vedea, al d-lui Lovinescu.

Intr'un interwiev, acordat fireşte *Mişcării Literare*, unde vorbeşte despre limbă, d. Murnu ne amestecă şi pe noi. Nu-i place limba po- poraniştilor. Dar l-am ruga să ne spună care e limba poporaniştilor. Vre-un sistem linguistic noi n'am construit. N'am recomandat nici- odată nici-un fel de limbă. D-sa citează un exemplu de limbă urîtă: cuvîntul „tăgăduesc". Este acesta un cuvînt recomandat de popora- nişti? Ori utilizat cu predilecţie de poporanişti? D-sa citează un cuvînt *frumos*, inventat şi utilizat de d-sa: „nevînt". Sînt poporaniştii vinovaţi că nu întrebuinţează acest admirabil cuvînt? — Dar, mă rog, ce înţelege d. Murnu prin limba poporaniştilor? Limba d-lui Sadoveanu? A d-lui Jean Bart? A d-lui Codreanu? A d-lui Ralea? A Luciei Mantu? A d-lui Topîrceanu? A d-lui Ionel Teodoreanu? A d-lui Demostene Botez? A d-lui Philiphide? A recensenţilor noştri? A cui? Există *o* limbă a „Vieţii Romîneşti"?

Nu-i aşa că parcă visează d. Murnu? E! dar nu visează deloc. D-sa e membru al ceaiului literar al d-lui Lovinescu, şi vine cu un mod de a gîndi contractat acolo.

Exemplul d-lui Murnu: „a tăgădui", îl găsim în cartea de filozo- fie a d-lui Lovinescu, într'un capitol, unde face procesul limbii curen- telor literare de „cincizeci de ani încoace", printre care prenumără şi poporanismul. Printre exemplele sale, — cuvinte de origine ungurească şi slavă — este şi acest urît „tăgăduesc". D. Murnu i-a dus ideile la *Mişcarea Literară*.

Şi atunci să-l lăsăm pe d. Murnu şi să vorbim de maestrul d-sale, care este mai complect, ca teorie şi ca exemple.

D-lui Lovinescu nu-i plac cuvinte ca *mîntuire, biruinţă, neam* etc.. Cei care întrebuinţează aceste cuvinte, zice d-sa, „îşi închipue că scriu o limbă mai autentic romînească". D-sa recomandă în locul acestor cuvinte pe: *salvare, victorie, popor*.

Ia să luăm un prost de aceştia care „îşi închipue că scriu o limbă mai autentic romînească" şi să vedem ce-ar eşi, dacă s'ar face înlocuirile propuse de d. Lovinescu. Să-l luăm de pildă pe Eminescu şi să vedem cum îi stă mai bine, aşa cum „îşi închipue el că scrie romîneşte", ori cum vrea d. Lovinescu. Să vedem apoi şi dacă acele cuvinte „ungureşti" au înţelesul cuvintelor, cu care le înlocueşte d. Lovinescu. Vom compara versiunea barbară, adică aşa cum e în Eminescu, cu versiunea gingaşă, adică aşa cum rezultă din înlocuirea propusă de d. Lovinescu.

Versiunea barbară: Fluturi mulţi de multe *neamuri* vin în urma lui un lanţ,
Toţi cu inime uşoare, toţi şăgalnici şi berbanţi.
Versiunea gingaşă: Fluturi mulţi de multe *popoare* vin în urma lui un lanţ.

Versiunea barbară: Impărat slăvit e codrul
Neamuri mii îi cresc sub poale.
Versiunea gingaşă: Impărat slăvit e codrul,
Popoare mii îi cresc sub poale.

Versiunea barbară: Imprejuru-i are dame
Şi curteni din *neamul* cerb.
Versiunea gingaşă: Imprejuru-i are dame
Şi curteni din *poporul* cerb.

Versiunea barbară: Ale păsărilor *neamuri*
Ciripesc pitite 'n ramuri.
Versiunea gingaşă: Ale păsărilor *popoare*
Ciripesc pitite 'n ramuri.

Versiunea barbară: Iară flamura ce verde se înalţă an cu an
Neam cu *neam* urmîndu-i zborul şi sultan după sultan.
Versiunea gingaşă: *Popor* cu *popor* urmîndu-i zborul şi sultan după sultan.

Versiunea barbară: Eu îmi apăr sărăcia şi nevoile şi *neamul*.
Versiunea gingaşă: Eu îmi apăr sărăcia şi nevoile şi *poporul*.

(Caragiale şi d. Topîrceanu au înobilat şi mai tare pe Bolintineanu, în sensul lui, traducînd neamul prin „naţiune").

Versiunea barbară: Prea făcurăţi *neamul* nostru de ruşine şi ocară.
Versiunea gingaşă: Prea făcurăţi *poporul* nostru de ruşine şi ocară.
Versiunea arhigingaşă (Bolintineanu înobilat): Prea făcurăţi *naţiunea* de ruşine şi ocară.

Versiunea barbară: Nu vedeţi că risul vostru e în fiii voştri plîns,
Că-i de vină cumcă *neamul* Cain încă nu s'a stins?
Versiunea gingaşă: Că-i de vină cumcă *poporul* Cain încă nu s'a stins?

Versiunea barbară: Cine-au îndrăgit străinii, mînca-i-ar inima cînii,
Mînca-i-ar casa pustia şi *neamul* nemernicia.
Versiunea gingaşă: Mînca-i-ar casa pustia şi *poporul* nemernicia.

Versiunea barbară: Vulturii porniţi la ceruri pân' la ramuri nu ajung,
Dar un vînt de *biruinţă* se porneşte îndelung...
Versiunea gingaşă: Dar un vînt de *victorie* se porneşte îndelung...

Versiunea barbară: Pentru-a crucii *biruinţă* se mişcară riuri-riuri,
Versiunea gingaşă: Pentru-a crucii *victorie* se mişcară riuri-riuri.

Versiunea barbară: Pe cînd oastea se aşează, iată soarele apune,
Voind creştetele 'nalte ale ţării să 'ncunune
Cu un nimb de *biruinţă*...
Versiunea gingaşă: Voind creştetele 'nalte ale ţării să 'ncunune
Cu un nimb de *victorie*.

Versiunea barbară: Imbrăcîndu-te 'n veşmîntu-i, lepădînd viaţa lumii,
Vei spăla greşala mumii şi de-o crimă tu *mă mîntui*.
Versiunea gingaşă: Şi de-o crimă tu *mă salvezi*.

Versiunea barbară: El zeilor dă suflet şi lumii fericire
El este-al omenirii izvor de *mîntuire*
Versiunea gingaşă: El este-al omenirii izvor de *salvare*.

Versiunea barbară: Din valul ce ne bintue,
Inalţă-ne, *ne mîntue*
Versiunea gingaşă: Inalţă-ne, *ne salvează*.

Versiunea barbară: Şi pe spate-şi lasă capul: „Mă uimeşti dacă *nu mîntui*,"
Ah, ce fioros de dulce de pe buza ta cuvîntu-i.
Versiunea gingaşă: Şi pe spate-şi lasă capul: „Mă uimeşti dacă *nu salvezi*,
Ah, ce dureros de dulce de pe buza ta cuvîntu-i.

Sau, ca să nu şicanăm pe d. Lovinescu, să punem: „mă salvezi" (dar atunci fata spune vorbe prea... îndrăzneţe), ori să traducem ungureasca lui Eminescu prin cuvîntul propriu: „dacă nu termini".

N'am făcut această statistică cu scopul de a stîrni risul cetitorului. Am făcut-o, ca să arătăm cît e de lipsit de gust Eminescu (ori lipsit de ureche, cum zice d. Murnu).

Efectul comic din variantele de mai sus, rezultă şi din lipsa de ritm (şi aceasta nu e vina d-lui Lovinescu), şi din cauza improprietăţii cuvintelor, căci, afară de unul, aceste cuvinte „ungureşti" nu au decît rar înţelesul cuvintelor cu care le înlocueşte d. Lovinescu, şi din repugnanţa poeziei în versuri şi proză pentru neologisme.

Dar aceste cuvinte, substituite celor ale lui Eminescu, mai au un defect: dau impresia de suburbianism. *Naţiunea*, cuvînt perfect în proza de idei, este mahalagism în versurile lui Bolintineanu. Tot aşa, în versurile lui Eminescu, *salvarea* şi *victoria* (perfecte în proza de idei) sînt vorbire „pe radical", sînt pretenţie de aristocratism, sînt limbajul tipurilor lui Caragiale, sînt „interdependenţa" aşa cum o înţelege d. Lovinescu, sînt importare cu toptanul (pardon! *en gros*), a lucrurilor „civilizate", —se potrivesc ori nu, trebuesc ori nu.

Eminescu, aşa cum a scris, e poet urban şi occidental, *fiindcă* întrebuinţează cuvinte neaoşe.

Eminescu tradus în limba aceasta subţire, bolintenizat, este poet suburbian, *pentrucă* întrebuinţează cuvinte „occidentale".

Şi propun cetitorului următoarele probleme: Să traducă în limba aceasta distinsă următoarele expresii: „căderea neamurilor şi ridicarea noroadelor"; „ce neam de om o mai fi şi ăsta?"; „treabă de mîntuială"; „să mă mîntui odată de *el*".

Să fie oare: „căderea popoarelor şi ridicarea noroadelor"? (Atunci nu cade nimeni şi nu se ridică nimeni). Să fie oare: „ce popor de om o mai fi şi ăsta?" (Nu se poate. Trebue s'o dăm mai pe radical: Ce rasă, ce naţiune de om o mai fi şi ăsta?"). —Să fie oare: „treabă de salvare?" (Atunci ne transportăm în domeniul Serviciului Sanitar). Să fie oare: „Să mă salvez odată de el?" (Asta merge la slugile care spun *pee*, *libean* în loc de chee, lighean, ca să vorbească elegant, nu ca prostimea care zice *chicior* şi *ghine*).

Şi să mai spue cetitorul: ce facem cu poezia populară şi cu Creangă. Poporul şi Creangă „îşi închipue că ştiu romîneşte", ori chiar ştiu?

Dar, lăsînd toate acestea, rămîne că Eminescu, neavînd ureche şi gust, întrebuinţează cuvinte „ungureşti" şi *„îşi închipue că scrie o limbă mai autentic romînească"*.

P. Nicanor & Co.

Recenzii

Jean Bart, *In Deltă*, Edit. „Răsăritul", București.

Ultimul volum al d-lui Jean Bart nu e o surpriză. El ajută la clădirea solidă a operei sale definitive, printr'o continuitate urmărită lent și conștient. Incetul cu incetul, din contribuții timide, afirmate fără reclamă și fără zgomot se alcătuește una din cele mai serioase opere literare.

O nuvelă mai mare începe volumul. Restul sînt documente omenești, notări psihologice subt formă de schițe, dar care încheagă situații ori caractere bine delimitate. Am scris altădată că facultatea principală a d-lui Jean Bart e echilibrul sufletesc, caracterizat prin intervenția rațională a simțului critic în momentul creației.

Diferitele aspecte ale existenței apar astfel dozate într'o perfectă măsură, într'o compoziție plină de tact. *Nu* se poate găsi în opera d-lui Jean Bart exagerarea unui element în dauna celorlalte. Determinarea reciprocă a părților dă totului o unitate organică. Descrierea naturii, analiza sufletului omenesc, schițarea ambianței generale, a atmosferei de viață, culoare, linie—toate acestea sînt îmbinate între ele într'o rezonabilă proporție. Cu toate acestea ceiace interesează parcă mai mult pe autor e tot aspectul moral. Biografiile sbuciumate ale unor eroi modești, umili în aparență, taina pe care o ascunde o viață normală la suprafață, eroismul oarecum postum al unui trecut demult îngropat subt o gramadă de fapte banale și cotidiane—iată ce atrage observația d-lui Jean Bart. Cei care trăesc sau au trăit altfel decît toți oamenii, cei a căror viață închide un secret, o aventură care-i deosebește de turmă, cei care au o filozofie bizară și pe care o aplică consecvent vieții, îi atrag atenția. Preocuparea d-sale esențială ni se pare o *curiozitate a pitorescului moral*. De la „Prințesa Bibița" pânăla „Filozofof" din prima nuvelă a acestui volum se întinde o linie de consecvență.

Acest gust pentru biografiile specifice, rare, pentru eroi stranii individualizați, e singurul păcat romantic al acestui clasic. Insă d. J. Bart nu se îndepărtează prea mult dela temperamentul său conștient și critic. Cînd își judecă eroii,—artisticește bine înțeles,—nu cade în atitudini romantice: admirație, justificare, entuziasm, exagerare ori „șarjă". Un simplu sentiment potolit, de omenească înțelegere îi ajunge. Eroii sînt prezentați, cu un zîmbet indulgent și comprehensiv, simpatiei generale. Și nici acesta cu prea multă stăruință. D. J. Bart

nu e din artiștii care insistă, prin fel de fel de procedee, ca să ne impue cu sila eroul. Există unii autori, care prin formidabilul lor talent ne suprimă cu totul, în timpul lecturii, personalitatea, preferințele, gusturile, ticurile ori obiceiurile noastre intim sufletești. Acumulînd trăsături puternice ori bogate, reduc sensibilitatea noastră la o pasivitate definitivă, gata de a primi orice suggestie. Cît îi cetim, nu putem spune că îi iubim. Mai degrabă îi suportăm. Dar odată scăpați de vraja lor insistentă, imperialistă, ne desrobim cu indignare. Citeodată le păstrăm chiar rancună, pentru a ne fi terorizat, pentru a ne fi redus la umilința unui sclav docil. Cu d. J. Bart e altfel. Din contra fiecăruia i se lasă deplina libertate de asentiment ori de alegere. Arta sa e discretă. Nu ne silueşte insinuîndu-ne prin inconștiente pledoarii artistice, situațiile ori oamenii cum îi vede d-sa.

In lectura cărților d-lui J. Bart, fiecare se mișcă în voe, alege ce-i place, fără constringere. De aici rezultă o plăcere, foarte analoagă cu aceia a conversației cu un om politicos, rafinat, delicat. Amintirea care-ți rămîne e amabilă și nevoia de a relua lectura veșnic proaspătă.

Mihai Ralea

* * *

N. Bănescu, *Viața și opera lui Daniel (Dimitrie) Philippide* (Anuarul Institutului de Istorie națională, II, 1923), București, 1924.

Lucrările lui Dimitrie Philippide, închinate Istoriei și Geografiei țărilor romînești și apărute în 1816 la Leipzig, au atras încă demult atenția cercetătorilor noștri. Astfel la 1886, Constantin Erbiceanu în „Revista Teologică" IV, 10 subt titlul „Fragment pentru istoria națională (Filipid Dimitrie, Istoria Romînilor, pag. 520)" încearcă să ne dee o caracterizare a operei cărturarului grec. Articolul acesta era mai mult un îndemn pentru cercetarea mai de aproape a știrilor, care privesc în special lămurirea unor probleme din trecutul nostru. „Studiul" lui Gh. Erbiceanu, tipărit în „Arhiva", III, (1892, pp. 608—625) cu toatecă nu aduce nimic nou, totuși are valoare fiindcă l-a determinat pe d. A. Philippide să scrie o „Notiță biografică și bibliografică asupra lui Dimitrie Philippide", care nu este „bunul său după mamă", cum greșit a înțeles d. Bănescu, ci după cum însuși d. Philippide ne spune: „unchiul după frate al bunului meu" („Arhiva", Iași, IV, 1893, pp. 162—167).

In revista „Biserica ortodoxă romînă", Const. Erbiceanu reia cercetarea datelor cuprinse în „Istoria Romîniei". Dăm lista completă a studiilor lui Erbiceanu, de oarece,—chiar după apariția articolului din Anuarul Inst. de Istorie,—ele rămîn singurele locuri, de unde putem culege cîteva informații despre lucrarea lui Philippide: „Istoria veche a Romînilor dela Traian până la al II-lea descălecat, cum și existența Romînilor în permanență în Dacia traiană, de D. Filippide la 1816, în limba greacă", „Bis. ort. rom.", XXVII, (1903—4), pp. 964—976; „Biserica la Romînii vechi", Ibidem, pp. 1085—1096; „Cîteva cuvinte despre Filipid", Ibidem, 1096—1100; „Despre Romîni, din scrierea lui Daniil Filipid (Istoria și Geografia Romînilor)" XXX (1906—7) pp. 922—9 și 967—980.

Pentru stabilirea exactă a datelor biografice d. Bănescu utilizează—în afară de articolul pomenit al d-lui A. Philippide,—mai ales lucrările lui Papadopulos-Vreios, un studiu a lui Miliarakis, publicat în 1885 în revista „Ἑστία" și Iken „Sammlung von Briefen eines geborenen Griechen über Staatwesen, Lit. u. Dichtkunst des neuren Griechenlands", Leipzig, 1825.

D. A. Philippide, stabilește anul 1770, ca dată a nașterii lui Dimitrie. D. Bănescu crede că „trebue pusă cu cîțiva ani mai de vreme", fără ca să ne indice izvorul biografic, pe care se întemeiază. Dupăce

cîștigă primele cunoștințe elementare, Dimitrie se călugărește, luîndu-și numele de Daniel. Pleacă mai întăiu în Italia, unde se afla mai dinainte Constanda, prietinul și ruda sa.

In 1790 Philippide se afla la Paris „pămîntul făgăduinții filozofilor". In anul următor apare la Viena „Geografia modernă" alcătuită de dînsul împreună cu Constanda. Cartea aceasta a fost scrisă „sau măcar începută la București" unde Philippide vine împreună cu Constanda, care fusese chemat după moartea lui Neofit Cavsocalivitul să ocupe catedra rămasă vacantă (înainte de 1790). La 1790 Constanda pleacă pentru studii la Viena, unde apare „Geografia modernă". D. Bănescu nu crede întemeiată afirmația lui Rizo Nerulos că autorii, după moartea lui Potemkin, se retrag desamăgiți, din țara Romînească, pentru a se închina, în patria lor școlii, ci crede: — după Iken, — că dînșii „își deteră multe silinți la Viena" (o. c II, 81) pentru alcătuirea lucrării. „Celace pare mai probabil e prin urmare, că, întîlnindu-se la București, unde au plănuit și, poate, compus în parte lucrarea, au venit împreună la Viena, unde au tipărit-o" (N Bănescu p. 123). In 1796 aflăm pe Philippide la Chur, pe Rin, de unde trece în Italia. Țările vizitate dela despărțirea de Constanda, au fost: Franța, Elveția, Germania, Olanda și Italia. In 1801 îl găsim în Moldova (Miliarakis), la Iași. Face, doi ani mai tîrziu, o nouă călătorie la Viena, unde tipărește traducerea „Astronomiei" lui Lalande. Reintors în Moldova, a făcut dese călătorii astfel că „a văzut aproape toate tîrgurile"; știrile culese le-a utilizat cu mult folos pentru noi în „Geografia Romîniei". După o scurtă ședere în București, Dimitrie va fi trecut din nou hotarul pentru a-și tipări în 1816 la Leipzig, cele două lucrări, închinate istoriei și geografiei neamului nostru.

Il găsim o bucată de vreme iarăși în Moldova, unde se așezase ruda sa Niculae Philippide. Revoluția eteristă îl surprinde în țările noastre; Dimitrie a rămas însă departe de mișcare. Pleacă din nou în Apus și se reîntoarce în Moldova după cîțiva ani. D. A. Philippide în „Notița biografică" pomenită pune data morții lui Dimitrie la 9 Noemvre 1832, în Bălți, la o mănăstire unde se retrăsese ca egumen. D. Bănescu citează pe Miliarakis, care spune că a murit în Basarabia la 1833 „după cum se însemnă în Chronologia lui Chiriac Melirrhytos",—admite totuși ca exactă data, care rezultă dintr-un pasagiu al cărții lui Rizo Nerulos, și care este anterioară lui 1826.

După ce stabilește datele biografice, d. N. Bănescu caracterizează personalitatea lui Dimitrie Philippide, întemeindu-se pe izvoarele citate și pe lucrările alcătuite cu Constanda. Era un spirit multilateral, cu o cultură enciclopedică, care l-a făcut „să amestece uneori lucrurile, să se abată adesea în lungi digresiuni dela subiect. Aceasta îl îndemna ca, alături de meticuloase cercetări asupra trecutului, de o bogată operă de traduceri, care puneau la îndemînă școlii grecești în prefacere rezultatele științii contemporane, să aibe încă vreme a se ocupa cu toată seriozitatea de problema unui instrument de înțelegere universală, fiind astfel, cu „Pasigrafia" sa, precursorul încercărilor sterile ale Esperantiștilor dela noi" (p. 129). — Philippide a fost un „partizan militant" al limbii populare. Aceleași păreri le avea și Grigore Constanda. „Ei recomandă stăruitor studiul metodic al limbii grăite, ca cel mai sigur mijloc al înălțării poporului". In „Epilogul" la „Geografia Romîniei" Dimitrie Philippide își expune o parte din ideile sale despre limbă și răspunde acelor „maniaci", care țin la lucrurile vechi, numai pentrucă sînt vechi (Philippide îi numește „foarte puțin mintoși", cu adevărat niște „umbre mișcătoare").

Lucrările lui Philippide sînt în număr de zece, unele tipărite, altele manuscrise. O parte sînt traduceri, destinate a servi în școlile grecești, altă parte sînt lucrări originale, printre care și acele în care se ocupă de neamul nostru. D. Bănescu dă lista acestor lucrări, pe care o reproducem: 1 *Geografia Modernă*, în colaborare cu Gr. Constanda, închinată lui Potemkin, generalul rus, un pretins partizan al cauzei grecești. Cuprinde descrierea Greciei, Turciei, Italiei, Spaniei, Portugaliei și Franței. O „analiză" a lucrării a dat Martin-Leacke (Researches in Greece): 2) *Traducerea Logicei lui Condillac*. In adaos cuprinde un discurs asupra școlilor. Conținutul este străin d-lui Bănescu, fiindcă n'a găsit nici un exemplar în bibliotecile noastre; 3) *Astronomia lui Lalande*—traducere închinată lui Alex. Const. Moruzi. In introducere, autorul „se ocupă iarăși de chestia limbii"; 4) *Istoria Romîniei*. Pentru cunoașterea conținutului atît de important al acestei lucrări, d. Bănescu ne trimite la diferitele recenzii publicate în revista „Biserica ortodoxă romînă" de C. Erbiceanu. Am fi dorit ca d. Bănescu să cerceteze personal „Istoria Romîniei", chiar dacă ar fi fost nevoit prin aceasta să repete unele lucruri spuse de Erbiceanu. „Bis. ort. rom." este revista care nu poate fi la îndemîna oricui, iar puținele exemplare din „*Istoria Romînă*" aflate la „mai multe biblioteci" și la „cîțiva particulari" nu pot fi utilizate de cei mulți, din cauza limbii în care e scrisă lucrarea lui Philippide Lipsa aceasta constitue un mare defect al monografiei d-lui Bănescu. 5 *Geografia Romîniei*, operă care a atras în special pe autorul studiului de față, dîndu-ne o recenzie asupra ei, la sfîrșitul lucrării; 6) *Incercare a unei analize a gîndirii, deosebită de cele de pănă acum*. Un exemplar se află în biblioteca Academiei și a fost cercetat de d. Bănescu. „Opera e închinată „iubitorului de știință" și are drept *Motto* o frază din Plato și una a autorului însuși, unde se afirmă puterea rațiunii față de empirism, ideia de temelie a construcției sale bizare". „Autorul crede nimerit că învățații să se folosească de aceiași limbă între dînșii"... „Și astfel, avînd să oprească procesul firesc al schimbării graiului după legile sale, Philippide proclamă „adevărul" că singură „limba științifică" poate rămîne totdeauna aceiași, cași spiritul ei creator, cea „empirică" fiind supusă necontenitelor oscilații ale inovației. Inovația aceasta după d. Bănescu nu aparține lui Philippide, fiindcă se găsește în Occident pentru prima dată în cartea unui ofițer german, apărută și în ediție franceză; 7 *Istoria lui Trogus-Pompeius*, tradusă în neo-greacă. Lipsca. 1817 (titlul e luat dela Papadopulos-Vretos); 8) *Traducerea lui Florus* e amintită încă din 1916 de d. N. Iorga („Ceva mai mult despre viața noastră culturală și literară în secolul al XVIII-lea", An. Acad. Rom. seria II, ist., tom. XXXVIII) care ne dă și cîteva considerații asupra personalității lui D. Philippide. Traducătorul se iscălește, cași aiurea: „*autorul Filologicului Romîniei*"; 9) *Traducerea „Filozofiei naturale"* a lui Brisson, manuscris; 10) *O „Enciclopedie"*, în 12 vol., în 4°, manuscris.

„Iacovaky Rizo Nerulos atribue lui Philippide și traducerea *Chimiei lui Fourcroy* (Philosophie chimique), pe care însă n'o aflăm amintită subt numele său, în nici unul din bibliografi. Poate că a fost la mijloc o confuzie, căci opera lui Fourcroy a fost în realitate tradusă de Teodosie Iliadi, fiul doctorului Manasse", tipărită în 1802, la Viena.

D. Bănescu se oprește mai mult asupra „Geografiei Romîniei", dîndu-ne o analiză a lucrării. Interesul,—nepriceput pe atunci,—pe care îl avea Philippide pentru țările noastre, a determinat atacuri violente din partea patrioților greci. Atitudinea aceasta a conaționalilor săi a fost cauza poate, pentru care Philippide nu a mai dat la iveală volumul al doilea al operei sale. „Geografia" constituia partea a doua a operei mari, intitulată „Istoria Romîniei". Lucrarea întreagă trebuia să apară în două volume. Naționalismul exagerat, străin cu totul de preocupările științifice, a întrerupt munca rodnică a eruditului grec.

Opera lui Philippide, cu cele două caracteristici ale ei: dragostea pentru obiectul cercetat și conștiinciozitatea în lămurirea problemelor istorice, constitue un adevărat anahronism într'o epocă, în care predominau cu totul alte preocupări. O recunoștință cam tîrzie pentru întreagă această activitate ar fi traducerea *Istoriei* și *Geografiei Romîniei*. Pănă atunci, „monografia" d-lui Bănescu rămîne și ea un îndemn pentru viitor.

Gr. Gr. Scorpan

* * *

Victor Slăvescu, *Istoricul Băncii Naţionale a Romîniei* (1880 – 1924). 3¹3 pagini, Ed. „Cultura Naţională", Bucureşti.

Activitatea economică a unei ţări nu trebue privită ca un act prezent izolat, ci trebue cercetată şi în trecutul ei, întrucît e solidară cu activitatea economică precedentă, care poartă în ea odată cunoaşterea erorilor comise, indicaţia politicii de mîne şi cunoştinţele celei de eri.

Lipsa de monografii cu ajutorul cărora să se poată trece mai tîrziu la o lucrare de ansamblu, este primul obstacol pe care-l întîmpină cercetătorul vieţii economice romîneşti. Cele cîteva lucrări apărute sînt prea puţine şi disparate, pentru a se putea proceda la o lucrare de sinteză a activităţii economiei romîneşti.

De aceia iniţiativa luată de d. Slăvescu de a studia chestia creditului privat, ne pare o contribuţie reală din cele mai meritorii şi o adevărată operă ştiinţifică.

Activitatea d-lui Slăvescu, ca Director al uneia din cele mai mari instituţii de credit, precum şi cultura d-sale ştiinţifică, i-au permis a începe cu succes încă dinainte de războiu studiul creditului privat prin două monografii: „Marile Bănci comerciale" (1915) şi „Băncile comerciale mijlocii" (1916). După războiu, d. Slăvescu a continuat studiul d-sale prin trei importante lucrări „Probleme de politică de bancă" (1919), „Marea finanţă în timp de războiu" (1920), „Organizarea de credit a Romîniei" (1922), afară de numeroasele studii publicate în „Arhiva pentru Reforma Socială" şi „Buletinul Institutului Economic".

Fidel cercetărilor în domeniul creditului privat, d. Slăvescu, în recenta d-sale lucrare „Istoricul Băncii Naţionale", analizează şi studiază activitatea Institutului de emisiune, a cărei politică a ajutat în mod real dezvoltarea instituţiilor private de credit.

Sarcina ce şi-a asumat-o d. Slăvescu de a cerceta chestia Băncii Naţionale nu e din cele mai uşoare, dat fiind criticile numeroase, cîteodată justificate, cîteodată pornite din pasiunea luptelor politice ce se dădeau în jurul Institutului de emisiune. A şti să priveşti evenimentele cu toată obiectivitatea, fără a fi influenţat nici de criticile aduse, nici de elogiile ce se ridicau Băncii de emisiune, nu e o întreprindere uşoară mai ales cînd aceste evenimente nu ne depărtează încă suficient pentru a pierde din detaliile reliefului şi a ne înfăţişa numai perspectivele mari.

Banca Naţională a Romîniei a făcut obiectul cîtorva lucrări ca acea a d-lui Cercel (Die Nationalbank von Rumänien 1908) sau a d-lui Minet (La Banque Nationale de Roumanie, 1912) iar în timpul din urmă d. G. Caramfil a publicat o foarte interesantă lucrare „La Banque Nationale de Roumanie depuis ses origines jusqu' à nos jours", (Paris, 1922).

Lucrarea de faţă a d-lui Slăvescu e concepută într'un cadru cu mult mai mare decît primele 2 lucrări mai sus citate, care nu aveau de altfel să se ocupe de perioada războiului, în plus autorul caută să ne pună mereu în atmosfera epocii pe care o studiază, pentru a releva mai bine evenimentele ce au determinat adoptarea măsurilor luate, sau absenţa lor.

E greu de rezumat în cazul unei recenzii voluminoasa şi importanta lucrare a d-lui Slăvescu, care a reuşit, cu toată ariditatea subiectului, să ştie să concentreze atenţia cetitorului pentru a-l urmări cu interes chiar prin numeroasele tablouri de cifre pe care d. Slăvescu le aranjează cu multă îndemînare pentru a pune în relief caracteristicele pe care autorul voeşte să le degajeze.

Ne vom mărgini numai a indica, că lucrarea d-lui Slăvescu debutează prin a ne arăta politica monetară a Romîniei dela 1867 încoace,

de cînd în adevăr se poate vorbi la noi, de introducerea unui sistem monetar.

D. Slăvescu ne arată, în mijlocul greutăţilor monetare din acea epocă, primele începuturi de bancă, precum şi încercările ce se făceau pentru înfiinţarea unei bănci de emisiune. Autorul studiază şi analizează legea din 17 April 1880 care crează Banca Naţională a Romîniei, prevederile legii, şi discuţiile din Parlament.

D. Slăvescu împarte apoi activitatea Băncii Naţionale în cinci perioade după împrejurările în care Institutul de emisiune a fost silit să lucreze, şi pentru a releva mai bine caracteristicele fiecărei perioade, rolul şi politica adoptată de Banca Naţională.

Autorul distinge:

I). Epoca dela 1880 – 1890, dela înfiinţarea Băncii de emisiune până la introducerea etalonului de aur.

II). Epoca dela 1890 – 1901, cînd Statul retrăgîndu-şi capitalul social, Banca de emisiune devine o bancă particulară.

III). Epoca dela 1901 – 1914, adică până la declararea războiului mondial.

IV). Epoca dela 1914 – 1918, epoca războiului.

V). Epoca dela 1918 – 1924, epoca refacerii.

D. Slăvescu, arată printr'o minuţioasă analiză ilustrată cu ajutorul cifrelor, rolul Băncii Naţionale în ajutorarea creditului privat, politica Institutului de emisiune în vremea de mari crize, schimbarea politicii în 1914 cînd eforturile Băncii se concentrează pentru a ajuta Statul, rolul ei în susţinerea războiului, a unificării monetare şi a refacerii economice.

In fiecare din aceste perioade, d. Slăvescu studiază evoluţia stocului metalic, a portofoliului, a lombardului, a operaţiilor de trate şi remize, a împrumuturilor acordate Statului.

Toată analiza autorului e condusă cu multă îndemînare către concluziile pe care le degajează şi pe care le pune în cadrul evenimentelor şi politicii economice şi financiare a Statului.

Lucrarea d-lui Slăvescu, atît prin documentarea ei cît şi prin analiza şi concluziile autorului, constitue una din cele mai importante lucrări din domeniul economiei naţionale şi o reală contribuţie la cunoaşterea activităţii Institutului nostru de emisiune.

Savel Rădulescu

* * *

St. Antim, *Concepţia economică a Dreptului*, „Cultura Naţională", Bucureşti.

Autorul fără să fie un adept direct al concepţiei materialiste a istoriei, înclină către un economism sociologic, către o explicare a faptelor sociale subt prizma faptelor economice. Pentru d. Antim, Dreptul are ca funcţie specială să garanteze producţia. In antichitate cînd capitalul era slab, el îl proteja. Azi cînd capitalul s'a întărit, Dreptul, prin reformele sociale protejează munca. Inarmat cu această idee, autorul face o istorie a dependenţei Dreptului de Economie, din lumea greco-romană până astăzi. Intreprinderea astfel concepută e uriaşă. O astfel de lucrare redusă în spaţiul a două sute pagini nu poate fi decît o superficială intenţie de verificare a unei idei a priori. Şi încă cu prea puţine fapte, fiindcă informaţia e incompletă. Ea se reduce doar la manualele clasice. Pentru istoria juridică economică a antichităţii lipseşte de pildă Ed. Meyer, Glotz ori Pöhlman. Pentru evul mediu nu găsim decît pe Fustel de Coulanges (cu drept cuvînt reînoit de Dopsch). Lipseşte însă Vinogradoff, Below, Esmein, Inama Sternegg etc. Pentru timpurile moderne informaţia e şi mai incompletă.

Plecînd dela o definiție preconcepută, însăși metoda d-lui St. Antim e viciată. Se poate ca Dreptul să fie exprimarea unor realități economice. Lucrul e probabil mai ales astăzi, cînd relațiile economice tind să primeze în viața socială. Dar e greu de știut dacă Dreptul e o expresie a Economiei sau invers. Economia politică la rîndul ei, și ea, presupune o ordine juridică dată. Ea se sprijină pe un cod. E reglementată într'un anumit fel. Face parte, ca tranzacție, dintre actele licite. Așa dar Dreptul poate fi anterior Economiei. R. Stammler a arătat că aceste două funcții sociale sînt două fețe ale aceleiași realități. Atunci dece subordonarea Dreptului la Economie? Dealtfel, dacă d. St. Antim ar fi studiat faptele mai de aproape ar fi putut vedea că Dreptul e o expresie și a religiei (mai ales în societățile primitive) și a stărilor de moravuri, de opinii etc.. Așa dar el exprimă mai mult decît simpla garantare a producției.

Sociologia contemporană recunoaște cu evidență legea interdependenței factorilor sociali. Prin urmare nu poate fi vorba de o ierarhie, de o dominație a unei singure funcții în dauna celorlalte. O schimbare într'o serie de fapte sociale e suferită de toate celelalte. Eroarea marxismului care dădea preponderanță în societatea funcțiilor economice, trebue înlăturată cu ajutorul faptelor în adevăr științifice pe care le avem azi. Lucrarea de față însă nu ajută de loc la aceasta, dar nici nu ferește economismul de obiecțiile de mai sus.

M. R.

* * *

Charles Maurras, *Viitorul Inteligență,* tradus de T. Vianu („Cartea Vremii", colecție îngrijită de N. Crainic).

Charles Maurras, pe care ni-l redă în romînește cu multă pricepere d. T. Vianu, e una din figurile cele mai influente, și în același timp din cele mai reprezentative ale culturii franceze contemporane. Ca la mulți intelectuali actuali unitatea sa sufletească, extrem de complexă e compusă din elemente firește eterogene. Maurras e un reacționar. Filozofia lui socială pleacă de departe: neagă însăși realitatea progresului. El susține în Franța aspirațiile extremei drepte, teoretizează veleitățile de guvernare ale regalismului legitimist. Firește e și catolic, dar numai adept al ordinei sociale a bisericii, a însemnătății politice pe care o are catolicismul și alianța sa cu vechiul regim. Altfel e ateu, fiindcă modelul inspirației sale e antichitatea greco-latină. In minunatele sale însemnări de călătorie „Anthinea", dela Florența la Atena, ne-a povestit toate vicisitudinile sufletești ale unei convertiri artistice la păginismul antic.

Franța e pentru el, succesoarea directă și reprezentanta responsabilă a spiritului elen. Cine se apropie de antichitate poate fi considerat ca autentic francez. Secolul XVII a exprimat de minune acest spirit. După aceia o serie de influențe străine caracterului specific francez i-au alterat puritatea. Deosebit de funestă a fost influențele a ceiace numește Maurras „les trois R: réforme, revolution, romantisme". Minarea spiritului francez a început cu Calvin, a continuat cu principiile dela 1789, înfine a culminat cu introducerea mentalității prin excelență germană, care e romantismul.

Toate acestea, Maurras le consideră ca mesagii ale lumii germane, indigerabile pentru Francezi, trimise să altereze sau să dizolve seninătatea culturii franceze. E natural astfel ca toți marii scriitori francezi care nu reprezintă raționalismul și clasicismul latin să fie considerați de Maurras ca înstrăinați dacă nu ca trădători. Printre alții, Rousseau, Hugo, Zola, Bergson. O stimă specială se cuvine lui Auguste

Comte, teoreticianul pozitivismului, doctrină clară, realistă, plină de bun simțul rasei latine. Omagiul suprem trebue adus astfel inteligenței și doctrinei filozofice care o reprezintă: raționalismul. Condus de inteligență și încadrat de trecut, care singur e fecund fiindcă e experimentat, individul nu-și mai simte pașii șovăitori, ci, cu caracterul oțelit poate păși drept înainte pe calea destinului său. Patria cu vechile ei tradiții: regalitate, regim corporativ, (la nevoe exprimat în „états generaux"), continuitate politică (opusă inconherenței succesive a regimului republican), toate acestea sînt salvarea.

Paginile redate în romînește sînt din cele mai viguroase. Maurras e un poet, un minuitor neîntrecut al frazei și un dialectician de mîna întâiu.

Toate aceste talente le-a pus la dispoziția naționalismului integral francez. Cum spune și d. T. Vianu, în interesanta introducere cu care însoțește traducerea, fără a fi adeptul ideilor reacționare ale lui Maurras, complexitatea acestei figuri de veritabil cărturar, și talentul său rafinat, îți impun.

D. T. Vianu, care e nu numai un talentat publicist dar și un intelectual comprehensiv, a redat în romînește aceste pagini, aproape de coloritul lor original.

M. R.

* * *

L. Bréhier, „*L'art byzantin*", Paris, 1924, 206 pg..

In colecția „les patries de l'art" a lui Henri Laurens, care amintește de „Ars Una" sau „les villes d'art célèbres", se editează succesiate monografii lucrate de specialiști chemați, în felul marilor dicționare, ca Encyclopedia „anonimă" sau al lui Daremberg și Saglio, dar mai largi și atractive. Cea mai nouă istorie a artei bizantine, apărută în Octombre trecut, se datorește profesorului din provinciala universitate dela Clermont-Ferrand, Louis Bréhier, unul din corifeii bizantiniștii ai Franței, alături de Diehl și Millet. După vechiul manual—deși apărut în 1910—al lui Charles Diehl, istoria artei bizantine primește înoiri interesante chiar subt forma rezumativă a lucrării „pentru toți" dată de Bréhier, în ce privește mai ales caracterizările și aspectele generale ale acestei arte, care ne interesează direct. După cinstea congresului întâiu pe care bizantinologii lumii ne-au făcut-o ținîndu-l la București, s'ar cuveni să răspundem prin mai multă atenție față de studiile istoriei, culturii și artei bizantine, cu care doar avem atîtea contingențe. O singură catedră de bizantinologie la Facultatea din București deținută cu pricepere de d. Russo; un bun cunoscător al artei bizantine, d. Tafrali la Iași, dar fără catedră specială; pregătiți în aceiași materie d. Bănescu la Cluj și V. Grecu la Cernăuți; și mulți alții încă grupați pe lîngă profesorii amintiți la „Comisiunea Monumentelor Istorice". Totuși, o singură catedră pentru filologie bizantină și nici una pentru istoria sau arta bizantină, care a stăpînit izvoarele culturii tuturor neamurilor est-europene, între care ne numărăm și noi. E o lipsă mare de aceia ne-am crezut îndreptățiți s'o amintim în digresia cu ocazia unei recenzii,—cași lipsa unui manual de istorie a artei bizantine în romînește, pentru care, sigur, nu se găsesc editori.

Până la mijlocul veacului trecut o părere greșită ținuse arta bizantină în formele schematice, imuabile și ireale, cu care pare că și ochiul nostru era deprins judecînd după frescele slabe din bisericile romînești. Era o greșală. Studiile făcute de-o jumătate veac încoace la Constantinopol, Salonic, în Grecia la Mistra și Athos, în Asia Mică—„o țară nouă a artei" după cercetările lui Strzygowski,—în Syria, Egipt, Armenia și Georgia spre est, în țările balcanice chiar la noi sau în

Rusia, au demonstrat varietatea tipurilor arhitectonice și iconografice, care străbate arta bizantină cu caractere distincte în timp și spațiu. Nu forme hieratice, ci curente, școli și epoci consecutive, care pledează pentru arta ce rămîne singura manifestare plastică a bisericii ortodoxe—dela Tigru la Cartagena și Ravenna, dela Justinian pănăla Brîncoveanu al nostru. Din îmbinarea tradiției orientale căreia îi place exagerarea supraomenească, de unde bolta specifică artei bizantine, cu amintirea helenistică, de unde gustul pentru simetrie și claritatea liniilor, și cea romană, cu spiritul magnificenții, a rezultat această nouă artă, străbătută de un snobism perpetuu: curentul oficial conservator și cel popular, viu, dramatic și evolutiv. Marile epoci ale artei bizantine sînt cinci: prejustiniană cu monumentele neprecise ale veacurilor IV și V epoca lui Justinian cu Sf. Sofia—cea mai strălucită încununare a artei orientale;—prigoana iconoclaștilor care reînvie păginismul clasic și introduce un nou spirit viu prin satirele călugărilor lagăriți; a doua epocă de aur din vremea Macedonicilor cu palatul imperial dela Blacherne și frumoase biserici în provincii—să amintim mozaicurile dela St. Luca din Focida și Dafin—și ultima strălucire, în care centrele dela Uistra, Salonic, Trebizonda au prioritatea; însfîrșit Athosul face puntea de legătură cu vremurile moderne.

Este o artă imperială, pusă în serviciul potentaților politici; religioasă, mozaicurile și frescele sînt Biblii deschise oricui. Erudiția curentului profan, exprimată în miniaturile aristocratice, se continuă paralel cu misticismul călugărilor, ale căror manuscrise zugrăvite au dat la iveală teatrul religios bizantin înaintea misterelor Apusului medieval. D. Bréhier, care uită să pomenească de ctitorii romîni la Athos—mai recent vezi lucrarea noastră „Bizantinismul în Romînia".—introduce în manuale pentru întîia oară elementul dramatic și influența clasică păgînă în pictura și sculptura bizantină.

In două capitole largi se studiează amănunțimile procedeelor tehnice ale construcției în bună parte cunoscute de-acum 40 ani din studiul lui A. Choisy „L'art de bâtir chez les Bysantins"—și tehnicele ornamentale, unde se aduc lucruri nouă, mai ales în sculptură, al cărei specialist e d. Bréhier. Meritul arhitecturii bizantine rămîne în crearea basilicei cu cupolă și al planului în cruce, minunată întruchipare de elansări pornind dintr'un masiv central—dacă respingem afirmația lui Strzygovschi că crucea a venit la Bizanț din Armenia. Bisericile actuale s'au pastrat cu puțină culoare bizantină, datorită badijonului turc sau restaurărilor Renașterii în Italia; totuși avem destule date despre sculptură și pictură. In primele veacuri bizantinii sculptează trepanat și'n modelaj; mai apoi, subt influența arabă, se 'ntinde sculptura broderie și 'n deosebi „champlevée"; statuarul redus pănăla timpurie dispariție, pe cînd în Occident relieful predomină la gotic. Artele culorii au luat locul refuzat sculpturii: în primele veacuri, cu resurse mai mari, mozaicurile, mai apoi fresca; dacă primele erau mai strălucitoare, picturile mai bogate în tonalități. Bréhier distinge mai multe școli: mozaicurile dela Ravena din veacurile VI—IX, la Salonic de gust alecsandrin în veacul VI și dela Kahrie-giami în veacul al XIV. Pe timpul Paleologilor iconografia se schimbă, temele pitorești luate din literatura mistică; două școli strălucite: la Uistra cu viile fresce dela Peribleptos și 'n Creta cu discipolii la Athos. De aici elevii veacului XV se duc pănă'n Spania—cretanul Theotocopulos ajunge El Greco la Toledo—și la noi, unde zugrăvesc minunatele fresce dela Domneasca din Argeș. Dacă s'ar fi cunoscut și mai bine podoabele noastre artistice, n'ar fi fost nevoit autorul, cași predecesorii săi în materie, să recurgă în capitolul țesăturilor, la presupusele stofe bizantine din Apus. Incă un prilej de-a stărui pentru răspîndirea în Apus a tezaurelor noastre de artă.

P. Constantinescu-Iași

* * *

R. Poincaré, *Histoire politique*, 4 volume. (Plon, Paris).

Cronica aceasta cuprinde perioada nababă în evenimente, dela alegerea de președinte a d-lui Deschanel în Fevruar 1920 până la demisia d-lui Briand în Ianuar 1922. E o retipărire a articolelor d-lui Poincaré publicate în „Revue des Deux Mondes". Experiența unică a d-lui Poincaré și ca președinte al republicei și în diferitele situații responsabile din Franța, dă o valoare adîncă și dramatică amintirilor d-sale critice, asupra celor mai complicate și mai variate afaceri ale lumii. Principala preocupare a d-lui Poincaré, o constitue lupta efectivă dintre Franța și Germania, asupra gravei probleme a reparațiilor și securității și interpretarea tratatului Versailles.

Politica strictă și demnă urmată de d. Poincaré, dela 1922 la 1924, e numai aplicarea principiilor rigide, ce și le formulează aici, cînd discută conferințele dela Spa, Hythe și Londra. Chestiunile Sileziei superioare, a proviziunilor, tratatului Sèvres și politica aliaților în Orientul apropriat, aventura d'annunziană și diplomația italiană, Europa și Statele-Unite în fața conferinței din Washington, sînt principalele subiecte discutate.

Celace caracterizează lucrarea d-lui Poincaré e stabilitatea și determinarea doctrinelor d-sale, exactitudinea informației, patriotismul rigid—și darul literar al istorisirii.

Al. Bontaș

* * *

Goethe, *Stella, Clavigo, Egmont*, (traducere de Traian Bratu) Ed. „Cultura Națională".

A devenit un loc comun lamentarea că marile noastre case de editură inundă piața cu traduceri ori inutile, ori dăunătoare. Se aleg de obiceiu, deadreptul din literatura neo-realistă franceză romane obscene, în genul lui „La garçonne". Din reputația pornografică a cărții se poate obține, cel puțin, un frumos succes comercial. Alte ori se aleg autori intraductibili în limba noastră,—Anatole France de pildă,—ori alții străini cu totul, alții de o valoare mediocră aleși din literaturi ca cea portugheză ori spaniolă, onorabile desigur, dar nu așa de urgente, într'o țară căreia îi lipsesc în traducere marii titani ai literaturii universale.

Trebue să fim recunoscători d-lui Traian Bratu că s'a gîndit, cu priceperea care i-o dă competența sa, la Goethe și încă la piese care nu sînt din cele mai cunoscute, deci traduse în franțuzește.

Această încercare a d-lui Bratu, ne lasă însă o nostalgie. Cînd vom avea în romînește o onorabilă traducere a lui Faust?

M. Ralea

* * *

Joseph Barthélemy, *Le gouvernement de la France*, Paris, Payot, 1924, 12 fr.

Oricine se interesează de viața politică modernă—și în special orice cercetător al vieții și instituțiilor franceze, va primi bine această excelentă carte, poate cea mai nimerită în formatul ei, dintre lucrările existente cu acest subiect. Intr'un volum compact de ceva mai mult de 200 pagini, într'o tratare clar franceză, avem o privire re-

prezentativă și satisfăcătoare asupra constituției de azi a Franței. Deși d. Barthélemy nu se ocupă cu guvernămîntul local în măsura în care cercetează pe cel central, primul totuși nu e de loc uitat. După capitolele asupra „Principiului democratic" și asupra „Caracterului general al constituției" (cu referință specială la documentele fundamentale din 1875, cele cinci legi care au determinat existența și atribuțiile principalelor organe ale Statului), autorul se ocupă în al treilea, al patrulea și al cincilea capitol cu „Parlamentul" (și felul cum e înfățișat aici senatul—e cît se poate de atractiv). Procedează apoi la explicarea rolului și activității „Președintelui republicei, ale miniștrilor de Stat" și ale relațiilor lor cu Parlamentul. Se ocupă în urmă, într'un al optulea capitol (și care nu e unul din cele mai fericite) cu „Politica străină" și cu rolurile respective al președintelui republicei, al ministerului de afaceri străine, și al parlamentului în controlul acestei politici. Capitolul al nouălea e consacrat „Administrației" intereselor generale și a celor locale; al zecilea „Justiției", al unsprezecelea „Finanțelor" și al doisprezecelea și ultimul,—drepturilor publice.

În fiecare din aceste expuneri este un abundent nutriment pentru gîndire și cunoștinți. În expunere se recunoaște în genere dibăcia unei mîini de maestru. Astfel, chiar la început, „caracterul general al instituțiilor franceze", este admirabil sintetizat în comparație cu o casă mereu adăogită, în care fiecare regim în ultimii o sută și douăzeci de ani și-a lăsat urma; la temelie sistemul social, legal și administrativ al imperiului napoleonian; la ultimul etaj rodul activității democrației parlamentare din 1875. Dar pe cînd fondul de muncă napoleoniană s'a păstrat, detaliile structurii s'au schimbat: în special, multă descentralizare. (D. Barthélemy e vădit în contra exagerării la modă de a vedea în Franța de azi, conservarea absolută, în toate detaliile, a organizației imperialiste). După Napoleon I, fiecare regim a adăogat cîteceva instituțiilor franceze: guvern parlamentar și principii financiare de țară liberă au fost stabilite de Restaurare (1814—15) de monarhia de Iulie a lui Ludovic Filip (1830—48). A doua republică (1848—51) a stabilit definitiv sufragiul universal. A treia republică (între 1871 și 1875) a complectat organizația politică de azi în toate trăsăturile ei principale. Chiar al doilea imperiu lasă ceva în această luptă,—mecanismul electiv și distribuirea autorității între prefect și ministru. Instituțiile franceze deci, seamănă unei vechi case de familie (după chiar expresia autorului) în care fiece generație a introdus cîte o notă nouă, iar nu—dupăcum s'a gîndit adesea—o structură nouă, plănuită cu uniformitate absolută dela pivniță pănă'n mansardă.

Nu e nefiresc ca D. Barthélemy să se ocupe în concluzie (pag. 216—18) cu succesele politice strălucite care de curînd au părut a justifica republica a treia și instituțiile ei. În adevăr, d-sa constată contrast între situația Franței din 1870 la căderea celui de al doilea imperiu, cu situația din vremea din urmă. Instituțiile care au ajutat să se ajungă la astfel de rezultate—se exprimă d-sa cu o oarecare dreptate—merită ceva mai bun decît dispreț. Dar cînd felicitează diplomația republicană în privința „liberării și reconstrucției Europei", în fața unui pangermanism care a încercat să-și realizeze amenințările prin atacul cel mai criminal cunoscut în istorie,—atunci confundă moralul cu materialul, justul cu injustul și repetă—de o manieră ce n'am fi bănuit-o unui publicist de felul d-sale—ideile și limbajul unui șovinism antic și crud.

Al. B.

* * *

Alexandre Ribot, *Lettres à un ami*, Bossard, Paris.

Scrisorile acestea, scrise cu farmec literar, cuprind istoria politicii interne franceze în vremea războiului. Autorul a trăit-o din centrul ei.

Cînd războiul a izbucnit, d. Ribot era ministru de finanțe; în timpul revoluției rusești, a fost ministru de afaceri străine; și curînd după acela,—prim-ministru. E de un intens interes darea de seamă asupra situației generale în Franța în primii trei ani ai războiului. Se aruncă apoi multă lumină asupra complexului evenimentelor politice care condiționau situația militară de pe front.

Schițele și părerile d-lui Ribot asupra marilor politiciani cu care d-sa a venit în contact, ca de pildă cele asupra d-lui Lloyd George, sau asupra colegilor francezi din diferite ministere în care a participat,—sînt impresionante și denotă un deosebit simț de observație psihologică.

Cartea reprezintă un valoros spor documentelor istorice din marele războiu.

Al. B.

* * *

A. Failliate, *L'imperialisme économique*, Colin, Paris.

O privire rapidă dar cuprinzătoare asupra desfășurării ideilor economice în ultima parte a secolului al nouăsprezecelea, punînd în discuție dezvoltarea comerțului liber, reacțiunea protecționistă, industrializarea Europei centrale, creșterea expansiunii coloniale, apariția Statelor-Unite în chestiile internaționale, ciocnirea de interese în orientul îndepărtat și conflictul dintre imperialismul german și cel britanic.

Războiul, care a arătat solidaritatea economică a națiunii a influențat considerabil concepțiile noastre economice. Oricum, încercarea președintelui Wilson de a impune doctrina egalității în contractele de muncă, și de a institui un boicot internațional ca mijloc de a da autoritate deciziilor Societății Națiunilor,—a eșuat.

Acum, calea este între imperialismul economic și internaționalismul economic. Primul are consecințe periculoase și va fi modificat treptat de caracterul cosmopolit al marilor industrii. Ultimul care are suportul și simpatia d-lui Failliate, este totuși imposibil, fără de o pace durabilă între națiuni.

Al. B.

Revista Revistelor

Note asupra caracterului spaniol

Se spune că spaniolul e individualist şi faptul este exact, dar nu din simplă apatie ori tendinţe anarhice, ci pentrucă de cele mai dese ori e o personalitate puternică şi originală. Afară de Rusia, nici-o ţară din Europa nu prezintă o aşa de mare varietate de tipuri morale. O explicaţie a acestui fapt ar fi poate fragmentarea geografică, într'o mulţime de ţinuturi mici, aproape fără comunicaţii între ele şi fiecare individ nu primeşte în formaţia sa morală alte elemente decît cele dobîndite în contact cu viaţa cîmpului, cu natura, cu pămîntul.

In Spania nu există o elită, o uniformitate de formaţie intelectuală; fiecare individ îşi are originalitatea sa ireductibilă. Acest fapt împiedică progresul de a se manifesta în domeniile unde el este condiţionat de cercetări migăloase, de colaborarea mai multor generaţii, sau cel puţin a mai multor persoane. Marasmul intelectual al Spaniei e tocmai inacţiunea celor ce ar trebui să constitue o elită activă. Nu este mişcare, nu este entuziasm pentru nici-un eveniment literar sau ştiinţific pentrucă nu există şefi care să poată grupa în juru-le mulţimea. Până şi în politică, Spania îşi recrutează conducătorii din armată.

Două sînt trăsăturile caracteristice ale Spaniolului: ideia morţii şi ideia frumuseţii feminine. Cea dintâiu este concepţia catolică a morţii, dar acceptată în ultimele sale consecinţi şi perpetuu prezentă; e fondul cugetării zilnice. Ea nu-l face nici epicurian uşuratic şi plat nici un om ce se selectează în tristeţă; îi dă însă liniştea sufletească necesară spre a pune într'un plan just diversele preocupări ce solicită omul. In Spania trăeşte încă un popor ce are alte griji decît banul, ce are vreme să cugete la frumuseţa femeii, la culoarea timpului, la moarte. Spaniolul, privit din afară, pare leneş şi aromit de plăcerile vieţii; de fapt e prea conştient de relativitatea sforţării omeneşti, de ideia că vom dispărea într'o zi şi că opera noastră însăşi nu va dura. Literatura populară, proverbele sînt pline de această convingere a inutilităţii sforţării pămînteşti. E un popor prea artist, are prea mult gust pentru tot ce-i aristocratic şi inutil. Idealul său de viaţă e de a trăi ca un nobil, a nu face nimic din ce crede înjositor.

Eroismul spaniol derivă tot din familiaritate cu ideia morţii; această distrugătoare de energii produce şi faptele mari. Ce însamnă a-şi risca viaţa, pentru cine priveşte dincolo de ea nu numai cu seninătate ci şi cu nădejde. Gustul pentru joc, care este la baza celor mai multe acte eroice, tot din concepţia morţii izvorăşte. Avantajele averii şi gloriei: nu face să-ţi jertfeşti viaţa în ocupaţii josnice; dar să devii bogat printr'o aruncătură de zar, asta merită un moment de atenţie şi chiar oarecare sforţare. Spaniolul e jucător. Şi e în multe feluri: dela jocul în tripouri pânăla aventuroasele expediţii în Mexic şi Peru.

A doua trăsătură e simţul său pasional pentru frumuseţile vieţii şi dintre ele pentru aceia ce o crede mai pură şi mai strălucitoare: frumuseţa femeii. Femeia e cintată de popor în versuri de o drăgălăşie şi suavitate ca nicăieri aiurea; ei i se sacrifică în Spania totul şi mai ales timpul. Iubirea este marea ocupaţie a celor lipsiţi de treburi.

(Jean Baelen. *Mercure de France*, Mart, 1925).

Tinereţea lui Renan

P. Lasserre, care s'a făcut cunoscut cu o celebră teză asupra romantismului, discipol de al lui Ch. Maurras, se ocupă de mulţi ani cu o monumentală monografie asupra lui E. Renan. Din cercetările făcute a publicat mai intâiu, cu ocazia centenarului, un volum ocazional „Renan et nous". Acum publică primele două tomuri din lucrarea mai mare pomenită mai sus şi care se ocupă în special cu „La jeunesse de E. Renan", adică toată perioada dela naşterea lui Renan până în 1848, momentul publicării lui „Avenir de la science". P. Lasserre nu a întrebuinţat numai „Souvenirs d'Enfance et de Jeunesse" în care E. Renan îşi povesteşte o parte din viaţă, dar şi toată corespondenţa lui, inedită nepublicate dela biblioteca naţională din Paris, dosarele şcolare dela seminarele unde marele scriitor a fost elev.

Tinereţea lui Renan e redată astfel, poate pentru prima oară în acest fel, cu o completă documentaţie. Autorul şi-a scris în plus monografia cu entuziasm.

Celace se desprinde din această primă parte e că Renan n'a fost dela început un elev briliant. Mai ales la retorică, a fost dintre cei mai slabi. Profesorii săi nu l-au cunoscut în adevăratul său caracter. Iată aprecierea pe care profesorii săi au consemnat-o la un sfîrşit de an în liceu: „Travail opiniâtre. Esprit naturellement plus solide que brillant. N'ayant pas été cultivé et dès lors trop peu sensible à l'harmonie, il n'a pas obtenu depuis qu'il est dans la maison des resultats aussi heureux que dans une autre".

Iată cum judecau profesorii săi pe acela care mai tîrziu a fost acuzat de frivolitate, exces de strălucire, talent etc..

(André Beaunier, *Revue des Deux Mondes*, Mai).

Dezarmare

Anglia şi Statele-Unite au de gînd să provoace o nouă conferinţă pentru reducerea forţelor navale. După conferinţa care a avut loc la Washington, s'a putut zici că dezarmarea în spiritul anglo-american însamnă dezarmarea altora. Franţa şi Italia au eşit în urma acestei conferinţe reduse la starea de puteri maritime de ultimul ordin, căci deşi Anglia şi America şi-au redus tonajul, ele au impus celorlalte state limite inferioare, aşa că de fapt ele şi-au redus cheltuelile, asigurându-şi totodată şi superioritatea navală.

Desigur că la viitoarea conferinţă se va propune interzicerea de a se întrebuinţa submarine. Utilitatea marinei însă constă nu atît în lupte şi atacuri de coastă, cît în garantarea aprovizionării naţiunii civile şi militare angajată în lupte; şi pentru protecţia transporturilor, sînt de folos tocmai vasele uşoare: torpiloare, crucişătoare şi submarine.

Independenţa şi puterea noastră depinde de puterea de apărare a marinei care depinde la rîndul ei de numărul submarinelor. Va trebui să cerem la conferinţă ori su-

primarea flotelor de războiu, pentru totdeauna, ori în caz contrar, păstrarea submarinelor. A renunța la submarine ar însemna ca soarta noastră, în caz de războiu, — să depindă de stăpânii mărilor Anglia și Statele-Unite.

(Victor Augagneur. *Revue Mondiale*, April).

Pericolul galben

Pe vremea cînd armata japoneză se distinsese în luptele cu Rușii în Manciuria, se născu ideia unui eventual pericol de năvălire a hoardelor galbene peste Europa, disciplinate și conduse de Japonia. Pe atunci această idee era o copilărie, căci Japonia nu dorea decît să fie o mare putere de rangul celor europene, iar China se temea mai mult de vecinii ei războinici.

După războiu, situația s'a schimbat. Japonia hrănește o populație de 60 milioane pe un teritoriu cît Italia, avînd în fiecare an o creștere de peste 800 mii suflete. Teritoriul ei devine neîndestulător pentru atîta lume. O parte din populație trebue să emigreze. Dar Statele-Unite, Australia, Noua Zelandă, au interzis accesul emigranților japonezi. Japonia s'a simțit injuriată și deaceia a devenit apostolul panasiatismului. China și celelalte populații se strîng tot mai mult în jurul ei. Rabindranath Tagore și Chinezul Sun Yat Sen — au vorbit poporului japonez despre idealismul asiatic în opoziție cu materialismul occidental arătîndu-le „necesitatea de a civiliza Europa". Această mișcare, care tinde să solidarizeze o populație de aproape un miliard nu se poate să nu influențeze soarta lumii.

Pericolul unei năvăliri e puțin probabil căci ar fi greu să se organizeze militărește o populație așa de mare ca a Asiei, dar adevărata primejdie stă în mișcarea revoluționară și într'o eventuală concurență economică.

În adevăr, cum s'ar putea menține autoritatea Angliei și Franței odată cu eliberarea Indiei, care este punctul vulnerabil a conglomeratului anglo-saxon, și înglobarea probabilă de către China a coloniilor franceze?

Dar concurența economică e și mai periculoasă. Pentru moment, Statele-Unite, Canada și Australia nu primesc imigranți Japonezi și Chinezi, căci aceștia sînt foarte buni comercianți, se îmbogățesc repede, știu să muncească, constituind un pericol economic mare. Exemplul îl dă Indochina unde bogățiile sînt în mîinile Chinezilor venetici. Dar a opri pătrunderea lor cu forța, la nesfîrșit, e greu.

Dar admițînd că asiaticii rămîn în țările lor, atunci fatal se va industrializa Orientul. Dr. Washie și alte spirite clar văzătoare aspiră să facă din Japonia o nouă Anglie. Și atunci, cînd o industrie mare se va dezvolta în Japonia, alimentată de materiile prime din China, — unde vor fi piețele de desfacere ale Europei? Cînd Asia industrializată nu va mai cumpăra din Europa, va putea aceasta trăi în hotarele ei fără să se asfixieze?

Acesta e adevăratul pericol galben, cel economic, care amenință civilizația occidentală tot așa de grav ca și un războiu militar.

(Lucien Bec. *Le Monde Nouveau*, April).

Organele administrative ale asigurărilor sociale

Asigurările muncitorești iau o dezvoltare tot mai mare cuprinzînd cît mai multe riscuri. În nici o țară însă nu se poate spune că există o bună administrație a asigurării; de multe ori muncitorul bolnav sau infirm renunță la dreptul său din cauza greutății de a-l dobîndi.

Prima confuzie o face însăși legea care nu prevede asigurare contra tuturor riscurilor, nu determină principiul obligator al asigurării (în unele cazuri muncitorii sînt obligați să se asigure, în altele sînt lăsați la voia lor); nu stabilește o indemnizare proporțională gravității riscului; recunoaște nevoile salariatului dar pe ale familiei sale nu, etc..

Pe lîngă confuzia legislativă vine cea administrativă, din cauza prea multor organe care se ocupă cu asigurările.

Acum s'a răspîndit ideia de a se grupa toate ramurile de asigurare, într'un singur organism. Birourile de plasare din fiecare țară se pot adapta pentru orice operații de asigurare. Administrația asigurărilor sociale să fie încredințată unui sistem național de biurouri de plasare, înzestrate cu servicii de asigurare pentru fiecare risc în parte.

Această nouă teorie are dușmani ca orice idee nouă, a cărei realizare practică e îndoelnică.

Există trei tipuri de organisme pentru asigurarea socială: Instituțiile naționale ale statului, societățile încuviințate de stat și companiile de asigurare private. Cele dintâiu au sisteme uneori prea centralizatoare ca în Anglia sau din contra, ca în Germania. Uneori exercită monopol, alteori vin în concurență cu alte organizații. În unele cazuri, asigurarea muncitorilor e obligatorie, în altele facultativă.

Societățile aprobate de stat sînt cele mutuale, sindicatele, corporațiile industriale; toate acestea nu trebue să aibă decît scopul de ajutorare a membrilor lor, al treilea tip urmărește profitul material și are cheltueli administrative foarte mari.

În realitate, o singură instituție poate administra toate ramurile de asigurări sociale, cu două condiții: calculele riscurilor să se facă exact și după statistici, și metodele administrative pentru prinderea simulatorilor să fie eficace pentru orice risc. Experiența arată că statisticile disponibile sînt deajuns și metodele eficace. Acea instituție ar fi serviciul de plasare care pe lîngă că s'ar putea ocupa de toate ramurile asigurărilor sociale cu care se ocupă celelalte trei tipuri, asigură pe muncitori și în caz de șomaj.

Acest sistem unic central ar cuprinde șase servicii:

a) Serviciul statisticei și cercetărilor.

b) Serviciul însărcinat cu studierea măsurilor pentru prevenirea riscurilor.

c) Serviciul însărcinat cu studierea mijloacelor de a reda capacitatea de muncă infirmilor și altor incapabili de a-și cîștiga un salar normal.

d) Serviciul însărcinat să se ocupe de personalul suplimentar, necesar administrației: doctori, farmaciști, juriști.

e) Serviciul însărcinat cu controlul plății prestațiilor, și

f) Serviciul însărcinat cu controlul strîngerii fondurilor și plasamentul rezervelor.

Serviciul asigurărilor sociale va creia biurouri locale de asigurare în toate regiunile țării. Biurouri principale în orașe și sucursale aproape în orice sat. Organele actuale ale serviciului de plasare ar fi un fel de nucleu al noii organizări.

Instituirea sistemului unic de asigurări pornește din dorința de a face să dispară nesiguranța zilei de mîine și mizeria. Realizarea planului este tîrzie, dar posibilă.

(M. Joseph L. Cohen. *Revue Internationale du Travail*, April).

Mişcarea intelectuală în străinătate

LITERATURĂ

Paul Bourget, *Conflits intimes,* Plon, Paris.

Nuvele, în care pasiunile cele mai tari se izbesc de regulele de conduită stabilite. Prima nuvelă, *Le Chapiteau roman* e caracteristică:

Arheologul Belgrand are un copil,—o fată. Ştie, însă, că soţia lui o născuse în urma relaţiilor avute cu prietenul său Césaire Favreuille. Belgrand se desparte de soţie. După cîtva timp aceasta moare. Belgrand ia atunci fata s'o crească. Maria îl iubeşte şi din cauza vieţii împreună şi a amintirilor, Belgrand care nu-i spusese secretul, începe s'o preţuiască ca pe o adevărată fiică.

Mai tîrziu bătrînul Favreuille o întîlneşte din întîmplare; emoţia lui e aşa de mare că fata ghiceşte secretul. Cu toate acestea, ea continuă să-l iubească pe Belgrand mai puternic ca niciodată, înţelegîndu-l. Favreuille care-şi înşelase amicul şi-şi bătuse joc de legătura conjugală, este astfel pedepsit.

Celelalte povestiri sînt la fel de mişcătoare.

Pierre Benoit, *Le puits de Jacob,* Albin Michel, Paris.

Personajele noului roman, caşi întîmplările povestite sînt aproape de realitatea zilnică. E vorba de traiul unei colonii de Evrei sionişti în Palestina. D. Benoit aduce cu această ocazie un belşug de observaţii asupra moravurilor Evreilor sionişti, printre care conduce o întîmplare obişnuită: o cusutoreasă evreică locuind în Paris, devine femee galantă, dar rasa o face să părăsească profesia şi să plece în colonia „Fîntîna lui Iacob" în Palestina. Acolo are un bărbat urît şi bolnav. După cîtva timp, cînd din întîmplare se întoarce la Paris, îşi reia vechea profesie. Se pare că romancierul vrea să arate că visurile sioniştilor sînt irealizabile.

Louis Jean Finot, *Le héros voluptueux,* Ed. Fasquelle, Paris.

Daniel Peret a luptat eroic patru ani în războiu scăpînd din toate primejdiile. Credea că gloria de a fi fost erou îl va răsplăti în vremea de pace pe care a dorit-o.

Dar împrejurările sociale şi economice au schimbat lumea şi au făcut-o mercantilă şi speculantă. Eroul nu se poate adapta acestei vieţi uşuratice şi grăbite.

Daniel Peret este tipul multor demobilizaţi care nu se pot adapta condiţiilor sociale post-belice—şi în scepticismul lor amar, nici nu se mai pot revolta.

Abel Hermant, *Le Bourgeois,* Hachette, Paris.

O carte scrisă cu spirit şi pe alocuri cu ironie, în care autorul caută să facă un portret fidel al *burghezului.* Îl defineşte, vorbind şi de înaintaşii lui, îi arată calităţile care se vădesc adesea printre defectele şi acţiunile lui ridicole. Îl analizează mai ales virtutea care constă într'un fel de echilibru, insistînd asupra forţei banului şi snobismului.

Pierre Mac Orlan, *Les pirates de l'avenue du Rhum,* Ed. du Sagittaire, Paris.

Autorul înfăţişează viaţa aventuroasă a contrabandiştilor de alcool în Statele-Unite, unde de curînd s'au interzis băuturile alcoolice. În paginile scrise cu umor se vede că oamenii aceştia sînt de o îndrăzneală mare, cruzi şi şireţi şi adesea scapă de vigilenţa autorităţilor.

Thomas Raucat, *L'honorable partie de campagne,* Nouvelle Revue Française, Paris.

Un european plănuise să seducă o tînără japoneză de condiţie umilă. Burghezii din Tokio fac enorme sforţări să-l împiedice să nu se compromită. Cu acest prilej romancierul povesteşte cu deamănuntul scene caracteristice din obiceiurile şi moravurile orientale.

Colette, *Aventures quotidiennes,* Flammarion, Paris.

O culegere de cronici. Bucăţi scurte, cu subiecte variate. E vorba de paseri, de asasini, de copii, de cinematograf, de frumuseţea femeii şi a florilor, despre caracatiţă etc..

Roger Sorg, *Cassandre ou le secret de Ronsard,* Payot, Paris.

D. Sorg descopere lucruri nouă în viaţa lui Ronsard: Poetul a iubit cu adevărul o singură femee, pe Cassandre Salviati. Toate poeziile, chiar cele pentru Helena ori Maria—sînt scrise tot de dragul Cassandrei. Pentru dovedirea acestei descoperiri, autorul aduce probe ingenioase şi numeroase; de asemenea corijează multe date până acum inexacte.

Nicolas Ségur, *Conversations avec Anatole France ou les mélancolies de l'intelligence,* Paris.

D. Segur a avut convorbiri lungi cu Anatole France, în vremea maturităţii talentului şi inteligenţei acestuia. Îl arată vorbind despre Renan, despre Jaurès, despre glorie, despre voluptate, dezvăluind astfel multe şi variate gînduri ale marelui dispărut. France rămîne acelaşi suflet sceptic şi ironic, impregnat de clasicism.

L. Dugas, *Les timides dans la littérature et l'art,* Alcan, Paris.

Un studiu asupra diferitelor aspecte ale timidităţii la moralişti, filozofi şi oratori. S'ar putea spune că lucrarea d-lui Dugas e o antologie a timidităţii. Unele portrete, ca de pildă al lui Amiel, sînt remarcabile.

Critica literară va trebui să studieze autorii şi din punctul de vedere al timidităţii lor.

POEME

Josephin Milbauer, *Fer et acier,* Picart, Paris.

Un volum de poezii în care autorul cîntă maşina cu oţelura ei metalică şi ordonată care funcţionează ca un organism viu. Pentru d-sa maşina are parcă o valoare absolută şi în afară de mintea omului care a creat-o.

ISTORIE

Marcel Marion, *Dictionnaire des institutions de la France aux XVII-ème et XVIII-ème siècle,* Picard, Paris.

O serie de articole aşezate după alfabet în care se rezumă evenimentele guvernării şi administraţiei franceze pe vremea monarhiei Burbonilor. E o istorie pe scurt care cuprinde rezultatele precise ale unor cercetări făcute cu metodă şi erudiţie.

Emille Le Gallo, *Les Cent Jours,* essai sur l'histoire de la France depuis le retour de l'île Elbe jusqu'à la nouvelle de Waterloo, Alcan, Paris.

Cele o sută de zile dela întoarcerea lui Napoleon din insula Elba şi până la căderea lui, au fost o perioadă de frămîntare neobişnuită pentru toate clasele sociale.

Se studiază în această carte mentalitatea ofițerilor și soldaților, administrația prefecților, acțiunea clerului catolic, dezvoltarea Federațiilor patriotice, actul adițional, rolurile lui Fouché, Benjamin Constant, La Fayette, Lamarque, cu multe documente etc. etc..

Se studiază și problemele economice și chestia bunurilor naționale în 1814 și 1815. Volumul se închee cu un index de nume și locuri.

ȘTIINȚĂ

W. H. Hobbs, *Earth evolution and its facial expression*, Macmillan, New-York.

Ipoteza nebulară a lui Laplace a fost demult părăsită. Savantul american Hobbs, vorbind de formația pămîntului, înclină spre teoria *planetesimală* a lui Moulton și Chamberlin, după care globul pămîntesc s'a format cu încetul prin îngrămădirea meteoriților. Nu există un foc central; ci materiile solide ce compun globul se așază după densitatea lor. Materia aprinsă aruncată de vulcani nu provine, cum se credea, din centrul pămîntului unde ar fi o regiune imensă de foc, ci izbucnește dela o adîncime mai mare sau mai mică, uneori foarte aproape de suprafață. Analiza chimică a lavelor stabilește că există o identitate de compoziție între ele și șisturile argiloase; temperatura lavelor e cam 1200° C. și argila refractară se topește la 1000° C., încît degajarea de căldură provine din compresiunile și topirile coajei care crează depozite de lavă.

Această teorie a vulcanilor se sprijină pe multe exemple din geografia Americei.

In privința formării reliefului, Hobbs nu admite nici teoria schimbărilor lente într'un timp prea lung, nici teoria catastrofelor; susține o alta intermediară: sînt regiuni unde se fac transformări mai repezi, alte regiuni unde schimbările reliefului se fac mai încet.

Emile Borel, *Principes d'algèbre et d'analyse*, Albin Michel, Paris.

Autorul studiază întîiu „formele lineare", apoi arată scopul analizei matematice vorbind de funcții și clasificarea lor; în partea ultimă a lucrării consacră un capitol dezvoltat, calculului infinitezimal.

Există legătură între matematică și fenomenele fizice, biologice, psihice și sociale. Așa de pildă: funcția exponențială reprezintă: absorbția luminii, răcirea corpurilor, transformările radioactive, creșterea organismelor vii, legea lui Malthus relativă la creșterea populației în funcție de timp, cicatrizarea rănilor etc..

Calculul integral și diferențial rezolvă cele mai multe probleme de științǎ. Calculul puterii unui motor de exemplu se face prin integrare; mișcarea pendulei se poate reprezenta printr'o ecuație diferențială etc.

SOCIALE ȘI ECONOMICE

L. Ifor Evans, *The agrarian revolution in Roumania*, University Press, Cambridge.

Prima carte în limba engleză asupra reformei agrare din România. In capitolul introductiv, autorul arată condițiile geografice ale țării, apoi pe rînd arată starea vechiului regat și-a provinciilor alipite înainte de reformă. Peste jumătate din pămîntul cultivabil al țării, era stăpînit cam de 5000 proprietari pe cînd țăranii, 95 la sută din populația țării, nu stăpîneau decît 40 la sută din pămînt.

Dă pe scurt principiile reformei. Arată cum s'a pus în practică exproprierea și constată că țărănimea deține acum cam 71 la sută din întinderea cultivabilă în loc de 40 la sută.

Ultimele capitole arată urmările războiului asupra agriculturii romînești. Producția a scăzut mult. Autorul socotește că reforma a fost utilă, e de regretat însă că rațiuni de ordin politic n'au permis ca împărțirea pămîntului să se facă treptat pe măsură ce țara se refăcea de pierderile războiului.

Emile Vandervelde, *Les Balkans et la paix*, Ed. L'Eglantine, Bruxelles.

In August 1924, autorul a călătorit prin țările balcanice. Cartea cuprinde scrisori de-ale sale cu acest prilej, în care se descrie pe larg situația partidelor socialiste și comuniste și în general a organizațiilor muncitorești din țările balcanice.

A. Ströbel, *Sozialismus und Weltgemeinschaft*, Der Firn Verlag, Berlin.

Autorul studiază efectele politicii de violență a unui stat, atît față de alte state cît și înăuntrul său. Arată pericolele la care e expusă civilizația din cauza conflictelor armate.

Cel mai ușor sistem de a aplana diferendele dintre națiuni ar fi de a se face apel, pe deoparte la internaționala lucrătorilor și pe de alta la o Societate a Națiunilor care să cuprindă toate țările din lume.

A doua parte a cărții se ocupă de războaele civile, de revoluția franceză dela 1789, de bolșevism și de situația internă a Germaniei după armistițiu.

Karl Diehl, *Die Diktatur des Proletariats und das Rätesystem*, Ed. Gustav Fischer, Iena.

O expunere pe scurt a diverselor curente socialiste și comuniste în legătură cu dictatura proletariatului. Vorbește de asemenea de principiile noii politici economice a Rusiei.

Fordham Montagu, *The Rebuilding of Rural England*, Hutchinson and Co., London.

După arătarea caracterelor generale ale agriculturii engleze, autorul discută problema proprietății pămîntului și modalitatea desfacerii produselor. Economia rurală nu poate fi reorganizată decît prin cooperație. In acest scop d-sa face un plan dezvoltat, preconizînd crearea unui mare trust de alimentație, care să cumpere produsele agricole deadreptul dela fermieri și să le vîndă direct consumatorilor. In felul acesta mulțimea de intermediari ar fi desființată și prețul alimentelor ar fi minim.

G. Olphe Galliard, *Histoire économique et financière de la guerre (1914—1918)*, Marcel Rivière, Paris.

Războiul a avut urmări economice grave în toate țările. Autorul s'a silit să fie imparțial și științific. Vorbește de: Dispariția creditului, greutatea transporturilor, criza comerțului exterior și schimbul, scăderea producției industriale și agricole, criza de consumație, tulburările politice și financiare, și despre refacerea economică peste ruinile războiului.

Din cele spuse și studiate de autor rezultă două învățături: Războiul nu îmbogățește, dimpotrivă sărăcește și statul e neputincios în rolul de producător cu sistemele lui artificiale care au dat greș în tot timpul războiului. Tot libertatea pare a fi cel mai bun factor de prosperitate economică a popoarelor.

P. Martinez Graciano, *Hacia la solución pacifica de la cuestion social*, Editorial Voluntad, Madrid.

Problema socială e minuțios analizată. Mișcarea muncitorească are un rol esențial în economia socială. De aceia cu drept cuvînt sociologul spaniol spune: „muncitorii, unindu-și puterile, au reușit să închege un partid de o putere irezistibilă. E un fapt care trebue recunoscut și contra căruia e inutil să te revolți. Ințelepciunea constă în a canaliza această mișcare pentru ca să fie binefăcătoare societății, în loc de a deveni un torent pustiitor."

Herman Steen, *Cooperative Marketing. The Golden rule in Agriculture*, American Farm Bureau Federation Library in Agricultur, Garden City, New-York.

Federația fermierilor americani publică această carte în care se explică sistemul de vînzare cooperativ al produselor agricole în Statele-Unite și Canada.

Sînt peste o sută de asociații care vînd tutun, fructe, grîne, lînă, cartofi etc.. Cea mai dezvoltată cooperativă este acea de fructe din California.

Autorul explică principiile cooperative ale asociațiilor, și crede că cel mai bun tip de cooperativă, e acela în care membrii sînt le-

gaţi prin contracte de a livra mărfuri care sînt controlate şi apoi vîndute în comun. Cooperativa nu plăteşte beneficii, ci slujeşte numai ca un instrument de comerţ în mare, cu înlesniri evidente pentru membri.

Erwin Jacobi, *Einführung in das Gewerbe und Arbeitsrecht*, Ed. Felix Meiner, Leipzig.

O introducere în studiul dreptului industrial. Aceasta e a patra ediţie, în care s'au adăogit toate modificările legislaţiei muncitoreşti făcute în ultimele luni.

Cartea e un manual preţios pentru studenţii în drept şi pentru oricine caută să se iniţieze în studiul dreptului muncitoresc.

Eduard Abramovski, *Die sozialen Ideen der Genossenschaftsbeweigung*, tradusă din limba polonă. Genossenschaftliche Volksbibliothek, No. 12. Buchhandlung des Verbandes schweizerischer Konsumvereine, Bâle.

E vorba de idealismul social al mişcării cooperative. Adevărata democraţie nu se poate realiza deci prin organizarea cooperativă. Ea poate înlocui sistemul etatist actual. Statul deşi puternic materialiceşte, este paralizat de mecanismul lui greoiu şi nepotrivit.

Olaf Broch, *Proletariatets diktatur*, Ascheboury, Kristiania.

Autorul e profesor de limbă şi literatura rusă la Universitatea din Kristiania. A scris această carte după ce a făcut o călătorie prin Rusia sovietică.

Vorbeşte în special de ideile comuniste, şi de organizaţia învăţăturii lor.

Revoluţia economică a bolşevicilor a dat greş. De aceia ei se mărginesc acum la o acţiune ideologică de pregătire a spiritelor pentru o revoluţie economică mai tîrzie. Comunismul rus a devenit o sectă religioasă şi conducătorii sovietelor au ca obiectiv, răspîndirea acestei credinţe.

Autorul observă schimbările psihologice şi morale care s'au produs în populaţia rusă subt influenţa noului regim.

COMPILATOR

Bibliografie

In editura „Cultura Naţională", 1925, Bucureşti.

Walt Whitman, *Poeme*, Preţul 50 lei.
Al. Popescu-Telega, *Cervantes*. Pr. 10 lei.
Mihail Kogălniceanu, *Scrieri alese*. Pr. 30 lei.
Corneliu Moldovanu, *Poezii*. Pr. 60 lei.
Goethe, *Stella, Clavigo, Egmot*, trad. de Traian Bratu, Pr. 80 l.
Euripide, *Bacantele, Alceste, Ciclopul*, trad. de Şt. Bezdechi, Pr. 80 lei.
St. Antim, *Concepţia economică a dreptului*, Pr. 120 lei.
Lord Byron, *Cain*, trad. de P. Grimm, Pr. 50 lei.
Xenofon, *Apologia lui Socrate*, trad. de Şt. Bezdechi. Preţul 80 lei.
Emil Dorian, *De vorbă cu Bălanul meu*, Pr. 40 lei.
H. P.-Bengescu, *Romanţa Provincială*, Pr. 50 lei.
H. Sanielevici, *Cercetări critice şi filozofice*. Preţul 100 lei.
Marin Simionescu-Rîmniceanu, *Necesitatea frumuseţii*.
Charles Drouhet, *Vasile Alecsandri şi scriitorii francezi*.

In Editura „Cartea Romînească" Bucureşti:

Edmondo de Amicis, *Ce simte inima copiilor*, Pr. 55 lei.
N. Baţaria, *Sărmana Leila*, Roman din viaţa cadînelor, Ed. II Pr. 50 lei.

Căpitan Aurel I. Gheorghiu, *Priveliști din Bucovina și torească*, premiată de „Cartea Romînească", Pr. 60 lei.
N. Pora, *Intr'o noapte pe Bărăgan*, Pr. 40 lei.
I. A. Bassarabescu, *Vulturii*, Schițe și Nuvele, Pr. 40 lei.
E. Lovinescu, *Grigore Alexandrescu*, Pr. 40 lei.
M. Sadoveanu, *Povestiri de Seară*, Pr. 35 lei
C. D. Bildariu, *Fiul lui Lucifer*, Prețul 15 lei.
Dr. Emil Gheorghiu, *Oftica (Tuberculoza)* Cunoșt. Folosit., Pr. 4 lei.
Ion Popu-Cîmpeanu, *Bacteriile folositoare*, Cunoșt. Folosit., Pr. 4 lei.
C. Lacrițeanu, *Cultura Sfeclei de zahăr*, Cunoșt. Folositoare, Pr. 4 lei.
Gavril Todica, *Țara Hațegului*, Cunoșt. Folos., Pr. 4 lei.
Traian Demetrescu, *Pădurea din Solca*, Cunoșt. Folos., Pr. 4 l.
Dr. I. Dobrescu, *Ingrășarea Pămîntului*, Cunoșt. Folosit..
Ing. Dr. A. Schor, *Sfaturi practice*, Cunoșt. Folosit..
A. Giuglea, *Banul*, Cunoșt. Folosit..
Stel. Ionescu, *Istoricul electricității*, Cunoșt. Folosit..
I. Simionescu, *Scrisori cerești*, Cunoșt. Folosit..
C. Negoiță, *Mercur și Venus*, Cunoșt. Folosit..
T. Dimitrescu, *Frigurile de baltă*, Cunoșt. Folosit..
V. Alecsandri, *Mărgărita*, Pagini Alese, Pr. 3 lei
Coșbuc, Eminescu, Vlahuță etc., *De sfintele Paști*, Pagini Alese, Pr. 3 lei.
A. Fogazzaro, *Povestiri*, Pagini Alese, Pr. 3 lei.
H. Taine, *Despre producerea operei de artă*, trad. de M. Sadoveanu, Bibl. „Minerva", Pr. 5 lei.
J. M. Guiau, *Spre mai bine*, Bibl. „Minerva", Pr. 3 lei.
I. Ciocîrlan, *Fără noroc*, Bibl. „Minerva", Pr. 5 lei.
Oscar Wilde, *Pescarul și sufletul său*, Biblioteca „Minerva", Prețul 5 lei.
W. Knechtel, *Un mare dușman al mărului: Păduchele lînos*, Bibl. Agricolă, Pr. 5 lei.
D. I. Ștefănescu, *Altoirea pomilor roditori* Bibliot. Agricolă, Pr. 5 lei.

In editura „Probleme și idei", București.

Mihail Eminescu, *Probleme și analize filozofice*, Pr. 24 lei.
Imm. Kant, *Religia în limitele rațiunii*, Pr. 20 lei.
Henri Bergson, *Sufletul și corpul*, Pr. 15 lei.

Jean Jaurès, *Pagini alese*, Pr. 15 lei.
Ossip Lourié, *Sociologii ruși* (Herzen, Kropotkin, Bakunin, Kowalewsky, Lavrov, Novicow), Pr. 15 lei.
Romain Rolland, *Umilă viață istorică*, Pr. 20 lei.
Prof. Dr. Gh. Marinescu, *Problema bătrîneței*, Pr 24 lei.
Henri Poincaré, *Morala și știința*, Pr. 20 lei.
Anatole France, *Gînduri și lumină*, Pr. 15 lei.
I. R. Macdonald, *Spre socialism*, Pr. 15 lei.
Ernst Haeckel, *Nemurirea sufletului*, Pr. 15 lei.
Emile Boutroux, *Esența religiei*, Pr. 15 lei.

In diferite edituri și tipografii

Prof. I. G. Costinescu, *Relieful Romîniei din cele mai străvechi epoci geologice până în prezent*, „Cartea Romînească", Pr. 30 lei.
Anuarul Liceului de Stat Timotei Cipariu din Ibașfalău pe anul 1923—1924.
Marcel Romanescu, *Cîntarea Cîntărilor*, Socec & Co., Buc., Prețul 40 lei.
I. L. Caragiale, *Cănuță om sucit*, Edit. Eminescu, Buc., Prețul 15 lei.
Sven Heddin, *Dela Polul Nord la Polul Sud*, Ed. Eminescu, Buc, Prețul 30 lei.
Georges Ohnet, *Prințul fatal*, Ed. Eminescu, București, Prețul 30 lei.
Buletinul Institutului de literatură pe anul 1924 - 1925, București, Prețul 50 lei.
Dr. H. Petra-Petrescu, *Se 'ntreabă mintea sănătoasă*, Tip. Dacia Traiană, Sibiiu, Pr. 30 lei.
„ „ „ „ *Pe pămînt udat de sînge*, Tip. Dacia Traiană, Sibiiu, Prețul 10 lei.
Const. Brăileanu, *Problema monetară*, Tip. Ovidiu, Buc..
Volbură Poiană, *Cosașii* (Poezii), Orăștie, 1925.
I. E. Toronțiu, *Immanuel Kant în filozofia și literatura romînă*, Tip. Bucovina, București.
P. Constantinescu-Iași, *Bizantinismul în Romînia*, București, 1925, Prețul 30 lei.
Iuliu Maior, *Bolșevicii și biserica*, Blaj, 1925.
Codrul Cosminului, Buletinul „Institutului de Istorie și Limbă"
Dr. Marcel Olni, *Femeia isterică* (roman), Buc., 1925.
Petre Sergescu, *Scrisori din Varșovia*, Ed. Ramuri, Craiova.
Dr. P. Zosin, *Tratat tehnic și clinic de hidroterapie*, Iași, 1925.

Teodor Bălan, *Moșia Cernauca și familia Hurmuzachi,* Cernăuți, 1925.
Anuarul școalei superioare de Comerț. Arad, 1925.
G. Ionescu-Șișești, *Reforma agrară și producția,* „Cartea Romînească", 1925.
» » *Fenomene de distrugere și reconstituire,* „Tiparul romînesc", 1925.
R. Cîndea, *Mitropolitul Vladimir Repta,* Cernăuți, 1924.
Ing. Stavri-Cunescu, *Marea industrie și căminul de ucenici,* Buc., 1925.
G. Vîlsan, *Grădina părăsită,* Cluj, 1925.

Reviste primite la redacție :

Revue Mondiale, 1 April, No. 8-9.
Le Monde Nouveau, 1 April.
Mercure de France, No. 644-645.
La Nouvelle Revue Française, No. 139, 1 April 925.
Revue Internationale du Travail, No. 3-4.
Resumé mensuel des travaux de la Société des nations, No. 3.
Journal of The Barnes Fundation, No. I, 1925.
Flamura, No. 3—4.
Ritmul vremii, No. 3.
Șoimii, No. 1.
Muzica, No. 3.
Societatea de mîne, No. 13-18.
Lamura, No. 3.
Klingsor, No. 4-5.
Cultura creștină, No. 4-5.
Gîndirea, No. 12-13.
Căminul, No. 4.
Roma, No. 4.
Pagini agrare și sociale, No. 3-5.
Viața Agricolă, No. 8.
Biserica ortodoxă Romînă, Nr. II. 1925.
Contemporanul, No. 56—58.
Adevărul Literar, No. 227-231.
Romînia întregită, No. 6.
Omul liber, No. 6.
Buletinul Muncii, No. 1-2.
Cooperația, No. 4.
Prietinul nostru, No. 3.

Peninsula balcanică, No. 1-2.
Năzuința, No. 9-10.
Noua revistă bisericească, No. 11—12.
Ideea Europeană, No. 166-167.
Lumea (Bazar săptămînal), No. 22-25.
Infruntătorul, No. 1-5.
Scînteia, No. 3.
Graiul nostru, No. 1.
Cuvîntul dăscălesc, No. 8.
Salonul literar, No. 2.
Cuvîntul Liber, No. 14—17.
Revista Moldovei, No. 11-12.
Natura, No. 1—4.
Miorița, No. 7-8.
Arhiva Someșană, No. 2.
Conștiința națională, No. 1.
Biserica ortodoxă, No. 43.
Junimea Literară, No. 11-12.
Arhiva pentru știința și reforma socială, No. 3-4.
Cîmpul, No. 8-9.
Infrățirea romînească, No. 1.
Romînia Militară, No. 1—3.
Freamătul, No. 2—3.
Transilvania, No. 4.
Arhiva, No. 2.
Revista științelor veterinare, No. 3-4.
Mișcarea Literară, No. 26.
Integral, No. 3.
Comoara satelor, No. 4.
Șezătoarea, No. 3-4.

Ziare primite la redacție:

Someșul, Lumea, Viața Basarabiei, Ateneul cultural No. 1 și 2, Glasul Bucovinei, Patria, Nădejdea, America, Unirea, Gazeta tinerimii, Cultura Poporului, Galații noi.

PENTRU AUTORI

Se aduce la cunoştinţa autorilor că manuscrisele primite la redacţie, nu se înapoează; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înştiinţaţi, despre aceasta, cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Redacţia îşi rezervă dreptul să tipărească articolele cînd va crede de cuviinţă, conducîndu-se numai după consideraţii tehnice şi editoriale.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugaţi să ne comunice şi onorarul dorit; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcţiunea Revistei.

Autorilor care nu locuesc în Iaşi nu li se pot trimite corecturile şi prin urmare sînt rugaţi să-şi redacteze manuscrisele definitiv şi citeţ.

Pentru tot ceiace priveşte redacţia: manuscrise, reviste, ziare, cărţi etc., a se adresa la **Redacţia Revistei „Viaţa Romînească", strada Alecsandri, Iaşi.**

1925. ANUL XVII — MAI, IUNIE. No. 5 şi 6

Viaţa Romînească

REVISTĂ LITERARĂ ŞI ŞTIINŢIFICĂ

SUMAR:

IAŞI
Redacţia şi Administraţia: Strada Alecsandri No 3
1925

VIAŢA ROMÎNEASCĂ apare lunar cu cel puţin 160 pagini.—Abonamentul în ţară un an 300 lei.—jumătate an 150 lei. Numărul 30 lei.—Pentru străinătate: un an 300 lei: jumătate de an 150 lei. Numărul 30 lei. Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

Reproducerea oprită.

VIAȚA ROMÎNEASCA

REVISTĂ LUNARA

Iași, Strada Alecsandri No. 10–12,

ANUL XVII

CONDIŢIILE DE ABONARE

Abonamentele sînt: semestriale și anuale.

Cele semestriale se socotesc dela No. 1 până la No. 6 inclusiv, sau dela No. 7 până la 12 inclusiv.

Cele anuale dela No. 1 până la No. 12 inclusiv.

Abonamentele se pot face la 1 Ianuarie pentru un an sau jumătate de an; dela 1 Iulie pentru o jumătate de an, – trimițînd suma *prin mandat poștal*.

Reînoirea se face cu o lună înainte de expirare, pentruca expedierea Revistei să nu sufere întrerupere.

Prețul abonamentului pe anul 1925 este:

IN ȚARĂ:

Pentru Autorități, Instituțiuni, Societăți și întreprinderi comerciale, financiare și industriale, pe an . 400 lei

Pentru particulari:

Pe un an	300 lei
Pe jumătate an	150 „
Un număr	30 „

IN STRĂINĂTATE:

Pe un an	500 lei
Pe jumătate an	250 „
Un număr	50 „

Abonaților li se acordă o reducere de 10 la sută din prețul volumelor editate.

Pentru siguranța primirii regulate a Revistei D-nii abonați sînt rugați a trimite odată cu abonamentul și 24 lei anual costul recomandării pentru țară și 95 lei pentru străinătate.

Colecții complecte pe anii 1920, 1921, 1922 și 1923, se găsesc în depozit la Administrația Revistei cu preț de 200 lei colecția, iar 1924 cu lei 300.—

Administrația.

In jurul evoluției comicului

„Un homme qui dit tout ce qu'il pense et comme il le pense est aussi inconcevable dans une ville qu'un homme allant tout nu". Astfel gîndea M. Bergeret, profesor la facultatea de litere, și sînt de aceiași părere cu el. E rolul societății să înfășure cu încetul sufletul într'un văl protector de ipocrizie; peste viața de toate zilele se întinde o haină comodă și călduroasă de prefăcătorie, care ne mai apără de intemperiile existenței. In mare parte, civilizația consistă în minciuni primitive, asimilate cu timpul și ajunse astăzi o a doua natură.

Mă mir însă că M. Bergeret, depănînd gîndirea sa subtilă, a scăpat din vedere un detaliu straniu; anume că omul minte cu aceiași sîrguință și statornicie chiar atunci cînd nu rezultă de aici nici un folos serios pentru el sau pentru societate. Invățul cu greu are desvăț; cînd nu mai avem pricini binecuvîntate de prefăcătorie, continuăm din vanitate, ambiție, amor propriu, fanfaronadă, poză, afectare sau snobism. Astfel minciuna venerabilă își pierde tot hazul și prestigiul și devine schimonoseală nejustificată și ridiculă.

Domeniul preferat al deșertăciunii e arta. Cred că nu e om care să nu aibă pe conștiință admirații postișe pentru scriitori, compozitori sau pictori celebri și sînt oameni practici și serioși care ar prefera să se plimbe în cămașă pe Calea Victoriei decît să recunoască în public că le place mai mult Durstoy ca Molière. Nu mai țin minte cine avea intenția să întreprindă statistici în straturi largi ale publicului, trimețînd la mii de cetățeni și cetățene formulare de anchetă și cerînd numele poetului și prozatorului preferat; ele îmi par tot atît de naive cași „formularele de declarații" ale unui fost ministru de finanțe romîn, formulare în care, între alte întrebări indiscrete, un alinist se interesa dacă originea averii respectivului e avuabilă.

E greu de prevăzut care din doi, contribuabilul sau omul de gust, ar avea mai mare repulsiune pentru sinceritate; cu toate că ar fi normal și logic și deci decent și de dorit ca chestionarul ministrului să acapareze toată grija omului mijlociu și să nu mai lase nici un loc pentru acel al estetului amator.

Bine înțeles că nu înșelăm numai pe alții ci, într'o măsură oarecare, și pe noi înșine; avem cu toții la dispoziție ceiace s'ar putea numi *une claque intéricure* care aplaudă de cîte ori e nevoe. Și la urma urmei nici nu are importanță dacă ceva ne place cu adevărat sau nu; principalul e ca în fața lumii să avem o opinie convenabilă.

Cătră cine ar merge grosul sufragiilor dacă s'ar realiza ancheta de care vorbeam? Desigur, cătră cei consacrați, cătră cei mai mari, cătră „clasici". Și cu toate acestea autorii vechi au mai puține sorți de a plăcea decît contemporanii. Totdeauna și în orice caz ei plac mai puțin decît pe vremea lor. Moda, un lucru complect convențional în alte domenii, e ceva foarte efectiv și real în ceiace privește gustul literar. Pentru cetitorul cult și care judecă literatura după criterii estetice, desavantagiul celor vechi se micșorează. In primul rînd e farmecul inerent evocării oricărei epoci istorice; dar acest farmec nu se datorește valoarei propriu zise a lucrării ci numai faptului că a fost scrisă în trecut. Apoi, omul cult poate ceti, pânăla un punct, o lucrare literară veche cu ochii și cu mintea unui contemporan al ei. Această transpoziție în timp însă nu poate fi niciodată complectă. Afară de rare excepții, cetitorul se va întoarce totdeauna cu plăcere dela Homer la Verlaine.

Cu atît mai adevărate sînt acestea cînd e vorba de grosul publicului; căci dacă e drept că el preferă pe Bordeaux lui Anatole France, nu e mai puțin adevărat că preferă pe Anatole France lui Petroniu.

Așa dar admirația noastră fățișă se îndreaptă mai ales cătră scriitorii vechi și în schimb ne plac cu adevărat mai ales scriitorii contemporani; astfel fiecare rămîne cu partea lui și nimeni nu are de ce să se supere.

Comicul, între toate genurile literare, este acela asupra căruia timpul are efecte mai adînci, a cărui demodare e mai evidentă:

— Greerii cîntă numai o lună sau două în smochini pe cînd Atenienii cîntă toată viața lor cocoțați pe procese. *(Aristofan)*.

— Acești doi captivi pe care îi vedeți aici stînd în picioare stau în picioare; de aci urmează că nu stau jos; sînteți martori că am spus un mare adevăr. *(Plaut)*.

— Ni se servește prînzul; un prînz îndoelnic! (coena dubia)— Cum asta?—Pentrucă nu știi de care fel să te apuci mai întâiu *(Terențiu)*.

— Mai are un profesor, nu foarte învățat, dar atît de zelos încît îl învață ceiace singur nu știe. *(Petroniu)*.

— Diaulus era odinioară medic; acum este cioclu: ca cioclu face tot ceiace făcea ca medic. *(Martial)*.

— Toți urmașii săi, morți înaintea lui, au făcut așa și toți strămoșii săi care vor veni după dînsul vor putea face la fel. *(Shakespeare)*.

— Le grand Dieu fit les planètes et nous faisons les platz netz. *(Rabelais)*.

— Panza, strigă Sancho înainte ca cineva să răspundă, e aici și don Quixhottisim de asemenea. Astfel poți îndureratisimă duegnisimă să ne spui tot ce-ți va placisim, căci sîntem gata și preparatisimi să-ți fim servitorisimi. *(Cervantes)*.

— J'ai quatre petits enfants sur les bras.—Mets les à terre. *(Molière)*.

Mi se pare că această mică colecție e destul de instructivă. Dacă veți face abstracție de numele celebre din paranteze, veți recunoaște desigur, fără multă greutate, că citatele de mai sus nu mai sînt spirituale pentru noi. Comicăriile oricărei farse franțuzești moderne sînt mult mai amuzante. Glumele celor vechi ne par absurde, ieftine, greoae, de prost gust.

Urmează de aici că tehnica comicului a suferit o transformare profundă. Ne propunem să enumerăm și să analizăm cîteva din deosebirile dintre tehnica veche și cea nouă. Pe cei însă care nu se vor lăsa ispitiți să mărturisească lipsa de spirit a comicilor vechi celebri îi sfătuesc să nu cetească mai departe. Mă adresez numai acelora care consimt, de hatîrul analizei, să renunțe pentru scurt timp la admirațiile lor decorative dar apocrife.

* * *

Prototipul scriitorilor spirituali ai timpului nostru e *Anatole France*. In operele lui, tehnica comicului își găsește perfecția. Deaceia vom alege mai ales din France exemple de care vom avea nevoe.

„Monsieur, je ne vous célerai point que cet argent qui vous semble une bagatelle, est pour moi un cuisant souci, car j'ai éprouvé qu'il était malaisé d'en gagner en demeurant honnête-homme, ou même différemment". Acest *„ou même différemment"* e, evident, toată nostimada frazei. Dar epigrama e prezentată cu atîta discreție, cu un aer atît de nevinovat, încît trebue oarecare atenție pentru a descoperi împunsătura. Autorul își dă aerul că vrea să strecoare gluma la urechea cetitorului fără să fie observat. Iși ascunde intenția adevărată, concentrînd-o în puține cuvinte pe care le introduce într'o frază lungă și complicată.

Cu cît intenția e exprimată mai scurt, cu atît e mai amuzantă. Cîteodată ea poate să încapă în cîteva puncte de suspensiune: „Il faut que je puise dans votre... dans votre amitié cette volonté irrésistible". (este d. *Panneton de la Barge* care vorbește d-nei *de Gromance*).

Să luăm acum un exemplu din *Caragiale*: „Născută din, prin și pentru popor pe la două ceasuri în dimineața zilei de 8 August 1870, tînăra republică a fost zugrumată în aceiași zi pe

la ceasurile patru după amiază". Același efect îl avem aici obținut prin alte mijloace; începutul solemn și declamator încearcă să distragă atenția de la constatarea comică: durata din cale afară scurtă a republicei ploieștene. Și tocmai pentrucă autorul se preface că se lasă greu, că nu prea ar vrea să ne spună și nouă comicăria, tocmai prin aceasta fraza devine spirituală.

In fine, încă un exemplu tot din France. Vorbind de Madame Akermann, poetă și filozofă, France zice: „Elle eut depuis lors un groupe d'admirateurs fervents. J'en faisais partie mais sans m'y distinguer". Astfel autorul ipocrit ne prezintă disprețul pentru poezia d-nei Akermann subt forma unei modestii fățarnice.

Acest fel de a fi spiritual *sans en avoir l'air*, acest gen hazliu *pince-sans-rire*, e nota cea mai caracteristică poate a tehnicei comicului modern. Și tocmai contrariul ne supără la cei vechi, care au neplăcutul obiceiu de a sublinia gros glumele și de a le vîrî cu indiscreție în ochii cetitorului sau spectatorului. Nu vom cita decît un singur exemplu și anume din Molière *(L'amour médecin)*; cetitorul curios poate găsi din belșug altele similare în orice scriitor comic vechiu: *Sganarelle:* Je n'avais qu'une seule femme qui est morte. *M. Guillaume:* Et combien donc en voulez-vous avoir?

Acest fel de a pune punctele pe i e ofensător pentru perspicacitatea cetitorului contemporan, dar era probabil necesar pe vremuri. In general, putința de a înțelege aluziile pare a fi o achiziție relativ recentă. In toată literatura veche întîlnim la orice pas lămuriri cu însărcinarea corului antic:

Le choeur antique, en confidence,
Se chargeait d'expliquer aux gens
Ce qu'ils avaient compris d'avance
Lorsqu'ils étaient intelligents.

In nuvela Balthasar, Anatole France, după ce a povestit cu de-amănuntul dragostea eroului pentru Balkis și necredința acesteia, urmează astfel, parodiind stilul biblic:

— On ne se lasse point d'admirer la nature, disait Sembolitis.
— Sans doute, répondait Balthasar. Mais il y a dans la nature quelque chose de plus beau que les palmiers et que les crocodiles.

Il parlait ainsi parce qu'il lui souvenait de Balkis.

* * *

Datorită discreției și ipocriziei, autorul spiritual modern are încă o însemnată superioritate asupra celui vechiu: la el comicul e mult mai neprevăzut. Cînd cetitorul se așteaptă mai puțin, în plin mers al frazei, aceasta face o cotitură bruscă și intenția amuzantă apare, dînd perioadei întregi înțelesul adevărat.

Astfel la Anatole France, sfîrșiturile de frază sînt deseori lovituri de teatru delicioase: „Curieuse de savoir si cette apparence était vaine ou réelle, elle demanda au fils de la lumière si les anges étaient comme les singes, à qui, pour aimer les femmes, il ne manque que de l'argent". Nici un scriitor vechiu nu și-ar fi păstrat astfel aerul serios până cu două cuvinte înainte de sfîrșit.

Bine înțeles că literatura modernă mai are și alte mijloace pentru a face comicul neașteptat; așa sînt comparațiile între termeni cît mai nepotriviți sau împerecherile de cuvinte cît mai disparate. Ca probă: „Als mir endlich alle Knöpfe rissen an der Hose der Geduld..." *(Heine)*.

* * *

Iată un efect comic din Anatole France a cărui tehnică e foarte complicată și interesantă: „Il... fondit sur elle avec une telle furie que cette jeune demoiselle perdit son innocence, sans, autant dire, s'en apercevoir". Desigur, afirmația ar fi fost hazlie și fără acel *„autant dire"*; totuși această propoziție incidentă, neașteptată, e perla frazei și în același timp elementul ei cel mai caracteristic modern. Ea exprimă în chip subtil și amuzant pretenția de a fi precis și dorința de a atenua prima afirmație. Dar nu se oprește aici meșteșugirea rafinată a perioadei: Moderatorul *„autant dire"* nu-și află locul înainte sau după propoziția *„sans s'en apercevoir"*, cum ar părea natural la prima vedere, ci e intercalat după începutul ei. Astfel autorul insinuiază discret că s'a oprit în mijlocul afirmației și, ca să nu exagereze, cuprins de scrupuluri, a făcut o concesie recunoscînd că Mirande, *„la jeune demoiselle"* de care e vorba, poate tot a băgat ceva de samă. Toți scriitorii spirituali din timpul nostru, dar mai ales France sînt plini de astfel de insinuări subtile. De obiceiu nu le înțelegem limpede tîlcul; intențiile lor rămîn subconștiente pentru cetitor. Dar ele dau comicului un farmec rafinat și savuros.

* * *

După definiția admisă, ironia consistă în a afirma tocmai contrarul convingerii pe care o ai, și aceasta cu un scop batjocoritor. Iată spre exemplu o epigramă a lui Marțial: „Sextus tu nu datorești nimic; nu datorești nimic Sextus, o recunoaștem; căci nu e dator decît acel care poate plăti". Dar pentru cetitorul de azi, ironia de felul acesta e prea brutală, prea fără înconjur. Să cităm o ironie pe gustul contemporanilor: „On observe qu'en France, le plus souvent, les critiques musicaux sont sourds et les critiques d'art aveugles. Cela leur permet le recueillement nécessaire aux idées esthétiques". Și aici autorul susține tocmai ce e opus adevăratei lui păreri; dar păstrează tot timpul un ton serios, ba chiar pedant, și-și sprijină falsa opinie cu un argument care are o înșelătoare aparență de soliditate.

Un alt exemplu: „Bientôt elle vit ses vêtements dans un tel désordre, que la pudeur, à défaut d'un autre sentiment, l'aurait obligée à les ôter". E evident că, deși avem și aici aface cu o ironie, nu i se mai potrivește definiția curentă; după aceasta autorul ar fi trebuit să ne spună că pudoarea a fost aceia care a făcut-o pe d-na *de Bonmort* să-și scoată hainele, deși cu toții înțelegem că motivul adevărat era cu totul opus. Paranteza „à défaut d'un autre sentiment" e o reticență, prin dînsa se face un compromis între afirmația mincinoasă și adevăr. In aceste două feluri se deosebesc ironiile celor vechi de acele ale timpului nostru.

* * *

Literații moderni obișnuesc să combine într'o *singură* frază efecte comice foarte diferite; prin chiar numărul lor ele mențin neîntrerupt tonul hazliu a unor perioade lungi.

„...elle avait dit à Joseph Lacrisse: „Ce sera pour toujours!" et cette parole qui semblera vaine si l'on considère l'instabilité des éléments qui servent de substance aux émotions amoureuses n'en témoignait pas moins d'un spiritualisme convenable et d'un goût distingué pour l'infini". Șirul începe cu un enorm loc comun, lucru comic prin el însuși pentru noi, după cum vom vedea mai tîrziu. Apoi o ironie caracteristic modernă: ea nu consistă pur și simplu în laude aduse acestei banalități, ci France face mai întâiu concesii unor critici eventuale, admite că: „*cette parole semblera vaine*". Urmează un contrast amuzant între niște considerații grave științifico-filozofice și aventura pe care ne-o povestește; în fine fraza se termină cu două împerecheri hazlii și veninoase de cuvinte: „spiritualisme convenable" și „goût distingué pour l'infini".

In literatura comică dinainte de secolul XVIII nu se găsește niciodată o astfel de cascadă de ironii, contraste caraghioase și alte efecte comice. Până la Voltaire, scriitorii comici au aerul că sînt fascinați de gluma pe care au făcut-o și li se pare că o frază abia e de ajuns pentru ca să o pună în valoare.

* * *

Creștinismul, religia în care poți păcătui numai cu cugetul, ne-a făcut un mare serviciu: ne-a învățat psihologie. Cu cîte chinuri și jertfe, numai Dumnezeu știe. Să silești mintea omenească, orientată natural către lumea exterioară, să-și îndrepte toată grija spre sine însăși și să se adîncească în cercetarea cu de-amănuntul a propriilor gînduri și sentimente, aceasta nu e puțin lucru. Dacă mai adăugăm ideia obsedantă a unui Dumnezeu indiscret și crud căruia nimic din viața noastră sufletească nu-i e necunoscut, care, alături de atenția propri, ne pîndește gîndurile

păcătoase, înțelegem suferința și groaza primilor creștini. Desigur că nebuniile și nevrozele evului mediu își au în parte izvorul aici. Ca introspecția să ajungă pentru noi firească și ușoară, lumea era cît pe-aici să-și piardă mințile.

Dibăcia în iscodirea sufletului a rămas multă vreme mărginită în viața religioasă; era virtutea caracteristică confesionalului. Abia prin Pascal și prin La Rochefoucauld, arta introspecției iese din domeniul exclusiv al bisericii. Până la ei observațiile psihologice ale scriitorilor laici ne par, nouă celor de azi, banale, copilărești sau false. Dar chiar în scrisul acestor doi inovatori—la Pascal mai ales—se mai simte încă spiritul religios, mai răsună ecoul desnădejdii pesimiste și patetice a ecleziastului. Afară de aceasta ei nu intră în detalii, și detaliile sînt doar mai ales importante în lumea lăuntrică.

In secolul XVIII, cînd spiritele au prins să se trezească din coșmarul credinței, ele au început să aplice meșteșugul atît de greu învățat, în toate domeniile și mai ales în literatură. Și numai astfel a fost cu putință ca, astăzi, Proust să umple mii de pagini cu detalii sufletești microscopice și uimitor de exacte. Bineînțeles că această revoluție în literatură trebuia să influențeze și tehnica comicului.

* * *

Totdeauna acțiunile care nu pot fi săvîrșite în văzul lumii pentrucă sînt socotite ca rușinoase, au provocat risul; și nu atît acțiunile însăși, cît faptul de a vorbi despre ele, fie prin aluzii, fie direct. Cum scriitorii comici vechi nu aveau la îndămînă mare alegere de efecte comice, se explică numărul enorm de pornografii și de scatologii din operele lor. Nouă însă, care trăim într'o epocă ce ar putea fi numită, prin analogie cu vîrsta pietrei sau a bronzului, vîrsta analizei psihologice, nouă comicul obscen ne arată o față cu totul deosebită: el se dematerializează și ni se prezintă subt forma pur spirituală a comicului psihologic. Definiția lui ar putea fi următoarea: E comică descrierea oricărei stări sufletești cînd știm că cel care o încearcă n'ar vrea ca dînsa să fie cunoscută de alții. Bine înțeles că e o condiție necesară ca analiza sufletească să fie pătrunzătoare și nuanțată.

„*Mémoires d'un jeune homme rangé*" de Tristan Bernard e un roman sclipitor și spiritual, alcătuit aproape numai din astfel de efecte comice psihologice, și prin aceasta foarte interesant pentru noi. Eroul, tînărul Daniel Henri, ambițios, timid și naiv, pozează neîncetat și divers, în fața sa și a celorlalți, și, bine înțeles, autorul ne face să simțim sau ne descrie realitatea alături de grimasă:—„Je vais vous faire des compliments; vous avez de beaux yeux.—Ce sont les yeux de ma mère, dit gravement Daniel". Sau: „C'était avec Berthe Vorand qu'il faisait en imagination un grand voyage dans les Alpes. Il la sauvait d'un précipice. C'était elle aussi qui l'appelait un soir à son lit de mort. Elle y

guérissait ou elle y mourait suivant les jours. Quand elle y mourait ce n'était pas sans avoir avoué à Daniel un amour ardent. Il s'en allait ensuite tout seul dans la vie, avec un visage triste à jamais, dédaignant les femmes, toutes avides de lui, et que son air grave et sa fidélité à la morte attiraient sur son chemin".— Dar cum tînărul e foarte copilăros, poza lui devine cîteodată aproape mișcătoare: „Il s'en alla à pied au Palais-Royal. Il cherchait les glaces des devantures et s'y regardait dans son pardessus neuf en pensant: Je suis marié".

După cum vedem, substanța acestor efecte comice e vanitatea; ea are tot ce-i trebue pentru a fi ridiculizată: nici un alt sentiment nu-l ascundem mai cu grijă și faptul că nu tinde spre nici un scop serios îi dă o nuanță caraghioasă prin ea însăși. Astfel Bergson are dreptate, dar numai întrucît privește comicul modern, cînd spune că vanitatea e un sentiment parcă înadins născocit pentru comic. Nu trebue să ne lăsăm înșelați de faptul că mulți scriitori satirici vechi batjocoresc și ei vanitatea. Dacă, spre exemplu, vom ceti cu atenție comedia lui Molière *„Le bourgeois gentilhomme"* vom vedea că nicăeri autorul nu încearcă să obțină un efect comic făcîndu-ne să întrevedem vre-un detaliu psihic al eroului. Deșertăciunea sa, redată oarecum pe de-a 'ntregul in *fapte* ridicole, nu în sentimente, rămîne tot timpul piesei o noțiune abstractă, invariabilă. Și, dela *Monsieur Jourdain* până la *Trimalchion*, modul de a ne prezenta personagiile vanitoase rămîne acelaș. O excepție surprinzătoare întîlnim la Shakespeare, în comedia *What you will*; merită să cităm pasagiul respectiv ținînd samă de raritatea fenomenului.

Malvolio, intendentul contesei Olivia, care dorește grozav să ia de nevastă pe stăpîna sa și monologhează astfel: „S'au mai întîmplat de astea; sînt cocoane mari care s'au măritat cu servitorii lor... După trei luni dela căsătorie mă văd stînd în toată măreția mea... în haină de catifea cu fireturi, chemîndu-mi oamenii, după ce am părăsit patul de odihnă unde am lăsat-o pe Olivia dormind încă. Pe urmă iau o înfățișare demnă și, plimbînd asupra oamenilor mei o privire disprețuitoare care pare a le spune că îmi cunosc locul și că doresc ca și ei să și-l cunoască pe al lor, poruncesc să cheme pe ruda mea Tobias. Numaidecît, șapte oameni, cu iuțeală supusă, ies ca să-l caute; în timpul acesta eu îmi încrunt sprincenele, îmi întorc ceasul sau mă joc cu vre-o sculă prețioasă..."

Cînd ne înfățișăm realizarea unei dorinți mari e foarte plăcut să insistăm asupra detaliilor. E un fenomen sufletesc pe care îl întîlnim de mai multe ori descris în literatura contemporană. In cea veche el face aproape impresia unui anacronism *à rebours*.

* * *

Dar tehnica comicului modern nu cere numai exactitate *psihologică*; cînd un scriitor contemporan ridiculizează vre-un defect omenesc, satira lui trebue să rămînă cît mai asemănătoare cu realitatea. Caragiale e un model în această privință: Orice gogomănie ar spune eroii lui, ea sună profund tradițional și băștinaș, e înrudită de aproape cu tot ce am auzit din copilăria noastră până astăzi. Chiar greșelile lui sînt interesante. Pasagiul în care Cațavencu se plînge că nu avem și noi faliții noștri, întrece limita prostiilor autohtone, e o notă discordantă în minunata „Scrisoare pierdută". Și cu toate acestea se zice că un om politic de pe vremuri a exprimat textual dezideratul în chestie, că deci, excesul a fost al lui nu al lui Caragiale. Așa dar chiar întîmplările adevărate pot uneori să nu aibă destulă „naturaleță" pentru a fi transpuse așa cum sînt în arta comicului. Aici ele trebue să ne apară profund verosimile, să fie pătrunse oarecum de adevăr. Din acest punct de vedere se adeverește vechiul loc comun că arta e mai reală decît realitatea însăși.

Dimpotrivă, toată literatura veche e plină de scene comice trase de păr și de ridiculizări enorm exagerate. Iată cum îl pune Molière să vorbească pe filozoful *Pancrace* în *„Le mariage forcé"*: „Oui, je te soutiendrai par vives raisons que tu es un ignorant, ignorantissime, ignorantifiant et ignorantifié, par tous les cas et modes imaginables".

Printre trucurile neverosimile ale comicului teatral vechiu vom cita deasemenea numai unul, inaugurat de Plaut, aplicat mai ales de Terențiu și imitat apoi de toți ceilalți: Unul din personagii, crezîndu-se singur, monologhează cu voce destul de tare pentru a fi ascultat de alții; astfel aceștia află lucruri care îi interesează și, cu aceiași ocazie, progresează și intriga. E greu de închipuit ceva mai absurd și mai copilăros pentru un spectator contemporan.

* * *

Locurile comune sînt o sursă de efecte comice importantă și exclusiv modernă. Aici, de asemenea, autorul are nevoe de multă precizie, căci trebue să aleagă opinia curentă cea mai caracteristică, cea mai familiară cetitorului, cea mai potrivită cu situația, așa cum sînt spre pildă opiniile lui Lache asupra pedepsei cu moartea (*O lacună*, Caragiale).

Probă că locurile comune sînt comice pentru contemporani chiar prin banalitatea lor și nu numai prin absurditatea lor sau prin ridiculizarea datorită autorului, e faptul că pot fi folosite, pentru a produce efectul comic, vulgarități care nu sînt caraghioase prin ele însile, ci au numai într'un mare grad gustul searbăd al mediocrității, și aceasta fără glose batjocoritoare. In „Die Harzreise", Heine, după ce descrie priveliștea apusului de soare de pe muntele Brocken, citează următoarea exclamație sentimentală pe care o aude lîngă el: „Wie ist doch die Natur im allgemeinen so schön"! Și drept ori ce comentar: „Diese Worte kamen aus der gefühlvollen Brust meines Zimmergenossen, des jungen Kaufmanns".

S'au făcut și dicționare de locuri comune, unde găsim înșirate în ordine alfabetică părerile anoste ale mulțimii, asupra tuturor lucrurilor. Iată două exemple din acel al lui Flaubert: La articolul *d'Alembert*: „Toujours suivi de *Diderot*" și la *Diderot*: „Toujours précédé de *d'Alembert*".

* * *

Jocurile de cuvinte, mijlocul comic preferat pe vremuri, e acum complect degradat. Calambururile sînt de prost gust pentru noi și intră în categoria glumelor pe care Caragiale le-a numit, cu un termen poate prea local, *miticisme*. Ceiace însă ne supără în literatura veche mai mult încă, e că deseori simțim toate sforțările făcute și sforile trase pentruca rezultatul să fie un calambur. Există pilde absolut monstruoase de astfel de faceri grele și totuși infructuoase. In „*Le Tartuffe*" unul dintre personagii poartă numele *Loyal* numai și numai ca să dea prilej pentru versul următor:

Ce monsieur Loyal porte un air bien déloyal.

* * *

In cele ce preced a mai fost vorba de comicul obscen. Freud, în cartea sa „Der Witz und seine Beziehungen zum Unbewussten", îl explică, în rezumat, astfel: Prin natura lui, omului îi face plăcere senzuală să spună pornografii în fața persoanelor de celălalt sex. Plăcerea e de același gen, deși mai slabă, dacă nu asistă o femee la spunerea obscenității căci, în mod inconștient, ne închipuim o femee ca fiind de față. Insă buna creștere, adică civilizația, se opune realizării acestei plăceri și gluma erotică e menită să ocolească piedica, vorbind de aceleași lucruri pe încunjur. Cu cît clasa de oameni e mai civilizată, cu atît aluzia erotică trebue să fie mai depărtată, mai mlădioasă, mai meșteșugită. Dimpotrivă, o glumă obscenă rafinată nu va avea nici un efect la un om din clasa de jos; el se bucură doar de complectă libertate pe tărîmul acesta, el nu are nevoe de subterfugii, poate să spună lucrurile fără perdea.

Indiferent de părerea pe care ar avea-o cineva despre această teorie, va trebui să recunoască în orice caz că observația din urmă e justă, dar nu numai în ce privește glumele erotice. Pe măsură ce coborîm în straturile de jos ale societății, în aceiași măsură procedeele vechi ale comicului recîștigă prestigiul pierdut. Comparați tehnica *Tiribombei* cu aceia a literaturii vechi, fie și celebre, și vă veți convinge—bine înțeles dacă veți ține samă de deziderat meu în privința sincerității. Evoluția comicului, din antichitate până astăzi, se repetă dintr'odată în fața ochilor noștri

în lungul scării sociale. Aici, cași în biologie, ontogenia repetă filogenia.

E drept însă că în domeniul erotic distanța dintre vechi și moderni e mai mare decît aiurea. Cît de direct și de naiv formulează pornografiile sale Aristofan, Rabelais sau un țăran din timpul nostru, și cîte artificii, subterfugii și meșteșugiri întrebuințează în același scop literatura contemporană! Iată o serie de variații datorite lui France, a căror temă—un act foarte banal dealtfel—nu poate fi citată aici, dar se găsește repetată în multe exemplare prin operele vechilor scriitori comici:

...une fois encore, les paroles ne suffirent plus à exprimer leurs sentiments.

Comme il était idéaliste, il persistait à la croire adorable, bien qu'elle lui eut donné amplement l'occasion de s'apercevoir qu'elle ne conservait de charmes en nul endroit ni d'aucune manière.

Il allait à grands pas et murmurait: Je leur crèverai la pailiasse!... Et sur le bout de la chaise bleue, les yeux mi-clos, la poitrine un peu haletante, elle attendait que Raoul changeât de fureurs.

Tandis qu'il poursuivait son idée à travers les obstacles du lieu et des circonstances, elle montra du bon goût et de la simplicité.

Elle avait vu d'aussi près que possible un parent du duc... Monseigneur avait été convenable sans magnificence.

Elle ne croyait pas que ce fut assez pour un jour d'oublier une seule fois l'univers dans cette chambre tendue de bleu céleste.

Ils mêlaient leurs souffles et leurs murmures. Et le petit canapé à fleurs expirait avec eux.

Dans la douce familiarité qui suivit leur mutuel étonnement...

Après avoir pris place dans le fiacre... ils s'engagèrent sur la route bleue, bordée de noir feuillage, dans la nuit silencieuse... Et la course s'accomplit.

* * *

Intr'o scurtă recenzie a cărții lui Paul Stapfer despre *Rabelais*, Anatole France vorbește cu mare laudă despre acesta. Admiră mai ales la el „l'art de choisir et d'assembler les mots... ces kyrielles prodigieuses de noms et d'adjectifs" și citează ca exemplu următoarea litanie de batjocori cred că e noms:

„Les fouaciers... les oultragèrent grandement les appelans trop diteux, brechedens, plaisans rousseaux, galliers, chienlicts, averlans, limessourdes, faictneans, friandeaux, bustarins, talvassiers, riennevaux, rustres, challans, hapelapins, trainnegaines, gentilz flocquets, copieux, landores, malotrus, dendins, beaugears, tezés, gaubregeux, gogueltus, claquedens, boyers d'etrons, bergiers de merde, et autres telz epithetes diffamatoires".

Deasemenea citează moartea preotului *Tappecu*—o descriere prea lungă pentru ca să o reproducem aici—și o comentează astfel: „Que celà est dit! et comme une énorme joie est répandue sur

cette scène de carnage, dont l'exagération même détruit l'horreur".

Aceste laude și aceste citații sînt foarte caracteristice; ele reprezintă tocmai mijloacele artei lui Rabelais de care Anatole France s'a lăsat influențat: „Ils étaient tous venus parer les quartiers bourgeois, nos pauvres, truands, cagoux, piètres et malingreux, callots et sabouleux, francs-mitoux, drilles, courtauts de boutanche". Iată „une Kyrielle de noms et d'adjectifs" modernizată, redusă la proporții acceptabile, dar a cărei sonoritate chiar evocă pe Rabelais. Multe nume proprii imaginate de France amintesc deasemenea pe acele din Gargantua sau din Pantagruel, orașul *Trinquebaille* spre pildă. In ceiace privește măcelurile de o grozăvie burlescă, amintim pe cel ce urmează procesului lui *Colomban* din „L'ile des Pingouins".

Enumerația de insulte din *Gargantua* se termină cu cuvintele: „et autres telz epithetes diffamatoires". Cu toate că nu ni se atrage în nici un fel atenția asupra acestui sfîrșit, el reprezintă totuși un procedeu comic foarte interesant și subtil, creat de Rabelais și adoptat de France. El consistă în afirmarea naivă și voit inutilă a unui adevăr dela sine înțeles. Exemple de acest procedeu găsim în mulți comici vechi deși nu prea des; așa spre pildă avem pe cel din Plaut, citat la început: „Acești doi captivi pe care îi vedeți aici stînd în picioare stau în picioare; de aici urmează că nu stau jos; sînteți martori că am spus un mare adevăr". Dar inutilitatea constatărilor de felul acesta e atît de clară încît naivității lor voite i se adaogă în ochii noștri una foarte involuntară. Și această unealtă a comicului a fost alambicată, a devenit mai fină, mai puțin explicită. Pe cît posibil afirmația directă s'a preschimbat în aluzie. Astfel cu greu recunoști în afirmațiile naive din Plaut sau de aiurea străbunele celor de azi.

Dovadă că, în această privință, sursa de inspirație a lui France a fost Rabelais e că, împrumutîndu-i procedeul, i-a luat odată, din distracție probabil, chiar gluma pe de-a întregul. Iată:

Et, ce dict, s'enfonit le grand pas de peur des coups, lesquelz il craignoit naturellement *(Rabelais)*.

Si M. Bergeret avait tout à coup levé sur elle le couteau à découper, elle en aurait crié de joie bien qu'elle eut naturellement peur des coups. (France).

E drept că minunata frază a lui Rabelais era din cale afară ispititoare. Ea e demnă de delicioasele explicații inutile ale lui France cum e spre exemplu următoarea: „On les nommait aussi chosards et parfois tripouilles (les partisans de la république); mais ce dernier terme était pris en mauvaise part".

* * *

Rabelais e cel mai modern dintre scriitorii comici vechi. Nu e vorba aici de verva lui drăcească, nici de extraordinara lui bogăție verbală, ci numai de tehnica comicului său. E drept că are toate defectele celor vechi; întîlnim la el calambururi de

calibrul celui următor: „Qu'on me le mene en prison; troubler ainsi le service divin!—Mais, dist le moine, le service du vin, faisons tant qu'il ne soit troublé"; afirmațiile lui naive nu sînt totdeauna de calitatea celei citate mai sus, drept dovadă versurile:

Cy gist son corps lequel vesquit sans vice
Et mourut l'an et jour que trepassa.

Un truc foarte fără haz și care îi e particular consistă în relatarea unor cifre exagerat de exacte în cursul istorisirii sale fantastice: „Gargantua en son aage de quatre cens quatre vingtz quarante et quatre ans engendra son fils Pantagruel..." Glumele lui erotice sînt foarte des fără nici un efect comic cu toată obscenitatea lor formidabilă.

In schimb arta sa are alte laturi care și-au păstrat actualitatea în aceiași măsură în care s'au demodat cele de mai sus. In primul rînd avem explicațiile naive, a căror valoare o dovedește mai bine ca orice faptul că Anatole France și le-a însușit. In afară de ele găsim în Rabelais ocoluri și subterfugii, pentru a vorbi de anumite acțiuni sau organe, de o nostimadă irezistibilă și cu atît mai neașteptate cu cît, de obiceiu, își permite să spue lucrurilor pe nume: „Lors elle se descouvrit au menton... et lui monstra son comment a nom. Le diable, voyant l'enorme solution de continuité en toutes dimensions, s'escria..." sau cugetări filozofice al căror ton sentențios contrastează minunat cu înțelesul lor: „...chose est en nature intolerable quand beauté faut (lipsește) à cul de bonne volonté".

Este bine înțeles, cred, că defectele și, pânăla un punct, chiar calitățile de care vorbim mai sus nu trebuesc luate într'un înțeles absolut ci relativ cu gustul contemporan față de comic.

Așa dar Rabelais, prin tehnica sa, este mai apropiat de sensibilitatea noastră; dar această întinerire excepțională mai are alte cauze.

* * *

Nicio frază a unui scriitor nu e izolată, ci e colorată de reflexul lucrării întregi. Mai mult sau mai puțin conștient judecăm, mai bine zis simțim fiecare fragment al unei cărți ca pătruns de ambianța caracteristică autorului. Stilul lui, afectivitatea lui specială, toată personalitatea lui artistică e de față în chip latent și prezența ei discretă hotărăște nuanța fiecărui detaliu. Personagiile lui Dostoevski se transformă în fantoșe, dacă le smulgem pe fiecare în parte din atmosfera grea de nebunie în care se mișcă. Majoritatea versurilor lui Francis Jammes par absurde și ridicole celui care n'a înțeles din cunoașterea operei întregi că acest poet a creat tocmai din absurd și din ridicol o manieră literară de un mare efect estetic. Calificarea lui France: „Jeanne D'Arc

était une mascotte militaire" pierde mult din bogăţia ironică, dacă ne-o închipuim scrisă de un humorist mai puţin rafinat.

Anatole France a adoptat destul din maniera lui Rabelais, pentru ca să poată exercita o influenţă similară asupra operei acestuia. Percepem pe Rabelais prin atmosfera caracteristică lui France şi astfel, multe din efectele comice din *Gargantua* şi din *Pantagruel* îşi schimbă calitatea, devin pentru noi mai bogate în intenţii decît ar fi prin ele însişe. Inainte de a exemplifica cele ce preced trebue să deschidem o scurtă paranteză.

* * *

In multe din scrierile lui, Anatole France parodiază aproape continuu; reproduce uneori aproape textual versuri din Racine în împrejurări foarte puţin eroice: „Elle y avait trouvé Joseph Lacrisse correct, fier et même un peu farouche, charmant, jeune..." sau: „...car l'amour ne lui avait pas fait perdre tout le soin de sa gloire". Alte ori pastişează stilul naiv al bibliei sau şi mai des pe cel greoiu şi domol al teologilor din evul mediu; iată cum descrie spre pildă dragostea sfîntului *Nicolas* pentru nepoata lui: „Nicolas, son oncle, la chérissait chaque jour davantage et s'attachait à elle plus qu'on ne doit s'attacher aux créatures. Sans doute il l'aimait en Dieu, mais distinctement; il se plaisait en elle; il aimait à l'aimer; c'était sa seule faiblesse. Les saints eux mêmes ne savent pas toujours trancher tous les liens de la chair. Nicolas aimait sa nièce avec pureté mais non sans délectation". In unele nuvele imită pe Apuleius şi faptele necuviincioase ale vrăjitoarelor sale (Saint Satyre, etc.); foarte des caricaturează pe Homer şi pe Virgil, cînd descrie spre pildă cum au ars draperiile d-nei Bergeret, într'un stil nobil şi susţinut şi pe un ton atît de tragic, încît pare că ne vorbeşte de distrugerea Troiei.

Parodia ajunge aproape manie la France, o manie încîntătoare; şi mijloacele comice împrumutate din Rabelais sînt adaptate aceluiaşi scop: luptele politice în jurul afacerii Dreyfus descrise în *L'île des Pingouins* nu se potrivesc numai cu moartea lui Tappecu ci sînt în acelaşi timp lupte homerice deghizate; afirmaţiile naive servesc de caricaturi inutilelor puncte pe i din biblie şi în general din toată literatura veche. Iar în ochii noştri, Rabelais însuşi pare a se adapta atitudinii lui France şi stilul său devine un zîmbet ironic la adresa unui predecesor factice.

* * *

Anatole France mărturiseşte că Voltaire a fost acela care l-a învăţat să scrie; într'adevăr stilul, cadenţa frazei în special şi mai ales în nuvelele istorice amintesc mult pe Voltaire. Bănuesc că din aceiaşi sursă a împrumutat în mare parte France ideile filozofice; caşi M. Bergeret „il est au fond voltairien". Ca

tehnică a comicului, influenţa lui Voltaire asupra lui France a fost importantă desigur, dar mai puţin marcată ca în alte privinţi. Citâm ca exemplu repetarea *à outrance* a unei expresii sau a unei idei. In *„Le taureau blanc"* personagiul *Membrès*, în calitatea sa de mag, de înţelept şi de filozof, e cufundat în gînduri dela un capăt la altul al povestirii, care e presărată din belşug cu fraze ca acestea: „Ce spectacle rejeta Membrès dans ses sérieuses pensées... Le mage, plongé dans une rêverie profonde, ne répondit rien... en réfléchissant toujours profondément, il alla trouver sa pythonisse". Intîlnim deseori în France acest procedeu. Astfel, în *L'île des Pingouins*, de cîteori e vorba de presupusul balaur care pustieşte satele Pinguiniei, autorul nu uită să aducă vorba de coada monstrului, „sa queue aux replis tortueux". De altfel, această expresie pretenţioasă e, după maniera atît de obişnuită lui France, o reminiscenţă malițioasă dintr'un pasagiu celebru al Fedrei.

Să traduci literal un cuvînt străin dar uzual cu unul de baştină e, de obiceiu, un artificiu ieftin şi de prost gust; la Voltaire şi, după dînsul, la Anatole France, el are o distincţie şi un haz neaşteptat. Dovadă, felul cum întrebuinţează Voltaire expresia *„fille d'affaire"* în loc de *fille d'opéra (La princesse de Babylone)* şi France *„chose publique"* în loc de *république (L'île des Pingouins).*

* * *

Voltaire şi secolul său sînt la jumătatea drumului; în arta lor vechiturile se îmbină cu trucurile cele mai de efect. E greu să admiţi că n'a fost un contemporan, dacă nu chiar France în persoană, acela căruia i se datoreşte fraza următoare: „Hélas! dit Candide, je l'ai connu cet amour, ce souverain des coeurs, cette âme de notre âme; il ne m'a jamais valu qu'un baiser et vingt coups de pied au cul".

Uneori defectul şi calitatea corespunzătoare îşi calcă pe urme:

„Croyez-vous, dit Candide, que les hommes se soient toujours mutuellement massacrés comme ils font aujourd'hui?... Croyez-vous, dit Martin, que les éperviers aient toujours mangé de pigeons quand ils en ont trouvé?" Mi se pare că această întrebare-răspuns ar fi suficientă. Şi totuşi Voltaire continuă: „Oui, sans doute, dit Candide. Eh bien! dit Martin, si les éperviers ont toujours eu le même caractère, pourquoi voulez-vous que les hommes aient changé le leur?" Iar imediat după această greoaie prelungire inutilă, urmează o ironie delicată şi exprimată tocmai printr'o trunchiere de frază: „Oh! dit Candide, il y a bien de la différence, car le libre arbitre..." En raisonnant ainsi ils arrivèrent à Bordeaux".

* * *

Am vorbit de comicul vechiu ca de un bloc opus comicului modern. Este el într'adevăr un tot homogen, constant, sau reprezintă o evoluție? Răspunzind acestei întrebări trebue să ne ferim de o iluzie: Prin faptul că toate operele comicilor vechi au însușirea comună de a fi fără efect pentru noi—afară de unele excepții ca cele semnalate—ele se unifică complect în ochii noștri și sîntem ispitiți să trecem cu vederea eventuale variații de tehnică ce nu mai au importanță în ce ne privește. De aceia e nevoe de o analiză și de comparații amănunțite ca să punem la încercare impresia de uniformitate pe care ne-o face arta veche a comicului și ca să ne dăm sama întrucît ea corespunde realității. Iată cam care ar fi rezultatul unei asemenea analize:

Avem mai întăiu deosebiri de tehnică datorite împrejurărilor, epocii în care au trăit autorii respectivi; astfel, spre exemplu, Molière nu mai poate să întrebuințeze glumele erotice în măsura predecesorilor săi, pentrucă bunul ton al secolului i-o interzicea. Aceste modificări sînt în funcție de moravuri și urmăresc diversitatea acestora. In al doilea rînd întîlnim numeroase deosebiri individuale, dela autor la autor; dar acestea nu se îmbină pentru a desena o evoluție; sînt mai curînd niște devieri dezordonate în jurul aceluiași punct. Așa dar impresia de care vorbeam nu e cu totul înșelătoare. Timp de secole arta comicului s'a învîrtit pe loc. Nu trebue să ne mire prea mult această stagnare îndelungată. De la Aristot la Galileu știința naturii n'a facut progrese serioase; și însăși biologia admite acum pentru specii, epoci lungi staționare urmate de variații bruște.

* * *

Ne-am ocupat până acum de comicul ce rezultă din cuvintele și din ideile autorului sau din combinațiile lor și n'am spus nimic despre acela cuprins chiar în scenele sau în situațiile descrise. Motivul a fost că acest din urmă comic a variat mult mai puțin și că e deci mai puțin interesant. Totuși și în această privință comicul vechiu prezintă o trăsătură caracteristică desagreabilă pentru noi: O brutalitate copilăroasă care amintește farsele și bătăile clovnilor la circ. Pățaniile lui Don Quixhotte spre exemplu sînt o serie de scene de o violență atroce și grosolană. Nietzsche observă foarte exact că nouă acest roman ne lasă un gust amar, pe cînd contemporanii săi se prăpădeau de rîs cetindu-l. Neînțelegînd această deosebire de epoci, căutăm tîlc și simboluri acolo unde nu e decît intenția de a amuza.

Lipsa de susceptibilitate față de violență se explică prin obiceiurile barbare ale timpurilor trecute. In secolul XVII încă și chiar la curtea regală, delicatețea nu era deloc înțeleasă așa cum o înțelegem azi; dovadă memoriile lui Saint-Simon. Intre altele

aflăm din ele că regele și familia lui își treceau timpul la masă făcînd farse de prost gust unei biete nebune desgustătoare, M-me Panache, turnîndu-i sosuri pe haine sau dîndu-i bobîrnace. După ce citează pasagiul respectiv, *Taine* adaugă: „Aujourd'hui l'homme qui s'amuserait d'un tel passe-temps passerait probablement pour un goujat de bas étage..." Buna creștere cași omenia, in sensul actual al cuvintelor, sînt creații ale societății burgheze și încep să se arate abia în secolul XVIII.

* * *

André Gide spune undeva că literatura clasică e inferioară celei moderne, pentrucă noi înțelegem capodoperele vechi pe cînd publicul de pe vremuri—n'ar fi putut pricepe pe ale noastre. Nu sînt cu totul de aceiași părere; din cele de mai sus rezultă, cred, că și pentru noi, comicul vechiu cel puțin, nu mai e complect comprehensibil. Dar între aceste două nepriceperi—a celor vechi pentru literatura de azi, a noastră pentru cea trecută—sînt deosebiri și de fel și de grad.

Cînd cuiva îi place ce nu ne place nouă sau vice-versa, zicem că n'are gust; cînd însă opiniile sînt din cale afară deosebite, mai sorocim pe deasupra părții adverse unul sau mai multe calificative disprețuitoare. In cazul nostru, cetitorii de pe vremuri ar spune de noi că sîntem nebuni, iar noi ne-am vedea siliți să răspundem că ei sînt copilăroși și vulgari. Aceste epitete caracterizează destul de bine, mi se pare, nuanța ce desparte nepriceperile de care e vorba.

Pe de altă parte e drept că lipsa de pătrundere a celor vechi față de noi e mai complectă decît a noastră față de ei, după cum e mai greu să pătrunzi spiritul unui nebun decît al copiilor sau al oamenilor din clasele de jos. Intențiile comice din literatura veche sînt clare pentru noi, chiar prea transparente. Ceiace nu putem înțelege e efectul pe care aceste intenții îl aveau pe vremuri. Dimpotrivă un cetitor de pe timpul lui Petroniu, sau chiar Petroniu însuși, n'ar interpreta aproape niciodată exact intențiile lui France.

O superioritate propriu zisă, obiectivă a literaturii noastre nu e posibilă, căci cred că toate judecățile estetice se reduc la impresii. Și, *pentru noi*, comicul vechiu e hotărît inferior, o inferioritate chiar *cantitativă* s'ar putea zice; căci impresia noastră față de oamenii de pe vremuri se rezumă astfel: „Le trebuia puțin ca să se înveselească". Anecdota cu filozoful antic, care a murit rîzînd pentrucă a văzut un măgar ce mînca roze, are, bănuesc, un înțeles simbolic.

Ion Gherea

Pelerinaj sentimental

Grădina mea—grădina copilăriei mele—
Avea odată straturi şi alei.
Pe brazde negre înfloreau panseIe
Şi le stropeau pe înserat bătrînii mei
C'o stropitoare verde, smălţuită.
Erau, pe-aicea, flori de mărgărită
Şi micşunele cu parfum de mosc.

Grădina noastră—n'o mai recunosc...
Dar prin perdeaua de cireşi şi nuci
Mă chiamă 'n umbră casa părăsită.

S'anină încă rourusca de uluci
Şi pe cerdac se lasă, despletită.

E tot subt streşini cuibul rîndunicii,
Şi poate că-i aceiaşi rîndunică.
M'apropii, cu sfială şi cu frică:
In casa asta mi-au murit bunicii.
Şi fără veste simt că 'n zîmbetul meu port
Surîsul lor, de-atîta vreme mort...

La uşa ce se vaetă prelung
Mă 'ntîmpină miros închis şi greu
Şi 'n pragul putred, din trecut, m'ajung
Nelămurite amintiri din ceiace-am fost eu.

Odăile pustii şi strîmte, mi s'arată
Atît de mari cum îmi păreau odată,
Pe vremea cînd le măsuram, tiptil,
Cu paşi mărunţi şi şovăelnici de copil.
Era atît de nalt pe-atunci plafonul scund,
Şi uşile erau atît de grele

Cînd încercam să mă ascund,
Ţinîndu-mi răsuflarea, după ele...
De-atîta colb, ferestrele 's opace.

Pe brazda 'ngustă-a picăturilor de ploae
Pătrunde cenuşie în odae,
In raze lungi, lumina care moare.
Şi—uite: nu mai are nici un geam
Fereastra lîngă care, toamna, aşteptam
Neliniştită şi nerăbdătoare,
Intâiul fulg molatec de ninsoare.

In colţ era oglinda veche şi patrată.
In apa-i de lumină îngheţată
Puneau întodeauna înoptările tîrzii
Fantome plutitoare, fumurii.

Paianjenul tăcerii ţese moi
Şi diafane pînze de mătasă
Şi, răstignită pe păreţii goi,
Singurătatea stăpîneşte 'n casă.

—Cerdac sonor, aici, subt viţa ta,
Intîrziam în fiecare sară
Şi lemnul vechiu subt paşii mei vibra
Cu rezonanţe calde de vioară.
Subt treapta ce se clătina, plecată
Cînta strident un greer, într'o vară
(Un sfredel într'o scîndură uscată...)
Şi sus, prin crengile de nuc, se rătăcea
In fiecare sară altă stea.

Şi-mi pare că, de m'aşi întoarce fără veste,
Ar răsări, cînd s'ar deschide uşa,
Un zîmbet grav şi dulce de bunică,
Doi ochi miraţi şi palizi ca brînduşa
Ş'un cuvios parfum de levănţică.

Cu glas tremurător şi uşurel
Bunicul m'ar chema 'n iatac la el,
Cu mîni subţiri m'ar ridica în braţă.
Aşi aştepta să iasă din scrinul vechiu de nuc
Feliile de pîne cu dulceaţă

Și vrafurile cărților cu poze
In care-aș regăsi, subt scoarțe moi de piele,
Poveștile copilăriei mele.
Și pe divanul cu cretonul înflorit cu roze,
Aș adormi 'n iatacul cald și bun,
In miros de gutui și de tutun...

Otilia Cazimir

LA MEDELENI

HOTARUL NESTATORNIC

PARTEA DOUA

CAP. III

Păpușa Monicăi

In odaea lui Dănuț ardea focul încălzind lumina soarelui. Pe podele s'alineau ghetele, pantofii, papucii și galoșii. Patul, masa și scaunele erau troenite de albiturile pregătite pentru cufărul din mijlocul odăii.

— De ce te 'nghesui ?—mormăi Dănuț, strîngîndu-se mai tare.

— Taci... Ți-am mai spus odată să taci! îl amenință Olguța, scuturîndu-l de umăr.

Ședeau îngrămădiți în cufărul golit de rafturi, cu atitudini rigide de Fakiri. Cufărul era al lui Dănuț; *ideia*, a Olguței. Dănuț blestema ideia,—Olguța disprețuia cufărul. Numai că Olguța își ducea ideile până la capăt.

— Nu mai pot. Eu es afară, se răzvrăti Dănuț.

— Ba ai să stai.

Dănuț oftă acru.

— Macar deschide puțin... să răsuflu.

Cu multă zgîrcenie, Olguța crăpă capacul. Dănuț își umplu plămînii de libertate, și repede bătu din cap o mătanie berbecească, din pricina plafonului grăbit.

Presiunea psihologică sporea necontenit, ca într'un submarin naufragiat, pe măsură ce se scufundă.

Din antret venea svon de glasuri. Acolo, subt diriguirea doamnei Deleanu, Anica și Profira umpleau celălalt cufăr: cel cu așternutul.

Profira icnea îndesind salteaua, ca Ion la frămîntatul cozonacilor. Treaba o făcea Anica; Profira trudea numai verbal.

Alături de cufăr, Monica, îmbrăcată cu rochiță și bluză de postav albastru, se uita în gol... Apucînd deodată, ca prin somn, mîna doamnei Deleanu, o strînse tare.

— Ce-i, Monica?

— Nu... Nimic, tante Alice! tresări ea.

Își încleștă pumnii. Ochii i se 'năspriră de mînie împotriva ei. Vroise să și-l închipue pe Dănuț și nu izbutise. Și doar îl știa mai bine decît se știa pe ea! Și doar acuma îl văzuse!.. Atunci? După ce va pleca Dănuț—mai era o noapte numai—să nu-l mai vadă deloc?

„Nu-i adevărat!"

Cum era Dănuț?.. Avea ochi verzui-aurii, bucle castanii, nasul în sus. Purta hăinuțe de catifea gris care-i veneau așa de bine...

— Da' unde-i Dănuț?.. întrebă doamna Deleanu încuind lacata.

Monica își scutură cozile și întoarse capul spre ușă de teamă să nu vadă tante Alice că Dănuț se juca de-a ascunselea în sufletul ei.

— Dănuț! Olguța! Unde sînteți?

— ...

— Vezi, nu-s dincolo, Monica?

— Nu-s, tante Alice!

Monica se uită subt patul lui Dănuț: Doamna Deleanu scotoci prin dulap.

— Sărut mîna, coniță.

— Ce-i, mamă Mario?

— Am venit să iau poruncă dela stăpînul meu—zîmbi ea, clipind—ce dulciu să-i fac de rămas-bun?

— Auzi, Dănuț!—îl ispiti doamna Deleanu ca pe un duh mîncăcios.

— Eu es, Olguța!—explodă Dănuț, îmbrîncind capacul.

Zburlit, congestionat, buimăcit de lumină, stăpînul bucătăresei și-al Monicăi încălecă marginea cufărului.

— Ai!—se schimonosi el, mușcîndu-și limba.

— Ce-i, Dănuț?

— M'a pișcat de picior!

— Să te 'nveți minte să privești unde calci!—tună Olguța, căutîndu-și nou-născutul cucui pe frunte.

— Bată-i norocul să-i bată copii!—chihoti bucătăreasa, ajutîndu-l Olguței să iasă.

— Babo, să faci bezele.

— Lasă, Olguța. Azi poruncește Dănuț.

— Nu vezi că tace, mamă dragă! Până ce se hotărăște el, vine masa!

— Eu nu tac...: spun... să... facă...

— Ce să facă? Bezele. Uite: nu poți spune nimic!—îi porunci Olguța, țintindu-l cu ochi de hipnotizator.

— Spune, Dănuț, îl încurajă doamna Deleanu; ce-ți place ție mai mult? O cremă de vanilie? Clătite cu dulceață de căpșune? Niște crafle?..

— Bezelele-s cele mai bune. Eu vreau bezele cu frișcă.

— Cu frișcă? Cataif cu frișcă, o contrazise Dănuț inspirat.

— Bezele, sfidă Olguța.

— Văd eu că am doi stăpîni! Face baba și cataif cu frișcă și bezele cu frișcă.

... La fereastră, mărul despuiat de frunze, clocotea de vrăbii. Gălăgia lor subțire și destrăbălată semăna atît de mult cu întâia recreație a unei școli primare după sfîrșitul vacanței, că te-așteptai mereu să răsune clopoțelul de intrare în clas, curmînd-o.

*

Întrecerea la fugă pornea din fața ogrăzii. Monica își înnodă cozile subt bărbie. Întinzîndu-și brațele și îndoindu-și trupul, Dănuț își verifica elasticitatea mușchilor greu încercați în cufăr. Ali latra, gudurîndu-se pe lîngă ei.

Cu muchia tălpii, Olguța trase o linie pe șosea; în dreptul pietrei care marca locul Olguței, linia era dreaptă,—se strîmba însă, cotind îndărăt pe măsură ce se apropia de piatra lui Dănuț.

— Nu mă țin! protestă Dănuț privind pieziș linia vicleană.

— Tare-i prost! Fă-o tu, Monica.

Monica-și cruța tălpile. Luă o piatră ascuțită și zgârie conștiincios pe șoseaua jilavă o linie tremurătoare.

— Un.. doi, numără Olguța, istovitor de rar, încordîndu-și pulpele.

— Trei, țipă Dănuț, pripindu-se.

— 'Napoi. Eu număr.

Dănuț își reluă locul, încruntat.

— Un, doi... trei.

Porniră în pas alergător cu Ali în frunte: Monica în rînd cu Dănuț, Olguța în urmă. Dănuț privea casa lui Moș Gheorghe, spre care alergau; Monica trăgea cu coada ochiului la Dănuț cu care alerga: Olguța-i urma calm, cași cum amîndoi ar fi fost înhămați la goana ei.

Cozile Monicăi se desfăcură: și le 'nodă la loc întorcînd capul spre Dănuț. Să fi vrut Dănuț! Ce bine ar fi fost să alerge cu cozile în mînile lui prin frigul de aur! Nimeni nu l-ar fi întrecut!

Dănuț gîfîia. Întoarse capul îndărăt; Olguța și-l plecă în jos, zîmbind. Adunîndu-și puterile, Dănuț își dădu drumul. Se-'mpiedică.

Oprindu-se, Monica-l ajută să se ridice.

— Din cauza ta am căzut!

Olguța trecu pe lîngă ei în goana mare, cu ochii la moș Gheorghe care-i aștepta în pragul porții.

— Bufteа, acuma te ții?

Dănuț suspină. Monica-și încetini goana jertfindu-se pentru Dănuț.

— Ai văzut, moș Gheorghe?

— Ca o rîndunică, duduița moșului!

— Cine-i al doilea?—se interesă distrat Olguța.

— Dănuț, triumfă Monica.

Dănuț nu mai putea vorbi: respira. Aruncînd din treacăt o privire haină învinsei, intră pe poartă înaintea ei, dimpreună cu Olguța: așa-s biruitorii.

— Cine merge cu mine la scrinciob? întrebă Olguța umplîndu-și gura cu vișine uscate.

Monica așteptă răspunsul lui Dănuț. Moș Gheorghe își scutură luleaua, pregătindu-se de plecare.

Dănuț tăcu. Ședea întins pe laviță, în fața vetrei. Îi era așa de lene că-i venea să rîdă și nu putea.

— Tu nu mergi, Monica?

— .. Mi-i frig.

— Atunci mă duc singură.

— Da' pe moșu nu-l ei?

Olguța zîmbi.

— Da' casa cine-o păzește?

— Hei! Moșnegii care stau la foc. Noi tinerei ne dăm huța în scrinciob.

Singură cu Dănuț!.. Necutezînd să se așeze pe laviță, alături de el, Monica se așeză pe un scăunel, lîngă laviță, cu fața la foc. Dacă flacările vetrei ar fi putut străbate prin sufletul Monicăi, deasupra lui Dănuț ar fi lucit un curcubeu...

... Atîtea vitejii făptuise Făt-Frumos, că toate la un loc n'ar fi încăput într'o bibliotecă ticsită cu cărți de povești. Și totuși nu era sătul. Pornise pe alte tărîmuri, spre alte isprăvi.

În inima lui Dănuț, copitele calului nazdravan băteau un trap eroic... Un vîjîit de buzdugan? Nu. O muscă. Făt-Frumos opri calul. Dănuț deschise un ochiu: pe spinarea nasului, gîdilitor, o muscă peregrina. Strîmbă nasul; musca zbură, iară. Ochiul deschis o întovărăși până cînd se așeză pe capul Monicăi. Dănuț închise ochiul.

Monica avea cozi de aur cași Ileana Cosînzana.. Oare ce făcea Făt-frumos cînd era singur cu Ileana Cosînzana? O trăgea de cozi? Nu. Se sărutau. Așa spunea povestea.

Da' de ce se sărutau?

— Monica, tu știi de ce se săruta Făt-Frumos cu Ileana Cosînzana?

Ileana Cosînzana știa, dar îi bătea inima atît de tare că nu putu răspunde lui Făt-Frumos.

O spaimă ciudată trecu prin sufletul lui Dănuț... cașicum Făt-Frumos ar fi rupt-o la fugă... Cum? Nu se temea Făt-Frumos de Zmei și de Balauri și-are să-i fie frică de o Ileană Cosînzană?

Deschise ochii. Întinse mîna. Apucă o coadă de-a Monicăi și trase înspre el. Capul Monicăi se îndoi pe spate; ne mai avînd sprijin, căzu pe laviță, cu ochii închiși și fața palidă ca parfumul crinilor.

Dănuț se aplecă asupra Ilenei Cosînzana. Simțindu-i respirația dulce și caldă—de tainică zmeură—se dădu puțin îndărăt.

Aceiași muscă stăruitoare și concretă începu să colinde obrajii legendari. Lui Dănuț îi veni inima la loc. Cu degetul alungă musca.

„Unde s'o sărut?" zăbovi Dănuț plimbîndu-și vîrful degetului pe conturul obrajilor. Alese vîrful nasului: parcă era mai puțin primejdios, fiind punctul cel mai depărtat de restul feții.

Fără să vrea, simțind buzele lui Dănuț pe vîrful nasului, Monica tresări. Sărutarea alunecă și căzu ca o floare umedă pe buzele Monicăi.

— Dă-mi pace! se zmulse Dănuț, trăgîndu-și capul îndărăt. Nu mă mai joc cu tine de-a Făt-Frumos.

Ileana Cosînzana nu se jucase.

*

Odaia lui Dănuț se golise treptat. Razele soarelui luminaseră palid, fundul cufărului înfățat cu un cerșaf; străluciseră aurii pe albiturile raftului de sus; acum se stingeau roșii pe capacul închis, printre etichetele hotelurilor cosmopolite.

Erau și surprize în cufărul lui Dănuț. Cîte un napoleon de aur în buzunarul fiecărei hăinuțe; o pușculiță de argint, căptușită cu catifea violetă, plină firește, cu bani de argint; o cutie cu bomboane englezești; pachete de șocolată „Velma Suchard"; o cutie cu tablete „Marquis"; săculețe cu levănțică; un sașeu parfumat pentru batiște... O bună parte din sufletul șifonierei pleca la internat în cufărul lui Dănuț, fără să știe el.

— Anica, deschide fereastra s'aerisim puțin.

Cu zările roșii, străpunse de asprul croncănit al ciorilor, amurgul de toamnă părea uriașa oglindire a unui cîmp de luptă acoperit de înfrîngeri. Venea vînt rece dintr'acolo.

Doamna Deleanu încue cufărul, încercîndu-i încuetorile.

— Anica, închide dulapul.

Era plin de jurnale mototolite ca dulapul unei camere de hotel după plecarea pasagerului.

— Doamne, coniţă! Mata!? Lasă că-l trag eu.
Doamna Deleanu împingea cufărul, din mijlocul odăii spre părete.
— Lasă, Anica; tu curăţă pe jos.
— Coniţă, întrebă Profira intrînd cu lampa aprinsă,— unde să-i fac patul lui conaşu' Dănuţ?
— Cum unde? Aici... Ce-i musafir?
— Da' n'are saltea!
— Ţţ! Ia dela alt pat.
Doamna Deleanu mai aruncă o privire prin odae, oprindu-şi-o apoi asupra cufărului gata de plecare: era greu cum uneori o inimă e grea.
Ocolind lumina lămpii, eşi afară.
Anica şi Profira se priviră lung.

*

Le istorisea Moş Gheorghe o poveste de pe vremea cînd Dumnezeu umbla printre oameni, însoţit de Sfîntul Petru, cu chip şi strai de cerşetor.
Tustrei îl ascultau cuminţi şi reculeşi, grămădiţi pe laviţă. Moş Gheorghe şedea pe un scăunel, cu spatele la vatră şi faţa la copii. Il auzeau mai mult decît îl vedeau, fiindcă lumina scăzuse, viorie, albastră, apoi vînătă ca prunele,—şi ferestruicile odăii erau mici. In vatră, cenuşa brumase mormanele de jar învăluindu-le cărunt, roşeaţa.
Răsunaseră în urechile copiilor, glasurile a tot felul de oameni: şi buni, şi haini, şi nepăsători, şi milostivi. Pe toţi îi întîlnise Dumnezeu pe căile basmului, cu toţi vorbise,—şi trecuse mai departe. Şi nici unul din drumeţi nu auzise inimile celor trei copii cîntînd prin veacuri la urechea lor, ca trei mici clopote de argint: „Vorbiţi cu Dumnezeu. Vorbiţi cu Dumnezeu. Vorbiţi cu Dumnezeu".
Şi basmul trecuse înainte, minunat ca umbra Dumnezeului cerşetor pe albe drumuri de ţară.
Cînd vorbea Sfîntul Petru lui Dumnezeu, Moş Gheorghe se ridica în picioare, plecîndu-şi capul alb în semn de smerenie şi adîncă supunere. Şi glasul lui Sfîntul Petru şi cuviinţa lui, semănau atît de mult cu glasul şi felul de-a vorbi al povestitorului, încît copiii, prin poveste, îşi aduceau aminte de Moş Gheorghe şi-l zîmbeau fără să-l vadă. Dar glasul lui Dumnezeu nu semăna cu nici un glas ştiut de ei şi totuşi parcă le era prietin.
Vorbea Dumnezeu o dulce moldovenească de ţară, în şoaptă, lămurită, însă şoaptă: atît de tainică încît trei rînduri de urechi se plecau s'o asculte, şi trei capete.
... Se lăsa noaptea în poveste cum se lăsa şi pe la ferestruicile căsuţii lui moş Gheorghe. Dumnezeu cerea adăpost şi hrană la uşa unei căsuţe dărîpănate.

— Intraţi, oameni buni; cum de nu. Că loc, slavă Domnului, este. Da' mîncare n'am de unde să vă dau că-s vadană nevoleşă cu trei copii.
Moş Gheorghe deschise uşa. Cu vîntul sineliu al nopţii Dumnezeu şi Sfîntul Petru intrară în căsuţa primitoare, unde trei copii scînceau de flămînzi ce erau. Femeia cocea la foc o turtă de cenuşă ca să le-amăgească foamea.
— ...Şi cînd dă biata femee să ridice sărăcia de turtă de pe foc, ce se vadă?...
Dilataţi şi candizi ca zorelele, ochii copiilor aşteptau.
— ...O pîne cît un soare... Dumnezeu făcuse minunea. Săracul de lîngă vatră era chiar Dumnezeu.
Tăcere şi întuneric.
— Moş Gheorghe, unde eşti? ţipă tare Olguţa.
— Aici-s, duduiţa moşului.
Olguţa-şi trecu mînile peste ochi. O străfulgerase teama că moş Gheorghe-i Dumnezeu şi că l-a pierdut.

*

— Moş Gheorghe! răsună un glas la uşa tindei, curmînd o lungă tăcere.
— Asta-i mama, le şopti Olguţa sărind de pe laviţă. Ascundeţi-vă repede. Aici-aici. Gata, moş Gheorghe.
— Sărut mîna, cuconiţă. Demult n'ai mai venit pe la moşu'! întîmpină Moş Gheorghe pe doamna Deleanu care intra cu trei paltonaşe pe braţ.
— Lasă că are cine să vie! Da' unde-s?
Moş Gheorghe aruncă o privire prin odăiţă.
— O fost ei trei iezi cucueţi, da' se vede că i-o mîncat lupul!
Amintindu-şi cum aflase lupul din poveste pe cei trei iezi —şi mai cu seamă pe unul dintre ei—Dănuţ bufni de rîs. Alte rîsete aclamară şoaptele lămuritoare. Dibuind cu mîna prin umbră, doamna Deleanu descoperi izvorul: trei capete înghesuite subt masa cu bucoavne. Intre timp moş Gheorghe aprinse lampa. Pe zidul alb se perindară albastre, umbrele a trei urşi eşind din bîrlog deabuşelea.
— De acuma nu mai ai nevoe să mături, moş Gheorghe! zîmbi doamna Deleanu arătîndu-i ciorapii copiilor.
— Daa!—se minună moş Gheorghe. Tare-s gospodari copiii moşului. Au ei cui samana!
Alte hohote de rîs izbucniră.
— De ce rîdeţi?—îi cercetă doamna Deleanu alergînd cu privirea dela unul la altul.
— Să-ţi fie de bine... naşule!—izbuti Olguţa să îngine printre gemete de rîs.

— Ce spui tu acolo ?

Copiii se priviră între ei. Şi din ochii lor măriţi, rîsul din nou clocoti, abătîndu-i ca un uragan, care pe laviţă, care pe jos, cu ochii uzi de lacrimi şi mînile pe stomah.

— Ce-au păţit, Moş Gheorghe?

— Copii, cuconiţă !—îşi muşcă musteaţa moşneagul, abea stăpînindu-şi rîsul.

— Naşul, mamă, naşul !

— Ce-aveţi cu *nasul* ? Ce-i cu *nasul* ?—se miră doamna Deleanu, pipăindu-şi nasul, involuntar.

Monica şi Dănuţ plîngeau deabinelea. Olguţa se văita, legănîndu-se ca o bocitoare.

— Povestea cu lupul şi cu cei trei iezi, cuconiţă !—ridică din umeri moş Gheorghe, zguduit de rîs.

— Cu lupul ?

— Ţi-o spuse-o el moşu' şi matale, da' erai mititică pe-atunci. Ei...

Tusa îi înecă vorba începută. Cu mînile pe piept, împleticindu-se puţin, moş Gheorghe trecu în tindă tîrînd tusa după el. O clipă, rîsetele şi cu tusa răsunară împreună, ca un ciudat zvon de jale. Apoi rîsetele se sfîiră şi conteniră brusc. Intrase parcă ceva străin în căsuţa lui moş Gheorghe, dincolo de lumina lămpii, în tindă, prin umbra neagră. Şi toţi aşteptau cu strîngere de inimă, sfîrşitul unei lupte, parcă. Pe obrajii copiilor, ultimele lacrimi ale rîsului se întristară, lunecînd dealungul altor obraji.

O suliţă neagră se desprinse din flacăra lămpii şi dreaptă se înălţă, veghind tăcerea şi aşteptarea.

După un timp, moş Gheorghe răsări din nou în lumină.

— Ei, copii, hai să plecăm. Spuneţi buna-sara lui Moş Gheorghe,—şi tu, Dănuţ, ia-ţi rămas-bun... şi mata, Moş Gheorghe ai să faci bine ş'ai să stai în casă şi mîine şi poimîine... până cînd ţi-oiu spune eu. Auzi, Moş Gheorghe ?

Dănuţ oftă încet: uitase că pleacă. Şi Monica uitase.

Moş Gheorghe desprinse o iconiţă îmbrăcată în argint—cea mai scumpă din cîte avea—o sărută şi o întinse lui Dănuţ.

— Să te aibă Dumnezeu în paza lui. Să creşti mare şi voinic... s'ajungi să faci fericirea stăpînilor mei...

Vorbea răguşit, privind în pămînt.

Fără să-şi dea bine seama, Dănuţ se aplecă şi sărută mîna care-i întindea iconiţa. Aplecîndu-se mai adînc decît Dănuţ, moş Gheorghe-i răscumpăra greşala, sărutînd mînuţa copilului stăpînilor săi.

...Intr'un tîrziu, moş Gheorghe, aşezat pe marginea laviţei, înălţă capul, aruncînd o privire prin încăpere: mirosea a funingine. Lampa fila demult. Sticla era neagră. Dînd din cap, moş Gheorghe stinse flacăra şi se aşeză din nou pe marginea laviţei. Pleca Dănuţ: curînd va pleca şi Olguţa...

*

— Mamă, de ce-s trei chei ?—întrebă Dănuţ intrînd în etac după doamna Deleanu.

Trei cheiţe zăngăneau captive în inelul cheilor celor două cufere ale lui Dănuţ. Două groase şi cenuşii; una subţire, nikelată.

— Fiindcă ai două cufere şi un geamandan.

— *Şi un geamandan !*—tresări Dănuţ.

Doamna Deleanu zîmbi

— Care, mamă ?—întrebă el, arătînd cu nădejde şi neîncredere geamandanul de marochin albastru, aşezat pe dormeusă.

— Sigur, Dănuţ. Ţi l-am dat ţie.

Subt ochii nedumeriţi ai doamnei Deleanu, Dănuţ o rupse la fugă afară, smuncind uşa... şi se întoarse, întovărăşit de Olguţa şi Monica, gesticulînd.

— Mamă, Olguţa nu mă crede ! Uite: geamandanul care miroasă frumos. Dacă ţi-am spus !

— Sigur că nu te cred! Mai intâiu vreau să văd.

— Ai văzut ?

— 'Mda !... Da' nu mai miroasă aşa frumos !

— Spui minciuni ! Ai tu guturai, se indignă Dănuţ, respirînd cu nesaţ declamator, marochinul.

— ...Nu-l deschide, Dănuţ. Ai să-l desfaci la Bucureşti.

— Şi eu să nu văd ce-i înăuntru ?—se îmbufnă Olguţa.

— Nu-i nimic de văzut !—ridică din umeri doamna Deleanu, deschizîndu-l. Iacătă: batiste, o cămeşă de noapte...

Dar Olguţa avea ochi de vameş socialist.

— Da' acolo ce-i ?

Şi fără să aştepte răspunsul, scoase la iveală o plumieră de lac japonez.

— Nu pune mîna, Olguţa! se supără Dănuţ pescuind şi el o pungă de piele plină de reliefuri.

— Staţi, staţi. Vă arăt eu singură, oftă doamna Deleanu văzînd invazia.

Şi cu resemnarea zîmbitoare a unui artist silit să biseze, desfăcu geamandanul.

Geamandanul de marochin—el singur dar—cuprindea atîtea alte daruri, încît închiderea lui avu drept urmare deschiderea şifonierei. Altminteri, Olguţa ar fi spus că-i persecutată—necuviinţă pentru care doamna Deleanu ar fi trebuit s'o pedepsească—sau ar fi gîndit numai că-i persecutată—cum ar fi gîndit poate şi Monica despre Olguţa,—gînduri pe care doamna Deleanu le socotea mai primejdioase decît obrăzniciile.

Olguţa primi un pachet de şocolată şi făgăduinţa unui cuţitaş la fel cu acel din plumiera lui Dănuţ; Monica, o sticluţă elegantă, plină cu „Eau de Cédrat".

Dănuț se plimba prin etac, aruncînd priviri posesive geamandanului înfășurat în învelitoarea de pînză. Frămînta cheițele din buzunar, cu vîrful degetelor, zăngănindu-le înădușit: căpătase ticul tuturor acelora care poartă în buzunare, chei sau bani de metal.

— Hei! Da' pe mine m'ați uitat!... Nu stăm la masă?—întrebă domnul Deleanu din pragul ușii, scuturîndu-și scrumul țigării pe covor.

— Deschide gura, papa!

— Ai-ia-ia! Otravă mi-ai dat, Olguța!—se schimonosi domnul Deleanu, mozolind bucata de șocolată.

— Mama mi-a dat-o!—se apără Olguța rîzînd... Papa, cînd faci așa semeni cu motanii! Mai fă odată.

— Ia lăsați șocolata. Așa vă stricați pofta de mîncare. La masă.

Din pricina însuflețirii copiilor, a focului din sobă și a darurilor, ajunul plecării lui Dănuț, părea un ajun de Crăciun. Așteptai parcă să răsune la ferestre, glasuri subțiri, cîntînd vechea vestire:

„Stea-ua sus ră-sa-a-re
„Ca o tai-nă ma-a-a-a-re...

Dar după ce eșiră toți, luînd și lampa, la geamurile palide 'n lumina lunii, răsunară trilurile greerilor toamnei.

*

Din voluptățile prelungite răsare melancolia ca un înger păzitor, bolnav de rău-de-mare. De astădată, răsărise din frișca bezelelor—pentru Olguța—și din a cataifului, pentru Dănuț. Afară de domnul Deleanu, toți erau gravi și taciturni în jurul mesei. Monica abea gustase din cataif; doamna Deleanu, deloc. Nici Profira. In schimb, ochii ei, cînd întîlneau faldul de frișcă revărsat pe vrejii rumeori ai cataifului, deveneau umani ca ai cinilor flămînzi.

— Mamă, pot să mă scol?—întrebă Dănuț ocolind privirea cataifului și a Olguței.

— Da. Sculați-vă cu toții... Puneți-vă paltonașele și plimbați-vă puțin pe-afară.

Monica se apropiè de doamna Deleanu, îi sărută mîna și vorbi încet, privind în jos:

— Tante Alice, dă-mi voe, te rog, să mă culc.

— Nu ți-i bine, Monica?

— Ba da... Da' mă doare capul.

— Să nu fi răcit cumva!... Bine, culcă-te. Dănuț, ia-ți rămas bun dela Monica.

— De ce?—se opri Dănuț din drum, amar.

— Fiindcă tu pleci dis-de-dimineață. Monica are să doarmă atunci... Hai, sărutați-vă, copii!

Monica întinse buzele; Dănuț, obrazul.

„Nu mai mănînc niciodată cataif", se jură Dănuț în gînd, ferindu-și obrazul de buzele Monicăi, a căror suflare îi adusese încăodată aminte de nesuferita dulceață a cataifului.

Și se ținu de cuvînt, deocamdată, lăsînd obrazul Monicăi să plece nesărutat și roșu subt ochii lui blazați.

*

Monica încuè ușile. Aprinse luminarea. Trase un scaun lîngă șifonieră și înălțîndu-se în vîrfuri, luă de deasupra un pachețel învălit în hîrtie de matasă. Așeză scăunelul la loc. Și'n loc să se dezbrace ea, începu să-și dezbrace păpușa: Monica cea mică.

Două nopți dearîndul, după ce adormea Olguța, Monica lucrase rochița de matasă albă—din pachețelul ascuns deasupra șifonierei—pe care trebuia s'o îmbrace păpușa în locul rochiței negre purtate necontenit dela moartea bunicei... până în ajunul plecării lui Dănuț.

Ii puse mai întâiu șosetele și papucii albi luați din piciorușele păpușei dăruite de doamna Deleanu. Cînd veni rîndul rochiței, degetele Monicăi tremurară mai tare... Dacă-i venea rău? Dacă-i era prea scurtă?

„Dă, Doamne, să-i stea bine. Dă, Doamne, să-i stea bine".

Ii încheè ultimul nasture dela spate și o așeză pe măsuța de noapte în lumina luminării.

— Vai, ce frumoasă-i!

Dolofană, prea rumenă și țapănă de stîngăcie, păpușa părea o miniatură de țărăncuță în rochie de mireasă la fotograf.

— Monica, tu știi dece se sărută Făt-Frumos cu Ileana Cosinzeana?

Fiindcă Ileana Cosinzeana era frumoasă... frumoasă cum era păpușa gătită cu rochiță albă.

Obrajii Monicăi ardeau. Inima-i bătea repede. Și mai-mai că-i venea să plîngă în fața păpușei fiindcă prea era frumoasă, pe cînd ea...

Se uită în oglindă. Văzîndu-și rochița întunecată, ghetele prăfuite, plecă ochii în jos. Capul nu și-l privise.

Prea era frumoasă păpușa... Și Dănuț, și Dănuț—pieptul Monicăi se zbătea ca după fugă—și Dănuț se va îndrăgosti de păpușa ei.

Scuturîndu-și cozile începu să se dezbrace repede, în goană. Iși puse cămeșa de noapte, își despleti părul, luă păpușa de cîte-o mînă și răstignind-o pe trupul ei, se privi din nou în oglindă.

Păpușa avea rochiță albă...

Monica avea cămeșă albă...

Păpușa avea bucle blonde...

Monica zîmbi,—și se roși, respirînd adînc. Păpușa-i semăna. Avea ochi negri, gene compacte, o gropiță în mijlocul bărbiei.

Avea *şi ea* bucle blonde... *dar scurte*. Saraca păpuşă! Ea nu putea face din părul ei hăţuri lui Dănuţ.

— Da' eşti aşa de frumos îmbrăcată!—o consolă Monica.

Inseninată, luă luminarea de pe măsuţa de noapte, aşezînd-o pe masa de scris. Totul era pregătit de cu ziuă: şi condei cu peniţă nouă, şi cerneală, şi scrisoare: o scrisoare din acele mici cît o foiţă de ţigară, colorată, cu un trifoi pe plic.

Incet, cu o pasionată caligrafie, scrise pe hîrtiuţa liniată:

„Monica îl iubeşte pe Dănuţ din toată inima"...

Opt vechi cuvinte pe o hîrtiuţă: opt ceruri tropicale imens înstelate..

Isprăvind de scris se odihni, reciti şi adăugă cu litere mai mici, ca în genunchi:

„Nu te supăra, Dănuţ"!

Rochiţa albă a păpuşei avea o singură taină, candidă: un buzunărel pentru scrisoarea de dragoste. Sufletul Monicăi era la fel cu rochiţa păpuşei.

*

Olguţa şi Dănuţ mergeau alături prin ogradă. Tăceau, explorînd buzunarele paltonaşelor, în care mai găseau resturi din iarna trecută. Dănuţ descoperise un bilet de intrare la patinaj şi două bomboane acre încrustate în fundul căptuşelii sparte; Olguţa frămînta un ghemotoc de hîrtie de cositor care învelise odinioară nişte castane zăhărite.

Paltoanele miroseau a naftalină. Aerul intra rece şi ascuţit pe nări, înroşindu-le. Suflările abureau. Subt paşii lor, pămîntul suna tomnatec.

Linia dealurilor hotărnicea noaptea cu plutitoare ondulări ca o cădere de voaluri lente de pe goliciunea lunară.

Două umbre trecură pe la poartă—ireal de albastre în argintul profund. Cinii se repeziră, hămăind. Intonată cu glas de bas răguşit, o sudalmă naţională autentifică decorul.

— Tu nu ştii să te baţi!—ridică din umeri Olguţa, oprindu-se brusc.

— Cum nu ştiu?

— Nu ştii.

— Ai să mă 'nveţi tu?!

— Sigur, afirmă Olguţa cu tărie.

— Hm!

Totuşi, inima lui Dănuţ—de altă părere decît buzele—bătu mai tare.

Olguţa îl privi cu solicitudine compătimitoare.

— Dacă-ţi trage cineva o palmă, ce faci?

— Ii trag şi eu.

— Şi dacă-ţi trage un pumn?

— Trag şi eu.

— Şi dacă-ţi trage încă unul?

— Il mai trag şi eu.

— Şi dacă te-apucă de mîni?

— Mă zmuncesc.

— Şi dacă-ţi dă cu piciorul?

— Fug, răspunse Dănuţ sincer din cauza repezelii.

— Vezi!

— Adică, nu!—reveni Dănuţ, furios. Lasă-mă 'n pace! Ştiu eu ce să fac!

— Bine, atunci dă-mi o palmă.

Dănuţ o măsură.

— Vrei să ne batem?—întrebă el împăciuitor.

— Nu. Vreau să-ţi arăt.

— Şi dacă-ţi dau o palmă nu te superi?

— Nu, fiindcă nu poţi!

— Zău?!

— Incearcă.

— Ai să te superi!

— N'am să am dece!—zîmbi Olguţa.

— Ei!

— Ei-ei! Incearcă.

Dănuţ îşi pregăti mîna pentru o palmă sinceră, ţintind obrajii Olguţei. Cînd braţul lui Dănuţ porni, piciorul Olguţei îi şi pusese piedica. Dănuţ căzu în mîni, pălmuind pămîntul.

— Asta-i porcărie!

Rîzînd, Olguţa se plecă să-l ridice, cu braţele desfăcute.

— Dă-mi pace.

Indepărtîndu-se cîţiva paşi, Dănuţ luă o piatră—cu degetele tremurătoare de mînie—o aruncă în Olguţa şi fugi în goana mare spre scări.

— Nu m'ai lovit!—ţipă Olguţa după el. Laşule! Buftea!

Dănuţ n'o mai auzea. Intrase în etacul doamnei Deleanu.

Şchiopătînd, Olguţa porni spre casă. Piatra o lovise drept în fluerul piciorului.

Monica era culcată. Olguţa se dezbrăcă pe tăcute, fără să-şi privească piciorul îndurerat. Inainte de-a stinge luminarea se uită lung spre uşa lui Dănuţ.

— Monica, dacă eşti prietina mea—sprîncenele Olguţei se îmbinară—să nu mai vorbeşti cu Buftea—explodară buzele ei—niciodată. Auzi, Monica? Nu vreau eu să mai vorbeşti cu Buftea.

Luminarea stinsă fumegă înecăcios. Subt oghial, Olguţa îşi masă piciorul.

Monica se prefăcuse numai că doarme: genele-i tremuraseră. Să nu mai vorbească cu Dănuţ?... Ca niciodată, uitase să-şi spue rugăciunea, fiindcă în sufletul ei, scăldate-n aur, murmurau coruri de Inviere:

„Monica îl iubeşte pe Dănuţ din toată inima".

*

Tăiatul unghiilor de către doamna Deleanu—şi mai ales al pieliţelor, fusese totdeauna o cazna umilitoare pentru Dănuţ; de data aceasta, bine-cuvîntată. Uitase că s'a isprăvit vacanţa; că mîne dis-de-dimineaţă cînd somnul e mai dulce, va pleca de acasă pentru tare multă vreme; că va fi intern la Bucureşti: uitase. Totul era abstract; numai răzbunarea Olguţei era concretă fără să i se arate, ca cineva care-ţi stă la spate şi se face nevăzut numai cînd întorci capul.

Nouă unghii deveniseră ovale şi roze. Polissoirul aluneca pe-a zecea. Dănuţ ar fi vrut să aibă o sută. Pe măsură ce unghia se rumenea, Dănuţ vedea stingîndu-i-se steaua polară.

Dar doamna Deleanu zăbovea. Ea singură hotărîse că Dănuţ să plece dimineaţa la Iaşi, împreună cu domnul Deleanu, şi de-acolo, în seara aceleiaşi zile, spre Bucureşti.

— Are să-ţi pară rău, Alice. Mai ţine-l acasă o zi şi sara mi-l aduci la gară; nu-i păcat să-şi piardă o ultimă zi, petrecută acasă, pentru vizite?

— Nu. E datoria lui să-şi ia rămas bun dela rude. O zi mai mult sau mai puţin...

— Bine. Te-ai molipsit şi tu dela Grigore!

Acum îi părea rău. Da, dacă trenul de sară cu care Dănuţ avea să plece la Bucureşti nu s'ar fi oprit la gara Medelenilor, ar fi fost mai uşor parcă să-l îndemne să-şi îndeplinească datoriile, cu sacrificiul unei zile petrecute acasă. Dar aşa!

— Dănuţ... dacă vrei, dacă ţii tu mult, nu mai pleci mîne dimineaţă. Stai cu mama toată ziua, şi sara mergem la gară să-l aşteptăm pe tata. Vrei Dănuţ?

— Nu. Plec cu tata, vorbi Dănuţ pe nerăsuflate.

— Ce? Nu v'aţi culcat?—se miră domnul Deleanu intrînd în etac. Ştiţi că-s unsprezece? Acuşi trebue să ne sculăm. Hai la culcare.

Doamna Deleanu, cu degetul lui Dănuţ intr'o mînă şi polissoirul în cealaltă, ridică ochii, deschise buzele... şi le închise la loc: „aşa-s bărbaţii"!

— Haidem, Dănuţ. *Nouă* nu ne e somn.

Papucii erau pe covoraşul din faţa patului; cămeşa de noapte pe pat. Dănuţ îşi căutase papucii subt pat; cămeşa de noapte în dulap. Olguţa nu era nici subt pat, nici în dulap. Mai rămînea numai uşa dinspre odaia ei.

— Mamă, eu n'am avut niciodată cheia la mine!—începu Dănuţ c'un ton plîngător.

— Ce chee, Dănuţ?

— Cheia dela odaia mea.

— Da' ce vrei să faci cu ea?

— Să 'nchid uşa, mamă... De ce să stea cheia la Olguţa? Eu îs mai mare.

— De ce nu mi-ai spus?

— Am uitat.

— Tare mai eşti copil, Dănuţ—îl dezmierdă doamna Deleanu... Uite cheia, şopti ea închizînd uşa la loc.

I-o întinse rîzînd. Dănuţ încuè uşa, învîrtind cheia de două ori.

— Mamă, nu ne culcăm?—respiră el, concediindu-şi paznicul inutil.

Intinzîndu-se în pat, Dănuţ simţi ceva tare alături de el, subt oghial. Sări din pat: i se păruse că mişcă. Aprinse luminarea.

— Aa!

In locul şoarecelui de care se temuse, descoperi păpuşa îmbrăcată în rochie de mireasă.

— Aha! Iţi baţi joc de mine!—ridică el pumnul spre uşa închisă. Lasă că-ţi arăt eu! Rîzi tu, rîzi!

Are să vadă Olguţa! Să-i pue o păpuşă în pat! Da' ce-i el? Fată?... N'are decît să se bată dacă i-i poftă! Da' să nu-l insulte.

Din geamandanul de marochin, Dănuţ luă plumiera; din plumieră, cuţitaşul cu limbi tăioase. Apoi se aşeză pe margina patului cu păpuşa între genunchi. Şi 'ncet cu 'ncetul, buclele blonde, de curînd parfumate cu „Eau de Cédrat" începură să cadă pe cămeşa lui Dănuţ, tunse sarcastic.

Păpuşa năpîrlise deabinelea. Buclele impachetate într'un jurnal mai pîlpîiră odată, blonde, în blondul flăcărilor sobei. Dănuţ, bine învelit în oghial, din căldura patului, zîmbi flăcărilor şi uşei închise de două ori cu cheia.

Subt pat, păpuşa, în care aştepta dragostea Monicăi, proaspătă şi delicată ca întâia cireaşă de Mai,—dormea complect transfigurată de tunsoare şi de barbişonul şi musteţile „Hardmuth No. 1".

* * *

...Dănuţ plînge. Olguţa îl ajunge din urmă şi-l loveşte în spate cu pumnul şi piciorul. Dănuţ nu spune nimic. Ştie bine că merită să fie lovit.

— Tu plîngi?—îl întrebă Olguţa, punîndu-i mîna pe umăr, pacific.

— ...

— Lasă, Dănuţ! Hai să ne împăcăm.

Se sărută amîndoi. Dănuţ ar vrea să-i spue ceva... da' nu-şi aduce aminte ce!

Şi plimbarea prin ogradă reîncepe: de data aceasta însă, merg la braţ amîndoi, ca doi fraţi model. Dănuţ vede că Olguţa-i

aliata lui, şi-i pare foarte rău că *trebue* să-i ascundă ceva. Dacă nu-şi aduce aminte ce!

— De ce să pleci tu la Bucureşti? Asta-i persecuţie!

— Dacă vrea mama!—oftează Dănuţ din greu.

— Da' nu vreau *eu*.

...Amîndoi fug de-acasă la moş Gheorghe. Noaptea e grozavă, dar Dănuţ nu se teme fiindcă Olguţa e lîngă el.

Au ajuns. Ciudat! Căsuţa lui moş Gheorghe luceşte în noaptea neagră, ca o lună.

Batjia uşă. Lui Dănuţ îi sare inima. Uşa se deschide dela sine, şi'n tindă răsare moş Gheorghe. Olguţa şi Dănuţ cad în genunchi, înaintea lui Dumnezeu, fiindcă Moş Gheorghe e chiar Dumnezeu.

Ii sărută mîna.

Olguţa spune că Dănuţ e persecutat, că vor să-l trimeată intern la Bucureşti şi că de asta au fugit de-acasă. Dumnezeu îi primeşte în casă.

Olguţa şi Dănuţ stau pe laviţă; Dumnezeu, pe scăunaş. Deodată, răsare un înger cu zmeul lui Dănuţ în mînă. E chiar zmeul cel mare dela începutul vacanţei, cu sfoara tăiată de Olguţa.

Dumnezeu se uită la Dănuţ. Dănuţ zîmbeşte iertător.

Răsare alt înger cu păpuşa Olguţei în mîni. Dănuţ tremură.

Dumnezeu ia păpuşa pe genunchi, îi trece mîna peste faţă şi 'n locul chipului cu musteţi şi barbişon, zîmbeşte Monica. Numai că n'are păr.

Dumnezeu viră mîna în sobă, la un pumn de flăcări şi-i răstoarnă pe capul tuns al Monicăi.

Dănuţ închide ochii. Oare a ars Monica?... Nu. I-au crescut cozile la loc.

Dumnezeu dăruieşte păpuşa lui Dănuţ şi zmeul, Olguţei... Vrăsăzică Monica a rămas păpuşă...

S'aud bătăi în uşă. Ii caută de-acasă. Olguţa se încruntă. Dănuţ se cutremură. Numai Dumnezeu zîmbeşte.

Ce-i de făcut? Casa e înconjurată. Herr Direktor, tata şi cu mama bat în uşă din răsputeri.

Fără să-i pese de cei care bat, Dumnezeu ia o iconiţă din cui, îi preface pe toţi trei în sfinţişori zugrăviţi şi aşează iconiţa la loc. De-acuma poate să-i caute!

Herr Direktor îşi pune monoclul şi se uită prin odae.

Dănuţ face cu ochiul sfintelor de pe iconiţă. Sfintele se prăpădesc de rîs.

Herr Direktor se uită la ei, vede icoana, şi-şi face cruce. Sfinţii îşi trag coate şi se încruntă aşa de sever că Herr Direktor mai face o cruce.

L-au păcălit pe Herr Direktor.

Iacă şi mama! Şi ea se uită la ei... cam lung.

Sfinţii clipesc.

Mama ia icoana, s'apleacă asupra ei—Dănuţ simte lămurit parfumul mamei—şi sărută pe frunte tocmai pe Dănuţ...

— Hai, Dănuţ, scoală-te, şopti doamna Deleanu, dezmierdînd pe frunte cea din urmă deşteptare în casa părintească, a copilului cu bucle castanii.

*

Deşi s'apropia dimineaţa, casa părea deşteptată în negru miez de noapte.

Femeile intrară în antret cu lămpile aprinse, urmate de Ion şi de Pricop: celălalt argat dela grajd. Cu toate semnele şi poruncile date în şoaptă de doamna Deleanu, cizmele lui Ion şi-ale lui Pricop bocăneau aspru pe podele, primejduind somnul fetiţelor.

Anica şi Profira, îmbrăcate gros, cu capetele înfăşurate în tulpane negre, erau încă bulmace de somnul neisprăvit.

Dănuţ cam palid în hainele de catifea albastră, cu guler tare „rabattu" şi elegantă lavalieră, se uita distrat în jurul lui. Mesteca mereu, cu un aer nemulţumit; vărsase din greşală prea multă apă-de-dinţi în paharul cu apă: îi usturau gingiile.

Curentul făcu să tresară şi să tremure flacăra lămpilor. Cufărul cu aşternutul fu scos afară. Ali intră în casă pe uşa deschisă. Nimeni nu-l goni.

Oamenii ridicară cufărul din odaia lui Dănuţ. In tăcerea de şoapte, curmată doar de bocănitul cizmelor, umbrele oamenilor care duceau cufărul erau lugubre.

*

In podul cu vechituri, la lumina slabă a luminării, Dănuţ ştergea cu radierul musteţile şi barba păpuşei. Nimic nu se schimbase în pod, decînd se despărţise de Robinson Crusöe. Acelaşi miros, aceiaşi pace, aceiaşi sîmburi de piersică, uscaţi şi prăfuiţi.

Subt hărnicia radierului, obrajii păpuşei îşi recăpătară tenul feminin. Bărbia-şi arătă din nou gropiţa; buzele-şi pierdură aroganţa zîmbetului muşchetăresc, regăsindu-l pe cel suav. Numai lipsa buclelor mai amintea urgia care se abătuse asupra ei.

Cuprinzînd-o c'o mînă de mijloc, Dănuţ o îndepărtă puţin, privind-o.. In sufletul lui Dănuţ era visul nopţii, şi-n visul nopţii păpuşa se oglindi.

— Păcat c'am tuns-o, dădu din cap Dănuţ.

Păpuşa din vis semăna cu Monica—era chiar Monica—; păpuşa din mînă, decînd era tunsă, nu mai semăna cu păpuşa din vis. Şi lui Dănuţ îi părea rău, fiindcă abia acum îşi aducea aminte că în vis Dumnezeu îi dăduse lui păpuşa care semăna cu Monica, şi îi bătuse inima ciudat, dar nimeni nu ştiuse, fiindcă-i era ruşine de Olguţa. Oftînd, Dănuţ îi făcu loc în lada cu cărţi, alături de Robinson Crusöe. Păpuşa cu rochiţă de mătasă albă,

singură între atitea cărţi, avea cocheta dezolare a unei domniţe în bejenie. De-acuma şi pe ea o aştepta colbul, ca o bătrîneţă între străini. Dănuţ închise capacul.

Noaptea păpuşei începu odată cu cîntecul cucoşilor,—şi insomnia, fiindcă Dănuţ uitase să închidă ochii de sticlă în care aflase melancolic de ce se săruta Făt-Frumos cu Ileana Cosinzeana, cînd erau singuri.

*

La loc de cinste, în capul mesei, samovarul de aramă sclipea şi fumega, obez. In şoldurile lui gălbue se oglindea sofrageria, masa, şi cei trei comeseni, comic deformaţi, de rasă mongolică parcă.

Aşteptînd să i se răcorească ceaiul, Dănuţ ronţăia îngîndurat, cornuleţele presărate cu chimion, abia scoase din rolă: bucătăreasa se sculase înaintea tuturora.

Doamna Deleanu desena cu degetul pe faţa de masă capul lui Dănuţ.

Domnul Deleanu îşi sorbea ceaiul cu lapte, controlîndu-şi uneori nodul cravatei. Era bine dispus. După o lungă, necurmată şi tihnită vacanţă la ţară, în familie, Bucureştiul...

Apucind maşinal sticla cu rom, turnă în paharul lui Dănuţ cam mult... Aşa cum torni din sticlă, cînd la spate cîntă lăutarii.

— Nu-nu-nu! Asta nu.

— Lasă-l, Alice! E băiat mare; ce Dumnezeu!

Băiat mare! Departe de-al măguli, aceste două cuvinte îl înfricoşau, ca un tren negru care-l ducea de-acasă între străini. In ceaiul cu rom căzură lacrimi.

Treptat, zorii porfirii ca sănătatea tinereţii, bucurară ferestrele. Doamna Deleanu se sculă dela masă şi începu să privească afară.

In tăcerea deplină, samovarul bufnea şi şuera ca o ironică locomotivă.

*

— Buna-dimineaţa şi sărut mîna.

— Ei, Moş Gheorghe! Ce bine-mi pare!—se lumină Dănuţ văzîndu-l pe capră.

— Moş Gheorghe!—îl dojeni doamna Deleanu cu degetul ridicat; parcă ne-a fost vorba să stai în casă?

— Dă, dudue! D'apoi cu sumanul ista sau în casă nu-i tot una?

Toţi servitorii eşiră pe scări. Copitele cailor dansau pe loc. Dănuţ se aşeză la mijloc între domnul şi doamna Deleanu. Anica şi Profira păturiră pledul de-oparte şi de alta.

— Parcă-i un prinţişor!—exclamă tare bucătăreasa.

Dănuţ îşi trăgea mănuşile de piele. Doamna Deleanu zîmbi pentru el. Caii se zmunciră. Dănuţ făcu un semn cu mîna spre casă şi servitori, şi o clipă numai, zări în pragul uşei pe Monica—visa?—cu părul desfăcut şi kimonoul prea larg, ţinîndu-şi mînile pe gură...

Cîmpiile erau albe de brumă; cerul vînăt; zarea răsăritului tumultoasă de aur roşu.

Ali se luase după trăsură. La intrarea în sat, dulăii ciobăneşti se repeziră crunţi spre el. Palid, Dănuţ se ridică în picioare.

— Mamă, uite, mamă! Hai să-l luăm în trăsură, se rugă el dezmierdînd mîna doamnei Deleanu.

— Opreşte, Moş Gheorghe.

Ali se urcă în trăsură, ocrotit de şuerul biciului, grămădindu-se pe pled la picioarele lui Dănuţ. Trapul cailor răsună din nou. Satul rămase în urmă.

„Unu, Ilă
Dudulă
Eşti caş
Toporaş"...

— Bun aer!—exclamă domnul Deleanu. Cînd mă gîndesc la infecţia din Bucureşti!

— St! Doarme!—şopti doamna Deleanu, luînd pe braţe capul lui Dănuţ.

„Pe la moara murgului
Trece fata Turcului..."

*

Intr'un capăt al băncii de pe peronul gării, Dănuţ şi doamna Deleanu şedeau alături ţinîndu-se de mînă. Aşezat pe marginea celuilalt capăt, domnul Deleanu răsfoia grăbit teancul de citaţii, copii şi extracte, ascultînd explicaţiile domnului Şteflea cu privire la procesul ajuns la Curtea de Apel. Domnul Deleanu cerea dela clienţii săi, cînd se întîmpla să-i asculte, celeritate şi preciziune, însuşiri care lipseau cu desăvîrşire domnului Şteflea. Dialogurile dintre ei erau o necontenită ciocnire între un expres şi-un tren de marfă.

— Dă, cucoane Iorgule, pe mine aşa mă tae capul. Cum adică?... Da' aduc martor tot judeţul!

— Domnul meu, îl întrerupse glacial domnul Deleanu, ridicînd ochii de pe hîrtii.

Domnul Şteflea îşi şterse fruntea năduşită şi oftă.

Doamna Deleanu vorbea lui Dănuţ pe şoptite.

— Să-i scrii mamei cum ajungi...: tot-tot-tot ce faci. Auzi, Dănuţ?

Ii mai îndreptă odată lavaliera şi bereta.

— Domnule Şteflea, începu domnul Deleanu categoric...
Domnul Ştefiea se înclină cu deferenţă.
— ...Eu stau la Iaşi până diseară. Azi îţi fixez termenul de judecată şi văd dosarul. Diseară ai să mă aştepţi, la trenul de Bucureşti. Am să-ţi spun ce trebue să faci.
O sonerie vibră teatral prin pacea cîmpenească a peronului. Doi ţarani se sculară. Doamna Deleanu se ridică. Mîna lui Dănuţ îi încleşta mîna.
Trenul intră în gară, lung, murdărind lumina dimineţii. Vagonul de clasa întâia se opri dincolo de peron. Alergară într'un suflet. La ferestre clipeau somnoros chipuri palide şi unsuroase.
— Hai, Ioane, îl grăbi domnul Deleanu, îmbrîncind cu piciorul în vagon, geamandanele. Şi tu de ce nu bagi de samă?
Dănuţ înghiţi în sec. Îi lovise peste picioare.
— Dănuţ, Dănuţ!—îl cheamă doamna Deleanu mergînd alături de trenul pornit.
Abea avu vreme să-i sărute mîna întinsă.
— Mamă, îngînă Dănuţ ştergîndu-şi ochii,—nu-i lăsa pe Ali; ia-l în tră... în trăsură, ţipă el nemai văzînd-o.
În urma trenului o cioară coborî între şine, ciugulind prin prund.
— Duduiţă, vorbi moş Gheorghe ridicînd de jos batista doamnei Deleanu, - mai *avem* pe cineva acasă.

* * *

Prea mare fusese sofrageria pentru tăcerea în trei, din timpul dejunului şi al mesei; prea mare, salonaşul doamnei Deleanu, pentru tăcerea de după masă, cu noaptea la ferestre.
— Hai la culcare, copii.
Olguţa şi Monica îi sărutară mîna. Doamna Deleanu nu le mai însoţi în odae. Se despărţiră în antret.
Se făcuse grijitură mare în odaia lui Dănuţ. Uşa cu panoplia Ruso-Japoneză era dată în lături. Mirosul de terbentină al podelelor proaspăt ceruite, pătrundea răcoros în odaia fetiţelor, ca o indiferenţă.
Înainte de-a se desbrăca, Olguţa închise uşa. Monica se aşeză îmbracată pe marginea patului, privind în jos.
— Tu nu te culci?—o întrebă Olguţa.
— Ba da.
Începu să-şi scoată rochiţa, cu mişcări ostenite. Olguţa se sui în pat. Monica-şi spuse rugăciunea mai repede ca de obicei.
— Noapte bună, Olguţa.
— Noapte bună, Monica.
Olguţa suflă în luminare. Monica rămase în picioare între paturi, prin întuneric, multă vreme... Ţinîndu-şi suflarea se apropiè de patul Olguţei.
— Ce faci?—tresări Olguţa simţind o lacrimă pe obraz.

— Olguţa, vorbi Monica zguduită de suspine; te-am trădat... Eu îl iubesc pe Dănuţ.
— Sigur. Tu eşti prietina mea... Şi eu îl iubesc.

* * *

Îngrăşat de confort, îmbrobonat de lumini rotunde, mirosind a piele C. F. R.-istă şi a fum de havană, vagonul de dormit gemea şi scîrţia molatec dealungul kilometrilor.
Pe fotoliul din fundul coridorului, conductorul cu chipiul pe ceafă şi tunica desfăcută la gît, îşi făcea socotelile, muind mereu în gură creionul chimic.
În cabina mică—No. 10—11—domnul Deleanu juca o partidă de écarté cu un confrate bucureştean. Alături, pe măsuţă tresărea o sticlă de „Chery Brandy"; două pahare cu monograma companiei de „Wagon lits" cîntau ciocnindu-se, cristalin.
În faţa cabinei, aşezat pe strapontinul de lîngă fereastră, Dănuţ privea afară cu fruntea rezemată de sticla rece. Nimeni nu-i mai spunea „Du-te la culcare, Dănuţ" sau „Cum? Nu te-ai culcat?" deşi trecuse ora cînd copiii „trebue să se culce".
— Pă asta, nene, greu s'o cîştigi!
Huruitul roţilor şi vorba muntenească a partenerului domnului Deleanu ţineau tovărăşie gîndurilor lui Dănuţ.
Locomotiva ţipă ascuţit. Trenul îşi încetini mersul.
— Papa, am ajuns! se lumină Dănuţ văzînd la fereastra vagonului oprit figura familiară a domnului Ştefiea.
— Ce, nene, te-aşteaptă clienţii pă la gări?
— Un imbecil care mă pisează!
Cu cărţile de joc în mînă, domnul Deleanu ridică geamul din dreptul lui Dănuţ, dădu cîteva ordine laconice domnului Ştefiea şi grăbit îşi reluă partida. Domnul Ştefiea rămase aiurit la geam. Dănuţ îşi frîngea minile.. Să fi putut i-ar fi dat domnului Ştefiea şi Turbinca lui Ivan... Dacă nu ştia ce să-i spue!
Gorniţa de plecare răsună, dramatic.
Desnădăjduit, Dănuţ scoase cutiuţa cu bomboane de mintă şi o întinse pe geam. Domnul Ştefiea o luă nedumerit şi rămase cu ea în mînă, privind-o... Trenul pornise. Dănuţ, aplecat pe fereastră, flutură batista îndelung spre şeful gării care prea tîrziu alerga după tren să restitue cutia cu bomboane.
Pierzîndu-l din ochi, Dănuţ se aşeză din nou pe strapontin, şi caşicum şeful gării i-ar fi fost singura şi ultima bucurie dealungul drumului amar, începu să plîngă.
O Doamnă, din uşa cabinei alăturate, privise toată scena. Se apropie de Dănuţ cu un pachet de şocolată.
— Cum te cheamă, puiule?
— Dănuţ! suspină el ridicîndu-se în picioare.
— Bravo, nene! Halal fecior! Îţi seamănă!—clipi confratele către domnul Deleanu, arătîndu-i cu degetul idila de pe coridor.

... Trei gînduri urmăreau prin noapte acelaşi tren, căutind pe-acelaşi călător.

CAP. IV.

„Moş Gheorghe, nu tragi din lulea?"

„La tante Julie
La tante Sophie
La tante Mélanie
Et l'oncle Léon..."

— Ah! Papa! Iar ai greşit!—îl dojeni Olguţa zburlindu-i părul cu podul palmei.

Domnul Deleanu, aplecat peste umărul Olguţei asupra pupitrului, descifra cu glas de bariton răguşit, şansoneta adusă de la Bucureşti odată cu răguşeala. Olguţa il acompania la pian.

— Vezi, papa, tu cinţi: si-sol-mi-do,—in loc să cinţi: si-*la*-si-do. Ascultă-mă pe mine.

Incepu din nou, şuerînd melodia şi bătînd tactul cu piciorul. Domnul Deleanu fredona cu buzele închise, dînd din cap.

— Ei, papa, iar!? Ce-are să spue mama?

Domnul Deleanu işi luă o figură de şcolar prins cu lecţia neinvăţată.

— De ce greşeşti tu, papa, tocmai la *L'oncle Léon?*

— Mare mister!—se'ncruntă domnul Deleanu... Eu cred că *tante Mélanie* imi pune piedică!

Olguţa bufni de ris.

— Vai, papa! Dac' ai şti tu cine-i tante Mélanie n'ai spune una ca asta!

— Da' tu de unde-o cunoşti?

— Aşa!... Mi-o închipui eu... Ştii, papa, are ochelari pe virful nasului şi se uită pe deasupra lor,—o invoca Olguţa, sculptînd-o cu degetele în aer.

— Şi ce mai are?

— Aa! Un neg... un neg păros deasupra buzei! Şi-i slabă ca un ţîr...

— ...Cu ochelari, adăugă domnul Deleanu.

— Stăi, papa! Are musteţi!

— I-auzi!

— Zău, papa. Mă jur! Cînd mănîncă ouă fierte îi rămîne gălbănuş pe musteţi. Asta-i greţos! Vai, ce urîtă-i!... Papa, tante Mélanie e nevasta lui oncle Léon, săracul de el!

— Ce-ţi spuneam eu! Vrea să divorţeze şi m'a angajat pe mine avocat.

— Nu primi, papa. Oncle Léon are dreptate. Tante Mélanie e o zgripţuroaică. Ea il persecută.

— Ce-i de făcut?

— S'o persecutăm şi noi pe ea.

— Atunci hai să mai cîntăm odată.

— Hai.

Şi din nou, glasul de soprană şi cel de bariton, silabisiră pomelnicul rimat al tantelor.

Dimineaţa intra pe ferestre ca un viscol de polen, aurind sclipitor covoare şi oglinzi. Monica şedea pe divan lîngă sobă, ţinînd pe genunchi o carte din „Bibliothèque Rose".

— Săraca Olguţa! oftă ea dînd din cap.

Din intîmplare, Monica aflase adevărata pricină a contramandării plecării la Iaşi, dar făgăduise doamnei Deleanu să nu spue nimic Olguţei.

„...Et l'oncle Léon".

— Bravo, papa!

— Cu aşa profesoară ajung departe!

— Ştii ce, papa? Hai să te 'nvăţ acompaniamentul.

— Vrei să mor?

— Hai, papa... c'un deget macar.

Vrînd-nevrînd domnul Deleanu se aşeză la pian. Olguţa începu să-i călăuzească degetele nedibace printre clapele uniforme.

Uşa salonului se deschise încetişor. Anica-şi vîrî numai capul, aşteptînd. Monica eşi afară.

— A venit doctorul?

— Da, dudue, înghiţi Anica ştergîndu-şi ochii cu pestelca... Cere coniţa spirtul din dulap şi un prosop curat.

Cu prosopul şi sticla în mînă, Anica o luă la goană pe scări. Monica intră în salon cu fruntea încreţită şi ochii grei.

„La tante Julie
La tante Sophie
La tante Mélanie
Et l'oncle Léon..."

*

Doamna Deleanu eşi cu doctorul în tindă.

— ...?

— Dă, doamnă... azi... mine: e o chestie de ore.

— Să-l transportăm la Iaşi, la spital...

— Pacat de cheltuială! Nu rezistă.

— ...Anica, du-l pe domnul doctor la curte... Domnule doctor, vorbi doamna Deleanu trecîndu-şi mîna peste frunte,—fetiţa mea îl iubeşte pe Moş Gheorghe... Aşi vrea să nu ştie. O lăsăm să creadă că eşti un client al barbatului meu, venit pentru afaceri.

— Voyons! N'aveţi nici-o inchietudine, zîmbi doctorul ridicînd mîna. În cinci minute sîntem cei mai buni amici. J'en fais mon affaire.

Văzîndu-l pe doctor, ţăranii aşezaţi pe prispă se ridicară în picioare, salutîndu-l adînc.

— Scapă, domnule doftor?—întreabă unul.

— Ceva moştenire?—glumi doctorul ascuţindu-şi privirea. N'aveţi nici o grijă. Mult nu mai are.

Urmat de Anica, doctorul trecu înainte; trăsura-l aştepta la poartă cu Ion pe capră.

— Spurcăciune!—scuipă printre dinţi Oţăleanca, urmărindu-l c'o privire duşmănoasă pornită din ochii uzi de lacrimi curate.

Moş Gheorghe cearcă să închege un zîmbet mucalit cu colţul buzei şi coada ochiului; zîmbetul răsări trist pe faţa topită în jurul ochilor amari de suferinţă.

Doamna Deleanu se aşeză pe margina laviţei, binişor.

— Vrei ceva, Moş Gheorghe?

— Dudue, şopti el rar, frămîntîndu-şi degetele subţiate,— di ci m'o mai impuns?

— Fiindcă aşa trebue, Moş Gheoghe. Asta-ţi dă sănătate.

— Sărut mîna... da' eu aşi zice să vie părintele.

Ochii lui moş Gheorghe stăruiră umili subt privirea doamnei Deleanu care încet întoarse capul.

— Bine, Moş Gheorghe, are să vie şi părintele... dacă vrei.

Un oftat greu curmă tăcerea,

— Te doare, Moş Gheorghe?

— ...

Ochii moşneagului îndreptaţi spre ferestrele luminoase se umplură de lacrimi.

— ...Am să *ţi-o* aduc mai încolo, Moş Gheorghe.

Odăiţa în care Olguţa descoperea fructele din livada Oţălencei, după aromă, de cum intra pe uşă, mirosea acum a iod, a eter şi a spirt ars.

*

— Bună ţuică, domnule Deleanu.

— Bătrînă.

— Bună şi bătrîneţa la ceva!—clipi doctorul.

Şi întorcîndu-se către Olguţa.

— A la votre, mademoiselle.

Olguţa îl privi cu ochi de miop şi-şi vîrî din nou nasul în carte, obraz în obraz cu Monica.

— Monica, ai băgat de seamă? Clientul se rade pe frunte! —şopti ea, prefăcîndu-se că citeşte.

Profira eşi cu tablaua, aruncînd doctorului o privire scîrbită: mîncase toate aperitivele.

— Şi cu ce se delectează, mă rog, domnişoarele?—dacă nu-s indiscret?—le întrebă doctorul aşezîndu-se pe divan alături de ele.

— Les malheurs de Sophie, recită repede Monica, titlul cărţii, strîngîndu-se în Olguţa.

— Les malheurs? A! Nu! Cu-aşa cetitoare trebue să schimbăm titlul. Eu propun: Les bonheurs de Sophie.

Spiritual, aspiră aer pe nas. Olguţa se încruntă.

— Şi vrasăzică, Sofia dumneavoastră e nenorocită? la puneţi-mă şi pe mine la curent cu nenorocirile ei.

— Cum nu, se oferi Olguţa, privindu-l drept în ochi.

— Vous avez la parole.

— Sofia noastră—începu Olguţa descoperindu-şi fruntea, combativ,—era o fetiţă caşi noi...

— Frumoasă, cuminte şi amatoare de poveşti, îi luă doctorul vorba din gură.

— Şi bine crescută, adăugă scurt Olguţa.

— Bucuria părinţilor, închee doctorul.

— De unde ştii mata?

— Aa! Ce nu ştiu eu! Îmi spune degetul cel mic.

— Daa? Te rog să spui mata degetului cel mic,—care? dela mîna stîngă, dela mîna dreaptă... sau dela picior?

— Iacătă-l.

Olguţa îl privi cu deosebită şi lungă atenţie.

— Te rog să-i spui mata că spune minciuni şi drept pedeapsă să-i tai unghia.

Unghiile doctorului erau tăiate—sau, mai exact, mîncate—scurt. Numai degetul cel mic al mînii drepte era privilegiat cu prisosinţă, datorită pesemne, unei concepţii estetice.

— Ha-ha! Şi de ce spune minciuni, domnişoară?

— Fiindcă Sofia noastră nu era bucuria părinţilor.

— Nu-mi vine a crede!

— Ascultă mata şi ai să vezi.

— Je suis tout oreilles.

— Odată, vine un domn în vizită la părinţii Sofiei...

Domnul Deleanu, subit, se aşeză pe divan, la picioarele Olguţei.

— ...Sofia tocmai cînta la pian. Ce să facă? Se scoală şi ea să-l primească pe musafir fiindcă era o fetiţă bine-crescută. Dar musafirul n'o lăsa în pace. În loc să stea de vorbă cu părinţii Sofiei—cum stau oamenii mari—el vorbea cu Sofia...

— Olguţa, eu aşi propune să ne aşezăm la masă, se amestecă domnul Deleanu.

— N'o aşteptăm pe mama?... S'atunci—urmă Olguţa îndîrjită—Sofia nu s'a mai putut ţine şi i-a spus în faţă: „Domnule musafir, nu pot să te sufăr: fiindcă te razi pe frunte, fiindcă miroşi ca o farmacie, şi fiindcă nu-mi dai pace...

Tăcere gîtuită.

Uşa se deschise. Doamna Deleanu intră cu o prefăcută însufleţire.

— O veste bună: o scrisoare dela Dănuţ.

— Ia să văd, sări Olguţa.

— Haidem la masă... Ei, cum vă 'mpăcaţi?—întrebă doamna Deleanu pe doctor.

— Admirabil! Ne tachinăm deja. Ştiţi: „Qui s'aime se taquine".

Domnul Deleanu îşi muşcă musteaţa strănutînd.

*

Din plicul deschis se revărsă pe farfuria doamnei Deleanu un teanc de fotografii.

— Dănuț! Uite Dănuț!—se bucură doamna Deleanu.

— Ia să vedem, mamă.

— Tuns!—se 'ntristă doamna Deleanu, privind cu deamănuntul fotografia proaspătului licean.

Singur doctorul își minca omletul cu brînză și verdețuri.

— Mamă, uite: scrie ceva pe dos.

„Pentru Monica dela Dănuț" ceti doamna Deleanu slova caligrafică... Poftim, Monica.

Zugrumată de emoție, Monica-și luă fotografia fără s'o privească, o așeză pe genunchi pipăind-o cu degetele, înghiți, și-și trecu șervetul peste obrajii aprinși.

— „Pentru papa dela Dănuț".

— Hei! Ca o ridiche! Căpățînosul tatei!

— „Asta-i pentru mine. „Pentru Olguța dela Dănuț".

— Mamă, da' aceia pentru cine-i?

— „Pentru Moș Gheorghe..." ceti repede, oprindu-se prea tîrziu, doamna Deleanu.

— Bravo, Dănuț!—jubilă Olguța. Eu i-o duc lui Moș Gheorghe.

Toți se posomorîră. Numai doctorul zîmbi, clipind cu înțeles către doamna Deleanu.

— Stați, mă rog, interveni el mestecînd. Dați-mi și mie o fotografie. Nu-s eu prietinul juneții?

— Poftim omlet, ripostă crunt Olguța îndesînd farfuria înspre el.

— Chiar așa. Hai să mîncăm, se scutură doamna Deleanu.

— Ce scrie, mamă? Cetește scrisoarea.

— „Dragă mamă, mi-e foarte dor de voi toți, de Moș Gheorghe și de Ali..

O pauză lungă.

— Lasă Alice. Cetește fiecare după masă.

Dacă n'ar fi fost doctorul la dejun, omletul s'ar fi întors așa cum venise, fără ca bucătăreasa să se mire.

*

— Mamă, eu mă duc la moș Gheorghe să-i duc fotografia, anunță Olguța urmărind cu o privire cruntă pe doctorul care intra în salon.

— ...

— Lasă mai tîrziu, Olguța. Moș Gheorghe-i dus la pădure. Mergi cu tata cînd s'o întoarce.

— Mergi și tu, papa?

— Nu ți-am promis? îi facem noi doi *o vizită!*

— Și ne dăm în scrînciob?

— Vai!

— Și pe client îl lăsăm acasă: nu?

— Nici vorbă!

— Bravo, papa, respiră Olguț.. Nu pot să-l sufăr. Ai văzut cum mînîncă?

Doamna Deleanu întinse Olguței scrisoarea lui Dănuț.

— Cetește-o cu Monica. E vorba de niște gavanoase!—cercă ea să zîmbească.

— Auzind cuvîntul gavanoase rostit de doamna Deleanu, Olguța tresări. Luînd-o pe Monica de mînă se grăbi spre odaia ei în care nu se făcuse încă foc fiindcă Olguța pretindea că-i prea cald.

— ...?

Doamna Deleanu începu să plîngă.

— Biata Olguța!—dădu din cap domnul Deleanu.

Olguța cetea cu glas tare scrisoarea lui Dănuț; lîngă ea, Monica urmărea cu privirea șirurile neregulate pe care ar fi vrut să le alinte și să le sărute.

„...Băeții de aici mă rîd fiindcă vorbesc moldovenește. Chiar m'au poreclit «Șoldoveanu» și «domnul Măi». Mie nu-mi pasă. Numai mi-i ciudă că spun minciuni! Spune și tu, mamă dragă, dacă-i adevărat că eu spun: «și mai fași» în loc să spun «ce mai faci»?"

— Nu-s eu acolo că v'ași arăta eu *și mai fac!*—se stropși Olguța la nevăzuții Munteni, prigonitori ai lui Dănuț.

— Da' nu-i adevărat, Olguța. Dănuț nu spune-așa!—sări și Monica, aprinsă de mînie.

— Sigur că nu spune! Da-s proști Muntenii! Știi, ei îs cam surzi! explică Olguța, compătimitoare. Cînd vorbești cu un Muntean trebue să țipi, altfel nu te' nțelege. N'ai auzit? Ei nu spun *măi* ca *noi*. Ei țipă: *băăă*.

„..Da nici eu nu m'am lasat", urma Dănuț, îndărătnic.

— Bravo ție! aprobă Olguța pe neștiute.

Monica primi omagiul.

„...Eri, cînd intram în clas, un băiat spunea arătînd pe niște băeți din altă clasă: „Mă, ei are liber, al dracului!" Atunci eu am sărit și i-am spus că nu știe să vorbească romînește fiindcă în romînește subiectul se acordă cu predicatul, ș'atunci trebuia să spue; ei *au* liber. Toți băeții mă rîdeau și spuneau că ei are dreptate, fiindcă eu sînt Șoldovean căpățînos. Eu n'am spus nimica"..

— Foarte rău! dezaprobă Olguța.

— Ce era să facă saracu Dănuț? îl apără Monica.

— Să-i insulte și să-i bată.

„...da' în ora de Romînă, l-am întrebat pe domnul Ilie Popescu cum se spune. El mi-a dat dreptate. Da' eu nu mai pricep nimic! Chiar el spune tot așa: „El *are*"! Spune tu, mamă dragă, și-a bătut joc de mine sau nici el nu știe romînește?"

— Ilie Popescu, ești un prost! Se cunoaște și după nume că-i prost: nu-i așa, Monica?

— De ce, Olguţa? El i-a dat dreptate lui Dănuţ.

— Nu trebue să ţii cu proştii, Monica. El *n'are* dreptate niciodată.

„De cînd m'am tuns mi-i foarte frig. Şi nu ştiu de ce, da mi-i ruşine cu capul gol! Ce-ar mai ride Olguţa să mă vadă aşa!"

— Săracu Dănuţ! zîmbi Olguţa privind fotografia din mînile Monicăi. Parcă-i dat cu var pe cap!

Olguţa reîncepu lectura. Monica nu-şi mai lua ochii de pe fotografie. Asculta şi privea. Dănuţ în uniformă cu pantaloni lungi avea o poziţie foarte fotografică: un picior înainte ca la comanda militărească „pe loc paus'!"; o mînă voivodal înfiptă în şold; cealaltă, purtătoarea chipiului, atîrnînd ţapănă dealungul coapsei; capul strîmbat în sus. Surîdea sarafic minei nevăzute a fotografului. Roşi, obrajii Monicăi îşi însuşiră zîmbetul.

Scrisoarea se isprăvea cu următorul post-scriptum:

„...Şi eu am mîncat dulceaţă din gavanoasele dela Olguţa. Bună mai era, mamă dragă. Numai la noi acasă se face aşa bună dulceaţă!".

— Bravo, Dănuţ! Aşa aşi fi scris şi eu.

Olguţa admira retorica măestrie cu care Dănuţ îmbinase spovedania jafului dulceţilor păstrate pentru iarnă, cu slăvirea lor şi măgulirea păgubaşului, — fără să-şi dea seamă că acel „bună mai era, mamă dragă!" departe de a fi un vicleşug, pentru Dănuţ era o naivă şi deplină doină.

*

După împărtăşanie, moş Gheorghe privise lung aburii albăstrii ai fumului de tămîe, plutind înfloriţi prin odae. Dela o vreme aţipise. Acum dormea cu faţa în sus. Braţele-i atîrnau în lături, grele. Şi trupul şi chipul păstrau parcă întipărirea resemnată a unei răstigniri.

Doamna Deleanu îl veghea, aşezată pe un scăunel alături de laviţă, cu coatele sprijinite pe genunchi, şi fruntea cufundată în palme.

Veghea şi Oţăleanca. Neîndrăznind să stea jos, subt acelaşi acoperemînt cu doamna Deleanu, şi fiind ostenită de lunga şedere în picioare, îngenunchiase în faţa icoanelor.

Doctorul, întins pe prispă la aer curat, cetea un roman franţuzesc, făcînd reflecţii specific romîneşti.

...Pe cînd era de-o samă cu Olguţa, doamna Deleanu căpătase dela moş Gheorghe, un dar nepieritor ca trandafirii iericonului: zîmbetul copilăriei. Fără de Moş Gheorghe nu l-ar fi cunoscut. Nu doar că n'o iubeau părinţii! Dar mama doamnei Deleanu, greu zdruncinată dela naştere, trăise mai mult prin străinătate. Venirile ei acasă—din ce în ce mai rare—nu aduceau decît o faţă mai istovită, un zîmbet mai chinuit, şi o poruncă de *linişte* sfătuită de doctori şi rostită de Fiţa Elencu în

faţa mormanelor de jucării proaspăt aduse. Conu' Costache Dumşa, prins de viaţa politică, dezmierda distrat, uneori numai— ş'atunci c'un oftat de mîhnire—capul fetiţei timide cu care avea să i se stingă numele. In schimb, străjeri neclintiţi ai copilăriei ei în căminul părintesc, fuseseră ochii Fiţei Elencu, verzi ca un mucegai nimicitor al ori cărei frăgezimi. Mai tîrziu, dascălii şi guvernante, tot subt diriguirea Fiţei Elencu, o învăţară să fie bătrînă la minte, deşteaptă, posomorîtă şi savantă, şi în alte limbi decît cea romînească.

Moş Gheorghe-i ţinuse loc de mamă şi bunic. El alungase tot atîtea lacrimi pe cît deşteptase zîmbete şi 'nviorări pe chipul palid al fetiţei istovite de învăţătură şi singurătate.

Şi ea fusese odată „duduiţa moşului". Acuma era Olguţa... Şi moşul copilăriei lor se ducea...

Degetele doamnei Deleanu mîngîiară uşor părul alb al moşneagului.

Alte amintiri, de mai tîrziu, înlocuiră pe-ale copilăriei; şi acestea tot de moş Gheorghe legate şi de căsuţa lui.

...Fiţa Elencu, prinsese la Iaşi—era mult deatunci—o scrisoare de dragoste dela tînărul Iorgu Deleanu, profesorul de filozofie al nepoatei sale.

— Ce-i asta, Alice? întrebase ea cu scrisoarea în mînă şi un zîmbet oţetit în ochi.

Inima nepoatei simţise greutatea întregei planete.

— Ia să vedem noi ce-a scris *domnul profesor*, începuse Fiţa Elencu aşezîndu-se într'un fotoliu... „Draga mea Alice" Brebre!... Vrasăzică, scumpa mea nepoată, un slugoi, un Deleanu oarecare, are cutezanţa să te tutuiască pe *tine*, odraslă de neam boeresc! Frumos! Tare frumos! Ştii tu, fetiţo, pentru ce-s făcute bicele?... Nu ştii. Ei, să te'nveţe mătuşă-ta, că-i mai bătrînă. Bicele, dragă nepoată, sînt făcute pentru tălpile groase, ca să le facă mai subţiri... şi mai simţitoare.

„Şi cum mai spune? „Dragă"! Un *adiectiv* foarte necuviincios!... Şi ce mai spune? „Mea"! Cum se poate! Nu-ţi pare ţie, scumpa *mea* nepoată, că acest posesiv nesăbuit porneşte dintr'o minte cu totul smintită? Că altfel nu-i cu putinţă să îndrăznească un fecior de robi să fure un cuvînt aşa de boeresc!... Mata, fetiţo, încheiase Fiţa păturind scrisoarea ca pe un document de mare preţ,—ai să mergi cu mine la ţară, şi acolo am să-ţi spun eu „Draga mea Alice" până ce ţi-l sătura de dragoste, ca să nu mai simţi nevoia să ţi-o spună slugile.

Fiţa se ţinuse de cuvînt aşa de vertiginos, încît tînărul Iorgu. Deleanu găsise numai o uşă închisă în casa unde preda lecţii de filozofie. Pe cînd nepoata Fiţei învăţa la Medeleni să-şi stăpînească lacrimele subt atenta priveghere a ochilor verzi, tînărul Iorgu Deleanu le lăsa să curgă în voe, la Iaşi, căpătînd bile din ce în ce mai roşii la examenele de Drept.

Intr'o bună zi, vine la curte mama Anica, nevasta lui moş Gheorghe.

— Sărut mîna, dudue, oftase ea ca să-şi ascundă zimbetul,—o căzut la pat moşneagul.

Fără să mai aştepte încuviinţarea Fiţei, „duduiţa moşului" pornise într'un suflet. Moş Gheorghe o intimpinase—mohorit de vesel ce era—în tindă.

In loc de boală, tinărul Iorgu Deleanu.

Moş Gheorghe ştia bine cine-i şi ce poate Fiţa Elencu. Totuşi nu pregetase.

O după amiază întreagă, moş Gheorghe şi mama Anica pîndiseră pe geam pentru fericirea dela spatele lor. O noapte întreagă dormiseră pe prispă, fiindcă în odăiţa lor dormea somn fericit, somn tineresc, „dragul duduiţei".

...Cresc uneori în faţa caselor copilăriei, masivi şi blînzi stejari, al căror zvon de frunze, al căror cor de cuiburi, cu zilele şi anii tot mai scump îţi este, fiindcă în frunză şi în cuiburi trăesc şi cîntă amintiri, şi fiindcă umbra lor e dulce ca o dragoste. Şi dacă se întîmplă ca securea să-i abată, căderea lor e-o prăbuşire de trecut şi golul lipsei lor vaer de jale.

In tăcerea odăiţei nu s'auzea decît suflarea hurducată şi şuerătoare a lui moş Gheorghe. Cu hîrşcîit de ferestrău, moartea dobora un blînd stejar.

Doamna Deleanu plîngea.

Oţăleanca se închina la icoane.

*

Cînd povestea sau cînd pleda, domnul Deleanu era stăpînit de un zbucium meridional care-l făcea să nu-şi găsească astîmpăr. Odată, la Curtea cu Juri, înfierbîntat de oratorie şi de întreruperi, părăsise, încetul cu încetul, *banca apărării*, şi începuse să înainteze .. Ajunsese în mijlocul sălii, între acuzat şi Juraţi.

Fără să-şi dea seama, valsa mereu, înaintînd spre masa Curţei, până cînd Preşedintele sunase clopoţelul:

— Domnule avocat, îmi permiteţi să chem aprodul să mute masa Curţei... ca să aveţi loc!

— Mă ertaţi, domnule Preşedinte, replicase domnul Deleanu, oprindu-se. Adevărul te poartă înainte, ca un asalt spre Dreptate. Mulţumesc Onoratei Curţi că m'a trimes la timp îndărăt.

De astă dată, subiectul povestirei era în cel mai desăvîrşit acord cu temperamentul povestitorului. Isprăvile celor „Trei Muşchetari" nu erau numai povestite, ci şi redate prin gest şi atitudine. Spada neînvinsă a lui „d'Artagnan" redusă la proporţiile pitice ale coup-papier-ului de pe biurou, doborîse atîţia guarzi de-ai cardinalului Richelieu, încît domnul Deleanu, cînd înainta, de bună credinţă dădea la oparte cu piciorul, imaginare cadavre. Coup papier-ul nu mai avea pic de praf: după fiecare duel, domnul Deleanu îl ştergea de sînge.

Abat-jour-ul lămpii, răsturnat pe covor, arăta că slujise de feutru, ceremonioaselor saluturi schimbate între bravii Athos, Porthos, Aramis, şi al patrulea muşchetar al treimei: Gasconul d'Artagnan.

Ceaşca de cafea neagră era mînjită pe dinăuntru de drojdie, fiindcă—deşi golită de pe la mijlocul povestirei—domnul Deleanu o răsturna pe gît, muşchetăreşte, sorbind din ea închipuirea acelor savuroase vinuri care răscumpărau—în scurtele popasuri—truda şi încercările celor patru bravi.

Monica şi Olguţa aveau mişcări de rîndunele, urmărind zig-zagurile povestitorului prin larga încăpere.

— ...Porthos îl vede, da' ce-i pasă lui de patru-cinci-şase guarzi de-ai şnapanului de cardinal! C'un brînci numai, răstoarnă cal cu călăreţ cu tot...

Un scaun căzu trosnind.

— ..înşfacă pe călăreţ..

Cea mai nemerită întruchipare a călăreţului cardinalicesc era statuia Justiţiei cu balanţele veşnic strîmbe. Domnul Deleanu înşfăcă Justiţia de bronz.

— ...şi 'ncepe să facă mulineuri: trei guarzi cad morţi, doi răniţi, ceilalţi fug.

Ultimul guard—Justiţia—căzu din greu pe covor, în aplauzele Olguţei. Caritabilă, Monica ridică Justiţia punînd-o la locul ei pe biurou.

*

Cu un „Hristos a înviat" rostit de preot şi apoi de mii de guri, roşeaţa soarelui—din nor în nor, din zare în zare—iluminase cerul.

Ograda casei lui Moş Gheorghe, încetul cu încetul, se umpluse de ţarani. Veniseră să afle veşti despre cel mai bătrîn şi cel mai bun dintre ei. Unii şedeau jos la pămînt, alţii pe prispă, alţii în picioare, tăcuţi şi solemni ca la moartea unui Voevod.

Moş Gheorghe deschise ochii: erau turburi. Îi închise iar. O luptă fără trupuri se încinse în tăcerea odăiţei... Moş Gheorghe deschise din nou ochii. Gîndurile i se mişcau anevoe ca nişte care troenite prin nebulosul îngheţ al iernii.

Doctorul îi luă pulsul. Intîlnind chipul străin, ochii lui Moş Gheorghe se înturnară. Privi prin încăpere... o recunoscu... începu să caute.. Ochii doamnei Deleanu întîlniră privirile muribundului. .

Doamna Deleanu îşi trecu mîna peste frunte: uitase.

— Du-te acasă, şopti ea Oţălencei, făcîndu-i semn să se apropie,—şi ad'o pe Olguţa.

Cu multă trudă, Moş Gheorghe îşi urni capul din loc; aplecîndu-şi-l, sărută mîna doamnei Deleanu.

*

Alexandru Dumas scrisese aventurile celor Trei Mușchetari; domnul Deleanu le istorisea prin viu grai. Pornind poate dela adagiul juridic: „La plume est serve, la parole est libre",— povestitorul imensifica romantismul romancierului. Domnul Deleanu nu mai era avocatul Iorgu Deleanu, ci al cincilea mușchetar inedit: verbalul viteaz Tartarin de Tarascon.

Așa că mușchetarii luptau cu oștiri întregi pe care, firește, le biruiau neglijent. În plin galop, Porthos zmulgea buchete de stejari—sau alți giganți vegetali—pe care le arunca în capetele urmăritorilor, fără ca armasarul de subt el—de cea mai romantică rasă—să bage de seamă adaosul miilor de kilograme.

D'Artagnan trecea singur prin rîndurile dușmane—ca Isus pe valurile mării—împărțind în dreapta și 'n stînga trăsnete de spadă și interjecții romînești.

Iar cînd toți patru mușchetarii luptau delaolaltă, vîntul celor patru spade, desrădăcina pădurile. Dacă *șnapanul* de Richelieu ar fi fost mai practic, ar fi apelat la patriotismul mușchetarilor înloc să-i prigonească. Și mușchetarii—*flamberge au vent*—ar fi făcut mulineuri din zori și până 'n sară, purtînd astfel cu vîntul galic al spadelor, toate corăbiile Franței pe mări și oceane..

Deacum înainte, haiducii naționali aveau serioși rivali în stima Olguței.

Anica bătu de cîteva ori în ușă. Neprimind nici-un răspuns, intră.

— ...O lovitură la stînga: bang! Adversarul o parase...

Olguța se încruntă: palpita.

— ...O lovitură la dreapta... Ce vrei?—întrebă d'Artagnan dînd cu ochii de Anica.

— Afară, țipă Olguța. Spune papa.

— Adversarul era chiar Athos?

— Eeei!

Anica nu-și lua ochii dela domnul Deleanu care urma aprins povestirea. Văzînd că nu-i luată în samă, înaintă spre biurou.

— A trimes cuconița după duduia Olguța.

— ..Adversarul lui Porthos era chiar Aramis!

— Aaa!

— Lui Moș Gheorghe-i rău de tot, vorbi tare Anica.

— Ce-ai spus?—sări Olguța.

Anica fugise. Olguța se uită la domnul Deleanu cu fruntea încrețită.

— Ce-a spus, papa?

— ...

Domnul Deleanu, trezit, cuprinse cu palmele capul Olguței, strîns de tot, sărutîndu-l pe frunte. Olguța clipi, se zmunci, deschise ușa, și o rupse la fugă.

*

Văzînd-o pe Olguța, țăranii din ogradă se descoperiră ridicîndu-se în picioare. Olguța trecu în goană printre ei, privindu-i zăpăcită.

— Moș Gheorghe!—țipă ea din tindă, gîfîind.

Oțăleanca intră după ea. Doamna Deleanu și doctorul se ridicară în picioare. Olguța se uita cînd la unul, cînd la altul, fără să primească nici-un răspuns.

În vîrful picioarelor intrară domnul Deleanu, Monica și Anica. Tinda se umpluse de capete. Toți tăceau apăsător.

Obrajii Olguței albiră. Se apropiè de laviță, privindu-l pe Moș Gheorghe cu spaimă și neîncredere. Moș Gheorghe nu mai putea nici să-i vorbească, nici să-i zîmbească. Abia o zărea —poate—cu aburul de suflet rătăcit în ochi.

— Moș Gheorghe, nu tragi din luleа?—îl întrebă Olguța tainic, aplecîndu-se asupra lui ca să n'o audă nimeni.

Pleoapele moșneagului se zbătură pe albul ochilor. Olguța luă luleaua de pe masa cu bucoavne. Toți se fereau din calea ei. Așeză luleaua în mîna lui Moș Gheorghe, zăbovind îndelung cu mînuța ei rece pe înghețul degetelor albe.

Se duse din nou la masa cu bucoavne, luă cutia cu chibrituri, se apropie de laviță. Aprinse chibritul. Luleaua căzu din degetele țapene... Chibritul ardea pîlpîind în mînuța tremurătoare.

Oțăleanca întinse lumînarea și o aprinse dela chibritul pe sfîrșite, stingînd totodată flacăra care ardea degetele Olguței.

— Dumnezeu să-l ierte.

— Pentru ce?—întrebă rugîndu-se Olguța, cu o sfîșietoare duioșie.

Dar toți plecară capetele.

Și icoanele din părete, tăceau sever.

* * *

O amiază rece, cu cerul îmbătrînit de nouri suri.

Deasupra satului suna clopotul, amintind cerului depărtat intrarea în pămînt a unui om. Pe ulița cea mare și prin fața ogrăzilor nu se vedea țipenie de om în vrîstă; numai copii de cei mărunți care vorbesc cu gîzele, se sfădesc cu vrăbiile, și se supără pe copaci. Satul părea al copiilor.

La cimitir, sătenii cu capetele plecate îndărătul familiei Deleanu ascultau clopotul jalnic.

Cînd începuse slujba la mormînt, Olguța se descoperise. Pletele ei negre fluturaseră în vîntul aspru laolaltă cu pletele flăcăilor și-ale moșnegilor.

Preotul era bătrîn. Cimitirul, blînd. Vorbele slujbei semănau cu-acele amuțite în bucoavnele căsuței deșarte.

„Moș Gheorghe, unde ești"?

— Fie-i țărna ușoară.

Şi deasupra mormîntului, ţaranii adînciră crucea de stejar.

Dacă ar fi văzut Moş Gheorghe ochii duduiţei lui, încercănaţi ca niciodată şi pironiţi fără de lacrimi asupra mormîntului—„Aici-s, duduiţa moşului"—privirea lor l-ar fi împovărat mai greu decît ţărîna umedă care-l pecetluise între morţi.

*

Indărătul caselor boereşti începuse praznicul de pomenire, pregătit de doamna Deleanu după datini.

Cu mîna ei, Olguţa vărsa vin din cană în ulciorul fiecăruia. Doamna Deleanu şi Monica împărţeau păhărele cu rachiu de pe tablaua purtată de Oţăleanca.

Anica, Profira, şi Safta—bucătăreasa oamenilor de pe moşie—aduceau felurile de bucate.

Sfiala posomorită adusă dela cimitir, nu ţinu mult. Mai intăiu vorbiră amintirile bătrînilor. Pe urmă izbucniră glumele tinerilor: la început în şoaptă, la ureche, apoi făţiş. Rachiul, supa fierbinte şi priveliştea bunătăţilor calde, înteţiră voioşia.

Olguţa se încruntă. O vorbă aprigă îi aprinse ochii... dar porni spre casă, strîngîndu-şi buzele uscate. In faţa scărilor se opri, ca alungată de cineva. Se îndreptă spre grajd. Acolo nimeni nu rîdea...

...Acolo, pe capra trăsurii neclintite, fără de cai, fără de hăţuri, un copil plîngea cu mînile pe ochi.

Şi Dumnezeul minunatelor poveşti nici nu trimise îngeri să se 'nhame, zburători; nici nu cuprinse dela spate pumnii uzi, dîndu-le hăţuri; nici nu şopti c'un zîmbet blînd:

— Mînă mata, duduiţă.

*

— Stai jos, părinte.

Vîrînd mîna subt rasă, preotul scoase la iveală un plic.

— Cucoane Iorgule, acuma doi ani, moş Gheorghe—Dumnezeu să-l ierte—mi-o încredinţat o hîrtie pentru domnia-ta. Iacătă-o.

Domnul Deleanu luă plicul de pînză cu peceţi roşii. Pe-o faţă de coală, mîna lui Moş Gheorghe aşternuse tremurătoare chirilice. După o scurtă aruncătură de ochi, domnul Deleanu se uită la preot.

— Părinte, eu am cam uitat slova asta. Fii bun şi citeşte.

Preotul îşi puse ochelarii şi dădu glas voinţelor din urmă ale celui dus. Incepea Moş Gheorghe, luîndu-şi rămas bun dela stăpînii săi şi mulţumindu-le pentru pînea care o mîncase la casa lor şi pentru bunătatea cu care-l învredniciseră. Apoi arăta întrebuinţarea ce roagă să se dea banilor pe care i-a agonisit. Apoi:

— „...Eu Gheorghe Iernilă, lăs cu limbă de moarte casa şi gospodăria me copiilor lui Cuconu Iorgu Deleanu, adicătelea, dudui Olguţa şi lui Cuconaşu Dănuţ. Şi îi hie casa şi pămîntul meu loc de gioacă după moartea me precum le-o fost şi cît am trăit. Iar sipetul braşovenesc ce am dar dela răposatu Cuconu Costache Dumşa, îl lăs cu tot ce-i în el, dudui Olguţa. Am adunat în sipet oleacă de zăstre, din munca me, pentru duduia Olguţa. Şi vă roagă moşu cu plecăciune şi supunere, să faceţi dudui Olguţa haină de mireasă din mătăsurile adunate în sipet. Că dacă n'am avut eu parte s'o văd mireasă, măcar de-atîta bucurie să am parte că mult am iubit-o"...

Intretimp, doamna Deleanu intrase în biurou căutînd-o pe Olguţa. Vorbele testamentului se îmbinau în mintea ei cu dialoguri din alţi ani, lămurindu-le.

— Cît, moş Gheorghe, că-i bun şi eftin.

— Ba matasă, sărut mîna, că-i scumpă şi frumoasă.

— Şi pentru ce, moş Gheorghe? Că doar fată de măritat n'ai?

— Să hie! Ştie el moşu!

„Şi mi-i iertat mie ca slugă veche a neamului dumnevoastră şi ca om bătrîn, să rîdic ochii la stăpîna me, duduia Olguţa, şi să zic: „Duduiţa moşului, să nu-ţi hie ruşine să primeşti zăstre dela o slugă, că munca şi dragostea îs sfinţite chiar de Domnul nostru Dumnezău..."

Numai doamna Deleanu ştia—din întîmplare—că Olguţa îmbrăcase într'ascuns rochiţa de doliu a Monicăi pentru înmormîntarea slugei care-şi închinase munca anilor din urmă unei albe rochii de mireasă.

* * *

Noaptea de toamnă era umedă şi amară ca izgonită din fundul unui ocean.

Pe peronul gării, doamna Deleanu, domnul Deleanu şi fetiţele, strînşi în jurul geamandanelor, şedeau tăcuţi ca o familie de emigranţi.

Trenul intră în staţie cu o întîrziere de un ceas. Se suiră repede. Pe coridorul neluminat un glas bărbătesc întrebă căscînd:

— Ce gară mai e şi asta, domnule? Cînd dracu o să mai ajungem cu-atîta stat pe loc?

Olguţa strînse pumnii.

Gorniţa sună scurt. Trenul porni din anonima gară a vacanţelor spre oraşele cu nume atît de cunoscute.

Ionel Teodoreanu

(*Sfîrşitul volumului I-iu*).

Disociaţii...

Psihologia curajului.—Un ofiţer care observă in timp de războiu tabăra inamică, descopere un punct, in aparenţă, puţin apărat. Acolo i se pare că ar putea înainta neatacat.

Dar tocmai acolo sint ascunse forţele inamicului şi dezastrul urmează. Ofiţerul trece drept curajos. In mintea lui pericolul nu există însă. Pentru o luciditate perfectă, care ar fi conştientă până în ultimele detalii de pericol, curajul ar fi imposibil. A fi curajos însamnă a alege din diferite alternative o ieşire. Insamnă *a cîntări* între mari inconveniente, dar nu a alege pe cel mai grav dintre ele; însamnă a paria pe o posibilitate dar nu pe cea mai dezastruoasă.

In alegerea mijloacelor nimeni nu este complect absurd. Nimeni nu merge garantat la moarte fiindcă aceasta ar însemna *sinucidere* şi o operă de curaj e tocmai o *salvare*. Prin primejdii enorme, dar totuşi o salvare.

Astfel, trebue să presupunem că acel care înfruntă moartea pentru un scop oarecare, nu e complect conştient de ce are să i se întimple, fiindcă imaginaţia sa conţine toate posibilităţile, minus aceia care-l va dobori, deci că un fenomen de dis-

tracţie sau de obsesie—ceiace e tot una—îi reduce cimpul conştiinţei la un spaţiu cu mult strimtat.

De cele mai multe ori, curajul se reduce la un moment de *distracţie*. Sufletul preocupat în altă parte uită pericolul care-l pindeşte. Fără să scădem prea mult acest act sublim, am zice că *curajul e o neglijenţă*. Iată de ce intelectualii, lucizi ori imaginativi, sint laşi. Intre bravură şi luciditate nu există acord posibil. Nimeni nu e aşa de tare ca să privească de bună voe, liber, cu voluptate, drept în lumina orbitoare a soarelui.

* * *

Clasicism.—Obişnuim să explicăm clasicismul sociologic. Botezăm cu acest nume o epocă în care echilibrul claselor e perfect, în care acul balanţei sociale se menţine la egală distanţă de forţele colective in joc. Atunci toată atmosfera e împăcată. Oamenii se bucură în linişte de prezent, nu se refugiază reacţionar in trecut ori utopic in viitor. Sint optimişti, candizi, entuziaşti. In alte explicaţii domină punctul de vedere psihologic: clasicul e înainte de toate un subiect sănătos. Cele trei facultăţi ale psihologiei tradiţionale: inteligenţa, voinţa, sentimentul sînt armonios îmbinate. Proporţia dozajului sufletesc aduce echilibrul moral şi acesta pe cel estetic.

Dar clasicismul nu e numai o problemă de temperament. Semnificaţia lui ni se pare ceva mai largă. Am putea spune că *clasicismul e o epocă a creaţiei*.

In adevăr. Nici o sforţare artistică nu-şi găseşte încă dela început caracterul acela individual, care o deosebeşte de toate celelalte. La început, orice artist se trudeşte în dibuiri, în căutări, în împrumuturi de aiurea. Abia tîrziu se găseşte pe sine, adică îşi descopere metoda artistică, tehnică, care convine mai bine facultăţilor sale mentale. Urmează atunci in opera de artă o senzaţie de calm, de adresă, de maturitate. Ceiace la început era căutare dureroasă, senzibilă penibil în realizările artistului, acum devine spontaneitate plină de desinvoltură, de siguranţă, şi de acea euforie, care însoţeşte tot ceiace reuşeşte.

Clasicismul e o *vrîstă estetică*. El marchează momentul în

care, după lungi căutări artistul s'a găsit pe sine. Astfel există un moment clasic chiar în opera oricărui romantic, romantismul nefiind nici el altceva decît tot o etate artistică, aceia a căutării, a sforțării, a dezechilibrului revoluționar în epoca de tranziție creatoare.

* * *

Criteriul tehnic în artă.—Rareori se consideră opera de artă ca o problemă tehnică. Dat fiind cutare intenție, cutare plan inițial, care e gradul de realizare sau care e abaterea? Ce a voit să facă artistul și ce a reușit? Reușit sau nereușit, iată criteriile care trebuesc să înlocuiască frumosul sau urîtul, noțiuni vagi, insezisabile la analiză. In acest caz, frumosul ar fi maximum de reușită tehnică a unui plan inițial. Succesul artistului față de el însuși, adică față de ceiace a voit să facă, e un criteriu de apreciere cu mult mai comod. Criticul ar trebui să reconstruiască, după maniera algebriștilor,—etapă cu etapă, piesă cu piesă, tot jocul acesta, matematic în fond, care e creația artistică. El ar fi silit să înțeleagă nu ceiace vrea el, ci punctul de vedere propriu din care s'a pus creatorul.

Verdictul ar fi: ratat ori reușit. Conduși de acest procedeu, criticii ar fi mai comprehensivi și estetica ar scăpa de toate sterilele discuții asupra naturii, esenței sau mai știm noi ce, a frumosului.

* * *

Bergson și cinismul.—Rezumată excesiv, doctrina marelui filozof francez se reduce la o aspră critică a ideii de cantitate și la o reabilitare a ideii de calitate. Bergson admiră și cere să domnească individualul, specificul, caracteristicul. Detestă în schimb, asemănarea, omogeneitatea, colectivul, substituibilul. Prin aceasta el e un dușman neîmpăcat al mecanismului, al determinismului cartezian.

Să transpunem filozofia în concret, adică în ambianța vie a secolului în care a apărut. Antideterminist sau antimecanist în filozofie, însamnă în viață, antiindustrialist sau antimașinist.

Bergson și filozofia lui sînt produse de sfîrșit de secol. Și nu încă de orice secol: sfîrșit de secol al XIX, adică de veacul în care s'au făcut cele mai uriașe sforțări tehnice, industriale. Mașinismul a sfărmat vechile raporturi patriarhale. Karl Marx, el însuși, rareori sentimental, într'o celebră pagină din „Manifestul comunist", descrie, în culori duioase, vechea civilizație a patriarhalismului feudal. Totul era o idilă: amiciția, dragostea (vezi Abélard și Héloïse), raporturile economice, comerciale, etc.. Pe urmă a venit mercantilismul capitalist. Dragostea, prietinia, arta: totul se cumpără cu bani, se apreciază pecuniar. Burghezia a trivializat universul. Mașinismul a urîțit lumea. Creațiile se produc în serie ca ghetele americane. Lucrurile sînt asemănătoare, analoage, substituibile. Arta sufere în primul rînd de această americanizare a vieții. Ne-a spus-o elocvent Ruskin, care cerea reîntoarcerea la natura așa de diversă, de variată, de infinită.

In morală totul s'a mecanizat. In locul actelor de eroism, plate datorii sociale. Ne-a spus-o și mai elocvent Carlyle. Tolstoi, ne-a învățat și el să disprețuim acest secol fără surprize, și fără simplicitate. Un discipol de al lui Bergson, Ch. Peguy, blînd rural neasimilabil la urbanism, s'a indignat contra spiritului de cantitate, dominantă clară a lumii noastre de declin.

Dela Ruskin, Carlyle, Tolstoi la Ch. Peguy, boeri ori țărani, această critică a industrialismului a fost făcută de rurali.

Cinismul e filozofia apropierii de natură, e critica artificialismului, a tehnicei, a urbanismului. Bătrînul Diogen, care a lansat ordinul, era un sclav trac, neadaptabil la excesul de civilizație al strălucitei Atene. Barbari ori rurali, poposiți la poarta cetăților, cinicii, obosiți neasimilabili, găsesc în mașinism iadul modern. Complexitatea ori vitesa îi deprimă. Ei urăsc civilizația, confortul, tehnica, fabrica, ca pe dușmani personali. Mașina, iată supremul rău. Ruskin și Tolstoi au spus-o la sfîrșitul celui de al XIX-lea veac.

Bergson e teoreticianul filozofic al acestor tendințe. El a luat lucrul de sus și de departe. Dar subt această mască ipocrită, recunoaștem ușor pe ultimul cinic.

* * *

Estetica şi calmul.—Baudelaire, în versuri celebre, şi-a manifestat desgustul său de estet pentru tot ce e mişcare, grimasă, sforţare, chin. Arta statuară grecească n'a exprimat altceva decît liniştea perfectă. In viaţa cotidiană, un om care-şi păstrează, în grele încercări calmul, ne încintă. Adevăratul nobil nu cunoaşte furia. In schimb ne deprindem greu cu arta modernă, aceia a lui Rodin de pildă, care exprimă mişcarea, nervozitatea, agitaţia. Oamenii expansivi ne apar puţin eleganţi. Nu putem asimila uşor în estetică mişcarea. O furtună poate fi un peisaj sublim. Ne încintă mai mult însă, ora magistrală a sării, cînd pe zările îndepărtate se lasă domol, potolirea nopţii. Calmul conţine în el intrinsec o virtute estetică. De unde vine aceasta? Propunem aici o ipoteză.

Frumosul e, în primul rînd, ceva adaptat. Un fenomen care se înfăptueşte într'un cadru pe care-l cunoaşte, care se desfăşoară uşor, suplu, fără obstacole, fără dibuiri sterile, fără eşecuri repetate. Mişcarea înseamnă ceva care *se adaptează*, în timp ce calmul înseamnă ceva *adaptat*.

Procesul e totdeauna mai urît decît *efectul*. Operaţia prin care se săvîrşeşte un lucru ne e indiferentă, dacă nu chiar antipatică. Cea mai delicioasă mîncare n'o putem gusta cu poftă, dacă asistăm la desgustătoarea atmosferă de bucătărie în care a fost preparată.

Şi dacă am şti toate încercările penibile, ştersăturile, corecturile meschine, revenirile plictisitoare, chinul acela monoton, disgraţios al creaţiei, poate că nu ne-ar plăcea atît o operă, pe care o gustăm tocmai fiindcă ni se pare făcută parcă spontan, dintr'un singur gest.

Tot ce precedează un scop e pătat de febrilitate, de incomoditatea aceia care ţi-o dă nerăbdarea, dorinţa, aşteptarea. Procesul e mişcare veşnic dezadaptată. Rezultatul e punctul în care năzuinţa îşi găseşte apogeul prin adaptare.

Urmează de aici că tot ce atinge un stagiu, tot celace *durează* demult, tot celace s'a ajustat unei ambianţe ori unui moment, tot ce s'a organizat, cu un cuvînt tot ce e *vechiu*, e frumos.

Noutatea, din contra, e vibraţie, agitaţie, neadaptare, lipsă

de organizare. Dela obiectele de muzeu la aristocraţie, la sentimentul trecutului, totul ne pare frumos. Calmul nu e *altceva decît expresia vechiului.* Antrenaţi în direcţia aceasta preferăm decadenţa decît devenirea. Declinul e plin de linişte caşi bătrîneţea, caşi moartea, care e, poate, suprema frumuseţe.

* * *

Definiţia omului inteligent.—Puţine valori sînt mascate mai uşor de altele învecinate ca inteligenţa pură. O mulţime de metale înrudite pot fi confundate cu ea. In primul rînd, cultura. Aceasta poate fi definită *inteligenţa altora*. In momentul cînd emitem o idee, mai ales verbal, nimeni nu ne obligă să producem şi sursa. In conversaţie, o observaţie ori un raţionament căpătat din altă parte, poate fi luat uşor drept invenţie proprie.

O excelentă educaţie într'o familie distinsă şi intelectuală, sau buna naştere pur şi simplu, pot trece deasemeni drept deşteptăciune. Intr'o ambianţă de elită, copilul mimează inconştient atitudini şi gesturi inteligente. Mai pe urmă acestea devin automatisme şi omul bine născut ori educat, capătă un instinct de conducere în viaţă foarte analog perspicacităţii naturale.

Printre rudele apropiate, care se confundă cu puterea de gîndire, trebue alăturat şi temperamentul artistic. Fantezia, gustul, predilecţia pentru detaliul caracteristic, exprimarea pregnantă sînt un fel de inteligenţă: aceia a concretului. E tot o înţelegere a vieţii, un fel de pricepere în detaliu, o aprehenziune fărămiţată în momente şi obiecte separate.

Mai putem adăuga, în fine, bunul simţ, prezenţa de spirit, talentul. Dar adevărata inteligenţă e cu totul altceva. Cum să o definim? S'a spus că e facultatea de a prinde raporturi noi şi generale între lucruri, s'a identificat—în alte definiţii—cu comprehenziunea, iuţeala percepţiei, adîncimea gîndirii, cu spiritul critic sau cu cel realist. Determinarea acestui fenomen mental, nu e,—cum se vede,—uşoară. Incercările de delimitare sînt prea strîmte ori prea largi. E mai comod să te adresezi, direct în viaţă, observaţiei empirice.

Toţi oamenii deştepţi pe care i-am cunoscut, prezentau o mulţime de deosebiri. Un singur lucru mi s'a părut comun la toţi: *omul inteligent e acela care nu confundă niciodată punctele de vedere.*

La prima vedere definiţia pare prea strîmtă. Să vedem dacă e adevărat.

Un psiholog, A. Binet, a arătat, ajutat de migăloase experienţe de laborator, că inteligenţa adevărată conţine patru caractere: o percepţie justă şi repede, o direcţie a gîndirii, cenzură critică, în fine putere de invenţie. Am putea adăuga la trăsăturile deosebite de Binet încă două: comprehenziunea şi obiectivitatea.

Un om care distinge perfect punctele de vedere, presupune fără îndoială, o percepţie clară, fiindcă înţelegerea fiecărei perspective nu se poate constitui fără o disociaţie prealabilă prin senzaţii şi imagini.

A deosebi înseamnă a percepe separat. Şi a percepe separat înseamnă a nu confunda, deci a prinde just.

Direcţia gîndirii, adică aptitudinea de a avea plan ori compoziţie în judecată e şi ea implicită în definiţia noastră. Cine distinge diferite puncte de vedere, înseamnă că le aşează într'o ordine, le subordonează într'o ierarhie, le dispune, asemenea arhitecţilor, într'un plan iniţial. Cine percepe variaţia nu o poate percepe dezordonat.

In ce priveşte cenzura critică, aceasta face chiar parte din definiţia noastră. Se poate concepe analiză, disociaţie, distribuţie, ierarhie, fără stabilire de valori, fără comparaţie, fără cîntăreală critică? A deosebi mai multe puncte de vedere, e echivalent cu a pune pe fiecare la locul său, adică la locul care-l merită.

E uşor de înglobat în cele afirmate mai sus despre deşteptăciune, comprehenziunea şi obiectivitatea. Recunoaşterea unui altfel de a vedea lumea ori viaţa decît acela al tău, transpunerea în alte consideraţii sînt tocmai virtuţile obiectivităţii. Sentimentul pluralismului acestui univers se reduce la o înţelegere prealabilă a multiplicităţii. Indulgenţa şi toleranţa urmează ca simple corolare.

Mai rămîne facultatea inventivă. Dar imaginaţia, ce e altceva decît continuarea realităţii prin alte posibilităţi, prelungirea a celace e dat, cunoscut, familiar, cu celace e deosebit, cu celace consideră viaţa prin alţi ochi, după alte criterii de măsurare?

A nu confunda punctele de vedere, nu înseamnă numai a fi sau a înţelege complex, ci a putea mînui ca al tău propriu, în esenţa şi frăgezimea lui fiecare aspect, a-l utiliza potrivit şi cînd trebue, în proporţii juste şi în situaţii adequate.

Din contra, cei care le confundă reprezintă tipul subiectivităţii excesive, al antropomorfismului, dar mai ales tipul *stîngaci* al *dezadaptatului*, al omului care n'are în voiajul vieţii decît un singur instrument la el.

Sărăcia de minte duce încet şi monoton la unitate, la sistem, la obsesie (observaţia poate fi verificată şi în patologia mentală: cei cu mintea slabă sînt de obiceiu dominaţi de idei fixe). Inteligenţa adevărată e o *descentralizare a gîndirii.* Ea combate congestiunea vieţii în capitale absorbante şi joacă în psihologie acelaşi rol ca regionalismul în politică. Cu deosebirea că recunoaşte perfect şi celelalte regionalisme.

* * *

Originea epicureismului.— Diferiţii epicurei pe care i-am întîlnit erau oameni detreabă, vrau să spun virtuoşi. Lucrul poate să pară de mirare unora. Aceasta fiindcă epicureismul e confundat de obiceiu cu cinismul sau hedonismul, adică cu nesimţirea lubrică, care vrea să petreacă oricum pe deasupra scrupulelor de orice fel.

Epicureismul e însă altceva. Nu e un aspect de temperament excesiv. Epicurianul se laudă: nu trebue crezut.

Deobiceiu e filozofia unei deziluzii. O soluţie venită tîrziu, după diferite dezamăgiri. Epicureul a ajuns la ideia că viaţa trebue trăită aşa cum e, după ce a crezut mai întîiu că poate fi trăită altfel, adică eroic. Epicureismul e un „pis aller" desnădăjduit. Adeptul acestei filozofii, care vrea să fie depravată dar

nu reuşeşte, seamănă ca femeile înşelate în amor, care-şi propun ca răzbunare o viaţă destrăbălată, dar care, din lipsă de temperament, nu pot s'o suporte; sau cu oamenii buni, incapabili de rancună, care-şi promit, cu sforţări de voinţă, să devie diabolici.

Epicureismul e o soluţie tîrzie şi o filozofie „a contre-coeur". De aceia nu-l veţi găsi niciodată la tineri ci numai la oamenii de o anumită vîrstă.

Îndoiţi-vă de imoralitatea ori egoismul epicureilor: riscaţi să găsiţi în ei caractere prea devotate.

Mihai D. Ralea

Un copil

(Poveste)

La umbra străvezie de răchiţi, prin sat,
Pîrăul potolit în şoapte calde
Coboară trăgănat
Ademenind lumina să se scalde.

Copiii sar ca mingile pe maluri
Cu trupurile lor cărămizii
Şi-şi fac dealungul verii jucării
Din ţărnă şi din valuri.

Dar unul, îndemnat de-un gînd străin,
Călăuzit de gînd ca de-o cărare,
Pe revărsatul unui deal vecin
Se urcă singur către soare...

(Văzuse ochii lui azi-dimineaţă
Că'n zare cerul cade la pămînt;
Deaceia a pornit să-l prindă 'n braţă,
Şi soarele să-i fie
Cea mai frumoasă jucărie).

Și printre lanuri verzi, făptura-i mică,
Pe cînd lumina-i îngenunche 'n cale,
Ca umbra unui flutur se ridică
Deasupra satului uitat în vale.

In ochi de sticlă sămănați pe-afară,
La casele cu creștete de stuh,
Privirea soarelui scîntee din văzduh
Și pân' la cer îi făurește-o scară..

*

Dar cînd a fost aproape să-l ajungă,
Pe altă zare scara s'a oprit,
Cu mult mai luminoasă, dar mai lungă,
Acolo unde cerul arde 'n asfințit
Cu soarele în flăcări aurii..

Copilul, fermecat, ca mai demult și alți copii,
Cînd umbra 'n urma lui s'a prăvălit,
Pornește către focul noii zări
Să-și cate veșnic cer și jucării
Pe razele aceleiași cărări...

*

Se 'neacă satul în amurg.
Deasupra, rugăciuni de clopot curg
Și-i spun s'adoarmă 'n întuneric iar,
Ca 'n totdeauna,
La căpătâiu cu moartea și cu luna.

Și numai apele 'n pîrâul zbuciumat,
Cu șoapte moi prin crengi și pe la porți,
Vorbind de toți copiii morți,
In preajma nopții povestesc prin sat
Cum a pornit și astăzi un copil
Cu suflet mlădios și străveziu ca vîntul,
Să 'nbrățișeze cerul și pămîntul...

G. Bărgăuanu

Istoriografia literară romînă

N. Iorga

12

Ziceam că din prea multe pagini ale istoriografiei literare iorghiste se aude tonul înjosirii autorilor.

Dovedind tonul, eu *aici* nu pot arăta totdeauna și cu dovezi contrariul; aceasta o fac la prilejuri, în monografiile și studiile mele; totuși nici dovada nu va lipsi, o voiu indica, cel puțin.

Iată așa dar, o galerie de scriitori clevetiți!

Iancu Văcărescu.— După o biografie amănunțită—la ce, dacă omul n'ar avea valoare?—d. Iorga trece la analiza și critica operei. Vai de poet...

Este vorba de *Primăvara amorului* și de sosirea (anacreontică) a zeului Amor la casa poetului. Vai, acum de critic...

„O bucată mai intimă: vedenia lui Amor care vine să vadă în somn pe un poet *deprins a-i deschide deseori ușa, dar care se face, data aceasta, pentru public, care nu trebue să aibă prea rele idei de un tînăr isprăvnic*, a nu-l recunoaște. Cu Amor, care vorbește mult și înflorit făcînd destăinuiri *de care „dulcele Iancu" nu mai avea nevoe*, cu domnul mic al vieții sale, tînărul *boier în vilegiatură* pe „dealul" de lîngă cetatea marilor ruine, merge prin văzduhul nopții de vară, cînd în alba taină argintie sînt înfășurate viile ce se coboară dela mănăstirea din vîrf a lui *Mihaiu Viteazul, la ale cărui sfinte moaște nu are răgaz să se gîndească un anacreontic Epicurian în giubea de ultimă modă* (I, 34).

A năluci un ispravnic, în giubea, ipocrit, adică: ferit de public este — ironie; și a cere ca Mihaiu Viteazul să fie de față

și cînd Amor caută adăpost subt o plapumă, este de sigur un naționalism fără gust. Dac'ar fi pe-așa, demult bieții Tîrgoviștenî, cu ruinele lor și din cauza acestora s'ar fi declarat mănăstire perpetuă, în detrimentul unei cifre... statistice!

Alte tonuri ironice urmează: „conacul *dumisale* ispravnicului"; Amor „zeu *boeresc*, care nu prea obișnuia să calce prin lunca Ialomiței"; altă revărsare de vorbe „ca un alaiu fanariot" (este vorba de versuri!) Apoi (fiind „aplecat către toate plăcerile vieții" I, 39):

„...*toată această poezie.. nu țintește mai sus și nu urmărește* nimic mai mult *decît izbînda într'o intrigă amoroasă, prețuirea* unei prietinii și *laudele competente ale unchiului*" (I, 38).

Nu tipărea, fiindcă el cu boerimea „n'avea nimic a face"; iar cît despre mulțimi „pentru sufletul lor nu-și simția nici o înțelegere";—afirmații gratuite (I, 38).

Cîntece viteze *a scris*; dar fiind prea amoros, nu se *poate* să le fi scris; deci d. Iorga hotărăște că *nu* le-a scris: „*viteze*, nu!" (I, 40), deși—există!

Ce însemnează acest ton ironic, deprimător, chiar dela început? Eu nu înțeleg.[1]

„Iatacul" este cuvînt de compromitere la d. Iorga. Astfel (I, 254) Hrisoverghi are bucăți ce „par culese din gura lăutarilor și miroase ca etacul de bătrîn al lui Conachi".

Înaintînd în carte colectez acum tot ce-a zis d. Iorga despre Văcărescu, pagină cu pagină.

I, 44 (notă): „învățat și fin poet aristocratic".

I, 47: „drăgălașa și zglobia lui simțire".

I, 155: la cea dintâiu înființare a oștirii, cînd idealul ce părea că se mișcă în cutele steagului cu vulturul.

„*Adevărata* inspirație pătrunde în *iatacul* vornicului Iancu"...

Totuși el rămîne.

„Poetul muzelor de salon *cu benghiu în colțul gurii* și cu ochii rîzînd subt buclele pudrate".

I, 197: „pierdut pentru poezia mai înaltă și incapabil de o dezvoltare a talentului său, pe cînd degetele sapă răbdător puținele versuri ale unei dedicații sau ochii îi urmăresc, *în fundul albastru de ciubuc vechiu sau de țigaretă nouă*, versuri de iubire din alte timpuri".

---

1 Totuși, Văcărescu are până acum și după d. Iorga versuri de „adevărată frumusețǎ", „unele neobișnuit de puternice", „notații diafane, necrezut de dibace", „puternice"; este chiar „om nou", „talent", iar, în „restimpurile dintre petreceri" lucra „cu simț pentru greutățile artei adevărate". Toate acestea nu l-au putut scăpa de spectrul lui Mihaiu și de giubeaua de modă nouă!

Adică: îmbătrînise acum?; criticii multe știu!

I, 202. Dar dacă-i vorba acum a scădea puțintel pe Cirlova, dăm ceva și lui Văcărescu; adică:

„Dacă e vorba de slava strămoșească o știm din Văcărescu"...

„*Pastor Fido*, venind în țară, a trecut însă prin *cămările* boierului Văcărescu și de-acolo-l știe Cirlova".

„Priveliștea o cunoaștem; ni-a zugrăvit-o—nu mai rău—în versul scurt al lui Metastasio, Ianca Văcărescu el însuși, care și-a schițat cîmpia lui din marginea Ialomiței" (I, 202, 204).

II, 169. Pe la 1845:

„Văcărescu își mintuise acum cu desăvîrșire cariera, vioaie doar' în cei dintăiu ani ai tinereții".

II. 171: „boierul nostru, meșter de *glume cupidonice*"; versuri „proaste", către Liszt; deși mai sus (I, 197) era incapabil de evoluție, aici: canțoneta romantică, balada poeților noi și cîntarea versului poporal, „inovații ale altora sau modele de curînd create în Apus"—anume, care decurînd?—„nu puteau să lase nesimțitor pe Văcărescu". Deci are și el barcarole de exemplu, iar

în alt gen, *Piază rea, pretinde să întreacă tragica „Cloanța" a lui Alecsandri*, căci doar' și aceasta are în mintile sale

De singer bete
De-alun nuele;
Frige și fierbe pe trei ulcele;

ca și la Alecsandri, pe care-l cunoaște *deci și nu vrea să-l lase a domni singur*... și aici aleargă... ielele... dar răsună silabe capricioase: *Hrum, hrumb, burumb*". „In zadar vin baba Neacșa, moș Crăciun, care așa povestesc și spun,—ei nu știu să vorbească cu *boierul* și deci, *nici dumnealui nu știe ce să ni spue nouă*.

Anumite taine nu se mai pot învăța dela o vîrstă înainte, mai ales cînd ucenicul e o persoană așa de *simandicoasă*".

Dar de unde știe d. Iorga, că Văcărescu a voit să întreacă pe Alecsandri? Că nu a voit să-l lase a domni singur? Și de unde-și ia—a citea oară?—curajul de a-l ironiza ca „simandicos"?

Surprinși aflăm, înfîrșit, că istoricul *nici nu l-a cetit pe Văcărescu*, ci l-a „răsfoit" numai!—căci zice (II, 172):

„Și cînd ai mîntuit de *răsfoit cine l-ar putea ceti în adevăr?*—uriașul volum, plin de copilării, de non-sensuri, de stîngace imitații și de rîvniri zadarnice, te gîndești ce bine ar fi făcut vornicul Iancu să rămie în cercul său de societate, să-și cînte zilele și stăpînele *în cămăruța umbroasă, plină de mirosul dulceag al odogaciului* și, doar, să se zmulgă dela ușoarele versuri ale închisorilor amoroase pentru a săgeta cu o epigramă *ad hominem* pe un tovarăș, nesuferit, de nume mare și de boerie, ca în: *Vel mincinoase boier prea mare* etc.".

Așadar: d. Iorga tratează pe Iancu Văcărescu ca pe un tip din vremea regenței ducelui de Orleans, trăind într'o rețea de „intrige amoroase"; vrednic să figureze într'o cameră din *Gil Blas*, deși avea giubeà, ciubuc și papuci de prin Orient. „*Iatacul*" devine la d. Iorga cuvînt caracteristic pejorativ; și se va găsi și mai tîrziu; poetul la „iatac" trebuia să rămie și la epigramă. Pentru a arăta ce greșit este a judeca astfel, pun o singură întrebare: Dacă Văcărescu s'ar fi mărginit la ce-l mărginește d. Iorga—ar fi fost el acel îndemn spre literatură, drept care ni-l arată toți contemporanii: Eliad, Alexandrescu, Bolliac, Voinescu etc.?[1]

Ioan Eliad (Rădulescu) sufere același maltratare, ca om și ca scriitor. Iau la rînd notele satirice, care cad asupră-i ca o ploae

I. 67: „era o natură practică, de tîrgoveț și boierinaș, menită a face versuri și multe alte lucruri, *fără să aibă însă nevoia, izvorul firesc al poeziei*".

„—pecetea de originalitate a sufletului său era mai mult *hazul*, aplecarea către ironie".

I, 68: „nu ți-e drag niciodată, fiindcă prea și-e drag el lui însuși".

Deci, până acum, un orgolios artificial și ironic cu alții și poet de ocazie.

Apare, însă, gramatica lui (1828). Eliad devine „o minte desăvîrșit de limpede, cu bun simț și tact ales" (I, 72), cu „minunat talent de autodidact", care însuși își face o bună limbă modernă, în care să exprime ori ce idei abstracte" (I, 72). Deci este și „luminos spirit" (73).

Cu toate că isprăvi o astfel de faptă mare, Eliad rămîne minte limpede, om harnic, spirit practic, isteț, dar nici de cum nu este—„focos patriot, jertfitor pentru neam".

Ca să *creezi* o limbă literară, nu este nevoe de foc patriotic! Ea se face cu răceală și fără jertfe (I, 116)!

Poet? Deunde?! Cu lira „*cam* spartă 'n coarde"—„*bietul*" dascăl și gazetar începe a traduce pe Lamartine, fără a reuși; d. Iorga îi cere—la 1823!—chiar tot „diafamul" *Lacului* (I, 117), ușor-ul și lin-ul, legănător-ul și neguros-ul lamartinean, pe care încă *nimeni* nu ni l-a dat. „*Bietul* dascăl"—! Totuși Eliad poate „atinge în adevăr inima" (118); poate deveni—„întemeetorul romantismului romînesc".[2]

---

1 Pe-aici este vorba de ediția lui Voinescu, care ar fi publicat-o, fiindcă poate dorea „a face o faptă plăcută lui Vodă Bibescu, a cărui soție, smulsă dela cel dintăiu bărbat, după o lungă iubire, cunoscută tuturora, era vara lui Iancu; *poate*...; și a spori-o (era de dovedit) cu „versuri de-ale Văcăreștilor mai vechi". *Poate* acela nu-i probabil; iar Văcăreștii vechi sînt o problemă care—nu rezolvă în treacăt.

2 Dacă la p. 119 era întemeietor, pentru ce, la p. 243, se *mai* spune (ironic) că 'n prefața la *Maria Tudor* Eliad ține „să arate că știe *și el* de biruința școlii celei nouă"?

Şi totuşi, el dase *Cîntarea dimineţii* numită de d. Iorga, la pagina 334, „cea mai frumoasă poezie a lui Eliad". Işi reparase, pentru un moment,—spărtura lirei!

Ne aflăm acum in anul 1836.

La pagina 119, în versuri, Eliad nu avea „delicateţa ritmurilor", nu avea nici „*armonia* silabelor"; acum, în proză, are (p. 157) „limbă frumoasă, proză cadenţată, plină de *armonie*". In versuri este tot greoiu.

Pe cînd apar acum tinerii, autorul ruinelor tirgoviştene, Eliad

„s'ar crede umilit dacă n'ar dovedi că şi el poate înşira silabe în capătul cărora să anine mărgice albastră a unei ruine" (I, 197).

Boierinaşul mai bătrîn se susţine deci, forţat, între tinerii fii de boierinaşi!

D. Iorga îl opune tinerilor; ca bătrîn, precum arătarăm şi noi mai sus. Criticul Iorga se opreşte, deci, şi-l descrie cu—funingine, aşa (I, 256-257):

„Eliad era, fără îndoială, un om foarte isteţ, *cu un bun simţ deosebit*, răpede înţelegător al lucrurilor celor mai deosebite, autodidact chemat a prinde şi a-şi însuşi tot celace-i trecea înainte, pe aproape sau mai pe departe, scriitor mucalit şi *viclean, în stare a-şi îmbrăca în forme smerite patimile şi pornirile despotice.'* Era unul dintre acela care pot avea totdeauna ultimul cuvînt, fără să ştie încotro se va îndrepta discuţia şi care pot lua orice poziţie, fără a le ataca de front, ci numai prin dibace încunjurări, pe drumuri neaşteptate. *N'avea însă nici cunoştinţi* solide şi felurite, *n'avea nici un înalt ideal* spre care să-şi ţie ochii îndreptaţi în orice încurcături ale vieţii şi primejdii ale lumii, *n'avea nici adevărata simţire pentru orice ar fi*: pentru frumuseţă, pe care n'o putea da şi *pe care nu se dovedi în stare s'o înţeleagă la alţii*; pentru ţară, pe care *niciodată* n'a înălţat-o în rînduri sau versuri care să tremure de durere sau bucurie; pentru neam, căci era doar în ţesătura sa intimă un om al veacului XVIII, un *raţionalist* filantropic, care era bucuros de un singur popor, cu un singur suflet şi o limbă unică, turmă a tuturora fără păstor, trăind bună viaţă automatică, şi nu era în stare a cruţa pe cei mai slabi decît dînsul, a încerca să le întărească aripele încă fragede, a le găti în marile sale întreprinderi literare un bun cuib cald, în care să se pregătească pentru încercările şi furtunile de afară: îi plăcea să patroneze fără să ajute în adevăr, şi nicio durere nu putea să fie mai mare pentru dînsul decît să vadă pe ucenic, pe cirac, epitropisitul său zburîndu-i alături, pe planurile largi de aer ale înălţimilor cugetului, spre soarele veşnic al frumuseţei. Toată activitatea sa după 1835 ni-l arată astfel: *mic de inimă* faţă de oameni, *nedestoinic* faţă de schimbările fireşti ce se făceau în toată viaţa noastră, *nehotărît* asupra drumului ce trebuia să urmeze şi asupra chemării ce poate să mai aibă, pierzîndu-se pe cărări unde nimeni nu era dispus să-l urmărească, dar oprindu-se îndelung în poziţii acum cîştigate, scormonind pămîntul în locul de unde făcuse odată să ţişnească apă şi din care acuma frămînta un *noroiu netrebnic*".

Pentru a complecta această furioasă—şi pentru ce oare

1 Dacă era şi de un „bun simţ deosebit".

furioasă?—caracteristică, se adaogă, la p. 258—259, că la Eliade, şi punctul de vedere creştin „se pare", dar nu este categoric, sincer; că simţul de îndrumător i s'a „tocit repede"; că era stăpînit de „egoism aţiţat de succesele unei tinereţi biruitoare"; şi că dă „impresia unui *om aruncat de împrejurări în rîndul întăia*", „*i-ar durea parcă o vorbă bună aruncată începuturilor tinerimii*".

Mai bine nu s'ar fi născut „bietul" dascăl, nu-i aşa, cetitori? Dar care tînăr literat, nu a fost lăudat, ocrotit sau înaintat de el? Cîrlova, Alexandrescu, Faca, Bollac, Bălcescu, Mumuleanu, Bolintineanu, Aristia etc. etc. apar împrejurul lui; Negruzzi însuşi apare; Alecsandri este reprodus imediat. Aceasta-i... inima mică!

N'avea ideale? Dar limba romînească nu-i era unul din cele mari? Dar dacă el, cu spiritele din secolul XVIII a crescut, ce istoric, ce simţ de dreptate îl va cere să aibă ideale care apar—mai tîrziu? Şi apoi de cînd creştinismul şi cosmopolitismul lui pot fi scăzute din rangul de ideale? Din ţară n'a făcut dela 'nceput un ideal—în *Cîntarea dimineţii*, cel puţin (după d. Iorga, cel puţin)? dar şi în *Noaptea pe ruinele Tîrgoviştei*, în *Mihaida*, în fabulă? Avea idealele vremii sale; şi—rău doar atîta se poate spune că nu le servia grandios, ci—cum putea. Ce grandoare îi înlesnea, însă, epoca sa? Mai departe: Cînd idealul feminin şi-l apără furios, cine se supără că şi l-a apărat? Criticul d. Iorga (p. 259).[1]

In vremea aceasta Eliad „zbîrnăe" din liră!

In loc de-a zbîrnii, mai bine „adîncea regulele sale, mergînd până la *principii filozofice* stabilite 'n ultimele decenii în Apus" (p. 260); iată o frază al cărui înţeles real îl vom aştepta multă vreme în zadar, de oarece este seacă de orientare, de înţeles. Care decenii? Care principii filozofice? Care reguli? In filologie şi istorie—le-am alege noi—*astăzi* pentru el—*atunci*?

Eliminînd cîteva mărunţuşuri, sait la p. 269, la *Muzeul naţional* (1836), foaie fără rost literar. Totuşi, nu înţeleg nimic din fraza (I, 269):

1 Unde scrie: „Grigore Alexandrescu, învrăjbit cu Eliad pentru *nemernice* motive personale", tipăreşte o fabulă; Eliad o critică;—„pentru *cine ştie ce lucruri* petrecute între ei" şi îi dă făţişe „atacuri *nedrepte*". Cine ştie ce lucruri fuseseră—o dragoste neîngăduită. Ce are a face..

Relativ la *idealele* lui Eliad, observ că ele apar limpezi din scrierile de tinereţe. Cine numai „răsfoeşte", însă, nu le va găsi. Pe la 1836 Eliad credea că „sîntem *în ajunul unei alte lumi* şi împărăţii, *la care toate genturile pămîntului se silesc* să ajungă; şi poeţii şi zugravii *acelei generaţii* vor putea să descrie serafimii şi heruvimii mai bine". *Gazeta teatrului naţional*, 1836, p. 42. Cît pentru artă şi frumuseţe, tot acolo Eliad spune că „a scri cu scop, a avea în capul său o ţintă morală", va să zică a cunoaşte *natura*, a cultiva *adevărul* în artă; iar, cînd cere poetului să fie *personal*, îi cere să scrie ce *cunoaşte* şi ce *simte*; ca el în *Visul* de exemplu.

> Dacă în ea se tipări corespondența dintre Eliad și Negrul, aceasta se datorește *numai* dorinței celui dintăiu de *a se face plăcut stăpînului*.

Adică: slugă cu „stăpîn", pentru a se face plăcut lui Mihail Ghika? Și *alt* motiv, din acele scrisori, nu reese? Era acea corespondență de însemnătate literară „numai" un act de slugărnicie?

Intreb: Acesta să fie tonul în care are să se vorbească, în istoria literară, despre un Eliad? In locul *explicației* din timpul său, din mijloacele sale, din firea sa, noi să punem *exagerarea, desfigurarea și insulta?*[1]

In volumul al doilea Eliad este iarăși vioiu, cu vervă (II, 156); are și unele idei frumoase, dar este „lipsit cu totul de simțul istoric și de o înțelegere a logicei lucrurilor" (162); ba (într'un moment de liră ne-spartă!) dă chiar *Zburătorul*.

> „Operă clasică, singura poezie egală și definitivă a lui Eliad".

Dar în *Mihaida* sufere de „noțiuni transcendentale"... ca Hugo, la el „stingaciu" legate; de „personagii de închipuire rău nemerite"; dar totuși, la urma urmelor, ar fi putut să dea o „frumoasă poemă epică, plină de scene reușite și de dialoguri scînteitoare de idei" (166). Și traducerile din Viennet fac „impresia unor puternice și spirituale lucrări originale" (168). Criticul s'a îmblînzit acum; la p. 209 este chiar de părere că, pe nedrept uitarea a cuprins toată opera literară a lui Eliad.

Printre ciocii ei nu s'a înșirat și d. Iorga cu nemeritatele sale asprimi?

G. Asachi este predilecția d-lui Iorga. Cu *el* se compară, *el* este măsură. Și totuși

> „Asachi n'a pătruns niciodată în tainele cele mari ale graiului nostru, ci a rămas totdeauna între catehumeni (I, 21).

El are însă „simț ales pentru armonie"; taie versuri „ca în marmoră antică" (I, 45); are ce-i trebue „unui poet mare" (47). Ce *nu* are? Mediu și o *ființă superioară* în viață, pentru a și fi—mare.

> „Forma însă, cinstea scrisului, răbdarea în prelucrarea lui, respectul pentru modelele veșnice, *conștiința chemării sale* acestea nu le-a părăsit niciodată" (I, 47).

Ași fi dorit ca un cuvințel să distingă aici, mai clar între *ființa superioară* și *conștiința chemării*.

---

1 La capitolul desfigurării, așez și afirmația (II, 245) că Eliad se uitase „*cu dispreț* în literatura mai veche" romînească! Se știe că el adora acea literatură...

Deci Asachi întrece pe Eliad în „reputație" (106); deși, adaog eu, reputația și, mai ales, influența lui Eliad a trecut în Moldova, dar a lui Asachi în Muntenia—nu![1] Reputație deci, deși (II, 115) „nu căută, nu trezià și nu vroià să călăuzească scrisul nimănuia, dar, cînd scria, regăsea vechiul avînt; ba era „*clasic*", ca de pildă (citează d. Iorga!) în versurile cu vocativul pleonastic:

> Din tronul cel de stele,
> O Doamne, iea aminte
> De fii tăi, părinte.

Ce-i, oare, aici „clasic"?

Noroc, că în rusofilism, acest „umilitor al neamului" „întrece mult pe Eliade" (I, 179), altfel laudele n'ar conteni. Lauda reîncepe la analiza *Poeziilor* cu prefața din Mart 1836. Urmează deci, în felul *enumerației* caracteristice, șapte pagini de citate despărțite prin scurte comentarii. Afară de cîteva, citatele—desmint laudele.

Dar, fiindcă la pagina 212 Asachi iarăși este „*marele poet al silabelor și ritmelor*, să dau și eu cîteva probe de poet de silabe (!) și ritme (!), după ediția dela Văleni (1908):

> N'au Golcondei mărunțae,
> Nici a Mexicului plaie
> De acest odor mai sfînt—
> (P. 48)

> Aceste nații
> Vor să reforme,
> Trezi-vor spiritul
> Ce încă dorme!
> (P. 156).

> Pe cînd Ciclopii, faurii,
> Suflînd cu-ale lor foaie,
> Supt loviri gem ilăile
> Ce-ascut săgeți lui Ioaie!
> (P. 228).

Dealtfel despre Asachi, d. Iorga are părerea pe care însuși o avea despre sine, adică despre clasicism și armonie—fără gramatică și sintaxă!

Vasile Cîrlova este maltratat cași Văcărescu, cași Eliad.

Pentru ce Cîrlova ar fi o „figură enigmatică" (I, 199) eu nu înțeleg; eu îl știu perfect—clar. După d. Iorga el are „entusiasm romantic" (200), dar nu este „un adevărat și deplin romantic"; nu este „patriot revoluționar", nu știe trecutul, ca să

---

1 Vezi la p. 114, și comparația între tiparul *Albinei* și *Curierul*, explicat între altele, prin „legătura cu multă lume din Apus"!

poată „vedea și înțelege în el", nu crede în viitor, pentru că nu vede în viitor—de unde le va fi știut d. Iorga toate acestea?; este un ecou al veacului XVII (fiindcă ruinele lui Volney au apărut în 1791) și al veacului XVIII (care este numai „abstract"); fiindcă poetul (care scria și grecește și va fi cunoscut și mitologia romană), vorbește despre Saturn, acest individ devine la d. Iorga

„Un zeu roman, care *vine din saloanele veacului al XVIII-lea*,

fiindcă amintește despre Eho, mitologica, ea trebue să fie

„Venită dintr'un dulap de antichități ale școlii iezuiților

avînd rolul a

scoale și ea, *bătrînica*, suspinuri de greutate"[1]

Și zefirul din Cîrlova

„e tot un cavaler din Parisul lui Ludovic al XV-lea"!

După *Păstorul întristat*, urmează *Rugăciunea*; poetul are puterea a imita pe Lamartine (a eșit, deci, din veacul XVII și XVIII); are sentimentul patriotic mai „deslușit", dar cu rezervă:

„Dacă ar fi precis și dacă această precizie s'ar răzima pe cunoștinți și pe simțirea adîncă și trainică ce se desface din bogăția lor, ar fi în adevăr frumos".

Deci țintele lui sînt „stingăcii prosaice". (I, 205). Ca să fie poet al naționalismului frumos, Cîrlova ar fi trebuit să știe multă istorie—deci să nu știe la fel cu contemporanii săi, care știau și mai puțin! Prin urmare și marșul lui are „idei *banale*" care nu mai încălzesc—deși, la 1877—78, încă, gazetele le retipăreau ca fiind încă tot calde!

Să-l îngropăm, deci și pe Cîrlova! Epitaful l-a scris d. Iorga, p. 206:

„*Cîrlova nu e astfel un înnoitor*; el nu e nici un cunoscător al multor literaturi, (deși cunoaște sec. francez XVII, XVIII și XIX, literatura grecească veche și nouă? O. B. D.), un om deosebit de cult; nu e un făuritor de versuri—niciodată n'a putut scrie un singur vers ca ale lui Asachi, cel dintâiu poet al timpului—; nu e nici un îndrăzneț, un pasional, un răscolitor de suflete. Totuși el a cucerit *vremea sa*, a îndemnat pe tovarășii și urmașii săi, el s'a făcut vrednic de a fi cetit și de vremurile noastre prin *însușiri care au fost pe atunci numai ale lui*. (Deci, totuși, fusese *înnoitor*! O. B. D.).

1 Lui A. Pann i se permite undeva a pomeni pe Eho, care, la acest bătrîn, va fi fost o—tinerică (I, 233).

Acele însușiri erau: simțul ritmului și stăpînirea limbii.

Dacă d. Iorga îi mai cere lui Cîrlova „icoane nouă", pe care nu le-ar fi avînd—deși are!—și „strigăte zguduitoare", și „rîs șăgalnic" sau „rîsul de batjocură" (207)—d. Iorga dă încă o probă că este nedrept cerînd unui tînăr stins repede prin moarte să fi avut o *personalitate deplin desvălită*, sau comparîndu-l cu Asachi, care a murit bătrîn și a scris, totuși, și versuri foarte... rele! Ceiace însemnează că d. Iorga încă nu apreciază modestia critică, de-a judeca cît ai în față, din ce ai în față, nu din ce—după capricii, iți dă 'n minte să ceri trecutului *în evoluție*.[1]

Costache Negruzzi este o figură impunătoare prin *utilitatea* literaturii sale, din care el își făcuse o dogmă. Ca să înțelegi bine ce a voit el cu cei *Treizeci ani sau viața unui jucătoriu de cărți*, piesă—fie—„fără nici o însemnătate literară" (I, 239), trebue să știi ce era atunci jocul de cărți în Moldova; se *poate ști*. Ca să înțelegi bine pe Zimbolici, trebue să-i apropii polemica despre femeile Moldovei, polemică dusă de Kogălniceanu contra lui Sion și susținută (pentru acesta) de *Foaia pentru minte*. Era deci vorba de ceva mai serios decît ce spune d. Iorga, la p. 250, despre picanteriile din—veacul de mijloc al *novellieri*-lor italieni. Negruzzi *lupta* deci cu epoca sa, în felul *său*. El avea un ager ochiu social; extern, și—intern nu? Totuși, deși în „lirica personală" este într'adevăr mai „slab" (I, 245), nu pot trece până la cuvîntul „superficial" (citat și mai sus de mine) și „fals" sentimentalism (I, 249).[2]

Pănă la 1840 Negruzzi ajunsese deci, a fi (II, 31) „singurul al cărui scris n'avea caracterul general, potrivit cu orice viață omenească" și orice societate a oamenilor—deci singurul original—romînesc.

Se văzu aceasta și în *Lăpușneanu*, în care—este curios—„măcelul după ospățul din urmă... e o *măreață* priveliște care zgudue", crede d. Iorga (II, 40), nu zic eu, care *mărețul* îl socotesc aici o categorie estetică rău aplicată.

Trec patru ani; și „Negruț e într'o *scădere văzută*" (II, 151), deși—nu începe schițele pline de humor țărănesc amestecat cu fină ironie romantică", „meșter" în satiră, „induioșat" etc., adică viitoarele *Scrisori la un prieten*. Deci: scădere!... Scădere, deși „are în el ceva din Prosper Mérimée sau din bătrînul Montaigne "(II, 152)!

1 Un amănunt: Dece traducerea *Hero și Leandru* ar fi „*de sigur* o piesă de teatru" (I, 204); de ce n'ar fi fost Musăos? De unde iese acel „sigur"?!

2 Până aici, nu a fost tocmai demn nici de Asachi, nici de Negruzzi ca d. Iorga să inventeze (p. 247) că acela a tipărit traducerile acestuia din V. Hugo, fiindcă era—căminar, deputat, cavaler văzut la Curte, om cu stare și moșie! Ce are a face?! Nici că Eliad, față de Negruzzi, „nu arăta aceleași porniri invidioase", ca față de alți rivali, fiindcă de el „avea nevoie pentru a-i fi campion în Moldova"! Pentru ce să căutăm meschinării unde ele nu sînt *certificate* de izvoare, unde nici nu *puteau* să fie și deci—nu au fost?

Negruzzi scapă mai lesne de foarfeca critică. Totuși, pentru a împedeca credința (care nu este numai a lui d. Iorga) cumcă el era un nesimțitor ori un simțitor superficial, amintesc că Alecsandri, care l-a *cunoscut*, a mărturisit altfel. Alecsandri a spus, în biografia sa, prefață la ediția Socec (1872), că Negruzzi avea—„*o inimă ferbinte*" (volumul I, p. VII). Să nu se mai uite acest cuvînt: ferbinte!

Gr. Alexandrescu este—*el;* cu el nu poate glumi nici d. Iorga. Totuşi trebue cusut şi el cu o „notă falşă, forțată" (I, 212); cu „hîrtia proastă şi litera strîmbă" a unei ediții (I, 215); cu o „banalitate" bună pentru „contemporani", nu pentru d. Iorga (I, 219). Dacă el are importanța bine spusă la p. 226—227, de ce tonul urît, care vorbind fără să fie nevoe despre dascălii epocii îi numește „caracedă didactică" (I, 207)? Scriind volumul al II-lea, însă d. Iorga nu mai este tot atît de bine dispus. Mai sus am citat de aici o probă de analiză (II, 55); adaog: poezia de amor este „seacă", nu cunoaşte „lumile ispititoare ale tainei", adică nu este destul de psihică. Ceva şi mai la vale ajungem la excursia dela 1842 pe la mănăstiri şi aflăm: că Alexandrescu „n'avea pregătirea trebuitoare pentru a înțelege (la Cozia) şi acest fel de frumuseță şi armonie"—el, şi?; că ne-a dat, pe lîngă altele, şi „ironia romantică, neapărată, a puricilor de mănăstire" (II, 175), chiar—romantică?; că proza lui Alexandrescu, neglijată, grăbită, precum se știe în de obște, ar fi însemnînd „*o nouă direcție*" în sufletul *larg* al caracterului poeziei moderne a Romînilor" (II, 173). Notele cu care d. Iorga își mînjeşte capitolul despre Gr. Alexandrescu pot trece, la urma urmelor; dar că *lărgimea* sufletului s'ar fi arătat în acea proză—cine va crede?! Şi apoi cum se potriveşte să fie larg şi'n direcție nouă, cînd, pe la 1842 / 1843 Alexandrescu era, după d. Iorga (II, 96): „prea abstract, prea desiluzionat şi *îmbătrînit* în suflet, prea *tocit* în simțirile sale"?

D. Bolintineanu este pentru d. Iorga *o bête noire*. Din primul rînd (I, 186) îl iea *hop* iac'aşa:

„Cu încredere, cu o bogăție de cuvinte abstracte şi o uşurință de vers fără pereche, *fără idei* însă, *fără sinceritate*, fără putință de concentrare, de mărginire, de alegere, de autocritică, naiv ecou sonor, se înfățişază Tache Bolintineanu...

Nimic nu-i adevărat! Toată critica aceasta este nedreaptă. Dar eu întreb *numai* cuvîntul „abstract"—pentru ce nu ar fi poetic? Despre rest afirm numai că tocmai la „înfățișarea" poetului, adică la început, este—nedrept. Şi chiar insultător, este cuvîntul că el scria cu o „absolută inconştiență" (I, 186).

Aşa om să intemeeze, deci, balada romînească? (I, 189), cu un „aşa de sărac fond personal"! Cineva ar face un mare bine cercetînd *începuturile* baladei noastre; ce zic? Nu numai ale baladei, ci ale *tuturor* genurilor, pentru a fixa definitiv pe

inoitori, pe intemeetori şi a pune capăt controverselor superficiale, cum este de pildă aceasta, în d. Iorga. De ce d. Iorga scoate pe Bolintineanu dintre intemeetori? Pentrucă „nu simte acele vremuri subt înfățişarea lor *deosebită*"—adică *cu toată particularitatea lor*, pe care, abia—azi, o ştim din maldăre de documente (şi tot nu o ştim *bine*, precum o dovediră descoperirile dela Argeş!); apoi poetul nu poate să le creeze nici „măcar în proectarea unei lumini fantastice, care transfigurează chipurile asupra cărora cade", celace este, pur şi simplu, *neexact*. D. Iorga concede lui Bolintineanu că va fi cetit palidele pagini istorice ale lui Florian Aaron şi, mai curînd, cartea franceză a lui M. Kogălniceanu; că „va fi urmărit" (nu *va fi*, căci se poate dovedi că *a* urmărit!), „*desigur, însă foarte distras*, literatura istorică nouă"—foarte distras.[1] Dar este, iată, şi mai trist.

„Bolintineanu nu știe de obiceiu (deci uneori știe! G. B. D.) să istorisească, iar să dramatizeze istorisind—şi balada trebue să facă aceasta—încă mai puțin".

Nu este exact că el nu ştie istorisi; nu este exact mai ales, că nu ştie dramatiza!

Dacă d. Iorga porneşte dela această falşă pricepere, fireşte urmează că trebue să-l presare pe Bolintineanu cu acele ironii, care descopăr în criticul său o atitudine lipsită de orice urmă din acea simpatie, care a fost şi în veci va trebui să fie întâia calitate a istoricului literar.

Afară de ironii apar aici şi cîteva prilejuri de interpretare: ca de exemplu *morbidezza* romantică; apoi *ideia poetică* (192) la care voiu reveni în altă parte; apoi fantasticul şi originele lui (193).

Analiza-i reia pe poet în volumul III, p. 37. Cu un *hop* identic: că nu are simțire veşnic nouă; că-i lipseşte „privirea lacomă de a prinde frumuseţile firii"—d. Iorga *nu* le-a văzut ce multe sînt şi ce fine sînt uneori!—că-i lipsit de experiență de lucruri şi oameni—dar la Bolintineanu era *principiu* a nu o condensa mereu în arta sa!—că nu avea „cugetare îndreptată spre întrebările mari"—celace iarăşi nu este adevărat.

Fireşte, eu aici, intr'o arătare de portrete iorghiste, nu mă pot opri să şi dovedesc tot; dovada ar fi cale lungă să ne-ajungă o voiu face într'un studiu special despre Bolintineanu.

Însă d. Iorga continuă: repetiții, clişee (cîte?) etc., la „acest *răzgîiat* bastard al Muzelor" (I, 38).

Bastard.. răzgîiat!

Proza din *Manoil* este văzută numai din partea defectelor (III, 191); a intrigii uşoare în Manoil, copilăroase în *Elena* (III, 314); dar rostul criticei ar fi fost să epuizeze semnificația soci-

1 Mai la vale, se găsește alt izvor: „Bălcescu, dela care Bolintineanu și-a căpătat fără îndoială ideile conducătoare" (II, 190).

ală a romanelor, ceiace nu s'a făcut: asta nu fusese întâia intenție a poetului. Și totuși, d. P. Haneș, editînd cele două romane, le-a pus în cap analizele d-lui Iorga, fără rezervă; încă un semn că este nevoe și timpul suprem ca părerile d-lui Iorga să fie supuse unei serioase revizuiri.

Vasile Alecsandri are o origine inceriă? Nu; este grec. Cu gura jumătate d. Iorga bănuește că tatăl său, bunicul, străbunicul ar fi putut să fie și—Unguri, deoarece:

„neamul era din părțile Bacăului, unde, în cursul vremilor, s'au botezat destui *Unguri*" (II, 50).

La 1840, în *Buchetiera* Vasile Alecsandri nu are „nimic"—„real, simțit cugetat adînc, reprodus exact" (p. 54); meritul este că povestește întâia oară despre Italia. (Semn că o—simțise!).

Însă Alecsandri începe a scrie piese: și d. Iorga constată că, plecat din țară naiv, la întoarcere—deci înainte de *Buchetieră*—era

„înzestrat acum cu puterea de observație a unui spirit vioiu, trezit prin cetiri alese, cu termenul de comparație al unei civilizații făcute pentru fericirea celor mai mulți, cu norma de judecată a unor principii superioare în viața politică și socială"—(II, 84).

Scriind *Buchetiera*, observarea... existentă, fusese absentă.

D. Iorga analizează apoi amănunțit întâile piese; și bine face, deși scapă și o idee contestabilă (85: „nu vede încă până în lumea curată, patriarhală și bună a țăranilor"), ba chiar în contrazicere cu alta (91: „Aceasta e poezia poporului"). Contrazicerea se păstrează la p. 96, unde se apreciază poeziile din calendarul lui Kogălniceanu, cărora li se contestă energia poeziei populare, de oarece (II, 96).

„E poezia unui om cult, tînăr, fericit, bine primit pretutindeni (de aceia nu are—energie! G. B. D.) și mult lăudat, (de aceia nu are amărăciune etc. G. B. D.), a stăpînului de moșie *care nu vrea să vadă durerile*, ce nu cutează nici ele să vie înaintea lui".

Să mi se dea dovadă că nu a voit să vadă durerile! Nu se va găsi niciodată.

Le va găsi însă, în scrisorile către I. Ghica, de pe atunci, scrisoarea 'n care se spune că un țăran revoltat contra boerilor îi spunea lui Alecsandri, care-i atrăgea atenția că boerii sînt tari, că „parul are două capete"; se va găsi, la acest cuvînt, comentarul satisfăcut al lui Alecsandri: Țăranul acesta nu este Roman voinic? (Citez din memorie). Nu voia să vază? [1]

1 Se știe că boerii moldoveni cunoșteau bine poporul. Bolintineanu, vizitîndu-i la 1857, le scrise, în călătoria la Moldova, un certificat frumos:

Il lăudase prea mult până acum? Să mai scădem puțin. Prompt: *Curcile* „sunt o inspirație cam banală" (III, 25); în *Adio la Moldova* (1844 și 1848) este „manieră"; în *Inturnarea în țară* care nu-l duce în „trăsură", ci în.. sanie, un vers frumos, energic: *Piei străinătate, iată țara mea!* devine la d. Iorga „brutal strigăt" (26); duioasa dedicație, *Umbrei lui Nicu Ghica* devine la d. Iorga „prosaică"; chiar și acoperirea poetică—povestnică din *Mărioara Florioara* are „amănunte brutale" și rămase „fără motivare poetică sau morală" (30), ceiace iarăși pune o chestie ce nu se poate decide în treacăt: motivarea în poveste. Totuși „Alecsandri se dovedea *astfel* cel dintâiu poet". Cel dintâiu da, dar—*astfel?!*

Scrinciobul acesta critic: jos-sus, sus-jos, se oprește un moment la pagina III, 131, unde 'ncepe regalitatea lui Alecsandri, unde 'ncepe printr'o comparație cu Alexandrescu, Donici, Boliac, Rosetti, Negruzzi, Asachi, Eliad...

Ce are:	*și ce nu are Alecsandri?*
Alecsandrescu . .	inspirație, putere poetică, spirit caustic (superioare)
Donici	mai mult simț al limbii, mai multă imlădiere, familiaritate, elasticitate, ritm, forme nesilite.
Boliac și Rosetti . .	mai multe idei, credinți mai puternice.
Asachi	cultură mai mare, mai adevărată [1]
Eliad	umor.

Se accentuiază apoi, în continuare (II, 131):

„Deci: nici idee poetică, nici simțire puternică, nici răsunet al unei vaste culturi, nici spirit ales (nu fusese în comparații G. B. D.) și, vom adăogi, nici închipuire—care lipsește, de altmintrelea mai tuturor scriitorilor noștri din acest timp—nu deosebesc mai *ales* pe Alecsandri".

Și totuși, el este cel dintâiu scriitor...

De ce oare?

Cetind, tremuram de așteptare.

Pentrucă—scria!

De ce scria, scria, scria?

Pentrucă nimic nu era în stare să-l abată dela scris: nici viața socială, nici cea sentimentală, nici politica. Și de ce nu-l abăteau? Era grav (133):

„Ca toți boerii din Moldova, el (Ștefan Calargiu) petrece o parte din an la țară. Această datină a Moldovenilor, a trăi șase luni și mai mult la țară, printre țărani și o viață cîmpenească, îi fac să fie Romîni, adică să simtă, să gîndească, să se exprime romînește"—De ce ar fi făcut excepție, tocmai poetul Alecsandri?

1 Cu adaosul: „decît a tînărului laureat prin voința nației"!

„—pentrucă el era prea superficial ca o credință să i se poată înrădăcina adînc în suflet și pentrucă era prea curînd ca lupta să-l tîrască în vîrtejul ei sălbatec".

„Apoi, tocmai pentrucă personalitatea lui nu era hotărîtă îndeajuns, pentrucă *un sistem de idei* nu însufleția scrisul său, pentrucă nu-și recunoștea chemarea de a înnoi într'un senz care să rămie neschimbat—el era mai în stare decît oricine să urmeze *vremea*".

Dacă aici n'aşi sta de vorbă cu d. Iorga, ci cu oarecine altul, apoi, pentru acest pasaj, *care neagă toată ființa socială și politică a lui Alecsandri*, aşi găsi uşor cuvîntul ce-l merită negațiunea aceasta, cu a ei miopie...

Ce are face că îndată, raportînd despre teatru, d. Iorga *trebue* să facă aprecieri care nu mai susțin caracteristica citată?!, Aici *ça va;* Egor este tip „bine desemnat" [III, 140]; Chirița „își păstrează până astăzi însemnătatea" [141] etc.. Dar cu toate acestea, poetul *nu* are 646).

„O adevărată îndreptare critică și concepții despre ce e firesc și nefiresc, scuzabil și nescuzabil, vrednic de osîndă și vrednic doar, de un zîmbet trecător în clipele de prefacere ale unui popor; nu poate exploata, după cuviință, cu seriozitate și simț de răspundere, un tip reprezentativ, care înfățișază unul dintre curentele în luptă".

Nu pricepea chiar nimic!

Totuşi, după ce mai cîntă ceva „după rețetă" (147) şi mai trece şi prin Spania unde înțelese „cît putea înțelege cineva cu cultura lui *istorică*" (147).—Se pretinde că, la noi, numai noi, istoricii, ştim tot, pricepem tot, lecuim tot?! Alecsandri, ajunge în Maroc. Aici iarăşi înțelege: (148)

„Paginile despre viața Evreilor în Maroc, cași judecata asupra civilizației marocane sînt pline de o adîncă, și adevărată observație".

Ci stînd în țară, Moldovean fiind, glas avînd să întrebe, glasuri înțelegînd,—nu observa, nu pricepea, acolo, în Maroc, pricepea din treacăt!

Deşi poet „cu rețetă", la p. 153 primim satisfacția că *Santinela romînă* este socotită.

„una din cele mai îndrăznețe creații ale unui poet, pe care de obiceiu avînturile îl sperie".

Şi în timpul luptelor pentru unire *poetul* Alecsandri „nu s'a ridicat la marea înălțime a unui îndrumător" (III, 235); *Moldova în 1857* este un blestem lipsit de energie (257)—în toate strofele?

Dar la un pas de-aici Alecsandri cîştigă iarăşi,— pe nedrept însă:

„Însăși ziua cea mare a unirii e prevestită într'o odă care *trece subt numele lui Ion Alecsandri*, fratele poetului... Ea are ritmul și unele elemente din *Anul 1848*, începînd chiar cu aceleaşi cuvinte. *Cu greu am putea admite* ca al doilea Alecsandri, care n'a fost însă străin de literatură, să fie autorul acestei frumoase bucăți poetice, plină de un puternic avînt și turnată într'un graiu desăvîrșit".

Chestia se poate lămuri: *Odă la unirea Romînilor* este a lui *Ion* Alecsandri.

In 27 Noembre 1882 Vasile Alecsandri scrisese o scrisoare, în care însuşi o atribuia lui Ion (Manuscriptul Academiii 3351, p. 9), zicînd „Printre hîrtiile mele am făcut doă descoperiri, *doă* poezii care datează cam de mult. Una (şi *unică*) *compusă de fratele meu la anul 1857* şi celalaltă, scrisă de M. Millo, artistul dramatic, la 1851. Amîndouă merită de a le publica într'un număr din *Convorbiri*". „Poesiile ce ve trimit pot servi ca documente la un studiu psihologic a timpului care a precedat epoca actuală". (Vezi şi *Convorbiri*, XIX, p. 187—188. Vezi şi I. Chendi, *Scrisorile* lui Alecsandri, p. 132, 138). Dar vezi şi *Ateneul romîn*, 1861, p. 187; şi însfîrşit vezi *Concordia* din 16 Mart 1857, unde a apărut întîia oară şi unde, la pag. 51, diferențiind pe autori, se spune că înainte a publicat două poezii de Vasile, distins deci bine de—Ion. *Concordia, Ateneul* şi apoi *Convorbirile* nu erau dovezi destule că Ion este autorul?

Să revin însă la caracteristica d-lui Iorga. După d-sa, Alecsandri are regalitate, dar nu este rege; are opere, dar izvorul, personalitatea sigură nu o are; opera lui este spumă fără val şi mare.

Dacă istoricul nu *vrea* să vadă?!

Incă o probă de pripă privitor la Alecsandri, este din *Bucovina* Hurmuzăchenilor (1849 Iunie 15). Intr'*o mie şi una de fantasme*, tradusă din Dumas (neterminată însă) apare *Cîntecul morlac*. După d. Iorga cîntecul (deci şi traducerea?) trebue să fie a lui Alecsandri! Dintr'un condeiu se pune deodată o problemă: El sau altul a tradus pe Dumas, în *Bucovina? El*, zice d. Iorga, fiindcă numai el a *putut* scrie versurile:

In stebila mlăştinoasă,
In prăpastia glodoasă
Este-un trup de hoț vestit,
Ce cu dreptul a murit,
Căci el, ca un blestemat,
Pe Mărioara au înşălat.

A lui inimă-i sfărmată
De o puşcă 'nveninată;
Din a lui spurcată gură
De trei zile sînge curǎ
Şi pămîntul s'o roşit
Şi el încă n'o murit.

Trecători, de vă veți duce
Pe-acolo, vă faceți cruce,
Căci acel hoț blestemat
Este un strigoiu spurcat.
Lupii de el se 'ngrozesc,
Corbii de el se feresc.—

Cine mai votează *pentru* Alecsandri ?

Datoria mea era să arăt cum desfigurarea literaturii romîneşti atinge 'n d. Iorga chiar şi pe cei mai mari scriitori. Dar nici pe cei mai mici nu i-aşi lăsa fără un cuvînt de apărare.

B. P. Mumuleanu este banal, „precum n'ar fi fost, dacă logofătul boeresc ar fi cetit mai mult sau mai puţin" (I, 42). „Săracul !"; „înrîurire populară... grosolană"; „mahalagiu" (I, 43). Merita aşa asprime omul despre care, mai la vale (I, 83) trebuia să se spună că dă, într'o prefaţă, „o critică socială întreagă, aspră totdeauna, dreaptă dela un capăt la altul, luminată de un *ideal* de îndreptare"? Probă de o „largă pătrundere, aşezată înţelepciune care te miră uneori" (I, 85) ?

Despre *Anton Pann* d. Iorga ştie ce cugetau Alecsandri şi Eminescu, care 'n 1877 | 78 îşi făcea o plăcere să-l retipărească în foiletonul *Timpului*. Bietul Pann! era „Anacreon în papuci... într'o odăiţă de mahala... cu ghigilicul pus ştrengăreşte pe capul pietos" (I, 231). De scoate ceva pentru popor, cărticica e „menită să-i facă oarecare cîştig" (I, 235) prin „nenerelele proaste şi grosolane"; de altfel, caşi psaltichia din 1823 „menită să-i aducă cîţiva lei" (I, 232); şi însfîrşit, „*proastă* literatură" (I, 236).

C. Bălăcescu este un critic „vulgar", „desfrînat", care nu urmăreşte nimic (II, 79); nici el, nici Faca n'au avut ideal (83), nu erau conştienţi (84).

Andrei Mureşanu „işi îngroaşă glasul" (III, 34).

Gh. Baronzi are de toate, nu are sinceritate (III, 197), nici „mai ales o dezvoltare normală a concepţiilor sale poetice ori a formei sale" (III, 203).

Al. Rusu este violent şi nedrept cu Ardelenii (III, 223).

Deşi este delicat (III, 224), *Sihleanu* nu-i prea sincer (III, 212).

Al. Depărăţeanu este ironizat, fiindcă vrea să cheme din colibi afară, pe ale soarelui copile, care „pe semne atîta au de lucru" (III, 216), care scrie despre „revoltă socială inutilă" şi căruia, totuşi, i se cere să fi fost de faţă cînd alţii luptau pentru unire" (III, 217)[1]

Toate exemplele constitue înjosirea prin textul discuţiei literare. Aşi zice: este *marea* înjosire, faţă de care deosebesc pe cea *mică*.

Mica înjosire apare şi 'n cîte un cuvînt scurt spus ca în treacăt: *Fabian* este cules de Asachi din „zdrenţe" (I, 23); „jupînul" *Carcalechi* (I, 67); *Florian Aron* „topind puţina-i ştiinţă într'un stil apos" (I, 138); *Eliad*, un linguşitor (I, 116): „Pe lîngă Ruşi era un om cu multă trecere tînărul Ştirbei. Deci Eliade închină traducerile sale din Marmontel lui Ştirbei şi soţiei acestuia". Fabulistul *Donici* (II, 228), un Iaş. „Cel mai bun scriitor e acel care nu mai scrie; şi *pentru aceia* căpătă Donici dela părintescul guvern rang şi pensie". Cam tot înjosire pare a fi judecata de neglijare despre dreptul canonic al lui *Şaguna* (III, 200): „Şaguna compilează astfel Elementele Dreptului canonic (1854) *carte tipărită cu litere cirilice*" ! Altul este ipochimen (I, 121); ori Anacreon în papuci (I, 230). Alecsandri este căutat în buzunare, căci se zice: în *Modista şi cinovnicul* Alecsandri dă ştiri despre viaţa de atunci—„Alecsandri nu uită otelul, tractirul" lui Regensburg, *unde poate era şi el printre datornici*"—în Iaşi 1840.

Quousque tandem ?

G. Bogdan-Duică

---

[1] Acesta fiind tonul general, mă bucur că la C. A. Rosetti (II, 194) se laudă versuri—„proaste", ar zice d. Iorga, care (I I, 255). îl izbeşte totuşi pentru „logomahia" sa; apoi pe el şi pe I. C. Brătianu împreună (II, 282), fiindcă le lipseşte „solidaritate, experienţă, simţ literar şi distincţie; cu ei cuviinţarea trece dela familiaritate, la invectivă şi ameninţare".

Oblomov

Partea IV

IV

Să ne întoarcem puţin îndărăt, înainte de sosirea lui Stolz la ziua lui Oblomov, şi în alt loc, departe de cartierul Viborg. Acolo au să apară persoane cunoscute cetitorului şi despre care Stolz n'a spus lui Oblomov tot ce ştia,—din oarecare consideraţii deosebite, sau fiindcă Oblomov nu întrebase despre ele totul, probabil, tot din motive deosebite.

Intr'o zi, la Paris, Stolz mergea pe bulevard şi-şi plimba ochii distrat, pe trecători, pe firmele magazinelor, fără să se oprească la vre-un punct hotărît. Nu primise scrisori din Rusia de mult timp, nici din Chiev, nici din Odesa, nici din Petersburg. Ii era urît. Dusese la poştă încă trei scrisori şi se întorcea acasă.

Ochii i se opriră deodată cu mirare, apoi îşi luară din nou expresia obişnuită. Două doamne părăsiră bulevardul şi trecură într'un magazin.

„Nu, nu se poate",—se gîndi el: „Ce idee! Aşi fi ştiut. Nu-s ele!"

Se apropie totuşi de ferestrele magazinului şi căută să se uite la doamne prin geamurile ferestrelor: „nu se poate vedea nimic, stau cu spatele spre fereastră".

Stolz intră în magazin şi începu să tîrguiască ceva. Una din doamne se întoarse spre lumină, şi Stolz recunoscu pe Olga Ilinscaia—o recunoscu şi n'o recunoscu! Vru să alerge la ea, şi se opri, începu să se uite mai cu luare aminte... Ce schimbare! Ea, şi nu-i ea! Trăsăturile sînt ale ei, dar e palidă, ochii parcă-s puţin înfundaţi, şi nu se vede nici zîmbetul copilăresc pe buze: nu-i naivitatea, nu se vede nepăsarea de mai înainte! Deasupra sprîncenelor pluteşte un gînd, parcă grav, parcă trist, ochii spun multe ce nu ştiau, nu spuneau mai înainte. Se uită caşi mai înainte, deschis, luminos şi liniştit; pe toată faţa un nour, sau de tristeţă, sau de ceaţă.

Se apropie de ea. Sprîncenele ei se strînseră puţin; doamna se uită la el o clipă, apoi îl recunoscu: sprîncenele se desfăcură şi se aşezară simetric, ochii străluciră de o lumină liniştită, potolită, dar adîncă. Orice frate ar fi fost fericit, dacă l-ar fi întîmpinat aşa o soră iubită.

— Dumnezeule! Dumneata eşti?—zise ea cu o voce eşită din suflet, plină de bucurie, aproape de gingăşie.

Mătuşa se întoarse iute, şi tustrei începură să vorbească deodată. Stolz le reproşa că nu i-au scris, ele se justificau. Au sosit numai de trei zile şi-l caută pretutindeni. Intr'un loc li s'a spus că a plecat la Londra şi ele nu ştiau ce să facă.

— Dar cum v'a venit deodată? Şi mie nici o vorbă!—le reproşa Stolz.

— Am plecat aşa de grăbite, încît n'am mai vrut să-ţi scrim, zise mătuşa. Olga vroia să-ţi facă o surpriză.

El se uită la Olga: faţa ei nu justifica vorbele mătuşei! Se uită la ea mai cu luare aminte, dar ea era inaccesibilă pentru observator.

„Ce-i cu ea?"—se gîndi Stolz.—„O înţelegeam de obiceiu deodată, acuma... ce schimbare!"

— Cît de mult te-ai format, Olga Sergheevna, ai crescut, ai devenit aşa de serioasă—zise în auz: nu te recunosc! Şi nu ne-am văzut numai de vre-un an! Ce-ai făcut, ce s'a petrecut cu dumneata? Spune, povesteşte!

— Dar... nimic deosebit,—răspunse ea, examinînd o stofă.

— Dar muzica?—zise Stolz, continuînd să studieze pe Olga, schimbată şi nouă, şi căutînd să cetească jocul depe faţa ei, necunoscut pentru el; dar jocul acesta izbucnea şi dispărea ca fulgerul.

— N'am cîntat demult, de vre-o două luni,—răspunse ea alene.

— Dar cu Oblomov ce mai e?—întrebă Stolz deodată?—Mai trăeşte? Nu scrie?

Aici Olga şi-ar fi trădat poate taina fără să vrea, dacă nu-i venea în ajutor mătuşa.

— Inchipue-ţi,—zise ea la eşirea din magazin,—venea la noi în fiecare zi, şi deodată a dispărut. Noi ne pregăteam pentru străinătate: am trimis după el—mi s'a spus că-i bolnav, că nu primeşte: nu ne-am mai văzut apoi.

— Nici dumneata nu ştii?—întrebă Stolz îngrijat, pe Olga.

Olga fixă cu lorneta o trăsură care trecea.

— S'a bolnăvit în adevăr,—zise, examinînd trăsura cu o prefăcută luare aminte.—Uite, ma tante, au trecut, mi se pare, tovarăşii noştri de drum.

— Nu, dumneata să-mi dai socoteală de Ilia al meu,—stăruia Stolz:—ce-ați făcut din el? Dece nu l-ați adus cu dumneavoastră?

— Mais ma tante vient de dire.

— E grozav de leneș,—observă mătușa:—și așa de sălbatec că, destul să se adune la noi trei patru, fuge îndată. Închipuie-ți, s'a abonat la operă, și n'a ascultat nici până la jumătatea abonamentului.

— N'a auzit pe Rubini,—adăugă Olga.

Stolz clătină din cap și ofiă.

— Dar cum v'ați hotărît? Pe mult timp? Cum v'a venit deodată?—întreba Stolz.

— Pentru ea, după sfatul doctorului,—zise mătușa, arătînd pe Olga.—Petersburgul a început să aibă efect simțitor asupra ei, deaceia am și plecat pentru iarnă; numai că n'am hotărît încă unde s'o petrecem: la Nisa, sau în Elveția.

— Da, dumneata te-ai schimbat foarte mult,—zise Stolz, pe gînduri, fixîndu-și privirea pe Olga, studiindu-i fiecare vinișoară, uitîndu-i-se în ochi.

Ilinschiile-le petrecură la Paris jumătate de an. Stolz fu ghidul și singurul lor tovarăș de toate zilele.

Olga începu a se îndrepta în chip simțitor; dela îngîndurare începu să treacă la liniște și indiferență—cel puțin la vedere. Ce se petrecea în sufletul ei, Dumnezeu știe, dar pentru Stolz deveni încetul cu încetul vechea prietină, deși acuma nu mai rîdea cu rîsu-i zgomotos, copilăresc, argintiu de mai înainte, ci cu un zîmbet ușor, cînd căuta Stolz s'o facă să rîdă. Uneori parcă-i era chiar necaz că nu poate să rîdă.

Stolz văzu îndată că nu-i chip s'o facă să rîdă: adesea cu privirea i și sprincenele așezate nesimetric, una mai sus decît alta, și cu o cutișoară pe frunte, Olga asculta vre-o prostie de care ar fi trebuit să rîdă, dar nu rîdea, continua să se uite la el tăcută, mustrîndu-l parcă pentru ușurință; sau cu nerăbdare, uneori deodată, drept răspuns la glumă—îi pune vre-o întrebare adîncă, o însoțește de o căutătură atît de stăruitoare, încît lui Stolz îi vine să se rușineze de o conversație ușuratecă și fără rost.

Uneori pe fața ei se arăta atîta oboseală sufletească în urma deșeartelor și zilnicilor alergături și fleacuri omenești, încît Stolz se vedea nevoit să treacă la subiecte, la care se oprea rar și fără plăcere, cu femeile. Cît spirit și sforțare îl costa uneori, numai ca privirea ei adîncă și plină de întrebări, să se insenineze și să se liniștească, să nu insiste, să nu mai caute ceva mai departe, ceva alături de dînsul!

Cît se tulbura el cînd după o explicație neglijentă, privirea ei devenea rece, severă, sprincenele se strîngeau, și pe față se revărsa umbra unei nemulțumiri tăcute, dar adînci. Și lui Stolz îi trebuiau cîte două-trei zile de combinații fine, chiar de

viclenie, căldură, și toată dibăcia lui în purtarea cu femeile, ca să deștepte pe fața Olgăi,—și încă cu greu,—o zare de lumină, o îndulcire a împăcării, în privire și în zîmbet.

Uneori, spre sfîrșitul zilei, se întorcea acasă sleit de această luptă, dar fericit cînd eșea învingător.

„Cît de matură a devenit, Dumnezeule! Cît de mult s'a dezvoltat fetița asta! Cine i-a fost profesor? Unde a luat ea lecții de viață? Dela baron? Acolo e neted totul, din frazele lui elegante n'ai ce culege! Doar nu dela Ilia!..“

Și nu putea înțelege, iar adouazi alerga din nou la ea, și cetea de astădată cu băgare de seamă, cu frică, pe fața ei, întîmpinînd adesea greutăți și învingînd numai prin inteligența sa și cunoștința vieții, întrebările, îndoelile, cerințele—tot ce răsărea în trăsăturile ei.

Cu lumina experienței pe care o avea, căuta să pătrundă în labirintul minții ei, caracterului ei, și în fiecare zi descoperea și studia trăsături și fapte noi, și tot nu zărea fundul,—vedea numai cu mirare și neliniște, cum mintea ei cere o nouă hrană cum sufletul ei nu încetează de a căuta experiență și viață.

La activitatea, la viața lui Stolz se mai adăuga pe fiecare zi o nouă activitate și viață: după ce o înconjura cu flori, cu cărți, note și albumuri, Stolz se liniștea, crezînd că a umplut timpul gol al prietiniei sale, și pleca să muncească, sau să vadă vre-o mină, vre-o moșie-model, căuta să facă cunoștințe, să se întîlnească cu persoane nouă sau notabile; apoi se întorcea la ea obosit, ca să se așeze lîngă pian, să se odihnească subt sunetele vocii ei. Și iată că pe fața ei răsăreau alte întrebări, gata și nouă, iar în privire—cerința stăruitoare a unui răspuns. Și el, fără să observe, fără voie, încetul cu încetul îi arăta ce a văzut, unde a umblat, cu ce scop.

Uneori Olga arăta dorința de a vedea și de a afla și ea celace a văzut și a aflat el. Și Stolz repeta munca: mergea cu ea să vadă o clădire, loc, mină, să citească un eveniment vechiu pe păreți, pe pietre. Încetul cu încetul, fără să bage de seamă, se deprinse să se gîndească în prezența ei în auz; și odată, controlîndu-se bine, află pe neașteptate, că a început să trăiască nu singur, ci în doi, și că duce această viață din ziua cînd a venit Olga.

Aproape inconștient, ca față de el însuși, făcea bilanțul tezaurului adunat împreună, și se admira și pe el și pe ea; apoi se întreba cu grijă, dacă n'a mai rămas vre-o întrebare în privirea ei, dacă se arată un început de satisfacție în ochii ei și dacă acești ochi îl privesc ca pe un învingător.

Dacă lucrul se confirma, mergea acasă mîndru, cuprins de o turburare plăcută, și noaptea mult timp se pregătea pentru adouazi. Ocupațiile cele mai plicticoase, dar necesare nu i se păreau seci, ci numai necesare: acestea intrau mai adînc în toată alcătuirea vieții; ideile, observațiile, nu se așezau sarbăde și mute în arhiva vieții, ci dădeau o culoare fiecărei zile.

Ce zări aprinse cuprindeau fața palidă a Olgăi cînd el, fără să mai aştepte privirea ei întrebătoare şi lacomă, se grăbea să-i arunce, cu foc şi energie, o nouă rezervă, un nou material!

Şi cît era de fericit cînd mintea ei căuta cu aceiaşi grijă, şi cu o supunere atît de drăgălaşă, să prindă privirea lui, să-i prindă fiecare vorbă! Şi amîndoi se uitau cu un ochiu neadormit: el—de n'a rămas cumva o întrebare în ochii ei; ea—de n'a rămas ceva nu deajuns de lămurit, de n'a uitat el şi,—mai ales, ferească Dumnezeu!—de n'a neglijat a-i spune gîndul în întregime?

Cu cît era mai importantă, mai complicată o chestie, cu cît mai cu atenție i-o încredința Stolz, cu atît mai îndelung şi mai stăruitor se oprea asupra lui privirea ei recunoscătoare, cu atît era mai caldă, mai adîncă, mai sinceră această privire.

„Acest copil, Olga!"—se gîndea Stolz cu nedumerire: „mă lasă în urmă!"

A început a se gîndi la Olga, cum nu s'a gîndit niciodată la nimic în viața lui.

In primăvară plecară cu toții în Elveția. Stolz, pe cînd era încă la Paris, hotărîse că fără Olga nu mai poate trăi. Lămurindu-se asupra acestui lucru, începu să se gîndească şi la întrebarea: dacă poate Olga trăi fără el. Dar chestia asta nu era aşa de uşoară.

Se apropia de întrebarea asta încet, cu luare aminte, cu pază, mergea cînd pe pipăite, cînd îndrăzneț, şi credea că iatăiată e aproape de țel, iată că prinde vre-un semn neîndoelnic, o privire, vorbă, plictiseală, sau o bucurie: mai trebue încă o trăsătură, o mişcare deabia văzută a sprincenelor Olgăi, un oftat—şi mine taina a căzut: e iubit!

Pe fața-i cetea o încredere în el aproape copilărească. Olga se uita la el uneori, cum nu se uita la nimeni, s'ar fi uitat aşa numai la mama, dacă ar fi avut o mamă.

Vizitele lui, timpul petrecut cu ea, zile întregi de plăceri şi servicii, ea nu le socotea drept o îndatorire, un cald prinos de veche prietenie, ci drept o simplă datorie—parcă Stolz ar fi fost fratele, tatăl, chiar bărbatul ei: dar asta e mult, asta e totul. Şi însăşi ea în fiecare vorbă, în fiecare pas cu el, era aşa de liberă şi de sinceră, parcă Stolz ar fi avut asupra-i un prestigiu, o autoritate netăgăduită.

Stolz ştia că are această autoritate; ea o confirma în fiecare clipă, spunea că-l crede numai pe el, şi că în viață se poate încrede orbeşte numai în el, şi în nimeni altul din întreaga lume.

Stolz era, se înțelege, mîndru de toate astea, dar cu aşa ceva se putea mîndri şi vre-un unchiu mai în vrîstă, deştept şi cu experiență,—chiar baronul, dacă ar fi fost om cu un cap limpede, cu caracter.

Dar era această autoritate—autoritatea iubirii, iată o întrebare! Intra în această autoritate ceva din orbitoarea înşelăciune a dragostei, din acea orbire măgulitoare, în care femeia e gata să se înşele amarnic şi să fie fericită prin înşelăciune?..

Nu, ea i se supune aşa de conştient. Adevărat, ochii ei ard, cînd dezvoltă el vre-o idee, sau îşi descopere sufletul înaintea ei; ea îl scaldă în razele privirii sale, dar se vede întotdeauna, pentru ce; uneori îi spune şi pricina. Dar în iubire meritul se capătă aşa de orbeşte, atît de inconştient; şi tocmai în această orbire şi inconştiență stă fericirea. Cînd se supără, se vede îndată de ce s'a supărat.

N'a observat la ea niciodată, nici roşeață neaşteptată, nici bucurie pănă la spaimă, nici privire galeşă, sau tremurătoare ca flacăra, şi chiar dacă s'a întîmplat ceva de felul acesta, dacă i s'a părut că fața ei parcă s'ar fi contractat ca de o durere,—cînd îi spune cumva că zilele astea pleacă în Italia,—n'a apucat să i se oprească inima în aceste scumpe şi rari clipe, cînd totul se acopere deodată ca de un văl; ea adaugă cu tonul cel mai naiv:

— Cît de rău îmi pare că nu pot să merg cu dumneata, şi grozav aşi vrea! Dar ai să-mi povesteşti dumneata totul, şi ai să mi le înfățişezi aşa, că parcă aşi fi fost şi singură acolo.

Şi prin dorința aceasta senină, neascunsă de nimeni, caşi prin lauda aceasta banală şi plată, a artei lui de a povesti, s'a dus farmecul! Omul deabia a adunat trăsăturile cele mai fine, deabia a reuşit să țese cea mai iscusită dantelă, îi mai rămînea să sfîrşească un punct—iată-iată că îndată... şi ea... liniştită din nou, egală, simplă, uneori chiar rece!... Şade şi-l ascultă în tăcere, ridică uneori capul, aruncă spre el nişte priviri aşa de încordate şi întrebătoare, care duc drept la subiect, încît el nu odată aruncă cu necaz cartea, sau întrerupe o explicație, sare şi pleacă. Se uită îndărăt—ea îl petrece mirată: lui îi e ruşine, se întoarnă şi inventează vre-o justificare..

Il ascultă şi-l crede aşa de simplu. Nu se vede la ea măcar îndoială, o urmă de zîmbet viclean...

„Mă iubeşte, sau nu mă iubeşte?"—aceste două întrebări îi jucau lui în minte.

Dacă mă iubeşte, dece e aşa de precaută, aşa de ascunsă? Dacă nu mă iubeşte, dece e aşa de prevenitoare, aşa de supusă? Stolz pleca pe o săptămînă la Londra şi veni să-i spue chiar în ziua plecării, fără s'o prevină mai înainte.

Dacă Olga s'ar fi speriat deodată, dacă s'ar fi schimbat la față—totul era gata, taina s'a descoperit, el e fericit. Dar ea îi strînse mîna cu putere, se întristă: Stolz era desperat.

— Are să-mi fie grozav de urît,—zise ea:—sînt gata să plîng, acuma sînt o adevărată orfană. Ma tante! Uite, Andrei Ivanovici pleacă!—adăugă cu un ton plîngător.

L-a topit!

„S'a mai adresat şi mătuşei"!—se gîndi Stolz. „Atita mai lipsea. Văd că-i pare rău, mă iubeşte poate... dar iubire de asta se poate cumpăra ca marfa dela bursă, în atita timp, pentru atita cantitate de atenţie, pentru atitea servicii... Nu mă mai întorc",—se gîndi întunecat. „Fetişcana aceia de Olga!... Ce-i cu ea"?

Ce-i cu ea? Stolz nu ştia un lucru de nimic: că ea a iubit odată, că a trecut prin perioada nestăpînirii de sine, perioada durerilor rău ascunse, înroşirii neaşteptate, semnelor febrile ale dragostei, primilor ei călduri...

Să fi ştiut una ca asta, ar fi aflat,—dacă nu ceiace-l interesa, îl iubeşte, sau nu,—ar fi aflat cel puţin dece e aşa de greu de ghicit ceiace se petrece cu ea.

In Elveţia au fost pretutindeni, pe unde se duc călătorii. Dar mai des şi cu mai mult drag, prin locuri liniştite, rar vizitate. Pe ei,—pe Stolz cel puţin,—propria lui „chestie" îl preocupa până la atita, încît o excursie care pentru ei era pe al doilea plan, îl obosea.

Stolz o urma prin munţi, se uita la prăpăstii, la cascade, şi în fiecare cadru pe planul întăiu era ea. Merge după ea pe vre-o potecă îngustă, pe cînd mătuşa stă jos în trăsură; urmăreşte în taină, cu privirea ţintă cum are să se oprească ea, urcînd muntele, cum are să respire şi ce privire are să arunce asupra lui: numai decît şi mai întăiu de toate asupra lui; căpătase chiar convingerea asta.

Şi parcă totul ar merge bine: e şi cald, e şi luminos la inimă, dar iat-o apoi că aruncă o privire asupra împrejurimii, şi încremeneşte: se pierde într'o aţipire contemplativă, şi el pentru ea nu mai există..

Deabia s'a mişcat el, a amintit despre sine, a zis o vorbă, ea se sparie, uneori scoate un ţipet: e limpede că a uitat de el, a uitat dacă e aici, sau departe—dacă mai există pe lume...

In schimb mai apoi, acasă, lîngă fereastră, în balcon, îi vorbeşte numai lui, vorbeşte mult, reia una cîte una toate impresiile, până cînd spune totul; şi vorbeşte cu patimă, cu foc, se opreşte uneori, alege cuvintele, prinde în zbor expresia dictată de el, şi în privire-i licăreşte o rază de adîncă mulţumire pentru acest ajutor. Sau palidă de oboseală, se aşează într'un fotoliu mare, şi numai ochii lacomi şi neobosiţi îi spun cît ar vrea să-l asculte.

Ascultă nemişcată, dar nu scapă o vorbă a lui, o silabă! A tăcut Stolz—ea continuă să-l asculte, ochii îl urmăresc, iar el în faţa acestei provocări tăcute, continuă să arate cu o nouă putere, cu o nouă pornire, ce gîndeşte, ce crede.

Totul parcă ar merge bine: e luminos, e cald, inima se bate; ea trăieşte, vasăzică, aici el mai mult nu-i trebuie—aici e lumina ei, focul şi mintea. Dar iat'o că se scoală pe neaşteptate, şi aceiaşi ochi, întrebători adineaori, îl roagă să plece.. Sau vrea să mănînce, şi mănîncă cu atita poftă...

Toate bune: Stolz nu e un visător, n'ar cere o patimă atît de înfocată, cum n'o vroia —dar din alte pricini —nici Oblomov. Ar fi vrut totuşi ca sentimentul să curgă pe o albie netedă, izbucnind însă cu aprindere la izvorul lui: Stolz ar fi vrut mai întăiu să se îmbete din el, iar mai apoi—să ştie toată viaţa de unde bate acest izvor de fericire...

— Mă iubeşte, sau nu?—se gîndea cu o turburare chinuitoare, aproape până la sudori de sînge, aproape până la lacrămi.

Intrebarea asta îl făcea să se aprindă tot mai mult şi mai mult, îl cuprindea ca o flacără, îi paraliza planurile; nu mai era o chestie numai de iubire, ci şi de viaţă. In sufletul lui nu mai era loc pentru nimic altceva.

Pe capul lui în această jumătate de an se adunară şi se dezlănţuiră parcă deodată toate chinurile şi torturile dragostei, de care se păzise până acum cu atita iscusinţă...

Simţea că chiar puternicul lui organism n'are să reziste, dacă mai ţin încă asemenea încordări ale minţii, voinţii, nervilor. Inţelese ceiace îi era străin până aci; înţelese cum se cheltuesc forţele în aceste lupte cu patima—lupte ascunse privirilor—cum se aşează în inimă răni fără sînge, care însă deşteaptă gemete; simţea cum se scurge însăşi viaţa...

Increderea semeaţă în puterile sale îi cam scăzu; Stolz nu mai glumea cu uşurinţă, auzind cum unii îşi pierd minţile, se vestejesc din diferite pricini, între care şi din pricina.. dragostei.

Il cuprindeau fiori.

— Nu, am să pun capăt lucrului ăstuia,—am să-i pătrund în suflet, şi mîne—ori sînt fericit, ori plec!

— Nu mai pot,—urmă, uitîndu-se în oglindă.—Nu mai am înfăţişare de om... Destul!

Merse drept la ţintă, adică la Olga.

Dar Olga? Nu vedea starea lui, sau era atît de nesimţitoare faţă de el?

Să nu observe, era cu neputinţă: femei mai puţin fine decît ea ştiu să deosebească o prietenie devotată şi o complezenţă de prietinie, de gingaşa manifestare a unui alt sentiment. Cochetărie din partea ei nu se putea admite: n'o îngăduia simţul ei moral neprefăcut, neinfluenţat de nimeni, Olga era mai presus de asemenea slăbiciuni.

Rămîne de presupus un singur lucru: că fără să urmărească absolut nici un scop, găsea o plăcere în această adorare necurmată, plină de inteligenţă şi patimă, a unui om ca Stolz. Se înţelege că-i plăcea: adoraţia aceasta îi restabilea demnitatea jignită şi o ridica încetul cu încetul pe acel piedestal, depe care ea căzuse; mîndria ei încetul cu încetul renăştea.

Dar ce-şi închipuia Olga: cu ce avea să se sfîrşească asemenea adoraţie? Doar n'avea să ţină o veşnicie lupta scrutătoare a lui Stolz cu tăcerea ei încăpăţinată. Simţea ea cel

puțin că această luptă nu-i zadarnică și că Stolz, care a pus atîta voință și îndărătnicie, trebuia să învingă? Zadarnic a cheltuit ei atîta foc, atîta strălucire? N'avea oare să dispară cîndva în razele acestor străluciri chipul lui Oblomov și vechea dragoste?

Nu înțelegea nimic, nu-și dădea bine seamă și se lupta desperată cu aceste întrebări, cu ea însăși, dar nu știa cum va eși din acest haos.

Ce să facă? Să rămînă în starea-i de nehotărîre, era cu neputință: odată și odată acest joc avea să ajungă la vorbe— ce are să răspundă ea despre trecut? Cum are să-l numească ea, și cum are să numească celace simte pentru Stolz?

Dacă iubește pe Stolz, atunci ce fusese cealaltă iubire? Cochetărie, ușurință, sau ceva și mai rău? O cuprindeau călduri și roșeață numai cînd se gîndea. Asemenea acuzare nu putea s'o ia asupra-și.

Și dacă acea iubire a fost cea dintîiu, cea curată, atunci ce-i între ea și Stolz? Joc, înșelăciune, calcul șiret,—ca să-l facă s'o ia în căsătorie, și să acopere în chipul acesta ușurința purtării sale? O cuprindeau fiori, Olga se îngălbenea numai la gîndul acesta.

Iar dacă nu-i joc, nu-i înșelăciune, nu-i calcul, atunci e... iar iubire?

Presupunerea aceasta o încurca cu totul: numai peste șapte-opt luni altă iubire! Cine are s'o creadă? Și cum are să deschidă ea măcar gura, fără să deștepte nedumerire, poate... dispreț? Dar ea nu îndrăznește nici să se gîndească, n'are drept!..

Își analiză experiența: acolo despre o a doua iubire nu se găsea nici o notiță. Își aduse aminte de autoritatea mătușelor, fetelor bătrîne, feluritelor capete înțelepte, însfîrșit autoritatea scriitorilor, „teoreticienilor iubirii"—de pretutindeni aceeași sentință implacabilă: „femeia iubește cu adevărat numai o singură dată". Chiar Oblomov și-a rostit sentința tot așa. Și-aduse aminte de Sonicica, se întrebă ce-ar zice despre o a doua iubire Sonicica; dar dela niște persoane sosite din Rusia află că Sonicica a trecut la a treia...

Nu, n'are ea iubire pentru Stolz,—și nici nu poate să aibă! A iubit pe Oblomov, dar această iubire a murit, flacăra vieții s'a stins pentru totdeauna! Față de Stolz n'are decît prietenie întemeiată numai pe calitățile lui strălucite, pe prietenia lui față de ea, pe atenție, pe încredere.

Căuta să respingă până și putința unei iubiri pentru vechiul prieten.

Iată dece nu putea Stolz să prindă pe fața, sau în vorbele ei nici un semn: nici de indiferență hotărîtă, nici de vre-o fulgerare trecătoare,—măcar scîntee de sentiment,—care să treacă măcar cît un fir de păr peste granițele unei prietenii: calde, sincere, dar obișnuite.

Ca să sfîrșească cu toate astea deodată, Olgăi îi rămînea

o singură cale: observînd semnele iubirii deșteptate în Stolz, s'o oprească, s'o înăbușe și să plece cît mai iute. Dar era tîrziu: sentimentul se născuse demult; afară de asta ea ar fi trebuit să prevadă că la Stolz sentimentul acesta putea să ajungă la patimă; apoi Stolz nu-i Oblomov: de Stolz n'ai unde fugi.

Să zicem că fizicește se putea, dar moralicește plecarea era cu neputință: la început Olga se folosea numai de drepturile prieteniei de mai înainte și găsea în Stolz, cași mai înainte, cînd un convorbitor vesel, plin de spirit, glumeț, cînd un observator sigur și adînc al vieții.

Dar cu cît se vedeau mai des, cu atît se apropiau mai mult, rolul lui Stolz devenea cu atît mai activ; din observator Stolz trecea, pe nesimțite la rolul de interpret al vieții, la rolul de conducător. Deveni în chip tainic cugetarea și conștiința ei, căpăta noi drepturi, noi legături tainice, care înfășurau toată ființa ei,—totul afară de un colțișor, intim și tăinuit, pe care Olga cu grijă îl ascundea de ochiul și judecata lui.

Dar primind această tutelă morală asupra minții și inimii sale, înțelegea că a căpătat și ea, partea ei de influență asupra lui. Au făcut un schimb de drepturi; Olga admisese acest schimb oarecum pe nesimțite, pe tăcute.

Acuma, cum să le ia toate îndărăt, deodată?... Și apoi în toate astea e atîta... atîta interes... atîta plăcere, variație... viață. Ce-are să facă ea, cînd toate astea deodată n'au să mai fie? Și cînd îi venea gîndul să fugă—era tîrziu, Olga nu mai avea putere.

Fiecare zi petrecută fără el, o idee care n'a fost controlată și împărtășită de el—toate pierdeau pentru ea culoarea lor, însemnătatea lor.

„Doamne, dacă ași putea să fiu sora lui"! „Ce fericire să ai drepturi asupra unui astfel de om,—nu numai asupra cugetului ei și inimii lui; să te bucuri de prezența lui, de drept, pe față, fără a plăti pentru aceasta cu jertfe, cu amărăciuni, cu mărturisirea unui trecut vrednic de milă. Acuma ce sînt eu? Dacă pleacă, nu numai n'am nici un drept să-l rețin, dar trebue să și doresc despărțirea; dacă-l rețin—ce-am să-i spun, cu ce drept vreau să-l văd la toată clipa, să-l aud?... Fiindcă mi-i urît, sînt amărîtă, fiindcă mă învață, mă distrează, fiindcă mi-i folositor și plăcut? Se înțelege, e un motiv, dar nu e un drept. Și ce-i aduc eu în schimb? Dreptul de a se desfăta privindu-mă, fără să îndrăznească măcar a se gîndi... pe cînd atîtea femei s'ar socoti fericite"?...

Zadarnic se chinuia și se gîndea, căci nu vedea nici o eșire, nici un sfîrșit. Vedea numai dezamăgirea lui și despărțirea pe vecie. Uneori se gîndea să-i descopere totul, ca să se sfîrșească odată cu această luptă,—și a lui și a ei,—dar i se tăia respirația numai cînd se gîndea.

Mai straniu decît toate era, că nu-şi mai respecta trecutul, începuse chiar să se ruşineze, de cînd se găsea mereu cu Stolz, de cînd acesta a pus stăpînire pe viaţa ei: să afle baronul, de pildă, sau alt cineva, se înţelege, s'ar simţi jenată, stingherită, dar nu s'ar chinui, cum se chinueşte acuma la ideia că despre lucrul ăsta are să afle Stolz.

Şi-nchipuia cu groază ce are să se exprime pe faţa lui, cum are să se uite Stolz la ea, ce-are să zică, ce-are să creadă apoi. Are să-i pară aşa de nulă, slabă, mică. Nu, nu, pentru nimic în lume!

Incepu să se observe pe ea însăşi şi descoperi cu groază că-i e ruşine nu numai de romanul său din trecut, ci şi de erou... O mai ardea şi căinţa de ingratitudine faţă de adîncul devotament al vechiului prieten...

Poate s'ar fi deprins şi cu ruşinea, s'ar fi împietrit,—cu ce nu se deprinde omul!—dacă prietenia faţă de Stolz ar fi fost străină de orice gînduri interesate şi dorinţi. Dar dacă-şi înăbuşea până şi cea mai măgulitoare şoaptă a inimii, visurile nu şi le putea stăpîni: adesea dinaintea ochilor, încontra voinţii, îi răsărea şi strălucea chipul acestei a doua iubiri; tot mai ademenitor şi mai ademenitor creştea visul unei strălucitoare fericiri, nu cu Oblomov, nu în piroteală lenevoasă, ci pe arena largă a unei vieţi pline, cu toată adîncimea, cu toate frumuseţile şi amărăciunile ei—fericirea cu Stolz...

Işi scălda în lacrămi trecutul şi nu-l putea spăla. Se trezea din vis şi se ascundea şi mai cu grijă în dosul zidului nepătruns al tăcerii şi al indiferenţii, care sfîşia pe Stolz. Apoi, în clipele de uitare, fără să-şi dea seamă, se înviora în prezenţa lui, devenea fermecătoare, amabilă, încrezătoare, până cînd visul nepermis al fericirii, la care a pierdut dreptul, îi amintea din nou că pentru ea viitorul s'a dus, că visurile trandafirii sînt în urmă, că floarea vieţii s'a risipit.

Probabil cu anii, încetul cu încetul s'ar fi împăcat cu situaţia şi, ca toate fetele bătrîne, s'ar fi desobişnuit de a mai nădăjdui în vre-un viitor, s'ar fi cufundat într'o apatie rece, sau ar fi început a se ocupa cu chestii de binefaceri; dar nelegitimul ei vis căpătă deodată o înfăţişare fioroasă, cînd din cîteva cuvinte scăpate de Stolz, văzu limpede că a pierdut un prieten şi a căpătat un pătimaş adorator. Prietenia s'a înecat în dragoste.

Era palidă în dimineaţa cînd descoperi lucrul ăsta, nu eşi toată ziua, fu turburată, lupta cu sine şi se gîndea ce să facă, ce datorie are ea acuma, şi n'ajunse la nici o încheere. Se blăstăma numai că nu şi-a învins ruşinea dela început, că n'a descoperit lui Stolz trecutul de mai înainte, şi că acuma trebue să învingă un moment de groază.

Ii veneau uneori momente de hotărîre, cînd inima îi sîngera de durere, cînd o înăbuşeau lacrămile, cînd îi venea să alerge la el şi să-i povestească,—nu cu cuvinte, ci cu hohot de plîns, cu spazme, cu leşinuri,—despre iubirea sa, ca să-i vadă expiaţia.

Auzise cum fac alţii în împrejurări de astea. Sonicica de pildă, a spus logodnicului său despre cornet, * i-a spus cum îl prostea, cît era acesta de copilăros, că îl făcea înadins s'o aştepte în ger, până o eşi ea să se sue în cupeu, şi aşa mai departe.

Sonicica n'ar fi stat la îndoială să-i spună şi în privinţa lui Oblomov, că a glumit cu el pentru distracţie, că Oblomov e aşa de caraghios că nimeni n'are să creadă... Dar asemenea fel de purtare ar fi putut fi îndreptăţit numai de bărbatul Sonicicăi şi alţii, nu de Stolz!

Olga ar fi putut înfăţişa lucrul într'un chip mai uşor de crezut, să spună că a vrut numai să scoată pe Oblomov din prăpastie, şi că pentru asta a alergat,—ca să zicem aşa,—la o cochetărie prietenoasă... ca să învie un om care se stingea... şi să-l lase apoi. Dar ar fi ceva ciudat, prea forţat şi în tot cazul fals... Nu, nu există scăpare!

„Doamne, în ce prăpastie am căzut! Să-i descopăr!... O, nu! Las să nu ştie, să nu afle niciodată. Iar să nu-i descopăr—e caşi un furt! Ar fi o înşelăciune, o făţărnicie. Dumnezeule, ajută-mă"!.. Dar ajutorul nu venea...

Oricît ar fi desfătat-o prezenţa lui Stolz, ar fi vrut uneori mai bine să nu se mai întîlnească cu el, să treacă în viaţa lui ca o umbră deabia observată, să nu întunece luminoasa şi inteligenta lui existenţă printr'o patimă nepermisă.

Ar mai fi tînjit după dragostea-i nereuşită, şi-ar fi deplîns trecutul, ar fi îngropat în suflet amintirea lui, apoi... apoi ar fi găsit „o partidă convenabilă", cum se găsesc multe, şi ar fi devenit o bună, cuminte şi grijulivă mamă, iar trecutul l-ar fi luat drept un vis al tinereţii şi... n'ar fi trăit, dar ar fi îndurat viaţa. Doar aşa fac toate!

Dar aici nu-i numai ea la mijloc, aici mai e amestecat cineva, şi acel cineva pune în ea cele mai bune şi cele din urmă speranţe ale vieţii.

„De ce am... iubit?" Şi-aducea aminte dimineaţa din parc, cînd Oblomov vroia să fugă, iar ea credea că, dacă fuge Oblomov, cartea vieţii ei s'a închis pe vecie. Cu cîtă îndrăzneală şi cît de uşor rezolvise atunci chestia dragostei, chestia vieţii! Totul i se păruse atît de limpede.. şi totul s'a sfîrşit—cu un nod care nu se mai poate desface..

Olga, fără să bănuiască dece a venit Stolz, se sculă fără grijă depe divan, lăsă cartea şi-i eşi înainte.

— Nu te deranjez?—o întrebă el, aşezîndu-se lîngă fereastra odăii ei, întoarse spre lac.—Ceteai?

* Ofiţer inferior de cavalerie. N. trad.

— Nu, nu mai citeam: s'a întunecat. Te așteptam pe dumneata!—răspunse ea cu un ton cald, prietenos, încrezător.

— Cu atît mai bine: vreau să vorbesc cu dumneata,—zise el serios, apropiindu-i un alt fotoliu.

Ea tresări și încremeni pe loc. Apoi se lăsă mașinal în fotoliu și, lăsînd capul în jos, fără să ridice ochii, aștepta într'o tăcere chinuită. Ar fi vrut să fie la o sută de verste dela locul acesta.

Ca un fulger îi trecu prin amintire trecutul. „A venit judecata! Cu viața nu te joci ca c'o păpușă!"—îi șoptea o voce străină. „Nu glumi cu viața—ai să plătești!"

Cîteva minute tăcură. Stolz se gîndea de sigur, cum să înceapă. Olga se uita cu frică la fața lui slăbită, la sprincenele încrețite, la buzele strînse, cu expresia nehotărîrii.

„Nemezida!"—se gîndea Olga, tresărind. Amîndoi parcă se pregăteau pentru un duel.

— Dumneata de sigur ghicești, Olga Sergheevna, despre ce vreau să-ți vorbesc?—zise Stolz, uitîndu-se la ea întrebător.

Stolz stătea în umbra unei firide, care-i acoperea fața, pe cînd lumina din fereastră cădea drept peste ea, și Stolz putea citi ce se petrecea în mintea ei.

— De unde să știu?—răspunse ea încet.

În fața acestui adversar primejdios nu mai avea nici puterea de voință și caracter, nici pătrunderea, nici stăpînirea de sine, cu care apărea întotdeauna în fața lui Oblomov.

Înțelegea că dacă până aici a putut să se ascundă de privirile lui pătrunzătoare, și să ducă războiul cu succes, lucrul acesta nu-l datorea cituși de puțin propriilor puteri, ca în lupta cu Oblomov, ci numai tăcerii încăpățînate a lui Stolz, purtării lui ascunse. Dar în cîmp deschis avantajul nu mai era de partea ei, și de aceia prin întrebarea: „de unde să știu" vru numai să cîștige un deget de teren și un minut de amînare, până cînd adversarul își va arăta mai lămurit gîndul.

— Nu știi?—zise Stolz cu simplitate.—Bine, am să-ți spun...

— O, nu!—îi scăpă ei deodată.

Il luă de braț și-l privi parcă i-ar fi cerut cruțare.

— Vezi, am ghicit că știi!—zise Stolz.—Dar de ce „nu", —adaugă apoi mîhnit.

Olga tăcea.

— Dacă ai prevăzut că odată și odată am să mă dau pe față, atunci ai știut și ce să-mi răspunzi?

— Prevedeam și mă torturam!—zise ea, lăsîndu-se pe spătarul fotoliului, ferindu-se de lumină și chemînd în gînd ajutorul mai grabnic al întunericului,—ca să nu-i poată citi Stolz pe față, turburarea și chinul.

— Te-ai torturat? E un cuvînt teribil,—rosti el aproape în șoaptă: e „părăsește ori ce speranță" a lui Dante. Mai mult nici n'am nevoe să vorbesc: aici e cuprins totul! Dar îți mulțu-

mesc și pentru atîta,—adăugă, oftînd adînc:—am eșit din haos, din întuneric, și știu cel puțin ce să fac. O singură salvare—să fug mai degrabă.

Se sculă.

— Nu, pentru Dumnezeu, nu!—începu ea, aruncîndu-se spre el, luîndu-l iar de mînă, cu spaimă și rugăminte.—Fă-ți milă... ce are să fie cu mine?

Stolz se așeză pe scaun, ea deasemenea.

— Dar eu te iubesc, Olga Sergheevna!—zise el aproape cu asprime.—Dumneata ai văzut ce a fost cu mine această jumătate de an! Atunci ce vrei: un triumf deplin? Să mă usuc, să înebunesc? Îți mulțumesc!..

Ea se schimbă la față.

— Pleacă!—rosti cu demnitatea unei jigniri înăbușite și totodată—unei adînci tristețe, pe care n'o putea ascunde.

— Iartă-mă, sînt vinovat!—se scuză el.—Iată că, fără să vedem nimic limpede, ne-am și certat. Eu știu că dumneata nu poți să vrei lucrul ăsta, dar nu poți nici să te vezi în situația mea, și de aceia îți se pare ciudată pornirea mea—de a pleca. Omul devine egoist uneori în chip inconștient.

Ea făcu o mișcare,—parcă n'ar fi stat bine în fotoliu,—dar nu răspunse nimic.

— Să zicem că am rămas: ce-i cu asta? Dumneata, se înțelege, ai să-mi propui prietenia dumitale, dar prietenia o am și așa. Am să plec, și poate peste un an, peste doi tot am s'o am. Prietenia e lucru bun, Olga Sergheevna, cînd e iubire între un bărbat tînăr și o femee, sau e amintirea unei iubiri între bătrîni. Dar să ne ferească Dumnezeu, cînd pe de o parte e prietenie, iar pe de alta—iubire. Știu că dumitale cu mine nu ți-i urît, dar ce îndur eu!

— Da, dacă-i așa, du-te cu Dumnezeu; atunci...—șopti ea deabia.

— Să rămîn!—se gîndea el în auz:—să umbli pe ascuțișul cuțitului—frumoasă prietenie!

— Dar mie parcă mi-i mai ușor?—întîmpină ea pe neașteptate.

— Dumitale ce-ți pasă?—întrebă el cu vioiciune.—Dumneata... dumneata nu iubești...

— Nu știu, îți jur pe Dumnezeu, nu știu, dar dacă dumneata... dacă viața mea de azi se schimbă cumva, ce are să fie cu mine?—adăugă abătută, parcă ar fi vorbit numai pentru ea.

— Cum trebue să înțeleg lucrul ăsta? Dumerește-mă, pentru Dumnezeu!—zise Stolz, apropiindu-și fotoliul de ea, mirat de vorbele ei și tonul adînc, neprefăcut, cu care fuseseră rostite.

Căuta să-i vadă trăsăturile. Olga tăcea. În pieptul ei ardea dorința de a-l liniști, de a-și lua îndărăt cuvîntul „tortură", sau de a-l tălmăci altfel, decît l-a înțeles el; dar cum să-l tălmăcească—nu știa; simțea numai nelămurit, că amîndoi

sînt subt apăsarea unei fatale nedumeriri, într'o situaţie falşă, că le e greu la amîndoi, şi că numai el, sau ea cu ajutorul lui, ar putea pune în lumină şi ordine, şi trecutul şi prezentul. Dar pentru aceasta ea trebuia să treacă peste o beznă, să-i descopere ce a fost cu ea: cît ar fi vrut şi cît se temea de judecata lui!

— Nici singură nu înţeleg; sînt într'un haos mai mare decît dumneata!

— Ascultă, ai dumneata vre-o încredere în mine?—întrebă el, luînd-o de mînă.

— Nemărginită, ca într'o mamă;—dumneata o ştii,—răspunse ea slab.

— Povesteşte-mi ce s'a întîmplat cu dumneata, de cînd nu ne-am văzut. Azi pentru mine eşti o enigmă; şi doar mai înainte eu îţi citeam pe faţă toate gîndurile: mi se pare, e singurul mijloc de a ne înţelege unul pe altul. Te învoeşti?

— O, da, e necesar... trebue sfîrşit într'un fel..—rosti ea cu chinul unei mărturisiri neînlăturate. „Nemezida, Nemezida!"—se gîndi, lăsînd capul pe piept.

Lăsă ochii în jos şi tăcu. Pe Stolz îl atinse un suflu de groază din aceste cuvinte, şi mai mult încă din tăcerea ei.

„E sfîşiată! Dumnezeule! Ce-i cu ea?"—se gîndea cu fruntea răcită, şi simţea că-i tremură mînile şi picioarele. Îşi închipuia ceva înfiorător. Ea continuă să tacă, şi se cunoştea că luptă cu ea însăşi.

— Aşa dar.. Olga Sergheevna...—o grăbea el.

Ea tăcea, făcu numai din nou un fel de mişcare nervoasă, care nu se putea vedea prin întuneric, se auzi numai cum foşni rochia-i de mătasă.

— Îmi adun curajul,—rosti însfîrşit:—cît mi-i de greu, dacă ai şti!—adăuga apoi, întorcîndu-se în altă parte şi căutînd să se învingă.

Ar fi vrut ca Stolz să afle totul nu din gura ei, ci prin vre-o minune. Spre norocul ei, se întunecase şi mai mult, şi faţa-i era acuma în umbră: putea s'o tradeze numai vocea, şi nici cuvintele nu-i veneau pe limbă,—parcă s'ar fi gîndit cu ce notă să înceapă.

„Doamne! Cît de vinovată trebue să fiu, dacă mi-i atît de ruşine, atît de dureros!"—se gîndea cu chin în suflet.

Şi mult e parcă, de cînd învîrtea cu atîta siguranţă viaţa sa şi a altora? Era aşa de deşteaptă, de puternică... şi iată că i-a venit rîndul să tremure ca o fetiţă mică! Ruşinea pentru trecut, durerea ambiţiei, chinul pentru situaţia falşă de azi o sfîşiau... De nesuferit!

— Am să te ajut... dumneata ai iubit?..—abia rosti Stolz: atîta durere îi pricinuiră propriile lui cuvinte.

Ea întări prin tăcere. Iar pe el îl atinse din nou suflul fiorilor.

— Pe cine? Nu-i secret?—întrebă, căutînd să rostească ferm, dar simţea şi singur că-i tremură buzele.

Ea era şi mai chinuită. Ar fi vroit să rostească un alt nume, să născocească o altă istorie. Şovăi o clipă, dar n'avea încotro. Ca omul care în clipa unei mari primejdii sare de pe un mal prăpăstios, sau se aruncă în foc, rosti deodată:

— Pe Oblomov!

Stolz înlemni. Vre-o două minute fu tăcere.

— Pe Oblomov!—repetă el în nedumerire.—Nu-i adevărat!—adăugă apoi hotărît, scăzînd vocea.

— E adevărat!—rosti ea liniştit.

— Pe Oblomov!—repetă Stolz.—Cu neputinţă!—adăugă din nou cu ton sigur.—Aici e ceva la mijloc: dumneata nu te-ai înţeles pe dumneata, pe Oblomov, sau în sfîrşit—dragostea.

Ea tăcea.

— Asta nu-i dragoste, trebue să fie altceva, îţi spun!—repetă el stăruitor.

— Da, am cochetat cu el, l-am dus de nas, l-am nenorocit... apoi... m'am apucat de dumneata!—rosti ea cu o voce stăpînită, şi în voce clocotiră din nou lacrămile jignirii.

— Scumpă Olga Sergheevna! Nu te supăra, nu vorbi aşa: tonul ăsta nu-i al dumitale. Dumneata ştii că eu nu cred nimic din toate astea. Dar în capul meu nu intră, nu înţeleg cum Oblomov...

— Cu toate astea Oblomov merită prietenia dumitale; dumneata nu mai ştii cum să-l preţueşti: dece nu merită şi iubirea?—îl apăra ea.

— Ştiu că dragostea e mai puţin pretenţioasă, dragostea e adesea oarbă; iubeşti nu pentru merite—aşa e. Dar pentru dragoste se cere ceva, uneori un fleac, ceva ce nu se poate nici defini, nici numi şi ce nu se găseşte în incomparabilul, dar stîngaciul meu Ilia. Iată dece mă mir. Ascultă,—urmă cu înviorare—noi n'ajungem la nici un capăt, n'o să ne înţelegem unul pe altul. Nu te ruşina de amănunte, nu te cruţa o jumătate de ceas, povesteşte-mi totul, iar eu îţi voiu spune ce-a fost şi poate chiar ce are să fie.. Mie tot mi se pare că aci e altceva.. Ah, dacă ar fi adevărat,—adaugă cu înviorare.—Dacă pe Oblomov, şi nu pe altul! Pe Oblomov! Atunci dumneata aparţii nu trecutului, nu iubirii, înseamnă că eşti liberă... Povesteşte, povesteşte mai iute,—închee cu voce liniştită, aproape veselă.

— Da, pentru Dumnezeu!—răspunse ea cu încredere, bucuroasă că o parte din lanţuri i s'a ridicat.—Singură, înebunesc. Cînd ai şti cît sînt de vrednică de plîns! Nu ştiu, sînt vinovată, sau nu, trebue să mă ruşinez de trecut, să mai sper în viitor, sau să desperez... Dumneata mi-ai vorbit de suferinţele dumitale, dar despre ale mele n'ai bănuit. Atunci ascultă până la sfîrşit; dar nu cu mintea: eu mă tem de mintea dumitale; cu inima

mai bine: inima poate îţi va spune că eu n'am mamă, că am fost ca într'o pădure...—adăugă încet, cu vocea scăzută.—Nu,— se îndreptă apoi grăbită:—nu mă cruţa. Dacă a fost iubire, atunci.. du-te. Se opri o clipă.—Şi întoarce-te, cînd va vorbi din nou numai prietenia. Iar dacă a fost uşurinţă, cochetărie, atunci execută-mă, fugi mai departe, şi uită-mă. Ascultă.

Drept răspuns Stolz îi strînse cu putere amîndouă mînile.

Începu mărturisirea, lungă, amănunţită. Limpede, cuvînt cu cuvînt transpunea din mintea ei într'o minte străină tot ce a ros-o atîta timp, de ce a roşit, de ce se înduioşa mai înainte, era fericită, apoi căzu deodată în adîncul amărăciunii şi îndoelilor.

Povesti despre plimbări, despre parc, despre speranţele ei, despre învierea şi căderea lui Oblomov, despre ramura de liliac, chiar despre sărutare. Trecu în tăcere numai seara înăbuşitoare din grădină—probabil fiindcă nu-şi dădea seamă ce se întîmplase cu ea.

La început se auzea numai şoapta-i timidă; dar pe măsură ce vorbea, vocea devenea mai lămurită şi mai liberă, dela şoaptă trecu la jumătăţi de tonuri, apoi se ridică până la note întregi. Sfîrşi liniştit, parcă ar fi povestit o istorie străină.

Vedea parcă singură cum se ridică o cortină, se desfăşură trecutul, pe care până aci—se temuse să-l privească drept. Multe le vedea acuma mai limpede, şi s'ar fi uitat cu curaj la convorbitorul ei, dacă n'ar fi fost întuneric.

Sfîrşi şi aştepta sentinţa. Dar drept răspuns urmă o tăcere de mormînt.

Ce-i cu dînsul? Nu se aude un cuvînt, o mişcare, măcar respiraţie,—parcă nu era nimeni cu ea.

Această muţenie o aruncă din nou în îndoeli. Tăcerea se prelungea. Ce înseamnă această tăcere? Ce sentinţă i se pregăteşte de cel mai pătrunzător, mai îndulgent judecător din lume? Toţi au s'o condamne fără milă, el singur ar fi putut fi avocatul ei, pe el l-ar fi ales ea... el ar fi înţeles totul, ar fi cîntărit şi ar fi hotărît mai bine decît ea în folosul ei! Dar el tace: s'a pierdut procesul?...

Din nou o apucă groaza.

Se deschise uşa, şi două luminări, aduse de fata din casă, scăldară în lumină colţul lor. Olga aruncă asupra lui o privire întrebătoare, sfioasă, dar lacomă. El îşi încrucişase braţele şi se uita la ea cu nişte ochi atît de blînzi, atît de deschişi,—se desfăta de turburarea ei...

Inima ei se învioră, se încălzi. Oftă uşurată şi fu cît pe aci să plîngă. Într'o clipă îi reveni indulgenţa pentru sineşi, încrederea în el. Era fericită ca un copil pe care l-au ertat, l-au liniştit şi l-au mîngîiat.

— Tot?—întrebă el.

— Tot!

— Dar scrisoarea lui?

Olga scoase scrisoarea din portmoneu şi i-o dădu. Stolz se apropie de luminare, o ceti şi o puse pe masă. Apoi ochii se întoarseră din nou spre ea cu acelaşi expresie, pe care ea de mult nu i-o mai văzuse.

Dinaintea ei stătea acelaşi vechiu prieten, încrezător în sine, puţin glumeţ, nemărginit de bun şi alintător. Pe faţa lui— nici urmă de suferinţă, nici urmă de îndoială. O luă de amîndouă mînile, i-o sărută şi pe una şi pe alta, apoi căzu adînc pe gînduri. Olga se linişti la rîndu-i şi, fără să clipească, urmărea mişcarea gîndurilor pe faţa lui.

Stolz se sculă.

— Dumnezeule, dacă aşi fi ştiut că e vorba de Oblomov, m'aşi fi chinuit eu atîta?—zise, uitîndu-se la ea aşa de duios, cu atîta încredere, parcă acest grozav trecut n'ar fi existat.

I se făcu aşa de vesel—adevărată sărbătoare. I se făcu aşa de uşor—i se lămuri că se ruşinase numai de el; dar el n'o condamnă, nu fuge! Ce-i pasă ei de judecata întregii lumi!

Stolz se simţi din nou stăpîn pe sine, din nou vesel; dar pentru ea asta nu era deajuns. Vedea că e achitată; dar, ca acuzată, vroia să audă sentinţa. Şi el îşi luase pălăria..

— Încotro?

— Dumneata eşti turburată, odihneşte-te. Vom vorbi mîne.

— Vrei să nu dorm toată noaptea?—îl opri ea, ţinîndu-l de mînă şi aşezîndu-l pe scaun.—Vrei să pleci, fără să-mi spui ce e... a fost, ce sînt eu azi, ce... voi fi. Fă-ţi milă, Andrei Ivanovici: cine are să mi-o spună? Cine are să mă pedepsească dacă merit, sau... cine are să mă erte? Şi se uită la el cu atîta încredere încît Stolz lasă pălăria şi fu cît pe-aci să se arunce la picioarele ei.

— Îngerul...—dă-mi voie—meu! Nu te frămînta zadarnic: n'ai nevoe să fii nici pedepsită, nici miluită. Nici n'am ce adăuga la povestirea dumitale. Ce îndoeli poţi să ai? Vrei să ştii ce a fost, să-i zici pe nume? O ştii de mult... Unde-i scrisoarea lui Oblomov?

Luă scrisoarea de pe masă.

— Ascultă!—Şi ceti: *„te iubesc* al dumitale nu e iubirea cea adevărată, ci cea viitoare. E numai cerinţa inconştientă de a iubi, care la femei, în lipsa de hrană, se manifestă uneori în dragoste pentru copii, pentru alte femei, chiar numai în lacrămi, sau accese isterice.. Dumneata te-ai înşelat (cetea Stolz, apăsînd asupra acestui cuvînt): în faţa dumitale nu e acela, pe care l-ai aşteptat dumneata, pe care l-ai visat. Aşteaptă, are să vie, şi atunci ai să te trezeşti, are să-ţi fie necaz şi ruşine de greşeala dumitale..."

— Vezi cît e de adevărat! Dumitale ţi-era şi ruşine pentru... greşeală. La asta nu mai rămîne nimic de adăugat. Oblomov avea dreptate, iar dumneata nu l-ai crezut, şi asta

e toată vina... Ar fi trebuit să vă despărţiţi chiar de atunci, dar pe el l-a învins frumuseţa dumitale, iar pe dumneata te mişca... gingăşia lui de porumbel,—adăugă Stolz cu o ironie abia simţită.

— Eu nu l-am crezut,—mi-am închipuit că inima nu se înşeală.

— Nu, se înşeală, şi uneori într'un chip fatal. Dar la dumneata până la inimă nici n'a ajuns; închipuirea şi ambiţia pe de o parte, slăbiciunea pe de alta.. Ţi-ai închipuit că altă sărbătoare în viaţă nu mai vine, că această rază palidă singură are să lumineze viaţa, după care va veni noaptea eternă..

— Dar lacrămile? Nu erau din inimă, cînd plîngeam? Eu nu minţeam, eram sinceră..

— O, Doamne! De cîte nu plîng femeile? Spui singură—că-ţi era milă de buchetul de liliac, de banca iubită... Mai adaogă ambiţia înşelată, rolul nereuşit de salvatoare, puţină deprindere.. Cîte motive de lacrămi!

— Şi întîlnirile noastre, plimbările—tot greşeală? Ţi-aduci aminte că... am fost la el.. —sfîrşi ea jenată, şi parcă ar fi vrut să-şi înăbuşe singură cuvintele.

Căuta singură să se acuze, numai ca să-l facă s'o apere mai cu căldură,—să aibă şi mai multă dreptate în ochii lui.

— Din povestirea dumitale se vede că la intîlnirile din urmă nici nu mai aveaţi ce vorbi. Aşa zisa „dragoste", a dumneavoastră nu mai avea conţinut; ea nici nu mai putea merge mai departe. V'aţi despărţit încă înainte de despărţire, şi eraţi credincioşi nu iubirii, ci fantomei ei, pe care singuri aţi născocit-o: asta-i toată taina.

— Dar sărutarea?—şopti ea aşa de încet, încît Stolz n'auzi, ghici numai.

— O, asta e grav!—rosti el cu o severitate comică, pentru asta ar trebui să ţi se oprească un fel de mîncare la masă.

O privea cu multă duioşie, cu mare drag.

—Gluma nu e o justificare a unei asemenea „greşeli",—întîmpină ea cu un ton sever, jignită de indiferenţa şi tonul lui nepăsător.—M'aşi simţi mult mai uşurată dacă dumneata m'ai pedepsi cu un cuvînt crud, dacă ai numi fapta mea cu numele ei adevărat.

— N'aşi glumi, dacă ar fi vorba despre un altul, nu despre Ilia,—se justifică Stolz:—acolo greşeala se putea sfîrşi cu.. bucluc: dar eu cunosc pe Oblomov.

— Altul—niciodată!—întîmpină ea, aprinzîndu-se.—L-am cunoscut mai bine decît dumneata...

— Tocmai!—întări Stolz.

— Dar dacă el... se schimba, dacă învia, mă asculta şi... atunci parcă nu l-aşi fi iubit? Ar fi fost şi atunci tot minciună, tot greşeală?

— Adică dacă in locul lui ar fi fost un altul,—întrerupse Stolz,—

fără îndoială lucrurile ar fi ajuns la iubire, s'ar fi întărit şi atunci... Dar asta—e un alt roman, alt erou, care nu ne interesează.

Olga oftă, parcă ar fi aruncat cea din urmă greutate depe suflet. Tăcură amîndoi.

— Ah, ce fericire... să te reinsănătoşezi,—rosti ea rar, înflorind parcă din nou, şi întoarse către el o privire de recunoştinţă atît de adîncă, de o prietenie atît de caldă, neîncercată încă, încît lui Stolz îi luci scînteia pe care zadarnic o pîndise un an întreg. Il străpunse un fior de fericire neobişnuită.

— Nu, mă însănătoşez eu!—zise, şi căzu pe gînduri.—De ştiam eu numai,—că eroul romanului e Ilia! Cît timp s'a pierdut, cît sînge stricat! Pentru ce? La ce?—repeta aproape cu necaz.

Dar se trezi parcă deodată din acest necaz, din această grea îngîndurare. Fruntea i se netezi, ochii se înseninară.

— Dar aşa a fost să fie: în schimb cît sînt de liniştit acuma şi... fericit!—adăugă ameţit de bucurie.

— Ca un vis, parcă n'a fost nimic!—zise ea pe gînduri, aproape în şoaptă, mirîndu-se de renaşterea sa neaşteptată.—Mi-ai scos nu numai ruşinea, căinţa, ci şi amărăciunea, durerea—tot... Cum ai făcut?—întrebă încet.—Şi au să treacă oare toate astea; greşeala asta?

— D'apoi cred că a şi trecut—zise el, aruncînd asupra ei cea dintâiu privire a patimii, fără s'o ascundă: adică tot ce a fost, tot...

— Dar celace... va fi... nu-i greşeală.. e adevăr?...—întrebă ea, fără să sfîrşească.

— Iaca, aici e scris,—hotărî el, luînd din nou scrisoarea: „în faţa dumitale nu e acela pe care îl aşteptai dumneata: acela are să vie, şi dumneata ai să te trezeşti... Şi ai să iubeşti,—adaog eu,—ai să iubeşti aşa, că n'are să fie deajuns nu un an, ci viaţa întreagă pentru acea dragoste; nu ştii numai... pe cine?—sfîrşi, înfigîndu-se în ochii ei.

Ea lăsă ochii în jos şi strînse buzele, dar printre gene străbătură raze, buzele căutau să stăpînească un zîmbet şi nu-l stăpîniră. Se uită la el şi rîse cu atîta fericire, încît i se arătară lacrămi.

— Am spus ce a fost cu dumneata şi chiar ce are să fie, Olga Sergheevna,—inchee el. Dar dumneata n'ai să-mi răspunzi nimic la întrebarea, pe care nu m'ai lăsat s'o sfîrşesc?

— Dar ce pot să spun?—zise ea nehotărîtă.—Aşi avea eu dreptul să spun, dacă aşi putea să spun ceia ce întrebi, şi ceia ce.. meriţi?—adăugă în şoaptă.

In privirea ei Stolz prinse din nou scînteierea unui sentiment, pe care nu-l întîlnise mai înainte, şi tresări din nou de fericire.

— Nu te grăbi,—adăugă el:—îmi vei spune ce merit, cînd se va sfîrşi doliul dumitale, doliul cuviinţilor. Deocamdată hotărăşte numai: să plec, sau să... rămîn?

— Ascultă, dumneata cochetezi cu mine,—zise ea deodată vesel.

— O, nu!—răspunse el grav.—Intrebarea nu e cea dinainte, acum intrebarea are alt înțeles: dacă rămîn, cu ce... drepturi rămîn?

Ea se încurcă deodată.

— Vezi, eu nu cochetez,—rîse el, mulțumit că a pus-o în încurcătură.—Dar după conversația de azi noi trebue să fim altfel unul față de altul: nu mai sîntem cei ce am fost eri.

— Nu știu...—șopti ea, și mai încurcată.

— Imi dai voie să-ți propun un sfat?

— Spune... mă supun orbește!—rosti ea cu o supunere aproape pătimașă.

— Mărită-te cu mine, în așteptarea până o veni *el*.

— Incă nu îndrăznesc...—șopti ea, acoperindu-și fața cu mînile, turburată, dar fericită.

— Dece nu îndrăznești?—întrebă el în șoaptă, aplecîndu-i capul spre el.

— Dar trecutul?—șopti ea din nou, punîndu-i mîna pe piept, ca unei mame.

El îi luă încet mînile depe față, o sărută în cap și se uită mult, cu drag la sfiala ei, privi cu nesaț lacrămile, eșite și iar sorbite de ochi.

— Se va veșteji, cași liliacul! Ai luat o lecție: acuma e timpul să te folosești de ea. Incepe viața: dă-mi viitorul dumitale și nu te mai gîndi la nimic, garantez eu pentru toate. Hai la mătușa.

Stolz plecă acasă tîrziu.

„Am găsit ce-a fost al meu",—se gîndea, uitîndu-se cu ochi înamorați la arbori, la cer, lac, chiar la ceața care se ridica depe apă... „Insfîrșit! Cîți ani de sete de sentiment, cîți ani de răbdare, de economisire a puterilor sufletești: iat-o cea din urmă fericire a omului".

Acuma totul dispăru în dosul fericirii: biuroul dela țară, teleguța tatălui, mănușile de căprioară, unsuroasa mașină de socoteli—toată viața lui de muncă! In amintire răsări numai odaia parfumată a mamei, variațiile lui Herz, galeria princiară, ochi albaștri, păr castaniu subt pudră—și peste toate acestea se lăsă vocea gingașă a Olgăi: auzea în gînd cîntecul ei...

— Olga—nevasta mea!—șopti, tresărind pătimaș.—Totul a fost găsit, nu mai rămîne nimic de căutat, nimic de dorit! Și în beția fericirii mergea, fără să observe case, străzi...

Olga îl petrecu până departe cu ochii, apoi deschise fereastra, respiră cîteva minute răcoarea nopții; emoția se potoli cu încetul, pieptul respiră liber.

Aruncă ochii peste lac, peste depărtări, se adînci în gînduri așa de liniștit, atît de adînc, parcă ar fi adormit. Vroia să-și dea seamă la ce se gîndește, dar nu putea. Gîndurile-i pluteau

așa de lin—ca valurile, sîngele curgea așa de ușor în vine. Simțea fericire și nu-și putea da seamă unde-s granițile ei, ce-i cu ea. Se gîndea dece se simte așa de liniștită, neturburată, dece îi e așa de nemărginit de bine; și doar...

— Sînt logodnica lui...—șopti.

— „Sînt logodnică"!—se gîndește de obiceiu o fată, cu tremur de mîndrie, ajungînd la momentul, care-i luminează întreaga viață, și se ridică sus, și de sus privește cărarea întunecoasă, pe unde în ajun încă mergea singură și neobservată.

Dar dece nu tremură Olga? A mers și ea singură pe cărarea stingheră, și ei i-a eșit la răspîntie *el*, i-a dat mîna și a scos-o—nu la strălucirea unor raze orbitoare, ci parcă la revărsarea unei ape largi, spre cîmpii întinse și coline care-i surîd prietenoase... Privirea ei nu e orbită de lumină, inima nu se oprește, închipuirea nu se aprinde.

Cu o bucurie potolită își odihnește privirea pe întinderile vieții, pe cîmpiile ei largi, pe colinele ei verzi. Nu-i trec cutremuri prin umeri, nu-i arde privirea de mîndrie: numai cînd își trecu privirea depe cîmpii și coline spre acela, care i-a dat mîna, simți că pe obraz îi lunecă încet o lacrămă...

Stătea mereu, parcă dormea—așa de liniștit era visul fericirii: nu se clintea, aproape nu respira. Adîncită în uitare, își îndreptă gîndul spre un fel de noapte azurie, senină ca o lumină blîndă, caldă și parfumată. Visul fericirii întinse aripile-i largi și plutea încet, ca un nour, pe cer, pe deasupra capului ei...

In acest vis nu se văzu învăluită în voaluri și dantele pe timp de două ceasuri, apoi în zdrențele de toate zilele, pe toată viața. Nu visă, nici ospăț de sărbătoare, nici chiot vesel; visă fericirea, dar o fericire așa de simplă, așa de puțin împodobită, încît încă odată, fără tremur de mîndrie, și numai într'o adîncă și dulce emoție șopti:—„sînt logodnica lui!"

V

Doamne! Cît de întunecat, cît de trist e totul în locuința lui Oblomov, peste vre-un an și jumătate de la ziua patronului, cînd veni din întîmplare Stolz, ca să stea la masă la el! A devenit buged și Ilia Ilici, urîtul s'a întipărit adînc în ochii lui și lîncezește în el ca o boală..

Ilia Ilici umblă cît umblă prin odaie, apoi se culcă și se uită în tavan; ia o carte depe etajeră, urmărește cîteva rînduri cu ochii, cască și începe să bată toba pe masă.

Zachar a devenit și mai stîngaciu, mai nespălat: i se arătară peteci pe coate, are un aer așa de sărăcăcios, de flămînd, parcă ar mînca rău, ar dormi puțin și ar munci cît trei.

Halatul depe Oblomov s'a zdrențuit demult, și cu toată grija cu care se cîrpește, se desface nu numai pe la cusături: demult s'ar cere unul nou.

In pat plapoma e tot aşa de zdrenţuită, pe alocuri cu petece; storurile dela ferestre s'au învechit demult, şi cu toate că-s spălate, seamănă a otrepe.

Zachar aduse o faţă de masă veche, o aşternu pe o jumătate de masă dinaintea lui Ilia Iliici, apoi cu băgare de seamă şi stăpînindu-şi gura, aduse tăbliţa cu o garafă de rachiu, aşeză pînea şi plecă.

Uşa din apartamentul gazdei se deschise, şi intră Agafia Matfeevna, aducînd în grabă o tavă sfirîitoare cu scrob.

S'a schimbat şi ea grozav, şi nu in bine. A slăbit. S'au dus obrajii rotunzi, albi, care mai înainte nu se înroşeau, nici nu se îngălbeneau; sprincenele rari nu mai lucesc; ochii sînt înfundaţi.

E îmbrăcată într'o rochie veche de cit, mînile-i parcă-s pîrlite de soare, parcă îngroşate de muncă, de foc, sau apă, sau şi de una şi de alta.

Aculina a plecat. Anisia e, şi la bucătărie, şi in grădină, îngrijeşte şi de paseri, spală podelele şi rufele; nu poate totul, Agafia Matfeevna vrînd-nevrînd lucrează şi singură la bucătărie; dar pisează, presoară şi freacă puţin, căci cafeaua, scorţişoara şi migdala se cheltuesc puţin; la horbote Agafia Matfeevna nici nu se mai gîndeşte. Acuma i se intîmplă mai mult să toace ceapă, să radă hrean şi alte lucruri de felul acesta. Pe faţa ei—o mîhnire adîncă..

Dar nu la dînsa se gîndeşte, nu după cafeaua sa oftează Agafia Matfeevna; tînjeşte nu fiindcă n'are pentru ce să se mai agite, să facă o gospodărie mai largă, să piseze scorţişoară, să pue vanilie în sos, sau să fiarbă o cremă mai deasă, ci fiindcă e al doilea an de cînd Ilia Iliici nu mai are nimic din toate astea, cafeaua nu se mai ia cu pudurile* din magazinul cel mai bun, ci se cumpără cu grivenicul din prăvălioară; crema o aduce nu *ciuchonca*, ci i-o procură aceiaşi prăvălioară; fiindcă în locul unei cotlete suculente dimineaţa îi aduce scrob gătit cu o şuncă vîrtoasă, stătută, din aceiaşi prăvălioară.

Dar ce înseamnă toate astea? Inseamnă că venitul dela Oblomovca, trimis regulat de Stolz, merge la plata poliţii, date de Oblomov gazdei.

„Afacerea legală" a frăţiorului reuşi peste aştep'are. La cea dintâiu aluzie a lui Tarantiev la scandal, Ilia Iliici se înroşi şi se ruşină; apoi merseră la împăcare, apoi băură tustrei, şi Oblomov iscăli poliţa pe termin de patru ani; iar peste o lună Agafia Matfeevna iscăli o poliţă la fel pe numele frăţiorului, fără să bănuiască despre ce-i vorba şi pentru ce iscăleşte. Dumnealui, frăţiorul, a spus că e o hîrtie trebuitoare pentru casă şi i-a cerut s'o iscălească: „la această scrisoare de împrumut eu, cutare (cinul,** numele şi familia) am pus mîna".

* Pudul=16 kilogr.. N. trad..
** Cin=grad, titlu. N. trad..

Agafia Matfeevna găsea numai că-i prea mult de scris, şi rugă pe frăţior să pună mai bine pe Vaniuşa, care a început „mă rog, să-i tragă zdravăn cu condeiul", pe cînd ea, te pomeneşti că încurcă. Dar frăţiorul ceru cu stăruinţă, şi Agafia Matfeevna scrise strîmb, pieziş, cu slovă mare. Despre asta apoi nu se mai vorbi.

Iscălind, Oblomov se mîngîia în parte, că banii ăştia au să meargă în folosul unor orfani, dar mai apoi, adouazi, cînd capul i se limpezi, îşi aduse aminte cu ruşine despre afacerea asta şi căută s'o uite, evita întîlnirea cu „frăţiorul", şi dacă Tarantiev amintea despre ea, ameninţa că schimbă îndată locuinţa şi pleacă la ţară.

Apoi, după ce primi banii dela ţară, frăţiorul veni şi explică, că lui Ilia Iliici i-ar veni mult mai uşor, dacă ar începe cu plata îndată, din venit; că în vre-o trei ani pretenţia va fi satisfăcută, pe cînd dacă la expirarea terminului, actul va fi înaintat spre achitare, moşia va trebui pusă în vînzare, fiindcă Oblomov n'are bani gata, şi nici nu se prevede să-i aibă.

Oblomov înţelese în ce teasc a nemerit, cînd tot ce trimetea Stolz, începu să meargă la plata datoriei, iar lui îi rămînea numai o mică sumă pentru traiu.

Frăţiorul se grăbea să sfîrşească cu această tranzacţie cu datornicul său în vre-o doi ani, ca să nu intervină ceva—să strice treaba, şi din pricina asta Oblomov nemeri deodată într'o grea încurcătură.

La început lucrul nu se prea simţea, mulţumită obiceiului său de a nu şti cîţi bani are în buzunar; dar Ivan Matfeici se apucă să ceară fata nu ştiu cărui negustor de grîne, luă o altă locuinţă şi plecă.

Largul zbor gospodăresc al Agafiei Matfeevnei se opri deodată: morunul, carnea de viţel, albă ca zăpada, curcanii începură să se arăte în altă bucătărie, la noua locuinţă a lui Muchoiarov.

Acolo serile ardeau lumini, se adunau viitoarele rude ale frăţiorului, tovarăşii de slujbă şi Tarantiev; totul trecu acolo. Agafia Matfeevna şi Anisia se pomeniră deodată cu gurile căscate şi cu mînile goale deasupra oalelor şi castroanelor.

Agafia Matfeevna pentru întâia dată află că n'are decît casa, grădina de zarzavat şi puii, şi că nici scorţişoara, nici vanilia nu cresc în grădină; văzu că în piaţă prăvăliaşii nu i se mai închinau până în pămînt, cu zîmbet, şi că închinăciunile şi zîmbetele începură a se adresa acuma bucătăresei celei noi, groase şi gătite, a frăţiorului.

Oblomov dăduse gazdei toţi banii lăsaţi de frăţior pentru casă, şi vre-o trei-patru luni Agafia Matfeevna se pusese pe lucru straşnic: rîşnea cafea, caşi mai înainte, cu pudurile, pisa scorţişoară, frigea carne de viţel şi de curcan, şi făcu treaba asta

până în ziua din urmă, cînd cheltui pe cei din urmă șapte griveni, și veni să-i spue că n'are bani.

La știrea asta Oblomov se întoarse pe divan de trei ori, se uită apoi în saltar: n'avea nici un ban nici el. Incepu să-și aducă aminte ce-a făcut cu ei, și nu-și aduse aminte nimic; scotoci cu mina pe masă: nu-s nici măcar bani de aramă. Intrebă pe Zachar: Zachar n'a văzut nici în vis. Agafia Matfeevna se duse la frățior și-i spuse cu toată naivitatea, că acasă bani nu mai sînt.

— Dar unde ați aruncat voi, cu marele vostru boier, mia de ruble, pe care i-am dat-o pentru traiu? — întrebă frățiorul.— De unde să iau bani? Tu știi că eu mă căsătoresc: nu pot să întrețin două familii, și tu cu boierul tău, „întinde-ți picioarele după plapomă".

— Dece mă mustrezi, frățioare, pentru boier?—răspunse Agafia Matfeevna.—Ce ți a făcut boierul? Nu se leagă de nimenea, trăește și el... Nu eu l-am adus în casă, dumneata l-ai găsit cu Michei Andreici.

Frățiorul îi dădu zece ruble și spuse că mai mult nu-i dă. Dar mai apoi, chibzuind împreună cu cumătrul la „stabiliment", hotărî că nu se poate lăsa așa sora și Oblomov: te pomenești că afacerea ajunge până la Stolz; năvălește Stolz, află și—mai știi?—strică totul; n'o să poți scoate datoria, măcar că afacerea e legală: Neamțul e pehlevan!

Incepu să mai dea cîte cincizeci de ruble pe lună, nădăjduind să-și întoarcă banii din veniturile lui Oblomov din anul al treilea; dar în același timp explică și, chiar se jură surorii, că mai mult nu dă un ban, făcu socoteala ce fel de masă trebue să ție ei, cum să micșoreze cheltuelile, hotărî chiar ce feluri de mîncări să se gătească și cînd, socoti cît poate cîștiga ea pe pui pe varză, și găsi că se poate trăi minunat.

Pentru întâia dată căzu pe gînduri Agafia Matfeevna, dar nu din pricina gospodăriei... Pentru întâia dată vărsă lacrămi, dar nu de necaz pe Aculina pentru un vas spart, nu din pricina certei frățiorului, că peștele n'a fost fiert deajuns; pentru întâia dată i se înfățișă în minte groaza sărăciei,—grozavă nu pentru ea,—pentru Ilia Ilici! „Cum are să înceapă deodată",—se gîndea,—„acest boer să mănînce, în loc de sparanghel, ridiche cu unt, în loc de găinuși sălbatice—carne de berbec, în locul păstrăvilor de Gatcina, în locul morunului galbăn ca chihlibarul—suduc sărat, poate, piftie din prăvălioară?..."

Grozav! Nu se gîndi până la urmă, se îmbrăcă în grabă, luă o birjă și plecă la rudele bărbatului,—nu la masa familiei, ca la Paști și Crăciun,—ci cu grijă, desdedimineață, cu vorba neobișnuită: ce-i de făcut și cum să scoată dela ei bani.

Au deajuns, au să dea de îndată ce au să afle că-s pentru Ilia Ilici. Dacă ar fi fost pentru ea: pentru cafea, ceaiu, haine copiilor, ghete, sau alte capricii de astea, nici n'ar fi deschis

gura; dar pentru o nevoe așa de mare: sparanghelul lui Ilia Ilici, găinuși pentru friptură, mazere verde franțuzească care-i place lui Ilia Ilici...

Dar acolo s'au mirat, banii nu i-au dat și i-au spus că, dacă Ilia Ilici are niscaiva obiecte de aur, sau chiar de argint, chiar vre-o blană,—se poate amaneta, și că se găsesc așa fel de binefăcători, care vor da a treia parte din suma cerută, până va primi boierul din nou dela țară.

Această lecție practică în altă vreme ar fi trecut pe deasupra genialei gospodine, fără să se atingă de capul ei, și nu i-ai fi lămurit-o prin nici o cale din lume; de data asta însă Agafia Matfeevna, cu logica inimii, înțelese, chibzui totul și cîntări... mărgăritarul său dat de zestre.

Ilia Ilici, fără să bănuiască nimic, luă adouazi rachiu de coacăză, avu un saumon minunat, mîncă măruntaele favorite și o găinușă albă proaspătă. Agafia Matfeevna cu copiii se mulțumi cu ciorba oamenilor și cașa, și numai de companie bău cu Ilia Ilici o ceașcă de cafea.

In curînd, în urma mărgăritarului, scoase dintr'un cufăr prețios, păzit cu sfințenie, agrafele; apoi urmă argintăria, apoi mantela...

Veni data, cînd sosiră banii dela țară: Oblomov îi dădu pe toți. Agafia Matfeevna răscumpără mărgăritarul și plăti procentele pentru agrafe, argintărie și blană, și-i găti din nou sparanghel, găinuși; cafea bea cu el numai de formă. Mărgăritarul trecu din nou la locul lui.

Din săptămînă în săptămînă, din zi în zi o întinse ea din răsputeri, s'a chinuit, s'a zbuciumat, a vîndut șalul, trimise să vîndă găteala de paradă, și rămase în îmbrăcămintea de stambă, de toate zilele, cu coatele goale, acoperindu-și Duminicile numai gîtul cu un șal vechiu, destrămat.

Iată dece a slăbit, i s'au înfundat ochii, și iată de ce a adus singură dejunul lui Ilia Ilici.

Avea curaj chiar să se arăte veselă, cînd Oblomov îi declara că mîine are să vie să stea la masă Tarantiev, Alexeev sau Ivan Gherasimovici. Masa eșea bună și servită curat. Nu făcea pe stăpînul casei de rîs. Dar cîte turburări au costat-o, cîtă alergătură, rugăminți prin prăvălioare, apoi insomnii, chiar lacrămi!...

Cît de adînc s'a cufundat deodată în grijile vieții, cît au costat-o zilele fericite și nefericite! Dar îi plăcea asemenea viață: cu toată amărăciunea lacrămilor și grijilor, n'ar fi dat-o pe liniștita existență de mai înainte, cînd nu cunoștea pe Oblomov, cînd domnea cu demnitate peste castroanele pline, sfîrîitoare și clocotitoare, peste tăvi și oale, poruncea Aculinei și rîndașului.

Tresărea chiar de groază, cînd i se înfățișa gîndul la moarte, deși moartea deodată ar fi pus sfîrșit lacrămilor care nu se mai

uscau, alergăturilor zilnice, cînd n'avea timp să închidă un ochiu...

Ilia Ilici mînca, asculta cum citeşte Maşa franţuzeşte, stătea cît stătea în odaia Agafiei Matfeevnei, se uita cum repară Agafia Matfeevna scurteicuța lui Vanicica, întorcînd-o de vre-o zece ori, cînd pe o parte, cînd pe alta, şi în acelaşi timp aleargă mereu la bucătărie, să vadă cum se frige carnea de berbec pentru masă, dacă nu-i timpul de a se fierbe zeama de peşte.

— Ce atîta alergătură, zău?—zise Ilia Ilici,—mai lasă-le!

— Cine are să alerge, dacă n'alerg eu? Iacă, să pun numai cele două peteci şi începem a fierbe *ucha*. Ce copil nesuferit, Vanea ăsta. Săptămîna cealaltă îi cîrpii scurteica—iar a rupt-o!—Ce rîzi,—se adresă lui Vanea, care stătea lîngă masă, în pantaloni şi în cămaşă, cu o singură bretelă.—Iaca, nu ţi-o cos până mîine—n'ai să mai poţi eşi din poartă. Băieţii trebue să ţi-o fi rupt: te-ai bătut, spune drept?

— Nu, mamenca, singură s'a rupt,—zise Vanea.

— Singură! Să fi stat acasă, să fi cetit lecţia, înloc să alergi pe străzi! Acuma, dacă o mai spune Ilia Ilici că înveţi rău franţuzeşte—am să-ţi scot şi ghetele: ai să stai cu cartea de nevoe!...

— Nu-mi place să învăţ franţuzeşte.

— Dece?—întrebă Oblomov.

— D'apoi la Franţuji sînt multe cuvinte urîte...

Agafia Matfeevna se înroşi. Oblomov începu să rîdă cu hohot. Trebue să fi fost vorba şi mai înainte despre „vorbele urîte".

— Taci, copil urîcios,—zise Agafia Matfeevna.—Şterge-ţi nasul mai bine, nu vezi?

Vanicica pufni, dar nu-l şterse.

— Mai stăi, cînd primesc banii dela ţară, îi fac două perechi,—se amestecă Oblomov:—o bluză albastră, şi pentru anul viitor—un mundiraş: are să intre în ghimnazie.

— H-m, mai umblă şi cu cele vechi,—zise Agafia Matfeevna: banii trebue pentru casă. Facem sărături, vă fac dulceţuri... Ia să mă mai uit, adus-a Anisia smîntîna...

Se sculă.

— Dar ce avem pe ziua de azi?—întrebă Oblomov.

— Zeamă—uchă de erşi, friptură de batal şi călţunaşi.

Oblomov tăcea.

Deodată se auzi o trăsură; bătură în poartă, începură săriturile şi lătratul cînelui.

Oblomov trecu la el, crezînd că a venit cineva la proprietăreasă: casapul, zarzavagiul, sau altă persoană la fel. Asemenea vizite erau însoţite de obiceiu, de cereri de bani, refuz din partea gazdei, apoi ameninţări din partea negustorului, apoi rugăminţi din partea gazdei să mai aştepte, apoi înjurături, trînteala uşilor, portiţii, săriturile şi lătrăturile turbate ale cînelui—lucruri de obiceiu neplăcute. Dar s'a oprit o trăsu-ră—ce-o fi însemnînd? Casapii şi zarzavagiii nu umblă în trăsuri.

Intră deodată gazda cuprinsă de spaimă.

— Un musafir la dumneavoastră!

— Cine: Tarantiev, sau Alexeev?

— Nu, nu—cel care a stat la masă la Sfîntul Ilie.

— Stolz?—zise Oblomov alarmat, căutînd unde să fugă:—Dumnezeule, ce are să spună cînd o vedea... Zi că am plecat!—adăugă în grabă, şi fugi în odaia gazdei.

Anisia eşi în întîmpinarea musafirului tocmai la timp. Agafia Matfeevna apucase să-i transmită ordinul. Stolz crezu, se miră numai, cum se poate să nu fie Oblomov acasă.

— Bine, spune-i că peste două ceasuri mă întorc, stau la masă!—zise Stolz, şi plecă în grădina publică din apropiere.

— Are să stea la masă!—comunică Anisia cu spaimă.

— Are să stea la masă!—repetă Agafia Matfeevna coprinsă de aceeaşi spaimă.

— Trebue pregătită altă masă,—hotărî Oblomov după o tăcere.

Agafia Matfeevna îndreptă spre dînsul o privire plină de groază. Avea în casă în totul un poltinnic,* iar până la zi întâiu, cînd fraţiorul dădea bani, mai erau zece zile. Pe datorie nu dă nimeni.

— N'o să avem timp, Ilia Ilici,—observă ea cu sfială:—să mănînce ce avem...

— Nu mănîncă el de astea, Agafia Matfeevna, ucha n'o poate suferi, nu mănîncă nici măcar sterleţ! Carne de berbec nici nu ia în gură.

— Se poate lua limbă la cîrnăţar!—zise deodată Agafia Matfeevna, ca inspirată de sus:—e aproape.

— Bine, aşa se poate; dar cere vre-o verdeaţă,—nişte bob proaspăt...

— Bobul e opt griveni funtul!—o gîdilă în gît, dar depe limbă nu-i scăpă.—Bine, fac...—zise ea, hotărînd să înlocuiască bobul prin varză.

— Să ceară un funt de şveiţer!—porunci Oblomov, necunoscînd mijloacele Agafiei Matfeevna:—şi mai mult nimic! Am să mă scuz, am să zic că nu m'am aşteptat... Şi vre-un bulion, dacă se poate.

Ea eşise.

— Dar vin?—şi-aduse aminte deodată Oblomov.

Agafia Matfeevna îi răspunse printr'o nouă privire de spaimă.

— Trebue trimis după Lafit,—închee Oblomov cu sînge rece.

(Va urma)

(Tradus din ruseşte de A. Frunză)

I. Gonciarov

* 50 de copeici—1 fr. 35.—N. trad.

Teatrul d-lui Victor Eftimiu

Cind cercetătorul literaturii romîne din ultimele două decenii se opreşte la aspectul manifestărilor pe tărimul dramei şi observă cu timiditate lipsa valorilor reale, i se răspunde cu exemplul cîtorva opere teatrale, care păreau a vesti cu oarecare temeiu, ivirea unor talente în dezvoltare. Şi cind acelaşi cercetător, nemulţumit de constatările făcute, stărue să deslușească întrucît împrejurările următoare au realizat nădejdea ce se întemeia pe talentul şi vigoarea autorilor invocaţi, spectatorul pronunţă cu o mîndrie nestăpînită, care nu admite vre-o discuţie sau îndoială, numele d-lui Victor Eftimiu.

Este, într'adevăr, cu neputinţă istoriografului literar, în consideraţiile sale asupra vieţii dramatice actuale, să treacă asupra persoanei d-lui Victor Eftimiu, fără să releve că autorul *Thebaidei* e astăzi purtătorul unui lung şir de succese şi dramaturgul pe care direcţiile teatrelor îl pot primi cu încredere, fără grija chinuitoare a situaţiei „reţetelor" de adouazi după „premieră". Tinereţea plină de vigoare a d-lui Eftimiu e o chezăşie a unei bogate activităţi viitoare, care va beneficia de respectul reuşitei lucrărilor de până acum. O încercare de a revizui metodele de lucru, valoarea producţiei şi ideile d-lui Victor Eftimiu, nu cred că ar fi lipsită de interes.

*

Numele autorului *Thebaidei* a început să răsune mai stăruitor dela reprezentarea poemului feeric *„Inşiră-te Mărgărite"* (1911). D. Victor Eftimiu avusese ideia fericită de a dramatiza poveştile noastre populare, şi evocarea unor personagii care răscoleau amintiri plăcute şi depărtate, contribuise să determine

aprecierile favorabile ale spectatorilor. Intreaga critică teatrală a vremii se declara nevoită să recunoască ivirea unui nou talent de seamă în arena dramaturgiei romîne şi mai ales a unuia dintre acela care făgăduiau să realizeze integral cerinţele *„poeziei* dramatice". Versul curgător şi clar, păstrînd o oarecare sobrietate, care nu excludea elasticitatea şi humorul, putea lăsa deschisă nădejdea unui mers progresiv spre perfecţionarea formei, şi unele figuri poetice reuşite nu înlăturau posibilitatea manifestării unor însuşiri preţioase în viitor.

D. Eftimiu începuse a fi arătat ca un scriitor cu deosebire „naţional", care izbutise să contopească şi să rezume, într'o sinteză fericită, figurile din basmele populare romîneşti, trăgîndu-şi inspiraţia din adîncul imaginaţiei populare. Ideia acestei realizări, care ar fi însemnat mult în dezvoltarea literaturii romîneşti, dacă ar fi fost incontestabilă, s'a păstrat şi până astăzi neştirbită, cu toată eroarea fundamentală pe care o ascunde. Intr'adevăr, nu numai că d. Victor Eftimiu n'a realizat în *Inşiră-te Mărgărite* o sinteză a concepţiei basmelor populare,—rezumînd în *tipuri* generale figurile izolate ale eroilor din povestiri şi evidenţiind filozofia lor intimă,—dar autorul „poemului feeric" a vulgarizat, printr'o coborîre neaşteptată, senzul aspiraţiilor înalte, care străbat poezia închipuirii populare.

Printr'un mecanism, pe care-l vor evidenţia piesele următoare, în loc ca lucrarea d-lui Eftimiu să însemne o contribuţie a poeziei culte la accentuarea şi la înfrumuseţarea concepţiei din basme,—stăruind într'o abstractizare, pânăla care imaginaţia populară nu poate împinge închipuirea,—*Inşiră-te Mărgărite* distruge farmecul unor contururi, înadins neprecizate de popor, printr'o personificare care banalizează concepţia şi o reduce la proporţiile unui „fapt divers".

In poemul d-lui Eftimiu, Smeul Smeilor nu e întruchiparea duhurilor rele, ci un voinic care visează împărăţia lumii întregi. Ileana Cosînzeana îşi pierde fecioria în braţele Smeului, care o atrăsese „cu putere voiniceascǎ". Făt Frumos răscoleşte lumea, nu în urmărirea unui ideal, personificat în Ileana, ci în căutarea unei *femei* şi, cînd află că *femeia* aparţine altuia, vrea să o ucidă. O intermediară dibace, Zîna Zînelor, reuşeşte să oprească mînia răzbunătoare a *bărbatului*, şoptindu-l cu perfidie că toate femeile sînt deopotrivă şi că depinde de şiretenia bărbatului ca să le cîştige inima, chiar atunci cind aparţinuseră sufleteşte şi trupeşte altora.

Intr'un poem feeric, clădit pe esenţa poveştilor populare, sfîrşitul acesta capătă o savoare deosebită. El degajează inteligenţa supremă pe care amorezul de suburbie o culege după o îndelungată experienţă sentimentală. Ce erezie! Făt-Frumos, un Don Juan rătăcitor, care urmăreşte pe femeia frumoasă, Ileana, în aşteptarea unor clipe de prozaică îmbrăţişare! Ileana Cosînzeana,—imaginea purităţii nealterate,—*femeia* care cunoscuse în

trecut beția simțurilor, strînsă în brațe de Smeul Smeilor „cu putere voinicească!" De ce oare d. Eftimiu n'a împins contribuția d-sale mai departe, făcînd pe Făt-Frumos să-și regăsească iubita purtînd fructul iubirii vinovate, așa cum a prezentat-o îndrăgostită de Smeu, după ce acesta îi demonstrase puterea lui cea voinicească?

Cît de departe sîntem de poezia și de tîlcul adînc al basmelor populare! Ce coborîre a sforțărilor neîncetate, a jertfelor fără de număr, a goanei febrile a omenirii în urmărirea unui ideal de perfecție! Căci ce poate fi altceva Făt-Frumos, decît personificarea veșnicei nemulțumiri a omului pentru bunurile materiale sarbede din viața pămîntească și pornirea jertfitoare în căutarea unui ideal de frumusețe, închipuit subt trăsăturile imaculate ale Ilenei Cosînzenii. Și ce este Ileana, cu figura ei vagă, neprecizată în poemele populare, desemnată mai mult prin suggestii și comparații cu soarele și cu florile măiastre,—decît întruparea idealurilor nelămurite spre care ne mînă înfrigurarea visurilor noastre? In calea veșnicei aspirații spre mai bine, stavile numeroase se împotrivesc mersului irezistibil al omenirii. Ele sînt închipuite prin duhurile rele, care apar subt chipul Smeilor, balaurilor, vrăjitoarelor și altor personificări hidoase.

Imaginația populară nu poate înota nedefinit în abstract. Deaceia e și explicabil că Făt-Frumos găsește, în cele din urmă, pe Ileana și că aspirația ideală își găsește astfel realizarea. Contribuția poeziei culte ar fi putut accentua caracterul simbolic al personagiilor, prin operația de sinteză a figurilor, care și-ar fi pierdut și mai mult individualismul antropomorfic și ar fi putut înlătura sfîrșitul prea comun al basmelor populare, substituindu-i o concluzie optimistă, sau una plină de amărăciune filozofică. Dar cu personajele din poemul d-lui Eftimiu, nici cea mai binevoitoare sforțare nu ne poate duce la o asemenea închipuire. Smeul spune lui Făt-Frumos:

„Eu visez domnia lumii... Făt-Frumos ce face oare?
Își alintă, își oglindă frumusețea în izvoare.
Ca s'ajung, suceam în dreapta paloșul... Tu ce făceai?
Liniștit, în largul lumii, *capul fetelor suceai*"!

Făt-Frumos:

O femee! Da! Iubirea! Iată singura-mi comoară.
Ea-mi aprinde'n zare flăcări, mă învie, mă omoară...
Pentru ea străbat pămîntul și mă lupt înverșunat...

Și apoi, efectele „puterii voinicești" a bărbatului asupra femeii și concluzia că pe femee trebue să știi s'o momești ca să-ți cadă în brațe!... Ori cum am privi ideile d-lui Eftimiu, este cert că basmul nostru popular sufere o mare scădere în mîna d-sale.

Laudele unanime ale criticei conservaseră însă succesul piesii. Inălțimea concepției filozofice din poemul feeric și satira pe care o aplicase femeii, deschiseră d-lui Eftimiu calea înflorită pe care trebuia să ajungă la „triumfurile" de mai tîrziu.

Prima urmare a succesului fu crearea unei fantezii dramatice: *Cocoșul negru*. Și această lucrare s'ar fi putut intitula „poem", dar autorului îi trebuia un cîmp mai larg pentru vagabondarea fanteziei, pe care ținea să o îmbine cu profunzimea unor considerații filozofice variate.

„Fantezia" prezintă pe Voevodul Nenoroc care, în ciuda firii sale bune, săvîrșește tot felul de nelegiuiri, împins de diavolul, veșnic prezent pe cărările sale. Versul clar și curgător, cași în *Inșiră-te Mărgărite*, capătă aici un supărător accent retoric. Succesul trecut îndemna pe d. Eftimiu la demonstrația virtuozității sale poetice. Versurile încep să curgă în torente tumultoase, ca la atingerea unui resort mecanic. Tiradele elocvente, rămășițe ale dramei romantice de pe vremuri, se găsesc în abondență, rivalizînd cu cele din *Răzvan și Vidra*, sau din tragediile lui Bengescu sau Bodnărescu. Expresia ideii se complică în perifraze și în șiruri de cuvinte, care n'au altă rațiune decît să demonstreze prisosul de tărie poetică a autorului.

Un exemplu va evidenția această constatare. Cerșetorul se apropie de Voevodul Nenoroc, care întreabă pe diavol dacă î cunoaște. Diavolul îi dă, într'o frază lapidară, lămurirea complectă!

„Sînt cei ce n'au nimica și sufăr în tăcere".

Dar Voevodul Nenoroc, ca să arăte că știe și dînsul cine sînt noii veniți, începe să desfășoare explicația următoare:

„Ii știu!
„Adeseori, în clipe de jocuri și beție,
„Pe cînd murea departe a harpei melodie
„Și flori împestrițate mureau în jurul meu,
„Adeseori, tristețea cădea ca norul greu:
„Ghiceam în depărtare o lungă tînguire...
„Părea că plînge'n umbră o tainică oștire
„Ce moare înghețată, pe-un cîmp nemărginit...
„Un vuet lung de glasuri creștea din nesfîrșit;
„Treceau în șiruri negre și lungi, nedeslușite,
„Bătrîni cu ochi de boală și fete despletite,
„Femei îngîndurate, copii treceau pe rînd,—
„Vedeam întinse brațe, cerînd, amenințînd...

Cuvîntarea mai urmează pe același ton și d-lui Eftimiu îi trebue această înșirare îndelungă de cuvinte ca să arăte că e vorba de niște cerșetori care veniseră odinioară pănăla curtea lui Verde Impărat.

Această plăcere a rezonanței goale cîștigă tot mai mult teren în preferințele literare ale d-lui Victor Eftimiu, mai ales cînd fraza d-sale poetică vrea să demonstreze o idee filozofică. In *Cocoșul negru* reflexiile cu aparență de profundă meditare

țișnesc la fiecare pas și ele sînt menite să precizeze nivelul gîndirii autorului.

Dracul îndeamnă pe Voevodul Nenoroc să-l urmeze, arătîndu-i puterea aurului și evocînd ospețe bogate și femei frumoase, sau făcîndu-i apologia minciunii triumfătoare. In toate tiradele care desfășoară aceste demonstrații, cetitorul cultivat are sentimentul constant al unei banalități apăsătoare și al unei concepții comune și vulgare, pe care potopul de cuvinte sunătoare nu le poate acoperi. Pe d. Eftimiu nu-l jenează reproducerea banalităților curente. Dimpotrivă, s'ar putea spune că tocmai ele pun în vervă elocvența sa bogată, plină de imagini tot atît de comune cași ideile pe care le împodobesc.

Scriitorului cultivat, care ține la păstrarea caracterului propriu al contribuției sale, nu i-ar surîde să repete, în operele sale literare, cugetările învechite și comune, care tind să vădească puterea de persuaziune a aurului și să arăte că poți dobîndi cu ajutoru-i palate, vestminte strălucitoare și femei frumoase. Tot astfel intelectualului cu oarecare educație morală, nu i-ar veni în minte să reinoiască, într'o demonstrație elocventă, ideia că minciuna înflorește toate și că ea transformă aparența lucrurilor.

D. Eftimiu nu scapă însă ocazia să savureze înălțimea unei asemenea filozofii. Aurul, minciuna, femeia... sînt pentru d-sa subiecte de laborioasă cugetare. O pîne cade în mîna Voevodului Nenoroc și o întreagă considerație filozofică îl obsedează:

„O, pîine tare, neagră, cu praf amestecată,
„O pîine, pîne sfîntă, fii binecuvîntată!
„Intîia oară în viață acum te prețuesc
„Atîtea mii de oameni cu tine se hrănesc,
„Atîtea mii de oameni se luptă pentru tine,
„Și'n lupta pentru tine atîția oameni mor" !

Cîtă profunzime și, mai ales, cîtă originalitate!... Dar *femeia* care acaparase odinioară toată voinicia Smeului și a lui Făt-Frumos, cum o vede d. Eftimiu în evocările trandafirii ale Diavolului? Să lăsăm pe acesta să vorbească, în ascultarea vibrantă a Voevodului Nenoroc:

„Femei cu sînuri albe și vîrfurile roșii
Ca smeura de roșii... mai dulci ca ea... Femei
Ce-ți cer un singur lucru, atîta doar: să vrei!
Femei cu brațe albe și moi ce te'nfioară;
Femei cu buze roșii ce-alintă și omoară
Și ard și se frămîntă atunci cînd le săruți —
etc..

Vorbeam de aroma suburbană a sfîrșitului poemului „Inșiră-te Mărgărite". Trebue să recunoaștem că regăsim și în tabloul de mai sus imaginația caracteristică și preferințele delicate ale d-lui Victor Eftimiu.

Cu aceste calități, care imprimă caracterul întregii fantezii dramatice a d-lui Eftimiu, ne putem închipui ușor la ce rezultat a putut duce încercarea d-sale de a reinoi inspirația lui Goethe din aventurile lui *Faust*.

*

Cu Goethe terminase d. Eftimiu operația în *Cocoșul negru*. Imaginația d-sale avîntată se oprise numai o clipă la poetul și cugetătorul german, spre a măsura mai ușor mărimea saltului pe care avea să-l facă în trecutul depărtat. Dela executarea autorului lui *Faust*, d. Eftimiu trebuia să se arunce, cu toată tăria d-sale de absorbțiune poetică, asupra lui Eskil, și a lui Sofocle și să se oprească la cele mai de samă opere ale acestora, care încununaseră dramaturgia greacă a antichității: *Prometeu* și *Antigona*. Eskil, ca mai vechiu în ale artei scenice, avea să primească cinstea primei atențiuni. Și așa, d. Eftimiu a ajuns să dăruiască poeziei dramatice romîne o nouă tragedie de profund efect, purtînd numele titanului revoltat din piesa lui Eskil.

Reprezentarea acestei noi opere a autorului fanteziei dramatice „*Cocoșul negru*", a însemnat consacrarea definitivă a triumfului, care trebuia să culmineze în *Thebaida*. D. Eftimiu înțelesese că, după succesul încercărilor din *Inșiră-te Mărgărite* și *Cocoșul negru*, sosise momentul unei lovituri mai îndrăznețe. Filozofia tăriei aurului, a luptei pentru o pîne și a puterii de persuasiune a minciunii, nu mai puteau mulțumi aspirațiile d-sale furtunoase. Tendințele d-lui Eftimiu trebuiau, de acum, să se îndrepte spre culmile cele mai înalte ale gîndirii și ale frămîntării sufletului omenesc. Și pentrucă sforțarea personală nu îl putea conduce la imaginarea unor situații nouă și la făurirea unei concepții proprii, d. Eftimiu nu s'a sfiit să împrumute predecesorilor săi mai depărtați și mai apropiați subiectul și ideile privitoare la evocarea falnicei figuri a titanului Prometeu.

Procedeul d-lui Eftimiu nu e nou și s'ar putea invoca în favoarea d-sale precedente strălucite. Tendința mea nu constă însă în micșorarea meritelor autorului, ci în stabilirea, pe cît posibil mai exactă, a contribuției d-sale proprii. D. Eftimiu redă, într'adevăr, în prezentarea scenică a eroului său, o lature diferită de cea existentă în legendele lui Hesiod și în tragedia lui Eskil: e concepția unui Prometeu titan, proectată pe fondul ideal al pătimirilor lui Isus, și redarea sforțărilor lor pline de o nobilă jertfire pentru binele omenirii. Prometeul d-lui Eftimiu amintește la fiecare pas figura blîndă a Mîntuitorului, voind totuși să păstreze revolta activă a demiurgului împotriva zeității apăsătoare. Legarea lui Prometeu de stîncă din porunca lui Zevs, e însoțită în piesa d-lui Eftimiu de unele amănunte ale răstignirii lui Isus, și Prometeu e țintuit pe stîncă în tradiționala atitudine cu brațele întinse, celace, firește, nu putea închipui Es-

kii pentru Prometeul său. Consecvent acestei concepţii deosebite, d. Eftimiu transformă pe miticul Hefaistos, din prietinul compătimitor al lui Prometeu şi executor dezolat al poruncilor lui Zevs, cum il arată tragedia lui Eskil, în duşmanul înverşunat şi crud al titanului.

Aceste deosebiri însemnate în felul de prezentare a eroului ar fi justificat suficient originalitatea concepţiei şi imaginaţiei d-lui Eftimiu, dacă literatura engleză nu ar fi avut fantezia să prezinte o redare asemănătoare în *Prometeul* lui Shelley.

Prometeul lui Shelley (1821), simbol al jertfei triumfătoare pentru dreptate şi pentru idealurile desrobirii omeneşti, zăreşte, intr'o viziune plină de frumuseţe tragică, imaginea lui Christ, răstignit pe cruce pentru apărarea aceloraşi idealuri sfinte. Atunci cum rămîne cu contribuţia proprie a d-lui Eftimiu? Dacă ea constă numai în dramatizarea şi versificarea concepţiei preexistente a lui Prometeu-Christ, trebue să recunoaştem că valoarea operei d-lui Eftimiu se reduce considerabil, cu atît mai mult, cu cît ea sufere de lungimi inutile şi obositoare, cu prezentarea penibilă şi, chiar imaginar neverosimilă, a omului preistoric din caverne.

Efectul dramei d-lui Eftimiu e cu atît mai îndoelnic, cu cît d-sa, în îndrăzneala fanteziei, nu se teme să escaladeze Olimpul şi să smulgă vălul care ascunde figura mitică a lui Zevs, celace nici nu ar fi trecut prin mintea lui Eskil, în tragedia căruia Zeus nu apare. Prezentarea omenească, pe scenă, a Dumnezeului monoteiştilor, oricît ar fi de grandioasă, ar putea produce astăzi cel mult un efect de operetă. Aducerea pe scenă a lui Joe Olimpianul trebue s'o mai fi gustat d. Eftimiu în opereta lui Offenbach, în care „papa Jupi" e de un efect irezistibil. Cu toată solemnitatea cuvintelor ce i le pune în gură, Zeus-ul d-lui Victor Eftimiu face o figură lamentabilă în Olimpul d-sale sărac, cu zeii fără vlagă şi cu zeiţele lui mute! Autorul lui *Prometeu*, care cunoaşte mitologia greacă, ştie că, în încercarea lor de a escalada Olimpul, până şi titanii au fost prăvăliţi în Infern, reflectînd amar la rezultatele nefericite ale unei întreprinderi prea îndrăzneţe.

Aceste constatări, care corespund unor fapte precise, par a nu fi trecut de fel prin consideraţiile critice care au urmat reprezentării lui *Prometeu*. Faima talentului excepţional al d-lui Eftimiu capătă o nouă consacrare şi autorul putu să lucreze, în liniştea siguranţei izbîndei, la noua sa operă teatrală *„Don Juan"*. O consideraţie binevoitoare pentru calităţile lucrărilor de până acum ale d-lui Victor Eftimiu, mă împedică să mă oprese la această piesă de lamentabilă amintire.

Marea uşurinţă cu care aşi putea demonstra vulgaritatea concepţiei şi banalizarea ideii, care găsise odinioară primii exponenţi în Tirso de Molina şi în Molière, mă determină să nu exploatez o temă lipsită de orice dificultate. Cred că nici d. Eftimiu n'ar ţinea astăzi să impue piesa d-sale ca o lucrare de merit, aşa cum nici proza searbădă şi lipsită de orice nerv dramatic a lui *Akim*, nu poate avea pretenţia de a constitui un veşmînt convenabil celeilalte piese în proză a d-lui Eftimiu.

Don Juan constituise numai o diversiune trecătoare în adevăratele tendinţi poetice ale d-lui Victor Eftimiu. *Thebaida* avea să încunune, în urmă, sforţarea literară, până atunci atît de măgulitor apreciată, a d-lui Eftimiu. Din dramaturgia antică, d. Eftimiu alesese odinioară figura lui Prometeu. În căutarea altor culmi ale simţirii şi gîndirii omeneşti, autorul Prometeului-Christ, trebuia să se oprească la *Antigona* lui Sofocle, cea mai desăvîrşită operă a tragediei antice.

Din experienţa succeselor de odinioară, d. Eftimiu înţelesese că, oricît ar fi de slabă inspiraţia unui autor, atunci cînd ea se grefează pe culmile cele mai ascuţite ale imaginaţiei şi gîndirii omeneşti, este cu neputinţă ca, cel puţin o parte din aureola care înconjură subiectul, să nu se reverse şi asupra autorului. Faptul că nu izbutise să aducă o contribuţie nouă la prezentarea măreţiei cu care poezia antică, sau cea engleză de odinioară, împodobise figura lui Prometeu,—cum a făcut-o cu o imaginaţie uriaşă Elémir Bourges în *la Nef*,—nu constituise o piedică spre a se revărsa şi asupra d-sale o parte din entuziasmul, pe care publicul îl manifesta pentru frumuseţea faptelor şi a atitudinei lui Prometeu. Figura pură şi jertfitoare a Antigonei, avea să fie noua întrupare pe care să-şi clădească „triumful" d. Eftimiu.

Am întîlnit în această nouă tragedie aceleaşi calităţi şi mai ales, aceleaşi scăderi, pe care le-am amintit, ale poeziei d-lui Eftimiu, aceleaşi tirade pornite în cascade de cuvinte, acelaşi grandilocvenţă de care se îmbată personagiile d-sale şi care dă întregii lucrări o rezonanţă retorică, pe care drama modernă o gustă din ce în ce mai puţin. Personagiile, subt ploaia de cuvinte, apar tot atît de puţin diferenţiate caşi în celelalte piese, neavînd nici una un fel personal de a se rosti şi părîndu-se că fiecare continuă pe celălalt, numai spre a-l lăsa să-şi redobîndească respiraţia normală.

Dar mă întreb, dupăce dramaturgia antică realizase o operă plină de înflorarea celei mai curate arte, în prezentarea purităţii filiale şi frăţeşti a Antigonei, ce rost mai avea tragedia d-lui Eftimiu, care nu adăoga nimic concepţiei primordiale a dramaturgului grec antic, decît o profuziune de cuvinte, menite se dizolve şi sublimul sentimentului şi sobrietatea gesturilor hotărîte ale eroinei pentru împlinirea datoriei sfinte. Neadăogînd nimic poeziei antice, imaginaţia prolifică a d-lui Eftimiu riscă cel puţin să o denatureze. D-sa e atît de pătruns de mentalitatea reală a anticei Antigone, încît o îndeamnă să dea sfaturi de liber-arbitru lui Polinike:

„Invinge-te pe tine și-ți-ai invins destinul".

In gura unei eroine antice, această convingere că destinul poate fi înlăturat prin voința individului, este o erezie. D. Eftimiu nu se oprește, în avîntul d-sale poetic, la asemenea minuscule considerații.

Dealtfel, Antigona d-sale e tot fiica iubitoare a lui Oedip, care împărtășește cu dînsul durerea rătăcirii, aceiași soră pătrunsă de sentimentul datoriei superioare, în numele căreia înfruntă tirania lui Creon. Sentimentele ei nealterate de fiică și de soră, și curajul ei plin de tăria jertfei, sînt menite, în mod firesc, să placă spectatorilor și să dea prilej de exercițiu retoric d-lui Victor Eftimiu, tocmai atunci cînd noblețea gestului ar fi constat în simplitatea expresiei.

Natura subiectului servise și de astădată autorului cheia succesului public, deși nu adusese prezentării antice nici o contribuție de noutate, afară de cea a unei greșite redări a mentalității personagiilor antice.

*

După cele relevate în considerațiile expuse până acum, este momentul să ne întrebăm dacă d. Eftimiu poate apărea, în mod real, ca o nădejde a scenei romînești. Vulgarizarea temelor pe care și le însușește, lipsa de originalitate și de vederi personale, absența aproape totală a poeziei intime care răscolește cutele adînci ale sufletului, superficialitatea documentării în privința mediului evocat, simplismul și banalitatea vederilor sale filozofice, mă fac să cred că spiritul d-lui Eftimiu are tendinți care întrec fondul d-sale de cultură, de simțire și de intelectualitate. O instrucție aplicată și solidă, departe de mediul sgomotos care împinge ambiția la cabotinism, ar folosi mult d-lui Eftimiu, dar stoicismul unui asemenea gest e greu de așteptat dela un autor, care a cunoscut, până în prezent, laurii succeselor populare.

D. Eftimiu nu se va opri la sfaturile acestea, pe care le va crede inspirate dintr'o intenție rău voitoare și va continua să meargă pe calea deschisă de „triumfurile" cunoscute, aplicîndu-și imaginația derivată, pe operele consacrate ale celor mai de samă autori. Publicul nu este însă cel mai apt judecător. Un progres de două decenii în gusturile spectatorului, va dovedi d-lui Victor Eftimiu că operele sale vor fi clasate în memoria acestuia, alături de cele cu cinste înmormîntate ale repauzatului Bengescu-Dabija.

Aureliu Weiss

„Căpitan" Mavromati*

Un zid chinezesc, nevăzut decît de ochii mei îngroziți, se înălță în ușa crîșmei lui Kir Leonida și mă despărți de lume de îndată ce încinsei șorțul stăpînului.

Pușcăriei i se spune pușcărie; omul închis întrînsa știe că i s'a răpit libertatea. Ce trebue să știe copilul dat la stăpîn? Că e pus acolo să slujească? Nu. El trebue să știe, el va afla o singur, că în afară de-o muncă pe care legile n'o îngăduesc nici oamenilor maturi, dreptul său sfînt de-a pleca după terminarea muncii, de-a ieși în stradă, de-a se confunda cu întunericul nopții și cu propriile-i gînduri,—acest drept îi este suprimat, lui, copilului; lui, visătorul setos de libertate; lui, debutantul în viață!

Mă uitam la muncitorii care se întorceau sara acasă, cu pînea la subsuoară, rupți de oboseală, înecați de praf ori înotînd în noroiu,—și-mi ziceam:

— Și eu mă scol ca ei, la șase dimineața și trudesc, nu până sara, ci până în miez de noapte: n'am și eu dreptul să mă duc acasă, ca ei, la patul meu, la mama mea?

Nu. Eu, noi băeții de prăvălie trebuiam să facem două zile de muncă neîntreruptă într'o singură zi. Iar cînd era întreruptă, timp de două ceasuri, la trei după prînz și la zece sara, nu o dreaptă și bine meritată odihnă ne aștepta, ci groaznica și neînvinsa moțăială cu cortegiul ei de torturi inchizitoriale.

Destinat să-mi fac ucenicia crîșmărească la spălatul vaselor, mai trebuia, între timp, „să învăț hruba", nemărginitul labirint al celor două sute de butoae cu vinuri și rachiuri pierdute în inima pămîntului; să învăț pe dinafară zecile de calități ale băuturilor și să le recunosc, mai tîrziu după culoare și miros. Ah! n'am să uit niciodată lipsa de omenie a tejghetarului care

* Fragment din „Trecut și Viitor", pagini autobiografice, care vor apărea în editura „Renașterea", București.

mă îmbrîncea pe tot lungul celor optzeci de trepte ale scărilor, umede şi rupte, ale pivniţii şi hrubei, pe care le scoboram cu frica în sîn de-a nu-mi frînge gîtul la fiecare pas.

Şi de cîte ori voiu vedea un băiat de prăvălie am să-mi aduc aminte de cînescul procedeu al tejghetarului fără inimă, care credea că mă „învaţă" cînd, într'un întuneric beznă, şi alergînd printre vase, de-abia murmura între dinţi:

— Numerele unu, două, cinci, paisprezece, douăzeci: vinuri noi! Numerele... (cutare, cutare): vinuri de un an, de doi, de cinci, de zece, de douăzeci de ani! Butoaele astea au „presiune"; fac să sară caneaua! Vinul de-aici are iz! Ăstalalt are „floare"! Să bagi de samă că draca' te-a luat!—Acum, culorile: astea's vinuri albe; astea's negre; ghiurghiuliu; vin-pelin; vin-tămîios.

La cramă, acelaşi lucru, aceiaşi rea-voinţă:

Ţuică, drojdie, secară, tescovină, şliboviţă, rom, cognac, pipermeni, ananas, mastică simplă, mastică de Hio. De-aici să scoţi numai cînd ţi-oiu spune eu! Cînd îţi „fac cu ochiu" să nu scoţi! *Astea's rachiuri vechi!* Astelalte, noi! Să nu te pună naiba să le amesteci ori să te'nşeli! Şi cînd te trimet la beciu ori la cramă, să nu vii „într'o pîrţîitură de cai"! Dacă nu te poţi ţinea în toiul trebii, strînge robinetu'!

Dar teroarea asta a ucenicului-crîşmar—(voiu povesti într'o zi şi pe aceia a ucenicului-meşteşugar)—chinul acesta plătit cu sute de palme, mai poate avea o umbră de îndreptăţire în ochii unei lumi nedrepte: „aşa e pînă'nveţi o meserie", spune lumea asta.

Ce justificare, însă, pot avea suferinţile produse din pofta de-a batjocori şi turmenta un copil care cade din picioare de somn şi osteneală?

În plină muncă, în lupta cu teancurile de farfurii, oale, cuţite, linguri şi furculiţe aduse cu duiumul şi respingător de slinoase, oboseala şi somnul îmi erau învinse de urletul asurzitor al prăvăliei în fierbere şi de iuţeala cu care eram nevoit să alerg şi să lucrez, dacă nu voiam să fiu „cîrpit" de bucătar, de tejghetar, ori de zevzecul de „barba" Zaneto, tatăl stăpînului, un nebun, care era gata în orice clipă să-ţi arunce o farfurie în cap. Dar, de îndată ce zarva se ostoia, fie după prînz, fie sara, veneau orele cele mai cumplite, venea nemilostivul supliciu al aţipelii de-a'n-picioarelea, cînd mii de ace îţi furnică prin vine şi cînd trupul e gata să se prăbuşească la pămînt. Îngăduit le era, atunci, bucătarului şi stăpînilor să se trîntească pe canapeaua din odaia prăvăliei, să se lungească pe un pat, sau să se aşeze pe un scaun. Nouă nu ne era îngăduit. Noi eram de fer, de piatră.

„Smirna", în picioare, aveam ochii ţintă la tejghetar,—în picioare şi el, dindărătul tejghelei;—urechile ciulite şi atenţia încordată către cei doi-trei beţivani sau palavragii fără cămin şi fără milă, gata să dăm buzna la cel mai uşor ciocănit. Şi amarnic de copilaşul care începea să închidă pleoapele-i grele de somn.

Bobîrnacul, odiosul bobîrnac oriental, pe care nu l-am întîlnit la nici un popor apusean, venea să plesnească brutal nasul celui ce moţăia. Şi nu era o glumă. „Ţoapa", — după cum îl poreciliseră pe tejghetar cei doi băeţi mai vechi ca mine—ne trimetea o ciocnitură de deget atît de violentă încît, de multe ori, sîngele ne ţîşnea imediat din nas. Adesea, profitînd de-o mînă încremenită pe un colţ de masă de care ne sprijineam corpul şovăitor, căci picioarele nu ne mai ţineau, nemernicul ne punea aşa numita „poştă", adică ne agăţa între degete o fişie de gazetă şi-i dădea foc. Sau ne presăra după ceafă faimosul „praf de scărpinat", care făcea să ne sîngerăm pielea cu unghiile tot restul serii, ba chiar şi noaptea prin somn.

De toate aceste barbarii, ei rîdea, lichelele circiumii rîdeau, patronul nu ştia nimic sau închidea ochii. Dacă vre-unul dintre noi bombănea, ori plîngea, atunci venea rîndul înjurăturilor grosolane, al palmelor şi al corvezilor inutile ca măturatul hrubei, ori „deretecatul" prin pivniţă şi prin şoproane.

Acestea erau *răsplata muncii*. Ne istoveam copilăria ca să slujim o pusderie de chefliî-mîncăcioşi şi băutori; dam în brînci din zori şi pănă după miezul nopţii; ne culcam în palme şi ne trezeam dimineaţa în palme; existau Duminici şi sărbători cu lume gătită care se plimba *pe-afară*, care cînta, rîdea, benchetuia, în prăvălie, cu flaşnete şi cu lăutari; exista un pămînt cu soare, cu rîuri, cu păduri şi cu voioşie—noi nu existam, pentru nimeni; nimic nu exista pentru noi. Noi eram ceva asemănător paharului cu care se bea, ori furculiţei cu care se mănîncă: cine ia sama la aceste lucruri? Cine întreabă ce-au devenit după ce te-ai servit de ele? Care ochiu are vreme să se uite la un băiat de prăvălie?

Şi totuşi, exista un ochiu care lua sama la noi.

* * *

După întîia săptămînă de plîns şi de buimăceală, băgai de samă că un om intra în prăvălie odată cu deschiderea şi nu mai pleca decît la închidere. Şi în tot lungul acestui timp amarnic de optsprezece ceasuri, sta înţepenit pe-un scaun, într'un colţ ferit dinspre tejgheaua bucătăriei, se mai scula, cînd nu încurca pe nimeni, mai aduna un pahar, mai ştergea o masă, mai aţiţa jarul grătarului, mai dădea cu mătura pe ici, pe colo, dar pe toate le făcea cu încetineală, aşa în treacăt, şi repede fugea la scaunul lui cînd îl apuca o tuse înecăcioasă de care se vedea că sufere cumplit.

Era un om aproape bătrîn. Înfăţişarea-i răpciugoasă, jigărită şi molatică, îl îmbătrînea şi mai tare. Purta un palton ca vai de el, iar pe cap, o şapcă de marinar grec, pe care o rînduia cu mare chiverniseală, o corconea ca pe-un copil. Şapca asta, mustaţa răsucită şi barba pieptănată cu îngrijire, erau toată

preocuparea lui. Nu mai văzusem un astfel de om. Şi ce se petrecea cu el, era aşa de nou pentru mine, că nu-l mai slăbeam din vedere.

La 'nceput, l-am luat drept vre-o rudă a stăpînului. Intr'adevăr, tatăl lui Kir Leonida, moşneagul fără somn şi fără oboseală „barba" Zaneto, căruia îi ziceam „Ghizurolul", venea dimineaţa drept la el, şi, cu multă curtenie, îi dădea mîna şi un „bună-ziua"... la plural:

— Kalimerasas, *căpitan* Mavromati!

Apoi se aşezau la cafea şi se porneau pe o grecească cu ţiţiri-piţiri din care nu înţelegeam nimic. Imi ziceam, privindu-l cum vorbea ca un palicar:

A fost căpitan de vapor... Şi-l cheamă Mavromati... Da' de ce-o fi scăpătat aşa de rău, săracu'l?

In curind, însă, văzui că birtul lui Kir Leonida era plin numai şi numai de „căpitani" de vapoare: căpitan Valsamis, căpitan Papas, căpitan Smirniotis,—căpitani şi iar căpitani. Rar îşi dădeau mîna doi muşterii fără să se intituleze „căpitani". Mă miram de atita ofiţerime în localul lui Kir Leonida, şi mă întrebam cum se face că nu vedeam şi matrozi de rînd. Mai tîrziu am înţeles că pentru a fi căpitan pe strada Malului, nu e nevoe să comanzi un vapor, un remorcher, un caic, ori chiar şi un şlep, ci e de ajuns să ai numai o barbă: orice grec, pe apă, e un *căpitan*.

Aceşti „căpitani" se cunoşteau bine între ei, ştiau să se stimeze precum şi să se dispreţuiască. Adevăraţii comandanţi de vapoare, erau gravi, veneau rar, şi se închideau, ca să petreacă în odaia prăvăliei; iar cînd căpitănaşii dădeau peste ei şi-i asaltau cu chestii „profesionale", un zîmbet ironic flutura pe feţele lor arămii, bătute de vînturile mărilor. Inainte chiar de-a le învăţa limba şi de-a şti ce vorbeau, ajunsesem să le cunosc gradul şi căpitănatul numai după chipul cum se purtau unii faţă de alţii. Celor autentici, parcă le era greu şi de-a mai asculta cînd droaia de barcagii îi pisa neîncetat cu „căpitane" în sus, „căpitane" în jos.

Niciodată, însă nu l-am văzut batjocoritori cu „căpitan" Mavromati, oricît îmi părea de ridiculă apropierea aceasta. Ii dădeau mîna, îl numeau cu cordialitate *căpitan* şi se cinsteau împreună. In momentele acelea bătrînul se aprindea, vorbea ca dela mare la mare, ocăra, gesticula, apoi se'neca cu tusa şi se aşeza pe scaun. Nu ştiam de ce era vorba. Ochii săi negri scînteiau de mînie. Barba îi tremura. Imi era milă de el. Şi tocmai atunci, ca o strivire a propriei lor striviri, interveneau caicgiii care nu văzuseră niciodată marea şi-l zeflemiseau cu cruzime. Chiar căzut în cerşetorie, „căpitan" Mavromati li se părea mai căpitan decît dînşii. El nu le da luareaminte. Cu capul în mîni, tuşea până la potolirea accesului, apoi se ridica, dîrz, îşi potrivea şapca cu demnitate şi începea să se plimbe cu mînile dindărăt, cu fruntea sus, ca pe puntea de comandă.

Bucătarul îi da mîncarea pe care o dorea, iar tejghetarul sticluţa cu vin.—El mînca şi bea, în colţul lui.—Era o umilire, dar el n'o lua în samă, privea afară, în stradă, în gol, caşicum s'ar fi aflat în largul mării. Nu l-am văzut vre-odată scoţînd un cinci din buzunar.

Nu ştiam ce-i cu el.

* * *

Cam la o lună dela intrare, am început să ştiu: „Ţoapa" îl ura de moarte, şi ne aţiţa şi pe noi împotriva lui. Zicea că e „*ochiul stăpînului*", care-l hrănea „ca să ne spioneze".

— Să *mă* spioneze îmi ziceam eu?—Şi ce să spună jupînului? Că spăl vase? Că frec tingiri? Că pic de somn şi sînt bătut?

Vroia ticălosul de tejghetar să-i facă viaţa nesuferită şi să-l gonească din prăvălie, dar nu făţiş, ci indirect, cu mînile noastre.

Nu intrai în conjuraţie. De altfel, nu făcusem nici un fel de camaraderie, nici cu tejghetarul, nici cu cei doi băeţi. Pe cel dintâiu, aşi fi dorit „să-l umfle Dunărea", cum spuneau tovarăşii mei întru asuprire, cînd erau bătuţi; iar cu aceştia, n'aveam ce vorbi şi nu-i simpatizam fiindcă se pîrau din linguşire. Ba chiar mă pîrau şi pe mine, deşi îmi vedeam de treabă. Vina mea era că ceteam, pe furiş, jurnale şi făceam fişe cu cuvinte greceşti (exact cum făceam cu douăzeci de ani mai tîrziu, în Elveţia, învăţînd limba franceză).

In după amiezi liniştite,—cînd n'aveam mese şi duşumele de frecat; cînd bîzie musca şi vinul se trezeşte în oale; cînd „Ţoapa" o ştergea la „amureaza" lui şi pe cînd colegii mei pîndeau „tabacheruşa" lui Mavromati ca să-i „trînteascǎ chiper în tabac"—eu îmi trînteam în căpăţînă noutăţi voluptoase; făceam cunoştinţă cu o lume descoperită odată cu ziarul zilnic pe care-l luam pentru prima oară în mînî, minunată foae atotştiutoare, care-mi spunea că există un parlament, un guvern, miniştri şi deputaţi, care fac legi şi se ceartă; că un anume Filipescu a străpuns cu sabia, în duel, pe adversarul său Lahovary, că Grecii se bat cu Turcii, Burii cu Englezii şi Spaniolii cu Americanii; că există o „afacere Dreyfus" şi că în afacerea asta un mare romancier care se chema Zola, ridicase Franţa în picioare. Aflam că peste tot pămîntul, oamenii se sinucid din mizerie şi din patimi. Şi mai ales aflam că nu-mi cunoşteam limba: erau sumedenii de cuvinte pe care nu le văzusem scrise în nici o carte şcolară.

Faptul acesta mă disperă: cum se poate să nu pricep eu scrisul romînesc? Ce-i de făcut? Pe cine să 'ntreb?

Inţelegeam să-i cer lui „căpitan" Mavromati să-mi traducă cu chiu cu vai, cuvinte greceşti; pomelnic de verbe şi de substantive de tot ce se vedea şi se auzea în jurul nostru, dar să-i cer să mă 'nveţe şi limba mea, asta mi se părea o ruşine: el era străin, pe cînd eu, pămîntean de-abia ieşit din şcoală.

Și n'aveam nici o altă ființă căreia să-i pun o 'ntrebare de acest fel. Greci sau Romîni, toți mușterii lui Kir Leonida mi se înfățișau ca o lume fără inimă, dornică de petrecere, indiferentă față de un copil, pe care nici nu-l lua în samă. Lumea asta îmi era dușmană. Eram bucuros cînd nu venea, și nu m'ași fi supărat s'aud c'a luat-o dracu' pe toată, căci nu era un ochiu care să vadă truda noastră, nici suflet care să se înduioșeze de-un sărman băiat de prăvălie, ținut în picioare din zori și până 'n miez de noapte.

Singur „căpitan" Mavromati mă auzea uneori suspinînd. Fiind blînd cu el, era și el bun cu mine:

— *Te dore piforele, more? Ah! Caimeni, chind ziți stipun, ziți totu! Omini sinto una varvaria!*

Compătimirea e un mare răscolitor de suflete. Durerile ascunse ale fostului comandant de vapor treziră în mine mila și impuseră tăcere propriilor mele chinuri. Viața de spălător de vase și geamuri, de frecător de tacîmuri, de tingiri, de mese și de dușumele; viața asta nemai pomenită care-mi interzicea să mă depărtez mai mult de zece pași de ușa crîșmei, începu să-mi devie suportabilă. Îmi întorsei ochii și bătăile inimii spre acela pe care toată lumea îl numea „edecul prăvăliei".

Și în vreme ce camarazii mei de suferință, imitînd pe tejghetar, îi puneau „poșta" pe cînd ațipea, îl cătrăneau cu piper, îi turnau apă în buzunare, ori îl presărau cu „praf de scărpinat"— eu, cel mai slab printre cei slabi, luam fățiș apărarea celui învins și batjocorit,—îl înștiințam de toate renghiurile ce se puneau la cale împotriva lui, mă certam cu băeții și mîncam chelfăneală dela „Țoapă".

Astfel, ne împărțirăm în două tabere adverse și inegale. Tejghetarul fu mai puțin sever cu lingușitorii lui, iar mie îmi făgădui să facă totul ca să fiu dat afară. Fusei poreclit „cațaonul". Și în loc să ne odihnim orele cînd rămîneam singuri, acum înșiși colegii mei se țineau gata pe bătae. Uneori chiar ne băteam.

Dar lupta e un semn de viață, dacă o primești cu plăcere. Să lupți pentru o idee, să lupți pentru un sentiment, pentru o patimă sau pentru o nebunie, dar să crezi în ceva și să lupți, asta e viața. Cine nu simte nevoia unei lupte, nu trăește, ci vegetează. Vegetasem și eu la început timp de cîteva săptămîni, copleșit de golul ce se făcuse în mine prin răpirea libertății, nu mai eram în stare să cuget la altceva decît la redobîndirea acesteia. Mi-aduceam aminte de faimoasele versuri, care caracterizau pe copilul dezgustat de școală.

Nu vreau să'nvăț carte, vreau să fiu cioban,
Ori ce-o fi mai lesne, macar și Țigan.

Nu puteam să fiu „Țigan", fiindcă eram Romîn—ori, dacă vreți „corcitură", ca tot „Romînul neaoș"—dar în fiecare sară mă

culcam cu gîndul să fug adouazi, să nu mai dau pe-acasă și să trăesc din măturatul vagoanelor cu grăunțe; să mă fac „gozorar", ca atîția copii care foiau prin port. În clipa însă de a pune planul în aplicare, îmi apărea figura de sfîntă a aceleia care ar fi murit de întristare, dacă m'ar fi văzut „gozorar". Și renunțam. Și iar reveneam la ideia fugii. Și din nou mă mustra cugetul.

Sbuciumul acesta, dacă ar fi continuat, m'ar fi împins cu siguranță la vre-un act de disperare.

Dar iată că un ziar îmi cade în mînă și-mi povestește tot felul de fapte. Setea mea de cunoștinți bea știrile cu nesațiu. Neologismele îmi dau de furcă. În acelaşi timp primele cuvinte grecești încep să-mi sbîrnîe cu stăruință în urechi. Le pun pe hîrtie. Dorința de a le rosti în fraze mă face să cat în ochii plini de depărtări ai lui căpitan Mavromati, „stîlpul cîrciumii".

Atunci bag de samă că „stîlpul" acesta era o ruină, în care lovea mai ales omul cel mai nesuferit mie, tejghetarul. Revolta se aprinse în mine: „căpitanul" îmi părea un om bun, suferea în tăcere toate umilințile și era singurul meu binevoitor într'o lume de străini.—Ce avea „Țoapa" cu dînsul? În ce consta „spionajul" bătrînului? Toată lumea știa că tejghetarul avea în vecinătate o amantă zisă „brutăreasa", o leliță fără căpătâiu, la care dădea fuga în orice clipă liberă. Nu cumva se petreceau lucruri „necurate" cu femeia asta?

Mă pusei la pîndă și-l surprinsei cărînd la ea vinuri și rachiuri vechi, fripturi, ouă, pui de găină.

Acum l-aveam în mînă! El voia să mă dea afară. Eu prinsei gust de stat. Uitai toate necazurile. Un cîmp de activitate plăcută se deschidea înaintea mea: dor de răzbunare, sete de cetit, prilej de-a învăța o limbă străină, nevoe de a iubi un om nenorocit cași mine.

Mă trezii ca dintr'un vis urît. Viața începu să aibă un senz. Și de o zi pe alta, aspectul cîrciumii se schimbă.

* * *

— Căpitan Mavromati, ce-o fi asta: „*suspensiune*"?—îi zisei într'o după amiază arătîndu-i ziarul.

— *Nu stiu more niți eo. Ma este una vivlio care stie totu limba rumuneasca*..

Ce „biblie" să fie asta care știe toată limba romînească, mă gîndeam eu în zilele următoare,—cînd, spre marea mea uimire, căpitanul apare într'o dimineață cu ea subt braț și mi-o depune în mîni:

— *Oriste, Panaiotachi!.. Asta stie mai mult de chit un dascalos!...* Cetii pe copertă: *Dicționar Universal al limbii romîne.*

Nu înțelesei numaidecît ce putea să însemneze cuvintele „Dicționar Universal", dar deschizîndu-l la întîmplare, simții obrajii îmbujorîndu-mi-se de plăcerea descoperirii: neologisme și

expresii cetite prin ziare îmi erau tălmăcite pe înţelesul meu. „Biblia" asta avea deci să-mi explice toate cuvintele acelea peste care treceam cu amarnică întristare. Ba,—tot răsfoind volumul— văd că-mi dă şi o mulţime de citate din autori ca Creangă, Anton Pan, Alecsandri pe care îi cunoşteam din şcoală.

Ne aflam singuri în prăvălie: bucătarul era la piaţă cu un băiat; tejghetarul şi celălalt băiat deretecau prin hrubă; „barba" Zaneto nu venise încă, iar Kir Leonida se scula totdeauna tîrziu.

Luai mîna dreaptă a lui căpitan Mavromati şi i-o sărutaiu cu recunoştinţă, apoi beat de bucurie, incapabil să pronunţ o vorbă, mă repezii în odaia de dormit şi ascunsei „biblia" în rufele îngrămădite subt pernă.

De-acum încolo, *cartea sfîntă* a adolescenţei mele,—aceia pe care n'am mai lăsat-o din mînă timp de zece ani,—avea să devie izvorul tuturor bucuriilor şi al surprizelor unei vieţi de copil chinuit. Ea avea să fie, nu un „dicţionar" ci o amantă a copilăriei mele, o amantă-fecioară, care îţi atinge fruntea cu mîna şi îţi alină durerile. Nici o oboseală, nici o maltratare, nici un gînd negru, nimic n'avea să-mi mai învingă voinţa de-a munci şi suporta viaţa. Un om înfrînt îmi pusese în mîni o comoară: fiecare pagină cuprindea o lume de cunoştinţi; fiecare cuvînt căutat îmi deschidea orizonturi nebănuite. Uitam că voiam să caut tălmăcirea unui termen: uitam că timpul îmi era măsurat; uitam de lume şi de ticăloşiile ei, şi alunecam dela un cuvînt la altul, dela o pagină la alta, dela o ştiinţă la altă ştiinţă, dela un univers de gînduri la alt univers de gînduri, mă îndopam în chip inconştient şi nu ajungeam să mă mai satur. Chiar şi vremea somnului o sacrificam, adesea, în bună parte, pe cînd colegii mei sforăiau în patul lor, rupţi de trudă. Incovrigat subt o umbrelă deschisă, peste care mai aruncam şi surtucul, ca să nu se vadă de afară licărirea luminării ce-mi pîlpîia subt nas, ceteam, ceteam tot ce-mi cădea în mînă, căutam în dicţionar şi-l ascundeam repede ca pe un tezaur. Şi de cîteori n'am văzut uşa odăiţii deschizîndu-se ca împinsă de vijelie, şi pe tejghetar, care mă turtea cu cîte un pumn în biata umbrelă zbierîndu-mi:

— Dormi, fir'ai al dracului, dormi, că trebue să munceşti mîne!

Nu făcea nimic! Continuam, subt trînteli şi buşeli, fericit să adorm cu capul pe dicţionar, ca copilul în poala mamei.

Bucuria asta nemărginită avu un efect fizic imediat: începui să mă îngraş! Eram acum dolofan, obrajii plesneau de sînge. Munceam ţeapăn. Mîncam şi beam ţeapăn. Farfurii, tacîmuri, tingiri, mese, uşi, ferestre, deveniră un fel de sport; le întorceam, le răsuceam şi le dădeam gata într'o clipă. Micii mei adversari, pe care nu-i duşmăneam de loc, de altfel, nu mai putură să-mi ţie piept nici la gîlceavă, nici la trînteală,—ba într'o zi, furios că „Ţoapa" îmi pusese piedică din bun senin şi mă

făcuse să mă lovesc cu capul de-o masă, îl plesnii în piept cu făraşul pe care-l aveam în mînă, apoi alergai la patron, mă plînsei şi avui cîştig de cauză. Astfel începui să dau brînci şi să-mi fac loc.

Pe de altă parte, mama, văzîndu-mă gras şi voios, fu fericită. Ea venea în fiecare Duminică sara ca să-mi aducă primenelile, sta, cu îngăduinţa jupînului, un ceas de vorbă cu mine şi pleca. Uneori mă găsea cu o vînătae pe obraz, provenită din loviturile barbare ale tejghetarului, şi se speria, buna mamă, caşi cum aşi fi fost ucis:

— Săraca 'n de mine! Ori te bat ăştia aşa de tare?!

— Da' de unde, măicuţă! M'am izbit umblînd fără lumînare prin beciu!

Şi îl luam martor pe căpitan Mavromati, despre care-i vorbisem cu înflăcărare. Mama ştia greceşte aproape ca o grecoaică şi, acum în urmă, nu lipsea niciodată să chem pe „căpitan" la întreţinerile noastre, să-i mulţumească de simpatia cu care mă învăluia şi să vorbească îndelung cu dînsul.

Lucru ciudat: convorbind cu mama, Mavromati se înverşuna la cuvînt ca în momentele cînd sta la un pahar cu cîte-un comandant de vapor; părea că tot blestemă pe cineva. Intrigat şi doritor să aflu, mă amestecam în vorbă:

— Ce-i cu căpitanul, mamă? Ce are?

— Eh, maică, ce să aibă... ia, păcate lumeşti. Ci-că a avut şi el casă, gospodărie, femee, vapor... şi numai prietinii l-au adus în starea asta...

— Da, *more pedaki!*—răcnea bietul om, holbînd ochii aprinşi de ură.

— *M'a luatu fumia şi vaporia! M'a lasatu cu camasa pezevenghi. Eo n'amu fosto toto-una padochioso come azi!... Duazeţi ani amu fosto capitanios peste vaporia meo!* — *Ah! Filotimi! Gainari! Mamaligari! Pusti! Hrima, more hrima!...*

Se ridica, cu barba în vînt, cu şapca îndesată pe frunte, scrîşnea din măsele, şi se plimba cu paşi repezi prin odae până îl apuca tusa, care punea capăt tuturor crizelor sale de mînie. Atunci mama îşi lua noapte bună şi se retrăgea, clătinînd din cap. Plecarea ei mă lăsa întotdeauna trist, dar mai ales cînd căpitanul îşi dezvăluia trecutu-i atît de misterios pentru mine. Îmi reluam munca şi plăcerile mele. El îşi relua locul pe scaun şi calvarul durerilor sale neştiute.

Şi lunile treceau. Crăciunul îmi adusese o zi de libertate cu sarmale, piftie şi caltaboşi, „acasă", „la mama",—cu duioşii negrăite şi cu păreri de rău,—o zi scurtă ca durata unei stele căzătoare în nopţile de vară.

Căpitanului, iarna îi aduse chinuri lungi: uşi închise împotriva crivăţului; prăvălie plină de tembeli şi de fum; batjocuri pe 'ndelete şi—ceiace fu mai înspăimîntător,—ardei roşu ars pe plita maşinii de bucate, supliciu născocit de nemilosul tej-

ghetar care se distra, în lipsa stăpînilor, asfixiindu-ne pe toţi şi mai ales pe sărmanul Mavromati.

Această nouă nelegiuire avea să-i fie fatală, dar nu chiar curînd, cum aşi fi dorit-o.

* * *

S'ar părea lucru de necrezut ca un servitor, fie el chiar şi atotputernic tejghetar—prins cu miţa în sac, bănuit de toată mahalaua şi de stăpin,—să poată teroriza pe nişte subalterni şi pe un bătrîn bolnav, fără ca nici unul dintre victime să n'aibă curajul să-i dea de gît. Şi cu toate astea aşa este: o autoritate instituită, capătă o putere nemărginită în ochii celor slabi, care o acceptă, i se supun şi o îndură. Aşa se explică fenomenala răbdare a popoarelor faţă de asupritori: nu vre-o presupusă valoare morală a acestora le dă autoritatea de a stăpîni lumea, ci laşitatea stăpîniţilor.

In crîşma lui Kir Leonida, lucrurile se petreceau la fel. Stăpînul de fapt era tejghetarul, brută cojenească din specia acelora care, în armată, ucid în bătae pe fraţii lor ţărani, de îndată ce s'au văzut cu un galon la mînica hainei.

Kir Leonida instalase pe vremea acéla, tot pe strada Malului, o fabrică de limonadă şi apă gazoasă. Ceva mai sus de crîşmă, meşteri zidari refăceau nişte acareturi ale sale căzute în ruină. Şi ambele întreprinderi mergeau rău: la fabrică, maşinile funcţionau defectuos, spărgeau sticlele, răneau pe minuitori, produceau avarii şi daune; la bina, lucrători de adunătură şi fără conducere destoinică, modificau adouazi celace construiseră în ajun. Jupînul şi tatăl său „barba" Zaneto, forfoteau toată ziua dela o halima la cealaltă. „Ţoapa" trona ca un paşă peste dugheană şi peste nenorocirile ei.—Se afla, „mîndreţea", într'un sat fără cîni, se plimba fără ciomag, fura din gros, asuprea ca să-şi răzbune sclavia seculară care-i mocnea în sînge, şi aştepta ceasul mîntuitor cînd,—liberat de serviciul militar pe care-l făcea „cu schimbul" şi nu-l făcea de loc,—avea să deschidă la rîndu-i o crîşmă mai dihai decît a stăpînului „slujit cu cinste timp de ani îndelungaţi".

Dar iată că uneori, tocmai cînd să zici „Doamne-ajută" te împiedici de un ciot şi cazi cu nasul în noroiu. Accidentul acesta urma să i se întîmple şi tejghetarului, iar ciotul, două victime ale sale: „căpitan" Mavromati şi eu.

Bătrînul astmatic cunoştea pe Dumitru tejghetarul din ziua cînd tatăl acestuia, ţăran din Cotu-Lung, îl adusese de mînă, la Kir Leonida; îl văzuse intrînd sfios şi ciufut, îmbrăcat cu cojocel zdrenţuit şi încălţat cu opinci netăbăcite; îl dădăcise în toate treburile locandei şi-l învăţase greceşte, limbă pe care, după doisprezece ani de dibuire, o vorbea „ca o vacă spaniolă", cum zic Francezii. Acest etern *Dinu Păturică* al ciocoismului univer-

sal a urmat, din instinct, calea prototipului său; a lins mîna pe care nu putea s'o muşte şi s'a făcut indispensabil stăpînului, apoi a început să se ridice în două picioare, a pierdut pe drum sfiiciunea şi umilinţa şi s'a aşternut pe dărîmarea tuturor acelora care păreau să-i împiedice mersul spre avere. Din binefăcător, căpitan Mavromati deveni pentru el „ochii jupînului"; iar băeţii care aveau aerul să se pripăşească în locandă, să 'nveţe greceşte şi să-i surpe locşorul, fură priviţi ca nişte rivali care trebuiau îndepărtaţi înainte de a prinde rădăcină; nici unul n'a putut sta la Kir Leonida mai mult de un an. Astfel stăpînul fu nevoit să păstreze în slujba sa pe singurul servitor „care cunoştea" vinurile, rachiurile, pe clienţi, rostul prăvăliei şi limba greacă, aceasta absolut necesară cartierului.

Cu mine, paşalîcul „Ţoapei" avea să fie zdruncinat din temelii.

La şase luni după intrare, graţie prieteniei lui căpitan Mavromati, ştiam greceşte mai bine ca tiranul nostru, fapt ce-l aruncă într'o turbare caraghioasă. Imediat fui înconjurat de simpatia Grecilor, care îmi vorbeau numai în limba lor şi cereau patronului să fie serviţi numai de mine. Kir Leonida îngădui cu bucurie, mă scoase dela spălatul vaselor şi mă trecu la chelnărit.—De-acum, adio leşie usturătoare şi lături scîrboase! Adio în parte şi tu hrubă nemiloasă cu ale tale optzeci de trepte! Cu „cărarea" pe-o ureche, curat îmbrăcat şi încins cu un şorţ alb ca zăpada, aveam să strig ca Moş Anghel: vineee! Dar... pe greceşte: *amesos! Erhete! Oriste Kirie!*... Trebuia să-mi dovedesc destoinicia la purtatul serviciurilor şi să înţeleg „dintr'un cuvînt" ce mîncare şi ce băutură mi se cere, să cunosc preţurile, să disting calităţile consumaţiilor şi să am ochii „în patru" la făcutul socotelilor. Imi dădui toată osteneala să fiu fără pată şi reuşii să-mi atrag toate laudele, afară, bineînţeles, de ale tejghetarului, care le păstra pentru el.

Noua mea stare ferici pe căpitan Mavromati, caşicum aşi fi fost fiul său, iar mama avu lacrămi de bucurie.

Dar nu fu numai atît. Se spune că o nenorocire nu vine niciodată singură. Eu cred că şi mulţumirile se ţin uneori lanţ, altfel viaţa n'ar mai putea fi suportată.

O crîncenă brutalitate a „Ţoapei" veni să-mi modifice din nou situaţia şi să mi-o facă aproape ideală: cei doi băeţi, fiind surprinşi de tejghetar pe cînd gustau împreună o picătură de rachiu, fură închişi de acesta în odaia prăvăliei şi bătuţi până la sînge. Amîndoi nenorociţii fugiră de îndată ce-i scăpară din mîni;—şi până la găsirea altora şi instruirea lor trebuia să iau asupra-mi o parte din munca celor plecaţi. Atunci cunoscui pe lîngă truda pivniţii şi ajutatului la bucătărie—fericirea de a duce la abonaţi sefertaşele cu mîncare şi sticlele cu băuturi, muncă ideală atît de îndelung jinduită de mine, singura care îngăduia băeţelului servitor să calce în stradă, în cartier, în oraş, în viaţa

asta „de afară" pe care o doream mai aprig decît întemniţatul!

Din Octombre şi până în April, nu văzusem Calea Călăraşilor decît de două ori, cînd fusesem trimis să cumpăr ţigări, iar mîndra mea Dunăre, o singură dată: la Crăciun. Şi eu, care eram atît de obişnuit să dau drumul privirii pe luciul ei, pe pădurea ei de sălcii, pe furnicarul ei plutitor!

Ca să ţin piept acestei nostalgii, mari binefaceri trebue să-mi fi adus prietinia lui căpitan Mavromati şi minunata sa „biblie".

* * *

Acum, deodată mă trezii liber: scurtă şi drămuită libertate dar cu atît mai gustată.

Dimineaţa, între orele nouă şi zece, trebuia să mă duc pe la abonaţi ca să le prezint lista de bucate şi să iau comenzile, apoi, între 11 şi 12, să port mîncările şi băuturile. Seara, acelaşi lucru. Patru ore de hoinăreală! Patru sfinte ceasuri de visări, de beţia ochilor, a simţurilor: arbori şi copaci cu muguri şi păsărele; străzi măturate de vînt; udate de ploae, pline de cîni şi de pisici, ferestre deschise, împănate cu ghivecîuri de muşcate, garoafe, cerceluşi şi busuioc creţ; curţi cu femei deabea eşite din pat, cu copii veseli, cu chiote şi cu ocări. Dar mai presus de tot şi de toate, Dunărea avea să-mi umple ochii şi să-mi îmbete inima. Cum niciodată nu ştiusem să văd şi să simt, Dunărea veşnică a copilăriilor milenare.

Şi cum slujba asta am păstrat-o în tot timpul de un an şi jumătate cît am slujit la Kir Leonida, căpitan Mavromati avea să mă însoţească adesea în colindările mele şi să-mi vorbească în limba lui, despre lucruri şi fapte pe care desgustul de o literatură ipocrită mă opreşte de a le reda în dialoguri seci şi cu pretenţii de exactitate. Îi voiu transpune aci gîndurile aşa cum îmi revin din bezna unor amintiri doar de inimă păstrate:

— „Sînt născut pe apă, şi n'am crezut niciodată că am să pot trăi şi muri în altă parte decît pe apă.

„Tata avea corabia în Marea Egeei; îşi purta familia cu el; împreună cunoşteam liniştea şi zbuciumul vieţii de marinar.

„După moartea lui, am căutat să deviu singurul stăpîn al corăbiei şi am reuşit, dar cu preţul unor nedreptăţi făcute unei surori şi unui frate, amîndoi mai mici decît mine. Şi de!... Poate că dacă trag astăzi păcate; dacă am ajuns la bătrîneţe, să fiu batjocorit de slugi şi afumat cu ardei iute, se poate să fie o răsplată a strîmbătăţilor mele de atunci! Iată de ce tac şi înghit Aşi putea, oricînd, să prind pe tejghetar şi să-l fac să fie aruncat în puşcărie, căci a furat nu vinuri şi rachiuri, cum crezi tu, ci mii de lei. Dar de ce s'o fac? Cine nu fură? N'am furat eu, n'a furat Zaneto? Nu fură toată lumea? Cu două braţe, nimeni nu poate să facă o corabie, nici o fabrică de ape gazoase, chiar dacă ar munci o viaţă întreagă.

„Şi apoi, ce aşi cîştiga să denunţ pe un om care urmează exemplul tuturora? Pentru Kir Leonida, tot un păduchios am să rămîn. El nu vrea să ştie că dacă s'a trezit moştenitor de mare avere, în parte mie mi se datoreşte: eu l-am scos dela stăpîn pe tatăl său şi eu i-am dat bani ca să deschidă locandă la Brăila, unde veneam cu corabia şi vedeam că e pîne de mîncat. O avere am lăsat în prăvălia lui Zaneto, eu şi prietinii mei.

„Ah, prietinii... Prietinia!... Nu-i blestem, n'o blestem. Dar de mari crime sîntem capabili, tot fiind prietini, şi tot slăvind prietinia!...

. . . .

„Eram tînăr... ambiţios. Şi am voit să am un cargo-boat, nu corabie. Un zaraf din Pireu, amic din copilărie, îmi dădu banii ce-mi lipseau după vînzarea corăbiei, şi iată-mă căpitan pe vaporul meu!...

„Atunci m'am crezut stăpîn pe tot pămîntul. Chefuri şi dărnicie, fanfaronadă care te face să uiţi că mai ai şi datorii de plătit:

— Bravo Mavromati!...

— Zito Mavromati!

— Na se heso Mavromati!...

„Aveam nevastă, o spaniolă, care nu voia să se urce pe cargo-boat, ca mama pe corabie, şi am aflat de ce: îi era mai comod să se urce în patul zarafului, prietinul meu. Acolo nu se temea de furtună... Ah, să nu ai niciodată prietini zarafi!...

„Ne-am smuls amîndoi bărbile, am amanetat vaporul, l-am plătit datoria şi mi-am luat nevasta. Mai bine i-o lăsam şi nu-l plăteam, căci tot a trebuit s'o pierd mai tîrziu, ba chiar şi vaporul!...

„Femeia, more Panagachi, e ca soarele: să nu te depărtezi prea mult de ea, dar nici să te apropii prea tare. În orice caz, nu poţi să ai în acelaşi timp femee şi vapor: unul din doi se îneacă cu siguranţă!...

„După ce am rămas pe uscat, m'am gîndit la Zaneto pe care-l procopsisem. Am venit la Brăila. Aveam şi ceva parale. I-am propus să ne facem tovarăşi. Mi-a răspuns că «două săbii nu intră în aceeaşi teacă», dar, zicea el, «dacă vrei poţi să trăeşti pe lîngă mine».

„Am închis ochii şi am trăit pe lîngă el. La început mai credeam în viitor şi în prietini. Mîncam cu toţii la o masă, petreceam, eram stimat de colegii mei, comandanţi de vapoare, care îmi făgăduiau Marea Neagră şi Sfîntul Munte.

„Au trecut zilele şi anii. Unul după altul, au dispărut mai toţi vechii prietini, care puteau să facă ceva pentru mine. În vremea asta, Zaneto devenea puternic. Eu slăbeam şi mă îmbolnăveam. Cheltuind toate economiile, nu mai putui plăti şi eu la cîte o masă mare, şi vezi tu, cînd într'o prietinie plăteşte numai unul, se duce stima... şi prietinia cu dînsa. Asta e o lege dela care puţini oameni se abat.

„In curînd ajunsei şi zdrenţăros. Atunci nu mai rămase nimic din mîndrul Mavromati. Până şi titlul meu de *căpitan* fu pus la îndoială de tinerimea veselă a prăvăliei, şi luat în batjocură. Urmînd exemplul dat, Dumitru tejghetarul îmi servea vin trezit, ori în două cu sifon, şi punea copiii nevinovaţi să-şi ridă de mine.

„Nu m'am plîns nimănui şi nu m'am revoltat. Mi-am zis: Haide, căpitan Mavromati, călătorie bună! Adio *mavramatia*".*

* * *

Vară cu călduri cotropitoare, cu alergături de cai de tramvai şi cu sudori de sînge:

— Băete: Un păhărel cu aburul pe el!

— Un cinzec de vin cu brumă pe pahar!

Şi, cu cămaşa leoarcă de năduşală, haide în hruba îngheţată să satisfacem pe muşteriu şi să pregătim teren tuberculozei care ne aşteaptă pe la 20 de ani!

Şi mereu înjurături şi bătăi: şase băeţi fură schimbaţi: de şase ori trebui să le iau corvoada în spinare.

Circiuma, nu era o circiumă ci o gheenă. Valuri de chefiii cu stomacuri de balauri. Butoi de 200 de vedre golit într'o zi şi o noapte. Zeci de pui de găină. Pîrjoale, fleici, mititei, scrumbii de Dunăre, sute şi sute.

Toamna veni: pastramă şi vin nou.

Cu toamna, veni şi al doilea an de slujbă. Tocmeală nouă. Fusei ridicat în grad: „ajutor de tejghetar", două sute de lei pe an, îmbrăcăminte, o pereche de ghete, o pălărie, o zi liberă la Paşte şi alta la Crăciun.

Şi iată şi iarna a doua. Bucurii şi drame.

„Toapa" să mă mănînce de viu nu altceva! Nu trecea zi să nu fiu bătut.

— Ori tu ai să eşi de aici, ori eu! — îmi striga el necontenit.

Ba, văzînd prietinia ce mă lega de căpitan Mavromati, îi făcea bătrînului atîtea chinuri cu ardeiul ars şi alte rele, încît într'adevăr ajunsese să-l gonească din prăvălie. Bietul om, foarte slăbit de boală, tuşea afară, în ger şi în zăpadă, până ce se aera circiuma de fumul otrăvicios.

Stăpînii ştiau, dar, ocupaţi cu afaceri grase în oraş, treceau cu nepăsare ori cu observaţii uşoare. Ce le păsa lor? Tejghetarul era Alfa şi Omega. El conducea Uzina asta, pe care dînşii nici nu o mai cunoşteau.

Eram aşa de disperat, că de n'ar fi fost iubirea pe care o aveam pentru bunul Mavromati, aşi fi plecat, aşa cum o dorea tejghetarul.

* Pe greceşte: ochi negri, — textual: negri ochi.

Destinul a voit să plec altfel. A voit acest destin ca plecarea mea să fie însemnată cu o victorie şi înecată într'o înfrîngere, aşa cum mi-au fost apoi toate nesfîrşitele plecări şi sosiri prin lumea largă.

Intr'o zi de Decembre, cu toată prudenţa de totdeauna, fusei surprins de tejghetar cu dicţionarul în mînă. N'ar fi fost nimic, bineînţeles dacă aşi fi avut de aface cu un om, dar cum duşmanul meu nu căuta decît pricini, o găsi pe cea de faţă, care se întoarse împotriva lui:

— Ce-i asta? — urlă el, smulgîndu-mi preţiosul volum; de unde ai tu „cartea" asta nouă? Furi bani din tejghea, hoţomane!

Şi nici una nici două, îmi cîrpeşte un pumn în nas de am căzut grămadă pe duşumea.

In clipa asta, iată şi Kir Leonida, care, văzîndu-mă plin de sînge, se înfurie:

— Ce-i Dumitre, ori eşti nebun? Ce înseamnă sălbătăcia asta?

— A furat bani din tejghea, domnule Leonida; uite a cumpărat „romanul" ăsta gros.

Inăbuşit de sîngele care îmi curgea, nu putui să răspund pe loc, mă uitam dela unul la altul şi mai ales la căpitan Mavromati, care se ridicase palid, voise se vorbească şi fusese cuprins de un teribil acces de tuse.

Stăpînul respinse dicţionarul, pe care il oferea sluga odioasă şi mă ajută să mă spăl de sînge, în vremea asta celălalt, repeta într'una:

— A furat bani din tejghea, simţisem eu demult că el fură bani din tejghea!

— Tu furi! Tu furi! — reuşii însfîrşit să strig din toţi plămînii. Te-am prins eu cărînd sticle de vin înfundat la „brutăreasa"!

In faţa acestei declaraţii categorice, Kir Leonida tresări ca muşcat de şarpe, iar tejghetarul se îngălbeni ca ceara.

„Sticlele cu vin înfundat" aveau valoare inestimabilă. Formau un stoc de vre-o mie de butelii, păstrate de treizeci de ani în fundul hrubei şi nu erau de vînzare, ci se întrebuinţau în familie în cazuri de boală. Stăpînii spuneau că nu le-ar da nici dacă li s'ar oferi „greutatea lor în aur".

— Minte! Minte, domnule Leonida; vrea să se scape pe el!" — începu să zbiere „Toapa", desmeticindu-se.

Vom vedea dacă minte, zise jupînul. Dar dacă nu minte, ai păţit-o, chiar dacă aţi fi furat amîndoi bani din tejghea. Sticlele sînt numărate şi ţiu la vinul ăsta mai mult ca la bani.

— Toate sticlele sînt la locul lor, făcu vinovatul, cu aer de siguranţă.

— Da, zisciu eu, „la locul lor", dar cincizeci dintre acelea care sînt în rîndurile de jos şi întoarse cu dopul spre părete

sint goale! Te-am pindit între butoae, te-am văzut, cum deşertai sticla şi o puneai la loc.

Căpitan Mavromati interveni:

— Asta eu n'o ştiam, dar ce ştiu e că Dumitru are zece mii de lei depuşi la Casa de Depuneri. Nu cred să-i fi agonisit din lefşoara lui. Cit despre dicționarul băiatului, eu i l-am dat anul trecut.

. . . .

O lună mai tîrziu, eram stăpîn-slugă pe tejghea, pe prăvălie şi pe băeți, tratați cu milă de frate.

Mama era în nori; un „viitor strălucit" se deschidea înaintea mea.

Bucurie pe toată lumea.—Mahalaua, care n'are inimă rea se bucură şi ea:

— Să-ți trăiască, Jolțo! Ce mai băiat!

* * *

Da' „ce mai băiat!" Să-ți trăiască!

Numai atît că băiatul acesta îndurase totul şi progresase nu ca să ajungă „Țoapă" la rindul lui, ci numai mulțumită unui şurup care se invîrtea cu măestrie în complicata lui maşină.

Intr'o zi şurupul sări: căpitan Mavromati murise în odaia lui pe o laviță cu zdrențe, singur, fără mîngierea Mării, fără cuvîntul cald al lui Panagachi.

Ne aflam pe la sfîrşitul lui Februar în ziua înmormîntării aceluia, căruia îi datoram „biblia" unei vieți. Ieşii să iau comanda unui abonat, care nu se înțelegea cu băeții de curînd intrați în slujbă, şi cînd să mă întorc la prăvălie, iată Dunărea purtînd sloiuri. Rămăsei înțepenit pe marginea rîpei. Nu visam, gîndeam, nu vedeam. Neant sufletesc... Sloiuri, cosciuge, albe depărtări...

Intîrziat-am peste măsură? Trecut-au minute sau ceasuri? Nu ştiu. Dar ceiace ştiu, ceiace e adevăr, e că nebunul de „barba" Zaneto, care chiar şi acum, cînd eram tejghetar, îmi arunca farfuria cu mititei în cap, veni să mă caute furios că lipseam. Mă văzu privind în gol, se apropie tiptil, şi, mai furios decît „Țoapa", îmi dădu brînci în rîpă, pe cînd eu nu mai aparțineam lumii acesteia.

M'am dus deaberbeleaca până în vale, alunecînd pe panta înzăpezită.

Dacă aşi fi murit, acelaşi treabă ar fi fost: habar n'aveam de ce se petrecuse cu mine. Dar sculîndu-mă teafăr, văd pe nebun urlînd şi gesticulînd sus pe muchi:

— Ah, Kerata! Aşa! Laşi prăvălia! De un ceas te caut! Vino repede, ticălosule: avem lume multă!

Nu-mi venea să-mi cred ochilor. Descinsei şorțul, îl aruncai, cît putui mai în nasul turbatului şi zisei, mai mult pentru mine:

— Oi fi avînd tu „lume multă", dar nu mai ai pe căpitan Mavromati! Na-ți şorțul! Şi rămîi sănătos cu lumea ta; eu mă duc spre a mea.

. . . .

Peste cîteva ceasuri, urcînd Dealul spre cîmp şi trecînd pe Calea Călăraşilor, văd apărînd ca din pămînt dricul, care ducea pe prietinul meu acolo unde nu sînt zarafi, nici prietini buni. Vre-o zece înşi plictisiți îl petreceau.

Adio, mavra matia!

Adio, copilăria mea!

Panait Istrati

Satire și epistole

Poezie domestică

despre chitre și dulcețuri

Aici de sărbători avurăm primăvară.
Au înflorit castanii,—la cinematograf,
Și „Visul unei nopți de vară"
A tremurat
Ca'n ritm prelung de fire noi de telegraf.

Gutuile, aceste Clytemnestre
Auguste ale sudului,
In margini de ferestre
Au rîs cu toată știința nudului.

Iar chitrele, închise castelane,
Și-au scos obrajii palizi din borcane;
Prunele-au făcut ochi verzi
Curmalelor, afabili musafiri
Cu diferite firi

Și soare cald subt pleoapele subțiri.

La un ospăț la care n'a fost Juvenal
Noi am gustat aripi de călifar
Și cu Petronius în clasic manual
Din colivii sorbit-am limbă de canar.

Din dulci muscate—vechi mironosițe
Cu gîndul numai la migdali,—
Cu vicii mari de mici sardanapali
Am scos un vin subtil pentru conițe.

Și-a fost un soare nemaipomenit
Cînd seara galben abajur
Pe samovar întinse, dînd contur
De casă asiaticului mit.

...Cînd treeră un om de sus la geam
Flori de cireș din neștiutul pom
Ne spuserăm în vechiul nostru idiom
Că ne-a sosit o fată mare și de neam

O, Doamne, și-a lipsit din toată astă
Acută primăvară
Ceva numai pe-afară,
—Din toate surioarele,
Acele paseri, știi: cocoarele...

Ianuar, 1925 **Dinu Lance**

Ştiinţă şi improvizaţie

Istoria literaturii romîne în străinătate.

IV*

Momentul ultim din cercetarea căruia se constată evoluţia improvizaţiei în istoria literaturii noastre din străinătate, este acel din preajma anului 1920. Ca reprezentant al acestui timp poate fi privit d. Carlo Tagliavini, autorul recent al studiului pomenit despre Eminescu şi al unui manual de stenografie, al unei gramatici practice şi al unei antologii precedate de o istorie a literaturii romîne. Lăsînd la o parte gramatica şi manualul de stenografie, din care totuşi unele procedee de viteză au fost aplicate de autor în mod desăvîrşit în specialitatea sa apropiată—limba şi literatura romînă (se ştie că odinioară la anumite şcoli, chiar în Romînia, profesorul de literatură romînă învăţa şi stenografia pe discipoli), ne vom opri aici în special la istoria literaturii şi la antologie.[1]

In cele două decenii care despart momentele considerate, s'au alcătuit numeroase studii de amănunt asupra literaturii noastre; în acest interval însă, n'au lipsit nici cîteva sinteze, utile chiar pentru străini şi nici bibliografiile precise, care de obiceiu dispensează pe istorici să străbată cărţile voluminoase sau puţin accesibile. Cu ajutorul acestor bibliografii, istoricul poate acum să cunoască cu uşurinţă scrierile vestitului poet Spiridon Nicu-

* Vezi *Viaţă Romînească*, Februar, Mart şi April, 1925.

1 *Antologia rumena*, passi scelti ed annotati di autori rumeni con una introduzione storico-letteraria (Metodo Gaspey-Otto-Sauer), Bologna-Heidelberg, 1923.

lescu, care, după cum spunea Vasile Popp, fiind „inspirat de o pasiune jună, a scris o serie de poezii lirice din care însă a publicat prea puţine"; şi tot astfel, poate afla de Nec. Georgescu, poet şi el, recunoscut odinioară de către dificilul Maiorescu.

In acelaşi timp cu bibliografiile, dar mai ales după cataclismul din care abia ne reculegem, s'a constatat în Europa o adevărată invazie de întreprinzători încercaţi şi spectatori curioşi de peste Ocean; aceştia au adus—probabil—odată cu maşinele perfecte şi minunate, un suflu puternic de „ştiinţă Yankee", acea „ştiinţă" care utilizează cu sistem secretarii şi Grundriss-urile, procurînd adesea distracţie specialiştilor.

Rezultatul informării din bibliografii şi al curentului de ştiinţă veselă n'a întîrziat să se întrevadă în istoria literaturii noastre din străinătate; căci lucrările de literatură romînă ale d-lui Tagliavini, sînt în această privinţă, cea mai bună mărturie.—Formele generale ale variaţiilor s'au adaptat perfect curentului: se utilizează până la epuizare cele care se pot executa cu cît mai multă rapiditate; iar cele, care implică oarecare timp şi reflexie, sînt—natural—lăsate în umbră.

Fără să se abată dela tradiţie, îşi plăteşte şi d. Tagliavini tributul său de caracterizări originale. După d-sa Vasile Aaron, Ion Barac şi Budai Deleanu, toţi autori de poeme epice, sînt reprezentanţii unui „curent *filologic* popular" („Questi due scrittori [Aaron şi Barac] sono, insieme a Budai nella „Ţiganiada", promotori di una *corrente filologica popolare* che si opponeva al latinismo, scrivendo essi come parlavano").[1] Dar fiindcă aceşti poeţi în operele lor *de longue haleine* au scris „cum vorbeau", înseamnă că reprezentau un curent *filologic* ori că s'au ridicat împotriva şcolii latiniste? Şi-au exprimat ei, undeva, aceste principii de şcoală? Dacă Budai-Deleanu a scris *Ţiganiada* „cum vorbea", atunci era şi el antilatinist; şi totuşi Budai Deleanu a fost un latinist mai fervent decît însuşi Petru Maior, reprezentantul prin excelenţă al acestui curent.[2]—Deasemenea d. Tagliavini crede că alături de Costache Negri, trebue privit mai mult ca „patriot şi om politic" şi C. A. Rosetti („Come patrioti e uomini politici più che come scrittori devono essere considerati Costache Rosetti e Costache Negri").[3] Numai cine a cetit proza elocventă a lui C. A. Rosetti poate aprecia însă talentul său de scriitor, după cum calităţi deosebite se găsesc fără îndoială şi în poeziile lui din tinereţă. C. A. Rosetti, în deosebire de C. Negri, poate fi

1 *Antologia rumena*, p. XLI–II.

2 In *Fundamenta grammatices linguae Romanicae*, rămasă şi astăzi în manuscris, Budai-Deleanu observa (cu ortografia sa stupidă) despre sistemul ortografic al lui Petru Maior: „mi se pare prea îndrăzneaţă apucare, de a face din *qu* un q. sau c înainte de *e* şi *i*. adecă cs, căci aceasta ar fi împotriva pronunţiei lui dela vechii Romani obicinuite" (v. Cipariu, *Principia de limbă şi de scriptură*, p. 327).

3 *Antologia rumena*, p. LI.

considerat tot atît de bine ca beletrist, ca om politic şi ca ziarist, însumînd „patriotismul", din care d. Tagliavini face o ocupaţie specială, acestor trei direcţii din activitatea lui.

Caracterizările originale nu sînt însă permise de metoda sa accelerată. Deaceia, d. Tagliavini reproduce de cele mai multe ori aprecierile criticilor romîni (Maiorescu, Gherea, Rădulescu-Pogoneanu, Ov. Densuşianu, O Botez, etc.) şi cînd acestea nu-i satisfac deplin, recomandă grăbit pe scriitori cu o expresie stereotipă şi banală: astfel d. Sadoveanu este „uno dei migliori scrittori della Rumania contemporanea"; tot aşa d. S. Puşcariu e „uno dei migliori filologi della Rumania contemporanea", [1] etc..

După cum reproduce caracterizările, tot aşa repetă şi explicaţiile altora. Eliade-Rădulescu ar fi plecat cu siguranţă din „Societatea Academică", din cauza unor controverse ortografice („fu eletto presidente dell' Accademia Rumena (allora Società Accademica Rumena) carica da cui si dimise per alcune questioni ortografiche"). [2] Probabilitatea exprimată de d. G. Adamescu cu un îndoelnic „se pare", [3] a fost transformată de d. Tagliavini în certitudine; lectorul primelor volume din „Analele societăţii academice" se poate convinge uşor însă, că nu chestiunile ortografice au avut vre-un rol în această demitere.—Tot astfel d-sa crede că Eminescu a avut un început de psichoză manifestată încă din copilărie prin „repetate cazuri de *automati in ambulatoriu*" („una mente in cui già si trovava un principio di psicosi, probabilmente di origine epilettica che s'era manifestata in Michele fin dal tempo della fanciullezza con i ripetuti casi di *automatismo ambulatorio*") [4] Inspiratorul său asupra vieţii şi operei lui Eminescu, dela care a aflat semnele diagnostice (pentru d. Tagliavini, un bun prilej ca să citeze lucrările de psichiatrie ale lui Kowalewsky şi Bianchi), afirmase totuşi că nu sînt probe sufficiente, pentru a recunoaşte automatism ambulatoriu la Eminescu. Aşa dar d. Tagliavini acceptînd explicaţiile altora şi afirmînd cu siguranţă celace izvoarele sale îi dau numai ca probabil ori ipotetic, reuşeşte să simplifice chestiunile dificile.

Forma pe care am numit-o etalarea „eului" istoriografic, evidentă şi în lucrările d-lui Tagliavini, a luat o altă înfăţişare. D-sa nu mai introduce în istoria literaturii chestiuni personale ori autobiografice; iar cînd îşi arată preferinţele sale, destul de rar, se află mai totdeauna alături de o autoritate. Procedarea aceasta nu înseamnă că d. Tagliavini n'ar avea asupra literaturii romîne şi idei „originale"; din nefericire ideile sale proprii, reliefate cu deosebită grijă, nu exprimă decît locuri comune. Astfel d-sa crede că în judecarea operei lui Eliade trebue

1 *Antologia rumena*, pp. LXXIX şi LXXIV.
2 *Ibid.*, p. L.
3 Adamescu, *Istoria literaturii romîne*, p. 264 („Biblioteca pentru toţi").
4 *Studi sulla Romania*, Napoli, MCMXXIII, p. 282.

să considerăm mai ales „activitatea, patriotismul [iarăşi!], folosul imens pe care l-a adus Romînilor mişcarea sa culturală", iar nu originalitatea sau valoarea literară („Di Heliade *a nostro avviso*, come già dicemmo di Asachi, non bisogna considerare troppo l'opera originale, nè bisogna pesarne troppo il valore letterario... ma bisogna giudicare l'attività, il patriottismo, l'utile immenso che il suo movimento culturale procurò ai Rumeni"). [1] Desigur, lucrul e adevărat; decît numai, înainte de „a nostro avviso", l-au mai scris şi alţii. Deasemenea d. Tagliavini nu admite cu privire la poezia lui Bolintineanu, nici părerea exagerată a lui Ar. Densuşianu şi nici acea „prea aspră" a d-lui N. Iorga, fiindcă acest poet are uşurinţă de versificare, „graţie şi gentileţă" („*Noi*, pur essendo lontani dal ritenere Bolintineanu il miglior lirico rumeno, come già fece Aron Densuşiano, *crediamo* un po' troppo aspro il giudizio del dotto storico rumeno giacchè, pur avendo Bolintineanu più facilità di verso che densità di pensiero, alcune delle sue poesie (specialmente fra le *Macedonele*, e *Legende Istorice)* hanno molta grazia e gentilezza si leggono anche oggi con piacere"). [2] Şi de astădată, cu mult înainte de d. Tagliavini, chestiunea fusese definitiv lămurită, încît intervenţia sa tardivă pentru Bolintineanu era inutilă. Altă părere personală, afirmată însă şi ea tardiv, este aceia că Eminescu trebue privit numai în raport cu literatura romînă, iar nu în comparaţie — şi aşezat pe acelaşi plan — cu Leopardi sau Lenau („*A nostro parere* bisogna considerarlo solo in relazione alla letteratura romena: il dire, come si è fatto da alcuno, Eminescu è un poeta grande come Leopardi o come Lenau, oppure del tutto simile al Leopardi o a Lenau, non può avere un considerevole significato"). [3] In lucrările d-lui Tagliavini deci, se manifestă „eul" istoriografic subt etichete în felul celor de mai sus („a nostro avviso", „noi crediamo" sau „a nostro parere"), adăugate la „păreri" banale şi reproduse.

Variaţia aceasta se pune în evidenţă şi subt forma admiraţiei nelimitate; căci d. Tagliavini se convinge repede şi tot atît de prompt, ajunge să admire. Astfel, după ce i s'a părut necesar ca expresia „cel mai bun poet romîn" care întovărăşea numele lui Eminescu, să fie închisă între semne de citare, [4] numai la un mic interval, a recunoscut că în adevăr este „cel mai mare poet" al nostru şi i-a acordat chiar „un tribut de admiraţie". [5] Dar d. Tagliavini admiră scriitori şi tot odată admiră fapte, admiră cărţi.

De o admiraţie particulară a fost copleşită istoria literatu-

1 *Antologia rumena*, p. L.
2 *Ibid.*, pp. LIV – V.
3 *Studi sulla Romania*, p. 320.
4 *Antologia rumena*, p. LXVII.
5 *Studi sulla Romania*, p. 336.

rii romîne a d-lui Adamescu. După cum în cazul lui Eminescu creşterea admiraţiei s'a manifestat prin înlăturarea ghilemetelor, tot astfel şi admiraţia faţă de utila, însă imperfecta carte a d-lui Adamescu, s'a făcut cunoscută prin ignorarea aceloraşi semne. Aşa de exemplu, cu privire la Cezar Bolliac, d. Tagliavini spune —fără ghilemete—următoarele:

„C. B., uomo che per aver preso parte a tutti i moti politici fu costretto ad esiliare; egli scrisse studi storici (sopra la soggezione dei monasteri, Buc., 1862 63), senza però aver la preparazione sufficiente, talchè ebbe spesso polemiche con Odobescu che il più delle volte lo prendeva in ridicolo. Come poeta, pubblicò specialmente nei giornali di Heliade, ma le sue composizioni sono assolutamente prive di valore letterario; buonissimo giornalista invece si mostrò dopo il 1848, occupando un posto importante nella stampa rumena". [1]

Şi tot aşa spusese, demult, d. Adamescu:

„A fost părtaş la toate mişcările politice... iar după 1848... fu exilat ca şi tovarăşii săi... El s'a ocupat cu chestii de istorie, studiind în special chestia mănăstirilor inch'nate... In această ramură... n'avea pregătirea necesară. Adesea a avut polemici cu Odobescu, care l-a combătut şi mereu l-a luat în rîs. Ca poet, începe modest... lăudat mult de Heliade care-i publică multe din scrierile sale. Aceste manifestaţii sînt slabe. După 1848 va reuşi ca ziarist şi în adevăr va fi unul dintre fruntaşii presei romîne". [2]

Acest fel de admiraţie, l-am putea numi admiraţie liberă.[3] Sînt momente însă, cînd admiraţia e la paroxism şi atunci d. Tagliavini n'are decît să regrete că a fost „precedat" atît de constant, în idei şi în fraze. Astfel d. Tagliavini scrie despre Alecu Russo:

„A. R., nato in Bessarabia verso il 1817. Il nome della sua famiglia pare fosse Donici e «Rusu» un soprannome; egli studiò in Isvizzera poi, tornato in Moldavia, prese parte ai moti del 1848 e fu quindi costretto in seguito a esiliare. Andò in Transilvania dove, fervendo la rivoluzione, fu arrestato dagli ungheresi a Cluj e scampò per miracolo alla morte. Tornato in patria esercitò l'avvocatura pubblicando articoli in varie riviste letterarie". [4]

Iar d. Adamescu, însemnase odinioară întocmai „pe rumînie":

1 *Antologia rumena*, p. LI.
2 *Istoria literaturii romîne*, p. 282–3.
3 Alte exemple de acest fel se găsesc în rîndurile privitoare la Gr. Alexandrescu (Tagliavini, *Antol.*, p. LII; Adamescu, *Ist.*, 289); la Bălcescu (Tagliavini, *Antol.*, p. LV; Adamescu, *Ist.*, p. 321–2); asupra lui Creangă (Tagliavini, *Antol.*, p. LXX; Adamescu, *Ist.*, p. 477), etc., etc..
4 *Antologia rumena*, p. LVII.

„A. R., (1817? - 1859), a fost Romîn din Basarabia... Numărul [sic!] adevărat al familiei ar fi fost *Donici*, iar *Rusu*... era o poreclă. Russo a studiat în Elveţia, apoi, venind în ţară, a luat parte la mişcarea tinerimii în 1848, ceiace l-a silit să se expatrieze pentru cîtva timp. In vremea acestui exil călători şi prin Transilvania, unde fierbea revoluţiunea. Inchis la Cluj de către Unguri, a scăpat de moarte ca prin minune. Intors în ţară, el a practicat avocătura, a publicat cîteva articole prin reviste..". [1]

Acelaşi lucru se petrece cu biografia lui Hasdeu. După d. Tagliavini, aceasta este foarte simplă:

„*Bogdan Petriceicu Hasdeu*, nato ad Hotin nel 1836; egli studiò alla Università di Hîrcor [sic!] in Russia e fu ufficiale nell'armata russa; ma nel 1856, quando la parte meridionale della Bessarabia passò alla Rumania,[2] Hasdeu venne in quella e diventò cittadino rumeno. Il governo russo chiese la sua estradizione e, non essendo riuscito ad ottenerla, lo privò del diritto di eredità su alcune tenute che la sua famiglia aveva, diritto che però Hasdeu potè riconquistare per via giudiziaria..." etc.. [3]

Cum era de aşteptat, nici d. Adamescu nu crezuse că ar fi mai complicată:

„B.-P. H. (1836—1907), basarabean s'a născut în Hotin şi a învăţat în Rusia (Harcov), ba a slujit ca ofiţer în armata rusească. La 1856, cînd se anexă sudul Basarabiei la Moldova, trecu în acest ţinut ca să scape de protecţiunea rusească şi ca să se facă cetăţean romîn. Ruşii cerură estrădarea lui şi-l despuiară de dreptul de moştenire ce avea asupra unor moşii ale familiei... dar mai tîrziu i s'a recunoscut acest drept pe cale judiciară.." etc.. [4]

Această admiraţie particulară este însă mijlocul cel mai expeditiv şi cel mai comod în alcătuirea improvizaţiei; dar în acelaşi timp este un început de „obiectivitate", fiindcă istoricul renunţînd la propriile cunoştinţe, cedează pentru un moment locul său unui scriitor pe care îl admiră. In această privinţă, d. Tagliavini are un precursor în J.-L. Carra. Totuşi faţă de acesta, sînt cîteva diferenţe: pe cîtă vreme înainte de Revoluţia franceză, şi chiar mai tîrziu, „admiraţia" era curentă şi permisă, astăzi ea se iveşte din nou după ce intrase în domeniul mitului; şi în timp ce însuşi Carra se ferea cu abilitate neîntrecută să-şi arate profunda sa „admiraţie" pentru „Istoria imperiului otoman" a lui Cantemir, d. Tagliavini recomandă Italienilor cartea maestrului său, spre a fi consultată .. „*cu profit*".[5]

1 *Istoria literaturii romîne*, p. 361.
2 Deşi la 1856 exista un *popor* romîn, va afla d. Tagliavini cu surprindere, că nu exista Romînia. Schimbarea sa este deci nenorocită.
3 *Antologia rumena*, pp. LXXII - III.
4 *Istoria literaturii romîne*, p. 417.
5 *Antologia rumena*, pp. XIV—XV: „Dei numerosi manuali sco-

* * *

Deoarece d. Tagliavini este atît de fidel călăuzelor sale, ar urma ca același atitudine să o păstreze și în expunerea faptelor. D-sa însă a preferat să se emancipeze de modele, continuînd imprecizia nelimitată care forma una din caracteristicele principale în epoca precedentă. In ce mod se manifestă imprecizia în lucrările d-lui Tagliavini?

In primul rînd se constată o deplină libertate față cu numele proprii: pentru d. Tagliavini, cași pentru d. Gaster, *Ghică* reprezintă constant numele cunoscutului prozator Ion Ghica; mitropolitul Moldovei Grigore Țamblac se numește cînd Grigore, cînd Gheorghe, parcă ar fi vorba de două persoane diferite; domnitorul din amîndouă Principatele, Mihail Suțu, e suplinit de un oarecare *Sușu;* Alecsandri, s'ar fi numit uneori și *Alexantri;* iar Mateiu Millo și-a făcut o creație din rolul lui *Chiriță* („sapeva fare una vera creazione della parte di *Chiriță*"), cași cum acest personaj ar fi un prea cunoscut *bărbat*, etc., etc.[1] Și tot așa, numele de localități devin *Bistriță, Timișoară, Cîmpolung*, etc..[2]

Cu același libertate procedează d. Tagliavini în schimbarea titlurilor: d-sa crede că poezia lui Cîrlova se intitulează *Ruinele Tîrgoviștei* și nu *Ruinurile Tîrgoviștei* cum a vrut autorul ei; crede că cea mai fericită creație a fantaziei poporului romîn, se numește *Miorița;* că titlul broșurii d-lui I. Popovici este „Palia *della* Orăștia"; că d. N. Iorga a scris „Istoria literaturii religioase *romîne* până la *1695*, Buc., *1905* și nu „Istoria literaturii religioase *a Romînilor* până la 1688", Buc., *1904;* că o dizertație a lui Hasdeu s'ar numi „Romînii bănățeni, din punctul de vedere al *conservatorismului* dialectal și teritorial", confundînd „conservatismul" cu „conservatorismul"; afirmă că legendele lui Neculcea s'ar intitula „*Sama* de cuvinte", nu „*O samă* de cuvinte"; că Lexiconul de Buda a apărut la 1815 și nu la *1825*, cum s'a întîmplat în realitate; că titlul unei cărți a lui Țichindeal, ar suna întocmai „Sfaturile *înțelejerii* cei sănătoase", etc.[3]

Deși anunță că prepară o lucrare asupra italienismului în literatura romînă („Sull'italianismo si prepara un lavoro da l'Autore della presente Antologia"),[4] d. Tagliavini n'a ajuns să cunoască

iastici citeremo quelli che a noi ci sembrano migliori e consultabili con profitto dagli Italiani, e cioè i due manuali dell' Adamescu, Istoria literaturii romîne... che dà un 'ottima visione della letteratura rumena..."

1 *Antologia rumena*, pp. IX. LXXVI; XX și XVII, LXXIV; XLIV; LIII; LXI.

2 *Ibid.*, pp. XVII, LIX, XLII, XVII.

3 *Ibid.*, pp. XI și 227; XI; XXI; XX; XXVIII; XXX; XI; XLII; XLII.

4 *Ibid.*, p. LXV.

precis titlul unei lucrări capitale în influența pe care o cercetează. Cartea lui Eliade Rădulescu „Paralelism între dialectele romîn și italian", după d-sa se numește *Paralelism între limba romînă și italiană* și ar fi apărut la 1838 (cînd nici nu fusese măcar scrisă), în loc de 1841.[1] Deasemenea odată crede că prima ediție a cronicelor, publicată de M. Kogălniceanu, este intitulată *Cronicele Romîniei sau Letopisețele Moldovei și Valahiei* și că ar fi apărut între 1845 și 1852; iar altădată, același ediție are ca titlu: *Letopisețele Țării Moldovei*, fiind tipărită între anii 1852 și 1856.[2] Chiar prima ediție a cărții din care s'a inspirat „cu profit", nu are dată sigură de apariție, fiind revendicată succesiv de anii— de atîtea ori memorabili—1913 și 1914.[3] Aceste informații nesigure și haotice, pe lingă altele prea numeroase pentru a fi relevate[4] se îngrămădesc fără obstacol în paginile „Introducerii" d-lui Tagliavini, menită să servească străinilor drept „îndrumare" („avviamento") în studiul literaturii romîne...

Dar în „Antologie" d. Tagliavini a publicat în afară de „Introducere", numeroase texte romînești din toate timpurile, asupra cărora a încercat să desfășure același originalitate. Nu vom discuta „valoarea" unor bucăți reproduse; ea depinde de gustul fiecăruia: *trahit sua quemque voluptas*. Ne vom opri puțin numai la textul bucăților, încercînd să stabilim în ce consistă colaborarea d-lui Tagliavini cu scriitorii romîni și dacă această colaborare a fost fericită.

In prima bucată din „Antologie" („*In pădurea Petrișorului*"), d. Tagliavini colaborează astfel cu d. Sadoveanu:

a) schimbă unele litere, schimbînd în același timp și cuvintele: „stigleți cu *pete* de sînge" (p. 1; în loc de *pene*);— „în *fibiă* mărentă dela margine" (p. 1; pentru *țihla*);—„vibrările melancolice ale cornului, tot mai *strînse*" (p. 9; pentru *stînse*), etc.;

b) complectează pe autor: „puse pușca la ochi cu repegiune și slobozi *repede* două focuri unul după altul" (p. 6; cuvintul *repede* este o interpolare nenorocită, după „repegiune");

c) îndreaptă—cu o neîntrecută dibăcie—limba scrisă de d. Sadoveanu: căprioara „cu cele două picioare *de dincolo* în unde, cu celelalte în iarba malului, stătu pe loc" (p. 7; în textul real: „cu cele două picioare *de dinainte*");—„Aici Vasile înjură iar, *de*

1 *Antologia rumena*, pp. L și LI.

2 *Ibid.*, pp. XXXIII și LVI.

3 *Ibid.*, pp. XV și LXI.

4 Cartea d-lui G. Ibrăileanu se numește *Spiritul critic în cultura romînească*, nu în *literatura romînească (Antol. rum.*, p. LXI) și a apărut prima dată la Iași în 1909 (cum știe d. Tagliavini la p. LXI), nu la București, cum însemnă cîteva pagini mai departe; primul volum din *Etymologicum magnum* a apărut la 1886, nu 1887 *(Antol. rum.*, p. LXXIII);—*Cronica Hușilor* de Melchisedec a apărut la 1869, nu în 1889 *(Antol. rum.*, p. LXXIV);—Comedia lui Caragiale se numește *Noaptea furtunoasă*, nu *fortunoasă (Antol. rum.*, p. LXXIV);—prima ediție a poeziilor lui Vlahuță a apărut la 1887, nu în 1878 *(Antol. rum.*, p. LXXV);—poeziile lui Conachi s'au imprimat la Iași în 1856, nu 1852 *(Antol. rum.*, p. XLVIII), etc., etc..

mînă pe lupul cel mare" (p. 4;=*de mamă*);—„Pădurarul puse cornul la gură și chemă *de douări*" (p. 6; în notă, d. Tagliavini explică: *de douări=de două ori*, punîndu-se în situația comică de a explica ceva inexistent).

In fragmentul reprodus din *O scrisoare pierdută* d. Tagliavini colaborează deasemenea cu Caragiale. In timp ce într'o nuvelă, rezultatele colaborării nu se întrevăd totdeauna, „rectificările" din piesa lui Caragiale sînt izbitoare și devin sensibile pentru toți cei urmăriți încă de replicile știute—altădată—pe din afară. Căci toată lumea știe că Trahanache striga: „Stimabili! onorabili!"; numai d. Tagliavini vrea să repete: „Stimabili, *stimabili!*" (p. 64). Și toți ne amintim de: „la 48, la *34*, la 54, *la* 64, la 74" din discursul lui Farfuride; dar d. Tagliavini schimbă și această memorabilă serie în: „48, la *35*, la 54, 64, la 74" (p. 67).—Fraza următoare: „Cu bun simț, pentrucă Europa cu un moment mai înainte să vie și să recunoască", din același discurs, a fost transformată de d. Tagliavini în: „Cu *un* bun simț, *pentru* Europa cu un moment"... (p. 67), adică suficient ca să nu se mai înțeleagă nimic.

Tot așa expresiile din opera lui Creangă apar în „Antologia" d-lui Tagliavini subt o formă burlescă. Astfel, d-sa a uitat să explice senzul expresiei: „*și dați la om ca cînii băț*" (p. 84), care subt această înfățișare, desigur, cu greu poate să însemne ceva (în loc de: „dați la om ca cînii *prin* băț"); deasemenea nu a explicat ce ar însemna: „nici o lighioae nu se poate aciuă *pe casă*, de răul vostru" (p. 83: în Creangă: „pe *lîngă* casă"). D-sa nu explică nici cum o pictură murală poate înfățișa un Voevod avînd pe cap o *comună* (p. 94; *cunună!*), cum o mașină de lampă poate avea *grație* (p. 69; *gratie!*) și cum perceptorul din schița *Un om* a d-lui Brătescu-Voinești, poate să-și atribue, fără motiv, funcția de *preceptor* (p. 12: „Noi *preceptorii* nu prea sîntem primiți cu dulceață și cu cafea"), etc., etc..

D. Tagliavini nu explică multe lucruri, pe care însă renunțăm să le mai pomenim, deși ar fi fost necesare unele comentarii, chiar pentru Romîni. Astfel d-sa a omis să adaoge explicațiile cuvenite la bucata sa originală din „Antologie", bucată care conține un rezumat al nuvelei lui Caragiale „*O făclie de paști*". Deoarece constitue ea însăși o pagină de „antologie", figurînd înaintea scrierii lui Caragiale și în același loc cu *Luceafărul* lui Eminescu, o vom reproduce în întregime:

„Evreul *Leiba Zibal* gîndește [sic!] la istoria vieții sale. Băiat într'o mare dughiană de vinățuri [sic!] a fost silit să plece de acolo pentru [sic!] un accident [sic!] între doi hamali; a fost apoi precupeț, vînzător de măruntișiri [sic!], samsar, cîteodată și mai rău; traiul îi era foarte greu, până cînd [sic!] n'a [sic!] murit fratele nevestei sale Sura, care era hagiu [sic!] la Podeni, și nu l-a lăsat moștenitor. Se află [?] aici de cinci ani și traiul l-ar fi mers [?] bine dacă n'ar fi fost el și familia sa bolnavi de friguri de baltă și dacă n'ar fi trăit în frică [sic!] unei amenințări a unui anumit [?] Gheorghe, o slugă brutală și cersuză [sic!] ce el avea trimis [sic!] după că [sic!] i [sic!] făcuse socoteala: Atuncea Gheorghe îi avea spus [sic!]: „să mă aștepți în noaptea Paștelui, să ciocnim ouă roși, jupîne... să știi că-ți-am [sic!] făcut și eu socoteala". Jidanul [?] mersese [sic!] la primărie ca să denunțe amenințarea lui Gheorghe dar acolo fusese [sic!] batjocorit pentru frica sa lui[1] jidovească [?].

E Sîmbăta mare și Leiba așteptînd diligența își face un vis [sic!] urît. Apoi cînd diligența a sosit el aude doi studenți vorbind despre o omorire [sic!] a cinci persoane făcută în hanul unui jidov [?] în noaptea precedentă.

Asta îi adaogă frica la frică [sic!]... Inserează și el închide cu mare grabă și răbdare [?!] ușile și ferestrele. Sura crede că e foarte bolnav de oarece nu știe de ce este așa de turburat".[2]

Socotind de prisos orice comentariu (totuși, cît de admirabilă este expresia „cu mare grabă și răbdare"!), ne vom mărgini numai să spunem, că în nici un caz Eminescu, Creangă, Caragiale, Sadoveanu, Brătescu-Voinești, Pîrvan și alții, n'ar fi meritat soarta crudă de a fi traduși în dialectul d-lui Tagliavini..

In afară de imprecizie, în lucrările d-lui Tagliavini se poate constata o accentuare a confuziei cu nuanță ridicolă. Astfel, după d-sa, G. Lazăr avînd idei prea liberale și fiind „prea învățat", n'a putut să ajungă episcop de „*Cîrloviț*" („non giunse ad essere vescovo di Cîrloviț, essendo di idee troppo liberali e (ciò che è veramente ridicolo!) „troppo dotto")[4] Dar Lazăr n'a vrut niciodată să ajungă episcop de Carloviț (unde în realitate era *mitropolie* ortodoxă). D. Tagliavini n'a înțeles suficient ceiace a spus autorul său favorit, d. Adamescu, că „devenind vacant *un scaun de episcop ortodox*, Lazăr cu titlurile sale se înfățișă la mitropolitul din Carlovici—de care depindeau pe atunci episcopiile romîne din Transilvania și Ungaria—dar, venind la auzul mitropolitului știrea că Lazăr are idei prea liberale și nu e destul de credincios, fu respins pe motivul că este prea învățat pentru a fi episcop".[5] Deci nu în *Cîrloviț* ar fi dorit Lazăr să ocupe locul de episcop, dorință imaginară, pe care i-o atribue prezentul prin condeiul accelerat al d-lui Tagliavini.

In alt loc, fiindcă în manualul d-lui Adamescu poeții Depărățeanu și Nicoleanu sînt așezați foarte aproape, d. Tagliavini i-a apropiat și mai mult, schimbînd între ei până și anii în care au străbătut calea vieții („Alexandru Depărățeanu 1833 — 1871.. Nicolae Nicolaeanu [sic!] 1835—1865).[6] Deasemenea i se acordă tranșant lui Șerban Cantacuzino, domnitorul Munteniei dintre 1678

---

1 Indreptat la errata: *să*.

2 La errata, p. 302, îndreptat: *se*.

3 *Antologia rumena*, p. 68.—Să fie adevărat că „Antologia", înainte de apariție, a trecut pe subt mîna d-lui Alexandru Dimitrie Marcu, numit de autor „il mio ottimo amico"?

4 *Ibid.*, p. XLV.

5 *Istoria literaturii romîne*[1], p. 235—6.

6 *Antologia rumena*, p. LIX.

şi 1688, anii de domnie ai predecesorului său Constantin Basarab (1654—58);[1] iar la traducerile din Antioh Cantemir făcute de C. Negruzzi şi A. Donici, d. Tagliavini a ţinut să iniţieze pe lector asupra unor subtile probleme de înrudire, declarînd fără înconjur că scriitorul rus este *frate* cu Dimitrie Cantemir, adică frate cu tatăl său („delle satire di Antioh Cantemir, scritte in russo dal fratello di Dimitrie")[2], etc..

Nefiind preocupat de chestiuni generale, fantazia d-lui Tagliavini nu se manifestă în explicări complexe sau prea hazardate. D-sa contribue totuşi—în limitele sistemului său bibliografic—la construirea şi explicarea literaturii noastre. Astfel, de exemplu, pentru istoria modernă a bisericii romîne, d-sa citează *Contribuţiile epigrafice la istoria creştinismului daco-roman* ale d-lui V. Pîrvan, studiu care, departe de a cuprinde date privitoare la şcoala latinistă ori la Unirea dela 1700, se ocupă numai cu origina creştinismului romînesc.[3] D. Tagliavini citează un articol de Gr. Creţu din *Revista pentru istorie, arheologie şi filologie*, vol. I, p. 32)—80, deşi în acel volum şi în acele pagini sînt numai studii de Gr. Tocilescu, Burlă, Tiktin, Gaster, Gîrbea şi Melchisedec; afirmă că prima revistă literară romînă e *Curierul de ambe sexe* al lui Eliade (1836 sqq.), deşi aceasta a fost precedată de altele şi crede că ziarul *Romînul* a fost fundat la 1876 de Odobescu, cu toate că acesta apăruse încă din 1857 condus de C. A. Rosetti, iar Odobescu era numai colaborator.[4] Deasemenea d-sa afirmă că Alecsandri încă dela 1850 a fost membru în *Divanul ad hoc* („nel 1850 fu membro del divano ad-hoc"), cînd acea adunare s'a constituit abia cîţiva ani mai tîrziu; face pe Maiorescu să demisioneze din primul său ministeriat la 1879, adică în plină guvernare liberală, în vreme ce demisia aceasta avusese loc în 1875 şi decide ca N. Gane în tinereţă să fi studiat la Paris, fiind în opoziţie—şi de astădată—atît cu „maestrul" său cît şi cu realitatea.[5]

D. Tagliavini micşorează viaţa lui V. A. Urechia—are şi d-sa putere miraculoasă ca d. Gaster?—afirmînd că s'a născut la 1860 (în loc de 1834) şi tot aşa pe a lui Vasile Conta, care a trăit între 1845 şi 1882, iar nu dela 1846 la 1884[6]); prelungeşte domnia Regelui Carol până la 1916, limitînd domnia lui Mihai Viteazul până la 1600, etc.[7]). In fine, aproape transcriind cartea „maestrului", d. Tagliavini menţionează lîngă obişnuitul său epitet, care întovărăşeşte şi numele revistei *Viaţa Romînească*,—„la più importante rivista della Rumania contem-

1 *Antologia rumena*, p. 105.
2 *Ibid.*, p. LIII.
3 *Ibid.*, p. XLIII.
4 *Ibid.*, pp. XXVIII; L; LXXII.
5 *Ibid.*, pp. LX; LXV; LXXI.
6 *Ibid.*, pp. LXXII şi LXXI.
7 *Ibid.*, pp. 60 şi 111.

poranea",—faptul nu mai puţin minunat, că aceasta a fost întemeiată la 1 Mart 1906 în... *Bucureşt* („Mentre i Convorbiri literare... si fondava a Bucarest il 1 Marzo 1905...")[1].

Dacă istoria literară trebue să se reducă la o colecţie de miracole, atunci opera d-lui Tagliavini, alcătuită „cu lungă preparaţie şi profundă iubire" („con lunga preparazione e profondo amore") a realizat—şi nu fără succes—acest scop teoretic.

Comparînd acum rezultatele pe care le-am aflat din analiza acestor două momente diferite ale istoriei literaturii noastre scrisă în străinătate, constatăm că formele generale subt care se manifestă improvizaţia, afară de reînvierea plagiatului comod şi anachronic, au rămas aceleaşi. Modul cum apar formele şi frecvenţa acestora în momentele considerate, sînt însă întru cîtva diferite: aprecierea originală şi mobilă, a devenit în ultimul timp banală şi stereotipă; explicarea simplistă, deşi e menţinută, are orizonturi mult mai puţin largi ori e de împrumut, iar „eul" istoriografic înainte temerar şi asfixiant, apare deghizat subt diferite forme ocolitoare; acelaşi imprecizie nelimitată străbate istoria literară pe aripele uşoare ale fantaziei, devenită şi ea cu orizonturi restrînse; în sfîrşit, confuzia înainte uneori motivată, s'a accentuat în al doilea moment, căpătînd o nuanţă de ridicol.

Toate aceste modificări ale formelor precum şi onoarea deosebită ce se acordă plagiatului, dovedesc tendinţa către minimum de efort şi creşterea rapidităţii în alcătuirea sintezelor. Această creştere arată că în scurtul interval care desparte cele două momente cercetate, improvizaţia a progresat în mod sensibil şi totodată, că direcţia luată de evoluţia improvizaţiei este acela a plagiatului integral.

V.

In capitolele anterioare am arătat că istoria literaturii romîne din străinătate aparţine improvizaţiei; că istoria literară nu este decît ultima treaptă de desvoltare a unei evoluţii care a precedat-o şi că improvizaţia a făcut în spaţiul limitat de trei decenii, un progres vădit. Am văzut deasemenea că improvizaţia străinătăţii înainte de apariţia istoriei literare—n'a rămas fără răsunete în literatura romînă şi am pomenit drept exemple, transcrierea lui Asaki după Carra şi impulsul dat lui Maiorescu de recenziile străine, pentru a trece dela critica culturală la cea literară.

După apariţia istoriei literare improvizate, în ce mod s'a manifestat această influenţă externă, în Romînia? Un adevăr incontestabil, formulat cîndva de Rémy de Gourmont, este că o noutate venită din depărtare, poate să înlăture o inovaţie de ori-

1 *Antologia rumena*, p. LXXXV.

gină apropriată. Au reușit inovațiile străinătății să înlăture în istoria literaturii noastre, pe cele formulate de Romîni ?—Dacă istoriile literare scrise în străinătate ar fi avut pretutindeni același răspîndire ca în locurile de apariție și dacă limbile în care sînt scrise, n'ar fi fost pentru mulți o piedică fundamentală în utilizarea lor, s'ar fi găsit cu ușurință în ele inovații suficiente, avantajate chiar de distanță. Din fericire însă, până, acum, inovațiile străinătății n'au găsit în țara noastră un teren favorabil pe care să se stabilească. In schimb, istoriile literare externe s'au influențat între ele, perpetuind inovațiile relevate—în mică parte—de noi,[1] inovații care vor suplini încă multă vreme adevărul istoric. Astfel, afirmația fictivă a d-lui Gaster că *Jocul păpușelor* ar avea o origină turcească, a trecut drept realitate în sinteza lui H. Morf („Von einem rumänischen Theater älterer Zeit ist nichts bekannt. Ein bescheidenes Weinachtsspiel (Herodes) stammt von den Sachsen: *das Marionettenspiel weist auf dem türkischen Karagöz*");[2] tot așa Igino Giordani în articolul său utilizează erorile lui Lovera, Morf pe ale d-lui Gaster, etc.

In această privință, se repetă ceiace s'a întîmplat în adoua jumătate a veacului trecut cu istoria Romînilor: inovațiile au trecut ca dogme dela un „învățat" străin la altul, fără a fi primite însă de istoricii noștri. „Istoria Romînilor, spunea A. D. Xenopol la 1883, a avut nefericirea de a fi tratată până acum mai ales de străini și faptele arătate până aici ...arată metoda urmată de ei în expunerea trecutului lor. Interesul care-i leagă de popoarele din care fac parte, falșifică judecata lor și adeseori merge chiar mai departe, împingîndu-i a lăsa la o parte sau a falșifica chiar faptele asupra cărora ei trebue să judece".[3] Dacă în istoria Romînilor alcătuită de străini, falșificarea faptelor era excepțională (căci improvizația consta cu deosebire în interpretarea silită a faptelor), în istoria literaturii noastre, am văzut că falșificarea este fără limite. Și dacă în istoria Romînilor scrisă în străinătate, falșificarea faptelor era determinată în primul rînd de interese politice, cu totul altele sînt motivele denaturării faptelor din istoriile literare pe care le-am cercetat.

1 Manualele alcătuite de Lovera, *Letteratura rumena*, Milano, 1908 și de Gh. Pop und G. Weigand, *Abriss der Geschichte der rumänischen Sprache und Literatur*, Berlin, 1908 nu fac decît să înmulțească exemplele din cap. II (despre ultima, cf. și N. Iorga, *Neamul romînesc literar*, I, (1909), p. 76–80); deasemenea și Bitay Árpád, *A román irodalomtörténet összefoglaló ättekintése*, Alba-Iulia, 1922 (despre care v. judicioasa recenzie a d-lui N. Drăganu, în *Dacoromania*, II, p. 757–761).—Cartea lui Tr. Djuvara, *Essai sur la littérature roumaine depuis ses origines jusqu'à nos jours*, Amsterdam, 1883, se poate cita doar ca titlu de curiozitate.—Articolul d-lui A. Philippide asupra limbii și literaturii romîne din *Meyer's Conversationslexicon*, 5, Aufl., Leipzig, 1893–5 (după cum ne-a comunicat și autorul) și I. Sbiera. *Die rumänische Litteratur und Sprache*, Wien, 1899, ne-au fost inaccesibile.

2 H. Morf, *Die rom. Literaturen*, p. 293.

3 *Revista pentru ist., arch. și fil.*, II (1883), p. 106.

Un motiv important al denaturării faptelor este rapiditatea cu care istoricii și-au alcătuit sintezele. Aprecierea mobilă sau stereotipă, exagerarea și simplificarea chestiunilor dificile, imprecizia nelimitată și confuzia, nu sînt decît consecințe directe ale acestei rapidități. Motivul principal care contribue la falșificarea istoriei literaturii noastre, motiv care face ca toate construcțiile străinătății să fie șubrede și imaginare, îl constitue însă necunoașterea operelor discutate și în special, a limbii în care acestea sînt scrise.

Cînd Sainte-Beuve, criticul fără rival, a afirmat că străinii „dacă nu sînt pregătiți prin călătorii, prin o lungă petrecere în țară... și prin tot felul de informațiuni, care *echivalează cu naturalizarea*", vor aduce numai contribuții „aproximative și provizorii", nu se gîndise că s'ar putea scrie volume întregi despre o literatură necunoscută și totodată—din cauza limbii—inaccesibilă. Acest lucru se întîmplă totuși, cu unii istorici ai literaturii noastre din străinătate. In afară de faptul că nu cunosc direct operele literare, ei nu stăpînesc suficient limba romînă și de aceia nu sînt nici în măsură să o înțeleagă. Astfel d. M. Gaster, cel mai aspru critic al altora însă și cel mai indulgent cu d-sa—pentru a lăsa la oparte pe ceilalți istorici literari—nu numai că utilizează o limbă romînească particulară dar o *înțelege* în mod special. Părăsind activitatea obișnuită de teoretician al folklorului, d-sa a cules odinioară un „plugușor", pe care a reușit să ni-l comunice complect deformat, încît se poate înțelege numai cu ajutorul altor variante. In acest „plugușor" se spune că jupînul „treera cu 12 *duhan, duhaniți*, negri ca corbul, iuți ca focul"[1]. D. Gaster a știut că e vorba de „cai"; deaceia primul din cele două cuvinte: *duhan, duhaniți*, trebuia să însemne „cal". Deși al doilea cuvînt prezenta mai multă dificultate, l-a explicat și pe acesta ușor, dela verbul *duhănesc* „fumer"; deaceia, după d-sa *12 duhan, duhaniți* înseamnă nici mai mult nici mai puțin decît „chevaux fumants"[2]. Variantele similare ale „plugușorului" indică însă că e vorba de „12 jugani jugăniți", adică *aproape* altceva decît a înțeles d. Gaster,[3] etc.—Numai după acest fel de interpretare subtilă, pricepem ce înseamnă la d. Gaster „farmecul limbii", despre care spunea că ar fi necunoscut în Romînia...

Dacă istoricii literaturii noastre, despre care am vorbit, n'au cunoscut operele literare, ori nu le-au înțeles, lucrările lor nu se pot considera măcar „aproximative și provizorii", cum spunea Sainte-Beuve; ele formează numai o impozantă colecție de erezii istorice, de păreri absurde și falșe, alături de colecțiile vesele de geografie și istorie, de informație și critică literară, carele-au precedat.

1 *Chrestomatie roumaine*, Tome II, p. 333.

2 *Ibid.*, p. 427 (Glosar).

3 Cf. *Șezătoarea*, vol. XIII (1913) p. 130; p. 121. etc.

După cum însă, în acelaşi timp cu improvizaţiile au apărut în străinătate cîteva lucrări ştiinţifice asupra geografiei şi istoriei noastre sau despre scriitorii romîni, de asemenea şi în istoria literaturii pentru străini se constată două sau trei excepţii. Cea mai recentă este schiţa în italieneşte a d-lui S. Puşcariu, mic rezumat în care se înregistrează, între altele, aprecierea reală a lui Neculcea („il miglior narratore") şi—după cuvintele lui Maiorescu dela 1872, privite ca dogmă în toate istoriile literare din străinătate—aprecierea justă a lui Alecsandri („il più popolare poeta romeno") şi a lui Eminescu („il più grande poeta romeno").[1]

Aceste excepţii, ascunse în publicaţii colective, dispar însă în mulţimea lucrărilor improvizate ca firele de aur în năsipul rîurilor. Excepţiile nu ating cu nimic evoluţia lentă a improvizaţiei, care îşi continuă triumfătoare, drumul său secular..

* * *

Am afirmat la începutul acestui studiu că istoria literară poate fi ştiinţifică prin atitudinea istoricului şi prin metodă. În lucrările ştiinţifice atitudinea cercetătorului este acea impersonală; iar metoda consistă în supunerea spiritului la obiect.

În istoriile literare improvizate pe care le-am cercetat, am văzut că procedeele istoricilor sînt: exagerarea, explicarea simplistă, imprecizia, confuzia şi predominarea elementului subiectiv. Aceste procedee, sînt contrare celor pe care le utilizează ştiinţele.

Procedeele nu sînt însă decît mijlocul prin care cercetătorul poate să atingă un scop. Dacă procedeele improvizaţiei şi ale ştiinţei sînt contrare, urmează că şi scopul lor e contrar. Şi fiindcă scopul oricărei ştiinţe este adevărul, trebue să conchidem că improvizaţia are un scop diferit, avînd în acelaşi timp metoda cea mai liberă, mai comodă şi mai expeditivă.

I. Şiadbei

---

1 *La letteratura romena*, in *Studi sulla Romania*, Napoli MCMXXIII, p. 247—262. — S'au strecurat totuşi cîteva mici erori de date: N. Oane a trăit între 1835 şi 1916, nu 1840—19 4 (p. 257); I. Bogdan s'a născut la 1864 nu 1862, iar Hasdeu la 1836 nu la 1838 (pag. 259); în fine, *Propăşirea*, revista lui Kogălniceanu, a apărut în 1844 nu în 1843 (p. 251).

Scrisori bucureştene

Jumătate de milion pentru glorie.—Consideraţii fiscale.—Ce este un buget echilibrat.—Politicale.—Scumpetea, modele şi arta.—Teatru, muzică, pictură.—Moartea lui Alexandru Marghiloman...

Cîte o vorbă despre toate, nimic despre fiecare; cu un cuvînt, o scrisoare variată, nostimă, interesantă.

Bucureşti, Mai.

Vă amintiţi numele îndrăzneţului care a cutezat să afirme că Romînul nu iubeşte gloria?

Nici că se poate vorbă mai tendenţioasă.

Şi desminţirea limpede, categorică, a apărut zilele trecute în locul cel mai indicat: Monitorul Oficial.

Singura noastră gazetă care nu-şi pierde calmul, dar nici nu ştie să surîdă, glaciala foae care înscrie vremea în articole de legi şi în decrete a publicat această desminţire la locul ei, fără manşetă şi fără litere deosebite. Patrioţii au cetit-o totuşi cu inima veselă: este Legea prin care s'a deschis un credit de jumătate de milion pentru întreţinerea pe 1925 a Arcului de Triumf de pe Şoseaua Kisseleff.

Înainte de a spune un cuvînt despre Lege şi despre rostul ei, nu pot trece fără să observ că plimbarea favorită a bucureştenilor continuă să păstreze, în dispreţul timpului, numele Rusului care cel dintîiu, prin politica sa democratică, a introdus conştient germenii bolşevismului în Principate, Romînia noastră de atunci. Avem, slavă Domnului, atîţia generali care merită să fie pildă obştimii prin ideile lor sănătoase, prin valoarea lor netăgăduită. Şi cum ar fi monoton să se dea întregei şosele nu-

mele unuia singur dintre ei, de ce n'am împărți ca în străinătate renumele în bucățele zicînd, bunăoară, celei d'intâiu felii, din piața Victoriei până la Arcul de Triumf, șoseaua General Eraclie Nicoleanu?... A doua, până la hipodrom, s'ar putea numi șoseaua General Mărdărăscu: este tocmai partea rezervată locurilor de sport, unde școlarii de azi, viitori soldați romîni, își pregătesc „pumnii și brațele"... Iar partea ultimă, cea mai maestoasă, care dela hipodrom printre clopoțeii vilei Minovici duce la rastaurantele naționale, unde poziția omului care mănîncă poate fi într'adevăr liberă și nesilită, s'ar chema cu atîta brio: șoseaua General Traian Moșoiu...

Bucureșteni, amicii mei, tovarășii mei de praf, de vuet și suave mirezme, rugați în cor pe domnul doctor Costinescu să ne scape de Kisseleff!

*

Dar să venim la Arcul de Triumf.

Este fără îndoială simbolul monumental al gloriei naționale. S'au spus despre el, ca operă de artă, toate răutățile cu putință. De o săptămînă caut să mai găsesc vre-una și nu izbutesc.

S'a spus, de pildă, că e urît, că e monstruos; că figurile sculpturale care îl păzesc—un pandur, un dorobanț, și alți Romîni de același proporție—și-au pierdut capul din disperare. Și s'a mai spus că toată această grozăvie e zidită de materiale meschine—paiantă, stuc, moluz—repros care constitue cel puțin o contrazicere, căci marmora sau piatra ar fi făcut eternă minunea de care se plîng esteții.

In ce mă privește, găsesc admirabil că geniul administrativ a impus artiștilor noștri un Arc de Triumf care trebue întreținut cu anul. Un simbol nemuritor al gloriei naționale ar fi fost poate mai atrăgător pentru ochi, și mai comod pentru edilitate. Dar ce frumos și întăritor exemplu este gloria de care trebue să ai grijă în fiecare zi, pe care trebue s'o dregi unde se strică, s'o cirpești unde se rupe... Administrația comunală n'a vrut să doarmă pe lauri, ca Don Quichotte după faimoasa luptă cu morile de vînt, și bine a făcut. Nemulțumiților le rămîne mîngîierea că într'un an Camerele pot uita să acorde cei 500,000 lei, și atunci Arcul de la șosea se duce. Noi, ceștialalți, pașnici cetățeni, aplaudăm solicitudinea Parlamentului de acum și luînd de bună socoteala fiscului cum că în Romînia Mare ar fi circa 1,700 000 contribuabili, ne spunem cu ușurare: 0 29 centime plus o fracție, în fiece an, de fiecare cap plătitor de biruri, pentru gloria națională, nu e mult. Hotărît, nu e mult.

*

Sînt însă și biruri mai apăsătoare. Acelea împotriva cărora protestează comercianții și toate Sfaturile negustorești. Cu

cît protestează mai mult, cu atît plătesc mai puțin; căci în locul lor plătește îndoit consumatorul romîn, breaslă angelică, haotică și stupidă.

Curios este că singurul care pierde în această împrejurare e d. Vintilă Brătianu, vreau să zic fiscul. Și iată procesul prin care se ajunge la acest straniu rezultat:

Legea impune pe negustori;

negustorii protestează zgomotos;

zgomotul nu este menit să înduioșeze fiscul, care e de marmură, ca orice ghișeu ce se respectă—ci să previe pe consumator;

mișcat de atenția negustorilor, consumatorul plătește marfa de două ori mai scump;

negustorul nu are dreptul să refuze acest profit; registrele sale „ținute în regulă" probează însă cu evidență că deverul scade;

și atunci ceiace rămîne considerabil în impozitul d-lui Brătianu este numai cota; căci totalul perceput de două ori dela consumator se evaporează pe drum.

In natură însă, nimic nu se pierde și nimic nu se cîștigă. Ceiace pierde fiscul cîștigă desigur cineva. Negustorii pretind că agenții fiscului. Aceștia răspund cu destul bun simț—cîștigul nu-l dăm negustorilor?..

Și noi am putea adăoga: cine să se plîngă?... Statul?... Dar el nu impune pe negustori?...

Totuși aceștia se tînguesc cam mult. Și cum exprimam într'o zi această părere unui negustor cunoscut, arătîndu-i că singurii birnici care plătesc darea după lege sînt funcționarii și țăranii, omul meu îmi replică cu energie:

— Așa și trebue. Nu sînt ei totul în țara asta?...

*

Nu știm până la ce punct aceste rezultate corespund cu scopul urmărit de d. Ministru de Finanțe prin Legea contribuțiilor directe. Ca oameni nepricepuți ce sîntem, am crede totuși că funcționari omenește plătiți ar vedea mai bine de treburile statului. Și aceasta nu numai în ramura fiscală. Se ridică un ireductibil „non possumus": Bugetul.

Bugetul este, după cea mai curentă doctrină, o dănțuitoare pe coardă. Deasupra circului politic, intangibilă, ea trece pe funie jucînd din umbreluță expunerea sa de motive, între cei doi stîlpi: 1925—1926. Pentru a ajunge dela unul la altul, nu e decît un mijloc: echilibrul. Echilibrul, pentru care au plătit spectatorii.

E drept că li se mai servește pe deasupra un întreg program: clovnerii cîte vreți, animale domestice savante care se țin în două picioare și maimuțăresc omul de minune, cum și di-

verse boscării care mută banul pe nevăzute din punga celor ce se uită, în buzunarele trupei... Atîta variație, și atîta agerime mulțumește și pe cei mai dificili. Cine stă să bage de samă că mai este lume și afară de circ, care a plătit și ea la alte ghișeuri ca circul să fie cu putință; lume care joacă pentru sine alt spectacol, cîteodată cu mult mai comic, dar totdeauna real și neîntrerupt.

Pot pricepe jucăușii, care se zbânțue cu ceasul—adică cu ședința și cu diurnă—ce însamnă aceste două vorbe mici: *real* și *neîntrerupt ?*

Pot pricepe simțimîntul pe care feluritele lor ghidușii, atît de bine răsplătite, îl trezesc în sufletele celor de afară?

Sînt unii care pricep și care se silesc să joace cît mai puțin. Dar cuvîntul lor sună în pustiu. Ar fi interesant de cercetat cauzele care au provocat desinteresarea crescîndă a publicului nostru cult, sau semi-cult, de luptele politice. Intre cele mai hotărîtoare ar trebui notat desigur votul universal, care înecînd sufragiile conștiente în oceanul sufragiilor reflexe, a lămurit burghezilor neînrolați în partide rostul lor nul în viața politică.

Ar fi, după aceia, falșificarea de sus și discreditarea prin sine însuși a parlamentarismului. Cea dintâiu ridică guvernării reprezentative orice temelie de drept—și opinia publică, așa cum o avem, e senzibilă acestui ilegalism—iar cea de a doua împrăștie orice considerație pentru opera legislativă și de control administrativ a adunărilor parlamentare.

Nici votul universal și nici sistemul reprezentativ nu trebuesc condamnate pentru aceasta. Fără nici o îndoială ele constitue încă, în țările care le-au dobîndit evolutiv, mijloacele de guvernare cele mai puțin rele și cele mai puțin opuse mentalității moderne. Pentru a da însă rezultatele care se așteaptă dela dînsele, ele presupun conștiința cetățenească a maselor. De aceia și străduința partidelor noastre politice înaintate, care sprijină programele lor pe doctrina respectului ce se cuvine vieții și activității omenești—cu prim punct de realizat Cartea drepturilor omului—este tot mai mult îndreptată spre deșteptarea interesului popular pentru viața politică.

Mijloacele, trebue spus, nu sînt totdeauna cele mai potrivite; dar preocuparea în sine este de lăudat. Ea apare uneori deadreptul mișcătoare, față de inerția absolută și de inconștiența minerală a maselor.

In Franța, condamnarea nedreaptă la deportațiune a unui ofițer de origină străină, a produs o zguduire de conștiință care a primejduit timp de doi ani temeliile așezămîntului de Stat. In Romînia noastră, uciderea în convoiuri—fără justificare și fără judecată—a Moldovenilor basarabeni prilejuește cel mult cîteva comunicări parlamentare.

Opoziția însăși, care relevă faptul, îl socotește mai puțin grav decît lovirea unui deputat. In această apreciere, mai mult

decît în cele mai flagrante abuzuri ale administrației, strălucește toată mizeria vieții noastre politice.

*

Ce pot însemna însă cîțiva oameni care mor înainte de vreme, pe un pămînt unde Turcii și Tătarii au mai ucis atîția, în această primăvară binecuvîntată în care grîul saltă văzînd cu ochii și nădejdile de venire la putere cresc și ele tot așa?...

Politica este o industrie atît de ciudată... Mașinile ei formidabile înghit faptele, pe cele ușoare ca și pe cele grele, și le schimbă într'o pastă omogenă dar cu două fețe: una azurie, către banca ministerială, alta vînătă și neagră spre băncile opoziției. E destul să treci de pe o bancă pe alta ca să vezi negru în loc de azuriu și azuriu în loc de negru. Este un relativism încercat de cînd lumea, sau mai just de cînd lumea politică s'a fărîmat în partide; și cea mai cuminte filozofie ne sfătuește să-l primim fără discuție.

Sînt însă și lucruri mai greu de acceptat. Așa de pildă scumpirea biletelor de tren și de tramvai. Tramvaiurile fiind niște trenuri minore, trebue să admirăm armonia care le face să se scumpească împreună. Scumpirea însăși e mai puțin admirabilă. Ori cît am căta să ne convingem că sîntem țara cea mai eftină din Europa, nu putem trece cu vederea că este ceva, în Romînia mai scump ca pretutindeni: banul. Băncile și casetele particulare care-l au, și care-l procură nevoiașilor, au ajuns toate adevărate institute de emisiune percepînd superbe profituri din acest privilegiu. Nu le mai rămîne bieților datornici, decît să se lase dați în judecată ca să beneficieze de dobînda legală, mult mai scăzută decît cea cuvenită chiar subt noul regim al judecăților accelerate. Noua lege este în privința aceasta, și în împrejurările de azi ale pieții, cu totul antieconomică: grăbind realizarea creanțelor, ea scurtează în timp putința de a utiliza creditele ieftine și lovește implicit producția. Rezultatele le vor simți odată mai mult consumatorii, breaslă angelică, haotică și stupidă.

Ciudat este totuși cum în acest val de scumpete modele și artele prosperează.

Ni se va spune despre modă că e o investiție productivă. Este adevărat că rochiile se poartă din ce în ce mai scurte, și e inutil să ne întrebăm unde vom ajunge. Apărătorii vechilor decențe se pot felicita că progresul merge în spirală, căci altfel, Doamne, răspunsul la întrebarea noastră ar fi prea apropiat...

Dar artele?...

De ce prosperează artele?

De ce sînt pline sălile de concert, de teatru, de ce se vînd tablourile ca pînea caldă?...

Veți zice că sîntem un public fin, iubitor de emoții alese

şi de senzaţii estetice. Intr'o revistă atît de bine crescută ca *Viaţa Romînească*, nu pot răspunde decît: perfect adevărat. Dar întreb iarăşi: restaurantele, cinematografele, bodegele—de ce prosperează şi ele?.. Căci prosperează, nu—mai mult chiar decît prietinii regimului. N'om fi iubind oare senzaţiile şi emoţiile—plăcutele emoţii—mai mult decît estetica şi arta?..Şi nu luăm oare deseori pe unele drept altele?.. Tot ce se poate, nu-i aşa?.. Dar să nu insistăm căci sîntem într'o revistă, cum am zis, bine crescută.

Un lucru putem spune totuşi: apoi dacă avem putinţa să îngrijim aşa de larg de micile noastre senzaţii şi emoţii, însamnă că sînt bani, că d. Vintilă Brătianu are dreptate... Şi atunci d. Oromolu, guvernatorul nostru al tuturor, care ne dă pînea noastră cea de toate zilele, poate anunţa deflaţia şi alte măsuri teribile, menite să injecteze leului naţional vigoarea străbună.

„Nu 'nvie morţii, e'n zădar..."

Apostrofa poetului nu se adresa, pe cît se pare, decît Leului veneţian.

*

Dar să revenim la arte, pentru ele însăşi.

Iubesc muzica şi regret, ca multă lume, că opera noastră de stat a ajuns întreprindere comercială, vreau să zic întreprindere pur comercială, care nu face decît minimul de artă indispensabil pentru obiectul întreprinderii. Intr'un oraş ca Bucureştii, Opera—cînd nu e decît una şi cînd e întemeiată pe sprijinul Statului—trebue să fie în marginile putinţei o academie muzicală, în înţelesul întreg al cuvîntului. Trebue să fie, mai lămurit, o şcoală pentru gustul publicului, şi o posibilitate de realizare cît mai perfectă a marilor creaţii muzicale de pretutindeni. Clasicul şi modernul vor sta alături, într'un dozaj inteligent, pentru atingerea celor două mari scopuri: cunoaşterea trecutului, pregătirea viitorului. Repertoriul de cea mai bună calitate este aşa de bogat că o singură scenă ar avea nevoe de decenii ca să înscrie în activul ei piesele capitale. Secundarul, neglijabilul, n'are ce căuta aici. De ce Balul Mascat, de ce Lakme, de ce Hensel şi Grätel? De ce atîta complezenţă pentru publicul operetelor dela Eforia şi atîta grijă pentru a-i da distracţii asemănătoare?

Teatrul propriu-zis, din fericire, bate drumuri mai sănătoase. Marii clasici aduc la Naţional un public nenumărat, care rămîne s'asculte şi autorii pămînteni. Teatrul Regina Maria, cu mai puţină reţinută în repertoriu, calcă pe aceleaşi urme. Teatrul mic se sileşte să încetăţenească la noi comedia de salon, iar Teatrul Voiculescu vrea să fie o scenă de avangardă. E un moment important, în care ne lipsesc actorii mari. Brezeanu luminează trecutul, Maximilian păşeşte cu desinvoltură peste genuri, cei ti-

neri cată să deprindă dela Ruşi o şcoală şi o metodă. Sensibilitatea noastră lipsită de misticism, claritatea noastră latină, nu pot face rodnică această învăţătură decît acolo unde sfîrşeşte mitaţia.

Ceiace nu se aude mai cu samă pe scenele noastre este o mare voce feminină. Agata Bîrsescu... Unde e? Şi mai poate fi glasul în care să vibreze, comunicativ ca vorbele rostite peste leagăn, fiorul imboldurilor noi, al năzuinţelor, al decepţiilor, al posibilităţilor, care frămîntă sufletul de superb adolescent al poporului nostru.

Agata Bîrsescu, din nou tînără, iubită şi păstrată aici... Dacă s'ar putea...

*

Şi înainte de a încheia, cîteva cuvinte pe care le datoresc acestei reviste, despre artele plastice.

Am întrerupt cronicile mele nu pentrucă expoziţiile bucureştene din ultimile luni n'ar merita să se vorbească despre dînsele. Dimpotrivă. Mişcarea noastră artistică este pe zi ce trece mai viguroasă, mai interesantă. Şi tocmai de asta reclamă cronicarului o atenţie continuă. Nu poate fi permis a trece uşurel peste manifestări de artă atît de personale ca expoziţiile Tonitza, Han, Teodorescu-Sion, Bunescu, Palady, Ştefan Popescu, Pătraşcu (am adoptat ordinea cronologică).. Şi spre a nu trece uşurel, trebue timp: timp pentru a privi şi a pricepe, timp pentru a pune pe hîrtie cele văzute şi pricepute. Adică tocmai ce îngădue mai puţin profesiunile din care ne hrănim.

Acest răgaz nevroit are însă şi un folos: dă voe ochiului şi minţii să se reculeagă; slăbeşte tirania primelor impresii; cerne senzaţiile şi le dă o perspectivă mai justă; ajută apropieri de ansamblu care situează lucrurile unele în raport cu altele şi înlesneşte lămurirea tendinţelor de căpetenie ale aşa zisei mişcări artistice.

Se poate spune că pictura şi sculptura noastră, în ultimii ani, ţinînd pasul timpului, se îndepărtează tot mai mult de acel individualism care făcea din originalitate un sinonim al ineditului şi al absurdului. După mişcarea spre periferii şi spre zonele exotice ale artei, avem acum mişcarea inversă către părţile ei centrale. Cubismul şi celelalte schisme revoluţionare care i-au urmat au trecut prin sită toate dogmele comode, au răsturnat ce se putea răsturna. Profitorii revoluţiei consolidează, potrivit legii cunoscute, cuceririle lor întorcîndu-se spre normele de disciplină şi de ordine ale epocilor de construcţie. Plastica cea mai recentă este de aceia, şi la noi ca peste tot, „constructivistă", cu excepţia „şcoalei" ultra-înaintate care a născocit acest vocabul ca o complectare pur verbală a metodelor sale disoluţioniste.

Această tendinţă se observă mai cu samă la tineri, la cei care-şi căutau drumul, ori şi-l caută încă. Despre înaintaşi—Pătraşcu, Ştefan Popescu, Palady—se poate doar spune că îşi urmează calea şi că sînt toţi trei în plină putere de creaţie. *Palady* subtilizează cu senzibilitatea sa deosibită toate resursele unei arte făcută din nuanţe şi sobre acorduri. *Ştefan Popescu* îşi continuă compoziţiile decorative, de un accent tot mai sigur şi mai larg. Iar *Pătraşcu* sculptează în culoare măreţe armonii, care se ridică uneori spre culmile unei muzicalităţi superioare.

Cei „tineri" întăresc în fiece an nădejdile puse în ei. *Tonitza*, atît de simplu şi curat, a făcut din paleta sa un admirabil instrument, în care sunetele vin cu toată precizia şi emoţia vroită. Nu iubesc vorbele nemăsurate, dar simt că prin calitatea simţirii, prin luciditatea expresiei, ni se pregăteşte un nou Lukian, care aşteaptă amploarea maturităţii spre a dezvolta şi închega cum se cuvine atîtea indicaţii, uneori despărţite şi fragmentare.

Bunescu e un muncitor serios. (Muncitor, splendid cuvînt). Aşează opera sa piatră cu piatră, şi după dibuirile anilor de căutare, opera aceasta se ridică dreaptă, limpede, luminoasă. Bunescu nu este celace se cheamă un temperament; este însă o conştiinţă tenace şi atentă, floare discretă, cu totul rară într'o grădină cu flori vii.

Han reprezintă de pe acum un echilibru. Şi este cel dintăiu semn de hotar în sculptura romînească. Ori cum îl priveşti apare stăpîn pe viziunea şi pe mijloacele sale. Efectele, care aduc succese negociabile, le jertfeşte aproape totdeauna stilului. Tratează suprafeţele în adîncime, după învăţătura trasă de Rodin din Michel Angelo. Şi modelajul său este o caldă emoţie, care se stăpîneşte.

În pictură, aceleaşi intenţii conduc pe *Teodorescu Sion*, care a dat bucureştenilor una din cele mai frumoase expoziţii ale sale. Sion este un cunoscător al formelor liniare, şi un temeinic colorist. Naturile moarte, florile, unele din peisagiile sale sînt realizări aproape complecte, de o justeţă şi de o armonie desăvîrşite. Mărturisesc—este poate o lacună care mi-e personală—că gust mult mai puţin compoziţiile ample, în planuri riguroase şi savante arabescuri, spre care se îndreaptă tot mai mult silinţele artistului. Apreciez cum se cuvine emotivitatea ascunsă şi dispreţul său pentru factura uşoară. Dar nu văd nici un agrement plastic în arta cerebrală, care sugrumă jocul formelor şi al culorilor subt planuri schematice. Sion îşi va urma desigur strădaniţele sale spre pictura naţională de mare compoziţie—pe care n'o avem,—şi credinţa sa că nu poate ajunge la dînsa decît disciplinînd procedeele noastre curente de minimă sforţare îl poate duce la rezultate apreciabile; cu condiţia să nu îngusteze arbitrar matca unui temperament şi altfel destul de ponderat.

Nu pot lăsa expoziţiile, fără să vă spun că Salonul oficial

din primăvara 1925 a fost primul salon de care Ateneul şi Bucureştii n'au avut să roşească. Străinii, care ne vizitează tot mai mult, au putut vedea de data aceasta un ansamblu onorabil de pictură modernă romînească, în care toate curentele şi toate individualităţile interesante au fost reprezentate, cu cuvînt de ordine: loc celor tineri. Juriul merită felicitări, cu rugămintea să asculte dorinţa unanimă a criticei pentru adoptarea unor criterii de admitere cît mai severe: hatîrurile ultimului moment trebuesc înlăturate. Astăzi avem de unde alege; să lăsăm culesul pentru timpuri mai rele.

*

Scrisesem aceste rînduri cînd s'a săvîrşit moartea lui Alexandru Marghiloman, epilog cu care se închee o politică atît de discutată.

Caii săi continuă să alerge şi Jockey-Clubul a „notat" acel merci, datorit celui mai politicos dintre Romîni.

Noi mulţumim lui Marghiloman pentru lucruri care nu mai sînt. Pentru pilda vieţii sale oneste şi mîndre. Pentru cuviinţa cu care asculta cuvîntul orişicui. Pentru clasica eleganţă cu care spunea cuvîntul său tuturor.

Nu pot lipsi aceste rînduri, care sînt elogiul meu funebru pentru Marghiloman, de expresia pe care a urmărit-o pururi: Eleganţa. Cuvînt obişnuit, rară însuşire. Marghiloman o ridicase în planul moral. Haina sa fără cusur nu era decît aspectul senzibil pentru toţi al unor calităţi puţin comune lumii de acum. Adversarii nu i-ar fi putut vorbi niciodată despre viaţa sa privată şi nici despre îngîmfarea leneşă care-şi ascunde nimicul cu îngrijire. Marghiloman ascundea dimpotrivă celace simţea mai real în mijloacele sale: puterea de muncă, agerimea analizei critice, facilitatea extremă a marelui său talent de a exprima superior adevărurile comune ale politicei.

Adversarii care nu l-au iertat nici în clipa morţii, obişnuesc să exprime comun adevăruri care li se par superioare. Este o deosebire de metodă pe care publicul, marele public cu indolenţa sa cuminte dar înţelegătoare, a judecat-o. Şi dacă aşezămintele de Stat, Ministerele, Parlamentul, pe care Marghiloman le-a ilustrat, institutele financiare pe care le-a creiat, n'au plecat pentru dînsul flamura cernită, l-au răsplătit în schimb bucureştenii prin cea mai grandioasă şi mai simplă înmormîntare din cîte s'au văzut în oraşul muzicilor militare şi al pompelor de carton vopsit.

Marghiloman s'a sfîrşit ca o piesă bună: fără desnodămînt care uşurează digestiile. Nu s'a împăcat cu nimeni, şi nici n'a ieşit să mulţumească la rampă. Ultima sa apariţie la tribună va rămînea, ca şi alta de care nu pot vorbi aici, printre cele mai

strălucite pagini ale parlamentarismului romînesc. Trădătorii au dat vieţii noastre politice ceasuri greu de uitat. Le-am trăit, aşa că pot aminti pe unul din ele.

Camera îşi ţinea şedinţele la Ateneu. Era Camera votului universal, Camera „ţărănistă" care a dat guvernul Vaida Voevod-Mihalache-Lupu. Răspunzînd învinuirilor aduse de primul ministru Vaida, d. Ion Brătianu, meşter în diversiuni, şi-a îndreptat bateriile spre Marghiloman. Pacea dela Bucureşti era aşa de aproape... Abilitatea d-lui Brătianu nimerise just: uitarăm îndată războiul făcut cu braţele şi cei opt sute mii de morţi, uitarăm tifosul exantematic, uitarăm trista faimă a „foştilor şi viitorilor miniştri", uitarăm Banatul mutilat, uitarăm tot. Nu vedeam, cîţi eram atunci subt cupola de sticlă şi de plumb, decît nemernicia omului care se ridicase pe înfrîngere, ca să păstreze ţării Basarabia şi Dinastia.

Omul acesta s'a ridicat şi el să vorbească. Să se apere. Acuzat aproape osîndit, care-şi spune ultima vorbă, lîngă osîndă. Un preot, răposatul *Lucaci*, se afla acolo; nu pentru a aduce iertarea acestui ceas din urmă, ci pentru a rosti răspicat şi macabru acuzarea: Tră-dă-to-ru-le!...

Trădătorul a avut un cuvînt care a pironit locului gloata năpustită spre estradă. Şi într'un ceas, mai puţin decît un ceas, un om singur, duşmănit de toţi, urît de toţi, prin simpla putere a vorbei sale netede şi clare, s'a ridicat la eroismul acela pe care nu-l dă decît biruinţa unuia împotriva tuturor.

Trebue spus, pentru cinstea Camerei de atunci, că a recunoscut această biruinţă. Era o Cameră unică, ce e drept: singura Cameră romînească lipsită de mameluci. Celace a şi făcut-o să piară puţine zile mai tîrziu.

Eugen Crăciun

Cronica externă

Schimbarea guvernului în Franţa. — Alegerea lui Hindenburg în Germania

Guvernul d-lui Herriot a fost răsturnat de Senat. Corpul matur, al experienţii şi al formalismului, a biruit vigoarea doctrinală a tînărului şef de guvern.

In acest conflict, nu este numai o controversă de vîrste, sau o fundamentală deosebire politică. Conflictul este mai ales intelectual. El rezultă dintr'o ceartă de metode intelectuale şi de aprecieri esenţiale ale valorii argumentului teoretic în procesul de reînoire socială.

Experienţa, adică prezumpţia unei cunoaşteri practice a lucrurilor, creîndu-şi zilnic privilegii nouă în opinia publică, îşi consolidează un prestigiu care o ridică deasupra metodei ştiinţifice cu acelaşi nume şi o face inadaptabilă realităţii.

Bătrînii noştri dascăli au botezat poate dinadins acest drept incontestabil al lor la repaus cu un nume ştiinţific. Simţind infirmitatea ştiinţifică a moralei lor paşnice, au glorificat-o paradoxal, dînd o ultimă dovadă de frivolitate.

Aşa dar au chemat „experienţă" celace este contrariul experienţei: respectul drepturilor cîştigate în faţa revizuirilor neîncetate; prestigiul categoriilor consacrate în faţa transmutărilor zilnice; promovarea trecutului, fără un examen critic, în perspectiva viitorului faţă de această verificare continuă a rezultatelor ştiinţifice la lumina noilor descoperiri; într'un cuvînt, credinţa uscată în ierarhiile perimate în faţa voluptăţii fecunde a noilor investigaţii.

Politica, desigur, nu se improvizează. Dar ea nu poate rămînea o categorie izolată în preocupările generale şi nu se poate

înfăşura, surdă, în precauţii formalistice. Intâiu, fiindcă nu este de sine stătătoare: politica este o „sumă" sau un „aspect". Este un aspect în doctrina materialismului, unde prin politică se înţelege înregistrarea legală a transformărilor economice. Este o sumă în afară de această doctrină, fiindcă politica consistă într'o vastă colaborare a tuturor activităţilor umane. Trebuind să fie în acord cu orice întreprindere generală, politica trebue să fie „în pasul vremii". Şi într'o epocă nouă cum este a noastră—orice s'ar zice—unde se încheagă o nouă metodă pentru selecţionarea valorilor sociale, omul politic trebue să-şi schimbe atitudinea faţă de „experienţă": în loc de stăpîn să-şi facă din ea un serv.

Nu poate să rămînă o categorie izolată, fiindcă politica primeşte lecţiile populare care confundă adesea sancţiunea cu prevederea.

„Experienţa" Senatului din Franţa constă în credinţa despre excelenţa stării de fapt. In interiorul ţării, legiferările tinzînd la emanciparea claselor uvriere zdruncină echilibrul social; în afară încercările de organizare a păcii sau nădejdea unei apropieri fraterne tulbură cunoştinţele noastre despre lucrurile naturii. Un fapt îşi găseşte justificarea în însăşi existenţa sa, ca odinioară în filozofia lui Vogt: „nihil est sine ratione"... Schimbările vin firesc în virtutea unui principiu de fizică şi injustiţiile se ameliorează natural perpetuînd totuşi eroarea originală. Prin urmare, nici reacţionar, nici înaintat, actualul Senat respectă raţiunea existenţei sale.

„Experienţa" d-lui Herriot constă în curajul revizuirilor nutrit de credinţa despre puterile misterioase ale omului şi de presentimentul profund al justiţiei sociale.

Romantic din cauza acestei inspiraţii obscure, caşi existenţa noastră, dar ştiinţific prin metoda verificărilor şi clasificărilor neîncetate, d. Herriot are un temperament de inovator.

La tribuna parlamentului, d-sa aducea, într'o elocinţă demnă de marile epoce, convingerea doctrinară şi argumentul faptului teoretic, încît devenea inadaptabil mentalităţii mediocre a unui auditoriu eteroclit care îşi salvează lenea intelectuală prin soluţii corupte. Şi-atît de senzibil era la simetria unui raţionament, încît sacrifica interesele majore ale unui guvern parlamentar.

Soluţia d-lui Herriot în chestia Vaticanului este o soluţie de consecvenţă intelectuală şi de experienţă ştiinţifică. Rumoarea Senatului a fost răspunsul celeilalte „experienţe".

Soluţia sa financiară, făcută din curaj şi din prevedere, era comandată de situaţia foarte gravă a ţării şi va fi recunoscută de succesorii săi. Marile obligaţii în curs reclamau sume de care Franţa nu dispune şi care nu mai puteau fi găsite în impozitele obişnuite. Mai curînd sau mai tîrziu, ea va recurge la mijloace eroice.

Toate reînoirile sociale s'au făcut dintr'o inspiraţie doctrinară şi dintr'o senzibilitate romantică. In Franţa mai ales, revoluţia caşi republica, cea de a treia republică caşi consolidarea sa printr'un conţinut social şi-au găsit inspiratorii în celebrii autori ai timpului.

Gambetta, Waldek Rousseau, Jaurès şi Herriot sînt din acelaşi familie. Franţa de astăzi li se datoreşte, Franţa de mine o să le fie tributară.

D. Herriot, găsind Franţa mutilată şi glorioasă dar şovăitoare şi consternată, i-a animat activitatea prin aspiraţiile de justiţie socială şi de pace şi i-a restituit în lume un profil ideal.

Cu un simţ de realitate adînc şi cu o prevedere inspirată de tradiţiile franceze, fostul prim-ministru a reîntors Franţa pe calea politicii pacifice şi a solidarităţii statelor. Ultimul războiu a consacrat tendinţele franceze şi le-a alăturat simpatiile universale. Ţara noastră, mai ales, a cunoscut forţa „imponderabilelor" şi a apreciat fragilitatea apelurilor raţionale slăbite de controversă. Un raţionament de altfel nu capătă o valoare socială decît cînd este agitat de o nădejde. Altfel este străveziu şi palid ca un pergament. Deaceia doctrinele de libertate au învins sistemele de autoritate; Franţa a devenit un simbol popular, Germania umileşte şi consternează.

Aceasta este cea din urmă şi cea mai mare experienţă. Fostul guvern o slujea în politica internă caşi în preocupările externe. Proclamînd, pentru securitatea Franţei, virtutea organizării internaţionale, d. Herriot a vrut să dea puterii ţării sale întinderea unui sprijin universal. La Geneva, a servit lumii o deviză, care cuprindea, pe lîngă armonia tendinţelor unanime, principiul fecund al apărării fiecăruia. Franţa trebue să-şi caute securitatea dincolo de forţele proprii. Este singura ei consolare: să-şi asigure existenţa servindu-şi destinele.

După încercările ingenioase şi zădarnice ale d-lui Briand, noul guvern a fost deci format de d. Painlevé. In alcătuirea lui, curajul ilustrului matematician s'a aliat dorinţei Senatului. Noul preşedinte oferă desigur blocului de stînga multe garanţii personale. Prezenţa d-lor Briand şi Caillaux constitue însă o considerabilă piedică în dezvoltarea programului acestuia.

Trecutul d-lui Briand, fost de şapte ori prim-ministru, este totuşi o enigmă; declaraţiile sale sibiline sînt reunite prin conţinutul lor insezisabil prezentat subt forma unei acceptaţii generale. Talentul său oratoric imens şi dizolvant, mentalitatea sa fluidică, adaptabilitatea sa nesfîrşită, o ingeniozitate nelimitată decît de capriciile abundenţei proprii, caşi un gust pentru luptă moderat de regretele tinereţii sînt atîtea rezerve pentru socialiştii care vor să-şi consolideze puterea prin afirmaţii netede şi prin acte în această epocă de transformaţii reale.

D. Caillaux aduce cu sine mirajul competenţii, prestigiul inteligenţii, renumele orgolios al autorităţii şi farmecul umil al suferinţii. Relegat până în ajun pentru faptul de a-şi fi libe-

rat gîndirea de suggestiile oficiale pentru a-şi servi patria în altă ipoteză, este reabilitat. Dar reintrînd în viaţa publică după un discurs inspirat de o intransigentă doctrină burgheză, a risipit entuziasmul cartelului de stînga pentru a-şi atrage simpatiile Senatului.

Acest reprezentant romanesc al înaltei burghezii, îşi plăteşte vanitatea unui devotament de comandă şi-şi răscumpără vina îngenunchind îndoelile. Este însă omul a cărui competinţă renumită poate cristaliza încredere publică împrejurul unor măsuri financiare.

Declaraţia guvernului a îmbrăţişat dezideratele şi nemulţumirile Senatului. Ea a adoptat un program de centru în care au fost părăsite marile revendicări ale blocului. Conflictul dintre Senat şi Cameră a fost aplanat, dar guvernul actual, sprijinit la Cameră numai de blocul de stînga, şi-a creat o situaţie paradoxală.

In adevăr, ce interes are blocul de stînga să susţină un guvern care să-i dilueze programul în tradiţiile conservatoare? Nici impozit pe capital, nici suprimarea ambasadei dela Vatican, nici unificare politică prin întinderea legislaţiei laice asupra Alsaciei-Lorene, nici o fermă politică socială de consacrare a organizaţiilor sindicale, nici reorganizarea armatei pe baza inspiraţiilor celor mai democratice, nimic din ceiace era compoziţia originală a programului actualei majorităţi nu este menţinut în noua declaraţie ministerială.

Inconjurată, prin definiţie, de ostilitatea unei categorii sociale, majoritatea se expune riscurilor de uzură ale puterii fără să beneficieze de consolidarea clientelei sale politice printr'o legiferare adecuată.

Guvernul actual a fost acceptat provizoriu pentru ca să dea satisfacţie Senatului într'un moment cînd un conflict ar fi putut produce o rea impresie în masele electorale. Imprejurările politice erau dubioase şi alarma capitalistă, sprijinită pe o obişnuită eroare financiară, putea neliniştí pe alegători. Alegerile municipale însă au fost un triumf pentru stînga, populaţia franceză îşi leagă destinele de progresul social şi se pasionează pentru tendinţele pacifice.

Astăzi, nu se mai poate vorbi de dizolvare; majoritatea dela Cameră nu se mai aserveşte unei manevre oportuniste şi ambiţiile sale legitime, de a fi reprezentată printr'un guvern eşind din rîndurile proprii, sînt greu să fie ocolite. Guvernul Painlevé, constituit într'un moment neclar, rămîne exponentul unei situaţii precare şi-şi datoreşte viaţa prea multor variabile pentru ca să-şi asigure existenţa.

Această cronică ambiţionează, mai ales, la discuţia ideilor. Să scuture pulberea evenimentelor de pe un învăţămînt social este singura sa raţiune. Ea nu vrea să fie un buletin de înregistrare în care anecdota personală să fie singura animaţie. Autorul său îşi dă însă sama ce obstacol sau ce stimulent poate

fi un om pentru o idee. Deaceia îşi pleacă, de rîndul acesta, vanitatea la gustul cetitorului. Eu ştiu că oamenii sînt cei mai mari duşmani ai ideilor.

*

In opinia internaţională, alegerea lui Hindenburg a fost o decepţie. Din partea Germaniei, ea însemnează o afirmare trufaşă a voinţei de reabilitare prin întrebuinţarea netedă a vechilor mijloace. Prestigiu personal, autoritate legendară, victoria ambiţiilor individuale şi nu o tendinţă socială, toate acestea au fost desigur consideraţii reale în determinarea corpului electoral, dar ele au împodobit numai elementul primordial care rămîne totuşi baza mentalităţii actuale a unei părţi din Germania.

In politica lor actuală, care se concentrează în problema Tratatului dela Versailles, conducătorii acestei ţări nu vor să amelioreze vechile metode germane împrumutîndu-le o oarecare subtilitate ori delicateţe. Ei cred că destinele Germaniei nu pot fi slujite decît de forţă subt forma ei violentă. Şcoala lui Bismark îşi păstrează încă influenţa deşi îşi schimbă materialul. Factori numeroşi îi întreţin viaţa şi politica aliată nu este străină.

Ignoranţa asupra situaţiei din Germania sau şovăelile continue în practicarea unei politici pozitive sînt greşelile esenţiale ale aliaţilor şi mai ales ale Francezilor. Elementele democratice îşi zăboviau opera sau îşi contopiau sforţările în spiritul şovin din cauza lipsei de încurajare sau a atitudinii îndoelnice a guvernelor aliate.

Germania a trecut prin două crize, în care orientarea politică putea primi suggestii exterioare, dar în care reorganizarea sa a fost îndrumată numai de decepţiile interne şi de reacţiuni regionale. Vitalitatea naţională ţîşnea haotică prin spărturile unui aparat artificial şi-şi căuta, în zadar, o consolidare unitară peste ruina instrumentului bismarkian.

In preajma constituţiei dela Weimar, psihologia populară, enervată de contradicţiile evidente ale tuturor improvizaţiilor, pierduse odată cu siguranţa proprie şi sprijinul legal: aparatul administrativ construit de Bismark pe o ierarhie fermă şi unitară se spulbera în dezlănţuirea nemulţumirilor războinice şi a tendinţelor regionale. Armata se întorcea de pe fronturi îndepărtate înfrîntă şi dezorganizată. Grupurile militare se constituise după modelul rusesc dar, reîntrînd în căminuri, găseau schimbarea deja operată şi birourile premenite cu elemente socialiste.

Socialdemocraţia germană, mici burghezi sau discipoli hegeliani ai marxismului, constatînd că forţa vechiului regim era în birouri şi administraţie, a înlocuit pe vechii funcţionari cu adepţii săi. Ameninţată însă, pe deoparte, de o revoluţie autentică şi de intervenţia aliată, şi, pe dealtă parte, de tendinţele centrifuge ale principatelor germane, a trebuit să păstreze esenţa

tradițională a organizării naționale și să se adăpostească subt autoritatea unui principiu cu virtuți centralizatoare. Democrația devenea astfel salvatoare și, în locul unui monarh care reprezenta forța ultimă, ea trebuia să ofere o atracție unanimă germanismului de pretutindeni.

Patriotismul german este, mai ales, o operă de educație. El s'a închegat subt protecția aparatului administrativ și a fost stimulat de vanități războinice. Înainte de 1870, între Sudul și Nordul Germaniei, între Prusia și Palatinat, între Bavaria și altă regiune, erau frontiere de trecut istoric și de ură.

Bismark însuși, neavînd încredere într'un germanism unic, a recurs la pacte clandestine și la carapacea administrativă care dădea o formă unitară propagandei hegeliene. Forța în locul sentimentului patriotic a dat naștere la o colaborare de prinți și nu la o înfrățire populară. Apelurile lui Fichte erau fragile pe lîngă afirmarea masivă a principiilor hegeliene. Realismul lui Bismark, brutal și luminat, a preferat o bază palpabilă în locul unei speranțe. Captînd oarecare veleități democratice pentru structura însăși a planului său autoritar, servindu-se de aspirațiile umanitariste pentru ca să-i dea grandoare, Cancelarul german a realizat unitatea imperiului prin mijloace exterioare.

Experiența războiului însă a înlăturat încarnarea statului hegelian și a risipit prestigiul instrumentului lui Bismark.

Prusia apărea ca dușmana libertăților regionale și reprezentanta puterii monarhiste în contra aspirațiilor democratice. Prusia lui Hegel și a lui Bismark trebuia redusă la un rang egal într'o colaborare vagă a principatelor germane. Regionalismul apăru pentru un moment în forma sa cea mai acută.

Decepțiile unei situații disperate, în care pierea aproape o clasă socială, se năruia bogăția mijlocie și puterea statului era frîntă de orice aventurier fără viitor, au reabilitat însă necesitatea centralizării.

Astfel, proectul primitiv prezentat de Preuss adunării dela Weimar cuprindea cel mai centralizator sistem care se putea imagina. Alcătuit pe o bază larg democratică, înscriind principii marxiste de organizare economică, proectul era menit să înlocuiască suveranitatea monarhului prin aceia a poporului și să înalțe autoritatea parlamentului la rangul unui principiu intangibil. Modificat în ceiace privește centralizarea, dar acceptat în dispozițiile lui democratice, el a devenit constituția dela Weimar, opera socialdemocrației germane, încercare formidabilă de preschimbare a temeliilor însăși ale unui stat național.

Situația însă nu s'a îmbunătățit, presiunea aliaților a crescut tocmai în acel moment și încrederea populară nu s'a putut consolida împrejurul noului principiu. Socialdemocrația și-a pierdut din partizani și lipsa ideilor republicane s'a resimțit în mijlocul regretelor monarhiste. Germania a cunoscut o nouă criză, în care doctrina marxistă pare a fi fost prima victimă. Prusia lui Marx ceda locul vestigiilor încă proaspete ale Prusiei lui Hegel.

Constituția republicană dela Weimar s'a zdrențuit în furtuna dușmăniilor vremii și parlamentarismul a fost compromis de mediocritatea guvernelor. Singura forță organizată din Germania de atunci, marea industrie, și-a putut exercita influența și a făcut din Cuno primul ministru al republicii. Socialdemocrația și-a plătit timiditatea și ignoranța: vrînd să substitue pe nesimțite noile principii vechilor autorități, n'a avut știința să o facă după cum n'avusese curajul să compromită pe deantregul vechiul regim. Consternată și orgolioasă, nesigură și puternică, Germania căuta în puterea tradițiilor forța noilor principii.

Astfel s'a produs alegerea lui Hindenburg.

Evenimentul are desigur o importanță deosebită. El nu justifică însă toată alarma produsă. Este regretabil și neliniștitor că o mare parte din Germania nu a văzut altă soluție la criza actuală. Spiritul războinic nu este stăpînul noii republici. Majoritatea țării este tot la stînga. Statisticile o arată și dacă alăturăm la cifrele lor considerațiile curat personale care au ajutat alegerea bătrînului general, putem privi cu oarecare optimism situația europeană. Blocul de stînga este în Germania o putere față de care nici o orientare nu poate deveni durabilă în politica țării.

Alegerea lui Mac-Mahon a fost adesea amintită cu ocazia victoriei lui Hindenburg. Cu toate deosebirile naționale, cele două evenimente, simplificate ca orice simbol, se apropie, natural. Și nu trebue uitat că politica de stînga în Germania nu și-a găsit gloria în nici un reprezentant, în vreme ce republica era propagată în Franța de cele mai mari talente ale timpului.

Din punct de vedere internațional, alegerea din Germania poate oferi avantagii: o politică pozitivă a aliaților ca un învățămînt inevitabil tras din evenimentele germane, produse în mare parte de șovăelile aliate: o colaborare reală a Germaniei la o politică europeană, fiindcă orice concesie făcută de actualii conducători, fiind în orice caz minimă față de opinia germană, este neapărat îmbrățișată de națiune.

Acordurile dela Londra pe baza planului Dawes sînt de natură să destindă raporturile franco-germane, pactul de securitate poate chiar suggera o apropiere, iar pericolul extra-european nu poate îngădui Germaniei să dea acestei noi vicisitudini a istoriei caracterul unei răzbunări.

Paris, Mai, 1925

Const. I. Vișoianu

Cronica literară

Charles Maurras

Deși forma de guvernămînt cași instituțiile democratice ale republicei franceze au dovedit în mai bine de jumătate de secol soliditatea și vitalitatea lor, rezistînd cu succes încercărilor celor mai grele, principiile pe care ea se razimă, nu mai deșteaptă desigur azi, în rîndurile intelectualilor, entuziasmul mistic care însuflețea pe un Hugo, Michelet sau Quinet. Desigur, criticile unui Taine sau Renan împotriva ideologiei revoluționare, reluate și îmbrăcate în mantia clericală sau naționalistă de Bourget și Barrès au contribuit la răspîndirea scepticismului. Dar acțiunea lor nu a depășit clientela restrînsă a marei burghezii și lumea saloanelor.

Alături de mica burghezie și masele muncitoare, intelectualii ascultau mai degrabă vocea sonoră a unui Jaurès, care căuta să învioreze flacăra ideologiei democratice, prin aspirațiile lui nobile și pure de justiție socială.

Zece ani însă după afacerea Dreyfus, cu drept cuvînt numită de un publicist „sufletul și demonul vieții publice a Franței în ultimul pătrar de veac" și cu deosebire în ajunul războiului, influența umanitarismului generos și utopic a marelui tribun asupra tinerimii universitare începea să fie serios contrabalansată de manifestările sgomotoase și teatrale în mersul lor ascendent ale valului naționalist, conservator și regalist, reprezentat de „L'Action française".

Această transformare a spiritelor avea desigur cauze sociale adînci și era în primul rînd datorită reacțiunii instinctului de conservare a unui popor amenințat în existența lui de un vecin re-

dutabil dar era și efectul acțiunii unei personalități viguroase a cărei inteligență sistematică, organizatoare și constructivă a reușit să dea naționalismului integral o doctrină unitară și coherentă.

Charles Maurras nu e azi numai teoreticianul strălucit al naționalismului francez și al monarhiei, dar argumentele lui împotriva democrației sînt utilizate de reacțiunea europeană, cel puțin în țările latine unde avocații fascismului italian cași partizanii dictaturii unui Rivera invoacă deopotrivă, autoritatea lui intelectuală.

Descendent al unei vechi familii de mici burghezi din Martigues, tîrgușor pe țărmurile micului lac de Berres, Maurras e un fiu al Provencei, ale cărei coline aride și aurite sau împodobite de maslini cu coamele veșnic clătinate de vînt le-a evocat ades, în pagini străbătute de o caldă emoție.

> Ton enfance heureuse a respiré
> L'air latin qui nourrit la limpide pensée
> Et favorise au jour sa marche cadencée.

a scris Anatole France într'o poezie dedicată tînărului său discipol.

Elev la colegiul catolic din Aix, primele lui lecturi au fost: Odiseea, La Fontaine, Racine, proza lui Roumanille și cîntecele rustice și marine ale marelui său compatriot Mistral.

La Paris, unde a venit să-și continue studiile, după ce își perduse credința a devenit secretarul lui Anatole France, debutînd în presa naționalistă cu articole în care susținea regionalismul și federalismul.

Cu ocazia volumului lui Moréas „Le pélérin passionné" în 1890, a scris un studiu în care apăra poezia acestuia împotriva conspirației „profesorilor și metecilor", iar un an mai tîrziu, devenea un adept al școlii romane.

„Le chemin de Paradis" apărută în 1895 și recomandată de France, e o colecție de povestiri filozofico-tragice, bogată în imagini poetice, opera unui estet pătruns de o concepție păgînă și aristocratică a vieții. In introducere, Maurras combate deja tot ce e vag, obscur și romantic, în numele idealului antic și rațional de măsură, simplitate și armonie. „Nu se vorbește azi decît de sentimente. Femeile atît de umilite prin moravurile noastre s'au răzbunat, comunicîndu-ne natura lor. Totul s'a efeminat dela spirit, până la dragoste".

Călătoria pe care o face în Grecia, în 1901, unde a mers ca la „un rendez-vous d'amour", a avut asupra lui o adîncă influență. In „Anthinea" ruinile glorioase ale vechei Athene sînt evocate în pagini de un înalt lirism, de o frumusețe severă și sobră. In fața Acropolei și a Parthenonului, combătînd rezer-

vele unui Renan, Maurras mărturiseşte că a avut revelaţia frumosului pur „sentimentul înaripat, senzaţia bruscă şi tare a suficientului şi necesarului operei de artă". A doua minune, după cea ateniană e pentru dînsul clasicismul francez reprezentat de literatura secolului XVI şi cu deosebire XVII „un moment organic" în evoluţia gustului.

Şi în pagini critice incisive şi fine, el combate fără cruţare tot ce se îndepărtează dela această tradiţie naţională, denunţînd mai ales operele care izvorăsc dintr'o inspiraţie romantică şi cosmopolită.

Baudelaire e „le mauvais enchanteur", ale cărui versuri nu le putem uita totuşi şi ale cărui „imagini urîte sau desgustătoare ne urmăresc ca pe Orest ceata cîinilor impuri". Verlaine are desigur accente sublime şi versurile lui creştine sînt incomparabile, dar poezia lui e nevertebrată, duce la disoluţie şi discipolii au transformat-o într'o bîlbîială mizerabilă şi obscură, lipsită de sintaxă, cugetare şi frumuseţă. „O mică hordă de scriitori originari cei mai mulţi din Europa septentrională şi din gheţurile Balticei, servindu-se de frazeologia ceţoasă a simbolismului, au încercat să ne înzestreze cu cîteva frumuseţi particulare limbilor germane şi slave".*

Naturalismul nu e mai puţin maltratat de acest entuziast al purismului clasic. „Zola era mai mult prost decît rău, de o prostie alcătuită din absenţe, viduri, ignoranţă. Publicul cultivat nu-l cetea, decît cu acea senzaţie de jenă şi nelinişte, pe care o dă evidenţa unei complecte rusticităţi. Persoana şi arta lui ne reduc la copilăria lumii".

Scriitorii lui favoriţi, dintre contemporani, sînt poetul Morèas, Anatole France şi Jules Lemaitre.

Atenianul Morèas, nobilul poet al stanţelor, e după dînsul un strănepot al lui Ronsard, La Fontaine şi Chénier.

Anatole France e urmaşul autentic al lui Rabelais şi Voltaire şi în imagini delicioase, el ne vorbeşte de „maestrul poet al Leuconoei", de moralistul din Lys rouge, de istoricul din „L'orme du Mail" şi „Les dieux ont soif" cu jocul lui amar asupra tragediei vieţii şi lirismul secret, care ne descopere măreţia ei profundă". „Cugetarea lui e totdeauna înflorită şi asemeni aurului, iar muşchii ei frumoşi sînt legaţi de mari corpuri strălucitoare, care amintesc Cariatidele Luvrului".

Deşi recunoaşte logica şi vigoarea sistematică a lui Brunetière caşi pătrunderea şi claritatea lui Faguet, Maurras reproşează acestor critici lipsa lor de măsură, de gust şi de sensibilitate poetică, însuşiri pe care le-a avut într'un grad înalt aticul Lemaitre. „Cugetarea lui e fără mare vigoare, proporţiile ei sînt reduse şi armonioase, dar Lemaitre are un dar sublim, perfecţia nudităţii. Materia interpusă a dispărut parcă în această gîndire fără de vestmînt şi fără de văl. E spiritul pur care schiţează dintr'o aruncătură, e zborul săgeţii deasupra apei care curge".

* L'allée des philosophes, 1924.

Pentru a ilustra printr'un exemplu efectul dizolvant pe care, în contrast cu seninătatea şi echilibrul clasic, romantismul îl are asupra sufletului modern, Maurras a scris în 1902 „Les amants de Venise". Furtunosul amor care a zdrobit pe Musset şi nu a rămas fără urme în viaţa lui Georges Sand e disecat aici cu pătrundere, subtilitate şi cruzime. Iar din această banală aventură, el scoate o lecţie de înaltă etică, sfîrşind printr'un rechizitoriu de o implacabilă duritate. „Posteritatea îndepărtată va fi mai severă decît noi. Pentru a iubi în adevăr nu trebue să iubeşti amorul, ba chiar să simţi împotriva lui oarecare ură. Dorinţa de a ridica viaţa omenească la paroxism are în ea ceva patologic. Salvată de ea însăşi, disciplinată şi ordonată, sensibilitatea poate deveni numai un principiu de perfecţiune".

Dar acest estet şi critic, care cu toată îngustimea şi rigiditatea dogmatismului său, era pe cale să devină prin autoritatea şi gustul lui impecabil unul din arbitrii şi spiritele conducătoare ale literaturii, a părăsit în urma afacerii Dreyfus, aproape cu totul, cariera pentru care părea destinat. O irezistibilă chemare, de a lucra la opera de reconstituire a Franţei, l-a făcut să se consacre aproape exclusiv teoriei şi acţiunii politice. „Bunicii noştri gustaseră o profundă plăcere distrugînd. Blîndeţa şi majestatea trecutului perdut, au fost mai mult sau mai puţin senzibile părinţilor noştri. A reconstrui a părut că interesează pe predecesori. Adevărul conservator s'a desenat mai clar înaintea ochilor noştri". „Il fallait le servir en fait si nous ne voulions manquer notre vie".*

Cugetarea politică a lui Maurras e după propria lui mărturisire, o critică acerbă a iraţionalismului rău făcător dar e inspirată şi de o voinţă amică a genului omenesc deşi virilă, aspră, provocătoare. „Căci cei blînzi nu sînt şi cei buni şi lipsa de umanitate nu începe cu sîngele vărsat ci cu tulburarea adusă voluntar în inimi".

Dezordinea filozofică e după el înrudită cu cea romantică şi e un produs specific al spiritului gotic, înclinat spre metafizică şi cu totul contrar ordinei senine a clasicismului. „Am oroare de Germani şi de sentimentul infinitului. Aceste sunete absurde şi forme ruşinoase ar trebui să ne îndemne să stabilim frumoasa noţiune a finitului, care numai în estetică şi politică poate fi prinsă în adevărata ei evidenţă".

Împotriva nouroaselor teorii asupra progresului, care au la bază mobilitatea şi dinamismul metafizic, Maurras face apologia formelor stabile şi eterne, susţinînd în istorie caşi în artă, ideia unui punct de perfecţie. „Încercaţi în faţa evidenţii legilor fixe

* Le chemin de Paradis, Avant propos 1920.

ale existenţei, adoratorii vieţii s'au simţit obligaţi să descopere în succesiunea iraţională şi capriciul eminent al lucrurilor, o cugetare care se înlănţue şi o voinţă ordonată. Pentru a arunca un văl asupra prezentului sigur, ei au ipotecat viitorul şi unele deprinderi ale spiritului lor religios, i-au făcut să conceapă un spirit al lumii, pe care şi-l reprezintă (fără sinceritate şi precizie), ca un fel de vertebrat monstruos, invizibil, răspîndit în mod misterios şi vaporizat în lucruri, pentru a satisface (cum şi pentru ce?) dorinţile noastre. Dar această providenţă brută, cu totul neinteligibilă, e un simplu succedaneu al inteligibilei providenţe supranaturale. Dogma lui Bossuet se leagă şi poate fi explicată, pe cînd noua dogmă nu admite decît o credinţă în aer, căci nu găsim nicăeri urmele feeriilor ei immanente".

Legea dinamică a omului, conceput ca o fiinţă unică într'o continuă creştere, nu a putut fi degajată de nimeni. Cele mai frumoase romane de filozofie sînt şi cele mai false: „le retour éternel" al lui Nietzsche, vis al unei nopţi de primăvară sau cele trei stări ale lui Comte, arbitrară iluzie". „Fie că se prezintă în cerc, patrat, spirală sau helice, mişcarea totală a lumii nu va surprinde prin vanitatea ei decît spiritele neocupate sau leneşe, care aşteaptă dela dînsa salvarea".

Legile naturii sînt însă eterne, ele nu au variat în cursul vremilor şi tipul omului se prezintă ca un produs stabil.

„Marea roată care se învîrte mereu, nu a înaintat deşi nimic nu o opreşte. Ceiace e important şi nu variază e însă a şti unde e interesul omului şi unde nu? Unde e binele şi unde răul? Toate lucrurile fiind presupuse de altfel egale, trebue să visăm sau să dorim ca roata să se învîrtă mai repede? Ce e preferabil, conservarea sau distrugerea, ambele relative!" Şi Maurras răspunde fără a ezita la această capitală întrebare: „Nimic nu e mai uşor decît revoluţiile; istoria e plină de ele, după cum e bogată în ruguri şi în morminte. Ceiace e frumos şi greu e să eviţi zguduirea, să parezi subversiunea, să dai precădere acelor precauţii pe care natura le-a luat ea însăşi, pentru a ţinea piept inamicului vieţii. A naviga şi a conduce în port, a dura şi a face să dureze, iată miracolul. Acei care declamă contrarul servesc unicul interes al forţelor morţii. Ei ne duc îndărăt şi în direcţia neantului. Şi iată de ce sămînţa visurilor falacioase trebue cunoscută şi înţeleasă, oricare ar fi numele şi pretext'ul speranţei".

Analizînd în numeroasele lui volume, din care „L'enquête sur la Monarchie" 1901—1909, „L'Avenir de l'Intelligence" 1905 şi „Le dilemme de Marc Saugnier" 1907 sînt cele mai caracteristice, forţele de dezordine ale societăţii contemporane, Maurras se opreşte îndelung asupra celor trei boli care au viciat, după el, lumea modernă, cei trei R, cum le numeşte dînsul: Reforma, Revoluţia, Romantismul. Dacă cel din urmă reprezintă, după cum am văzut anarhia senzibilităţii, încercînd să uzurpeze funcţiile

raţiunii, Reforma a adus cu Luther şi cu Calvin în lume spiritul critic şi individualismul dizolvant, iar Revoluţia care nu e decît romantismul politic, stăpînirea democraţiei, puterea multiformă a numărului şi a materiei.

Impotriva ei, se năpusteşte Maurras cu furie şi inepuizabilă vervă: „Taine o numea crocodil. De ce nu cămilă, măgar sau viperă. Răutate josnică, prostie, lipsă de voinţă, acestea sînt republica şi democraţia".

„Bestia introdusă de Renan subt numele de Caliban, nu poate fi, cum credea el, niciodată îmblînzită". „Cetatea antică a decăzut roasă de viermele democraţiei şi părţile lumii moderne atacate de acest animal desgustător, vor avea acelaşi destin".

Punctul de plecare al răului are însă o origină mai veche şi clasicul Maurras, obsedat de armonia helenă şi ordinea romană, contrastînd cu barbaria aziatică, îl descopere în Biblie, pe care o stigmatizează ca „o piatră a dezordinei" şi în Evrei „lepra semită, convolu de scamatori, necromanţi, profitori şi agitatori fără patrie", cel mai primejdios ferment revoluţionar.

Franţa democratică şi republicană e condusă, după părerea lui, de o aristocraţie formată din Evrei, pe ai căror intelectuali de un incontestabil renume (pentru Bergson are o specială aversiune), Maurras îi compară „cu anticii vrăjitori syrieni, care înşelau odinioară buna credinţă a Occidentului" şi din protestanţi care prin monoteismul şi profetismul lor, pot fi consideraţi ca nişte descendenţi ai Evreilor.

Impreună cu metecii de tot felul, ei întind mîna străinătăţii şi sînt adevăraţii vrăjmaşi ai spiritului naţional.

Impotriva democraţiei, societatea franceză trebue cu orice preţ apărată, căci această formă politică face imposibilă orice organizare, consumă şi nu produce, critică şi distruge fără a putea construi. Spiritul democratic şi liberal caşi parlamentarismul nu sînt instituţii latine. Originea lor trebue căutată în pădurile germanice şi e bine să nu uităm mărturia lui Goethe după care Germania era încă în stare sălbatică, cînd civilizaţia noastră dăduse de multă vreme frunze şi fructe".

Adevărata organizare însamnă diferenţiare şi ierarhie. Ea nu e dar compatibilă cu drepturile omului, proclamate de revoluţie şi nu e posibilă decît prin revenirea la vechiul regim, prin restaurarea tradiţiei monarhice, regaliste şi catolice a Franţei.

„Dincolo de revoluţie, de Jean Jacques şi Geneva, care ne-a intoxicat cu germanism şi bibliomanie, dincolo de anarhismul isteric însuflat de Orient, există o nobilă tradiţie a Franţei, în afară de care nu putem realiza nimic pur".

Opunînd idealismului social metafizic şi utopic răspîndit de opera lui Rousseau, realismul şi pozitivismul său reacţionar, antirevoluţionar şi antidemocrat, Maurras se opreşte asupra rostului adînc al regalităţii, care vreme de opt secole, prin treizeci şi trei de suverani a servit interesele generale şi permanente

a'e țării, asigurînd ca un fel de delegație a duratei franceze, o continuitate de care sînt incapabile democrațiile.

Discipol al lui De Bonald, Joseph de Maistre și mai ales Auguste Comte și adorînd asemenea lor, frumosul chip al unității spirituale „căci coherența intelectuală e condiția higienică a coherenții sentimentului și a acțiunii", păgînul Maurras era menit să devină un apologist fervent al catolicismului.

Pe cînd adeziunea unui Chateaubriand odinioară la catolicism cași înclinația recentă a lui Barrès pentru dînsul, aveau un caracter în primul rînd estetic, acea a lui Maurras e mai mult exterioară și politică.

Respingînd orice apropiere cu creștinismul interior al oamenilor Reformei, el admiră în biserica catolică imaginea monumentală a unității și a ordinei și mai ales păstrătoarea culturii antice.

Creștinismul neintegrat în catolicism, e pentru Maurras răul. Meritul bisericii e dimpotrivă, de a fi organizat ideia de Dumnezeu, controlînd-o prin autoritate și incorporînd-o statului. Și considerînd liberul examen sau orice formă a individualismului religios ca un izvor de anarhie, acest clerical care nu e de loc creștin ne declară: „Eu nu voiu părăsi niciodată cortegiul savant de concilii, papi și mari oameni ai elitei moderne, pentru a mă încrede în evangheliile a patru Evrei obscuri".

Pentru înfăptuirea ideilor lui politice și religioase Maurras, asemeni lui Machiavel și altor oameni ai Renașterii, înlătură cu totul din sfera acțiunii punctul de vedere moral, nu se dă înlături de a recomanda după împrejurări, întrebuințarea forței, unicul mijloc, care după el în această lume poate consacra dreptul, vorbind adepților de „voluptatea de a îndeplini ceva dificil, dar mare".

Părerile acestui teoretician conservator și vajnic detractor al democrației, suggestiv și ingenios prin bogăția detaliilor cași prin unitatea doctrinei, sînt fără îndoială din cele mai discutabile. Materialul istoric pe care se ridică frumosul lui edificiu e de calitate îndoelnică și îndărătul abilităților aprigului dialectician, celace creatorul lui Jérôme Coignard numea „le mortier de la sophistique", se întrevede cu ușurință.

Pentru a ne opri numai asupra cîtorva puncte, sînt oare ideile democratice atît de străine spiritului francez cum crede Maurras și originea lor e numai evreiască și protestantă? Nu derivă ele în bună parte și din raționalismul funciar al rasei, cum susținea Taine? Rousseau nu poate fi în bună parte considerat prin construcțiile lui a priori și ca un continuator al lui Descartes? Și dacă aceste idei anarhice, Franța le-a importat, cum susține Maurras dinafară, de ce țările de unde ele au venit, Germania și Anglia (protestante numai cu numele, afirmă el) le-au părăsit rămînînd după propria lui părere, esențial și profund tradiționaliste, pe cînd Franța nu numai că le-a păstrat, dar a „contaminat cu bibliomanie fericitele ținuturi pe care inchiziția le prezervase până atunci"?

Unitatea spirituală pe care Maurras vrea s'o realizeze prin forță, nu poate fi decît de o scurtă durată și nu poate avea decît un caracter efemer, iar atunci cînd ea e în adevăr înfăptuită, experiența istorică ne-o arată pretutindeni ca un preludiu al stagnării și al morții.

Viciile democrației zugrăvite de dînsul în pagini vii și de o incontestabilă putere sînt, cine ar putea să o nege, în mare parte reale.

Cercetat însă deaproape și cu nepărtinire, vechiul regim tot atît de conrupt și mai agresiv, poate fi oare considerat de istoric ca o epocă mai puțin odioasă?

Departe de a corespunde adevărului, viziunea pe care Maurras ne-o dă asupra lui, e o simplificare arbitrară și o deformare a realității, construcția artificială a unei imaginații de clasic și de estet, înamorat de forme geometrice, rigide și pure.

Pentru cine totuși, nesocotind barierele ridicate între oameni de violență și ură și trecînd peste disprețul transcendent, ironic sau uneori deadreptul injurios cu care Maurras privește mulțimea grosolană și stupidă, se silește să înțeleagă și să prețuiască un adversar, figura lui e din acele care impune.

Minte logică de o reală vigoare, cap sistematic și ordonat, deși bogat în definiții scolastice, Maurras nu se pierde niciodată în abstracții și cum a observat cu pătrundere Thibaudet, ideile devin pentru el niște realități și viziuni exterioare și plastice. Frazele acestui stilist rafinat, dacă sînt uneori lipsite de sentimentul nuanțelor sau de fluiditate, se disting prin structura lor masivă și densă.

Reacționînd împotriva unor excese reale și primejdioase ale individualismului, cași misticismului metafizic, Maurras are meritul de a fi pus în haosul vieții publice a Franței din primul patrar al secolului „imensa chestie a ordinei spirituale" în om, în gîndire, în stat și stăpînit de reminiscenți elene, dar mai ales romane și catolice, de a fi susținut cauza ei cu o aprinsă pasiune intelectuală, cu o nobilă și virilă energie.

Din aceiași familie spirituală cu bătrînul Corneille și meridionalul Auguste Comte,* impregnat de pozitivitate romană și punînd cași ei înainte de toate „binele inteligenței și acel al cetății", acest mare latin reprezintă fără îndoială sufletul francez, în cîteva din aspectele lui esențiale: orgoliul superb al rasei, pasiunea logică.

Octav Botez

---

* René Lalou, Histoire de la littérature française contemporaine, 1922.

Cronica ideilor

Consideraţii asupra epocii noastre

E aşa de veche şi de popularizată credinţa că nimeni nu poate scri istoria exactă a timpului său, încît ea a intrat deabinelea printre adevărurile indiscutabile. Contemporanii evenimentelor le văd defectuos fiindcă le văd de aproape. In istorie, caşi în arta fotografică, trebue perspectivă. Secolul XIX s'a iluzionat excesiv asupra posibilităţilor obiectivităţii ştiinţifice. A inventat atunci o serie de canoane draconice care să ţină în lanţuri veleităţile veşnic treze ale subiectivităţii noastre.

Nici o disciplină n'a fost mai pedepsită, mai mutilată cu precauţiune, mai strivită în cămaşi de forţă ca istoriografia. Critica provenienţii textului, a sincerităţii, a autenticităţii, a interpolărilor, au luat tot timpul cercetărilor propriu zise. Mijlocul a devenit scop şi ca să afirmi de pildă că Stefan cel Mare s'a născut cu trei zile mai înainte decît se crede, trebue mai întâiu, dărămate într'un infolio de cinci sute de pagini argumentele şi procedeele adversarilor. Bine înţeles, printre alte precauţiuni de imparţialitate, s'a interzis contemporanilor să-şi scrie istoria timpului.

Vom obiecta totuşi, timid, că dacă aprecierile prea apropiate pot fi interesate, ele au însă alte avantagii. Viaţa e o adaptare practică la realitate. Acţiunea nu permite abateri iluzioniste ori utopice.

Sancţiunea vine imediat cînd e vorba de activitate. In speculaţiile teoretice, cu subtilitate ori autoritate, poţi sili ambianţa să te asculte. In viaţă, digresiunile teoretice, construcţiile abstracte

ori fanteziste capătă imediat severe desminţiri. Poţi înţelege trecutul cum vrei: la urma urmei e o chestie de imaginaţie ori de talent. Tot ce se poate întîmpla e o aspră execuţie dela un coleg de specialitate. Nu poţi falşifica prezentul însă, fără o excomunicare radicală din domeniul normalului. Cel care scrie despre timpul său îl cunoaşte practic adică adaptat. Şi ori cîte ar fi erorile imaginaţiei ori interesului său, el e mai aproape de realitatea sa contemporană, decît Maspero de epoca lui Tutank Amon, construită după categoriile logicii actuale, din trei patru fărîmături sporadice de piatră măcinată ori de papirus spălăcit.

E adevărat că, prins în curentul evenimentelor în curs de săvîrşire, contemporanul nu poate vedea rezultatul final. Anatole France a arătat cu profunzime care erau opiniile marturilor oculari asupra viitorului creştinismului. Cine poate şti astăzi viitorul bolşevismului? Cine poate şti dacă nu cumva, chiar subt ochii noştri, nu se nărueşte în declin o civilizaţie şi nu începe alta pe care nici n'o bănuim. Renan ar fi vrut să mai trăiască măcar cincizeci de ani ca să-şi întrezărească profeţiile. Voltaire, cu răceala intelectualităţii sale veşnic lacomă de inedit, fericea generaţiile care vor apuca un aşa de pitoresc spectacol ca revoluţia franceză pe care o prevedea. E mai bine poate că aceşti filozofi fără înţelepciune au murit la timp. Propriu zis, nimeni nu-şi înţelege adevărat decît timpul său. Poate chiar numai generaţia sa. Istoricii antichităţii scriau cu predilecţie despre timpul lor. Paginile rămase dela dînşii nu sînt însă din cele mai viciate ca adevăr.

* * *

Un publicist francez, Lucien Romier, a publicat recent o carte care a făcut oarecare vilvă: „Explication de notre temps" (Bernard Grasset ed.). In baza consideraţiilor de mai sus, sarcina caşi titlul acestei lucrări nu ne par „a priori" prezumţioase. Conţinutul ne-a decepţionat puţin, dar aceasta e altceva. Legitimitatea întreprinderii nu dispare prin realizarea ei defectuoasă. Vom transcrie aici cîteva note în marginea acestui volum.

O trăsătură comună a tuturor scrierilor despre timpul prezent e pesimismul.

Puţini scriu ca să-şi laude epoca. Majoritatea constată un declin. Mergem cu siguranţă către decadenţă, spun ei. Viaţa devine din ce în ce tot mai grea, mai complicată. Istoriile contemporane, aproape sînt lamentări. Trecutul imediat ori îndepărtat apare frumos, idilic, paradiziac.

Fiecare se gîndeşte cu nostalgie la „le vieux bon temps", cunoscut direct sau din auzite, la timpul de aur al diligenţei, al hanurilor, al raporturilor patriarhale. Eroii lui Homer, încă vorbesc de un trecut simplu, agreabil, uşor de suportat. Şi ei se plîng de complicaţia, de greutatea vieţii pe care o duc. Cîţiva

autori fac excepţie însă. Sînt scriitori din burghezia franceză a secolului al XVIII-lea, un Condorcet, un d'Holbach, un Helvetius, cu toţii inspiraţi de „ideia de progres", cu toţii încredinţaţi că omenirea merge indefinit către perfectibilitate. Dar acestea sînt ecourile reprezentative ale unei clase prospere, în ascedenţă. Ascultaţi însă nu glasuri din burghezie ci din nobleţă. Lamentarea începe. Şi e normal să fie aşa. Caşi individul, omenirea civilizată are sentimentul trecutului. Bătrîneţea o înspăimîntă. Trebue să presupunem că într'un vag viitor va veni o epocă grea de tot, (nu numai decît reîntoarcerea la caverne, pe o planetă lipsită de căldură, cum vrea A. France), cînd această istovită umanitate va trăi din amintiri, ca modestul nostru pensionar, cetind uriaşele opuri ale istoricilor. Inocenta utopie a viitorului va fi, poate, trecutul. Fenomenul începe să fie vizibil chiar de pe acum la iubitorii exclusivişti ai lumii antice. Faimoasa „querelle des anciens et des modernes" durează până azi. Un Maurras, un Anatole France, un Croiset un Gomperz, sau mai ştiu eu cine, sînt convinşi că civilizaţia antică a epuizat toate valorile. De atunci şi până azi, s'au pus doar virgule la un text perfect în afară de aceasta. De aici începe inventarierea achiziţiilor în adevăr noi pe care o civilizaţie le are şi pe care nu le are cealaltă. Turghenev, european convins şi antipanslavist, spunea că singurul lucru pe care l-a inventat Rusia şi nu-l cunoaşte Europa e samovarul.

După acelaşi model s'au făcut alte comparaţii. Pierre Louys a spus că n'avem în plus, ca voluptate, faţă de antichitate, decît fumatul. A. Thibaudet a mai adăugat cetitul. Lista s'ar putea prelungi. Deja Perrault avea una mai lungă. E mai legitim probabil, să credem cu bergsonismul că viaţa e o perpetuă creaţie. Nici un moment nu samănă întocmai altuia. Că nu toate creaţiile sînt utile ori superioare, de acord. Achiziţii însă, facem tot timpul cît durăm. E mai cuminte să spunem nu că antichitatea e superioară ori inferioară, dar că e altceva. Adevăr à La Palisse: celace dovedeşte însă, că pentru a combate o gravă discuţie filozofică, e necesar de multe ori un simplu truism.

Aşa dar, ca să revenim, d. Lucien Romier e pesimist. În consecinţă face reproşuri, dă sfaturi, indică remedii. Caşi O. Spengler, caşi Keyserling, el dă alarma. Bătrîna noastră Europă i se pare ameninţată. Centrul de gravitate se va deplasa în altă parte, Europa rămînînd celace e în realitate adică „un cap prelungit al continentului asiatic", după expresia lui Paul Valery. Prejudecata civilizaţiei, concept inventat de Romanii colonizatori contra barbarilor şi de creştini contra ereticilor, pare în criză. În orice caz recunoaştem şi altor societăţi, indiană ori chineză, atributele culturii. Mulţi publicişti contemporani cer chiar o adăpare la aceste învăţături, pe care le cred superioare celor europene. Volumul de care ne ocupăm nu merge însă aşa de de-

parte. Se mulţumeşte să descrie caracterele civilizaţiei actuale, fără să-i nege încă importanţa ori viabilitatea.

Din aspectele analizate, n'am putea da o definiţie a timpului nostru. Autorul indică o mulţime de observaţii de detaliu fără să le închege într'un mănunchiu. E vorba de rolul presei, de importanţa democraţiei, a femeii, a naţionalismului etc.. Din toate acestea nu rezultă un caracter precis. Întrebarea e alta. Dacă un asiatic ar veni în Europa, ca persanul lui Montesquieu altă dată, ce l-ar impresiona oare mai întâiu?

Cred că prima impresie ar fi aceia a dominaţiei tehnice, a mecanizării vieţii. În adevăr, iată ce scrie undeva în această privinţă Rabindranath Tagore: „Legăturile vii ale societăţii europene sînt rupte şi înlocuite printr'o organizaţie mecanică. Mecanismul, producător de prosperitate se dezvoltă fără încetare în afară de orice proporţie cu celelalte trebuinţi ale societăţii şi omul e strivit de greutatea sa. Omul moral, omul complect, face loc omului politic şi comercial, adică omului cu intenţii limitate. În timp ce spiritul Occidentului merge către libertate, naţiunile Occidentului prepară lanţurile cele mai barbare pe care le-a fabricat vreodată istoria."

Şi de la mecanicism s'ar putea trece la mercantilism. Invenţia monedei a lichidat complect orice sistem patriarhal. Alte tipuri de civilizaţie se definesc prin aceia că tolerează între membrii societăţii relaţii gratuite, sentimentale.

Raporturile chiar materiale se regulează moral. Cadoul ori recunoştinţa sînt mijloacele de plătit un serviciu. Mercantilismul contemporan dizolvă încetul cu încetul putinţa de a cere ori de a face o îndatorire, chiar între membrii unei familii, fără o recompensă palpabilă pecuniar. G. Simmel susţine că invenţia monedei a adus omului şi libertatea, fiindcă l-a dezrobit de dependenţa aceia strictă a trocului, care te lega de anumite persoane. Cu bani în buzunar poţi cumpăra ce-ţi trebue la Londra, la Paris ori la Bucureşti. Poţi circula, avînd asupra dumitale cea mai mobilă dintre forţe. Avantajul e mare. E cazul să zicem însă, că există şi cealaltă faţă a monedei. Banul a adus libertatea, dar a izolat omul, a distrus solidaritatea şi afecţiunea. A trivializat relaţiile, întinzînd peste toate perspectiva interesului material. Finanţa a devenit monarhia secretă a societăţii. Lucrul se simte până şi în dragoste. D. P. Zarifopol a avut dreptate să afirme că Don Juanul modern e bancherul.

Fireşte, lucrul e de prevăzut, inutilul e în decadenţă. Prima, între toate, arta sufere. Pierderea gustului artistic e un fenomen normal al timpului nostru. Arhitectura bizară, până la macabru informă, masivă cu obezitate, de o deşanţată fantezie, arhitectura care umple cu încetul spaţiile goale ale marilor metropole americane ori europene; muzica savantă dar stridentă, rece ca un obiect de curiozitate, inspirată de împerecherile de sunete barbare ale jazz-band-ului, industriile de artă, fabricarea în serie a trecutului prin imitaţie, cubismul, dadaismul, toate dibuirile a-

cestea delirante, sînt tot atîtea victorii ale prostului gust. Cineva spunea că tot ce s'a creat artistic de la renaştere afirmă o fidelă decadenţă. Nu ştiu dacă victoria urîtului a început de atunci. Azi, ea e reală.

Odată cu dezinteresarea a decăzut şi morala, adică credinţa aceia, în acelaşi timp absurdă şi fecundă, într'o inhibiţie liber voită a animalităţii noastre. In majoritatea ţărilor civilizate, raţionalismul excesiv a liberat omul de toate prejudecăţile, întorcîndu-l brusc cu faţa la biologie. Morala modernă constă într'o sinceritate deplină faţă de tot ce se considera impudic, ruşinos, acum cîteva decenii. Dar această sinceritate a fiziologiei e o simplă brutalitate. Relaţiile dintre sexe au devenit de o rectitudine, de o lipsă de complicaţie socială ori psihică, care exclude complect imaginaţia în favoarea simţului tactil.

Cu un cuvînt, de la politică la economie şi de la artă la dragoste, misterul dispare pe nesimţite din lumea contemporană. Cetăţean în loc de revoluţionar, femeiă în loc de amantă, meseriaş în loc de artist, omul modern e prea cuminte ca să se mai aventureze, cavaler de legendă, către cucerirea necunoscutului. Azi, la birou, cu creionul în mînă, socoteşte prudent şansele de piedere ori reuşită şi nu avansează decît pe teren sigur. Copleşiţi de griji, fricoşi, intimidaţi de mizerie, contemporanii noştri au uitat complect plăcerile divine ale riscului...[1]

Viaţa e prea colectivă, prea socială ca individul să mai poată întreprinde ceva pe forţele proprii. Temeritatea a devenit ridicolă în această viaţă de mase, de mulţimi, de sancţiuni publice.

Dar, iată că şi aceste note au început să devie lamentări. Se vede deci că e o fatalitate. Nemulţumit de grijile zilei, ori decite ori vorbeşte de timpul său, omul trebue să se plîngă, răzbunîndu-se pe istorie de mizeriile menajului ori ale profesiei.

După ce l-a înşelat soţia, d. Bergeret, făcînd astronomie, nega viaţa din celelalte planete. Noi ne mulţumim să negăm progresul.

Colectivism, biologism, inestetism.. cine ştie ce semnificaţie vor avea mîine aceste aspecte. Antiteze azi, cine ştie căror sinteze superioare, vor servi drept pretext mîine. Elemente ale procesului în curs, nu putem măcar bănui, cum va aprecia civilizaţia noastră arheologul care va veni peste două mii de ani, ca să desgroape pietrele, instrumentele, operele, criticile şi criticile criticilor noastre. Va găsi ca cea mai caracteristică umbrela, maşina cu aburi, galoşii, aeroplanul? Dacă am putea şti, i-am pregăti dinainte, pentru comoditatea investigaţiei, un muzeu bine garnisit. Ar fi o politeţă delicată adresată viitorului, pe care înaintaşii noştri, nu s'au gîndit să ne-o facă. Dar poate şi această atenţiune li s'ar părea o puerilă grandomanie...

M. R.

Miscellanea

Lucruri reconfortante

A apărut nu demult în Franţa o carte a d-lui Charles Maurras, intitulată *Anatole France politique et poète.*

Anatole France a fost dreyfussard, socialist, comunist. D. Charles Maurras este conservator şi regalist, fanatic şi militant.

După deprinderile noastre ar fi natural ca Anatole France să fie pentru d. Maurras un poet fără talent şi un trădător de patrie.

Dar nu! In Franţa se poate şi altfel: Şi pentru d. Maurras Anatole France e un poet „divin".

Şi cum Anatole France nu trece drept unul din marii poeţi ai Franţei, nu se poate spune că d. Maurras se supune opiniei publice. Din contra, el o contrazice, ba chiar o bravează.

Se va zice însă, că d. Maurras laudă pe acest poet, pentrucă, clasic el însuşi, îi convine clasicismul lui France. Fireşte, d. Maurras e *sincer,* cînd îl laudă; dacă nu-i convenea poezia lui France, nu o lăuda. Atîta ar mai trebui: să laude pe un bolşevic, fără măcar să fie convins de meritele lui!

Se va mai zice: d. Maurras a fost cîndva, în tinereţă, secretarul lui France. Dar de cînd faptul că ai fost în legătură cu cineva odată, scade meritul că-l preţueşti, cu toate că eşti *acum* într'un alt cimp decît el—şi în ce cîmp deosebit şi vrăjmaş!

Cu privire la politică,—fireşte că d. Maurras nu putea să-l laude pe France *pentrucă* e comunist. Comunismul este oribil pentru d. Maurras.

Dar el găseşte motive ca să nu lovească în scriitor. Mai întîiu, celace-l opreşte e marele talent al lui France. Unui astfel de om, nu-i mai pui la socoteală crime de aceasiă natură. In sprijinul acestui sentiment, el citează pe Barrès, care a spus despre „cazul" France: „Tout ce que l'on voudra! mais d'abord il a maintenu la langue française".

Dar d. Maurras are un argument mai puternic, şi anume că France, *în fond,* a fost un conservator. Conştient, în manifestările lui

publice, în politica practică, France ar fi un revoluționar. In fond însă, natura sa ar fi conservatoare. Acest conservatism îl ilustrează d. Maurras prin critica republicii pusă de France în gura abatelui Lantaigne, din *L'Orme du Mail*, și prin apărarea moale a republicii de către d. Bergeret.

D. Maurras nu are dreptate. Antirepublican, *deci* conservator, este o concluzie abuzivă. Critica republicii burgheze poate fi tot atît de violentă din partea unui socialist cași din partea unui regalist.

In *critica* societății burgheze se întîlnesc întotdeauna reacționarii și socialiștii—și se deosebesc în privința remediilor, a *idealului*. Vezi, la noi, critica formelor burgheze, făcută de socialiști și de junimiști.

Iar răspunsul d-lui Bergeret e celace mai poate acorda meritoriu un socialist republicii burgheze.

Argumentul d-lui Maurras e sofistic.

Dar admirația acestui regalist pentru artistul care a fost comunistul France e așa de mare, încît d. Maurras nu se dă înapoi dela nici un argument, dela nici-o tranzacție cu el însuși, pentru ca să-și poată păstra și justifica această admirație estetică.

In această atitudine a d-lui Maurras este și nevoia de a reclama pentru ideologia sa un om atît de mare ca France? Se poate. Dar și aceasta dovedește admirația regalistului pentru comunist—libertatea de spirit și predominarea atitudinii estetice.

Iată ce însamnă o societate civilizată, unde *talentul* impune pe deasupra oricării considerații,—unde omul s'a îndepărtat destul de gorilă, ca să poată avea admirații dezinteresate și chiar în contra interesului.

Iarăși Anatole France

Scrisesem notița de mai sus, cînd am cetit *La vie et les opinions d'Anatole France* de d. Jacques Roujon și *Anatole France à la Béchellerie* de d. Marcel Le Goff, care conțin o mulțime de idei și documente relative la problema politicii lui France.

D. Roujon e teoretician, d. Le Goff e reporter. Cel dintăiu vrea să probeze cu texte din opera lui France conservatismul acestuia. Celălalt redă convorbirile lui France din salonul dela Béchellerie și înclină tot spre concluzia d-lui Roujon. Este interesant de observat că d. Roujon fiind și catolic, „probează" că France a fost mai degrabă religios decît ateu. D. Le Goff declară însă hotărît că France era un necredincios ireductibil. D. Maurras, care-i regalist, dar nu și credincios, nu se ocupă de religia lui France.

Posibilitatea acestor discuții despre ce gîndea și credea un om, care și-a exprimat părerile abondent și care a trăit până eri, se explică prin complexitatea sufletului acestui om; prin faptul că în viața și opera lui s'a făcut la un moment dat (Afacerea Dreyfus) o schimbare hotărîtoare; prin faptul că acești scriitori iau, fără mult discernămînt, ca păreri ale lui France părerile personagiilor lui; prin libertatea ce și-o acordă de a alege părerile care convin tezei lor, trecînd peste celelalte; și mai ales prin faptul că ei traduc antiburghezismul lui France prin conservatism.

Triumful cel mare al acestor scriitori conservatori este atitudi-

nea lui France (din *Les Dieux ont soif*) față de Revoluția cea mare.

Dar socialiștii au spus întotdeauna că Revoluția dela 1789 a fost burgheză, că burghezia s'a folosit de muncitori ca să învingă feudalitatea și apoi i-a oprimat.

Și tocmai așa își justifică atitudinea Anatole France, cînd d. Le Goff îl întreabă cum se împacă revoluționarismul lui cu *Les Dieux ont soif*.

D. Roujon, ca să triumfe, face și puțină „gazetărie". D-sa arată, cu citații, iubirea lui France pentru Franța și în special pentru vechea Franță, trage concluzia justă că France este patriot, numește pe socialiști și pe Jaurès *antipatrioți*—și triumfă! Dar cine nu cunoaște definiția lui Jaurès a patriotismului, cu mormintele strămoșilor și leagănul copiilor, etc.?

Ceiace-i încurcă pe acești critici—ori celace le dă ajutor—este tradiționalismul literar al lui France și disprețul lui pentru democrația burgheză,—și, încă, pesimismul și mizantropia lui, rezolvate într'un incurabil scepticism cu privire la virtuțile umane.

Dar nici această stare de suflet din urmă nu e incompatibilă cu socialismul! Schopenhauer, care era pesimist absolut, a putut concepe, chiar el! posibilități de o mai bună adaptare la viață. Iar poziția dușmănoasă față de democrația burgheză (argumentul cel mare) face parte, prin definiție, din socialism.

Dar și silința acestor conservatori de a reclama pe France pentru ei, este un omagiu adus talentului lui France,—și o dovadă, din partea lor, de persistență, cu orice preț în atitudinea estetică față de opera acestui „comunist".

Acum, că comunismul lui France e *sui-generis*,—desigur. Comunismul lui e o formă, una din formele pe care le-a luat nemulțumirea lui de realitate. Și poate o utopie conștientă de puțina-i probabilitate de înfăptuire.

Cu această ocazie să spunem cîteva cuvinte despre doleanța unor publiciști romîni cu privire la antiburghezismul literaturii noastre. Faptul că literatura romînă a „vorbit de rău" întotdeauna clasa noastră burgheză și formele nouă, li se pare acestor publiciști regretabilă și excepțională.

Dar nu-i excepțională. Caracterul întregii literaturi europene din epoca burgheză este antiburghez.—Literatura noastră nu face excepție. Fie din punct de vedere conservator, fie din punct de vedere socialist, fie din punct de vedere estetic,—literatura europeană (și a noastră) a „malmenat" mereu pe burghez.

Că este o neînțelegere în atitudinea aceasta,—se poate. Dar e așa! Artiștii sînt, toți, mai mult sau mai puțin romantici și nu pot suporta platitudinea burgheză și realitatea dominantă. Apoi artistul e prin firea lui excesiv—la poziții extreme, ori reacționare, ori revoluționare. D. Le Goff a observat bine la Anatole France acest extremism de artist.

D. Roujon pune o problemă importantă: talentul de creator al lui France. După acest critic, tipurile de intelectuali ai lui France nu sînt creații vii; creații vii sînt numai personagiile celelalte, adică acele care au, cum zice acest critic, o viață „animală". Prin viață animală criticul înțelege viața obișnuită, de acțiune, de sentiment, etc..—Intr'un articol de acum cîteva luni despre France, din această

revistă, se spunea că intelectualii lui fac impresia — *greșită* — că nu sînt *creații*, pentrucă, fiind intelectuali, France nu-i alcătuește atît din instincte și sentimente, cît din idei. Pentrucă, cu alte cuvinte, viața „animală" e pe un plan secundar în crearea lor, de oarece și în realitate această viață „animală" e la ei pe planul al doilea. Cu alte cuvinte, pentrucă un intelectual se caracterizează prin intelectualitate, după cum un om de afaceri prin acțiune și o femee de temperament prin instinctivitate și afectivitate.

Greșala d-lui Roujon stă în faptul că d-sa nu trage concluzia legitimă din chiar clasificația sa în intelectuali și oameni cu viața „animală".

De altfel, acest critic, în cursul studiului său—și în contra clasificației sale—se extaziază de unele tipuri „vii" ale lui France, care sînt intelectuali de primul rang.

Soartă vitregă

Discuțiile asupra traducerilor din literatura noastră în alte limbi și asupra aportului nostru la literatura universală; congresul internațional al scriitorilor ținut mai deunăzi la Paris,—aceste probleme și aceste fapte ne-au suggerat cîteva reflecții cu privire la soarta vitregă a literaturii noastre.

Ne-am gîndit ce-am fi putut avea, dacă... Un „dacă" întotdeauna naiv și nefilozofic, dar însfîrșit...

În urma Renașterii,—cînd la popoarele din Occident a început să înflorească literatura,—condițiile istorice au fost de așa natură la noi încît n'am putut avea decît o slabă literatură religioasă și istorică (a cronicarilor). Cîte naturi artistice or fi fost în acest popor, care, în alte împrejurări, ar fi ieșit la iveală, dar au murit fără să spună nimic!

Aceasta, considerînd lucrurile în timp. Considerîndu-le în spațiu (dacă se poate face o astfel de clasificare!), constatăm că și după redeșteptarea noastră, odată cu secolul al XIX-lea, soarta nu ne-a fost favorabilă. Ardealul, din cauze știute, n'a dat tot ce ar fi putut da. Cîte naturi creatoare or fi fost și acolo care au rămas necunoscute! Dar este o parte a Romînimii, care n'a dat aproape nimic. E Basarabia,—o jumătate din Moldova, care *trebuia* să dea, și ea, poeți și prozatori cași cealaltă jumătate de dincoace de *Prut*, căci poporul este exact același de ambele părți ale acestui rîu.

O altă împrejurare protivnică a fost și incultura totală a celei mai mari părți a Romînilor din Regat. Dacă mama lui Creangă nu ar fi fost atît de ambițioasă pentru fiul ei, și nu ar fi avut acea admirabilă tenacitate, acesta n'ar fi venit la Iași și n'ar fi învățat carte—și nu am fi avut pe acest mare prozator. Și cîți Creangă trebue să fi pierdut literatura, rămași necunoscuți în întunericul satelor!

Dar chiar și în clasa cultivată au fost atîtea împrejurări nefavorabile creației literare...

Mai întâiu, una de ordin general social: Nevoia de adaptare la civilizația apuseană, așa dar pomparea energiilor de către politică. Și aceasta mai ales în Muntenia, unde procesul acesta a fost mai puternic. Și nu e vorba numai de cei care, din cauza aceasta, n'au făcut literatură, ci chiar de unii care au dat dovadă de ce ar fi putut fi sau deveni. Un C. A. Rosetti, poet remarcabil, a încetat să scrie din

cauza politicii. Un Ion Ghica a scris abia la bătrîneță niște amintiri dovedind un mare talent de prozator, talent pe care, în tinerețe, „l-a îngropat",—ocupat toată vremea cu politica. (Kogălniceanu și C. Negruzzi au deplîns paguba adusă de politică literaturii muntene la mijlocul veacului trecut). Și nu mai vorbim de influența diminuantă a politicii asupra altor scriitori din Muntenia.

De altfel, *politica* pe care au făcut-o, au trebuit s'o facă, pentrucă în vremea aceia era de făcut totul, și oamenii capabili erau foarte puțini.

Tot aici trebue de adăogat lipsa unui public cetitor numeros (urmare a inculturii țării), așa dar lipsa de încurajare morală și materială a scriitorilor. Astăzi, din cauza greutăților vieții postbelice, acest neajuns, pe partea lui materială, este mai simțit decît oricînd, deși cetitorii s'au înmulțit.

Și, însfîrșit, ceva care samănă cu o fatalitate dușmănoasă: moartea de timpuriu a atîtor scriitori de mare valoare. Să cităm numai pe Cîrlova și pe Eminescu. (Cîrlova, unul din cei mai mari poeți romîni, a scris numai cinci poezii, și a murit în vîrstă de douăzeci și doi de ani, iar acele cinci poezii le-a scris în cele mai rele condiții culturale cu putință).

Și n'am arătat, desigur, toate împrejurările, care alcătuesc soarta vitregă a literaturii romîne și ne pun în inferioritate față de popoarele occidentale, ce se fălesc cu literatura lor și față de care noi ne simțim atît de mici.

Eminescu în străinătate

Am cetit într'un ziar că pricina pentru care Eminescu nu e prețuit în străinătate, deși a fost tradus în franțuzește și nemțește, este lipsa lui de generalitate, adică specificul său național.

Pe Eminescu l-au tradus oameni foarte bine intenționați, dar care nu sînt poeți. Prin urmare traducerile nu sînt bune, nu redau pe Eminescu.

Dar puteau să aibă traducătorii și talent poetic, și tot degeaba.

Poezia nu se poate traduce.

Cine nu poate ceti pe un poet în limba lui, nu-l poate gusta și aprecia cum trebue.

Din literatura rusă, Europa admiră pe Tolstoi, pe Turghenev, pe Dostoewski, etc., dar nu și pe Pușchin, „cel mai mare scriitor rus" după părerea Rușilor. *Știm* că Pușchin e „mare", dar nu-l admirăm, pentrucă nu avem cum să-l admirăm,—pentrucă nu știm rusește.

Vorbind la dreptul, chiar dacă însuși poetul mare s'ar traduce pe sine însuși într'o limbă străină, pe care ar cunoaște-o perfect,—poezia sa nu ar mai fi aceiași. (Acestea sînt lucruri banale în știința literară). Dar încă atunci cînd poezia e transpusă în alte limbi de traducători ca cei ai lui Eminescu ?!

Romanele noastre

„*La Medeleni*".—În numărul de față se isprăvește prima parte a trilogiei „La Medeleni". După vacanță, probabil, d. Ionel Teodoreanu va începe publicarea părții a doua—„Dacă vecinii îmi omoară

hulubii!"—a cărei acțiune se petrece cu șase ani mai tîrziu, cuprinzînd adolescența micilor eroi din „Hotarul Nestatornic".

Acest al doilea roman va prezenta un nou interes: intriga, care într'o operă de observație și de poezie—și nu de senzație—nu putea avea loc între copii de zece ani—eroi principali ai romanului—cărora autorul nu le-a atribuit precocități patologice.

In noul roman Olguța va avea șasesprezece ani! Și—împreună cu eroina să!—autorul va putea să-și ia zborul de care e capabil.

Mai tîrziu, în romanul al treilea, eroii d-lui Teodoreanu vor fi oameni formați, și atunci,—dar înștiințările sînt indiscreții de prisos...

Așa dar, romanul publicat până acum, e temelia clădirii, o temelie în dimensiuni grandioase, proporționată cu edificiul.

In acest prim roman, d. Teodoreanu a realizat virtuozitatea de a interesa pe cetitorii săi cu măruntele evenimente ale unor copii, dealungul unei vacanțe de vară.

Interesul cu care a fost urmărit—din cîte știm—acest roman dovedește că arta adevărată are și alte resurse, în afară de „subiect", pentru a putea captiva pe cetitor. Pictura vieții și poezia acestei picturi au fost deajuns ca cetitorul să aștepte cu nerăbdare capitolele „Hotarului Nestatornic".

Dar romanele viitoare,—cînd eroii vor fi „mari", cînd va începe romanul vieții lor,—vor satisface și pe puținii (dacă sînt) care vor fi făcut o rezervă sau o obiecțiune din lipsa intrigii celui dintâiu roman.

„*Oblomov*".—Peste două luni se isprăvește și romanul lui Gonciarov.

Ni se spune că unii cetitori au lăsat să apară mai întâiu tot romanul, rezervîndu-și plăcerea să-l cetească deodată întreg.

Ii sfătuim să se țină de angajamentul luat față de ei înșiși, căci „Oblomov" este unul dintre cele mai ilustre romane ale literaturii rusești, ilustră tocmai prin acest gen literar.

Iată cîteva fraze dintr'un articol al lui Merejkovschi:

„După Gogol și Griboedov, el este cel mai mare umorist al nostru".—„Dragostea antică pentru părțile de toate zilele ale vieții, arta de a vrăji proza realității printr'o ușoară atingere cu poezia și frumosul este distinctă și la Pușchin și la Gonciarov".—„Fiecare ființă creată de Gonciarov este o ideală generalizare a firii omenești. Ideia ascunsă străbate cele mai delicate amănunte ale mediului, le ridică la o înălțime necunoscută și le dă valoare și frumusețe".—„Tragicul banalității, tragicul de toate zilele este motivul fundamental al lui *Oblomov*".—„Triumful banalității asupra iubirii și idealului—aceasta înseamnă, după Gonciarov, cea mai grozavă tragedie a vieții" etc..

Ultimul cuvînt

In n-rul trecut, la această rubrică, am spus d-lui Lovinescu că „interdependența" mondială nu înseamnă transformarea tuturor țărilor de pe glob în țări capitaliste industriale. Și i-am dat o mulțime de exemple.

D. Lovinescu răspunde că „interdependența" înseamnă transformarea tuturor țărilor de pe glob în țări capitaliste industriale. Ca *argument* în susținerea acestei idei, d-sa aduce ideia că... interdependența înseamnă transformarea tuturor țărilor de pe glob în țări capitaliste industriale.

Așa dar, discuția s'a încheiat...

*

In aceiași notiță a noastră din n-rul trecut, citam mai întâiu părerea d-lui Lovinescu, cum că cei care întrebuințează cuvinte ca *neam*, *mîntuire*, *biruință* etc. „*își închipue că scriu o limbă mai autentic romînească*",—pe urmă citam nenumărate versuri din Eminescu, pline de *neam*, *mîntuire* și *biruință* și trăgeam concluzia legitimă că, după d. Lovinescu, Eminescu scriind cum a scris, „își închipue numai *că scrie o limbă mai autentic romînească*".

Acum d. Lovinescu dă înapoi. Dar nu retractează simplu, curajos și generos, ci... iată cum: Zice că n'a cerut ostracizarea acestor cuvinte, și „mai ales a cuvîntului *neam*".—Acest naiv „mai ales" arată că d-sa a cerut eliminarea celorlalte...

Rămîne atunci cuvîntul *neam*. Și *adevărul* e că d. Lovinescu a cerut eliminarea *tuturor* acestor cuvinte, *fără nici cea mai mică deosebire* pentru cuvîntul *neam* (vezi pagina 221 din cartea d-sale, volumul II) și și-a arătat tot disprețul pentru scriitorii care le întrebuințează. Și, din nenorocire pentru d-sa, s'a întîmplat să fie și Eminescu printre aceștia.

Ințelegem bine încurcătura în care s'a găsit d. Lovinescu, cînd a văzut că din filozofia d-sale rezulta că Eminescu „își închipue" numai „că scrie o limbă mai autentic romînească", dar de aici nu urma numaidecît ca d-sa *să nege* că a scris celace a scris în cartea d-sale. Strategia aceasta era primejdioasă pentru d-sa, căci cartea d-sale se vinde în librării, o poate consulta oricine—și încercarea d-sale de a... informa greșit pe cetitorii *Mișcării Literare* nu putea reuși.

P. Nicanor & Co.

Recenzii

Ch. Drouhet, *Vasile Alecsandri și scriitorii francezi*, „Cultura Națională", 1925, Prețul 100 lei.

Nu pot să nu încep cu impresia dominantă, ce mi-a *făcut* acest volum: *Vasile Alecsandri și scriitorii francezi* este una din puținele cărți serioase de istorie literară romînă. De istorie literară, nu numai de istorie literară comparată.

D. Drouhet a voit să arate ce datorește Alecsandri modelelor franceze, și a reușit pe deplin.

Dar a mai făcut ceva. Urmărind influența modelelor în chip metodic, a analizat și a clasificat opera lui Alecsandri, a pus tot felul de probleme cu privire la această operă, și astfel ne-a dat *și* un studiu asupra poetului moldovan, un model de studiu literar, mai ales estetic. Dacă cineva ar lăsa la o parte comparația cu Hugo și ceilalți scriitori francezi și ar reține numai analiza subtilă a operei poetului nostru, —ar extrage din cartea d-lui Drouhet cel mai bun studiu de până astăzi asupra lui Vasile Alecsandri.

In „Viața Romînească" s'a vorbit adesea despre influențele străine exercitate asupra literaturii noastre. D. Drouhet ne arată *concret* aceste influențe asupra unui scriitor al nostru. Ne face *să asistăm* la acest important proces.

In articolele noastre spuneam că scriitorii naționali buni, acei care au contribuit real la progresul nostru literar, n'au luat din modelele străine decît celace convenea, nu numai temperamentului lor, ci și culturii lor, cultură determinată de cultura țării din vremea lor. Acest lucru se vede perfect în cartea d-lui Drouhet: Alecsandri a făcut o selecție în opera lui Hugo și a celorlalți și a luat numai celace se potrivea cu el și deci cu stadiul cultural al Moldovei de-atunci.

Noi am mai spus că Alecsandri a fost, în fond, un clasic. In cartea d-lui Drouhet se vede perfect și acest lucru, căci Alecsandri a lăsat la o parte celace e mai caracteristic și mai pronunțat romantic în modelele sale.

Sînt pornit să cred că d. Drouhet a epuizat chestia pe care și-a propus să o rezolve,—ori, dacă nu, puțin o mai fi rămas de făcut.

D-sa cunoaște perfect pe Alecsandri,—opera lui, tot ce s'a scris despre el, scrisorile lui publicate și cele din manuscrisele Academiei; d-sa cunoaște perfect literatura franceză care l-a putut ajuta pe Alecsandri,—poezia marilor romantici, teatrul întreg francez, și în special

cel contemporan cu viața poetului nostru, tot felul de teatru, viabil și cel care a murit; d-sa cunoaște abundent tot felul de cărți despre teatrul francez, despre teatrul mare cași despre cel care a amuzat un moment publicul parizian de pe vremuri; d-sa cunoaște teoriile și discuțiile despre teatru în genere și despre modelele dramatice ale lui Alecsandri în specie. D-sa a fost înarmat până în dinți pentru opera intreprinsă, pe care a dus'o la capăt cu atîta succes.

Cartea e scrisă cu obiectivitate și răbdare. D. Drouhet nu lasă în urmă nici o poziție nefortificată. Autorul urmărește pas cu pas pe Alecsandri, cu o perspicacitate și o sagacitate incomparabilă. Subiect, temă, personagiile piesei, intriga, concepția, ideile, stilul, totul este analizat.

Adesea o piesă de teatru are modele în mai multe scrieri străine și d. Drouhet știe să descîlcească atît de bine această înodare de influențe străine, încît ne face să surprindem secretul concepției lui Alecsandri,—lucru rar în istoria literară.

Comparația cu modelele străine e, la d. Drouhet, ca un instrument de analiză a operei ori, mai degrabă, modelele străine i-au adus serviciul pe care coloranții îi aduc fiziologistului pentru a distinge țesuturile unui de altul. Deaceia spuneam mai sus că această carte este *și* un studiu de primul rang al operei lui Alecsandri.

Sagacitatea de descoperitor (eram să zic de detectiv) a d-lui Drouhet face palpitantă lectura acestei cărți de erudiție. N'o poți lăsa din mînă. Te interesează necontenit să vezi... ce s'a mai întîmplat, să vezi cum d. Drouhet descopere mereu, deodată în trei-patru modele, izvorul unei opere a lui Alecsandri. Nu voiu exagera, cînd voiu spune că această carte de știință gravă se cetește ca un roman, dacă voiți ca un roman de senzație.

Apoi plăcerea de a vedea trecînd pe dinainte și pe Alecsandri, privit mereu din atîtea puncte de vedere, și o bună parte din opera unor scriitori mari străini,—nu este din cele mai mici pe care o produce lectura acestei cărți.

Dar d. Drouhet nu ne preumblă numai prin literaturi plăcute. Citind în sprijinul său istoricii ai poeziei și dramei franceze, cași esteticianii ai acestor genuri literare, d-sa ne preumblă prin teorii interesante mai întîiu în sine, și interesante a doua oară prin aplicarea lor la poetul nostru și la raportul dintre el și scriitorii francezi.

Apoi plăcerea noastră este potențată de maniera d-lui Drouhet, de corectitudinea sa științifică și de stilul său sobru. D. Drouhet,—lucru rar la noi—se gîndește numai la obiectul studiat, numai la adevărul urmărit, și deloc la sine însuși. Nu paradează, nu ținteşte să joace elegant în fața publicului, nu trage cu ochiul la cetitor să vadă dacă l-a fascinat, nu jubilează printre rînduri de triumfurile sale,—în sfîrșit e om de știință, și fiecare cuvînt e tocmai acela care contribue să facă lucrul înțeles și atîta tot. Cu alte cuvinte e un scriitor occidental.

Și celace e foarte interesant, e că din analiza d-lui Drouhet, Alecsandri ese mai mare, mai serios. Se știa demult, în chip vag, că Alecsandri a împrumutat, a imitat, a naționalizat teatrul francez. D. Drouhet, analizînd fenomenul, — cu toate că a găsit modele străine mai la toate piesele lui Alecsandri,—a reabilitat originalitatea poetului nostru, pentrucă din cartea d-sale se vede că Alecsandri a selectat materialul străin în mod personal, original, conform substanței și personalității sale. Conștient de acest fapt, d. Drouhet tratează pe Alecsandri cu toată stima și cu tot respectul. La d-sa nu veți găsi nici urmă de acele șicanări, cu care unii au însoțit descoperirile lor privitoare de pildă la modelele străine ale lui Coșbuc.

Cartea d-lui Drouhet trebue cetită de orice intelectual. In ea (ca să ne rezumăm), cetitorul va găsi un studiu literar și estetic asupra lui Alecsandri; un studiu asupra modelelor lui Alecsandri; o

ilustrare prin fapte a influenţei străine asupra literaturii noastre,—studiul „pe viu" al acestui mare fenomen literar al culturii noastre; o operă ştiinţifică de un interes emoţionant: romanul vieţii literare a lui Alecsandri şi un episod din romanul culturii noastre în funcţie de cultura franceză; o operă instructivă, culturală, care va face pe cetitor să iasă mai învăţat din lectura ei.—Şi, va putea servi ca un model pentru cercetătorii mai tineri—şi chiar mai bătrîni.

Acest profesor de literatura franceză ne-a dat cel mai bun studiu despre Alecsandri şi una din cele mai serioase opere de istorie literară romînă. Dar îmi rezerv plăcerea de a reveni asupra acestei cărţi altădată. Acum am voit numai s'o recomand cetitorilor noştri.

G. Ibrăileanu

* * *

M. Sadoveanu, *Venea o moară pe Siret,* Ed. „Cartea Romînească", 1925.

Definiţia unei naţiuni se face prin scriitorii ei. Ei plămădesc cu încetul conştiinţa socială. Mai mult ca orice scriitor, d. M. Sadoveanu ne-a arătat aceia ce e romînesc. Dacă o conştiinţă scrupuloasă, nemulţumită cu indicaţiile instinctului de solidaritate oarbă, s'ar fi întrebat înainte de scriitorul Sadoveanu, după ce caractere clare se poate recunoaşte specificul nostru, ar fi rămas încurcată. O simţeam cu toţii confuz: n'o putea spune nimeni.

D. M. Sadoveanu ne-a demonstrat realitatea *fenomenului romînesc.* L-a urmat evolutiv cu răbdare în toate momentele afirmaţiei sale. Opera d-sale reprezintă, etapă cu etapă, formaţia progresivă a sufletului nostru, procesul genetic al psihicului romînesc.

A procedat metodic, dela simplu la complex, căci arta mare e totdeauna pedagogică.

Ne-a arătat mai întâiu ceiace e indiscutabil autohton, ceiace e definitiv local: natura romînească. Pot fi în altă parte peisagii asemănătoare, identice nu se găsesc nicăeri. Există o tonalitate mai crudă ori mai sumbră a culorii, o densitate particulară a aerului, o vivacitate a vegetaţiei; atîtea imponderabile care deosebesc pămîntul de aici, de cel de dincolo. La popoarele primitive natura e totul. Omul abia desprins din ea, e mai puţin însemnat. De aici importanţa deosebită acordată naturii în literatura ţărilor tinere.

Cu timpul a venit diferenţierea: omul s'a desprins din natură. La început nu se deosebea bine de ea. Pastrase elementele aspre ale sursei creatoare, sufletul său era o prelungire a instinctelor elementare. Desfăcut proaspăt din firea înconjurătoare semăna adesea cu dînsa. In această perioadă a geologicului şi preistoricului romînesc, d. Sadoveanu ne-a arătat omul simplu, ţăranul milenar, sumbru, trist, chinuit de mizeria fizică, de teroarea superstiţiei, flacără slabă, bătută de toate vînturile, în îndărătnică năzuinţă către umanitate.

In epoca „genezei" romîneşti, în care se desprind apele de uscat, domneşte întunericul şi misterul. In obscuritatea începuturilor, omul e fioros, neînţeles, necunoscut. Nimeni poate în literatura universală—fiindcă lipsesc condiţiile de aici—n'a redat mai poetic, această taină a începuturilor în care neînţeleasa natură stăpîneşte încă sufletul, în care omul se zbate ca să se recunoască, să se definească, să se rupă din izvorul care l-a creat. Sînt în opera d-lui Sadoveanu, în această privinţă, pagini de metafizică grandioasă şi înfiorătoare, asemenea paginilor Bibliei, unice în literatura lumii.

Mai pe urmă, procesul de umanizare a continuat. Natura începe să fie învinsă. Ţăranul, care aminteşte de omul quaternar, mai puţin fioros decît acesta fiindcă e mai neputincios, dar din acelaşi cauză

mai trist, mai chinuit, evoluiază până la o speţă umană mai ridicată.
bruial încă, plin de gustul epopeelor, al bătăliilor, al bărbăţiei fizice. E haiduc ori erou de baladă, Toma Alimoş ori Cozma Răcoare, ori Aprodul Purice. E însă mai complicat. Civilizaţia a adăugat la sufletul rudimentar, care era o simplă prelungire a naturii, încă o coardă.

Un moment mai tîrziu din înfăptuirea omului romînesc ni se prezintă subt forma umilită, statornică, a vieţii modeste de mahala. Războinicul trufeş, răpus de evenimente, a suportat secoli dominaţia străină. A pierdut agresivitatea, demnitatea, idealul. S'a ofilit ca funcţionar, ca domnişoară la mahala, ca semi-intelectual dezadaptat, învins de împrejurări, ros de neputinţă şi resemnare.

Eroismul de altădată s'a păstrat însă undeva. Alterat de trîndăvie, de viaţa plăcerilor, el există totuşi în ultimele resturi de nobleţă orientală şi arhaică, rătăcită şi şovăitoare. Această aristocraţie a suportat deodată, brusc, la începutul secolului trecut o revoluţie sufletească: a cunoscut Occidentul în mentalitatea lui. Demnitatea omenească, respectul personalităţii, invenţii ale unei complicate psihologii apusene, au venit în ecouri deviate şi pe la noi. Nobleţea noastră a fost găsită nepregătită. Doctoria a fost aşa de tare încît a omorît aproape bolnavul. Clasa dela care sufletul romînesc putu să moştenească mai multe note sufleteşti fiindcă era cea mai evoluată, nu i-a lăsat aproape nimic. Unii s'au înstrăinat, alţii au pierit.

Ţăranul, haiducul, micul burghez, boerul—iată etapele formaţiei lente a caracterului romînesc. Cei dintâiu sînt mai vechi. Sînt statornici şi fixaţi. Au sufletul simplu, dar bine caracterizat. Cei mai recenţi sînt instabili, fugitivi, nefixaţi încă. Structura lor psihică nu e încă bine determinată. Ultimele achiziţii sînt plăpînde. Ele nu pot forma încă, aici la noi, subiecte de analiză profundă. In realitatea noastră socială, individul nu s'a desprins complect de ambianţă. Etnografii au arătat doar, că societăţile primitive nu cunosc indivizi, ci numai mase. Eul cu viaţa lui interioară se desprinde mai tîrziu din mediul social. Personalitatea bine definită nu e *încă* un fenomen romînesc.

Opera d-lui Sadoveanu se confundă cu aceste momente de afirmaţie crescîndă a umanităţii romîneşti. Ea se întinde, ca o frescă rezumativă, contopită cu geneza noastră psihică de la geologie la psihologie. Ea prezintă în spaţiu, un „raccourci", a ceiace s'a întîmplat în timp, mai multe veacuri. Dacă insistă poate mai mult asupra începuturilor, e fiindcă ultimele rezultate nu sînt clar stratificate.

*

Dificultăţile de adaptare, în care se zbate cea mai înaltă expresie a conştiinţei romîneşti, boerimea moldovenească, formează tema romanului de faţă. E vorba de decadenţa unei familii boereşti, deplasată prin invazia culturii europene din viaţa ei tradiţională, incapabilă să se fixeze printr'un alt echilibru la noile condiţii de viaţă.

Există în viaţa aristocraţiilor un principiu curios: ca să se conserve ele trebue să evolueze. Nobleţea englezească şi-a schimbat funcţiile sociale, oridecîte ori a trebuit. A fost latifundiară, comercială, industriaşă, după cerinţile momentului istoric. Totdeauna însă vigilentă, harnică, militantă. Cu alte cuvinte ca să trăiască, nobleţea trebue să se îmburghezească. Nu în toate ţările însă, s'a întîmplat la fel. In alte părţi, aristocraţia a rămas închistată în vechile prejudecăţi, care opreau munca, producţia, utilitatea. Cum spunea Joseph de Maistre, ceiace face eleganţa şi superioritatea nobleţei e că ea n'are decît datorii, pe cînd celelalte clase pot avea şi drepturi. Dar datoria purifică, pe cînd afirmarea drepturilor acreşte, aspreşte, trivializează. „Noblesse oblige", dar aceasta costă scump, fiindcă o clasă care dă tot timpul şi nu ia niciodată, sfîrşeşte prin a se epuiza.

E adevărat că nu toate aristocraţiile au fost generoase. La noi, intre 1840 şi 1880 s'a măcinat, ca dizolvată de o substanţă nocivă, a-

proape toată boerimea naţională. Elementul dizolvant a fost cultura occidentală care a bruscat la un moment dat vechile moravuri. Trebue să mai adăugăm şi decadenţa fanariotă care pregătise terenul. Cînd au început în curţile dela Iaşi, moravurile dela Versailles, boerii şi-au părăsit moşiile, şi le-au neglijat. In acelaşi timp, consumaţia lor disproporţionată a întrecut cu mult veniturile. Arendaşii burghezi şi Evreii stăteau la pîndă. Substituirea unei economii feudale prin una capitalistă nu putea fi prielnică decît claselor mijlocii. Acestea s'au înfiripat cu încetul dela această dată. Evreimea şi arendaşul Ciornei sînt trataţi cu o deosebită forţă în roman. Asupra lor cade, cu drept cuvînt accentul luptei sociale. D. Sadoveanu i-a evocat cînd aprigi, cînd şireţi. Şi ne-a dat astfel minunate creaţiuni. Boerul Filoti e moale, visător, distrat parcă în această lume. E o fantomă chinuită, fără odihnă. Ceilalţi sînt viguroşi, lacomi, lucizi. Şi, cum e firesc, înving. Femeile nu sînt numai pretexte reprezentative pentru acest proces. In afară de trebuinţele psihologiei, d. Sadoveanu a coborît asupra lor acel suflu de poezie, al cărui secret singur îl cunoaşte.

„Venea o moară pe Siret" e epopeea declinului unei clase după cum „Neamul Şoimăreştilor" e epopeea ascensiunii. Aceste două romane reprezintă „grandeur et decadence" a nobleţei noastre, începutul şi sfîrşitul ei.

Destinul istoric a oprit astfel ca cea mai înaltă expresie sufletească a lumii romîneşti să fie selectată din clasa înaltă. Personalităţile adevărate vor apărea poate din altă lume. Poate din burghezia intelectuală.

Cu romanul decadenţei boereşti, d. Sadoveanu şi-a închis bilanţul anchetei sale. Ii mai rămîne un ultim moment, acela al năzuinţilor, luptelor, speranţelor intelectualului romîn modern. Ni-l va descrie probabil şi pe acela într'o zi.

M. Ralea

* * *

Liviu Rebreanu, *Adam şi Eva.* Romanul celor şapte vieţi, Ed. „Cartea Romînească".

Preocupările mistico-filozofice, curiozitatea epocilor dispărute şi cu deosebire acea a vechilor civilizaţii orientale, sînt fără îndoială una din trăsăturile marcante ale acestei vremi de amurg. Chinuit de suferinţele şi îndoiala care vin pe urma marelor dezastre, omul contemporan caută parcă în această direcţie orientări, un refugiu sau consolarea. Un ecou al acestor preocupări şi stări de spirit, e opera recentă a d-lui Rebreanu.

„Adam şi Eva" nu e un roman a senzul obişnuit al cuvîntului, deşi autorul lui îl intitulează astfel. Acţiunea ca şi conflictul dramatic lipsesc şi nu întîlnim în el, nici analiza adîncită a caracterelor. Avem mai degrabă a face cu o serie de nuvele sau mai nimerit reconstituiri istorice, menite să ilustreze unele idei metafizice sau mistice, asupra problemelor eterne ale sufletului, iubirea şi moartea.

Ideile pe care Tudor Aleman le dezvoltă înaintea pofesorului de filozofie Toma Novac, cu virtutea divină a naivităţii, sînt după propria lui mărturisire un fel de metempsihoză reîmprospătată, speculaţie nebuloasă şi poetică, care dela Codicele lui Manu şi primele cărţi vedice până azi, nu a încetat să seducă spiritele, însetate de absolut şi de veşnicie.

„Echilibrul atomului spiritual, spune bătrînul iluminat în lunga lui disertaţie, e format din două principii. Cînd equilibrul se frînge, cele două principii se diferenţiază în două suflete, barbat şi femee, care trecînd prin toate planurile existenţii, se caută în vălmăşagul imens al vieţii. Un bărbat dintr'un milion de femei, doreşte una singură şi tot aşa o femee doreşte cu adevărat, unul singur. Adam şi Eva! O căutare reciprocă, inconştientă şi irezistibilă". „O viaţă omenească nu ajunge însă pentru a prilejui întîlnirea bărbatului cu femeia. Sufletu

eliberat, după prima lui încarnare, pluteşte în alte planuri ale lumii ca o sarmană conştiinţă pură, aşteptînd o nouă întrupare terestră. A şaptea viaţă (căci şapte e numărul sfînt) aduce deabia, fericirea unirii cu celalalt suflet şi cuprinde revelaţia. Sufletul retrăeşte atunci într'o străfulgerare toate vieţile anterioare, pentru a se bucura, mai deplin, de strălucirea vieţii eterne care-l aşteaptă".

Metafizica de origine indică şi brahmanică a lui Aleman, e verificată prin moartea lui Toma Novac, care lovit de gloanţele rivalului său în dragoste, retrăeşte în clipa supremă dinaintea morţii terestre, cele şapte vieţi anterioare.

Păstorul indian Mahavira şi graţioasa Navamalika, monarhul egiptean Unamonu şi curtezana Isit, scribul chaldean Gungunum şi gingaşa Hanuna, nobilul roman Axius şi sclava Servilia, călugărul medieval Adeodatus şi ţăranca Maria, doctorul ateu şi revoluţionar Duhem şi călugăriţa Ivonne s'au căutat în zădar, fără a putea să se apropie. In a şaptea reîncarnare numai Toma şi-a găsit sufletul păreche, în ochii adînci ai Ilenei.

Concepţia d-lui Rebreanu nu e, fără îndoială, lipsită de îndrăzneală, ingeniozitate, amploare. Pentru realizarea ei artistică se cereau însuşiri care depăşeau, din nefericire, posibilităţile talentului său riguros, dar limitat.

Căci, pentru ca un scriitor să se poată în adevăr şi deopotrivă transpune în atmosfera afectivă şi spirituală a Indiei, Egiptului sau Chaldeei de acum patru mii de ani, a Romei lui Tiberiu, a evului mediu german în ajunul mileniului sau a Franţei revoluţionare, el trebuia să întrunească în vasta lui minte: erudiţia intinsă, simţul istoric, puterea de intuiţie, simpatia intelectuală, creaţia psihologică a unui Renan, Flaubert, Gottfried Keller, Anatole France, Merejkowsky.

Şi printre prozatorii noştri nu văd cine ar fi avut şanse să izbutească în acest prodigios „tour de force". Sadoveanu poate, Galaction deasemenea („Caligraful Terţiu" e un strălucit exemplu al genului), dar numai pentru epoci în acord cu tonalitatea profundă şi intimă a sufletului lor: evul mediu sau vremile de prozelitism şi de persecuţie a creştinismului.

Romancierul din „Ion" şi „Pădurea spînzuraţilor", e un observator conştiincios şi foarte obiectiv, un psiholog adesea pătrunzător, un masiv şi abil constructor, dar obiectul adequat aptitudinilor sale e prozaica realitate prezentă şi creaţia are ca izvor esenţial experienţa directă.

Evocarea intensă a trecutului nu e însă posibilă, fără nu ştiu ce misterioasă divinaţie, soră sau înrudită cu poezia, fără magia stilului, o anumită fineţă şi subtilitate în selectarea materiei, daruri preţioase şi rare, pe care nu le întîlnim în operele anterioare ale d-lui Rebreanu.

Şi iată de ce un scriitor, conştiincios, documentat, serios, nu a reuşit să ne dea de data aceasta, decît tablouri uneori interesante, mai des însă reci, convenţionale şi monotone, reminiscenţi sau clişee din manualele de istorie a culturii sau scene lipsite de suflul vieţii, în care preocupări meditative apar curios îmbinate cu o vădită predilecţie pentru brutalitate, violenţă, senzualitate, sadism.

Bizar amestec de intelectualism şi banală melodramă, produs artificial şi hibrid, Adam şi Eva nu-ţi dă impresia unei creaţii spontane, ci trădează mai degrabă o momentană concesie, un tribut acordat unui anumit public şi mai ales gustului tulbure şi capricios al vremii.

Nădăjduim însă că d-nul Rebreanu nu va luneca mult timp pe această seducătoare dar primejdioasă potecă, ci se va reîntoarce la vechea dar larga cale, pe care a ilustrat-o, acea a romanului social, inspirat de realităţile bogate şi diverse ale vieţii noastre. Adevarata lui chemare, nu o vedem decît aici.

Octav Botez

* * *

Leca Morariu, *Războiul Troadei* (după Codicele Const. Popovici, 1796), Cernăuţi, 1924.

După ce multă vreme s'au bucurat documentele de o atenţie particulară din partea publiciştilor noştri, încît s'au imprimat—aproape fără alegere—tot felul de însemnări care nu întregesc cu nimic cunoştinţele noastre despre trecut, trebuia să vie şi rîndul manuscriselor de natură literară, spre a fi puse la îndămîna unor cercuri mai largi.

Dar acest lucru este privit cu prea multă indiferenţă; deaceia şi astăzi, cînd nu avem încă un *Corpus* al cronicelor romîneşti alcătuit în mod critic şi cînd scrieri care ar însemna contribuţii pozitive în literatura noastră (dela imensa activitate a lui Klain pînă la memoriile lui Papadopol Calimach şi Maiorescu) nu s'au învrednicit de haina puţin pretenţioasă a tiparului, se găsesc atît de rari editori de manuscrise.

D. Leca Morariu, un pasionat cercetător al trecutului nostru literar, a publicat dintr'un codice scris la 1796 de preotul bucovinean Constantin Popovici fragmentul păstrat al *Legendei troiane.* Textul reprodus cu deosebită atenţie, este întregit în părţile defecte cu varianta întru cîtva diferită, pe care a publicat-o d. Gaster în traducere germană. In notele care însoţesc textul, se pot observa totuşi unele erori de traduceri şi semne de întrebare pentru lucruri comune; astfel este, de exemplu, cazul cu numele propriu *kinovie* (p. 43) scris în codice fără majusculă (caşi alte nume, cf. p. 62: *ţinedul*, etc.), care nu are nimic de-aface cu vre-o *kinovie* „mănăstire de călugări", cum crede d. V. Bogrea (*Dacoromania*, III, p. 866), ci e un nume de localitate, însemnat şi de Moxa subt forma *Kanovicul* (Hasdeu, *Cuvente*, I, p. 352: „de-i scoase în gura Nilului la un loc anume Kanovicul"). —Aceste note erau mai nemerite într'un studiu deosebit asupra lexicului (cum sînt cele privitoare la fenomenele fonologice, morfologice şi sintactice), fiindcă nu înlocuia notarea variantelor din versiunile publicate, care s'ar fi cuvenit, într'o ediţie critică.

In introducerea de care e precedat textul, d. Morariu dă informaţiile necesare asupra lui Const. Popovici, aşezînd codicele său în acelaşi rînd cu numeroasele scrieri populare din Bucovina. La cele indicate, trebue să se adaoge textul din *Archir şi Anadam*, scris tot de Ioniţă von Arhip, în codicele cunoscut, din care a dat extrase Gaster în *Chrest.*, II, 134. Autorul socoteşte textul reprodus în cartea sa drept „primul text de felul acesta în romîneşte" (p. 63), deşi încă la 1891, canonicul Mateiu Voileanu a publicat la Sibiu un codice scris între 1748 şi 1768 de un strămoş al său cu acelaşi nume, în care se află (p. 25 sqq.) o versiune deosebită de cea publicată în nemţeşte.

Acest lucru l-a făcut, desigur, pe d. Morariu să prefere *Legenda Troiei* (nume subt care e cunoscută în literatura populară comparată şi mai nemerit decît cel dat de d-sa), celeilalte legende a *celor şapte înţelepţi*.

Ar fi de dorit caşi această legendă să fie publicată cu aceiaşi îngrijire şi în aceleaşi bune condiţiuni technice.

I. Şiadbei

* * *

P. Constantinescu-Iaşi, *Bizantinismul în Romînia*, Influenţe bizantine asupra artei romîneşti, un volum de 119 p., Bucureşti, 1925.

„In general arta romînească din vechiul regat rămîne o ramură a artei bizantine, cu o dezvoltare proprie, datorită spiritului naţional ce s'a resimţit puternic în formarea stilului artei locale. Din sinul maselor ţărăneşti a izbucnit şi s'a menţinut perpetuu un spirit creator, care s'a impus în amalgamarea influenţelor străine; rămîne de cercetat

aportul romînesc în dezvoltarea artei naţionale". (pag. 1) Din nefericire rămîne şi în urma studiului d-lui Constantinescu, cum a rămas şi în urma numeroaselor studii pe care domnia sa le rezumă şi le sintetizează în lucrarea de faţă.

Un studiu ştiinţific al formării spiritului şi naţionalităţii romîneşti, al manifestărilor acestui spirit în formele superioare de artă şi cugetare nu avem. Credinţa mea este că acest spirit naţional, dacă voim să vorbim de *totalitatea* poporului nostru, a avut în trecut o existenţă foarte confuză şi vagă; deabia acum, prin infiltrarea culturii în masele populare, prin stabilirea de raporturi frecvente între clasa dominantă şi cea de jos, acest spirit naţional se precizează şi va căpăta contururile sale bine definite numai cînd clasa dominantă va fi complect rominizată.

In trecut un spirit specific al ţărănimii a existat; dar el s'a format dezvoltînd calităţile ancestrale ale diverselor neamuri ce au intrat în formaţia sa şi păstrînd credinţi şi concepţii create de alte civilizaţii cu veacuri şi mii de ani înaintea naşterei poporului romîn. Acest spirit s'a format în afară de religia creştină, despre care poporul a avut numai o foarte slabă cunoştinţă, şi în afară mai ales de cultura şi civilizaţia clasei dominante, cultură şi civilizaţie veşnic străină. Ce a putut înţelege ţăranul romîn din biblie, din evanghelii, din toate rugăciunile, cînd biserica creştină i-a vorbit veacuri de-a rîndul în bulgăreşte, în sîrbeşte, în greceşte? Cînd preoţii dela ţară erau atît de inculţi, încît au spăriat prin neştiinţa lor de carte până şi pe un domn străin al ţării, care în veacul XVIII a adus cu sila la Iaşi să înveţe „pe bieţii popi cu bărbile albe", cum se vaită cronicarul, popii care dăduseră naştere bogatei eflorescenţe de anecdote populare despre ştiinţa lor în cele bisericeşti. Cetiţi de altfel întreaga literatură folcloristică şi spuneţi ce elemente, ce influenţe creştine găsiţi în ea. Nu se poate în mod serios vorbi la noi de influenţa culturală, de rolul luminător al bisericii, cînd reprezentanţii săi, străini, veneau în contact cu poporul numai spre a exploata ignoranţa sa plină de superstiţii; şi cu atît mai puţin se poate vorbi de o influenţă artistică ce ar fi pornit de jos. Insăşi textele religioase, manuscrise ori tipărite, ce apar abia în secolul XVI, puţine şi rar răspîndite, sînt o confirmare a spuselor noastre. Deaceia cred că în discuţiile despre diferitele probleme culturale şi artistice, masa poporului nostru, care şi-a urmat evoluţia sa proprie, trebue lăsată la o parte. Unitatea conştiinţii naţionale s'a manifestat foarte slab în trecut; ea începe a se afirma numai din veacul XIX încoace. O probă este însăşi întrebuinţarea cuvîntului „romîn" în trecutul istoriei noastre: desemnează o clasă, nu o naţiune, cum şi astăzi încă, în popor, indică o confesiune, nu un neam.

Limitată deci numai la clasa boerească, puţin la populaţia tîrgurilor şi la Biserică, cultura bizantină s'a manifestat puternic, precum afirmă şi dovedeşte în volumul său d. Constantinescu: în architectura bisericească, în ornamentaţii, pictură, ţesături etc.. Lucruri nouă, propriu zis, d-sa aduce foarte puţine. Dar ne-a dat un rezumat viu (şi cu mici excepţii) clar, al diferitelor monografii anterioare pe care le-a pus la dispoziţia cetitorilor. Am fi dorit ca lucrarea să fie însoţită şi de un indice, foarte necesar, mai ales cînd avem atîtea nume proprii.

M. Jakotă

* * *

A. Ieşan, *Organizarea experienţei* (Procesele spontane şi reflexive), Cernăuţi, 1923.

Deşi apărută de mai bine de un an, lucrarea d-lui A. Ieşan, n'a atras atenţia criticei decît, dacă nu ne înşelăm, printr'o dare de

samă în Revista de Filozofie a d-lui C. Rădulescu-Motru. Aceasta fiindcă preocupările de acest fel sînt, la noi, încă un lux cultural mediocru apreciat. Totuși, în literatura filozofică romînească, această contribuție ar fi trebuit să impresioneze mai mult. Nu e vorba aici de una din acele compilații, făcută cu mai multă sau mai puțină compoziție și care valorează exact atît cît valorează sursele care au inspirat-o. Cartea profesorului dela Cernăuți e o încercare de sinteză, care ține în acelaș timp de teoria cunoașterii, de logică și de psihologie. Se studiază procesele spontane și cele reflexive în organizarea experienții. Nu există poate nicăeri în domeniul filozofic, literatură mai bogată ca în această materie. Acest capitol e oarecum piatra de încercare a filozofiei. De aici multiplicitatea soluțiilor. Simplificînd, s'ar putea ajunge, totuși, la două direcții rezumative ale celorlalte, în opoziție una față de cealaltă. Prima e opinia raționalismului integral, care privește cugetarea ca ceva etern, format, imuabil, dominînd într'o unitate neschimbată vicisitudinile cugetării. Cealaltă, din contra, privește funcțiile spirituale ca un obiect în devenire. Ea studiază genetic procesul formării lente a rațiunii și a celorlalte funcții sufletești, considerîndu-le ca atitudini practice, reacționale, cerute de adaptarea la mediu. Cunoașterea nu poate fi izolată de un conținut sufletesc concret, făcut din aptitudini personale de afectivitate și motricitate, mai mult, ea nu poate fi izolată nici de mediul social în care apare. Psihologismul, sociologismul, intuiționismul, pragmatismul, toate sisteme relativiste, se opun astfel raționalismului integral și ortodox, care îmbracă și el la rîndul lui, în filozofia contimporană, o serie de variante și de subvariante.

D. A. Ieșan ia poziție critică între aceste două curente opuse, extremiste. D-sa analizează cu o rară pătrundere, pe rînd, toate contribuțiile sistemelor principale și ale variantelor, și înlăturînd exagerările, încearcă o conciliațiune.

Neokantismul, (Natorp, Cohen) Spiritualismul francez (Lachelier), Solipsismul metodic și experiența simțului comun (Volkelt, Driesch), Sociologismul (Levy-Brühl), intuiționismul (Bergson), toate aceste sisteme sînt trecute în revistă și plasate la locul pe care-l merită. Ceiace impresionează plăcut încă dela început în această lucrare e calitatea informației. Nu numai că sursele sînt de primul ordin (semnalăm totuși D. Roustan: Leçons de Philosophie, care e un simplu manual în vederea bacalaureatului), dar dovedesc un spirit modern de selecție. Școala germană cu ultimele ei contribuții: Cassirer, Külpe (Realisierung), Volkelt (poate autorul ar fi putut introduce și o analiză a doctrinei „als ob" a lui Vaihinger) se întîlnesc cu cele ale școalei franceze: Meyerson, Brunschwig, Goblot, etc..

La aceste calități de critică, informație și compoziție, trebue să adăugăm claritatea stilului. Expresii fericite fac ușor înțeles un material așa de arid. Autorul a găsit ținuta stilistică potrivită: nici pedantism, nici impresionism prea literar. Astfel, această lucrare se impune nu numai specialiștilor, dar și marelui public cult, iar literatura filozofică romînească va reține-o în istoria ei.

M. Ralea

* * *

Maxime Gorki, *Lénine et le paysan russe*, Paris, 1925.

Lenin este protagonistul cel mai reprezentativ al transformării sociale pe care o încearcă astăzi Rusia; țărănimea formează cadrul în care se desfășură imensa dramă de peste Nistru. Înaintea celui dintîiu, Gorki se pleacă cu venerație și respect. „Pentru mine personal, zice el, Lenin nu este numai încarnația uimitor de perfectă a voinții încordate spre o țintă, pe care nimeni înaintea lui nu cutezase a o privi în față în chip practic; în ochii mei, dînsul e unul din acei drepți, unul din acei oameni legendari, monstruoși ca voință și geniu care se ivesc deodată în istoria rusă ca Petru cel mare, Mihail Lomonossov, Leon Tolstoi". Și mai departe: „Lenin este un erou de legendă care și-a smuls din piept inima sa înfocată spre a lumina drumul ce va scoate omenirea din abjectul haos contemporan, din băltoaca pestilențială și sîngeroasă a etatismului înăbușitor și putred". Eroismul său, adaugă Gorki, lipsit de orice strălucire externă, a fost abnegația modestă, ascetică a revoluționarului ce crede în posibilitatea dreptății pe pămînt: a fost eroismul omului ce a renunțat la toate bucuriile vieții spre a lucra din greu la fericirea omenirii.

Gorki nu crede însă în rațiunea maselor și mai ales în aceia a masei țărănești. Cu toate că se apără, dînsul a rămas un marxist credincios dogmei. De aceia reproșează lui Lenin că a sacrificat armata de lucrători educați politicește și pe intelectualii sincer revoluționari în folosul țărănimii; că i-a aruncat ca pe un pumn de sare în balta fadă a țărănimii, unde s'au topit fără urmă, îndepărtîndu-i dela rolul lor grandios care era de a frînge anarhia, a educa mojicul, a-l învăța să lucreze inteligent, a-i transforma metodele împingînd astfel țara înainte. Căci „piedica fundamentală, pe care a întîlnit-o Rusia în drumul său spre europenizare și cultură, a fost predominarea zdrobitoare față de orașe a țărănimii inculte, cu individualismul ei animalic și lipsa completă de emoții sociale".

Dar tabloul moral al țăranului rus, unde Gorki acumulează trăsăturile odioase, respingătoare, unde nici o rază de lumină nu se rătăcește printre culorile posomorîte și aspre pe care pasiunea clocotitoare a omului politic și disprețul socialistului marxist le aruncă cu profuziune, nu poate fi exact.

Țăranul poate fi, desigur, anarhic, crud, șiret, leneș, nepăsător de suferințele altuia, superstițios etc., așa cum ni-l descrie Gorki; ar fi fost o minune să fi fost altfel după atîtea veacuri de robie și impilare. Dar că nu e numai aceasta, că există în sufletul țărănimii calități ce o fac capabilă de o repede ascensiune pe scara valorii morale și că deci nu s'a pierdut zădarnic „pumnul de sare" o afirmă însuși Gorki la sfîrșitul frumoaselor dar adesea nedreptelor sale pagini:

„Intelectualul, producătorul hranei spirituale, lucrătorul, creatorul mecanismului culturii citadine, au fost pe încetul și cu o viteză tot mai mare, absorbiți de clasa țărănească, ce-și asimilează lacom tot ce-i este util, tot ce s'a creat în acești patru ani de muncă nebună. Astăzi se poate spune cu siguranță că, cu prețul distrugerii intelectualilor și clasei uvriere, clasa țărănească a reînviat".

Deacum ea nu se va mai reîntoarce la vechile forme de viață. pierdute pentru totdeauna, „oamenii semisălbatici, proști, greoi vor dispare; locul lor va fi luat de o rasă nouă de oameni instruiți, cuminți, harnici", oameni care vor face sacrificii pentru cultura științifică, întâlu, și se vor ridica pe încetul apoi la înțelegerea filozofiei și poeziei înalte.

Dar pentru asta ce jertfă ar fi prea mare din partea intelectualilor?

M. Jakotă

Revista Revistelor

Gîndirea, No. 1, an. V.

D. Cezar Petrescu publică un remarcabil esseu: „Copacul din asfalt". Prima parte, unde se face descrierea copacului ofilit, degenerat, cuprinde rînduri de adevărată literatură, intru nimic inferioară evocării analoage a copacului lui Taine din „Les Deracinés" a lui Barrès. In partea a doua d. Cezar Petrescu se relevă ca gînditor. Inspirat de Bergson, ne dă, printre alte reflecţii, o teorie vitalistă a artei. Alte observaţii interesante sînt presărate ici şi colo. De pildă acea a divorţului între arta cultă, din ce în ce mai subtilă, mai inaccesibilă, mai aristocratică şi arta populară din ce în ce mai vulgară, mai degradantă.

Artistul adevărat se izolează atunci de publicul său. „Intre aceste două extreme se cască abis. E un ceas primejdios acela în care artistul nu mai e iubit de popor şi plătind cu aceiaşi monedă, îl urăşte. Unitatea corpului social e distrusă. Artistul e paria. Işi verifică singur inutilitatea şi atunci rebel, creiază *împotriva* publicului, in disprejul lui, în scandalizarea lui".

D. Cezar Petrescu e dintre puţinii noştri creatori care-şi pun şi probleme. Aşteptăm dela d-sa, în viitor, arta intelectuală, care e indicat să ne-o dea.

Adevărul Literar, începînd dela numărul din 28 Iunie, s'a reorganizat subt conducerea d-lui M. Sevastos. Cu această ocazie, numărul colaboratorilor acestei reviste săptăminale s'a înmulţit, căci la cei de până acum s'au adăogat şi mulţi alţii, dintre care o bună parte sînt colaboratori şi ai „Vieţii Romîneşti". — Cu acest adaos de forţe şi sub conducerea iscusită a d-lui M. Sevastos, versat în cele literariceşti şi redactoriceşti, sîntem siguri că vechiul ziar literar va ocupa un loc încă şi mai însemnat în publicistica noastră.

Lumea (bazar). Am vorbit adesea de această foae literară din Iaşi, la care colaborează cîţiva din cei mai talentaţi scriitori ai noştri. In ultimul număr (28 Iunie) al bazarului, d. Topîrceanu are un articol despre criticii noştri, din care extragem acestă spirituală caracterizare a manierii d-lui M. Dragomirescu (faţă cu care, de altfel, d. Topîrceanu are o atitudine aproape tandră):

„Atacurile împotriva d-lui Dragomirescu se explică poate prin faptul că d. Dragomirescu a privit întotdeauna valorile literare, întocmai ca un om care ar privi pictura unui peisaj fără să ţină samă de perspectivă. Cum toate arătările tabloului se găsesc materialmente pictate pe acelaşi plan, d-sa a luat drept adevărate proporţiile reale în locul celor ideale, —a măsurat cu acelaşi centimetru

muntele din fund şi căţelul din faţă. Şi a găsit că sînt cam de aceiaşi mărime. Numai cu deosebirea că muntele este mistico-tenebroso-fuguiat iar căţelul este rustico-sentimentalo-fidel"

Aici e o mică şarjă, aproape o glumă. Dar ea ne aduce aminte de parodiile d-lui Topîrceanu. Parodia este incidentală în activitatea literară a acestui poet pur şi a acestui „singur mare umorist sentimental din toate generaţiile literare romîneşti" cum l-a numit d. Arghezi. D. Topîrceanu a început să cultive tîrziu acest gen. Dar d-sa l-a dus la perfecţie.

Parodiile sale dovedesc nu numai virtuozitatea sa de artist, ci şi, şi mai cu samă, intuiţia de critic infailibil a d-lui Topîrceanu, „cel mai deştept din generaţia lui", cum zice tot d. Arghezi. — Nici un critic romîn n'a prins mai bine esenţa intimă a unui scriitor decît d. Topîrceanu în parodiile lui Sadoveanu, Hogaş, Goga, Patraşcanu, ori Mircea Rădulescu, Soricu, etc.

Dar parodiile sînt numai un *hors-d'oeuvre* în opera literară a d-lui Topîrceanu. Adevărata sa operă este poezia pură. Misterul tragic din *Balada Morţii* şi pictura străfulgerată de lumini din *Balada Popei din Rudeni*, — ironia şi duioşia din *Noaptea de Maiu* şi spiritul şi melancolia din *Balada chiriaşului*, — arta supremă din „*Infernul*", iată gama variată a talentului d-lui Topîrceanu!

Inteligenţa după J. Maritain

Istoria vicisitudinilor, chiar a victiilor inteligenţii e o temă pe care autorul acestui articol o recomandă oricărui tînăr în căutarea unui subiect frumos.

După succesivile eşecuri ale idealismului, care arată lucrurile strict dependente de structura sau activitatea spiritului şi după acela al pozitivismului care înlocuia zeiţa „Raţiune" prin zeul „Obiect" şi al cărui obiectivism primejdios prezenta spiritul ca o pastă moale unde se pot imprima lucrurile, atribuind astfel acestor din urmă o parte din calităţile spiritului, succesul unei filozofii religioase pare normal.

Aici intervine filozoful Maritain, care reclamîndu-se dela Saint Thomas d'Aquin, afirmă că singur thomismul are drept la conducerea inteligenţii şi că singur va putea mulţumi perspectivele adevărate ale spiritului.

Aci, autorul ţine să declare că e departe de a nesocoti opera d-lui Maritain, care îi pare dimpotrivă seducătoare, thomismul căutind să adapteze experienţa credinţei şi credinţa experienţei şi să ofere o sinteză armonioasă a lumii.

De altfel succesul acestei doctrine, susţinută atît de d. Maritain cît şi de strălucitul său discipol Henri Massis este datorit în mare parte excitabilităţii intelectuale şi lenei filozofice care caracterizează epoca noastră şi în acelaşi timp nevoii unei disciplini intelectuale, care să asigure buna orînduială a spiritului nostru.

Insă d. Maritain cînd ne propune thomismul ca o metafizică modernă, ne propune de fapt o filozofie incompatibilă cu inteligenţa experimentată modernă. Pe de altă parte, sîntem aşa făcuţi că cerem unei doctrini a inteligenţei să fie rezultatul unei creaţii originale, pe cînd thomismul este opera unei gîndiri deja terminate, a unei concepţii încheiate.

Ceiace ne propune d. Maritain este un acompaniament, compus pentru o melodie complect deosebită de acea pe care ne-o cîntă inteligenţa noastră.

Thomismul şi ştiinţa nu au două drumuri deosebite, urmăresc unaceiaşi drum, însă la oarecare distanţă una de alta.

D. Maritain consideră fizica matematică un foarte bun instrument de măsurătoare. Ea însă s'a comportat în uzurpătoare, în „Bonaparte al metafizicii" atunci cînd, profitînd de negligenţele experimentale ale marilor scolastici şi a succesorilor lor, a luat locul filozofiei naturale.

In opera filozofilor care lucrau astfel se recunosc urmele unei victorii adevărate a inteligenţei, pe cînd filozofia thomistă ne apare ca un cadru armonios şi perfect, dar care nu ar fi făcut pe măsura celor ce am vrea să băgăm într'însul.

Pentru noi un act inteligent este o creaţiune nu o reminiscenţă imperfectă şi chiar dacă creaţia aceasta o plătim cu eforturi şi dibuiri şi chiar dacă rezultatul nu e prea considerabil, acea mică scîntee de creaţiune n'am schimba-o pe tot ce am putea învăţa dela alţii fiindcă astea sînt adevăratele plăceri ale inteligenţei.

Deosebirea între noi şi d. Maritain este că imperfecţiunea inteligenţei noastre o raportăm la un grad viitor de perfecţiune, pe cînd d. Maritain o raportă la o inteligenţă pură şi perfectă, care există în afară de noi şi al cărui palid reflex este inteligenţa noastră.

Aşa ceva însă nu putem concepe nu dintr'o prejudecată şi nici din rutină, ci pur şi simplu pentrucă, un asemenea lucru nu ne este posibil să-l gîndim. E ca şi cum un magician, care ar fi descoperit, descifrînd texte de magie neagră, că a existat un om zburător, ne-ar porunci să sburăm cu braţele.

Celace însă ar putea să ne facă să admitem thomismul, ar fi faptul că în această filozofie găsim o concepţie totală a universului sau poate un acord între inteligenţă şi aspiraţiile noastre mistice. Dar în primul caz inteligenţa se confundă cu simţul estetic, iar în al doilea caz cu cel moral şi religios, în ambele cazuri cu simţul social. Aceste vederi au tocmai nevoe de controlul inteligenţei. Celace ar trebui să căutăm este să complectăm această ştiinţă, şi într'un anumit sens chiar s'o depăşim.

(Ramon Fernandez. *Nouvelle Revue Française*, Iunie, 1925).

Hindenburg

Generalul lui Wilhelm II părea că s'a cufundat pe veci în umbra istoriei. Dar, cu prilejul alegerilor pentru presidenţia republicii germane, figura lui reinvie pe neaşteptate. Hindenburg a fost ales preşedintele republicii cu 14 mil. voturi.

La prima vedere, s'ar crede că poporul german încredinţîndu-şi soarta unui om din alte vremuri doreşte restabilirea vechiului regim. Nu. Explicaţia evenimentului se găseşte în psihologia actuală a poporului german. Alegerea lui Hindenburg este rezultatul descurajării şi oboselii poporului, nu manifestarea unanimă a unei credinţe politice.

In adevăr, dela 1918 încoace poporul german a fost veşnic frămîntat şi supus la încercări grele şi experienţe nesigure. Toţi conducătorii deşi cu intenţiile cele mai bune — nu i-au dat decît soluţii şubrede pentru nevoile lui, aşa că poporul e obosit, nu mai poate aştepta, nu se mai poate frămînta; şi pentru odihna lui, de scurtă durată de sigur, preferă un om al trecutului în locul nesiguranţei. Acesta este înţelesul psihologic al alegerii lui Hindenburg.

Ce va face noul preşedinte? Va înţelege sensul succesului lui? Va fi un instrument al trecutului, sau va însemna o perioadă de reculegere pentru pregătirea viitorului?

(H. Herz, *Le Monde Nouveau*, Mai).

Anglia şi Datoriile Franţei

Anglia a trimes Franţei o notă de datoriile pe care aceasta la rîndul ei trebue să i le plătească. Datoriile constau în împrumuturi de bani sau în mărfuri, pe care Franţa le-a contractat treptat-treptat în timpul războiului. Cifra la care se ridică întreaga datorie va trebui mai întîiu discutată; şi mai ales vor trebui fixate şi pretenţiile Franţei către Anglia, care scăzute din suma cerută, vor însemna o simţitoare reducere.

O întrebare elementară şi esenţială se pune dela început: cine a fixat şi după ce criterii, valoarea tuturor serviciilor făcute Franţei de către Anglia şi după ce curs al schimbului s'a socotit, 30 frs. lira, ori 90. Deaceia Franţa nu poate plăti pur şi simplu, mai înainte de a discuta cifra datoriei şi natura ei.

O a doua chestie importantă în această materie e şi modalitatea de plată a datoriei. Anglia pretinde să i se dea în fiecare an cel puţin o sumă egală cu aceia pe care ea o plăteşte Statelor-Unite. Dacă s'ar ajunge la un astfel de acord, atunci Franţa va trebui să plătească în modul următor: o anuitate fixă în'crisă în budgetul anual la acelaşi titlu cu datoria ei interioară şi restul sumii să se plătească din ceia ce Germania ar plăti anual Franţei după planul Dawes.

Dacă s'ar întîmpla ca Germania să nu plătească, Franţa va plăti numai anuitatea fixă dela început; a plăti tot aliaţilor tăi cînd ai fost învingătoare, şi cînd dela învinşi n'ai lua nimic, este şi nedrept dar şi imposibil.

(Victor Augagneur. *Revue Mondiale*, Iunie).

Timpul de mărire şi decadenţă al hipnotismului

Asupra hipnotismului, marele public are încă idei foarte greşite; în romane, în manualele de filozofie pentru licee el trece ca o doctrină perfect stabilită. Definiţia sa ar fi: hipnoza este o stare de somn particulară, în care subiectul este supus voinţii altuia, hipnotizatorului şi execută după voia acestuia o întreagă serie de fenomene ciudate. Aşa-l concepea Charcot.

Strămoşul hipnotismului este magnetismul animal născocit de Paracelsius ce trăia pe la mijlocul veacului XVI; ideia fluidului magnetic, care provoca la om perturbări nervoase, fu reluată la sfîrşitul veacului XVIII de Fr. A. Mesmer ce susţinea că există un fluid universal în care toate substanţele sînt cufundate şi boalele nu-s decît o perturbare în repartiţia armonioasă a acestui fluid; tratarea lor consistă în restabilirea acestei armonii prin emanaţii fluidice. Mesmer fu primul ce întrebuinţă hipnotismul ca mijloc terapeutic; deveni popular şi strînse o mare avere. Dar în 1784, comisiunea Societăţii de medicină condamnă mesmerismul, ca atentator la bunele moravuri şi Mesmer fugi. Găsi însă imitatori în Puységur, în Faria la 1810, care adormia oamenii prin simpla poruncă „dormi". în Potet, în Georget şi Rostan care făcură experienţe la Salpêtrière. In 1825 Academia de medicină numi o comisie, care după 5 ani conchise la autenticitatea magnetismului animal; în 1837 însă Dubois, raportorul unei noi comisii, declară că totul e şarlatănie. Ingropat în Franţa, magnetismul reinvie în Anglia cu James Braid, de unde trecu în America cu Grimes şi reveni iarăşi în Franţa pe la 1860.

Atunci apăru Charcot. Dînsul, numit medic la Salpêtrière, îşi propuse să studieze starea nervoasă a mesmeriştilor şi braidiştilor şi să o pună în legătură cu boala deja descrisă, hysteria. Charcot pleca dela ideia alieniştilor Pinel şi Esquirol care erau convinşi că hysteria este datorită unei tulburări genesice şi nu se dezvoltă decît la femei; dînsul vedea în hysterie o stare fizică complexă, în care sistemul nervos, printr'o dispoziţie inexplicabilă, crează sindrome nevropatice variate şi impresionante. Această hysterie se exterioriza prin două feluri de simptome: *stigmate permanente*: îngustarea cîmpului vizual şi anestezia faringelui şi *accidente episodice* ca: pierderea senzibilităţii, anorexie, tulburări trofice, spaime şi crize de nervi, paralizii şi contracturi, stări de letargie şi catalepsie, somnambulism spontan şi în fine somnul hipnotic. Pentru Charcot, toţi hystericii erau hipnotizabili, iar metoda de provocare a somnului era cea utilizată de Braid şi Mesmer: passe, priviri fixe, fascinaţie prin lumină, încurajări şi ordine cu glas tare. Pe la 1890 hypnotismul e la apogeu: medicii se cred în stare a vindeca prin el tot felul de boale, pedagogii vor să-l întrebuinţeze în educaţie şi instrucţie, psihologii speră să găsească în hypnoză un minunat instrument de analiză a sufletului; nicăieri nici un adversar. După 1895 însă, hipnotismul începu să decadă.

Prima lovitură o dă H. Bernheim, şeful şcoalei din Nancy care socoate pe bolnavii lui Charcot şi pe ai săi sinceri, dar capabili de sugestie şi de autosugestie. Veni apoi neurologul Babinski; acesta împarte faptele observate de Charcot în trei categorii: 1) accidente de cultură medicală, adică stigmate inspirate bolnavului de medic; 2) accidente datorite

șarlataniei, create voluntar de bolnav și 3) admitea accidente sugerate bolnavului și vindecate tot prin sugestie. In fine Dupré, în Hystérie et Mythomanie, definește bolnavii hipnotizabili ca *mithomani*, caracterizați prin tendința de a altera adevărul, de a minți, a născoci legende și a simula; după el hysteria nu-i decît o simulare voluntară a unor stări morbide, iar hipnoza un caz particular al hysteriei. Deci stările de hipnoză trebue considerate ca datorite unei contrafaceri conștiente a somnului somnambulic de către subiecte perfect treze. Dealtfel somnul hipnotic nu trebue confundat nici cu fascinația, nici cu somnul ordinar, nici cu somnambulismul, cu care n'are nimic comun. Somnambulismul se prezintă în adevăr la unii copii, la epileptici și la cei care au trecut printr'o mare spaimă și tocmai studierea atentă a acestei afecții a făcut posibilă cunoașterea ușoară a somnambulismului simulat.

Astăzi decăderea hipnotismului este completă: nici medicii nici psihologii nu mai cred în el.

(Marcel Boll. *Mercure de France*, 15 Mai 1925).

Englezii și Europa

Dacă în ziua de 12 Mart, la Geneva, Austen Chamberlain a dat nu fără brutalitate la o parte protocolul, azi completînd cu aceiași sinceritate primul gest, el se pronunță asupra lucrurilor pe care imperiul britanic e gata să le facă pentru securitatea Franței, ca și chipului în care înțelege să limiteze riscurile operației. Faptul că Anglia oferă acum statului rhenan, o garanție pe care în 1919 o subordona adeziunei Statelor Unite, nu e lipsit de însemnătate. Acordul în privința Rhinului subliniază, însă mai mult, dezacordul în privința Vistulei și a Dunării, făcînd mai urgentă soluția problemei generale a securității europene. Dacă Anglia se desinteresează de această problemă, atitudinea ei impune Franței, noi datorii. Sînt patru ani de cînd la Geneva, chestia securității tuturor popoarelor europene a fost pusă la ordinea zilei, exigențele britanice au împiedecat însă, orice soluție.

Lipsită de un punct de sprijin, Franța redevine în alte privinți liberă; continentalii rămîn față în față, fără arbitru desigur, dar și fără de un asociat străin de preocupările lor. Ce vor face ei însă cu independența? Se așteaptă mult de la Franța în această conjunctură.

Cerînd ca pactul rhenan, să nu-i interzică a se amesteca în afacerile Europei centrale și orientale, ea a pronunțat un cuvînt necesar, dar libertatea pe care a revendicat-o, ar deveni odioasă, dacă ar apărea că tinde să fie utilizată, împotriva altei națiuni. Anul trecut, la Geneva s'a încercat edificarea unui sistem general. Experiența a dovedit însă, că pactul mondial rămîne pentru mult timp, o chimeră.

Dar pactul european e posibil: Europa trebue să lucreze la înfăptuirea lui și Franța e datoare să formuleze un program, în această chestiune.

Intre europeni, înseamnă, însă, în primul rînd, cu concursul Germaniei.

Dar iată prima și cea mai gravă necunoscută: ce vrea Berlinul? Strigătul de indignare, cu care a fost primită nota aliată asupra dezarmării, rezerva Germaniei față de Societatea Națiunilor sînt de sigur, semne rele.

Ele justifică pe acei, care susțineau că propunînd pactul rhenan, Stresemann căuta să obțină „carte blanche", în Austria, Cehoslovacia și Polonia. Se poate crede însă, că în momentul de a comite o supremă eroare, Berlinul va ezita. Europa se va organiza cu Germania sau se va organiza împotriva ei. Dacă, neținînd samă de mirajul moscovit, cei din Wilhelmstrasse vor renunța să speculeze asupra sprijinului extern, așteptînd de la Anglia un ajutor, pe care ea refuză să-l dea restului continentului și vor căuta în mod loial în cadrul Societății Națiunilor, o înțelegere cu celelalte popoare europene, organizarea pacifică a continentului nostru, va face un mare pas înainte...

(L. Weiss. *L'Europe Nouvelle*, Iunie).

Teoria cunoașterii la Auguste Comte.

Deși Auguste Comte a afirmat ades unitatea operei lui, criticii au scos în lumină opoziția dintre „Cursul de Filozofie pozitivă" și „Sistemul de Politică pozitivă". Pe cînd în primul, predomină punctul de vedere al sintezei obiective, în cel de al doilea primează punctul de vedere uman, sinteza subiectivă. Rămîne de explicat cum o logică subiectivă și sentimentală, se poate concilia cu logica obiectivă, singura metodă legitimă a științelor particulare.

Răspunsul la această chestiune ni-l dă sociologia, desvăluindu-ne natura acestei realități supreme, care e subiectul colectiv, umanitatea.

Pentru Comte ca și pentru Durkheim, societatea e o perpetuă creatoare de ideal. Dar Comte nu se oprește la simpla afirmație a existenții sociale: el caută condițiile și fundamentul ei în natura omenească în general, în acest principiu de unitate care e sociabilitatea genului uman. Principiul generațiunii idealului e desigur analizat de el, cu mai puțină claritate și vigoare decît de Durkheim.

Totuși, principiul a fost pus și conversiunea sintezei obiective în sinteză subiectivă, a sociologiei într'o teorie a cunoașterii, apoi într'o teorie a valorilor, nu înseamnă mai puțin, nașterea idealismului sociologic. Intelectualistă la origine, sociologia se lărgește astfel, absorbind toate formele și toate expresiile de ideal. Cît timp a rămas o știință particulară, analoagă și suprapusă celorlalte, ea s'a putut satisface cu o logică obiectivă și cu metodele ordinare de observație și inducțiune.

Indată ce-a luat însă clar conștiință, de obiectul ei, care e explicarea a tot ce e în adevăr omenesc, ea tinde în mod spontan să dea naștere unei teorii a cunoștinței și unei teorii a valorilor, adică unei filozofii totale, speculative și practice, a naturii omenești. Omenirea se întoarce astfel, la spontaneitatea sentimentelor și modurilor de acțiune a primei ei vîrste, subt singura rezervă că ființa colectivă e deacum substituită ființelor individuale, căci, după cum scrie Auguste Comte „subiectivitatea pozitivă e în mod necesar socială în virtutea realității ei, pe cînd cea teologică a fost totdeauna personală, din cauza caracterului ei absolut".

De altfel, Comte însuși, a condensat cugetarea lui într'o luminoasă formulă: „In noua logică religioasă, declară el, substituirea speculativă a relativului în locul absolutului și acea afectivă a umanității în locul omului, derivă în mod natural, una din alta".

(R. Hubert. *Revue philosophique*, April).

Fundamentele culturii ruse

Intinderea teritorului rus, imensitatea bogățiilor și a materialului ei omenesc, au fost pentru Rusia un blăstăm. Ele ne explică, pentru ce această țară nu a putut eși încă, din stadiul comunității primitive. Cultură a nediferențierii sociale și a haosului, răzămîndu-se pe tradiții patriarhale și pe negarea individualismului, cultura rusă, înseamnă pentru Europa, moartea. Completa anihilare a libertății subiective și a eului cugetător de către colectivitate, care cuprinde în sînul ei totul, cultul Nirvanei, aservirea gîndirii, ridicarea normelor pur imperative și a instinctelor masei, la rangul de regulator al vieții publice, propaganda antisocială a umilinții și a renunțării, predica anarhismului, egalitatea revoluționară subt un despot, toate acestea sînt elemente pe care nu le putem considera, decît ca reprezentînd o cultură primitivă. Progresul întreg al lumii se îndeplinește prin selecția celor mai bine adaptate elemente. Dar această selecție nu e posibilă, decît cînd o specie produce forme și individualități diferite, din care natura își alege, cele mai bune exemplare...

Fără această producție a maselor și diversitatea exemplarelor unice, progresul e imposibil.

In Rusia însă, acest proces merge încet, căci diferențierea indi-

vizilor e din atitea cauze, impiedecată. De aceia, trebue să ne ferim de această cultură a stagnării, care transplantată în Occident ar da, cu o mie de ani îndărăt, cultura apusană.

Dușmanul nostru, nu trebue să fie sistemul politic, ci spiritul rus, așa cum el se manifestă deopotrivă în țarism, liberalism sau bolșevism.

In cunoscuta lui carte, Spengler scrie într'un loc: „In etica Occidentului totul e direcție, stăpînire, acțiune, tinzînd către un țel. Din acest punct de vedere, Luther și Nietzsche, Papii și Darwiniștii, Socialiștii și Iezuiții sînt una". Dar nimic din aceasta nu există în etica rusă, în anarhismul pasiv al lui Tolstoi sau în cel activ al lui Lenin. Civilizația europeană e azi greu scuturată de friguri. Dacă ea va sucomba bolii, nu poate răspunde nimeni. Dacă se va însănătoși, se poate afirma însă că la aceasta nu va contribui cuvîntul salvator al Rusiei.

(Dimitrie Donzow. — *Deutsche Rundschau*, April).

Mișcarea intelectuală în străinătate

LITERATURĂ

Fernand Baldensperger, *Le mouvement des idées dans l'émigration française* (1789-1815) Plon, Paris.

In perioada dintre începutul revoluției franceze și 1815, se găseau aproape 180.000 Francezi emigrați în diferite țări ale Europei. Istoricii n'au dat destulă atenție acestui fapt, încît cartea d-lui Baldensperger aduce o contribuție nouă în cultura franceză.

Printre emigranți, în mare parte intelectuali, se găseau: Chateaubriand, Sénancour, M-me de Staël, Rivarol, Bonald, Chamiso, Chenedollé, Fontanes, Benjamin Constant, M-me de Genlis, etc..

Experiența acestor emigranți în mijlocul popoarelor în care au trăit, a îmbogățit patrimoniul sufletesc al patriei.

Romantismul se datorește în parte emigrației., căci deși început cu Rousseau și subt influența Englezilor Richardson, Sterne și Joung, adevărații și marii romantici francezi, ca de ex. Hugo, au consolidat ideile formate în vremea emigrației. Dar mai mult: acest fapt a produs o modificare profundă a sufletului francez prin aceia că emigranții, trăind printre națiuni diferite și cea mai mare parte, izolați, au înțeles că viața nu consistă numai în conversații în saloane, ci în meditație, în interiorizare, ceiace, societatea franceză din preajma anului 1789 nu putea înțelege. Ei au introdus un fel nou de a observa viața și izvoare de emoții necunoscute; pe lîngă aceasta, au contribuit la crearea unei noțiuni generale asupra Europei. Autorul dezvoltă și influențele religioase, metafizice și politice suferite de emigranți și măsura în care ele au avut ecou în cultura franceză.

Pierre Mille, *L'écrivain*, Hachette, Paris.

Un portret al scriitorului din generația actuală, insistînd asupra spiritului care stăpînește literatura de astăzi.

Schimbarea sensibilității estetice și interesul marelui public pentru literatura mediocră, în mare parte, sînt tot urmările războiului. Totuși scriitorii de acum sînt plini de făgăduinți. O nouă literatură se formează o „literatură a unei democrații care se aristocratizează".

Marcel Coulon, *L'enseignement de Rémy de Gourmont*. Ed. du Siècle, Paris.

D. Coulon încearcă să definească opera lui Gourmont. Acesta nu a fost un adevărat creator de poezie sau de viață, ci un tălma-

ciu de mare talent al ideilor în forme concrete, în toate genurile pe care le-a abordat. Privind opera în timp, autorul vede o legătură directă între Renan și Gourmont.

Henry Deberly, *L'ennemi des Siens,* Nouvelle Revue Française, Paris.

Dușmanul familiei sale este un fost ofițer, care puțin scăpătat după războiu, se retrage cu ai săi într'un castel în Picardia unde trăește ca un campagnard. E un tiran, un suflet aspru și incapabil de a înțelege pe alții și cu atît mai puțin pe soția lui și pe cele trei fiice. În loc să-și vîndă o parte dintr'o colecție de mobile și obiecte vechi, ca să-și refacă averea și să facă astfel zestre pentru fetele lui, să le mărite, preferă să le chinuiască cu dînsul; căci el — conte de Bitry — nu vrea să se compromită vînzîndu-și colecția de obiecte de valoare din trecut.

Dar în această viață singuratică, Izabela — fata cea mai mare — simte că se înăbușă; ea ar vrea să trăiască la Paris, să guste viața, amorul, fericirea. În cele din urmă, de teamă că viitorul nu-i va pregăti nici o bucurie, începe să facă curte unui vecin tînăr și bogat dar prost și vulgar; ar consimți chiar să-l ia de bărbat, mai ales cînd observă că preferințele acestuia se îndreaptă către sora ei mai mică, Françoise. Dar cu cît Isabela umblă după el, cu atîta îl îndepărtează. Într'o zi ea recurge la stratagema supremă: i se dă și vrea să-l oblige s'o ia în căsătorie. Dar Lérouville se depărtează de ea și mai mult, până cînd într'o zi vine și cere în căsătorie pe Françoise.

Isabela lovită de soartă, la această neașteptată întorsătură a lucrurilor, pleacă la Paris și deacolo plănuește să se răzbune. Scrie două scrisori anonime, una tatălui ei și una lui Lérouville; în cea dintâiu spune că Françoise are întîlniri ascunse cu un bărbat și în a doua că a avut și un copil.

Aceste două scrisori deslănțue o catastrofă. Françoise disprețuită de logodnicul ei și batjocorită de tatăl său dispare într'o noapte; a fost găsită moartă, puțin după aceia, într'un iaz.

Isabela care nu-și dăduse samă până unde va merge efectul scrisorilor sale, e zdrobită de remușcări și după ce se întoarce lîngă tatăl său, și într'o scenă groaznică îi mărturisește adevărul, nemai avînd ce aștepta dela viață se duce la călugărie.

Louis Frédéric Rouquette, *L'île d'enfer,* ed. Ferenczi, Paris.

E vorba de insula Islanda pe care autorul a străbătut-o în tovărășia unui indigen ajutați de cai (ponei) și cîni. Descripții simple de natură. Întîmplări mici ca: moartea unui miel, executarea unui cîine drept pedeapsă, întîlnirea unei fete, sînt impresionante, în această țară a gheții și a pustiului.

Ferdinand Duchêne, *Au pied des monts éternels,* Albin Michel, Paris.

Un vechiu spahi Si-Mohemed-ben-Ali născut dintr'un tată turc și o mamă Kabilă, cînd e numit caïd la Beni — Thour încearcă să lupte contra obiceiurilor islamice a supușilor. Dar poporul, vechii „Kanuni" statornici și tari cași munții vecnici care le domină țara, se răscoală împotriva caidului și în cele din urmă triumfă. Se vădește sufletul Africanilor în mijlocul cărora autorul trăește, ca judecător, de peste 30 de ani.

Pierre Plessis, *La vengeance des Morts,* Le Lys Rouge, Paris.

Șapte capitole în amintirea celor morți în războiu pentru patrie și pe care lumea i-a uitat. Cei morți au dorit o Franță frumoasă, dar politicianii de azi au făcut o caricatură. Dar martirii se vor răzbuna.

Nicolas Ségur, *Le lac de Venus,* Flammarion, Paris.

Roger Descharnes întîlnește pe malurile lacului de Como o femee pe care o iubise altădată. În mijlocul naturii tulburătoare de aici, iubirea cea veche se deșteaptă cu o putere nesăpînită și amanții trăesc zile de adîncă voluptate. Ar vrea ca iubirea lor să fie eternă așa sînt de orbiți de fericire. Femeia își dă samă de zădărnicia acestui vis și fuge departe de amantul ei.

Acesta încearcă să se consoleze cu altă femee, dar o părăsește repede și amărît, fiindu-i ciudă pe Venus care l-a stăpînit până acum, pleacă din locurile acele cu gîndul să se consoleze într'o viață de pură spiritualitate.

André Chevrillon, *L'enchentement breton,* Plon, Paris.

Autorul vorbește cu melancolie de regiunea bretonă din Franța, pe unde a copilărit și care i-i dragă. Vorbește de limba, de costumele și legendele locuitorilor acestui colț de țară ferit multă vreme de altă lume. Acum însă obiceiurile aproape au dispărut, pădurile se tae, palate monstruoase se ridică în fața mării, în locul poeziei naturii de altă dată.

Léon Daudet, *Un jour d'orage,* Flammarion, Paris.

Pierre Louys, *Le crépuscule des nimphes,* ed. de Montaigne, Paris.

M-me Adrienne Lautère, *Le corrupteur,* Fasquelle, Paris.

Charles Derennes, *Le mirage sentimental,* Nouvelle Revue critique, Paris.

Christine Fournier, *La parabole du mariage,* Ed. du Monde nouveau, Paris.

Binet-Valmer, *Le taureau,* Flammarion, Paris.

M. et M-me Wiliam Sévery, *M-me de Corcelles et ses amis,* Ed. Spes, Lausanne.

Jean de Gourmont, *La toison d'or,* Ed Pellet, Paris.

Charles Silvestre, *Coeurs Paysans,* Ed. Bloud et Gay, Paris.

Bernard Fay, *Panorama de la littérature contemporaine,* Ed. du Sagittaire, Kra, Paris.

Georges Popoff, *Sous l'étoile des Soviets,* tradusă de L. A. Delieutraz. Plon, Paris.

Blaise Cendrars, *L'or.* Ed. Grassel, Paris.

FINANȚE

Paul Franck, *Finance de la France,* Ed. A. Delpeuch, Paris.

Analiza problemei financiare franceze. După ce se arată cauzele situației grele actuale, autorul dă și soluții, simple dealtfel. Recomandă economii în administrație și micșorarea bugetelor Ministerelor de Războiu și Marină.

În afară de aceste, e de părere să se perceapă impozit pe venit asupra Bonurilor de apărare națională, și să se impună și rentele. — S'ar realiza un venit de peste 4 miliarde franci pentru stat.

SOCIALE ȘI ECONOMICE

C. J. F. Hearnshaw, *Democracy and Labour,* Macmillan and Co. London.

Lucrarea conține patru părți. Cea dintâiu tratează despre metodele și mecanismul democrației, referindu-se în mod special la parlamentarismul englez. În partea a doua autorul studiază munca; causele răului în industrie sînt după d-sa: nesiguranța lucrătorului, slaba remunerație a muncii, asprimea condițiilor de lucru și insuficiența controlului. Critică, cu acest prilej, programele socialiste care au de scop să îmbunătățească această situație, arătînd totodată piedicile care se opun. În partea a treia autorul arată pericolele revoluției preconizată de socialiști, sindicaliști și anarhiști. Conclude în partea ultimă a cărții că soluția problemelor politice, sociale, economice și morale, în fiecare țară, se poate găsi prin discuții cordiale, prin metode de discuții democratice și prin respectul hotărîrilor majorităților, iar nu prin forța brutală.

Henri Gleize, *Ce que l'ingénieur social doit savoir,* Alcan, Paris.

Un nou agent al producției și al progresului: *inginerul social.* Pentru împlinirea sarcinii lui de organizator al atelierului și sfătuitor al lucrătorului, autorul expune anumite noțiuni absolut necesare pe care agentul va trebui să le cunoască. Cu acest prilej vorbește despre economia socială în general, asigurarea contra accidentelor, boalei, maternității, a bătrîneții, etc. despre alocații familiale și locuințe eftine, dînd și un rezumat al legislației franceze și străine asupra fiecărei chestiuni.

Voclav. Judr, Dusil, *Ceskoslovensed Prâvo Spolkovê,* Aventinum, Praga.

Expunerea pe scurt și sistematic a dreptului de asociație în Cehoslovacia, cu trimiteri la literatura acestei chestiuni.

Louis Bertrand, *L'ouvrier belge depuis un siècle,* l'Eglantine, Bruxelles.
Autorul arată frămîntările și drepturile pe care muncitorii le-au cîștigat prin sacrificii, încetul cu încetul. Revendicările sociale formulate vreme de un secol, abia acum după războiul mondial, au fost consacrate prin tratatul din Versailles. Arată opera săvîrșită după războiu de guverne, în trei ani de participare a socialiștilor la puterea politică.

Arthur Wauters, *L'évolution du marxisme,* L'Eglantine, Bruxelles.
Autorul expune teoriile lui Marx și arată schimbările pe care le-au suferit principiile marxiste, odată cu factorii care au determinat acest fenomen.
Lucrarea conține și extrase din scrierile lui Lenin în care se poate urmări evoluția doctrinei marxiste în timpul revoluției bolșevice. Dacă materialismul istoric, ca doctrină universală, a fost părăsit, își păstrează însă valoarea ca metodă de cercetare.

Dr. Antonio Pagador, *Los Venenos Sociales Opio, Morfina,* Antonio Lopez, Barcelona.
Studiu asupra psihopatologiei și tratamentul intoxicaților cu opium și morfină.

Jean Jaurès, *Histoire Socialiste de la Révolution Française,* Vol. III, *Le gouvernement révolutionnaire,* Librairie de l'humanité, Paris.
In acest nou volum se expun ideile sociale ale „Convenției" mișcarea politică după 31 Mai 1793, criza subzistențelor subt „Teroare" și căderea lui Robespierre.

Noel J. P. Baker, *The Geneva Protocol,* P. S. King and Son, London.
Analiză clară a protocolului de la Geneva, discutînd problema arbitrajului, a securității și a dezarmării.
In anexă sînt date textele protocolului, a art. 36, din statutul Curții permanente și rezoluțiile adoptate de Adunare și Comisia temporară și mixtă a dezarmării.

Raoul Blanchard, *Les forces hydroélectriques pendant la guerre,* Histoire économique et sociale de la guerre mondiale, Presses universitaires, Paris.

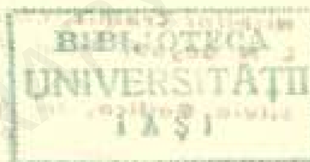
Francisco Caballero Largo, Presente y futuro de la Union General de Trabajadores de Espania, Minerva: Serie Social-Politica, Madrid.

L. M. Jacob, *Le salaire et la famille,* Ed. Rhéa, Paris.

Sergio Panunzio, *Stato nationale et sindicati,* Imperia, Milano.

Henry Ruffin, *Croyez-vous à la Société des Nations.* Sixième édition, „Les problemes d'aujour. d'hui", collection d'études économiques et politiques dirigé par Alfred de Tarde, Plon, Paris.

COMPILATOR

Bibliografie

In Editura „Cartea Romînească" București:

M. Sadoveanu, *Venea o moară pe Siret,* Pr. 60 lei.
Dr. M. Cădere, *Rocile de la Camena (Dobrogea).*
Liviu Rebreanu, *Adam și Eva,* Romanul celor șapte vieți, Pr. 80 lei.
Dante, *Divina Comedie,* Traducere de G. Coșbuc. *Infernul,* Comentată de Ramiro Ortiz, Pr. 250 lei.
O. I. Ștefănescu, *Industrializarea și comercializarea fructelor și legumelor,* premiată de „Cartea Romînească", Pr. 80 lei.
I. Popescu-Băjenaru, *Sfînta Scriptură pentru popor,* Pr. 45 lei.
Al. Vlahuță, *In viitoare,* Nuvele, Pr. 35 lei.
Bucura Dumbravă, *„Haiducul",* tradus de Teodor Nica, ed. VI, Pr. 75 lei.
I. C. Luncan, *Străbunii mei, Istoria Neamului Romînesc,* fascicola I-a, Pr. 80 lei.
Pantelimon Diaconescu, *Curs de preparație pentru absolvenții învățămîntului primar elementar,* Pr. 25 lei.
I. Simionescu *„Oameni aleși", I, Străinii,* ed. III, Pr. 40 lei.
Ioan Brătescu-Voinești, *„In slujba păcii,* (scrisori), ed. II. Pr. 30 lei.

S. Mehedinți, *Vechimea Poporului Romîn și legăturile cu elementele alogene,* Pr. 15 lei.
Nichifor Crainic, *Cîntecele patriei,* Pagini alese, Pr. 5 lei.
L. M. Guyau, *Pagini alese de morală și educație, pentru părinți și copii,* Bibl. „Minerva", Pr. 5 lei.
Silvio Pellico, *Ani de temniță,* partea II-a, Bibl. „Minerva„, Pr. 8 lei.
Ioan Ciocîrlan, *Inimă de mamă,* premiată de Academia Romînă, ed. III. Bibl. „Minerva", Pr. 8 lei.
V. Vereșaghin, *Amintiri din răsboiul dela 1878,* traducere de N. Pandelea. Bibl. „Minerva", Pr. 8 lei.
Leon Tolstoi, *Povestiri populare,* traducere de Ion Bîrseanu. Bibl. „Minerva", Pr. 5 lei.
Maxim Gorki, *Conovalov,* traducere de I. Rădul, Bibl. „Minerva", Pr. 5 lei.
H. Sienkiewitz, *Doamna Elzen,* traducere de Mihail Negru, Bibl. „Minerva", Pr. 8 lei.
L. Tolstoi, *Amintiri din Sevastopol",* vol. II, Bibl. „Minerva", Pr. 8 lei.
Dr. I. M. Dobrescu *Ingrășarea Pămîntului,* „Cunoștințe Folositoare", Pr. 4 lei.
Ing. Dr. Schorr, *Sfaturi practice,* „Cunoștințe Folositoare", Pr. 4 lei.
C. N. Negoiță, *Mercur și Venus,* „Cunoștințe Folositoare", Pr. 4 lei.
I. Simionescu, *Scrisori cerești (Meteorite),* „Cunoștințe Folositoare", Pr. 4 lei
Stef. C. Ionescu, *Din istoricul electricității,* „Cunoștințe Folositoare", Pr. 4 lei.
Teodor Dumitrescu, *Frigurile de baltă,* „Cunoștințe Folositoare", Pr. 4 lei.
I. Simionescu, *Spiru Haret,* „Cunoștințe folositoare".

In editura Biblioteca „Sămănătorul" Arad.

Sextil Pușcariu, *Literatura română,* Pr. 5 lei.
Prof. Horia Teculescu, *Scriitorii ca luptători pentru unirea neamului,* Pr. 5 lei.
I. Agîrbiceanu, *Visurile,* Pr. 10 lei.
Gavril Todică, *Urgiile naturii,* Pr. 5 lei.
Emil Isac, *Cartea unui om,* Pr. 10 lei.

Teodor Murășanu, *Cioburi de oglindă,* Pr. 10 lei.
Voiburǎ Poianǎ, *Ion Burduf,* Pr. 5 lei.

In diferite edituri și tipografii :

Sandu Teleajen, *Casa cu Mușcate albe,* Iași, Pr. 40 lei.
P. Tomaschek, *Cercetări noi referitoare la originea lui M. Eminescu,* Siret, 1925.
O. Ghibu, *Cea dintâiu statistică a învățămîntului din Romînia întregită,* Cluj 1925.
R. S. Molin, *Afurisirea lui Moise Nicoară.*
Toma Aburel, *Pericolul economic al prelungirii privilegiului Băncii naționale,* Galați, 1925.
Const. Riuleț, *Poezii,* 1925.
Dragoș Protopopescu, *Caracterul de rasă al literaturii engleze,* Cernăuți 1925.
Al. Lascarov-Moldovan *„Revoluția de mîine,* Pr. 35 lei.
Dr. C. Suciu, *Cum a fost pregătit 3/15 Maiu 1848* Blaj, Pr. 25 lei.
Al. Vitencu, *Vechi documente moldovenești,* Cernăuți 1925.
Elena Spovea, *Mărturisile unei cursiste,* Deva.
Dr. Marcel Olin, *Femeia isterică,* roman.
Banca Sfatului Negustoresc, *Darea de seamă a consiliului de Administrație.*
Ury Benador, *5 acte,* 1925.
Traian Niculescu, *Poemele mele dela Toria,* Pr. 30 lei.
E. Lovinescu, *Critice,* I, Pr. 45 lei
Eugen Relgis, *Die Grundsätze des Humanitarisimus.*
Constantin Balmuș, *Tehnica povestirii la Plutarchos.*
Ministerul Instrucțiunei, *Anuarul învățămîntului secundar din Romînia pe anul 1924 1925,* București Tipografia Curței Regale, F. Göbl fil, (fără preț).

Reviste primite la redacție

Mercure de France, No. 646-647 ; *La Nouvelle Revue Française,* No. 141 ; *Le Monde Nouveau,* 15 Mai 1925 ; *La Revue Mondiale,* No. 11; *Journal of the Barnes Fondation,* No. 2; *Revue internationale du Travail,* No. 5-6 ; *La Revue Juive,* No. 3 ; *Klingsor,* No. 6 ; *Lamura,* No. 4; *Glasul Minorităților,* No. 4-6 ; *Țara de Jos,* No. 5; *Natura,* No. 5; *Cuvîntul dăscălesc,* No. 5-9; *Integral,* No. 4; *Căminul,* No. 3 ; *Gîndul Nostru* No. 3-4 ; *Contimporanul,* No. 5 ; *Romînia Militară,* No. 4 ;

Cuvîntul Liber, No. 21—22; *Lumea* No. 29—31; *Mişcarea Literară*, No. 27—31; *Solidaritatea*, No. 10—12; *Revista Invăţămîntului*, No. 5; *Viaţa agricola*. No. 10—11; *Curierul Liceilor*, No. 1; *Adevărul Literar* No. 232—235; *Infruntătorul*, No. 6—8; *Prietinul Nostru*. No. 5—6; *Infrăţirea romînească*, No. 4; *Flamura*, No. 5; *Valuri*, No. 1; *Graiul nostru*. No. 3; *Ramuri*, No. 3—4; *Gazeta Şcolei*, No. 8; *Foaia Plugarilor*, No. 5—6; *Biserica ortodoxă*. No. 4; *Transilvania*, No. 5—6; *Mioriţa*, No. 9—10; *Cultura Creştină*, No. 6; *Datina*, No. 4—5; *Analele Ministerului Sănătăţii şi Ocrotirilor Sociale*. No. 1—4; *Ritmul Vremii*, No. 4; *Democraţia*. No. 3—4; *Ideea Europeană*, No. 168—170; *Societatea de mine*, No. 19—24; *Salonul literar*, No. 3; *Cîmpul*, No. 10—11; *Ateneul cultural*, No. 3; *Zări senine*. No. 2; *Infrăţirea romînească*, No. 2; *Arhiva*. *C. F. R.* No. 6—9; *Ilustraţia*, No. 111; *Ţara Voevozilor*, 8—9; *Clipa*, 99—104; *Muzica*, 4—5; *Scînteia*, No. 4—5; *Gîndirea*, No. 1.

Tabla de Materie

a

VOLUMULUI LXII

(Anul XVII, Numerele 4, 5 şi 6)

I. Literatură.

II. Studii.—Articole.—Scrisori din ţară şi din străinătate.

III. Cronici

IV. Miscellanea.

VI. Recenzii

VI. Revista Revistelor

PENTRU AUTORI

Se aduce la cunoştinţa autorilor că manuscrisele primite la redacţie, nu se înapoează; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înştiinţaţi, despre aceasta, cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Redacţia îşi rezervă dreptul să tipărească articolele cînd va crede de cuviinţă, conducîndu-se numai după consideraţii tehnice şi editoriale.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugaţi să ne comunice şi onorarul dorit; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcţiunea Revistei.

Autorilor care nu locuesc în Iaşi nu li se pot trimite corecturile şi prin urmare sînt rugaţi să-şi redacteze manuscrisele definitiv şi citeţ.

Pentru tot celace priveşte redacţia: manuscrise, reviste, ziare, cărţi etc., a se adresa la **Redacţia Revistei „Viaţa Romînească", strada Alecsandri, Iaşi.**